

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№1(69)

Алматы, 2020

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы, №1(69), 2020

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. Әбсаттаров

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

Редакция алқасы:
З.К. Шаукенова – ҚР ҰҒА корр.-
мүшесі, а.ғ.д., проф.,
Г.С. Абдирайымова – а.ғ.д., проф.,
З.Ж. Жаназарова – а.ғ.д., проф.,
Лим Че Ван – PhD докторы, проф.
(Корея),
Н.П. Нарбут – а.ғ.д., проф. (Ресей),
И.А. Рау – филос.ғ.д., проф.
(Германия),
Т.Ж. Қалдыбаева – а.ғ.д., проф.,
С.В. Решетников – с.ғ.д., проф.
(Белоруссия),
Лоранс Тен – PhD докторы, проф.
(Франция),
А.И. Шалтыков – с.ғ.д., проф.,
Е.А. Харьковщенко – филос.ғ.д.,
проф. (Украина)
Н.П. Медведев – с.ғ.д., проф. (Ресей),
Б.М. Торогелдиева – с.ғ.д., профессор
(Кыргызстан)
А.Ж. Мұқажанова – с.ғ.д., доцент
Н.Б. Сейсен – с.ғ.д., доцент
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2020

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009
жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10107-Ж

Басуға 25.03.2020 қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 26 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 153.

050010, Алматы қаласы,

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Сейдуманов С.Т., Сапарғалиқызы Ж. Мемлекеттік қызметтегі қазақстандық әйелдер 10
Сейдуманов С.Т., Сапарғалиқызы Ж. Казахстанские женщины на государственной службе
Seidumanov S.T., Sapargalikyzy J. Kazakh women in public service

Аксақалова М.К. Политическая социализация личности в казахстанском информационном пространстве 15
Аксақалова М.К. Қазақстандық ақпараттық кеңесінде тұлғаларды саяси әлеуметтеу
Aksakalova M.K. Political socialization of personality in the Kazakhstan information space

Yerbossynov T., Absattarov G.R. Russian-American relations within the framework of forming a new world order 19
Ербосынов Т.А., Әбсаттаров Г.Р. Жаңа әлемдік тәртіптің қалыптасуы аясындағы Ресей-Америка қарым-қатынасы
Ербосынов Т.А., Абсаттаров Г.Р. Российско-Американские отношения в рамках становления нового миропорядка

Журсимбаев С.К., Кемали Е.С. Права человека должна быть базовой основой правовой политики Казахстана 25
Журсимбаев С.К., Кемали Е.С. Қазақстанның құқықтық саясатының базалық негізі адам құқықтары болуы тиіс
Zhursimbaev S.K., Kemali E.C. Human rights must be the basic basis of Kazakhstan's legal policy

Кабаева Ж.А. Реализация социальной политики в Казахстане 30
Кабаева Ж.А. Қазақстанда әлеуметтік саясатты іске асыру
Kabayeva Zh.A. Implementation of social policy in Kazakhstan

Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

**Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая**

ВЕСТНИК

**Серия «Социологические и
политические науки»
№1(69), 2020**

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.
Абсаттаров Р.Б.

Зам. главного редактора:
Насимова Г.О. – д.полит.н., проф.

Редакционная коллегия:
Шаукенова З.К. – член-корр. НАН РК,
д.с.н., проф.,
Абдирайымова Г.С. – д.с.н., проф.,
Жаназарова З.Ж. – д.с.н., проф.,
Лим Че Ван – д. PhD, проф.
(Южная Корея),
Нарбут Н.П. – д.с.н., проф. (Россия),
Рау И.А. – д.филос.н., проф.
(Германия),
Калдыбаева Т.Ж. – д.с.н., проф.,
Решетников С.В. – д.п.н., проф.
(Белоруссия),
Лоранс Тен – д. PhD, проф. (Франция),
Шалтыков А.И. – д.полит.н., проф.,
Харьковщенко Е.А. – д.филос.н.,
проф. (Украина),
Медведев Н.П. – д.полит.н., проф.,
(Россия),
Торогелдиева Б.М. – д.п.н., профессор
(Кыргызстан)
Мукажанова А.Ж. – д.полит.н.,
доцент,
Сейсен Н.Б. – д.полит.н., доцент,
(ответ. секретарь)

© **Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2020**

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

- Сапарова Н.Б., Алимбекова Г.Т.** Межпоколенные
отношения в семье: теоретический обзор 36
Сапарова Н.Б., Алимбекова Г.Т. Отбасындағы
ұрпақаралық қарым-қатынастар: теориялық шолу
Saparova N.B., Alimbekova G.T. Intergenerational
relations in family: a theoretical review
- Beimisheva A.S., Andirzhanova G.A., Imanbekova B.I.**
City for children: case study of friendship of the Almaty
city 42
**Беймишева А.С., Андиржанова Г.А., Иманбекова
Б.И.** Город для детей: кейс-стади друженствениости
города Алматы
**Беймишева А.С., Андиржанова Г.А., Иманбекова
Б.И.** Қала балаларға: Алматы қаласының достық
қызметінің кейс-стади
- Каримова Г.К., Сейдуманов С.Т.** Табу в структуре
габитуса радикальной монотеистической системы 48
Каримова Г.К., Сейдуманов С.Т. Радикалды
монотеистік жүйе габитусының құрамындағы табу
Karimova G.K., Seidumanov S.T. Taboo in the structure
of radical monotheistic habitus
- Иманбекова Б.И., Төлеген М.М.** Әлеуметтік дау-
жанжалдар түсінігі мен туындау себептері 54
Иманбекова Б.И., Төлеген М.М. Понятие
социальных конфликтов и причины их возникновения
Imanbekova B.I., Tolegen M.M. The concept of social
conflicts and the reasons for their origin
- ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ
ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ
ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**
- Абсаттаров Р.Б. Рау И.А. Сейсен Н.Б.**
Экономическая, политическая и геостратегическая
ситуация на юге-западе Китая: социологические
аспекты. 60
Әбсаттаров Р.Б. Рау И.А. Сейсен Н.Б. Қытайдың
оңтүстік-батысындағы экономикалық, саяси және
геостратегиялық жағдай: әлеуметтік аспектілер.
Absattarov R.B. Rau I.A. Seisen N. B. Economic,
political and geostrategic situation in the South-West of
China: sociological aspects.

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 25.03.2020.
Формат 60x84 1/8. Объем 26 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 153.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат» Казахского
национального педагогического
университета имени Абая

**Kazakh national pedagogical
university after Abai**

BULLETIN

**Series of «Sociological and
Political sciences»
№1(69), 2020**

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*

R.B. Absattarov

Deputy Editor:

G.O. Nasimova – *doctor of political
science, professor*

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – *member-
correspondent of NSA of RK, doctor of
sociological science, professor,*

G.S. Abdirayimova – *doctor of
sociological science, professor,*

Z.Zh. Zhanazarova – *doctor of
sociological science, professor,*

T.Zh. Kaldybaeva – *doctor of
sociological science, professor,*

A.I. Shaltykov – *doctor of political
science, professor,*

Lim Chae Wan – *doctor of political
science, professor (South Korea),*

N.P. Narbut – *doctor of sociological
science, professor (Russia),*

I.A. Rau – *doctor of philosophical
science, professor (Germany),*

S.V. Reshetnikov – *doctor of political
science, professor (Belarus),*

Lourans Ten – *doctor of sociological*

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

Ильина Е.М. Политика в сфере цифровой трансформации: технология блокчейн 67

Ильина Е.М. Дигиталдық тасымалдау саясаты: блокчайлық технология

Ильина Е.М. Digital transformation policy: blockchain technology

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS**

Kuramayeva G. «Soft power» as a phenomenon of modern world politics 75

Құрамаева Г.Н. «Жұмсақ күш» қазіргі әлемдік саясат феномены ретінде

Құрамаева Г.Н. «Мягкая сила» как феномен в современной мировой политики

Абенова А.С. Общественное мнение и эффективность государственного управления

Әбенова А.С. Қоғамдық пікір және мемлекеттік басқарудың тиімділігі 80

Abenova A.S. Public opinion and efficiency of public administration

Aryn D.A. Causes and consequences to migration processes in Kazakhstan 85

Арын Д.А. Қазақстандағы көші-қон процесінің себептері мен салдары

Арын Д.А. Причины и последствия миграционных процессов в Казахстане

Әбсаттаров Г.Р., Дүйсенбаев Т.О. Қытайдың саяси-идеологиялық насихаты: БАҚ және киноиндустрия 90

Абсаттаров Г.Р., Дүйсенбаев Т.О. Политическо-идеологическая пропаганда Китая: СМИ и киноиндустрия

Absattarov G.R., Duisenbaev T.O. China's political and ideological propaganda: mass media and the film industry

Maigeldinov K.U., Nechaeva Ye.L. Kazakhstan's geopolitical interests as part of the Belt and Road Initiative 94

Майгельдинов Қ.Ө., Нечаева Е.Л. «Белдеу және жол» бастамасы аясындағы Қазақстанның геосаяси мүдделері

Майгельдинов К.У., Нечаева Е.Л. Геополитические интересы Казахстана в рамках инициативы «пояс и путь»

Есбергенова Г.Б. Балалар үйінде тәрбие алушылардың девиантты мінез-құлқы: жүйелік әдеби талдау 100

Есбергенова Г.Б. Девиантное поведение

- science, professor (France),*
Ye.A. Kharkovshchenko – *doctor of philosophical science, professor (Ukraine),*
N.P. Medvedev – *doctor of political science, professor, (Russia),*
B.M. Toregaldieva – *doctor of political science, professor (Kyrgyzstan)*
A.Zh. Mukazhanova – *doctor of political science, associate professor,*
N.B. Seisen – *doctor of political sciences, associate professor, (executive Secretary)*
- © **Kazakh national pedagogical university after Abai, 2020**
- The journal is registered by the Ministry of Culture and Information RK 8 May 2009. N10107 – Ж
- Signed to print 25.03.2020. Format 60x84^{1/8}.
- Volume – 26 publ.literature. Edition 300 num.
Order 153.
- 050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai
- Publishing house «Ulagat» Kazakh National Pedagogical University after Abai
- воспитанников детского дома: системный литературный анализ
Esbergenova G.B. Deviant behavior of orphanage children: a systematic literary analysis
- Жақыпбек А.А.** Модель социальной эксклюзии пожилых людей: теоретический обзор зарубежных исследований 106
Жақыпбек А.А. Қарт адамдардың әлеуметтік эксклюзиясының үлгісі: шетелдік зерттеулерге теориялық шолу
Zhakyypbek A.A. Model of social exclusion of older people: a theoretical review of foreign studies
- Жақсылық Ж.А.** Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүргізудің әлемдік тәжірибесі (Грузия, Сингапур мемлекеттері негізінде) 113
Жақсылық Ж.А. Мировой опыт проведения антикоррупционной политики (на примере Грузии, Сингапура)
Zhaksylyk Zh.A. World experience of anti-corruption policy (on the example of Georgia, Singapore)
- Абсаттаров Г.Р., Дуйсенбаев Т.О.** Приоритетные задачи стратегии внешней культурной политики Китая 119
Әбсаттаров Г.Р., Дуйсенбаев Т.О. Қытайдың сыртқы мәдени саясат стратегиясының басым міндеттері
Absattarov G.R., Duisenbaev T.O. Priority tasks of China's foreign cultural policy strategy
- Лукпанов А.А., Ералиева А.А.** Мұнай-газ өнеркәсібі кәсіпорындары қызметкерлерінің кәсіби-еңбектік сәйкестілігі: әлеуметтік зерттеу әдістемесі 124
Лукпанов А.А., Ералиева А.А. Профессионально-трудовая идентичность работников предприятий нефтегазовой промышленности: методология социологического исследования
Lukpanov A.A., Yeraliyeva A.A. Professional and labor identity of oil and gas industry employees: methodology of sociological research
- Иманмолдаева Б.З.** «Мәңгілік Ел» идеясы аясында ұлттық бірегейлікті жетілдірудің әлеуметтік-философиялық бағыттары» 128
Imanmoldaeva B.Z. Социально-философские направления совершенствования национальной идентичности в контексте идеи «Мангилик Ел»
Иманмолдаева Б.З. Socio-philosophical directions of improving national identity in the context of the idea «Mangilik El»
- Дауытова А.Т.** Роль политики ядерного сдерживания на современном этапе 134
Даутова А.Т. Қазіргі кезеңдегі ядролық тосқауылдың рөлі
Dauytova A.T. The role of nuclear deterrence policy at the present stage

- Матжанова І.Ә., Матжанова Қ.К.** Қазіргі студент жастардың құндылық бағдарларының өзіндік сипаты: әлеуметтанулық талдау 138
- Матжанова И.А., Матжанова К.К.** Особенности ценностных ориентаций современной студенческой молодежи: социологический анализ
- Matzhanova I.A., Matzhanova K.K.** Peculiarities of value orientations of modern student youth: sociological analysis
- Есеркепова Ж.О.** Цифрлі дипломатиядағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың рөлі: саяси аспект 143
- Есеркепова Ж.О.** Роль информационно-коммуникационных технологий в цифровой дипломатии: политический аспект
- Yesserkepova Zh.O.** The role of information and communication technologies in digital diplomacy: political aspect
- Жарқын Б.** 2019 жылғы Қытайдың сауда саясатының ерекшеліктері 149
- Жарқын Б.** Особенности торговой политики Китая в 2019 году
- Zharkhyn B.** Features of China's trade policy in 2019
- Есіркеп Ғ.Б.** Қазіргі Қытайдағы адам құқығы, демократия мәселелері 154
- Есіркеп Г.Б.** Проблемы прав человека и демократии в современном Китае
- Yessirkep G.B.** Problems of human rights and democracy in modern China
- Жұмағұлов М.О.** Қазақстан жастарының құқықтық білім дейгейін қалыптастыру мәселелері 158
- Жумагулов М.О.** Проблемы формирования правового образования молодежи Казахстана
- Zhumagulov M.O.** Problems of formation of legal education of young people in Kazakhstan
- Киікбай Ә.А.** Қазақстан қоғамындағы дәстүрлі Ислам дінінің білім беру мекемелері мен олардың қызметіне әлеуметтанулық сипаттама 164
- Киікбай Ә.А.** Социологическая характеристика традиционных исламских образовательных учреждений и их деятельности в казахстанском обществе
- Kiikbay A.A.** Sociological characteristics of traditional Islamic educational institutions and their activities in Kazakhstan society
- Матжанова І.Ә., Матжанова Қ.К.** «Жастар» категориясын анықтау: салыстырмалы талдау 171
- Матжанова И.А., Матжанова К.К.** Определение категории «молодежь»: сравнительный анализ
- Matzhanova I.A., Matzhanova K.K.** Definition of the

category «youth»: a comparative analysis

- Тауенов К.Е., Еспенова Т.Т.** Қазақстандағы қарт адамдар және олардың қоғам құрылымындағы орны 176
Тауенов К.Е., Еспенова Т.Т. Пожилые люди в казахстане и их место в структуре общества
Tauenov K.E., Espenova T.T. Older people in Kazakhstan and their place in the structure of society
- Absattarov G.R., Kabidollayev T.** Korean Peninsula crisis: tendencies, ways of solving and perspectives 182
Әбсаттаров Г.Р., Кабидоллаев Т.М. Корей түбегі дағдарысы: тенденциялары, шешімдер және перспективалары
Абсаттаров Г.Р., Кабидоллаев Т.М. Кризис на корейском полуострове: тенденции, пути решения и перспективы
- Набиев В.Г.** Межэтнические процессы в современном Казахстане: политологические аспекты 187
Набиев В.Г. Қазақстандағы этносаралық процестер: саяси аспектілері
Nabiev V.G. Interethnic processes in modern Kazakhstan political science aspects
- Abenova A.S.** Public policy performance management on shaping public opinion: methodological aspects 190
Әбенова А.С. Қоғамдық пікірді қалыптастырудағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін басқару: әдіснамалық аспектілері
Абенова А.С. Управление эффективностью государственной политики по формированию общественного мнения: методологические аспекты
- Несипкалиев Д.Е.** Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік модернизацияның негізгі ерекшеліктері 196
Несипкалиев Д.Е. Основные особенности социальной модернизации в Республике Казахстан
Nessipkaliyev D.E. Main features of social modernization in the Republic of Kazakhstan
- Нестереня Д.А.** Современная гендерная политика Казахстана 201
Нестереня Д.А. Қазақстанның қазіргі заманғы гендерлік саясаты
Nesterenya D.A. Modern gender situation in Kazakhstan
- Кусаинов Д.У., Сейтахметова Н.Л., Нуров М.М., Куттыбекқызы Г.** Социология религии: эволюция и новеллы ее предмета 205
Құсайынов Д.Ө., Сейтахметова Н.Л., Нуров М.М., Куттыбекқызы Г. Дін әлеуметтануы: оның пәнінің эволюциясы және новеллалары
Kussainov D.U., Seitakhmetova N.L., Nurov M.M., Kutybekkyzy G. Sociology of religion: evolution and short stories of its subject

Жұмағұлов М.О., Сейсен Н.Б. Қазақстанның құқықтық мәдениет жүйесіндегі жастардың құқықтық санасы 210

Жумагулов М.О., Сейсен Н.Б. Правовое сознание молодежи в системе правовой культуры Казахстана
Zhumagulov M.O., Seisen N.B. Legal consciousness of youth in the system of legal culture of Kazakhstan

Абхари А.Ш. Влияние арабской армии на арабскую революцию 214

Абхари А Ш. Араб әскерінің Араб революциясына әсері

Abhari A Sh. The influence of the Arab armies on the Arab revolutions

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Журсимбаев С.К., Кемали Е.С. Коррупированность чиновников нарушает конституционные права человека 223

Журсимбаев С.К., Кемали Е.С. Шенеуніктердің сыбайлас жемқорлығы адамның конституциялық құқықтарын бұзады

Zhursimbaev S.K., Kemali E.C. Officials corruption violates human constitutional rights

Толубекова Б.Х., Сайлибаева Ж.Ю., Хведелидзе Т.Б., Тыныбекова З.К. Управление качеством образования: система и формы реализации (на примере Казахского национального университета имени Абая) 228

Толубекова Б.Х., Сайлибаева Ж.Ю., Хведелидзе Т.Б., Тыныбекова З.К. Білім беру сапасын басқару: жүзеге асыру жүйесі мен формалары (Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті мысалында)

Toleubekova B.K., Salibaeva Zh.Y., Khvedelidze T.B., Tynubekova Z.K. Quality management of education: system and forms of implementation (on the example of the Kazakh national pedagogical university named after Abay)

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Қошанов А.Қ. Экономикалық өсудің реиндустриализациясы мен әлеуметтік мәселелері (ғылыми баяндама)	245
Қошанов А.Қ. Реиндустриализация и социальные вопросы экономического роста (научный доклад)	
Koshanov A.K. Reindustrialization and social issues of economic growth (scientific report)	
К юбилею члена редколлегии международного журнала «Общество и экономика» академика А. Кошанова	248
Абсаттаров Р.Б. Дарынды ғалым, дархан мінез, дара тұлға	251
Авторлар туралы мәлімет	257
Сведения об авторах	
Information about the authors.	

¹Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж. бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

²На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

**САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE**

XҒТАР 04.51.67

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.01>

С.Т. Сейдуманов¹, Ж.Сапарғалиқызы¹

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӘЙЕЛДЕР

Аңдатпа

Қазақстан әйелдерінің мемлекеттік қызметке келу ерекшеліктері мен себептері, әйелдердің билікте алатын орны, ашық және жасырын гендерлік дискриминациялар, ұлттық механизмнің институционалды дамуы сияқты маңызды мәселелер қарастырылады. Мемлекеттік деңгейде Қазақстанда гендерлік теңдік идеологиясы қабылданған. Сонымен қатар халықаралық адам құқығы аясындағы заңдар да сақталады. Бірақ бұл кәсіби сала мемлекеттік қызметтегі әйелдерді шектеп қана қоймайды, олар үшін өзіндік артықшылықтары бар. Мемлекеттік қызмет сияқты еңбек саласының маңызды артықшылығы-мансап құру мүмкіндігі. Мансап-ұйымның лауазымдық мәртебесі мен рөлінің өзгеруі, яғни тікелей жететін кәсіби ұтқырлық. Мемлекеттік қызметтегі әйел мансабының өзіндік ерекшеліктері тоқталу.

Мемлекеттік қызметтегі әйелдердің саны олардың лауазымдарының сапасына ұласпайды, олар әлі де мемлекеттік биліктің жоғары эшелондарында, әсіресе заң шығару негізінде аз ұсынылған. Сонымен қатар, азаматтық қызметтің кадр құрамы, әсіресе оның төменгі деңгейінде қатты феминизацияланған көрінісін көруге болады. Қазіргі заманғы қазақстандық саясатта гендерлік теңдік идеяларын дамыту қажеттілігі ең алдымен, әйелдердің қоғамдық саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуына толық көлемде қатыспайтынын куәландырады.

Түйін сөздер: қазақстандық әйелдер, мемлекеттік қызмет, институционалды жағдай, мансап, отбасы, стереотип, гендерлік теңсіздік, адам құқығы

С.Т. Сейдуманов¹, Ж.Сапарғалиқызы¹

¹*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан*

КАЗАХСТАНСКИЕ ЖЕНЩИНЫ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ

Аннотация

В статье рассматриваются институциональные условия и возможности построения карьеры казахстанскими женщинами в органах государственного управления Республики Казахстан. Описываются созданные государством программы, стратегии и законодательные условия для участия казахстанских женщин в политике. Также соблюдаются законы в области международных прав человека. Данная профессиональная сфера не только ограничивает женщин на государственной службе, но и имеет свои преимущества для них. Важнейшим преимуществом такой сферы труда, как государственная служба, является возможностью построения карьеры. Карьера-это изменение должностного статуса и роли организации, то есть профессиональная мобильность, которая достигается непосредственно. Особенности женской карьеры на государственной службе.

Количество женщин на государственной службе не зависит от качества их должностей, которые все еще мало представлены на высоких эшелонах государственной власти, особенно на законодательной основе. Кроме того, можно увидеть, что кадровый состав гражданской службы, особенно на ее низком уровне, сильно феминизировано. Необходимость развития идей гендерного равенства в современной казахстанской политике свидетельствует, прежде всего, о том, что женщины в полной мере не участвуют в общественно-политическом и социально-экономическом развитии.

Ключевые слова: казахстанские женщины, государственная служба, институциональное положение, карьера, семья, стереотип, гендерное неравенство, права человека

J. Sapargalikyzy¹, S. T. Seidumanov¹

¹*L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-sultan, Republic of Kazakhstan*

KAZAKH WOMEN IN PUBLIC SERVICE

Abstract

The article examines the institutional conditions and opportunities for building a career for Kazakh women in the public administration of the Republic of Kazakhstan. The author describes the state-created programs, strategies and legislative conditions for the participation of Kazakh women in politics. International human rights laws are also observed. This professional field not only restricts women in public service, but also has its own advantages for them. The most important advantage of such a field of work as public service is the possibility of building a career. A career is a change in the official status and role of an organization, that is, professional mobility, which is achieved directly. Features of women's career in public service.

The number of women in the public service does not depend on the quality of their positions, which are still poorly represented at the highest levels of government, especially on a legislative basis. In addition, you can see that the civil service personnel, especially at its low level, is strongly feminized. The need to develop ideas of gender equality in modern Kazakh politics shows, first of all, that women do not fully participate in socio-political and socio-economic development.

Keywords: Kazakhstan women, public service, institutional status, career, family, stereotype, gender inequality, human rights

Әйел адамдардың мемлекеттік қызметке келу себептерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Қазақстандық саясатта әйелдердің ойып алатын орны бар. Олардың бір бөлігі мақсатты бағытталған саясатқа қадам басса, отбасындағы адамдардың ісін дәстүрлі жалғастыру мақсаты да жоқ емес, сонымен қатар кездейсоқ жолмен жеткендер мен келешегі үшін қадам басатындар тағы бар. Әйелдердің көзқарасына жүгінсек, қазақстандық саясатта әйелдер өте әлсіз танылған, «патриархатты», «стереотипті», «менталитет», «эссенциалистік» үлгіде түсіндіруге болады. Әйелдер саяси мансапқа жету жолын мемлекеттік қызметтегі кәсіби статусын әртүрлі жағдаймен түсіндіреді. Оларды осы орынға қою, шақыру арқылы, ер адамдардың (символикалық) тұрғыда қолдауымен келгенін аңғаруға болады. Стереотипті тұрғыда әйелдер ең бастысы ана және жармын деген ұстанымдарын алдыға тартады. Үй мен қызметті қатар алып жүру қиындықтарын айтады. Эссенциалистік тұрғыда әйелдің интуициялық даралығымен рационалды ер азаматтар қатарымен салыстырғанда өзге табиғаты бар әйелдер ерекшелігімен түсіндіріледі.

Қазақстанда мемлекеттік деңгейде әйелдер мен ерлердің гендерлік теңдік идеологиясы қабылданған, сәйкесінше барлық халықаралық құжаттардың адам құқығы аясында сақталуы заңды. Қазақстан Республикасының Конституциясының 14 бабында, онда кімде кім шығу тегі, әлеуметтік, мансаптық және мүліктік жағдайы, жынысы мен нәсілі, ұлты, тілі немесе нәсілі немесе басқа жағдайлары бойынша шектеулерге жол берілмеуі айқын жазылған.

Қазақстан сонымен қатар, бірқатар Конвенциялар мен БҰҰ және әйелдер құқығы бойынша басқа халықаралық ұйымдарға қосылды, әрине әйелдердің саяси құқығын жүзеге асыруын арттырып қана қоймай, ашық және жасырын гендерлік дискриминацияларды жоюға септігі тиді. Бұл саладағы ұлттық механизмнің институционалды дамуының үздіксіз жалғасы 1995 жылдан бастау алды.

«Әйелдер билікте керек, өзгеріс катализаторы ретінде қажет. Басқаша айтқанда, билік құрылымына әйелдің қажеттілік себебі- жалпы әйел халқының қоғамдағы жағдайының жақсаруы, әрбір жеке әйелдің жағдайының жақсаруына әкеледі» - деген. [Шведова, 2009:с.15]

Гендерлік теңсіздік саясатын қамтамасыз ету мен қоғамның басым бөлігінің әйел адамдардың ұлттық заң шығару органдарындағы әлсіз танылуы байқалады. Әлемдік деңгей шапшаңдықпен ерекшеленіп, одан алыстамағаны белгілі. Қазақстанның гендерлік мәселені шешудегі өзіндік еңбегінің халықаралық танылуына қарамастан, бүгінгі таңда қалыптасқан жағдай, Қазақстанда жүргізіліп жатқан саяси реформалар әйелдердің мәртебесін автоматты түрде арттыруға әкеп соқпағанын айғақтайды. Әйелдер мемлекеттік органдарда шешімдер қабылдау деңгейінде және экономиканың түрлі салаларында жоғары ақы төленетін жұмыстарда әлі де

жеткіліксіз. Әйел саясаттың толыққанды нысаны, электораттың маңызды мүшесі және мемлекеттік бағдарламалардың мақсатты іс-қимылының адресаты, өзінің саяси үдерісі мен мемлекеттік басқарудың белсенді және ықпалды қатысушысы болған жоқ. Биліктегі әйелдердің айқын түрдегі санының аздығы олардың әділ әлеуметтік қоғам құруға қатысу мүмкіндігін төмендетеді.

Дүниежүзілік экономикалық форум баяндамасының авторлары гендерлік проблемаларды шешудің ағымдағы қарқыны кезінде шынайы тең құқықтылыққа қол жеткізу үшін әлемге орташа есеппен 100 жыл қажет болатынын, ал Орталық Азия елдеріне Жаһандық гендерлік алшақтықты еңсеру үшін 128 жыл қажет екендігін ескертеді.

Ресейлік зерттеушілер Ольга Исупова мен Валерия Уткина өз мақаласында [Исупова, Уткина, 2018: 473-486] әйелдердің мемлекеттік қызметтегі ұстанымын түсіндіруге болатын бірнеше теориялық үлгілерді қарастырады. Мысалы, авторлар басқарудың жекелеген салаларында әйелдердің сегрегациясын негіздейтін «шыны төбе» концепциясына жүгінеді: әлеуметтік, мәдени, білім беру мен денсаулық сақтауда әйелдер жеткілікті болса, көлік және күш құрылымдары «әйелдер» мамандығы болып қала бермек дейді. [Исупова, Уткина, 2018: 473-486]. «Шыны төбе» - бұл басшылық тарапынан лауазымдарды атқаруға ресми тыйымы жоқ, бірақ қызметтік сатымен жылжу кезінде әйелдер тап болатын кемсітушіліктің жасырын нысаны. Бұл жағдай жалдамалы қызметтегі әйелдердің басым көпшілігін құрайтын салаларда да бар. «Шыны төбе» әйелдерді жоғары лауазымға жету үшін өз әріптестерінен нақты айтқанда ер азаматтардан бірнеше есе кәсіби жоғары дайындығын дәлелдеуге мәжбүр етеді. Бұл жағдайды «биліктің гендерлік пирамидасы» деп те атайды: шынға жақын болған сайын, әйелдердің басшылық қызметке орналасу мүмкіндігі соғұрлым аз. Мемлекеттік қызметтегі «шыны төбе» айтарлықтай күшті, себебі мемлекеттік қызметтің жоғары және басты лауазымдарында тек қана бедел мен кірістер туралы ғана емес, мемлекеттік билік, саяси шешімдерді әзірлеу мен қабылдау, мемлекетті нақты басқаруға қол жеткізу туралы мәселелер сөз болып отыр. Осыған байланысты мемлекеттік органдарда (әсіресе әлеуметтік саясаттан басқа) әйелдерде мансапқа тігінен жету мүмкіндігі жұмыспен қамтудың кез келген басқа саласына қарағанда төмен. Бұл жағдайды түсіне отырып, әйелдер өздерінің мансаптық және экономикалық көзқарастарының деңгейін өздері төмендетеді, оларды азаматтық қызметтің басқа артықшылықтарына (мысалы, әлеуметтік қорғалу) алмастырады [Кашина, 2009: 13-31.].

Сондай-ақ, әйелдердің мемлекеттік қызметтегі төмен мәртебелік ұстанымдарының себептерін талдау үшін Исупова мен Уткина маңызды деп санайды, олар бірінші ұрпақтың ақыл-ойы (ашық және мақсатты кемсітушілік немесе әйелдерді қоспағанда) және екінші буынның ақыл-ойы, танылмаған кемсітушілік болған кезде бөлінеді. Біздің зерттеуіміз үшін екінші буынның ой-пікірлері әйелдердің өздері де жиі бөліседі деген идея маңызды болды. О. Исупова мен В. Уткина айтуынша. "Әдетте, олар мансаптық сатымен алға жылжуды жоспарламайды, ал егер жоспарланса, олардың мінез-құлқы әріптестермен немесе тым "әйел" ретінде қарастырылады және көшбасшы үшін емес, немесе тым қатал және "әйел емес" деп қарастырылады [Исупова, Уткина, 2018: 473-486].

Басқа сарапшылар [Рошин, Зубаревич, 2005: 65-70] сондай-ақ гендерлік стереотиптердің кәсіптерді «әйелдерге» және «ерлерге» бөлуге әсерін атап өтеді. Олардың көзқарасы бойынша, әйелдер кәсіптері сол арқылы әйелдің қоғамдық саладағы отбасылық рөлінің жалғасы болады [Рошин, Зубаревич, 2005:75-80].

Британдық профессор Мэри Бирд өзінің «Әйелдер мен билік» Манифестінде жазғандай: «ықпалды тұлға туралы біздің менталдық және мәдени көзқарастар тек ер жыныспен байланысты. Біз көзімізді жауып, президент немесе профессор бейнесін елестетсек, көп жағдайда бұл әйел бейнесі емес, ер адам емес... оларды қатал келбетті костюмдегі, мысалға, Ангела Меркель мен Хилари Клинтон сияқты батыстық әйелдердің бейнесі елестейді. Бірақ бұл жоғары лауазымға сәйкес болу үшін ғана емес, ер адаммен ұқсастықты күшейтуге мүмкіндік беретін қарапайым тәсіл...Әйел қазір билік иесі ретінде қабылданбайды...әйелдердің билікке келуін сипаттайтын метафоралар-«есікті қағу», «шабуылмен алу», «шыны төбені тесу» немесе «түкті қол бұл ортадағы оның бөтен екенін айқындайды. Биліктегі әйелдер бізге бөгетті бұзушы не болмаса өзінің құқығы жоқ затын жаулап алушы»- дейді Бирд. [Бирд, 2018:12].

Зерттеуші М. Кашина азаматтық қызметтің феминизациясына әкелетін себептерді шартты түрде жалпы және ерекше деп бөлуге болады деген. Еңбек нарығын сегрегациялаудың жалпы себептеріне жыныс белгісі бойынша мамандар әйелдердің табиғатынан махаббат пен қамқорлық әдебі, өз отбасы мүшелерін және басқа да адамдарды күту, тәрбиелеу, оларға қызмет көрсету қажеттілігін тіркейтін гендерлік стереотиптерді жатқызады. Әйел мамандықтары арқылы

қоғамдық салада әйелдер отбасында қалыптасқан өз рөлін жалғастырады. Бүкіл әлемде, сондай-ақ Қазақстанда да ең феминизацияланған салалар денсаулық сақтау, әлеуметтік қызметтер, білім беру болып табылады.

Әйелдердің мемлекеттік қызметке келуінің ерекше себебі азаматтық мемлекеттік қызметшінің әлеуметтік-құқықтық мәртебесінің болуы, шенеуніктер үшін мемлекеттік кепілдіктердің болуы болып табылады: А) әлеуметтік қорғалудың жоғары деңгейі, әлеуметтік және құқықтық кепілдіктер; Б) әйелдердің гендерлік әлеуметтенуінің ерекшеліктеріне байланысты оларды оңай орындайтын азаматтық қызметшілерге қойылатын кәсіби талаптарды әзірлеу [Кашина, 2009: 13-31.]. Әйелдер мемлекеттік органдардағы күнделікті жұмысты жақсы орындап, ерлермен де, әйелдердің де өздерімен де бөліседі, өйткені олар халықтың жалпы гендерлік стереотиптеріне негізделген, олардың ішіндегі ең маңыздысы әйелдер өз табиғаты бойынша ұқыпты, жауапты, атқарушы болуға тиіс деген сенім болып табылады.

БҰҰ-ның халықаралық сарапшылары институционалдық саясатта әйелдердің болмауы саяси партиялар мен электораттың стереотиптерін көрсететін тарихи дәстүр болып табылады деп санайды. Қоғамда бұрыннан қалыптасқан кедергілер әйелдерге саяси өмірге кеңінен қатысуға жолын бөгейді. «Маскулинді» саяси мәдениет кезінде әйелдерге заң органдарына сайлану өте қиын. Әйел-кандидаттар тіпті таза әйел мәселесі бойынша сөз қозғамаса да, ер адамға қарағанда аз дауыс жинайды. Ал егер олар феминистік позицияларда тұрса, онда олардың табысты болуы одан да төмендейді: көптеген сайлаушылардың ойлауынша мұндай әйелдер ерлердің, отбасының және дәстүрдің қарсыласы болып табылады [БҰҰ жанындағы әлеуметтік даму мәселелері жөніндегі зерттеу институтының баяндамасы: «көрінетін қолдар»: әлеуметтік даму үшін жауапкершілік, 2011].

Бірақ бұл кәсіби сала мемлекеттік қызметтегі әйелдерді шектеп қана қоймайды, олар үшін өзіндік артықшылықтары да бар. Мемлекеттік қызмет сияқты еңбек саласының маңызды артықшылығы-мансап құру мүмкіндігі. Мансап-ұйымның лауазымдық мәртебесі мен рөлінің өзгеруі, яғни тікелей жететін кәсіби ұтқырлық. Мемлекеттік қызметтегі әйел мансабының өзіндік ерекшеліктері де бар. Мәселен, Алла Чирикованың зерттеуінде мемлекеттік қызметте әйелдерді ілгерілетудің үш үлгісі бар: 1) кәсіби деңгейінің өсуіне байланысты біртіндеп өсу; 2) «парашют» - сырттан кандидатты тарту, жиі байланыстар, таныстық арқылы жылжыту; 3) «мұрагерлік», саяси мансап отбасы мүшелері арасында «беріледі» [Чирикова, 2013]. Чирикова әйелдердің билік құрылымдарына түсу процесі кездейсоқ, ал мансаптық өсу әйелдердің мақсатты емес күш-жігерінің нәтижесі емес, тек басшының шешімі ғана (көбінесе ер адамдар).

Өкінішке орай, Қазақстанда да посткеңестік кеңістікте де кеңінен қолданылатын басқарудың төменгі және орта деңгейлеріндегі әйелдердің орнын айқындайтын «гендерлік вертикаль» билігі дәуірінің әлі де жүріп тұрғанын айту керек. Мемлекеттік қызметтегі әйелдердің саны олардың лауазымдарының сапасына ауыспайды, олар әлі де мемлекеттік биліктің жоғары эшелондарында, әсіресе заңнамалық тұрғыда аз ұсынылған. Сонымен қатар азаматтық қызметтің кадр құрамы, әсіресе оның төменгі деңгейінде қатты феминизацияланған көрінісін көруге болады. Қазіргі заманғы қазақстандық саясатта гендерлік теңдік идеяларын дамыту қажеттілігі ең алдымен, әйелдердің қоғамдық саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуына толық көлемде қатыспайтынын куәландырады. Конституциялық теңдік, құқықтардың кепілдіктері туралы халықаралық міндеттемелерді қабылдау сияқты, көп жағдайда жыныстардың теңсіздігін жеңу ниеті тек декларация күйінде ғана қалып отыр. Бұл проблемаларды шешу мемлекеттік саясаттың басым бағыттарына жататынын атап өткен жөн.

2019 жылы Нұр-сұлтан және Қарағанды қалаларының аумағында орналасқан атқарушы билік органдарында мемлекеттік, азаматтық қызметте жұмыс істейтін 15 әйелмен терендетілген сұхбат жүргізілді. Сұхбат мемлекеттік органдарда кемінде үш жыл жұмыс істеген, кәсіби тәжірибе жинақтап, мансаптық саты бойынша жоғарылаған әйелдермен өтті. Зерттеу қатысушылары 25-тен 45 жасқа дейінгі жас аралығында болды. Іріктеме "қар көшкіні" әдісімен құрылды. Мемлекеттік шенеуніктерге қол жеткізу қиын және әдетте жабық. Сондай-ақ квоталау өлшемдері мемлекеттік құрылымдардың әр түрлі салаларына ақпарат берушілердің қатыстылығы болып табылатын квоталар енгізілді. Сұралғандардың лауазымдары министрліктегі департамент басшысынан облыстық немесе қалалық әкімдіктегі жетекші мамандар аралығында өтті. Сұхбаттың транскриптерін өңдеу ашық және осьтік кодтау арқылы жүргізілді, содан кейін ақпарат берушілердің пікірлеріне мағыналық түсіндіру жүргізілді. Сұхбат нәтижесі арқылы әйелдердің мемлекеттік қызметті таңдау сценарийінің әртүрлі болатындығына көз жеткізуге болады. Бұл мақалада сценарий ретінде біз балалық шақта қалыптасатын ата-аналар мен жақын адамдардың

ықпалымен, бірте-бірте қалыптасқан, адамның болашақ өміріне жасауға ниетті әрекеттер жоспарын қарастырамыз. Бірінші сценарий - мемлекеттік қызмет кәсіби өзін-өзі жетілдіру саласы ретінде мақсатты таңдалған. Екінші сценарий- кездейсоқ факторды қамтиды. Үшінші сценарий- бұл отбасы мүшелерінің бірі мемлекеттік басқарумен айналысқан, өзіндік «отбасылық дәстүр». Осы жерде мемлекеттік қызметті династиялық мамандықтарға жатқызуға болады. Ресей әлеуметтанушысы О. Ткач: «Династиялық мәдени паттерлердің, соның ішінде гендерлі паттерлердің кәсіп шеңберінде тұрақты өсімін анықтайды» [Ткач, 2007: 79-81.]. Мемлекеттік қызметке келудің төртінші нұсқасы мемлекетке жұмыс істеу-бұл беделді және құрметті деп табылуы.

Осылайша, біз әйелдердің қазақстандық мемлекеттік қызметке кіруінің төрт сценарийін анықтадық: «мақсатты», «отбасылық», «кездейсоқ», «перспективті». Бұл сценарийлер әрдайым «таза күйінде» кездесе бермейді, кейде олар өмірлік сценарийде өзара қиылысады.

Мемлекеттік қызметтегі әйелдердің кәсіби мансабының ерекшеліктері. Біз әйелдердің мемлекеттік қызметтегі жай-күйінің ерекшеліктерінің бірі олардың мемлекеттік қызметте орта және төменгі деңгейінде ұсынылуы, бірақ жоғары басшылық лауазымдарда іс жүзінде сирек кездесетінін айтқан болатынбыз. Біз әйелдердің-мемлекеттік қызметкерлердің өз көзқарасы бойынша осындай жағдайдың қандай себептері бар екенін анықтау маңызды болды. Өткізілген сұхбатты талдау әйелдердің өз көзқарасы бойынша өзінің кәсіби мансабын қалай қалыптастыратынын, патриархаттық, стереотипті, эссенциалистік және "менталитет" сияқты бірнеше түсіндіру үлгілерін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл мақалада түсіндіру үлгісі ретінде біз өз өмірлік тәжірибесі негізіндегі ақпаратпен құрылған әйелдердің мемлекеттік қызметте не себепті аз өкілдік етуін түсіндіруді, негіздеуді назарға алу болатын.

Зерттеу барысында біз мемлекеттік қызметтегі әйелдердің кәсіби қызметіндегі негізгі проблемалық аймақтарды анықтау болатын. Зерттеудің қорытындылары қолданылатын әдіс пен іріктемеге байланысты шектелген, олар зерттеу нәтижелерін мемлекеттік қызметте жұмыс істейтін әйелдердің бүкіл болмысын экстраполяциялауға мүмкіндік бермейді. Дегенмен, олардың кәсіби қызметінің белгілі бір сценарийлерін қалыптастыратын мемлекеттік қызметтегі әйелдердің кәсіби мансабындағы шектеулерді сипаттау болатын: «мақсатты», «отбасылық», «кездейсоқ», «перспективті». Олардың әрқайсысы таза күйде кездеспейді, кейде олар өзара қиылысады. Сондай-ақ, ақпарат берушілердің жасы мен олардың білім деңгейі сияқты фактордың елеулі әсерін байқауға болады. Сонымен, үлкен жастағы ақпарат беруші әйелдердің мемлекеттік қызметке қалай және не үшін келетіні туралы ақпарат консервативті түсінік береді. Олар өздерінің пікірлерінде жас буынның ақпаратына қарағанда жабық күйде болды.

Шетелде қосымша білім алған ақпарат берушілер қазақстандық әйелдердің мемлекеттік қызметтегі жағдайына қатысты аса сыни баға берді және әйелдердің жоғары басқару лауазымдарында көбірек болуы тиіс деп санайды және олар бұған өздері қол жеткізуге ниетті. Олар «шыны төбе», «жабысқақ еден», «шыны қабырғалар» және т. б. құбылыстар туралы жақсы біледі.

Мемлекеттік қызметтегі әйелдер осы кәсіби салада айтарлықтай төмен жағдайдың себептерін сипаттау үшін пайдаланатын түсіндіру (патриархаттық, стереотипті, эссенциалистік және «менталитет») модельдеріне келетін болсақ, онда олар синкретизмнің жоғары дәрежесімен сипатталады, қарама-қарсы пайымдауларына келсек, ойларына бір жерден шығатыны байқалады.

Бұдан әрі қазақстандық мемлекеттік қызметтегі әйелдердің жұмыс пен үй арасындағы уақыттың онтайлы теңгерімін іздеу, қалыптасқан стереотиптерге бейімдеу үшін, «әйелдік қасиеттерге сай» дәстүрлілікті сақтай отырып, «ерлер» кәсіби кеңістігінде үйлесімділікті сақтау маңыздылығын қарастыру керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Бирд М. Женщины и власть. Манифест. М.: Альпина нон-фикшн, 2018. С. 12-16.
- 2 Всемирный Экономический Форум: гендерного равенства придется ждать дольше - еще 100 лет// URL: <https://www.bbc.com/russian/news-41841634> (дата обращения: 21.12.2019).
- 3 Доклад Исследовательского института по проблемам социального развития при ООН: «Видимые руки»: ответственность за социальное развитие - Москва, 2011// URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2002/053/analit01.php> (дата обращения: 21.12.2019).
- 4 Индекс гендерного разрыва по версии всемирного экономического форума. Информация об исследовании и его результаты// URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info> (дата обращения: 21.12.2019).

5 Исупова О., Уткина В. Молодые женщины в органах государственного управления России: факторы, определяющие карьерные траектории//Журнал исследований социальной политики, 2018, 16 (3), с. 473-486.

6 Кашина М. Женщины на российской государственной гражданской службе: феминизация и воспроизводство гендерной пирамиды. Женщина в российском обществе, 2009, №2, с. 13–31.

7 Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. URL: <https://stat.gov.kz/search> (дата обращения: 24.12.2019).

8 Роцин С.Ю., Зубаревич Н.В. Гендерное равенство и расширение прав и возможностей женщин в России в контексте целей развития тысячелетия. (Gender equality and extension of women rights in Russia in the context of the UN Millenium Development Goals / Доклад. Бюро Постоянного координатора Системы ООН в РФ, ПРООН, ЮНФПА, Бюро ЮНЕСКО, ЮНИФЕМ. М., 2005, с-65-80.

9 Сапарғалиқызы Ж. Сейдуманов С.Т. Карьерный рост на государственной службе в аспекте гендерного равенства: состояние, проблемы, перспективы// Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, №2 (127) /2019, с.

МРНТИ 11.01.39

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.02>

М.К. Аксакалова

Казахский Национальный женский педагогический университет, Казахстан

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

В статье на материалах Казахстана рассматриваются вопросы политической социализации личности в информационном пространстве и процессы коммуникации, которые еще недостаточно изучены в социально-политических наук. Политическая социализация личности рассматривается как активное воспроизводство политического опыта, определенной системы норм, ценностей и установок политической деятельности и политических отношений. Политическая социализация личности - это всегда двусторонний коммуникативный процесс, в котором личность испытывает на себе воздействие различного рода политических субъектов и сама оказывает воздействие на окружающих. В статье отмечается, что особым классом в информационной войне является дезинформация, причём речь идёт не только и не столько о прямой лжи в сообщениях СМИ, а о вещах гораздо более сложных и тонких. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионный вопросам.

Ключевые слова: политика, личность, культура, процесс, государство, общество, народ, личность, население, ценность, система, закон, права, свобода, сознание, воспитание.

М.Қ. Ақсақалова

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН АҚПАРАТТЫҚ КЕҢЕСІНДЕ ТҰЛҒАЛАРДЫ САЯСИ ӘЛЕУМЕТТЕУ

Аңдатпа

Қазақстандық материалдардағы мақалада әлеуметтік-саяси ғылымдарда әлі жеткілікті зерттелмеген ақпараттық кеңістіктегі және коммуникациялық процестердегі тұлғаның саяси әлеуметтенуі мәселелері қарастырылады. Тұлғаның саяси әлеуметтенуі саяси тәжірибені, саяси белсенділік пен саяси қатынастардың нормалары, құндылықтары мен көзқарастарының белгілі бір жүйесін белсенді түрде қайта құру ретінде қарастырылады. Тұлғаның саяси әлеуметтенуі әрдайым екі жақты қарым-қатынас процесі болып табылады, онда адам әртүрлі саяси құрылымдардың әсерін сезінеді және өзі басқаларға әсер етеді. Мақалада жалған ақпарат - бұл ақпараттық соғыстағы ерекше класс және бұқаралық ақпарат құралдарындағы тікелей өтірік туралы ғана емес,

сонымен бірге әлдеқайда күрделі және жіңішке заттар туралы айтылады. Сонымен бірге мақалада пікірталас мәселелеріне назар аударылады.

Түйін сөздер: саясат, құқық, мәдениет, процесс, мемлекет, қоғам, халық, тұлға, ел-жұрт, құндылық, жүйе, заң, құқығы, бостандық, сана, тәрбие.

M.K. Aksakalova

Kazakh National Women's Pedagogical University, Kazakhstan

POLITICAL SOCIALIZATION OF PERSONALITY IN THE KAZAKHSTAN INFORMATION SPACE

Abstract

The article on the materials of Kazakhstan examines the issues of political socialization of the individual in the information space and communication processes that are not yet sufficiently studied in the socio-political sciences. Political socialization of a person is considered as an active reproduction of political experience, a certain system of norms, values and attitudes of political activity and political relations. Political socialization of a person is always a two-way communication process in which a person experiences the influence of various kinds of political entities and it self affects others. The article notes that misinformation is a special class in the information war, and it is not only and not so much about direct lies in media reports, but about things that are much more complex and subtle. At the same time, the article focuses on discussion issues.

Keywords: policy, right, culture, process, state, society, people, personality, population, value, system, law, rights, freedom, consciousness, education.

Для Казахстана процесс политической социализации личности проходит как часть глобального процесса политической демократизации и имеет как общие, так и специфичные закономерности. В казахстанском обществе по мере изменения социально-политических отношений происходит переоценка ценностей, взглядов и установок [1, с. 49].

Одним из важнейших приоритетов внутренней политики Казахстана является - укрепление единой гражданственности на основе равных возможностей, социальной гармонии и стабильности, а также поддержка и развитие общественного согласия. Соответствие новым стандартам качества жизни граждан Казахстана, адресная социальная поддержка населения все это - результат гуманизации политической и социальной среды казахстанского общества. Фактическое создание достойной социальной среды для полноценного развития, необходимых условий для самосовершенствования и политической социализации личности вызывает у индивида чувство благодарности к государству.

Политическая социализация личности - активное воспроизводство человеком политического опыта, определенной системы норм, ценностей и установок политической деятельности и политических отношений. Политическая социализация человека - это всегда двусторонний процесс общения.

Феномен политической социализации личности в Республике Казахстан подробно изучен в работах Т. К. Ауелгазиной [2, с. 49].

Мы рассмотрим только один аспект этого явления - политическую социализацию личности как процесс общения. Основные закономерности этого процесса заключаются в следующем:

1. Общество решает те или иные проблемы, изменяя информационную среду, что в свою очередь, приводит к изменению реальной среды.

2. Человек получает большую часть информации, необходимой для его жизнедеятельности, из информационной среды, а не из реальности. Человек действует и вообще живет в сложных условиях. Даже самое точное описание или прогноз могут быть ненадежными из-за динамических изменений в окружающей среде. Человек вынужден защищать себя от перегрузки информацией с помощью психологических механизмов и стереотипизации сознания.

3. Результатом общения является изменение структуры информационного пространства. Кроме того, «полученные сообщения обычно имеют следующие характеристики: а) они ожидают их услышать, б) они хотят их слышать» [3, с.162].

4. Существует несколько эмпирических моделей для успешной (эффективной) коммуникации в СМИ: «СМИ должны ...», «Политическая элита должна ...», «Представители ...

этнической группы необходимы ...», даже подкреплены соответствующей законодательной базой и административным ресурсом, практически не оказывают влияния на этническое и политическое общественное сознание - формирование новых стереотипов общественное сознание происходит под воздействием изменения экономических и социокультурных реалий, «замеченных» и грамотно «привнесенных» в информационное пространство с помощью СМИ;

- Ложь, часто повторяемая в средствах массовой информации, становится мифом и воспринимается обществом как истина. Или другими словами: «Успешен только этот первичный процесс общения, который затем продолжается во вторичных процессах» [3, с. 24] (коммуникационное пространство структурировано первичными и вторичными коммуникационными процессами, которые связаны с обсуждением и распространением информации сначала из первичного процесса);

- Чтобы восприниматься целевой группой, медиа-сообщение должно быть сформулировано с использованием стереотипов общественной осведомленности, которые уже присутствуют там. «Мы берем из потока информации только то, что соответствует нашему видению мира, и отвергаем, что пытается ему навредить» [3,с.297];

- Как правило, нецелесообразно тратить силы на разрушение уже сформировавшегося стереотипа общественного сознания: опыт показывает, что сделать это бывает практически невозможно, следует попытаться выстроить новый стереотип, который, при грамотном его продвижении средствами СМИ, будет постепенно заменять в общественном сознании стереотип ноне существующий.

5. Основной целью коммуникации, ее содержанием и всеми ожидаемым результатом является обязательное искажение (вплоть до полной утраты первоначального смысла) передаваемой информации и создания новых смыслов (т.е. новых общих для коммуникаторов стереотипов сознания), которая происходит, как благодаря их сознательным действиям, так и под воздействием активной информационной среды - коммуникативного пространства.

При этом А.Т. Мухамбедярова отметила, что принцип связей с общественностью и выработки полной и своевременной информации следует рассматривать в качестве основного инструмента реализации идеи демократии в Республике Казахстан. Создание единой республиканской системы информационно-аналитического обеспечения народного волеизъявления позволит значительно расширить сферу прямой, непосредственной демократии, обеспечить ее взаимодействие с представительной демократией; укрепить связь властно-управленческих структур с электоратом; достичь сбалансированности интересов различных социальных групп и слоев населения и тем самым – стабильного, динамичного функционирования социальной системы; заметно расширить поле для проявления самостоятельности населения, его суверенной воли, как действительного субъекта власти и управления [4,с.15].

Действительно, информационная война постепенно становится не менее значимой, чем традиционная война. Эта война принимает разные формы. Согласно современным представлениям в Соединенных Штатах, информационные операции (в настоящее время этот термин используется вместо «информационной войны») затрудняют защиту их информационных систем и в то же время воздействуют на враждебные информационные системы и заставляют их работать должным образом. Информационные операции делятся на электронные войны, психологические операции, сетевые операции, оперативное управление и меры безопасности наших вооруженных сил и активов.

Психологические операции всегда пытались сломить волю врага, «увеличить» свои войска и народ, исказить его совесть и разделить его ряды по политическим, религиозным и национальным признакам. Такие операции могут проводиться в мирное время. С появлением телевидения, а затем Интернета, эффективность этих операций значительно возросла. Самый яркий пример его эффективности - война во Вьетнаме и первые чеченские войны. Соединенные Штаты и Россия проиграли не противнику на поле боя, а своим собственным средствам массовой информации, главным образом телевидению, которые умышленно или случайно работали на врага. В результате война была невозможна, потому что общественное мнение не принимало войну. Затем Соединенные Штаты в Ираке (на основе кампании 1991 года) и Россия во второй Чечне извлекли уроки из своих поражений и создали совершенно другое освещение этих войн в средствах массовой информации, но, по крайней мере, при поддержке своего собственного народа. Без телевидения и Интернета война с террором практически невозможна, а действия террористов оказывают большее влияние, чем освещение в СМИ. В результате борьба с терроризмом

невозможна без использования психологических методов работы, потому что это в основном война за совесть людей, а во втором случае это фактически война.

Появление компьютеров не могло не стать причиной революции в военном деле. Они резко повысили эффективность применения традиционного оружия. Апофеозом для этого стала американская концепция сетевой войны (23 июня 2009 года министр обороны Роберт Гейтс подписал приказ о создании кибер-команды). Дезинформация - это особый класс в информационной войне, который является не только прямой ложью в средствах массовой информации, но также гораздо более сложным и тонким. Речь идет о семантических атаках, при которых враждебная информационная система продолжает работать в обычном режиме. Однако полученная информация недостаточно точна. Самые популярные веб-сайты, вызывающие доверие пользователей, могут быть уязвимы для подобных атак. Невидимое изменение его содержания влияет как на психологическое состояние вражеской страны, так и на решения ее лидеров. Конечно, сторона, проводящая такие операции, должна быть уверена, что это не повлияет. Поэтому защита сети так же важна, как и сетевая атака. В целом война в эфире во всех её формах может не только обеспечить победу в нормальной войне, но и полностью предотвратить войну. Государство с современными информационными технологиями и методами их эффективного использования может полностью погасить волю лидеров и населения противников и лишить их возможности принимать соответствующие решения [5].

Питательной средой психологических операций в Интернет является блоггерство. Генеральный секретарь Международной федерации журналистики Айдан Уайт на Международном конгрессе «Журналистика и медиарынок: глобальные вызовы и перспективы» (май 2009 года, Анталья) достаточно определенно высказался по поводу правового регулирования информационной деятельности в Интернет-пространстве: «Есть большая разница между тем, что мы называем журналистикой, и блоггерством. Мы не должны использовать правовые нормы в качестве инструмента для преследования журналистов. Многие блоггеры свободно владеют интернетом, но не журналисты. Блоггеры, которые считают себя журналистами и действуют в соответствии с этическими и моральными нормами журналистики. Поэтому я приглашаю вас по-новому взглянуть на эту онлайн-комнату для СМИ. Однако важно понимать разницу между свободой слова и свободой прессы».

Исходя из этого, принятие казахстанского закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые акты об информационных и коммуникационных сетях» в Казахстане следует считать подходящей и своевременной мерой. Помимо быстро развивающегося интернет-медиа-пространства, структура казахстанских СМИ очень впечатляет и включает в себя относительно небольшое количество электронных СМИ, доступных для общественности. Международный опыт показывает, что общественное телевидение может найти свое место в средствах массовой информации. Однако для такого телевидения нужны стабильные каналы финансирования, в том числе за счет населения, и благоприятная политическая среда, которая работает для зрителя, а не для политической ситуации. Средства массовой информации можно разделить на «национальные» (в основном несколько теле- и радиоканалов), «городские», целевой группой которых является большое городское и «сельское» население - малый тираж и очень низкий профессионализм сотрудников.

В Казахстане государственные СМИ не могут полностью конкурировать с иностранными (в основном российскими) СМИ и независимыми казахстанскими газетами. Отсутствие информационного пространства, состоящего из множества конкурирующих СМИ, влияет на национальную безопасность Казахстана двумя способами. Он формируется в информационном блоке, который отображается вокруг центров принятия решений. Это может повредить политической системе Казахстана в будущем, которая потеряет важную часть выживания, то есть наличие альтернативных информационных каналов. Государственную информационную безопасность не следует путать с информационной безопасностью элиты, но национальные интересы отвечают интересам самих властей, и это отличается, поскольку информационная безопасность в своем классическом определении является состоянием защиты национальных интересов в области информации.

При этом под национальными интересами понимаются интересы личности, общества и государства, а не правящих групп.

Сейчас мы наблюдаем противоборство двух тенденций. С одной стороны, информационное пространство созрело и готово к расширению. И для этого есть интеллектуальный, кадровый, организационный и финансовый потенциал. Но с другой стороны информационное пространство

состоит не из СМИ, а из их хозяев в лице: государства, финансово-промышленных групп и партий, связанных с теми же финансово-промышленными группами и государством, которые формируют свой мнимый «плюрализм». СМИ превращаются в инструмент борьбы за влияние и ресурсы.

Список использованных источников:

1. Баймурзаева В. Общеказахстанские ценности как предмет политологического исследования // *Саясат-Policy*, №10. - 2006.
2. Ауелгазина Т.К. Особенности политической социализации личности Республики Казахстан. Монография. - А.: СаГа, 2006.
3. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. - М.: Прогресс-Традиция, 2004. -480 с.
4. Кармак, П. Н. Политическая коммуникация как фактор легитимации политической власти: автореф. дис. канд.полит.наук,- СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет,2007. -23 с.
5. Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа: Лингвистические методы изучения кросс-культурных взаимодействий // *Вестник Пятигорского лингвоинститута*.2006.- № 26.

MRNTI 11.25.91

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.03>

T. Yerbosynov¹, G.R.Absattarov¹

¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Kazakhstan

US-RUSSIAN RELATIONS WITHIN THE FRAMEWORK OF FORMING A NEW WORLD ORDER

Abstract

Today, dramatic motives prevail in assessments of the current international political situation. The picture is often painted truly apocalyptic: the world is entering a new era, the main features of which are the dominance of offensive nationalism, the rejection of formal and informal imperatives of behavior in the international arena, the erosion of constraints, dangerous balancing, the increasing uncertainty, the general rejection of the game by the rules and as a result - increased risks and unpredictability.

In this article, all these dangers are taken into account, but are not considered as something immanently inherent in the modern international system and even more so dooming it to inevitable collapse. Some new parameters are really being formed in it - but it is important to look, firstly, at their substantive side, and, secondly, at their consequences for development on the global arena, for the behavior of participants in international life, and for the state of their relationship. Perhaps the international system really needs to be replaced - although this still needs to be justified and an appropriate estimate made. However, it is possible that something else is necessary: to find out exactly what its vulnerability to in the face of emerging problems and how to increase its resistance, stability, ability to solve them. It does not always make sense to reduce everything to the complete collapse of what is, and its total replacement by something that did not exist before.

Key words: world order, international system, US-Russia relations, US foreign policy, Russian foreign policy, bipolarity, polycentrism, balance of power, international hierarchy.

T.A. Ербосынов¹, Г.Р. Әбсаттаров¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Қазақстан

АҚШ – ҚЫТАЙ АРАСЫНДАҒЫ «САУДА СОҒЫСЫ» «ЖАҢА ҚЫРҒИҚАБАҚ СОҒЫС» КӨРІНІСІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі кездегі халықаралық саяси жағдайды бағалауда драматикалық қорытындылау басым. Жағдай көбінесе шынайы апокалиптикалық бояумен боялған: әлем жаңа дәуірге аяқ басты, оның басты белгілері - қорлаушыл ұлтшылдықтың үстемдігі, халықаралық аренадағы іс-әрекеттің ресми және бейресми императивтерінен бас тарту, шектеулердің жойылуы, қауіпті тепе-теңдік, өсіп келе жатқан белгісіздік, қалыптасқан ережелерге сәйкес ойыннан бас тарту және нәтижесінде тәуекелділіктің жоғарылауы және оларды болжау мүмкіндігінің жоқтығы. Осы мақалада аталған барлық қауіптер ескеріле отырып, оларды қазіргі халықаралық жүйеге тән немесе оны сөзсіз күйреуге ұшырататын имманентті жағдай ретінде қарастырмайды. Онда кейбір жаңа параметрлер қалыптасуда - бірақ, біріншіден, олардың маңыздылық жағына, екіншіден, олардың әлемдік аренада дамуының салдарына, халықаралық өмірге қатысушылардың мінез-құлқына және олардың қарым-қатынастарына қарау маңызды. Мүмкін халықаралық жүйені шынымен ауыстыру керек шығар, дегенмен бұл әлі де дәлелденіп, тиісті баға берілуі керек. Алайда, тағы бір нәрсе қажет болуы мүмкін: туындайтын проблемалар алдында оның осалдығы неде екенін және оның қарсыласуын, тұрақтылығын, оларды шешу қабілетін қалай арттыруға болатындығын білу. Бәрін бұрыннан болмаған нәрсені толығымен ығыстыру және оны толығымен ауыстыру әрдайым мағынаны бермейді.

Кілт сөздер: әлемдік тәртіп, халықаралық жүйе, Ресей-Америка қарым-қатынасы, АҚШ-тың сыртқы саясаты, Ресейдің сыртқы саясаты, биполярлық, полицентризм, күш тепе-теңдігі, халықаралық иерархия.

Т.А. Ербосынов¹, Г.Р. Абсаттаров¹

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан

РОССИЙСКО-АМЕРИКАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В РАМКАХ СТАНОВЛЕНИЯ НОВОГО МИРОПОРЯДКА

Аннотация

Сегодня в оценках современной международно-политической обстановки преобладают драматические мотивы. Картину зачастую рисуют поистине апокалиптическую: мир вступает в новую эпоху, главными особенностями которой становятся доминирование наступательного национализма, отказ от формальных и неформальных императивов поведения на международной арене, эрозия сдерживающих факторов, опасное балансирование, усиливающаяся неопределенность, всеобщий отказ от игры по правилам и как результат — повышенные риски и непредсказуемость. В настоящей статье все указанные опасности принимаются во внимание, однако не рассматриваются как нечто имманентно присущее современной международной системе и тем более обрекающее ее на неизбежный крах. В ней действительно формируются некие новые параметры — но важно посмотреть, во-первых, на их содержательную сторону, и, во-вторых, на их последствия для развития на мировой арене, для поведения участников международной жизни, для состояния их взаимоотношений. Возможно, международная система действительно требует замены — хотя это еще надо обосновать и составить соответствующую смету. Однако не исключено, что необходимо совсем иное: выяснить, в чем именно ее уязвимость перед лицом возникающих проблем и как повысить ее резистентность, устойчивость, способность к их решению. Далеко не всегда имеет смысл сводить все к полному обрушению того, что есть, и его тотальному замещению чем-то не существовавшим ранее.

Ключевые слова: миропорядок, международная система, Российско-Американские отношения, внешняя политика США, внешняя политика России, биполярность, полицентризм, баланс сил, международная иерархия.

SYSTEMATIC LEVEL CHALLENGES

(i) A remarkable feature of the modern international system is the gradual softening of its internal hierarchy. Today we see how it is gradually becoming more and more varied and multifaceted, it is subject to various kinds of fluctuations. “Ranking” in international affairs is not determined by the once and for all fixed pattern - as it would be, say, in a unipolar world. A non-rigid system can change its configuration and structure, line up differently depending on many circumstances. This can, for example,

be influenced by the characteristics of the specific sphere in question; the balance of forces in it (and in other areas); the nature of the relationship between the states involved; exposure to other contributing factors. This in itself is a rather controversial phenomenon - because the internal hierarchy forms the core, the skeleton of any systemic formation, and its erosion, it would seem, puts it at risk. The “kaleidoscopic” nature of the hierarchy in international relations can be a source of tension, creating the potential for instability both at the global level and in individual regional segments of the world system. But this circumstance gives the latter additional flexibility and makes it easier to adapt to new problem situations.

The emergence of a more labile hierarchy does not necessarily become the prevailing characteristic of the international system. It is unlikely that there will be talk of an irreversible phenomenon. Here, presumably, two factors will turn out to be a key factor - the general structuring of international relations, as well as the growth of economic and political interdependence. Of course, it is important not to harbor too much illusion. Even if the international system gains more flexibility and variability, there is hardly any reason to believe that there will be less problematic situations and acute conflicts to which it should respond. All the reasons why they arose earlier will continue to generate them.

However, if we consider the specified dynamics in the most general terms, we can assume that the main intrigue will begin to unfold along two trajectories. The first concerns the establishment of a new configuration and balance of power at the global and regional levels. The second is “center-periphery” relations across their widest spectrum (including here technologies, information, resources, financial instruments, human capital, movement of people, security, etc.) The challenge that arises today for the participants in international life is to adjust the global balance of the system in combination with maintaining the complex and contradictory dynamics of relations within its regional segments.

(ii) The problems caused by the current or possible future international-political delimitations of the system level will not disappear anywhere. They have already been mentioned above. In the one that goes along the Russia-West line, different factors come together - both indicative of mutual dissatisfaction regarding the course of development after the end of the Cold War, and stemming from geopolitical rivalry, and related to internal political dynamics. The range of issues on which there is a mutual rejection of the parties tends to expand - from NATO's eastward movement, rivalry for the post-Soviet space, events in Ukraine and the situation in Syria. The cooperative part of the spectrum of possible relationships becomes marginal and almost taboo. The chances of her promotion have not disappeared at all, but they are becoming less and less. And there is no particular hope that the situation will succeed if desired, when a political impulse arises, to rectify quickly and with little effort. Mutual trust is lost easily, and acquired hard and long [1].

Another dividing line at the system level was designated between China, on the one hand, and the United States with its allies (primarily Asian), on the other hand. It can become an even more significant marker, pushing the vicissitudes of the “Russian U-turn” into the background. Both delimitations can be complementary. And with the involvement of the CSTO / SCO / BRICS lead to the constitution of an economic and political counterbalance to the West. At the same time, the logic embedded in this variant of bipolarity is balanced by quite powerful economic and political imperatives. For key SCO / BRICS countries (Russia, China, India), economic cooperation with the West and receiving investments and the latest technologies from it are highly significant. It is not obvious that they will be ready to oppose this factor to the line on the priority maintenance of relations with each other. There are also contradictions within the mentioned structures (China — India, India — Pakistan, between the countries of Central Asia) - sometimes more acute than between the member states and the West. So with all the attractiveness of the idea of forming an alternative international system of politically motivated desire to challenge the “old establishment”, this may not be enough.

Finally, let us mention one more theoretically possible variant of a system-level fault, which could have developed on the basis of counteraction to Islamic radicalism. Probably, this line, if we start from some speculative assumptions, would even be able to bring Russia, the West and China together. But such a too far-reaching hypothesis clearly does not find confirmation in practice. Although fears about the threat posed by radical (extremist) Islamism are widespread, its opponents remain very far from becoming real allies - neither in a trilateral, nor even in a bilateral configuration.

(iii) For the level of the international system, another category of challenges is significant, which determines either its “deepening” in internal affairs or its “elevation” over the prevailing national-state imperatives of foreign policy. We outline three groups of problems here. Let's start with the question of how internal issues and international relations should relate to each other. And again, recall: discussions on this subject - both conceptual and at the level of practical politics - are by no means related to something new. At the same time, it must be admitted that today this subject itself is acquiring a very sharp articulation. Particularly serious are the collisions around sovereignty and the “color revolutions”.

At one extreme, there is a minimalist and even prohibitive approach to external interference in the internal affairs of states, since it can be an expression of the aggressive efforts of some participants in international life, their desire for dominance. On the other is the thesis about the growing influence of processes that are transnational in nature, about the deepest (and growing) connection of problem situations within the country with the outside world and about the fundamental impossibility of isolating oneself from it with a blank wall.

Polemic battles can be fought on this basis - sometimes useful and sometimes not very fruitful (as if today they discussed with pathos why it is impossible to create a perpetual motion machine and how to create it all the same). But real (and often bloody) conflicts may arise. There is no need to establish a new world order in order to determine the ways to stop such conflicts. The direction in which a solution is possible has long been indicated - this is the adoption by the state of some obligations regarding the conformity of its internal development with certain criteria. Both the criteria and the obligations to comply with them can be formal, but it is much more important that they constitute a kind of "code of conduct" recognized *de facto*.

Perhaps, over time, this will become an increasingly common practice - as part of the development of an international system using a liberal algorithm. However, now in some of its segments the movement along this path has clearly stalled (or even gone in the opposite direction). And judging by many signs, this dynamics will determine the nature of the development of the international system for a long time. But even with the next change of vector, evolution in this direction will be very slow. But the likelihood of additional conflict on this basis is much higher. Modern life is replete with relevant examples - when, for example, external counterparties of a country affected by unrest interpret the events taking place in it from exactly opposite positions (as in the case of Ukraine and Syria) or when it is not possible to agree on measures that the international can and should take community (as is the case with Libya).

Thus, in modern conditions, "deepening" in the internal problems from the level of the international political system can have a conflictogenic character. And here comes the second question: can we assume that its "elevation" to the level of common challenges and global problems becomes an effective antithesis? Here, the emerging picture seems very ambiguous. On the one hand, the presence of common problems has traditionally been considered and is considered an incentive for the consolidation of the international community, since the imperativeness of cooperative interaction in such areas where it is impossible to achieve significant results acting separately is obvious. And in practice, the field of international cooperation is expanding here. The list of keywords that indicate the areas of its development is constantly growing: ecology, climate, human health, migration, new technologies - but also terrorism, corruption, other forms of transnational criminal activity...

Optimists are convinced that the incentives for cooperation are so powerful that they will soon even make it possible to overcome the collapse of relations between Russia and the West, or at least somehow mix it. But skeptics have reason for pessimistic assessments and forecasts. Global problems and common challenges for all not only push states towards cooperation, but also create new contradictions between them. For example, they can exacerbate actual inequalities in technological capabilities (since leaders will always strive to tailor joint solutions to their interests and are by no means altruistic to share achievements with lagging ones). Or, different countries may have different relationships with their other priorities (as is now happening in the field of cybersecurity). And the already considerable experience in addressing such problems, although certainly positive, still does not indicate a qualitative breakthrough in the sense of impact on the international system. For example, the issue of combating international terrorism - contrary to expectations - has not become a powerful driver for joint action.

We define this as a phenomenon of sovereign particularism. We are talking about representations and political imperatives proceeding from the absolute value of sovereignty and the equally absolute prevalence of national (country) interests.

Today, this type of thinking and such a line in practical terms seems legitimate and natural to many. And how else to interpret the tasks of foreign policy, the goals of economic development, the conditions for ensuring security - if not through the unconditional priority of their own interests? There are many countries in which this roll is found. Its preservation and especially strengthening can affect the mentality in relation to the outside world. Putting particular motives in the first place and pushing into the background those that go beyond the framework of national-state pragmatism, are related to the problems of society in the broad sense of the word or have a solidarity character.

The arguments from the arsenal of "national egoism" can be quite successfully appealed in the propaganda struggle, since they do not require complex substantiation and are relatively easily supported within the country. Hence the attractive opportunities for the effective legitimization of relevant policies.

Moreover, it is easy to justify it by appealing to sovereignty (“we do what we consider necessary, guided by national interests and resisting any external pressure”). The implications for the international system are obvious. As a result, there will be more and more prerequisites for international conflict, the search for mutually acceptable compromises will become more difficult, and the system itself will undergo dangerous stability tests.

TRADITIONAL ISSUES: VARIABLE ACCENTS

In the framework of today's and tomorrow's world order, all those issues that had to be addressed yesterday and the day before remained on the agenda. But it is worth paying attention to some new accents that have already appeared in the political discourse and, most likely, should be the object of increased attention. It is possible that it is here that some fundamental parameters that correct the world order may come to light.

(i) A notable novelty is a wider interpretation of security and everything related to it across the entire spectrum of problems arising here - regarding threats and challenges to security, conditions for its provision, methods used, tools and instruments, parameters of possible interaction with external contractors, etc. Security is a more diverse and multidimensional phenomenon than a purely military phenomenon; they now rank the situation in many areas of public life that previously were outside the scope of this topic.

This is a very controversial trend. On the one hand, it more adequately reflects the realities of life, and on the other, it erodes the specifics of the very concept of “security,” since any problem can be attributed to it. Security criteria are devalued, the possibility of its adequate assessment, which can take on a market character, based on situationally triggered alarmism.

Such an approach, it would seem, should be the antithesis of traditional military force thinking - but in reality they often go hand in hand. On this basis, old algorithms also come back to life - such as the one that describes the classic paradox of security, when, in taking care of it as applied to oneself, they actually create incentives for activating the opponent's military-force preparations. The result may be the phenomenon of self-justifying prophecy, which is observed, in particular, in the context of the renewed confrontation between Russia and NATO. It is dangerous if it becomes the norm.

(ii) Of great concern is the critical situation in the field of nuclear weapons [2]. All those concerns that seemed to be overcome over the past few decades are being revived over the full spectrum. There is a threat that all the accumulated experience of relevant discussions by politicians, experts and official negotiators will be crossed out, when official agreements were prepared and concluded, intensive activity was carried out to verify them. There is a public legitimization of both the political use of nuclear weapons and their military use - which for decades has been, if not tabooed, then politically incorrect topic. For international relations, there are extremely serious consequences. Firstly, through the emergence on this basis of imperatives for military construction and the promotion of new cycles of the arms race. Secondly, through the threat of dangerous balancing on the brink of war in an area fraught with a rapid escalation of military conflict with disastrous consequences. Thirdly, in connection with the high probability of the collapse of the nuclear non-proliferation regime and the prospect of its acquisition by new states, as well as the growing danger of nuclear terrorism.

The challenge that arises in this connection to the international political system is truly dramatic. Either stop these changes (which may turn out to be unrealizable) - or focus on the revival of nuclear arms control in the future (preferably not too distant; perhaps from zero level, with a different configuration of participants and based on adjusted guidelines and principles). The encouraging circumstance is that the participants in international life have already passed this way. A new world order can be formed without arms control. However, in this case, its effectiveness (at least in the field of ensuring international security) will be extremely problematic.

(iii) A very clearly traceable trend in modern international development is the weakening of self-restraints (formal and political) regarding the cross-border use of force. Here, however, one does not need to exaggerate either - there is hardly any reason to believe that the “right of the strong” is becoming the undoubtedly prevailing algorithm and that almost everyone is always and everywhere ready to use force to achieve their goals in the international arena. The role of a sufficiently significant regulator in this regard is still played by international law (although not always and often with virtuoso flexibility in its interpretation). There are other constraints, for example, material or due to fear of undesirable reputation consequences. Nevertheless, examples of forceful interference in external situations continue to multiply. There were a lot of them in the past, but today there is a danger of a kind of “banalization” of the cross-border use of force, when it will be not so much something extraordinary (or, at least, disrupting the normal course of events), as now, as a routine practice, which everyone is used to and accept it if not

for granted, then as inevitable. Even Moscow, during the turbulent perturbations of the last decade, to some extent deviated from the most restrictive approach to this matter, which it traditionally adhered to in its declarative policy (no use of force outside except for self-defense, at the invitation of official authorities or with the sanction of the Security Council UN). The alarmist interpretation of the trend towards a more active cross-border use of force suggests that this may become even broader in territorial distribution. At the same time, discussions about its legitimacy will recede into the background - the problem will most likely be seen in obtaining the maximum result, achieving this as soon as possible and ensuring minimizing political costs (both internal and external).

What are the consequences of such a development? The actions of any country in this vein may result in a more “lightweight” adoption of appropriate decisions in the future. It should be noted that the leadership here is by no means with Russia, but if, in connection with Kosovo and Iraq, it counteracted this process, then with the involvement in Syria it ended up in the mainstream. Another consequence is that international legal instruments in situations of cross-border use of force are being knocked out more often and devalued, giving way to political propaganda. One can trace the connection with the reassessment of ideas about the relative decrease in the role of military force, which were popular in the context of overcoming the Cold War.

Finally, the distinction between the “force” and “non-force” effects of a transboundary nature is becoming increasingly blurred. The concept of “hybrid war” that arose in this connection focuses both fears regarding external threats and the potential impact on others. Both this and the other are becoming a complex phenomenon that can include everything from straightforward and “black” propaganda to bribing politicians, from cyberattacks to actions to destabilize the financial system, from organizing separatist movements to special forces rallies, etc. Strictly speaking, here we are by no means confronted with something fundamentally new. Numerous examples of this are well known from history (and even from biblical texts) - “hybrid wars” were encountered quite often, although there was no such thing.

But some circumstances associated with this phenomenon can probably be considered new. They appeared in the last 10-15 years. First, the use of appropriate “technologies” was tested on an unprecedentedly wide scale (which opens the door to the future for them). Secondly, the colossal possibilities of propaganda and political manipulations in this area were revealed, which turned out to be an order of magnitude higher than could be expected. Thirdly, a striking phenomenon of the apology of “hybrid wars” has arisen - when they begin to be considered more productive (or more dangerous - depending on the angle of view) in comparison with traditional methods.

(iv) Another world-old problem that looms on the palette of the existing (or emerging) world order concerns the country status of territories. This includes topics such as changing borders, secession, irredentism, etc. They were never simple, but they can gain new (and dangerous) dynamics under the influence of quick and profound changes, which are replacing centuries-old immobilism. Especially where there is a surge of socio-political activity, including the search for identity by ethnic, religious, cultural-historical, state-country and other markers. Contradictions regarding the borders and country affiliation of territories have always been one of the main sources of conflict and war. For most of human history, these problems have been resolved in this way. But gradually, the international community has accumulated some experience with regard to attempts to non-violent resolution of such conflicts.

This experience indicates the exceptional complexity of such a task. But he also generates the understanding that you can't act in a hurry and in a hurry (or then you will have to seriously pay for it). There is a huge history of the matter; a wide variety of approaches have been developed (including at a very high professional level through the OSCE). The demand for this potential is objectively important to minimize the conflict algorithm in solving these problems. Russia resolved the issue with Crimea quickly and at first glance extremely efficiently. The fact that she will not “back up” in relation to this situation is obvious. As well as the fact that there are hardly anyone who wants to test Russia for strength in the Crimean issue. So if the international legal side of the matter, apparently, will remain unresolved for a long time, then its geopolitical component looks quite stable.

But at the same time, it is far from obvious what conclusions could be drawn from the indicated precedent as applied to the international system. Does this open the way to the implementation of the same scenario in other places and by other actors? Is it always necessary (and possible) to proceed from the unconditional prevalence of the principle of self-determination (popular expression of will) over any other imperatives? What political agreements and arrangements can be respected or ignored? How important is the factor of external guarantees or its absence? How promising is “land gathering” based on the principles of ethnic community or political self-identification of the population? How large is the role of the temporal pressuredness of changes (the “quick power” factor)? How reasonable (appropriate) is the

direct use of force or its projection using “hybrid technologies”? Such factors that determine the behavior of states in such crisis situations are specific and situational. But they may be relevant in areas of international turbulence (for example, in Africa, the Middle East) - even despite the convincingly demonstrated very high political, reputational and other costs of unilateral actions containing a significant power component.

CONCLUSION

The debate about whether the existing world order is good or bad and whether its alternative options are possible, in our turbulent, time full of changes, is probably inevitable. In them, it seems, it is important to have three key characteristics of the world order in the focus of analytical attention: its stability, efficiency, and maturity. The key to stability of any world order is its successful functioning. The most important indicator of effectiveness is the ability to adequately respond to the challenges that arise in the process of international political development. And a sign of maturity is the ability of participants to minimize those problems that cannot be resolved, to keep themselves from panic on this basis and to aim for constructive interaction to maintain international stability.

REFERENCES

1. *On the Way to Stable Russia-NATO Relations. Report no. 44/2019. Russian International Affairs Council (RIAC) // European Leadership Network (ELN) (In Russ.). – URL: <http://russiancouncil.ru/papers/Russia-NATO-Report44-Ru.pdf> (accessed 20.02.2019). – P. 6.*
2. *Arbatov A. Kontrol' nadyadernymoruzhiem: konetsistorii [Nuclear Arms Control: the End of History?] // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. – No. 5 (59): 2015. – pp. 5-18.*

MPHTI 11.15.59

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.38>

С.К. Журсимбаев¹, Е.С. Кемали²

¹Каспийский общественный университет, Казахстан

²Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республика Казахстан, г. Нур-Султан, Казахстан

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА ДОЛЖНА БЫТЬ БАЗОВОЙ ОСНОВОЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Настоящая статья посвящена анализу проблемы осуществления правовой политики в государстве. Автор анализирует происхождение и взаимодействие политических и правовых норм. В статье также ставится вопрос о политическом сознании и правосознании. Наиболее значимому анализу в настоящей статье подвергается проблема взаимосвязи и взаимодействия государственной политики с правом.

Автор приходит к выводу о необходимости проведения правовой политики как политики справедливости и заступничества, политики, основанной исключительно на праве. Проанализированы основные направления правовой политики. Определены проблемные аспекты формирования правовой политики. В частности, затронуты вопросы применения статей уголовного кодекса о возбуждении социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни, о клевете, а также вопросов проведения митингов и демонстраций.

Предложены ряд рекомендации по совершенствованию правовой политики. Выделены основные механизмы реализации правовой политики на современном этапе. Обозначены первостепенные задачи по реализации правовой политики.

Ключевые слова: политические нормы, правовые нормы, политическое сознание, правосознание, государственная политика, правовая политика, уголовный кодекс

С.К. Журсимбаев¹, Е.С. Кемали²

¹Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ.

²Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САЯСАТЫНЫҢ БАЗАЛЫҚ НЕГІЗІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ БОЛУЫ ТИІС

Аңдатпа

Осы мақала мемлекетте құқықтық саясатты жүзеге асыру мәселелеріне арналған. Автор саяси және құқықтық нормалардың шығу тегі мен өзара әрекеттесуін талдайды. Мақалада сондай-ақ саяси сана мен құқықтық сана туралы мәселе қойылады. Осы мақалада мемлекеттік саясаттың құқықпен өзара байланысы мен өзара іс-қимылы проблемасы неғұрлым маңызды екенін пнықтайды.

Автор тек қана құқыққа негізделген саясат, әділеттілік саясаты ретінде құқықтық саясатты жүргізу қажеттілігі туралы тұжырымға келеді. Құқықтық саясаттың негізгі бағыттары талданған. Құқықтық саясатты қалыптастырудың проблемалық аспектілері анықталу мәселелері зерделенген.

Атап айтқанда, Қылмыстық кодекстің әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік-топтық немесе діни алауыздықты қозғау туралы, жала жабу туралы баптарын қолдану, сондай-ақ митингілер мен демонстрациялар өткізу мәселелері қозғалған.

Құқықтық саясатты жетілдіру бойынша бірқатар ұсыныстар енгізілген. Қазіргі кезеңде құқықтық саясатты іске асырудың негізгі тетіктері анықтаған. Құқықтық саясатты жүзеге асыру бойынша бірінші кезектегі міндеттер белгіленген.

Түйін сөздер: саяси нормалар, құқықтық нормалар, саяси сана, құқықтық сана, мемлекеттік саясат, құқықтық саясат, қылмыстық кодекс.

S.K. Zhursimbaev¹, E.C. Kemali²

¹*Caspian Public University, Republic of Kazakhstan, Almaty*

²*K.Yu. Cenier Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan*

HUMAN RIGHTS MUST BE THE BASIC BASIS OF KAZAKHSTAN'S LEGAL POLICY

Abstract

The present article analyses the problem of lawful politics by the state. The author reviews the genesis and interaction between political and legal norms. The article also rises a problem of political and legal consciousness. The core part of the research is dedicated to the interaction and interconnection of the state politics with the law. The author comes to the conclusion on the necessity of execution of lawful politics in the state as a guarantee of justice and intercession, the politics based exclusively on law.

The main directions of legal policy are analyzed. Problematic aspects of legal policy formation are identified. In particular, the issues of application of articles of the criminal code on the initiation of social, national, tribal, racial, class or religious strife, libel, as well as issues of holding rallies and demonstrations were raised.

A number of recommendations for improving the legal policy are proposed. The main mechanisms of legal policy implementation at the present stage are highlighted.

The priority tasks for the implementation of the legal policy are outlined.

Keywords: political norms, legal norms, political consciousness, legal consciousness, state politics. legal policy, the criminal code

Политика - это сфера жизнедеятельности людей, в пределах которой между социальными субъектами складываются отношения по поводу власти. Подавляющая часть внутренней и внешней политики государства реализуется через право. Именно, право является инструментом политики, представляет собой один из способов юридического оформления политических решений.

Субъектом учреждения правовых норм является само государство, поэтому правовая политика - это политика самого государства в лице различных государственных органов. В демократически развитых государствах практически все субъекты политической системы принимают участие в выработке правовой политики. Формирование политики в правовом русле осуществляется правовыми средствами, поэтому право и политика тесно взаимосвязаны.

Выражением государственной воли являются Конституция и иные нормативно-правовые акты. Правовая политика как **неотъемлемая часть государственной политики**, как одна из наиболее важных ее разновидностей, имеющая самостоятельное значение в правовой жизни государства, играет особую роль в общественной жизни. Она направлена на систематизацию правовой сферы с целью оптимизировать все виды общественных отношений.

Определяя специфику правовой политики по сравнению с другими видами, В.Н. Кудрявцев пишет, что «она всегда предпочитает использование методов правового регулирования»[1,с.98]. Как подтверждает практика последних лет, эффективность регулирования наиболее важных и сложных общественных отношений неизмеримо возрастает, если оно осуществляется средствами правовой политики, ибо предполагает целенаправленную и последовательную деятельность на основе научно обоснованных механизмов, средств и принципов по достижению стратегических целей и тактических задач государства и общества и, наоборот, максимально исключает спонтанность, непредсказуемость, всевозможные отклонения от намеченных целей.

Слабая, не обоснованная юридической наукой, правовая политика имеет своим следствием несовершенную юридическую базу, противоречивые правовые акты, нечеткие расплывчатые цели и неконкретные приоритеты. В результате происходят сбои в реализации экономической, социальной, национальной и других видов политики.

Правовая политика направлена на упорядочение правовой сферы, которая своим юридическим инструментарием способна оптимизировать политические, экономические, социальные, национальные, экологические и иные отношения.

Главной перспективой развития правовой политики можно обозначить дальнейшее формирование правовой стабильности, систематизированного законодательства и четкого правового порядка. Именно правовая политика должна обладать способностью находить проблемные аспекты жизнедеятельности общества и своевременно проводить их профилактику[2].

В настоящее время существует множество угроз, вызовов и рисков, порождающих крайнее беспокойство. Кроме глобальных проблем существуют и внутрисостоятельные локальные проблемы. Высокий уровень криминализации общества, дальнейший рост организованной преступности и коррупции представляют собой угрозу национальной безопасности страны, преграду на пути реформ и, как следствие, ставят под вопрос возможность построения правового государства в стране.

Коррупция, если не принять более эффективные меры на сегодня достигла такого уровня, что из криминальной, экономической и социальной проблемы, сможет перерасти в политическую и приобрести масштабы национального бедствия, подрывающие основы конституционного строя страны.

Одной из значимых проблем правовой политики является обеспечение верховенства правосудия, так как независимый и сильный суд будет способствовать соблюдению прав и свобод граждан. Существенной угрозой является преступность, которая имеет ряд предпосылок: злоупотребление алкоголем, наркотики, безработица.

По мнению Г.Р. Абсаттарова, проблема правовой политики представляет собой сложный и многогранный феномен, требует пристального внимания и изучения. Поэтому перед учеными стоят задачи всестороннего исследования новых явлений и процессов правовой политике и теоретического обобщения, которое может способствовать решению насущных политологических и социально-правовых проблем. Поэтому необходим компетентный подход к исключительно важным и неизученным вопросам правовой политики Республики Казахстан в условиях рыночных отношений и модернизации общества[3,с40]. На сегодняшний день, фундаментальной задачей развития правовой политики является поиск адекватных ответов на риски и угрозы, возникшие перед нашей страной. Необходимо сформировать сильное государство, с эффективными законами, четкой программой действий, ясной целью, справедливым правосудием, зрелым гражданским обществом и социальной стабильностью.

Таким образом, первоочередной задачей современного этапа реализации казахстанской правовой политики является определение и нормативное закрепление общей концепции развития правовой политики государства, ведь она должна реализовываться постоянно, создавая основу реформам, обозначая их характер, пределы, сроки и эффективность.

Правовая политика – специальная форма выражения государственной политики, средство юридической легитимации, закрепления и осуществления политического курса страны. Эта политика воплощается, прежде всего, в конституциях, законах и других основополагающих нормативно-правовых актах, направлена на охрану и защиту данного общественного строя,

развитие и совершенствование социальных отношений. Правовая политика – могучее средство преобразования общества.

При любой форме правления при формировании и совершенствовании законодательных актов необходим выбор принципов, целей и задач, которые важны для определения правовой системы общества. Конституционное утверждение республики правовым и демократическим, необходимость решения социально-экономических проблем и обеспечения соответствия национального права международно-правовым стандартам обязывает своевременного реагирования на быстроменяющиеся условия жизни и дальнейшее совершенствование нормотворческой и правоприменительной деятельности государства. Концепция правовой политики Казахстана на период с 2010 до 2020 года уже становится историей.

Теперь в новой обновленной Концепции должна проходить красной нитью все демократические принципы, права и свободы человека обязана быть базовой основой для разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, перспективных и ежегодных планов законопроектных работ и нормативных правовых актов страны. Ее актуальность выражается в том, что без выверенной политики, стратегии и тактики в правовой сфере страны, невозможна целенаправленная планомерная деятельность ни в одной области общественной жизни.

Правовым фундаментом, прочной основой государственной и общественной жизни является Конституция, согласно которой высшими ценностями являются человек, его жизнь, права и свободы. Поэтому забота о соблюдении прав человека должна быть национальным приоритетом.

В Казахстане конституционный контроль возложен на Конституционный Совет, на единственный среди стран СНГ квазисудебный орган, не входящий в рамки традиционной триады ветвей власти. К сожалению, из-за ограниченности полномочий и субъектов обращения Конституционный Совет не в состоянии самостоятельно защитить права физических и юридических лиц. В связи с этим казахстанская модель правовой охраны Конституции в 2020 году, в ознаменование его 25-летия, на наш взгляд, нуждается в радикальном реформировании, расширении их полномочий и тем самым повышения авторитета и действенности Конституции Республики.

Одним из специфических государственных органов гарантирующий надлежащую защиту прав и свобод гражданина от неправомерных действий (бездействий) чиновников во многих странах является институт омбудсмана, который защищает и те права, которые не получили законодательного закрепления, поскольку может руководствоваться не только правовыми нормами и принципами, но и действовать исходя из моральных соображений и идеалов справедливости. Данный институт должен соответствовать Парижским принципам, то есть независимым, демократичным и пользоваться достаточным доверием международного сообщества. Главной гарантией независимости деятельности омбудсмана является закрепление его полномочий в специальном законе, где должны быть четко определены процедура назначения, его юрисдикция и финансовая автономность.

Одной из важнейших частей правовой политики государства является уголовная политика, определяющая основные направления, цели и средства воздействия на преступность. Действующий Уголовный кодекс – достаточно эффективный инструмент борьбы с преступностью и уголовно-правовой защиты прав человека, интересов государства и общества. В то же время, обновленная Концепция должна заложить ключевую основу, чтобы нормы закона были сформированы на понятных критериях и правилах здравого смысла, позволяющих конкретно разграничить правомерное поведение от противоправного, исключая возможность ее произвольного толкования.

Так, сейчас немало споров по поводу применения статьи о возбуждении социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни. Только за последние 5 лет по ст.174 УК РК зарегистрировано 659 преступлений, из которых 411 дел направлен в суд[4].

Не всем пользователям социальных сетей понятны посты, перепосты, комментарий и лайки, а также сложно определить грань между «рознью» и «враждой», «возбуждением» и «разжиганием», а также являются ли они выражением свободы мнений, альфой и омегой любого демократического общества, или распространением информации экстремистской направленности. На практике, расплывчатые формулировки уголовной статьи позволяют некоторым псевдопатриотам органов уголовного преследования легко и избирательно привлекать граждан к уголовной ответственности, используя экспертные заключения как доказательства и основу

обвинительных актов. Нередко происходит подмена понятий и переусердствование, из-за чего такие лица могут оказаться в разряде пресловутых «врагов народа», использовавшимися ранее властями для обозначения противников режима и нейтрализации инакомыслящих активистов, как в периоды Великой французской революции 1789 г. и Советского Союза в 1930 г.

Мы солидарны с позицией Главы государства, который предложил внести изменения в соответствующую редакцию статьи, и более корректно её изложить. В частности, отказаться от формулировки «возбуждение» и использовать более точное понятие «разжигание» [5].

Также в обществе давно идет жаркие дискуссии по поводу статьи 130 УК РК (клевета). Клевета - это распространение заведомо ложных сведений, порочащих честь и достоинство другого лица или подрывающих его репутацию. Клевета в настоящее время считается делами частного обвинения (ст.32 УПК РК). Это означает, что дело возбуждается по желанию потерпевшего. По мнению ряда граждан, чиновник или должностное лицо, выполняющий на бюджетные средства государственный заказ должен быть в зоне досягаемости критики. А такое внимание к своей персоне он может расценить как клевету и оскорбление. Свобода слова – это право человека свободно выражать свои мысли, включающее свободу выражения, как в устной, так и в письменной форме. Это право упомянуто в ряде международных документов, среди которых: «Всеобщая декларация прав человека» (ст. 19), «Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод» (ст. 10) и Конституция Республики Казахстан (ст. 20). Свободное выражение мыслей и мнений есть одно из важнейших прав человека.

Поэтому в ст.20 Конституции Республики закреплена норма о том, что свобода слова гарантируется и каждый имеет право свободно получать и распространять информацию любым не запрещенным законом способом. Естественно, если они не являются пропагандой насильственного изменения конституционного строя, социального, расового, национального или религиозного и родового превосходства, а также культа жестокости и насилия.

Глава государства К.К.Токаев сказал: «По итогам анализа всех позиций, мною принято решение декриминализировать статью 130 УК и перевести ее в административный кодекс. При этом, необходимо сохранить высокую меру ответственности, чтобы гарантировать права других граждан и защитить их от нападок». Однако, Фонд «Адил сөз» считает, что по своей юридической природе правонарушения «клевета» не могут быть отнесены к административным и полагает необходимым перенести этот вид правонарушений следует в плоскость Гражданского кодекса, что позволяет пострадавшему полностью восстановить ущерб - моральный и, возможно, материальный, который причинило распространение каких-то порочащих сведений[6].

Одним из острых вопросов было право на митинги и демонстраций. И в этом вопросе Президент Казахстана К.К.Токаев заметил, что «в основном они исходят из того, что люди обеднели. Они требуют от правительства решения их насущных социально-экономических проблем. Власть услышала. И мы будем работать». Если мирные акции не преследуют нарушение закона и покоя граждан, надо идти на встречу и давать разрешение для их проведения. Выделять для этого места, причем, не на окраинах городов» [7].

Изложенное свидетельствует, что политика влияет на право, а право - на политику, и основной ценностью права, характеризующей его место и роль в обществе являются именно права и свободы человека. Сказанное объясняет положение, что права и свободы человека, личности, их обеспечение являются основным принципом права, и основой реализации консенсуса в процессе правового регулирования. Как показывает политологический анализ, сближение правового и морального регулирования общественных отношений происходит и в результате усиления роли общественности в формировании и реализации правовых и моральных норм. Широкое и активное участие различных общественных организаций в правотворчестве и практическом осуществлении норм казахстанского права и казахстанской морали приводит к тому, что происходит постепенное сближение «внутренних» границ их требований, дозволений и запретов, достигается органическое сочетание юридических и нравственных средств воздействия[8,с33-38].

Таким образом, волевые политические решения получают нормативное закрепление, тем самым способствуя воплощению в жизни тех или иных конституционных ценностей. Конституционный приоритет человека и его прав как высшей ценности предполагает, что политические ценности, цели и средства должны соотноситься с правом.

Список использованных источников

1. Кудрявцев В.Н. *Право и поведение. М.: Юридическая литература, 1978. С. 163.*

2. *Правовая политика России: теория и практика : монография/ под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько.- М.: ТК Велби, Изд-во Проспект. — 2006.*

3. *Абсаттаров Г.Р. Политологический анализ правовой политики Республики Казахстан. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук РК. Алматы, 2010. 40с.*

4. *Комитет по правовой статистике и специальных учетов РК. Статистические данные за 2019 г.*

5. *Отказаться от формулировки "возбуждение розни" Sputnik. 20 декабря 2019 г. ru.sputniknews.kz/society/.*

6. *Тулеубекова А. К.Токаев принял решение декриминализировать статью о клевете. www.zakon.kz; Международный фонд защиты свободы слова «Адил соз». 8 января 2020, Источник, интернет-ресурс.*

7. *Оразбекова А. Их интервью К.К.Токаева. Euronews 14.06.2019.*

8. *Абсаттаров Г.Р. Общие и специфические черты правовых и моральных норм гражданского общества. Вестник КазНПУ имени Абая. 2019. №1. С.33-38.*

МРНТИ 04.21.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.04>

Ж.А. Кабаева

КазНПУ им. Абая, Казахстан

РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Казахстан - социально-ориентированное государство, у которого были и есть четкие векторы стратегической направленности своего развития – это сначала попасть в топ 50, а далее и в топ - 30 развитых стран мира. Развитие страны в этом направлении позволило достичь определенных результатов в экономической, политической и социальной сферах. В статье показана динамика реализации социальной политики, целью которой является улучшение благосостояния народа и которая связана с происходящими экономическими и политическими процессами в стране. Достижения в экономической сфере выступают той основой, на базе которой появляется возможность для успешной реализации социальной политики. Поэтому в этой статье динамика развития социальной сферы показана на основе точных статических данных экономического развития республики.

Ключевые слова: социальное, экономическое, стратегия; объективное, успешность, молодежь, население, благосостояние

Кабаева Ж.А.

Абай ат. ҚазҰПУ, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДА ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТТЫ ІСКЕ АСЫРУ

Аңдатпа

Қазақстан-өз дамуының стратегиялық бағыттылығының нақты векторлары бар әлеуметтік бағдарланған мемлекет - бұл алдымен әлемнің дамыған 50 елдерінің, сосын топ-30 елдерінің қатарына кіру. Елдің осы бағыттағы дамуы экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларда белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Әлеуметтік саясаттың негізгі мақсаты халықтың әл-ауқатын жақсарту болып табылады. Мақалада елдегі болып жатқан экономикалық және саяси процестерге байланысты әлеуметтік саясатты жүзеге асыру серпіні көрсетілген. Экономикалық саладағы жетістіктер негізінде әлеуметтік саясатты табысты іске асыру үшін мүмкіндік пайда болатын негіз болып табылады. Сондықтан осы мақалада әлеуметтік саланың даму серпіні республиканың экономикалық дамуының нақты статистикалық деректерінде көрсетілген.

Түйін сөздер: әлеуметтік, экономикалық, стратегия; объективтік, табыстылық, жастар, халық, әл-ауқат

Kabayeva Zh.A.

Abai Kazakh National pedagogical university, Kazakhstan

IMPLEMENTATION OF SOCIAL POLICY IN KAZAKHSTAN

Abstract

Kazakhstan is a socially oriented state, which had and has clear vectors of the strategic orientation of its development - this is first to get into the top 50, and then to the top 30 developed countries of the world. The country's development in this direction has made it possible to achieve certain results in the economic, political and social spheres. The main goal of social policy is to improve the welfare of the people. The article shows the dynamics of the implementation of social policies related to the ongoing economic and political processes in the country. Achievements in the economic sphere are the basis on which the opportunity arises for the successful implementation of social policy. Therefore, in this article, the dynamics of the development of the social sphere is shown on the exact static data of the economic development of the republic.

Key words: social, economic, strategy; objective, success, youth, population, welfare

Введение. В данной статье показана социальная ситуация в нашей республике, которая относится к группе развивающихся стран. Также Казахстан относится к странам переходного периода и к «посткоммунистическим странам». У всех таких стран существует много проблем по социально-экономическому развитию. Эти проблемы разнообразны и в каждой стране имеют свою специфику. Анализ социальной ситуации в любой из этих стран актуально, т.к. существует огромный исследовательский пробел по данному вопросу. Наша страна достигла определенных результатов, идя по-своему «казахстанскому пути развития». Эти достижения необходимы, но недостаточны. Показана важность выбора четкого вектора направленности развития Казахстана попасть сначала в топ 50, а далее и в топ - 30 развитых стран мира.

Метод, литература

Примененный сравнительный метод проиллюстрировал, что РК опережает соседние страны центрально-азиатского региона по многим показателям. При анализе применены системно-структурный, феноменологический, компаративистский методы.

Автор О.Бланшар специфику «посткоммунистического перехода» видит в том, что развитие социально-экономических показателей имеет U образную форму. Он выделяет в переходном периоде доминирующие аспекты, как 1) «перераспределение», 2) «реструктуризацию». С таким подходом автора можно согласиться [12, 27]. В целом так и происходило в независимой РК и сегодня точка нахождения РК находится немного правее и выше нижней точки в U. Сначала в стране была тенденция к снижению показателей социально-экономического развития, а потом начался рост показателей.

Такой подход О.Бланшара можно применить и для других развивающихся стран, находящихся в переходном периоде. В независимой Индии тоже было два этапа в развитии: 1) в ней до 1980 г. преобладала высокая доля государственного управления; 2) с 1980 г. начался переход на рыночную экономику. [13] Эти два периода в Казахстане также имели место. На сегодня экономика Индии имеет высокие показатели по некоторым параметрам (темп роста ВВП и др.), по многим же нет. К примеру, на сегодня в Казахстане состояние начального образования находится на высоком уровне, а в Индии наблюдается низкое качество начального образования.

Paul De Grauwe ставит в центр своего исследования вопрос о колеблющихся отношениях между взаимосвязанными государством и рынком. В развивающихся странах на первом этапе превалирует государство, как было и в Казахстане, а потом идет перевес в сторону рынка. Автор ставит вопрос: линейный или циклический характер имеет развитие капитализма? [14] Хотелось бы отметить, что развитие экономики идет по своим диалектическим законам на основе разрешения противоречий. В долгосрочной перспективе развитие имеет циклический характер, а в мало срочной перспективе –линейный.

Исследователи Jonathon W. Moses and Bjørn Letnes в своей работе «Managing Resource Abundance and Wealth: The Norwegian Experience» (2017) показывают специфику распределения

доходов в нефтедобывающей стране. Для нефтедобывающего Казахстана опыт Норвегии будет полезным [15]

Авторы Carol Newman, John Page, John Rand, Abebe Shimeles, Måns Söderbom, and Finn Tarp дают в своей работе «Manufacturing Transformation: Comparative Studies of Industrial Development in Africa and Emerging Asia» (2017) сравнительную характеристику промышленного развития в Африке и развивающихся странах Азии. Если в странах Африки сейчас природные ресурсы составляют большую часть экспорта, то в Казахстане отходят от такой практики и довольно успешно.

Социальная обстановка в Казахстане

После показа общей ситуации в развивающихся странах можно перейти к нашей стране. В декабре 2012 г. был задействован стратегический проект «Стратегия «Казахстан-2050», в котором была поставлена высокая цель: Казахстану к 2050 г. войти в тридцатку развитых стран мира [1,1] В этом направлении развиваются экономическая, и связанная с ней, социальная сферы республики. Еще ранее был задействован аналогичный проект, о котором Н.А.Абыкаев пишет: «Стратегия «Казахстан-2030» (1997) – уникальный государственный стратегический документ. Ни в других странах СНГ, переживающих сложный период трансформации радикальных перемен, ни в развитых или развивающихся странах государственные лидеры не выступали с аналогичным стратегическим документом на перспективу, далеко превышающим время их реальных полномочий» [34,16] Почти все постсоветские республики в одно и то же время приобрели независимость (1991 г.), но на данный момент они находятся на разных ступенях развития.

Социальная ситуация находится в непосредственной зависимости от уровня экономического развития страны, определенного многими показателями. Остановимся на некоторых основных показателях, особо влияющих на социальную жизнь и поэтому определяющих ее.

В официальном информационном ресурсе Премьер-Министра Республики Казахстан (РК) указано, что «за 8 месяцев рост ВВП ускорился до 4,3%. Главными факторами роста экономики стали инвестиционная активность и стабильная инфляция. Рост инвестиций составил 10,7%». [2] Это показатели за первые 8 месяцев 2019 г., а за весь 2019 г. удалось достичь хороших показателей — экономический рост РК составил 4,5 %, что было заявлено в начале 2020 г. президентом К-Ж. Токаевым. Этот показатель намного выше общемирового. У России рост ВВП за 2019 г. составил 1,4 %, у Европейского Союза примерно такой же показатель.

Здесь нужно дать пояснение: «для того, чтобы объективно рассчитать ВВП страны, необходимо сложить стоимость товаров, услуг и т.д., производимых внутри страны». [3]

Социально-экономическое развитие государства более всего отражено в таких показателях, как 1) ВВП на душу населения и 2) ИЧР (индекс человеческого развития).

Из «Таблицы ВВП на душу населения стран мира.

(Данные даны за период с 2000 по 2018 год в долларах США.) Показатель Валовой внутренний продукт на душу населения – это весь произведенный страной ВВП, разделенный на количество жителей данной страны

Казахстан имеет 8 111, 85 \$ США; Кыргызская Республика – 1 127,6 \$ США;

Таджикистан – 634,33\$ США; Туркменистан – 7 087\$ США; Узбекистан -2 019\$ США;» [4; 3]. Данная таблица показывает, что Казахстан имеет самый высокий показатель ВВП на душу населения среди стран Центральной Азии. Это был средний показатель за определенный период. Отдельно за 2018 г. Казахстан улучшил данный показатель до 11 166 USD [5; 1].

Можно привести данные по ИЧР (индекс человеческого развития) за 2018 г., опубликованные в декабре 2019 г. «Россия занимает – 49 место, Казахстан – 50, Узбекистан и Туркменистан -108, Киргизия -122, Таджикистан – 125, Индия - 129, Камбоджа -146» [11]. Как видно по этим данным Казахстан по ИЧР находится в большом отрыве от стран ЦА, а также многих развивающихся стран.

Достижения в экономике позволяют улучшить компоненты социального развития страны. В Казахстане финансирование социальной сферы растет с каждым годом:

«За 2017 2018 2019 годовые расходы республиканского бюджета на социальную сферу 3 679 млрд тенге 4 206 млрд тенге 5 388 млрд тенге. С 2017 года бюджетные расходы на социальную сферу (социальная защита, здравоохранение, образование, культура, спорт, туризм) выросли на 46,5%» [1, 16]. Как видно за последние три года финансирование здравоохранения, образования, культуры и др. выросло примерно в полтора раза. Это хороший показатель.

Прцветание страны напрямую зависит от человеческого фактора. Население страны выступает и субъектом, и объектом проводимой социальной политики.

«Население Казахстана по переписи 1989 года составляло 16,2 млн человек.

За одно десятилетие (1991-2000) отрицательное сальдо международной миграции составило 1 млн 990 тыс. человек» [6, 16]. Наибольшие миграционные потери имели место в Казахстане в 1994 году (410 тыс. человек), но к концу 2018 г. население РК составило уже более 18 млн человек. Тем самым демографическая ситуация в Казахстане имеет положительную динамику. Идет стабильный рост численности населения в республике. За последние годы рождаемость составляет примерно по 400 000 младенцев в год. Тогда как имеется много стран, особенно европейских, с отрицательным естественным приростом. В них идет убыль населения, т.е. депопуляция.

«Население Казахстана на 1 сентября 2018 составляет 18,3 миллиона человек. На момент обретения независимости в 1991 году в стране жили 16,7 миллиона. Демографические показатели в Казахстане демонстрируют положительную динамику. За текущий год в стране увеличилось число граждан, передает NUR.KZ со ссылкой на комитет по статистике.

Год	Население	Прирост к предыдущ. году
2017	18 044 724	1.55 %
2018	18 324 237	1.55 %
2019	18 608 079	1.55 %
2020	18 896 318	

Все данные в этой таблице даны на 1 января соответствующего года». [6, 16]. Показано, что численность населения РК за год растет на 1.55 %. Здесь же приводятся следующие данные за последний 2019 г., которые конкретнее уточняют прибывших и убывших.

«Население Казахстана 2019

Согласно нашей оценке, на конец 2019 года, население Казахстана составляло 18 896 318 человек. За 2019 год население Казахстана увеличилось приблизительно на 288 239 человек. Учитывая, что население Казахстана в начале года оценивалось в 18 608 079 человек, годовой прирост составил 1.55 %. Вот основные демографические показатели Казахстана за 2019 год: Родившихся: 418 310 человек. Умерших: 165 054 человека. Естественный прирост населения: 253 256 человек. Миграционный прирост населения: 34 983 человека. Мужчин: 9 054 486 человек (по оценке на 31 декабря 2019 года). Женщин: 9 841 832 человека (по оценке на 31 декабря 2019 года)». [6, 16].

Если за 2019 год население Казахстана увеличилось приблизительно на 288 239 человек, то годом ранее за 2018 год население Казахстана увеличилось на 237 тысяч человек. Тем самым за два года население увеличилось примерно на полмиллиона человек; при такой динамике население РК будет увеличиваться примерно на один млн человек через каждые 4 года.

Демографический рост привел к тому, что в 2019 г. 51% от всего населения Казахстана составляла молодежь до 29 лет. Это очень хороший демографический показатель.

Человеческий капитал включает в себя образовательный уровень, навыки и способности граждан, поэтому здесь важна кадровая политика, проводимая государством.

В докладе о конкурентоспособности стран на 2018 г. важное место отведено кадровой политике и отмечено, что: «согласно данным Отчета, в ближайшее время глобальная конкурентоспособность стран будет в наибольшей степени определяться их инновационным потенциалом» [3], который определяется качественным уровнем специалистов. Вышеперечисленные достижения Казахстана стали возможны благодаря задействованной большой армии специалистов.

В Казахстане проводилась большая политика по обеспечению своими специалистами всех отраслей экономики и социальной сферы. Этому вопросу в нашей стране уделялось и уделяется большое внимание. [7] Для успешной подготовки высококвалифицированных специалистов наша республика в 2010 г присоединилась к Болонскому процессу. Казахстан – первое центрально

азиатское государство, признанное полноправным членом европейского образовательного пространства. До 2011 г. подготовка специалистов шла по схеме: ВУЗ (высшее учебное заведение), аспирантура, докторантура. С 2011 процесс подготовки специалистов идёт по схеме: бакалавриат, магистратура, докторантура. В первые годы подготовки специалистов по данной схеме, особенно по магистратуре и докторантуре, имело место много неразвитого, непонятного, но потом все стало усовершенствоваться. Конечно же, этот путь сложный, противоречивый; идет постоянное совершенствование. К примеру, в последние годы совершенствуются образовательные программы (ОП) по всем специальностям во всех вузах РК, чтобы они соответствовали запросам экономики.

По государственной программе «Болашак» («Будущее») за рубежом много молодых людей получили и получают высшее и послевузовское образование. Они привносят в наше общество новые современные знания, инновационные методики и методологии получения и применения знания на практике. Они входят в научное поле современных изысканий, исследований; овладевают научным английским языком, приобретают определенные навыки и умения; они знакомятся с другой культурой и другим уровнем цивилизации.

О доминанте позитивных тенденций в социально-экономическом развитии страны указывает и такой объективный фактор, как наличие трудовых мигрантов в других странах. Казахстан не был и не является страной –экспортером мигрантов. «Страны — экспортеры трудовых ресурсов (Армения, Кыргызстан, Молдова, Таджикистан) ...» [8; 107].

В нашей стране имеется много нерешенных социальных проблем, которые шаг за шагом постепенно разрешаются. К ним относятся протекционизм, не транспарентность, уровень бедности. Более успешно, но еще не на должном уровне, решаются проблемы образования, здравоохранения, обеспечение населения жильем, безработица. На 18 съезде партии «Нур отан» было отмечено (2019), что будет осуществлена «реализация социальной политики по трем направлениям. Это повышение доходов и поддержка малообеспеченных слоев населения, решение жилищных вопросов граждан с низкими доходами, улучшение сфер образования и здравоохранения и комплексное развитие регионов.

Эти три направления будут приоритетными в нашем обществе на будущее десятилетие». [9; 1]. Для решения этих проблем «в текущем году на социальную сферу направлено более 45% от всех расходов республиканского бюджета» [9; 1]. Только вдумайтесь, что в 2019 г. почти половина от всех расходов была направлена на развитие социальной сферы. Вместе с тем нужно иметь ввиду, что «по сравнению с 2017 годом увеличился процент людей, которые считают безработицу наиболее важной проблемой. Также в пятерку основных социальных проблем вошли: дороговизна продуктов и товаров первой необходимости, низкий уровень зарплаты и пенсий, дорогие коммунальные услуги, недоступность жилья.» [10; 1]. Несмотря на существующие негативы, в нашей стране идет улучшение всех социально-экономических показателей. Малый и средний бизнес в РК развиваются с нарастающими темпами; идет жесткая борьба с коррупцией; с осени 2019 г. начало работать «слышащее государство»; мощным ходом идет реализация проектов по жилищному строительству; обеспечению жильем малообеспеченных и молодых специалистов; строительство студенческих общежитий.

Реализуется адресная социальная помощь (АСП) многодетным семьям, успешно идет процесс цифровизации сфер экономики, образования, здравоохранения. Тем самым совершенствуются все компоненты социальной сферы. Казахстан - успешно развивающееся государство, в котором желают жить 87% казахстанцев [10; 1].

Вывод. Стратегическая направленность развития страны с акцентом сначала на экономику, а уже затем на другие сферы дает свои плоды. Наступает время, когда благосостояние народа будет быстро расти, что уже в течение 2-3 лет будет явно ощущаться каждым жителем. Такая успешность стала возможной в силу ряда причин. В первую очередь, благодаря принятию верной стратегии развития страны, отраженных в документах «Стратегия развития Казахстана до 2030» (1997 г.), «Стратегия «Казахстан-2050» (2012 г.). Первый проект уже реализован и досрочно. Такой стратегический план развития у других стран не имелся. Включение страны в мировой экономический процесс, особенно страны центрально - азиатского региона, трудный процесс, который имеет свои специфические особенности. Поэтому можно говорить об успешном «казахстанском пути развития».

Әдебиеттер:

1. Стратегия развития Казахстана до 2050 года http://studwood.ru/1315329/ekonomika/strategiya_razvitiya_kazahstana_do_2050_goda (обращение 20.01.2020)
2. Итоги социально-экономического развития Казахстана за 8 месяцев 2019 г. *Среда, 11 сентября 2019, 15:27:12* <https://primeminister.kz/ru/media/infographic/itogi-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-kazahstana-za-8-mesyacev-2019-g> (обращение 20.01.2020)
3. Отчет о глобальной конкурентоспособности 2017-2018 <https://roscongress.org/materials/otchet-o-globalnoy-konkurentosposobnosti-2017-2018-/> (обращение 23.01.2020)
4. Таблица ВВП на душу населения стран мира. Данные даны за период с 2000 по 2018 год в долларах США. <https://byrich.ru/tablica-vvp-na-dushu-naselenija-stran-mira.html> (обращение 23.01.2020)
5. ВВП КАЗАХСТАНА: ОБЪЕМ, ТЕМПЫ РОСТА, НА ДУШУ НАСЕЛЕНИЯ, СТРУКТУРА <https://take-profit.org/statistics/gdp/kazakhstan/> (обращение 23.01.2020)
6. Население Казахстана <https://countrymeters.info/ru/Kazakhstan>
7. Болонский процесс. Болонский процесс в Казахстане. <http://www.voeto.ru/nuda/bolonskij-process-bolonskij-process-v-kazahstane/main.html> (обращение 23.01.2020)
8. Рейтинг самых процветающих стран мира. 01 Ноября 2012 г. <https://www.liveinternet.ru/users/3596969/post245988136/> (обращение 23.01.2020)
9. Казахстанская правда. 28.02.2019. (<http://www.kazpravda.kz>) (обращение 21.01.2020)
10. В какой город мечтают переехать казахстанцы и сколько оптимистов в стране? Исследование. https://365info.kz/2018/12/v-kakoj-gorod-mechtayut-pereehat-kazahstantsy-i-skolko-optimistov-v-strane-issledovanie?utm_source=mailru&utm_medium=par (обращение 21.01.2020)
11. Human Development. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. Report 2019
12. .Oliver Blanchard. *The Economics of Post-Communist Transition*. Oxford University Press, 2003.
13. Vijay Joshi. *India's Long Road: The Search for Prosperity*. Oxford University Press, 2017
14. Paul De Grauwe. *The Limits of the Market: The Pendulum Between Government and Market*. 2017
15. Jonathon W. Moses and Bjørn Letnes. *Managing Resource Abundance and Wealth: The Norwegian Experience*. Oxford University Press, :2017
16. Абыкаев Н.А. *Приоритеты устойчивого экономического развития на этапе новой (третьей) модернизации Казахстана*. – Москва: Экономика, 2017.

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

МРНТИ 04.21.41

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.05>

Сапарова Н.Б.¹ Алимбекова Г.Т.²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан

²Центр Изучения Общественного Мнения, Казахстан.

МЕЖПОКОЛЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СЕМЬЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Аннотация

В данной статье рассматриваются и анализируются теория поколений и межпоколенные отношения. Межпоколенные отношения становятся объектом для междисциплинарного изучения, особенно в социологической науке, в силу стремительных перемен происходящие в обществе. Исследование представителей различных поколений необходимо для изучения тенденции прогресса в социуме. Поколения взаимосвязанные между собой. Каждое предыдущее поколение формирует настоящее поколение, а настоящее поколение формирует будущее поколение. Анализ поколений вносит новые теоретические аспекты в изучении процессов исторического развития в общественной среде. Необходимо уделить особое внимание изучению данной темы.

Семья это главный социальный институт общества, все изменения, которые происходят оказывают огромное влияние на нее. В последнее время наблюдается повышенный интерес к изучению семейных традиций, наследия, опыта. В семье, межпоколенные отношения являются одними из самых важных факторов влияния на родителей и детей. Межпоколенная связь это трансмиссия и принятие опыта от предков к потомкам. Социокультурная жизнедеятельность разных поколений меняется из года в год. Однако есть ценности, которые являются наиболее устойчивыми, полезными. Преемственность и отношения между поколениями в семье являются основой для сохранения ценностей и успешного функционирования.

Ключевые слова: «Поколение», «межпоколенные отношения», «семья», «общество», «трансмиссия».

Сапарова Н.Б.¹ Алимбекова Г.Т.²

¹ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, ²Қоғамдық пікір зерттеу орталығы
Қазақстан.

ОТБАСЫНДАҒЫ ҰРПАҚАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАР: ТЕОРИЯЛЫҚ ШОЛУ

Аңдатпа

Бұл мақалада ұрпақтар теориясы мен ұрпақаралық қатынастар қарастырылып талданады. Ұрпақаралық қарым-қатынастар қоғамда болып жатқан қарқынды өзгерістерге байланысты, әсіресе социологиялық ғылымда пәнаралық зерттеудің объектісі болып табылады. Әр түрлі ұрпақтар өкілдерін зерттеу социумдағы прогресс үрдісін зерттеу үшін қажет. Ұрпақтар өзара байланысты. Әрбір алдыңғы ұрпақ қазіргі ұрпақты қалыптастырады, ал қазіргі ұрпақ болашақ ұрпақты қалыптастырады. Ұрпақтар талдауы қоғамдық ортадағы тарихи даму үдерістерін зерделеуде жаңа теориялық аспектілерді енгізеді. Осы тақырыпты зерттеуге ерекше назар аудару қажет.

Отбасы - қоғамның басты әлеуметтік институты, барлық өзгерістер отбасыға үлкен әсерін тигізеді. Соңғы уақытта отбасылық дәстүрлерді, мұраны, тәжірибені зерттеуге көп көңіл бөлінетіні байқалады. Отбасында, ата-аналар мен балаларға әсер етудің ең маңызды факторларының бірі ұрпақаралық қарым-қатынастар болып табылады. Ұрпақаралық байланыс бұл трансмиссия және ата-бабалардан келесі ұрпақтарға тәжірибе қабылдау болып табылады. Әр түрлі ұрпақтардың әлеуметтік-мәдени тыныс-тіршілігі жылдан жылға өзгереді. Алайда, анағұрлым тұрақты және пайдалы құндылықтар бар. Отбасындағы ұрпақтар арасындағы сабақтастық пен

қарым-қатынастар құндылықтарды сақтау және олардың табысты қызмет ету үшін негіз болып табылады.

Түйін сөздер: «Ұрпақ», «ұрпақаралық қарым-қатынастар», «отбасы», «қоғам», «трансмиссия».

Saparova N.B.¹ Alimbekova G.T.²

*¹al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty*

*²Center for Study of Public Opinion,
Kazakhstan, Almaty*

INTERGENERATIONAL RELATIONS IN FAMILY: A THEORETICAL REVIEW

Abstract

This article discusses and analyzes the theory of generations and intergenerational relations. Intergenerational relations become an object for interdisciplinary study, especially in sociological science, because of the rapid changes which are taking place in society. The researching of representatives of different generations is necessary to study the trends of progress in society. Generation are interrelated. Every previous generation shapes the present generation, and the present generation shapes the future generation. The analysis of generations introduces new theoretical aspects in the study of the processes of historical development in the social area. It is necessary to pay special attention to the study of this topic.

The family is the main social institution of society, all the changes that occur have a huge impact on it. Recently, there has been an increased interest in the study of family traditions, heritage, experience. In the family, intergenerational relationships are among the most important influences on parents and children. Intergenerational communication is the transmission and acceptance of experience from ancestors to descendants. The socio-cultural life of different generations changes from year to year. However, there are values that are the most sustainable, useful. Continuity and intergenerational relationships in the family are the basis for the keeping the values and successful functioning.

Keywords: "Generation", «intergenerational relations", "family", "society", "transmission".

На сегодняшний день поколенческая тематика является актуальной, исследуемой, а также широко представленной в трудах как отечественных, так и зарубежных ученых. Однако, понятие «поколение», не имеет четко обозначенных границ.

Основоположники марксизма (К. Маркс, Ф. Энгельс, Фейербах) подчеркивали, что история - последовательная смена индивидуальных поколений. Каждое поколение потребляет капиталы, материалы, производственные силы, которые были транслированы всеми предшествующими поколениями. Таким образом, данное поколение, развивает унаследованную деятельность во время изменившихся условий, а так же трансформирует старые условия с помощью измененной деятельности.

Понятие поколение в социологии объясняется, как объективно складывающаяся социально-демографическая общность людей, объединенных границами возраста и общими условиями формирования и функционирования в конкретно-исторический период времени [1, с. 42-49]. Определяется, что поколению, присущи типичные антропогенетические, социально-психологические, идейно-нравственные и этнокультурные характеристики, сходные духовные ценности, социальный опыт и образ жизни.

Важность и научная ценность в изучении понятия поколения возникла в середине XIX века в социальной философии. Понятие поколение объяснялось, как идейно-духовная, биолого-генетическая, историко-политическая, пространственно-хронологическая общность. Анализировались понятия преемственности, прерывности, сосуществование поколений (Ж. Дромель, А. Курно).

В начале XX века появились изучения понятия поколения в зарубежной социологии. Немецкий социолог К. Мангейм, в статье «Проблема поколений» (1928) отмечал, что поколение представляет с собой возрастные группы, которые включены в исторический и социальный процесс. Общество обладает такими свойствами, как появление новых участников культурного процесса, тем временем бывшие участники процесса пропадают. Участники любого одного поколения принимают участие в ограниченном во времени исторического процесса, в связи с

этим, появляется необходимость постоянно передавать культурное наследие. Следовательно, смена поколений является непрерывным процессом.

Испанские философы Х. Ортега-и-Гассет и Х. Мариаса определяли поколение, как субъект исторической деятельности, которое остается верным политическим идеям своего времени.

Как отмечает Х. Ортега-и-Гассет, срок деятельности одного поколения - 30 лет. Данный срок имеет разные периоды. В первом периоде, поколение передает вкусы, идеи, склонности. Эти качества, с течением времени закрепляют свои позиции и доминируют во втором периоде. Следующее поколение, которое выросло под их доминированием, формируют собственные вкусы, идеи и склонности.

Понятие "поколение", как оно определено в статистических данных ЕЭК ООН, относится к членам семьи (семейным поколениям) внутри домашних хозяйств. Например, руководство ЕЭК ООН описывает домохозяйства с двумя или более поколениями: «Домашнее хозяйство в трех поколениях состоит из двух или более отдельных семейных ядер или одного семейного ядра и(или) другого члена (ов) семьи, содержащего по меньшей мере три поколения. Самые молодые два поколения всегда должны составлять одно семейное ядро» [2, p.165].

Начиная с 1990-х годов международные исследования в области социальных наук внесли значительный вклад в создание доказательной базы по изменению форм семьи и структур домашних хозяйств путем сбора и обработки данных о составе семьи, ее роспуске и восстановлении, а также о порядке проживания, работы и ухода за домашними хозяйствами. Социологи использовали имеющиеся данные для анализа социальных, экономических и финансовых последствий изменений в семье для отношений между поколениями и их последствий для политики [3].

Анализ опыта трех разных поколений, живущих в Литве XX века, наглядно иллюстрирует, как идентичности и системы ценностей определяются и передаются в меняющихся идеологических рамках [4]. Однако было обнаружено, что некоторые исторические поколения не обладают субъективной коллективной идентичностью поколений, например "потерянное поколение", сражавшееся в Первой мировой войне в Европе, или "поколение одного ребенка" в Китайской Народной Республике [5]. Очевидно, что не каждая возрастная когорта обязательно является поколением в этом смысле обладания коллективной идентичностью [6], и принадлежность к определенному историческому поколению не означает, что жизнь автоматически влияет одинаковым образом либо между обществами, либо внутри них [7].

Американские социологи рассматривали поколение как объект социализации (М. Мид, Т. Парсонс, Ш. Айзенштадт) и в качестве субъекта социально-политического конфликта (Л. Фойер, Г. Маркузе).

В середине XX века в советских научных трудах понятию «поколение» были свойственны два направления: социально-демографическое (В.В. Никитенко, Б.Ц. Урланис и др.) и классово-историческое (Л.Н. Коган, А.И. Афанасьева, Б.С. Павлов и др.).

Как рассматривают философы, поколение, представляет с собой общность современников, где их жизнь связана с различными историческими событиями.

В социологической трактовке большее, чем в генеалогии, значение имеет самосознание группы индивидов, родившихся в одно время и имеющих опыт, общие интересы и взгляды. Это тот компонент, который отличает понятие «поколение» от «когорты» в демографическом понимании, - как людей, рожденных в одно время и составляющих структуру населения [8, с. 213].

Впервые особое внимание было уделено проблеме поколений как социальному феномену О.Конттом. Ученый подчеркнул связь межпоколенной динамики с темпом социального развития. Согласно О. Конту, при увеличении продолжительности жизни и медленного обновления поколений, в обществе появляется консерватизм и инертность. А в условиях динамичного обновления поколений и сокращения жизни, в социуме не закрепляются постоянные инновации. В итоге, это приводит к нестабильности, беспорядку.

Демограф Нейл Хоу (Neil Howe) и историк Уильям Штраус (William Strauss) в 1991 году внесли большой вклад в теорию поколений. По словам ученых, поколение, формируется событиями или обстоятельствами, в зависимости от того, какую фазу жизни его члены занимают в данный момент. По мере того как каждое поколение переходит в следующую фазу - от юности к молодости, от среднего возраста к зрелости - его установки и поведение созревают, порождая новые течения в общественном настроении [9].

Большинство ученых, рассматривая основные события определенного периода времени, используют простой способ деления людей на поколения – по дате их рождения. На основе этих

принципов Штраус и Хоу (1991) классифицировали поколения и их классификация продолжает использоваться до сих пор (Таблица 1).

Таблица 1. Классификация поколений

ПОКОЛЕНИЕ	Миссионеры	Потерянное поколение	Победители и строители	Молчаливое поколение	Бэби-бумеры	Поколение X	Поколение Y/Ммллениялы	Поколение Z
ГОДЫ РОЖДЕНИЯ:	1860-1882	1883-1900	1901-1924	1925-1942	1943-1960	1961-1981	1982-2004	2005- по наст. время

В основу предложенной теории входят глубинные ценности людей, которые родились в определенный исторический период и находящиеся под влиянием одних и тех же событий (экономические, социальные, политические и др.), воспитанные по определенной семейной модели.

По утверждению Н. Хоува и В. Штрауса история развивается циклами. А длительность цикла равна продолжительности человеческой жизни, приблизительно 80-90 лет, авторы называют его «saeculum». Полный цикл составляет четыре периода. Каждый период длится 20-22 года. Авторы эти периоды назвали «сезонами истории». Для каждого периода характерны определённые принятые в обществе нормы и ценности [10].

Центральной категорией социально-психологической теории межпоколенных отношений в семье является межпоколенная связь, которая понимается нами как общность, соединенность, односторонняя или взаимная зависимость представителей разных поколений в семье. Межпоколенная связь в семье, является результатом процесса передачи и принятия различной информации (в широком значении слова, как передаваемые сведения) и опыта от поколения к поколению. Межпоколенная связь в семье рассматривается нами в качестве предмета отношений между представителями разных поколений в семье [11, с. 185-201].

Общечеловеческая характеристика взаимодействия поколений представлена в трудах М. Мида. Как отмечает М. Мид, межпоколенные отношения это двусторонний процесс, в котором информация поступает от родителей к детям, и наоборот от молодого поколения к старшему поколению. Маргарет Мид выделяет 3 типа культуры межпоколенных отношений - префигуративные, кофигуративные, постфигуративные. Префигуративные отношения подразумевают, что взрослые учатся у своих детей. Кофигуративные отношения - взрослые и дети учатся у своих сверстников. Постфигуративные отношения - дети учатся у взрослого поколения (предки).

По И.С. Кону, какие бы новшества не предлагала молодежь, они всегда основаны на опыте прошлых поколений и на определенной культурной традиции [12, с. 335].

В исследованиях межпоколенческого поведения в семьях рассматриваются три типа межпоколенческой поддержки: финансовые и другие материальные трансферты; обмен инструментальной поддержкой в форме времени, включая уход за детьми и внуками, личную заботу и помощь в повседневной деятельности или домашних делах; и совместное проживание между поколениями, которое облегчает поддержку посредством трансфертов натурой и совместного несения расходов. Жизненный путь обычно характеризуется двумя стадиями экономической зависимости: детство и старость. Во второй половине XX века, особенно в западном мире, главным направлением межпоколенческих трансфертов внутри семей было перемещение людей трудоспособного возраста к их детям и родителям, то есть к слабому пожилому населению [13].

В социологии отмечается несколько методологических подходов к исследованию межпоколенных отношений. Из них основные — функциональный подход (Т. Парсонс, Р. Мертон), а также «теория конфликтов» (М. Мид, Ч. Р. Миллс).

В научных трудах Т. Парсонса, основоположника структурного функционализма, проблемы межпоколенных отношений изучались с точки зрения процессов социализации молодого поколения, и проявления недовольства и социального протеста определялись как формы девиантного, отклоняющегося от установленной нормы поведения [14, с. 330]. Поколенческий подход в социологии предполагает анализ сосуществования трех жизненных измерений в социальной ситуации: поколения молодых, поколения зрелых людей и поколения стариков.

Существование трех различных времен представляет собой движение вперед, развитие. В противном случае, история бы остановилась, исчезла бы возможность радикальных перемен. Социокультурная среда межпоколенных отношений либо сокращает дистанцию между поколениями, либо приводит к тотальному дистанцированию, ведущему к кризису [15, с. 274]. Мы живем в XXI веке, где общество меняется быстро. Люди разных возрастов переживают новые виды межличностных, психологических проблем. Появляются новые виды межличностных и межпоколенных отношений, а также семейных моделей. Формируются новые социальные тенденции, оказывающие влияние на людей в период всей жизни.

Межпоколенные связи играют важную роль в различных культурах и оказывают влияние на здоровье, а также на благополучие каждого из участвующих поколений.

Исследования изменения состава семьи и домашних хозяйств в европейских и других странах ОЭСР приводят к различным выводам о влиянии на межпоколенческие отношения отсрочки формирования семьи, снижения уровня рождаемости, роста бездетности и повышения активности на рынке труда женщин в послевоенных поколениях бэби-бумеров [16].

Межпоколенные отношения в семье, а также в родстве стали значимой проблемой в различных научных трудах. Основным источником были демографические изменения, которые происходили в XX веке. К ним можно отнести - уменьшение рождаемости и увеличение продолжительности жизни, в том числе его влияние на основные институты государства социального обеспечения [9].

В своей эвристической модели межпоколенной семейной солидарности Шидлик [17, с. 43] различает структуры возможностей, структуры потребностей, семейные структуры и культурно - контекстуальные структуры. Поскольку возможности и потребности в существенной степени зависят от имеющихся индивидуальных ресурсов [18, с. 44]. Личные ресурсы включают в себя время, а также факторы здоровья и человеческого капитала (доход или образование), которые могут быть использованы или "инвестированы" в отношения между поколениями.

Модель солидарности поколений, предложенная Шидликом, включает в себя аффективную солидарность (представляет собой степень позитивного чувства близости между членами семьи), ассоциативную солидарность и функциональную солидарность (вид получаемой или предоставляемой поддержки, например эмоциональной, финансовой и др.) как результаты, а также структуры возможностей (например, географическая близость), структуры потребностей (например, финансовые потребности или слабость), семейные структуры (например, размер семьи, состав и нормы) и культурно-контекстуальные структуры (например, правила социального государства) как детерминанты солидарности, тем самым явно помещая отношения поколений в социальный контекст [19, с. 100-111].

Основа для понимания межпоколенческих отношений основана на конструкции поколения и устанавливается в перспективе жизненного пути, которая признает динамическую природу поколений во времени. Поколение используется во многих отношениях: "как историческое объяснение, как способ каталогизировать время, как источник сообщества, как способ идентифицировать несправедливость, и как ось конфликта и надвигающегося кризиса" [20, с. 217].

Существуют четыре основных предположения о поколениях, которые особенно важны при анализе проблем и возможностей в Великобритании, возникающих в результате изменения отношений между поколениями:

- поколения существуют как на социальном, так и на семейном уровнях и пересекаются;
- поколение является как объективным, так и субъективным; оно может определяться годом рождения или родственными отношениями; в равной степени поколение - это социальная конструкция набора общих характеристик или семейных обязанностей;

- поколение связано, но не эквивалентно возрасту;

- поколения не статичны, а изменяются и эволюционируют с течением времени [21, с. 7].

На социальном уровне поколение имеет три компонента: общее временное местоположение, общее воздействие общих исторических событий и общее социокультурное местоположение [22, с. 369-382].

В условиях старения населения и потенциального неравенства на уровне общества между поколениями и внутри них семья рассматривается как ключевой социальный институт, который потенциально может поглотить любые "последствия". Во всем мире дискурсы о семьях ставят их в качестве наиболее важной группы для социальных и поддерживающих отношений старшего и молодого поколений [23, с. 261-263].

Тем не менее, существует озабоченность по поводу эрозии семей как источника прочных межпоколенческих отношений в результате изменения семейных структур и обязательств. Подобно социальному поколению, семейное поколение имеет структурные и временные компоненты. Структурные элементы устанавливают границы между наличием и качеством семейных отношений между поколениями, в то время как сроки и интервал членства в поколениях влияют на их продолжительность жизни и способы распределения обязанностей по уходу. Третий компонент семейных межпоколенных отношений включает эмоциональные связи и обязательства внутри семьи [24, с. 185-202].

Межпоколенная солидарность и амбивалентность - это концепции, которые отражают субъективные элементы связей и отношений между поколениями семьи. Семейная солидарность связана с тесностью семейных уз и их поддерживающим поведением. Основное внимание уделялось отношениям между родителями и взрослыми детьми [25, с. 1039].

Исследование межпоколенных взаимоотношений представляется актуальным как на микроуровне (к примеру, в семье), так и на макроуровне (в обществе). Таким образом, очень важно уделить особое значение в изучении взаимоотношения поколений в семье, потому что главным содержанием и результатом различных происходящих процессов является формирование поколений, в особенности психические и социальные качества. Формирование данных качеств создает будущее общества.

Отношения между поколениями отражают и формируют изменения в демографии населения, экономических циклах, семейных культурах, ценностях и социальной политике.

В последнее время социологи все больше уделяют внимания изучению закономерностей, детерминант, и последствий отношений между поколениями в семьях.

Список использованной литературы:

- 1 Глотов М.Б. Поколение как категория социологии // *Социологические исследования*. - 2004 (№10). - с. 42-49.
- 2 United Nations/European Commission for Europe. *Recommendations for the 2020 censuses of population and housing in the ECE Region. Conference of European Statisticians Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing*. New York/Geneva: United Nations. - 2015. p. 165. https://www.unecce.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2015/ECECES41_EN.pdf
3. *Family change, intergenerational relations and policy implications*. Fran Bennett, Julia Brannen & Linda Hantrais. Mar. 2019. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1519195>
4. Žilinskienė, L., & Ilic, M. J. *Changing family values across the generations in twentieth-century Lithuania*. Aug. 2018. *Contemporary Social Science*. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1516297>
5. Hu, Y., & Shi, X. *The impact of China's one-child policy on intergenerational and gender relations*. Mar. 2018. *Contemporary Social Science*. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1448941>
- 6 Daly, M. *Generations, age and life course: Towards an integral social policy framework of analysis*. Apr. 2018. *Contemporary Social Science* <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1455107>.
- 7 Brannen, J. *From the concept of generation to an intergenerational lens on family lives. Families, Relationships and Societies*, 3(3). November 2014. pp.485–491. <https://doi.org/10.1332/204674314X14110462128388>
- 8 Семенова В.В. *Современные концептуальные и эмпирические подходы к понятию «поколение»* // *Россия реформирующаяся / Отв. ред. Л.М. Дробижева*. М.: ИС РАН. - 2003. - С. 213-237.
- 9 Neil Howe & William Strauss. *Next 20 Years: How Customer and Workforce Attitudes Will Evolve*. *Harvard Business Review*, 2007. - P.5.
- 10 Neil Howe & William Strauss. *Harvard Business Review*, 1997. - pp. 2-15.
- 11 Сапоровская М.В. *Межпоколенная трансгенерация паттернов совладающего поведения // Стресс, выгорание, совладание в современном контексте: Коллективная монография / под ред. А.Л. Журавлева, Е.А., Сергиенко*. - М.: Изд-во «Институт психологии РАН». - 2011. - С. 185-201.
- 12 Кон И. С. *Ребенок и общество*. — М.: Академия. - 2003. - с. 335.
- 13 Attias-Donfut, C., Ogg, J., & Wolff, F.-C. *European patterns of intergenerational financial and time transfers*. *European Journal of Ageing*, 2(3). October 2005. pp. 161–173. <https://doi.org/10.1007/s10433-005-0008-7>
- 14 Парсонс Т. *Человек в современном мире*. — М.: Наука. - 1996. - с. 330.
- 15 Постникова М.И. *Межпоколенные отношения в контексте социокультурных изменений в современной России* // *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. - 2008. №81. - С.265-276.

16 Centre for Policy on Ageing, Centre for Policy on Ageing, CPA. *Changing family structures and their impact on the care of older people. Centre for Policy on Ageing Review. May 2014. PP. 10, 12.* <http://www.cpa.org.uk/information/reviews/CPA-Rapid-Review-Changing-family-structures.pdf>

17 Bernhard Nauck and Anja Steinbach. *Intergenerational Relationships. Chemnitz University of Technology, July 2009. - P. 1.*

18 Szydlik M. *Generation. - 2000.- pp. 43- 45.*

19 Szydlik, M. *Generations: Connections across the life course. Advances in Life Course Research 17. - 2012.- pp. 100–111.*

20 White, J. *Thinking generations. British Journal of Sociology 64(2). - 2013. - pp. 216–247.*

21 Norah Keating, Deborah Kwan, Sarah Hillcoat-Nalletamby and Vanessa Burholt. *Intergenerational relationships: Experiences and attitudes in the new millennium. Centre for Innovative Ageing, Swansea University, - July 2015.- p.38.*

22 Gilleard, C. and Higgs, P. *The third age: class, cohort or generation? Ageing and Society 22. - 2002. - pp. 369–382.*

23 Keating, N. and de Jong Gierveld, J. *Editorial: Families and aging: from private troubles to a global agenda. Canadian Journal on Aging 34 (3). - 2015. - pp. 261–263.*

24 Hillcoat-Nalletamby, S. and Dharmalingam, A. *Maintaining solidarity across generations in New Zealand: Support from mid-life adult to ageing parent. New Zealand Journal of Social Sciences Online 1(2). - 2006. - pp. 185–202.*

25 Silverstein, M. and Giarrusso, R. *Aging and family life: a decade review. Journal of Marriage and Family 72. - 2010. - pp. 1039–1058.*

MPHTI 04.41.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.06>

A.S.Beimishева¹, G.A.Andirzhanova¹, B.I.Imanbekova²

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²KWSU, Kazakhstan

CITY FOR CHILDREN: CASE-STUDY OF FRIENDSHIP OF THE ALMATY CITY

Abstract

The study is devoted to the study of the problem of friendliness and comfort of the urban environment for children and in the interests of children. The purpose of the research was to study the environment for comfortable living of children in the largest city in the country.

The peculiarity of the study is significant theoretical and practical orientation, due to the many cases selected in different parts of the city. The scientific significance of the study lies in the uniqueness of the study of the city's problems and conditions for the comfort of children. the practical significance of the study pointed to problems in urban planning without taking into account the interests of children, regardless of districts and distance from the city center. The results of the study showed that children are equally comfortable living in the city of Almaty, but there are significant differences in access to infrastructure and free educational institutions. The study showed that for the majority of teenagers in Almaty, the most popular places of leisure are shopping and entertainment centers.

Keywords: children, city, case-study, quality of life

A.С.Беймишева¹, Г.А.Андиржанова¹, Б.И.Иманбекова²

¹Нархоз университеті, Қазақстан

²KWSU, Қазақстан

ҚАЛА БАЛАЛАРҒА: АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ДОСТЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ КЕЙС-СТАДИ

Зерттеу балалар мен балаларға арналған қалалық ортадағы достық пен жайлылық мәселелерін зерттеуге арналған. Зерттеудің мақсаты - елдегі ең ірі қалада балалардың жайлы өмір сүруіне жағдай жасау. Зерттеудің ерекшелігі - қаланың әртүрлі аудандарында таңдалған көптеген

жағдайларға байланысты маңызды теориялық және практикалық бағыт. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы қала проблемаларын және балалардың ыңғайлылығы үшін жағдайларды зерттеудің бірегейлігінде жатыр, зерттеудің практикалық маңыздылығы аудан орталығынан және аудан орталығынан қашықтығына қарамастан балалардың мүдделерін ескерусіз қаланы жоспарлаудағы проблемаларға нұсқайды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, балалар Алматы қаласында бірдей өмір сүреді, алайда инфрақұрылым мен ақысыз оқу орындарына қол жетімділікте айтарлықтай айырмашылықтар бар. Зерттеу көрсеткендей, Алматыдағы жасөспірімдер үшін ең танымал демалыс орны - сауда және ойын-сауық орталықтары.

Кілттік сөздер: балалар, қала, кейс-стади, өмір сапасы

А.С.Беймишева¹, Г.А.Андиржанова¹, Б.И.Иманбекова²

¹*Университет Нархоз, Қазақстан*

²*KWSU, Қазақстан*

ГОРОД ДЛЯ ДЕТЕЙ: КЕЙС-СТАДИ ДРУЖЕСТВЕННОСТИ ГОРОДА АЛМАТЫ

Исследование посвящено изучению проблемы дружелюбности и комфорта городской среды для детей и в интересах детей. Целью научного исследования являлось изучение среды для комфортного проживания детей в крупнейшем городе страны.

Особенностью проведенного исследования является значимые теоретическая и практическая направленность, обусловленная множеством кейсов, выбранных в различных районах города. Научная значимость исследования заключается в уникальности изучения проблематики города и условия для комфорта детей, практическая значимость исследования указала на проблемы в градостроительстве без учета интересов детей, вне зависимости от районов и удаленности от центра города. Полученные результаты исследования показали, что детям одинаково комфортно проживать в городе Алматы, однако существуют значительные различия в вопросах доступа к объектам инфраструктуры и бесплатным образовательным учреждениям. Проведенное исследование показало, что для большинства подростков города Алматы самыми популярными места досуга являются торгово-развлекательные центры.

Ключевые слова: дети, город, кейс-стади, качество жизни

INTRODUCTION.

The relevance of the chosen topic of scientific research is due to the need for theoretical and practical consideration of the problems of childhood, social infrastructure, and, in particular, the components of leisure. Previous research studies study children as objects of childhood sociology, which in turn is based on the study of children and the understanding that children, along with adults, are full and active members of society. Especially if we are talking about the urban environment, in which there are different patterns in the functioning of which children are the most active participants in the urban process.

Experts of the international Fund for UNICEF note that modern cities are built more out of the interests of cars, corporations and other subjects of the city, but not children [1].

Children often have no place to play, there are no playgrounds or are in a terrible situation. For teenagers, there are no environmental public spaces in which teenagers in Алматы will be interested to gather, where it will be safe.

The theoretical foundations for studying environmental problems for children and adolescents are the main concepts of childhood sociology. In 2017, it was 25 years since the official recognition of the sociology of childhood in the world scientific community. In Russia, the sociology of childhood began its existence as an integral component of modern sociological thought in 2008. It was from this moment that the study of children and childhood as the most important segment of social reality began [2, p.65].

Classical sociological theories considered childhood as a preparatory stage for a "full-fledged" adult life. Thus, S. Eisenstadt emphasized that all children must be socialized before they can reach full adult status [3, p.97]. Children are influenced by the moral code of the society in which they live, learn its generally accepted rules, social norms, get the knowledge and skills necessary for their future roles, to find themselves in social institutions, to share a sense of subordination.

Modern scientists who hold these positions view the younger generation as an "object of socialization" and mainly focus on the study of social institutions created for the younger generation, or on socialization mechanisms used by agents.

Modern urban sociologists actively respond to current, but usually negative events and processes that have an impact on childhood: studies of life trajectories of children's disadvantage, inequality and poverty as predictors of delinquency of children and adolescents, social inequality among urban older adolescents.

For sociologists, a city is a whole system that has a structural and functional basis for its origin and existence. According to the main provisions of the structural and functional theory, the "city" system consists of a set of interconnected subsystems that function and reproduce according to the pattern of activity and value ideals of the system, the main goal of which is to preserve the balance of the system and adapt it to the conditions of existence.

Children as an element of the socio-demographic structure of the social system "city" are involved in its life on a daily basis. Children as a structural element

socio-territorial communities of a certain city reproduce the previously set model of life in it or change it, and also in childhood, the direction of further development of the city is planned [4].

Among the modern studies of the city and the urban environment, there are more and more studies that reflect the ongoing changes that integrate the world community. This, in turn, affects the research interest of foreign scientists. These scientists carry out international and regional projects, the main problems of which "speak" about changes in the lives of children and families under the influence of modern factors of Informatization and individualization of society, unification of actions and conditions of their life. These international studies include the following: an international research project that combines 19 reports from European and North American countries "Childhood as a social phenomenon" under the leadership of Jens Qvortrup (1987-1994); cross-cultural analysis of social support provided by employers, carried out by Laurence Barton; comparative analysis of data from panel studies of child-parent relations in West and East Germany, conducted by Mark Zhidlik (Marc Szydlik) [5, 6 p.43]; socio-political study of the movement for the protection of Children's Rights Movement and the annual "diagnostics" of the situation of children and women MICS (Multiple Indicator Cluster Survey) organized by UNICEF since 1995 on 300 indicators in 108 countries (in 2015), the results of which are used to prepare relevant reports, as well as the UNICEF initiative "city friendly to children" [7], which aims to create a comfortable urban environment for children [8 p.73].

An analysis of current theory and research provides a complete picture of the place and role of children in large urbanized cities, but another research question remains: is a large city, with its various laws and patterns, child-friendly?

One of the first problems that attracted the attention of sociologists and gave rise to the sociology of childhood was the problems of life children in urban settings and the transformation of childhood under urban influences. The eloquence of transformations in society caused by the change of epochs is evident in life children in urban settings. The city is a concentration of innovations brought by social changes associated with globalization. Children due to age immaturity are the most susceptible and sensitive to them. While traditional rural lifestyles, while conservative, create mechanisms for protecting and caring for the "future", urban life exposes the vulnerable aspects of children's lives and society as a whole.

Therefore, the object of scientific research is children living in the city of Almaty. The subject of the study is the relationship that develops as a result of the relationship between the city and children.

The main goal of the research was to analyze the level of friendliness of the urban environment in Almaty for children and adolescents, taking into account the state of infrastructure and services offered to children in various parts of the city.

RESEARCH METHODOLOGY

In accordance with this goal, the following tasks were solved within the framework of scientific research:

- 1) analyze the state of infrastructure for children;
- 2) identify the main dangers (explicit and latent) and opportunities;
- 3) identify the most urgent problems of parents and children in Almaty;
- 4) analyze the basic needs of adolescents;

Working hypotheses of the study were developed:

- The degree of friendliness of the urban environment to children varies depending on area's;
- The urban environment is more adapted to children, and less adapted to the needs of adolescents;

- Access to services, especially cultural content, is uneven for children, living in different parts of the city.

A comprehensive sociological study of the problems of urban living of children was conducted in February-March 2018. The geography of the study was placed in several locations of the city: the historical center of the city, a new area of complex development of social housing, and a microdistrict in the Northern part of the city, new large middle-class residential complexes, a microdistrict of typical Soviet development in the Western part of the city, private sector zones. The selection of the area for the survey was made to be more representative, in order to more fully consider children and adolescents living in different areas of the city.

Sample survey of the population on a formalized basis questionnaire. The list of questions was developed by the customer researches. The sample consisted of 900 respondents from various gender and age groups. The sampling error did not exceed 3.1% when the significance level is 0.95.

The quantitative survey was conducted by a network of interviewers students and teachers of NARXOZ University (Almaty) using the informed consent form. The result of each interview was correctly filled in

questionnaire in the database that contained the marked options for the Respondent's response to all the questions posed, the gender and age of the Respondent is indicated. In total, 900 respondents were interviewed in the quantitative stage of the study for three age groups: children from 11 to 18 years, parents of children from 0 to 10 years, and parents of children from 11 to 18 years [9].

RESULTS

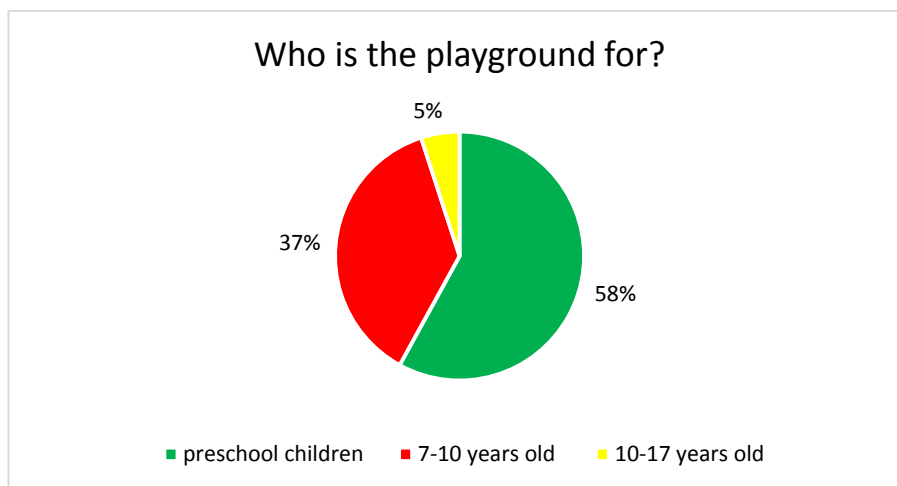
The place near the dwelling (private house, near the entrance) is the first public space that a city child gets acquainted with. Many urban residents note that in the 1990s, the yard infrastructure fell into disrepair in all districts of Almaty, and the rapid motorization of the population in the 2000s aggravated the condition of the yards, greatly reducing the space belonging to regular users of the yard-children, teenagers, and the elderly. Currently, the city authorities annually carry out planned work on the reconstruction and improvement of courtyards. The survey questions asked respondents to evaluate the cleanliness and well-being of the yard for children and teenagers, as well as their use of the yard space.

The majority of respondents from among teenagers (72%) and parents of children aged 0-10 years (65%) noted that their yards are kept clean. However, about a third of respondents from each group believe that this is not the case. Among parents of children from 0 to 10 years old the most residents of new middle-class residential complexes consider their yards clean (79%), and the most polluted are residents of new social housing estates (48%).

The question of how active users of yards are children and teenagers 11-17 years old was studied. Overall, 78% of parents of children of this age surveyed they said that children spend time in the yard, and one in five (22%) said that their children do not walk in the yards. In part, we can assume that the children of this group are too busy with school, electives, sections, etc., but this may also indicate that yard spaces do not provide for age-related interests of teenagers. More than a third of the respondents in the private sector who raise children aged 11-17 say that their child does not walk in the yard (37%). This opinion correlates with the opinion of children from this age group who live in this region.

An analysis of the preferences of children aged 11-17 who live in the private sector showed that they like spending time in the yard the least (from the proposed list), since in this type of urban environment, the yard is not a common space, but a private area adjacent to the house. The majority of respondents (58%) admit that these sites are designed for preschool children, while another 37% admit that they can attract primary school children age's. Only 5% of respondents believe that existing sites may be of interest to a child over 10 years of age (diagram 1).

P.1 The purpose of the playground

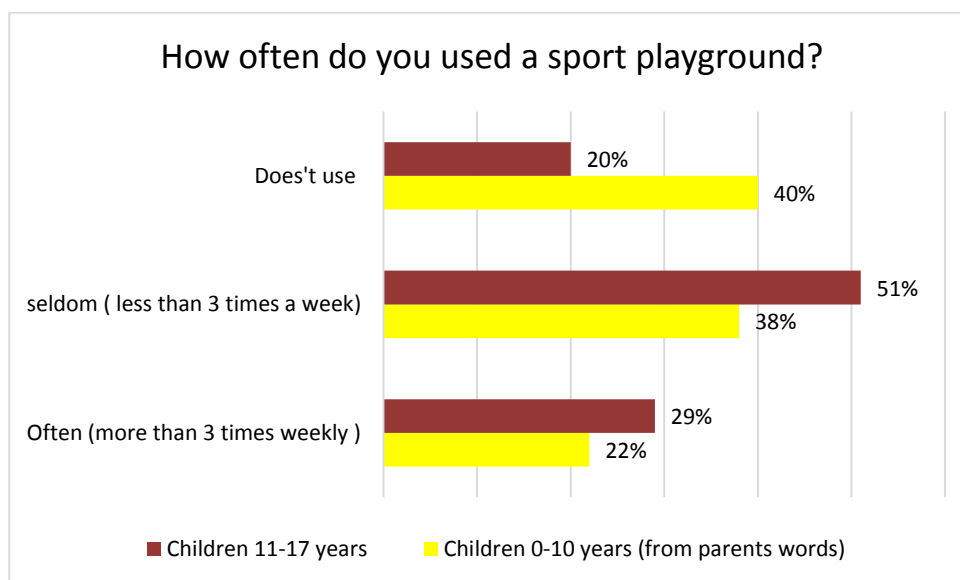

Sport is necessary for the child to develop endurance, strengthen the immune system and prevent excess weight. Sports for a teenager also have a function of socialization and self-organization - a common interest often helps to find new friends, new interests.

Public playgrounds in an urban environment are not in themselves a children's space, but they often become a place of attraction for some children.

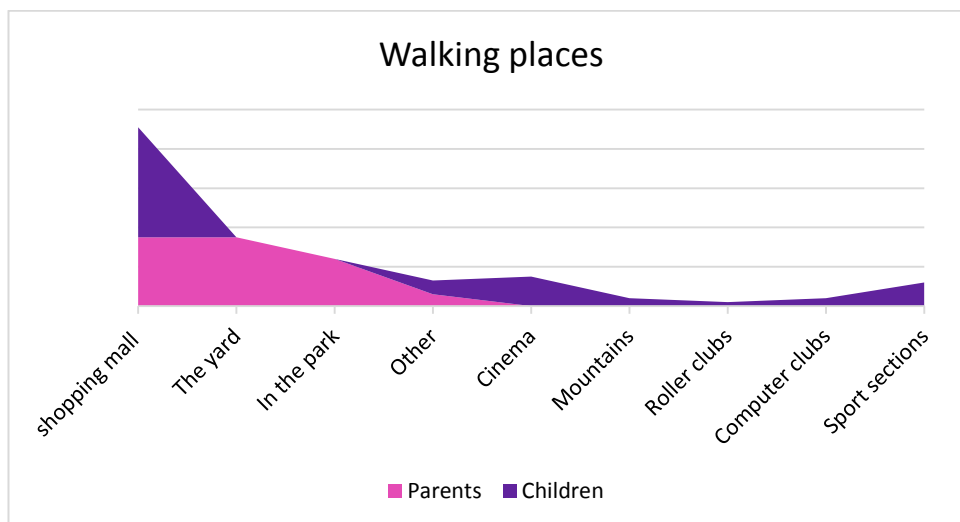
For example, almost a third of the 11-17-year-olds surveyed (29%) indicated that they work out more than three times a week on free outdoor sports grounds. However, more than half of them (51%) rarely use them. 40% of parents of children 0-10 years old noted that their child does not use them at all. (Diagram 2).

P.2 Frequency of use of the playground

The results of the survey showed that the most popular places for leisure activities, both for teenagers alone and together with their parents, are shopping and entertainment centers in Almaty (Mega, Aport, Dostyk Plaza). (Diagram 3)

P.3 Walking places with teenagers

By district, shopping centers are the most popular places for leisure for teenagers living in typical residential areas in the Western part of the city (77%). Respondents from the number of children aged 11-17 from the Northern districts (35%), where there are almost no such objects, and the nearest large shopping centers are not within walking distance, go to the shopping center the least. This is confirmed by the responses of parents of teenagers from this location, who gave the least preference to the shopping center as a form of joint leisure (24%). Shopping centers were named the most popular among respondents from among parents of teenagers 11-17 years old, living in the historical center (51%), where it is located quite a lot of malls. So we can talk about the connection of the territorial proximity of the shopping center to densely populated areas and their choice as a preferred leisure activity.

ANALYSES

The study of the availability of social services, infrastructure and educational services for children and adolescents in Almaty showed that most of the courtyards and sports grounds are in satisfactory condition. However, according to the majority of surveyed parents of teenagers and teenagers themselves, the majority of these sites are designed for young children, and they are simply not interesting for teenagers.

However, due to their physical and age characteristics, teenagers even more than children of other age groups need special public spaces in which it would be interesting, quiet, warm, safe and, preferably, it would be possible to buy food and eat. It is for this reason that shopping and entertainment centers are the most popular place for leisure activities among teenagers in all the studied areas of the city.

CONCLUSION

The quality of the urban environment, and especially its child-friendliness is a determining factor for cities of the future. As the study showed, children and Almaty teenagers are restricted in their free movement around the city. Your district and city, the urban environment in many cases is dangerous or has a poor set of elements, insufficient for full development. All this leads to the fact that children and parents are forced to spend time in shopping centers or at home, not in public spaces, promoting good neighborliness and increasing social capital.

REFERENCES

1. <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/641/file.pdf>
2. Майорова-Щеглова С. Н., Колосова Е. А. Дети и детство как объекты социологических исследований // Социологические исследования. 2018. № 3. С. 62-69.
3. Заборова Е.И., Исламова А.Ф. Город как социальное пространство // Социологические исследования. 2013. № 2. С. 97-100.
4. Бечасная А.А., Паттерны урбанистического детства как отражение многообразия повседневности городских детей. // <https://cyberleninka.ru/article/n/patterny-urbanisticheskogo-detstva-kak-otrazhenie-mnogoobraziya-povsednevnosti-gorodskih-detey>
5. Ambert A.-M. Book Reviews: Childhood as a Social Phenomenon / Ed. by J. Qvortrup, M. Bardy, G. Sgritta, H. Wintersberger // Journal of Marriage and Family. – 1994, November. – Интернет-ресурс. Режим доступа: <https://www.questia.com/read/1P3-8741063/book-reviews-childhood-as-a>

social-phenomenon-edited (18.04.2015)

6. Barton L. A cross-cultural comparison of childcare as an employer-provided benefit // International Journal of Sociology and Social Policy. Vol. 11. – 1991, Iss: 5. – P. 34–47. – Интернет-ресурс. <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/eb013141>

7. Multiple Indicator Cluster Surveys // UNICEF. – Интернет-ресурс. Режим доступа: <http://mics.unicef.org/>

8. Бесчаная А.А., Файзуллин Ф.С.//Социальные проблемы городских детей как фактор становления и развития социологии детства.//Общество, среда, развитие. №4, 2016. С.73-76.

9. <https://www.unicef.org/kazakhstan/Отчеты/дети-в-городе-исследование-дружественности-алматы-к-ребенку>

МРНТИ 04.51.59

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.07>

Г.К. Каримова¹, С.Т. Сейдуманов¹

¹*ЕНУ им. Л. Н. Гумилева (г.Нур-Султан, Республика Казахстан)*

ТАБУ В СТРУКТУРЕ ГАБИТУСА РАДИКАЛЬНОЙ МОНОТЕИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация

Целью данной работы явился анализ взаимосвязей между реализацией принципа радикального монотеизма и формируемыми на его основе групповыми табу и габитусом радикальной монотеистической системы (на примере ИГ). В данной статье габитус радикальной монотеистической системы рассматривается в качестве структуры, порождающей потенциально конфликтный дискурс в онлайн-пространстве и запускающей процесс саморадикализации потенциальных рекрутов для террористических актов в формате джихада одиночек. Идеологический контент, представленный в онлайн-пространстве и сфокусированный на распространении принципа радикального монотеизма в глобальных масштабах является отражением стратегий даваата и джихада. Формирование подобного контента, его трансформация и распространение через собственные социальные сети, а также его активное потребление – неотъемлемая часть процессов саморадикализации, пропаганды и рекрутинга неопитов. В данном исследовании был использован метод исследования документов, а также методы индукции и дедукции.

Ключевые слова: радикальный монотеизм, радикальная монотеистическая система, саморадикализация, габитус, групповые ценности, табу, социальные отношения, аномия.

Г.К. Каримова¹, С.Т. Сейдуманов¹

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

РАДИКАЛДЫ МОНОТЕИСТИК ЖҮЙЕ ГАБИТУСЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ТАБУ

Аңдатпа

Радикалды монотеизм қағидасы мен оның негізінде қалыптастырылатын топтық табулар және радикалды монотеистік жүйе габитусының арасындағы өзара байланыстардың талдауы – осы жұмыстың мақсаты болып табылады. Осы мақалада радикалды монотеистік жүйесінің габитусы – онлайн-кеңістігінде жанжалға апара алатын дискурсты тұдыратын және жалғыз басты джихад форматындағы лаңкестік актілері үшін қажетті әлеуетті рекруттердің өзін-өзі радикалдандыру үдерісін іске асыратын құрылымы ретінде қарастырылады. Радикалды монотеизм қағидасын жаһан бойынша тарату - онлайн-кеңістігінде орналастырылған радикалды идеологиялық контенттің мақсаты болып танылады және осы контент даваат пен жиһад стратегияларының іске асырылғанын білдіреді. Осындай контентті қалыптастыруға, оны түрлендіруге және өз әлеуметтік торлар арқылы таратуға, сонымен қатар, оны белсенді түрде тұтынуға қатысты әрекеттер – өзін-өзі радикалдандыру, насихаттау және неопиттерді рекруттау үдерістерінің ажырамас бөлігіне

жатады. Осы зерттеуде құжаттарды зерттеу әдісі, сонымен бірге, индукция мен дедукция әдістері қолданы.

Кілтті сөздер: радикалды монотеизм, радикалды монотеистік жүйе, өзін-өзі радикалдандыру, габитус, топтық құндылықтар, табу, әлеуметтік торлар, аномия.

G.K. Karimova¹, C.T. Seidumanov¹

¹Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

TABOO IN THE STRUCTURE OF RADICAL MONOTHEISTIC HABITUS

Abstract

The aim of this work was to analyze the relationships between the process of implementing the of radical monotheism principle and the group taboos formed on its basis and habitus of radical monotheistic system. In this article, habitus of radical monotheistic system is considered as a structure that generates a potentially conflicting discourse in the online space and starts the self-radicalization process of potential recruits for “jihad of lone wolf”. The radical ideological content presented in the online space reflects the implementation of davaat and jihad strategies and it aims to dissemination of radical monotheism principle on a global scale. Formation of such content, its transformation and distribution through social networks, as well as its active consumption, are an integral part of the processes of self-radicalization, propaganda and recruitment of neophytes. In this study were used the method of researching documents, as well as methods of induction and deduction.

Key words: radical monotheism, radical monotheistic system, self-radicalization, habitus, self-radicalization, taboo, social nets, anomie

Масштабы и скорость распространения идеологического контента и влияния ИГ (ИГИЛ, ДАИШ) и сходных с ней группировок в более чем 90 странах неотделимо от процессов возникновения радикальных религиозных и протестных общественных движений. Традиционно к причинам роста влияния радикальных религиозных группировок относят экономическую нестабильность и порождаемое ею материальное неблагополучие их потенциальных рекрутов. Однако, отечественные исследователи выявили, что: «у подавляющего большинства боевиков, как уехавших, так и несостоявшихся, была неплохо оплачиваемая работа» [1]. Е.Карин отмечает, что «Проблема экстремизма – это еще и проблема снижения уровня образования» [1].

На данный момент существует целый ряд исследований исторических предпосылок возникновения подобных идеологических систем [2], их организационных структур и статистических данных об их действительных членах [3]. Также разработка эффективных мер пресечения деятельности радикальных религиозных группировок требует исследования соответствующих социальных структур и институтов, распространяющих деструктивное идеологическое влияние, и социальных отношений как внутри них, так и между ними. Соответственно, фокус современных исследований постепенно смещается на комплексный анализ методов агитации, индоктринации и рекрутинга и определение критериев, по которым могут быть выявлены потенциальные рекруты для террористических актов в формате *джихада одиночек*. Последний представляет собой идеологически (религиозно) обусловленные насильственные преступления отдельных личностей и малых групп против мирного населения. Подобный формат террора неразрывно связан с феноменом *саморадикализации*. Корни процесса саморадикализации отдельных личностей и целых групп лежат в глубине потенциально конфликтогенного дискурса, представленного в глобальном онлайн-пространстве. Деятельность акторов, действующих в виртуальной реальности, с трудом поддается контролю, что связано с высокой скоростью передачи значительных объемов данных. Кроме того, число акторов, распространяющих радикальный религиозный контент, имеет тенденцию к постоянному приращению в связи со стремлением неопитов к более активному участию в деятельности групп для повышения своего внутригруппового статуса. Увеличение числа потенциальных рекрутов отражается на повышении уровня мобильности и масштабы влияния радикальных религиозных систем. ИГ продемонстрировало эффективность пропаганды посредством социальных сетей, часть которых была сформирована не профессиональными вербовщиками, а неопитами, потенциальными рекрутами и просто сочувствующими из числа умеренных верующих. Вирусоподобное распространение по социальным сетям и стало основой феномена сетевой живучести игиловского

и ему подобного радикального религиозного контента. Механизм распространения идеологического контента, представленного в виде вирусных фото-, аудио-, видео- и печатных материалов, подразумевает возможность его поставки по всему множеству контактов отправителя.

Лексика и обрядовая составляющая контента ИГ и сходных с нею группировок заимствованы ими из монотеистического (исламского) контента. Символы, образы, сюжеты и темы из этого источника активно эксплуатируются радикалами для привлечения потенциальных рекрутов из нескольких десятков мусульманских течений существующих ныне. В свое время широкое распространение фото- и видеоизображений радикалистов с поднятым вверх указательным пальцем привело к восприятию данного жеста в качестве неотъемлемой составляющей их эксклюзивного имиджа [4]. А по сути, данный жест символизирует собой признание единобожия и пророческой миссии основателя ислама и исторически никак не был связан с призывами к насилию [5]. Шахада неразрывно связана с центральным для ислама понятием *таухида* (единобожия) [6]. Именно принцип строгого монотеизма выступает отправной точкой интенций участников систем, декларирующих незыблемость данного принципа: «Мусульманин должен следовать трем правилам *таухида*, или единобожия: почитать Всевышнего, почитать только Всевышнего и следовать правильному вероучению» [2, с. 43]. На основе данного понятия выстраивается комплекс групповых ценностей, убеждений и поведенческих алгоритмов последователей группы (системы).

Области, в которых реализуются поведенческие алгоритмы членов радикальной монотеистической системы не ограничиваются границами обрядово-ритуальной составляющей повседневной религиозной практики. Данные поведенческие алгоритмы есть производное от специфического, в данном случае радикального монотеистического габитуса. Габитус радикальной монотеистической системы представляет собой целостную и всеобъемлющую систему, регулирующую взаимоотношения и взаимодействия личности как внутри группы, членом которой она является, так и с представителями иных групп. В одном из определений габитуса П.Бурдые отмечается его (габитуса) способность к порождению новых смыслов и побуждению к действию: «Габитус как приобретенная *система порождающих схем* делает возможным свободное продуцирование любых *мыслей, восприятий и действий, вписанных в границы*, свойственные особенным условиям производства данного габитуса, и только им» [7, с. 106]. Габитус радикального монотеизма включает в себя групповые ценности, интенции (намерения) и совокупную деятельность не только отдельных личностей, но и целых сообществ, организаций и их альянсов. Конечной целью совокупной деятельности всех акторов, вовлеченных в процесс распространения принципа радикального монотеизма, является установление транснационального государства, управляемого в строгом соответствии с догматами шариата.

В данной работе, в связи с ее спецификой и объемом, не рассматриваются меры распространения экономического и политического влияния, в том числе, и изменения в демографической составляющей за счет естественного прироста и миграции из мусульманских стран. В фокус нашего исследования были приняты только две стратегии распространения идеологического влияния радикальных монотеистических (исламских) группировок: *даваат* и *джихад*. *Даваат* с арабского переводится как *призыв* или *приглашение* [8] и представляет собой все многообразие тактик и приемов, направленных на распространение или разъяснение идеологического контента, как среди представителей других религиозных систем и атеистов, так и среди представителей различных мусульманских течений. В канонической трактовке концепт *джихад* означает собственно, не войну, а *усилие, борьбу*. В каноническом исламе приняты следующие определения видов *джихада*: малый - борьба против захватчиков, а великий – борьба человека с собственными пороками [9]. Однако в радикальном контексте *джихад* трактуется исключительно как военная экспансия, вооруженная борьба или террористические акции, в том числе, и против гражданского населения. Радикальный монотеизм находит свое отражение в религиозном обосновании комплекса насильственных действий с использованием образа войны за религиозные идеалы, восстановление поправленных прав и реализацию божественной воли.

Наличие или отсутствие причинно-следственной связи между понятиями *таухид* и *джихад* в значениях *всеобъемлющего и безусловного единобожия* и *религиозно обусловленных военных действий* вызывают разногласия и среди представителей радикальных структур. Хасан Абдалла ат-Тураби, некогда один из наиболее значимых акторов движения «Братья-мусульмане» [10], подчеркивал, что принципам монотеизма должны быть подчинены все сферы жизни: «Все от молитвы до экономического поведения должно осуществляться в контексте единобожия (*таухида*)» [11]. При этом, он отмечает, что: «*джихад* — это не священная война! В арабском

языке есть термин для обозначения священной войны: «харб мукаддаса», а *джихад* переводится как «усилие». Я не призываю никого убивать» [12]. Но его мнение идет вразрез с мнением одного из основоположников теории джихада Абу Бакра Наджи. В работе «*Идарат аль-Тавахуш* (Управление жестокостью) Наджи дает собственное определение *джихаду*: «Тот, кто имел дело с *джихадом*, знает, что это не что иное, как насилие, жестокость, терроризм, устрашение (других) и убийства» [2, с. 46]. И уточняет, что «... Нельзя продолжать сражаться и переходить от одной стадии к другой, если не пройти начальную стадию убийства врага и лишения его крова...» [2, с. 46]. Соответственно, насилие и террор определяются в качестве составляющих джихада, как религиозно обусловленной войны и сам джихад, как одну из стадий и действенных методов идеологической экспансии.

В радикалистском дискурсе отмечается виртуозное сочетание стратегий *даваат* и *джихад*. Идеологический контент ИГ представленный в онлайн пространстве изобилует контрастными по своему эмоциональному заряду материалами: казни и обращения к женщинам, с обещаниями любви и брака, призывы к убийству и призывы прийти на помощь страждущим, сцены из реальных боев и трогательные сцены с маленькими детьми. Рост числа именно иностранных рекрутов ИГ свидетельствует об эффективности данного подхода в процессе монополизации глобального религиозного рынка. Эффективность *мягкой силы*, реализуемой одними акторами в стратегии *даваата*, в той или иной степени связана с кажущимися прямо противоположными ей тактиками других акторов по принуждению, угнетению (порабощению) и геноциду по отношению к представителям иных идеологических систем. Тактика *мягкой силы* создает впечатление наличия общих ценностей, приоритета рационального подхода и возможности осуществления равноправного сотрудничества. Ее восприятие как приемлемого способа взаимодействия возрастает в контрасте с тактикой бескомпромиссных насильственных действий. Еще одной особенностью радикалистского контента является то, что *даваат* и *джихад* были выведены на качественно новый уровень *фарда* [13]. Под *фардом* традиционно понимаются так называемые *пять столпов* ислама – *шахада*, *намаз*, *пост*, *закят* (*зякет*) и *хадж* [14]. Участие в форме малого джихада, признанного оборонительным рассматривается в качестве деяний обязательных для каждого члена системы - *фард аль айн* [15, с. 138]. И оно включает в себя участие в военных действиях, финансовое обеспечение воюющих, благотворительную деятельность и религиозную практику (молитва). Но у малого джихада есть и наступательная форма - *фард аль-кифайя*. Его цель - овладение территорией *дар аль-куфр* для подчинения проживающего на ней населения шариатским нормам [15, с.138]. Включение *даваата* и *джихада* в область *фарда* способствует значительному увеличению числа акторов, которые потенциально могут быть вовлечены в процессы изменения социальных структур и социальных отношений между ними.

Эксплуатация термина *джихад* исламскими радикалистами связывается с представлением о нелегитимности государств, чьи правовые основы не проистекают из принципов радикального монотеизма. Соответственно, акторы, реализующие принцип радикального монотеизма, формируют дискурс террористического активизма и целенаправленно создают, развивают и распространяют в онлайн-пространстве представления об *джахилийе*, якобы характерной для светских и даже для религиозных государств, не поддерживающих радикалистов. Исторически термином *джахилийя* обозначался период язычества, бытовавший в ареале обитания арабов до установления мусульманского владычества. Период *джахилийи* детерминируется в исламе, как «период доисламского невежества и неверия» [16]. И он противопоставляется периоду, когда были установлены нормы шариатского общества [15, с. 137]. Целью исходного мусульманского сообщества было именно установление принципа монотеизма с подчинением ему всего многообразия социальных отношений: от межличностных и до межинституциональных. Соответственно, исторические периоды, полноценного или частичного функционирования политеистических культов и государств, чьи правовые основы противоречат данному принципу, рассматриваются радикалистами, как период хаоса и беззакония, то есть своеобразный аналог *аномии*. Э.Джоркгейм, вводя данный термин, обозначал им периоды «общественной дезорганизации» [17, с. 237]. И отмечал, что *аномия* возникает: «в силу болезненного кризиса или, наоборот, в период благоприятных, но слишком внезапных социальных преобразований» [17, с. 237] ведет к разрыву связей в обществе. Как результат, «общество оказывается временно не способным проявлять нужное воздействие на человека» [17, с. 237]. Радикальный монотеизм, как любая другая радикальная система не ограничивается исключительно ритуально-обрядовой составляющей в жизни человека и общества, стремясь к регулированию и контролю деятельности всех социальных институтов на микро- и макроуровне. И все, что ему противоречит в качестве хаоса и беззакония, подлежащих ликвидации. Соответственно, возведение принципа

монотеизма в абсолют в качестве инвариантной системы взаимодействия с миром, как и любая другая радикальная идеология отражается в типах реакций участников системы на окружающую действительность и во всем многообразии их типов взаимодействия с окружающим миром. Радикалистская трактовка понятия *джихад* находит отражение в темах греха, кары за грех и образами идеологических противников, обозначаемых в качестве грешников, в отношении которых легитимизируется насилие. В результате нарушается основной принцип ведения взаимовыгодного диалога: равноправие вовлеченных сторон. Возможность существования иных точек зрения и способов взаимодействия с их носителями не просто подвергается сомнению – она изначально не берется в расчет, как заведомо ошибочная. Табуизация неверия в радикальной монотеистической системе реализуется за счет приравнивания его к смертному греху с автоматическим обесцениванием жизни оппонента. Данное табу – один из наиболее действенных рычагов контроля и удержания участников радикальной монотеистической системы в ее рядах. Эффективность механизма табу кроется в его незыблемости, его привязке к групповым ценностям, иррациональном страхе перед загробными муками, в чувстве самосохранения и реальностью угрозы смерти.

Легитимизация насилия выводит его на уровень законного права, присваиваемое себе радикалистами. Также, насилие в отношении идеологических противников и его поддержка трактуются радикалистами в качестве обязанности всех последователей монотеистической системы. И в число потенциальных объектов легализуемого насилия включается любой, кто отрицает принцип радикального монотеизма, выражает в ней сомнение, не поддерживает ее и критикует ее положения, или же своими действиями или бездействием препятствует ее распространению. Совокупный образ врага составляется из следующих образов: *кафир* (неверующий) [18], *муртад* (вероотступник) [19], *мунафик* (лицемер) [20], *мушрик* (многобожник) [21] и *тагут* (буквальный перевод термина «превышение надлежащих границ»). Последним концептом могут обозначаться лидеры, правители и судьи, не руководствующиеся исламскими нормами [22]. Также образ врага может обозначаться концептами не на арабском языке с негативной в рамках монотеистической системы семантикой: *неверные, крестоносцы, язычники, многобожники, идолопоклонники, огнепоклонники, могилпоклонники, нововведенцы* и т.д.

Принцип радикального монотеизма разграничивает поле деятельности каждого члена и всей группы в целом на сферы допустимого, запретного и одобряемого через включение в поле габитуса комплекса групповых табу. Данные табу позволяют активизировать функции регуляции и контроля, в том числе, и саморегуляции и самоконтроля участников группы в их взаимодействиях с представителями своей и иных групп. Порою, не только рядовые члены группы, но и идеологические руководители бывают не способны логически объяснить происхождение табу и (или) степень необходимости их применения. Однако, даже иррациональность отдельных табу не отменяет требования по обязательному их соблюдению. Восприятие отдельных табу и их комплексов как абсолютно легитимных требований и обязательных к исполнению для каждого участника системы законов выступает своеобразным идентификационным кодом, по которому «свои» отличают друг друга от «чужих».

Восприятие табу, как легитимного и непреложного закона представляет собой фундамент радикального монотеистического габитуса и его несущие стены. П.Бурдые отмечал ограничительную силу и защитную функцию габитуса: «габитус стремится обеспечить собственное постоянство и защититься от изменений с помощью отбора, совершаемого им в потоке новой информации. Так, при появлении случайной или принудительной информации он отбрасывает ту, которая способна вызвать сомнения в усвоенной ранее, и, в частности, создает неблагоприятные условия для появления такого рода информации» [7, с. 118]. Ограничительная и защитная функции радикальной монотеистической (исламистской) системы реализуются за счет упрощения как самого понятия *такфир* [23], обозначающего обвинение в неверии, так и саму его процедуру, результатом которой является «выведение из Ислама определенных личностей или людей с определенными убеждениями или тех, кто исповедует определенную религию» [24]. В большинстве своем исламские богословы очень осторожно и тщательно прорабатывают обоснование для вынесения *такфира*: «Такфир выносятся только в том случае, когда в этом вопросе есть единогласное мнение ученых» [24]. Радикалисты же не ограничивают себя в оперерировании понятием и процедурой *такфира*, ведущих к признанию нелегитимными и действий лиц или групп, подвергаемых *такфира*, и самого факта их существования.

Обвинение в отрицании принципа радикального монотеизма связывается с понятиями основных видов греха: *куфр* (неверие) [25] и *ширк*, определяемого, как «*придание (единому) богу сотоварищей*» [26]. Обвинению в последнем подвергаются не только политеисты и граждане

светских государств, но и представители монотеистических учений, в случае наличия в них культов святых и (или) ритуальной составляющей национального или культурного характера. Принцип радикального монотеизма оказывает опосредованное влияние и на однозначно негативную трактовку концепта *бида'а* или *бид'а* (нововведение, новшество) в качестве явления, противоречащего исламу. К таким порицаемым нововведениям радикалисты относят все, что не имело место быть в период жизни основателя учения. Но исторически в исламе *бида'а* не является чем-то однозначно неприемлемым [27]. *Бид'а* - не только ереси, но и обряды, вошедшие в общеисламскую практику уже после смерти основателя, а также несущественные отклонения, не противоречащие духу учения [28].

Цель в виде создания государства, управляемого по принципу радикального монотеизма влияет на совокупное восприятие окружающей действительности и векторы деятельности отдельных участников и группы в целом, а также на выбор методов достижения данной цели. Также она определяет типы взаимодействия с представителями иных идеологических сообществ, позиционируемых группой, как дружественные, конкурирующие или враждебные. Тема религиозно обусловленной войны и образ врага необходимы для консолидации сторонников радикального монотеизма и легитимизации всего многообразия насильственных противоправных действий в отношении идеологических противников. Идеологический контент, применяемый ИГ для достижения данной цели, включал в себя совокупность радикально трактуемых архетипических тем и образов служит питательной средой для саморадикализации отдельных граждан и даже социальных групп. Среди подобных тем доминируют темы учреждения и (или) защиты религиозного государства, или переселения в него с целью проживания в нем или участия в религиозной войне и борьбе с инакомыслящими как индивидуального, так и коллективного религиозного долга. Таким образом, обоснование необходимости вооруженной борьбы и актов суицидального террора переводится с макроуровня на микроуровень, и едва ли не на уровень повседневных религиозных практик.

Список использованных источников

1. https://forbes.kz/process/opasnost_infantilizma_1?
2. Ваис М., Хасан Х. Исламское государство: армия террора. - М.: "Альпина нон-фикшн", 2016. – 346 с.
3. Erlan Karin. *The Soldiers of the Caliphate: The Anatomy of a Terrorist Group*. – Astana, 2016. – 154 p.
4. <https://golosislama.com/news.php?id=36975>
5. http://go.mail.ru/redirect?src=f7544&via_page=1&type=sr&redirect=eJzLKCKpKLbS188szknMIUvPyU9KzNEvSY3KL03OSM3LTAWxE_WLMxKzMxJTEuUzdVMrU3VT8otL8jPzikuKEvUZGAXNzYOMzC3MTEwYpqrIRO-6ZH1IesWM_GvvdnwEAGPgI4U&user_type=4c
6. <http://minbar.kz/islam/blog/id/1270.html>
7. Бурдые П. *Практический смысл / Пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. и Послел. Н. А. Шматко. СПб.: Алетея, 2001. 562 с., 106*
8. <https://islam-today.ru/veroucenie/nacinausim/davaat-prizyv-k-religii/>
9. http://go.mail.ru/redirect?src=516742&via_page=1&type=sr&redirect=eJzLKCKpKLbS188szknMzSwu0Ssq1Vd1MVB1MgSTFmDSBEwa6DMwGJqaGxmYwxiYmzLsTF5jfbxUfvrccB5Gv-UblwMAIqAV3g&user_type=4c
10. <https://rus-islam-dict.slovaronline.com/594-%D0%9C%D1%83%D1%88%D1%80%D0%B8%D0%BA>
11. <http://islam.plus/ru/actualno/mnenie/hasan-turabi-tirania-i-avtoritarizm-nesovmestimy-s-islamom>
12. <http://www.minbar.kz/article/show/id/190.html>
13. <http://muslimclub.ru/znanie/words/f/4.html>
14. <http://muslimclub.ru/znanie/words/p/22.html>
15. Добаев И.П. *Радикализация ислама в современной России. – Москва – Ростов-на-Дону: Социально-гуманитарные знания, 2014. – 332 с.*
16. <https://rus-islam-dict.slovaronline.com/237-%D0%94%D0%B6%D0%B0%D1%85%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F>
17. Дюркгейм Э. *Самоубийство: Социологический этюд/Пер. с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. - М.: Мысль, 1994.— 399 с.*
18. <https://islam-today.ru/veroucenie/cto-takoe-dzihad/>
19. <http://muslimclub.ru/znanie/words/m/36.html>
20. <http://muslimclub.ru/znanie/words/k/17.html>
21. <http://islamdag.ru/vse-ob-islame/10622>
22. <http://muslimclub.ru/znanie/words/t/3.html>
23. <http://islam.ru/content/veroeshenie/43726>

24. <https://islamtv.ru/news-458.html>
25. <https://islam.global/obshchestvo/islamskoe-pravo/otluchenie-ot-very-takfir/>
26. <https://islam-today.ru/veroucenie/veroubezdenie/4-vida-kufra-neveria/>
27. <https://as-sirat.ucoz.ru/forum/2-54-1>
28. <http://islam.ru/content/veroeshenie/43380>

МРНТИ 04.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.08>

Иманбекова Б.И.¹, Төлеген М. М.¹

¹ *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Қазақстан.*

ӘЛЕУМЕТТІК ДАУ-ЖАНЖАЛДАР ТҮСІНІГІ МЕН ТУЫНДАУ СЕБЕПТЕРІ

Аңдатпа

Әлеуметтік дау-жанжал (лат. conflictus – жанжал, қақтығыс) - бұл адамдар, әлеуметтік топтар, тұтастай қоғам арасындағы қатынастардағы қарама-қайшылықтардың өзара әрекеттесу субъектілерінің қарсы бағытталған мүдделері, мақсаттары мен ұстанымдарының қақтығысымен сипатталатын жоғары сатысы. Әлеуметтік дау-жанжал дегеніміз – қарама-қайшы мақсаттардың, ұстанымдардың, өзара әрекеттесу субъектілерінің қақтығысы. Сонымен қатар, дау-жанжал қоғамдағы адамдардың өзара әрекеттесуінің маңызды аспектісі, әлеуметтік болмыстың өзіндік бір көрінісі. Бұл мотивациясы қарама-қайшы құндылықтар мен нормаларға, мүдделер мен қажеттіліктерге байланысты туындайтын әлеуметтік іс-әрекеттің әлеуетті немесе нақты субъектілері арасындағы қатынастардың нысаны. Әлеуметтік жанжалдың маңызды аспектісі - бұл қатысушылардың жанжалдың әсерінен өзгертілген (нығайтылған немесе жойылған) байланыстың кеңірек жүйесі аясында әрекет етуі. Егер мүдделер көп бағытты және қарама-қарсы болса, онда олардың қарсыластықтары әртүрлі қатынастардан көрініс табады, тараптар қақтығыс үшін қандай да бір себеп табады, ал қойылған талаптардың ұтымдылық деңгейі өте шартты және шектеулі болады.

Түйін сөздер: Әлеуметтік дау-жанжал, медиация, қақтығыс, қарама-қайшылық, екі тарап, келіссөздер, мүдделер.

Иманбекова Б.И.¹, Төлеген М. М.¹

¹ *Казахский национальный женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан*

ПОНЯТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ И ПРИЧИНЫ ИХ ВОЗНИКНОВЕНИЯ

Аннотация

Социальный конфликт (от лат. confliktus — столкновение) — это наивысшая стадия развития противоречий в отношениях между людьми, социальными группами, общества в целом, которая характеризуется столкновением противоположно направленных интересов, целей, позиций субъектов взаимодействия.

В то же время конфликт является важным аспектом взаимодействия человека в обществе, отражением его социальной идентичности. Эта мотивация является формой взаимоотношений между потенциальными или конкретными субъектами социальной деятельности, возникающими из-за противоречивых ценностей и норм, интересов и потребностей. Важным аспектом социального конфликта является то, что участники действуют в контексте более широкой системы коммуникации, которая модифицируется (усиливается или разрушается) под воздействием конфликта. Если интересы носят разнонаправленный и противоречивый характер, их противодействие проявляется в различных отношениях, стороны находят причину конфликта, а степень рациональности требований весьма условна и ограничена.

Ключевые слова: социальный конфликт, медиация, конфликт, противоречие, стороны, переговоры, интересы.

B.I. Imanbekova¹, M. M. Tolegen¹

*¹ Kazakh National Women's Teacher Training University,
Almaty, Kazakhstan*

THE CONCEPT OF SOCIAL CONFLICTS AND THE REASONS FOR THEIR ORIGIN

Abstract

Social conflict (from lat. *Confliktus* - clash) is the highest stage of development of contradictions in relations between people, social groups, society as a whole, which is characterized by a clash of oppositely directed interests, goals, and positions of subjects of interaction.

At the same time, conflict is an important aspect of human interaction in society, a reflection of his social identity. This motivation is a form of relationship between potential or specific subjects of social activity arising from conflicting values and norms, interests and needs. An important aspect of social conflict is that participants act in the context of a wider communication system that is modified (strengthened or destroyed) under the influence of the conflict. If interests are multidirectional and controversial, their opposition is manifested in various respects, the parties find the cause of the conflict, and the degree of rationality of the requirements is very arbitrary and limited.

Keywords: social conflict, conflict, contradiction, parties, negotiations, interests, conflict management.

Әлеуметтік дау-жанжал (лат. *conflictus* - қақтығыс) - адамдар, әлеуметтік топтар, тұтастай қоғам арасындағы қатынастардағы қарама-қайшылықтардың күрделенуінің жоғары сатысы, ол қарама-қайшы мүдделер, мақсаттар және өзара іс-қимыл субъектілерінің ұстанымдарының қақтығысымен сипатталатын барлық қоғамда орын алатын әлеуметтік үдерістердің бірі [1].

Әлеуметтік жанжал қатысушылардың ниеттері, мақсаттары мен ұмтылыстары арасында саналы түрдегі қайшылық болған жағдайда ғана орын алады. Жанжал тараптардың бірінің қазіргі қоғамдық қатынастардың кейбір элементтерін өзгертуге, ал екіншісінің оларды сақтап қалуға ұмтылуында жатыр. Бұл жағдайда тараптар өздерінің ниеттерінің қайшылықты сипатын білуі керек. Бұдан басқа, олар қарама-қайшылыққа орын алдыра отырып, әдетте, қақтығыс әрекеттері арқылы бір тарап қарсы тарапқа зиян келтіруі мүмкін (материалдық, моральдық, физикалық) екендігін түсінеді.

Әлеуметтік жанжалдар кез-келген әлеуметтік жүйеде сөзсіз болып отыратын құбылыс, өйткені олар әлеуметтік дамудың қажетті шарты болып табылады. Класстарға, әлеуметтік жіктерге, топтарға және қауымдастықтарға бөліну арқылы қоғамның әлеуметтік құрылымы қақтығыстарға бейім болады және олардың қайнар көзі болып табылады.

Әлеуметтік дау-жанжалдың себебі - бұл әлеуметтік мәні бар мақсаттарға ұмтылған адамдар немесе топтар арасындағы қарама-қайшылық. Бұл себептерге мыналар жатады: әлеуметтік теңсіздік, адамдардың өзіншілдігі, қоғамдағы жеке тұлғалардың құндылықтарының сәйкес келмеуі, діни айырмашылықтар, адам психикасының жетілмегендігі және басқалары [2 с.155].

Әлеуметтік өзара әрекеттестіктің екі немесе одан да көп субъектілерінің соқтығысуы ретіндегі әлеуметтік дау-жанжал ұғымын қақтығыстық парадигманың әртүрлі бағыттарының өкілдері кеңінен түсіндіреді.

Мысалы, К.Маркстің таптық қоғамдағы көзқарасы бойынша, негізгі әлеуметтік дау-жанжал антагонистік таптық күрес түрінде көрінеді, оның шарықтау шегі - әлеуметтік төңкеріс.

Л.Козердің пікірінше, дау-жанжал әлеуметтік өзара әрекеттің бір түрі болып табылады, оның барысында «қарсыластар өздерінің қарсыластарын бейтараптандырады, зиян келтіреді немесе жояды. Бұл жағдайда мәртебе, билік пен ресурстарға қатысты құндылықтар мен талаптар үшін күрес жүреді».

Р.Дендорфтың түсіндіруінде әлеуметтік дау-жанжал белгілі бір талас тудыратын топтар арасындағы қақтығыстардың қарқынды түрлерінде көрініс табады, мұнда таптық күрес - бұл конфронтацияның бір түрі [3 с.97].

Әлеуметтік дау-жанжал дегеніміз - бұл ашық қарама-қайшылық, әлеуметтік өзара әрекеттестіктің екі немесе одан да көп субъектілерінің (тараптарының) қақтығысы, ал мұның себептері бір-біріне сәйкес келмейтін қажеттіліктер, мүдделер мен құндылықтар.

Дау-жанжалдардың формасы – күш көрсету арқылы немесе зорлық-зомбылықсыз болуы көптеген факторларға, соның ішінде жанжалдарды күшпен шешудің нақты шарттары мен

мүмкіндіктері (тетіктері), қарама-қарсы жақтың субъектілері қандай мақсаттарды көздейтіні, қақтығысушы тараптар қандай өлшемдерді басшылыққа алатынына байланысты.

Дау-жанжалдардың қарама-қайшылығы мен себептері. Дау-жанжал субъективті-объективті қайшылықтарға негізделген. Алайда, кез-келген қарама-қайшылық жанжалға айналмайды. Қарама-қайшылықтың мазмұны дау-жанжал ұғымына қарағанда кеңірек. Әлеуметтік қайшылықтар - бұл әлеуметтік дамудың негізгі айқындаушы факторлары. Олар әлеуметтік қатынастардың барлық салаларына еніп, көп жағдайда дау-жанжалға айналмайды. Объективті қалыптасқан (мезгіл-мезгіл пайда болатын) қайшылықтар әлеуметтік дау-жанжалға айналуы үшін өзара әрекеттесу субъектілері қандай да бір қарама-қайшылық олардың өмірлік мақсаттары мен мүдделеріне қол жеткізуге кедергі болатындығын түсінуі қажет. К.Боулдингің пікірінше, әбден пісіп жетілген қарама-қайшылықтарды тараптар мүлде үйлесімді емес деп таныған кезде әлеуметтік дау-жанжал пайда болады және тараптардың әрқайсысы екінші тараптың көзқарасын жоққа шығаратын позицияны алуға тырысады. Сондықтан дау-жанжалға әкелетін қайшылықтар субъективті-объективті сипатқа ие болады [4 с.232].

Субъектілердің еркі мен тілегіне қарамастан қоғамда іс жүзінде шынайы бар қайшылықтар объективті болып саналады. Мысалы, еңбек пен капитал арасындағы қайшылықтар, басқарушылар мен бағынушылар арасындағы қайшылықтар, егде адамдар мен жастар арасындағы қайшылықтар және т.б.

Объективті қалыптасқан (пайда болған) қарама-қайшылықтардан басқа, жанжал үшін нақты себептер болмаған кезде субъектінің ойында белгілі бір жағдай дау-жанжалды деп саналуы мүмкін. Бұл жағдайда субъективті-субъективті қайшылықтар туралы айтуға болады. Жанжал туғызатын қайшылықты сәт шынымен туындап, бірақ субъект дау-жанжалға жеткілікті себеп жоқ деп санайтын жағдайлар болады.

Қарама-қайшылық ұзақ уақытқа созылуы және дау-жанжалға айналмауы да мүмкін. Сондықтан дау-жанжалдың негізінде тек үйлеспейтін мүдделер, қажеттіліктер мен құндылықтар туындататын қарама-қайшылықтар жатқанын есте ұстаған жөн. Мұндай қарама-қайшылықтар, әдетте, тараптардың ашық күресін тудырады.

Жанжалдың себептері әртүрлі мәселелер болуы мүмкін, мысалы, материалдық ресурстарға қатысты қақтығыстар, құндылықтар мен ең маңызды көзқарастар туралы ойлар, билік, әлеуметтік құрылымдағы рөлдік-айырмашылықтар мәселесі, жеке психологиялық (эмоционалдық жағынан) айырмашылықтар тұрғысы және т.б. Осылайша, дау-жанжалдар адам өмірінің барлық салаларын, әлеуметтік қатынастардың, әлеуметтік өзара әрекеттестіктің барлық жиынтығын қамтиды. Дау-жанжал - бұл әлеуметтік өзара әрекеттестіктің бір түрі, оның субъектілері мен қатысушылары жеке тұлғалар, ірі және кіші әлеуметтік топтар мен ұйымдар болып табылады. Алайда, жанжалдық өзара әрекеттесу тараптар арасындағы шиеленісті, яғни субъектілердің бір-біріне қарсы бағытталған әрекеттерін тудырады.

Әлеуметтік жанжалдың құрылымы жеңілдетілген түрде мына элементтерден тұрады:

объектіден - субъектілердің соқтығысуының нақты себебінен;

кез-келген объект үшін жанжалдасқан екі немесе одан да көп субъектілерден;

оқиғадан - ашық қақтығыстың басталуының нақты себебінен.

Жанжал алдында жанжал тудыратын қақтығысты оқиға болады. Бұл объект үшін субъектілер арасында туындайтын қайшылықтар [5 с.90].

Әлеуметтік шиеленістің өсуінің әсерінен шиеленісті жағдай біртіндеп ашық әлеуметтік дау-жанжалға айналады. Бірақ шиеленістің өзі ұзақ уақыт өмір сүруі және жанжалға айналмауы да мүмкін. Дау-жанжал туындауы үшін қақтығыстың басталуының ресми себебі болатын оқыс оқиға қажет.

Алайда, нақты қақтығыс күрделі құрылымға ие. Мысалы, оған тікелей қарама-қарсылық жағындағы субъектілерден басқа да қатысушылар (тікелей және жанама), жақтаушылар, жанашырлар, қоздырғыштар, делдалдар, арбитрлар және т.б. болады. Дау-жанжалға қатысушылардың әрқайсысының өзіндік сапалық және сандық сипаттамалары бар. Нысанның да өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін. Сонымен қатар, нақты жанжал оған әсер ететін белгілі бір әлеуметтік және физикалық ортада дамиды.

Әлеуметтік дау-жанжалдың мәні. Әлеуметтік дау-жанжал туралы әлеуметтанулық заманауи түсініктің алғаш рет неміс әлеуметтанушысы Г.Зиммель негізін салған. «Әлеуметтік қақтығыс» еңбегінде ол қоғамның даму процесі мәдени формалар ескірген, бұзылған және жаңалары пайда болған кезде әлеуметтік жанжал арқылы өтетінін атап өтеді. Бүгінгі таңда әлеуметтанудың бір саласы - конфликтология әлеуметтік қақтығыстарды реттеудің теориясы мен практикасымен айналысады. Бұл бағыттың ең танымал өкілдері Р.Дарендорф, Л.Козер. С. Боулдингидр [6 с.108].

Неміс әлеуметтанушысы Р.Дарендорф қоғамның дау-жанжалдық моделінің теориясын жасады. Ғалымның пікірінше, кез-келген қоғамда әр сәтте мүдделер қақтығысына негізделген әлеуметтік дау-жанжалдар туындауы мүмкін. Дарендорф қақтығыстарды жаңашылдық көзі ретінде қоғамның үздіксіз дамуына ықпал ететін қоғамдық өмірдің ажырамас элементі ретінде қарастырады. Негізгі міндет - оларды басқаруды үйрену.

Американдық әлеуметтанушы Л. Козер позитивті-функционалды дау-жанжал теориясын жасады. Әлеуметтік дау-жанжал деп ол құндылықтар мен белгілі бір мәртебеге, билікке және ресурстарға ұмтылысты, қарсыластардың мақсаттары қарсыластарын залалсыздандыру, зақымдау немесе жою үшін күресті түсінді.

Бұл теорияға сәйкес, әр қоғамда сөзсіз болатын және адамдардың табиғи әлеуметтік наразылығын тудыратын әлеуметтік теңсіздік көбіне әлеуметтік дау-жанжалдарға әкеледі. Л. Козер қақтығыстардың жағымды функцияларын олардың қоғамның жаңаруына ықпал ететіндігінен және әлеуметтік-экономикалық прогресті ынталандыруынан көреді.

Қақтығыстың жалпы теориясы американдық әлеуметтанушы С.Боулдингке тиесілі. Оның түсінуіндегі дау-жанжал дегеніміз, бұл тараптар өздерінің ұстанымдарының сәйкес еместігін түсінетін және сонымен бірге қарсыласынан озып, оны жеңуге тырысатын жағдай. Қазіргі қоғамда, Боулдингтің пікірінше, қақтығыстар болмауы мүмкін емес, сондықтан оларды бақылау және басқару керек.

Дау-жанжалдың негізгі белгілері:

Қарсы тараптар жанжалды деп қабылдайтын жағдайдың болуы;

Қарама-қайшылықты мақсаттардың, қажеттіліктердің, мүдделер мен оларға қол жеткізудің әдістері бар тараптардың болуы;

Жанжал тудыратын тараптардың өзара әрекеттесуі;

Жанжалдық өзара әрекеттесудің нәтижелері;

Қысым жасау немесе тіпті күш қолдану.

Әлеуметтік қақтығыстарды әлеуметтанулық талдау үшін негізгі оларды негізгі типтерге бөлу үлкен мәнге ие. Дау-жанжалдардың мынадай түрлері бар:

1. жанжалдық іс-қимылға қатысушылар саны бойынша:

- тұлғашылық - адамның өміріндегі қандай да бір жағдайларға қанағаттанбау жағдайы, ол бір-біріне қайшылықты қажеттіліктер мен мүдделердің болуымен байланысты ұмтылыстардан туындайтын аффектілі күй;

- тұлғааралық - бір немесе бірнеше топтың екі немесе одан да көп мүшелерінің арасындағы келіспеушілік;

- топаралық - бір-біріне сәйкес келмейтін мақсаттарға ұмтылатын және өздерінің іс-әрекеттері арқылы бір-біріне кедергі келтіретін әлеуметтік топтар арасында пайда болады;

2. жанжалдық өзара әрекеттің бағыты бойынша:

- көлденең - бір-біріне бағынбайтын адамдар арасында;

- тік - бір-біріне бағынатын адамдар арасында;

- аралас - екеуі де болатын жағдай. Ең көп таралған тік және аралас қақтығыстар, олар барлық дау-жанжалдың шамамен 70-80 %-ын құрайды;

3. пайда болу көзі бойынша:

- объективті шартталған - объективті себептерден туындаған, оларды объективті жағдайды өзгерту арқылы ғана жоюға болатын;

- субъективті шартталған - жанжалға түскен адамдардың жеке ерекшеліктерімен, сондай-ақ олардың тілектерін, ұмтылыстарын, мүдделерін қанағаттандыруда кедергі келтіретін жағдайлармен байланысты;

4. өз қызметі бойынша:

- шығармашылық (интегративті) - жаңа құрылымдарды, саясатты, көшбасшылықты жаңартуға, енгізуге ықпал ететін;

- деструктивті (ыдырататын) - әлеуметтік жүйелерді тұрақсыздандырушы;

5. ұзақтығы бойынша:

- қысқа мерзімді – тез түсінілетін әрі мойындалатын өзара түсінбеушіліктен немесе тараптардың қателіктерінен туындаған;

- ұзаққа созылған - терең моральдық және психологиялық жаракаттармен немесе объективті қиындықтармен байланысты. Жанжалдың ұзақтығы қайшылықтың пәніне, жанжалдасқан адамдардың мінездеріне де байланысты;

6. ішкі мазмұны бойынша:

- рационалды - ақылға қонымды ауқымды, іскерлік бәсекелестік, ресурстарды қайта бөлу салаларын қамтиды;

- эмоционалды - қатысушылар жеке басқа деген өзара ұнатпаушылық негізінде әрекет етеді;
7. Шешу әдістері мен құралдары бойынша жанжалдар бейбіт және қарулы болып та бөлінеді.

8. жанжал тудырған мәселелердің мазмұнын есепке алсақ жанжалдардың экономикалық, саяси, тұрмыстық-отбасылық, өндірістік, рухани, моральдық, құқықтық, экологиялық, идеологиялық және т.б. түрлері бар [7 с.98].

Жанжалдың барысын талдау оның негізгі үш кезеңіне сәйкес жүзеге асырылады: жанжалға дейінгі жағдай, жанжалдың өзі және оны шешу сатысы.

Жанжалға дейінгі жағдай - бұл қақтығысушы тараптар өздерінің ресурстарын, күштерін бағалайтын және қарсы топтарға бірігетін кезең. Дәл осы кезеңде тараптардың әрқайсысы өзінің мінез-құлық стратегиясын қалыптастырады және қарсыласқа ықпал ету тәсілін таңдайды.

Жанжалдың өзі қақтығыстың белсенді бөлігі болып табылады, ол оқиғаның болуымен сипатталады, яғни, қарсыластың командасын өзгертуге бағытталған әлеуметтік әрекеттер. Әрекеттердің екі түрі бар:

бәсекелестердің ашық түрдегі әрекеттері (ауызша пікірталас, физикалық әсер, экономикалық санкциялар және т.б.);

қарсыластардың жасырын әрекеттері (алдау, қарсыласты шатастыру, оған қолайсыз жағдай тудыру ниетімен байланысты) [8 с.155].

Жасырын ішкі қақтығыс кезіндегі іс-әрекеттің негізгі бағыты рефлексивті басқару болып табылады, яғни, өзіне пайдалы болғандықтан алдамшы қозғалыстар арқылы қарсыластардың біреуі басқа адамды өзіне тиімді тұрғыда әрекет етуге мәжбүрлейді.

Жанжалды шешу тек жанжалды жағдайды тоқтату арқылы ғана емес, дауға әкелген оқиғаны толығымен жою арқылы ғана мүмкін. Жанжалдың шешімі тараптардың ресурстарының таусылуы немесе үшінші тараптың араласуы нәтижесінде пайда болуы мүмкін, үшінші жақ тараптардың біреуіне артықшылық жасайды және сайып келгенде жанжал бір қарсыластың жеңілуі нәтижесінде тоқтатылады.

Жанжалды сәтті шешу үшін келесі шарттар қажет:

- жанжал себептерін уақтылы анықтау;

- қақтығысушы тараптардың себептері, қарама-қайшылықтары, мүдделері, мақсаттары сынды жанжалдың іскерлік аймағын анықтау;

- тараптардың қарама-қайшылықтарды жеңуге деген өзара ұмтылысы;

- жанжалды жеңудің жолдарын бірлесіп іздеу.

Жанжалдарды шешудің әдістері:

жанжалдың алдын алу - физикалық немесе психологиялық тұрғыдан жанжалдасуды тоқтату, бірақ бұл жағдайда жанжал жойылмайды, себебі оны туғызған себеп сол күйі қалады;

- келіссөздер - зорлық-зомбылықты болдырмауға, өзара түсіністікке қол жеткізуге және ынтымақтастыққа жол табуға мүмкіндік береді;

- делдалдарды қолдану - татуластыру рәсімі. Ұйым және жеке тұлға бола алатын тәжірибелі делдал оның қатысуынсыз мүмкін емес жерде жанжалды тез арада шешуге көмектеседі;

- кейінге қалдыру - позицияны беру, бірақ бұл уақытша ғана, өйткені қайта күш жтнақтаған соң белгілі бір тарап жоғалғанқандарын қайтарып алуға тырысады;

- төрелік ету, арбитраж - бұл заңдар мен құқық нормаларын қатаң басшылыққа алатын әдіс [9].

Әлеуметтік дау-жанжалдың салдары мыналар болуы мүмкін:

1. оң, жағымды: жинақталған қайшылықтарды шешу, әлеуметтік өзгеру процесін ынталандыру, қайшылықты топтардың өзара жақындасуы, әрбір қарсылас лагерьлердің бірлігін нығайту.

2. теріс: шиеленіс, тұрақсыздандыру, ыдырау.

Жанжалдарды шешу:

аяқталған - жанжал толығымен аяқталады;

ішінара - жанжал сыртқы формасын өзгертеді, бірақ мотивация сақталады.

Әрине, өмір адам үшін тудыратын түрлі жанжал жағдайлардың барлығының алдын алып, болжау қиын. Сондықтан қақтығыстарды шешуде көп кездерде сол жердегі нақты жағдайға, сондай-ақ жанжал тараптарының жеке психологиялық ерекшеліктеріне байланысты шешім қабылдануы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Malesevic, Sinisa. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
2. Соколов С.В. *Социальная конфликтология: Учеб. пособие для вузов*. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. - 327 с.
3. Дружинин В. В., Конторов Д. С., Конторов М. Д. *Введение в теорию конфликта*. – М.: Радио и Связь, 2001. – 188 с.
4. Зайцев А.К. *Социальный конфликт* Изд. 2-е. М.: Academia, 2001. — 464 с.

5. Давыдов С.А. Социология. Конспект лекций. М.: 2008. - 160 с.
6. Зборовский Г. Е. Общая социология: Учебник. – М.: Гардарики, 2004. – 215 с.
7. Томпсон Д. Л., Пристли Д. Социология: Вводный курс / Пер. с англ. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Львов: «Инициатива», 1998. – 312 с.
8. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта.// Социологические исследования. 1994, №5. – С 91-97.
9. Волков Ю. Г., Мостовая И. В. Социология: Учебник для вузов / Под ред. проф. В. И. Добренькова. – М.: Гардарики, 2000. – 307 с.

References:

1. Malesevic, Sinisa. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
2. Sokolov S.V. *Social'naya konfliktologiya: Ucheb. posobie dlya vuzov*. – М.: YUNITI-DANA, 2001. - 327 s.
3. Druzhinin V. V., Kontorov D. S., Kontorov M. D. *Vvedenie v teoriyu konflikta*. – М.: Radio i Svyaz, 2001. – 188 s.
4. Zajcev A.K. *Social'nyj konflikt* Izd. 2-e. М.: Academia, 2001. — 464 s.
5. Davydov S.A. *Sociologiya. Konspekt lekcij*. М.: 2008. - 160 s.
6. Zborovskij G. E. *Obshchaya sociologiya: Uchebnik*. – М.: Gardariki, 2004. – 215 с.
7. *Tompson D. L., Pristli D. Sociologiya: Vvodnyj kurs / Per. s angl.* – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Lvov: «Инициатива», 1998. – 312 с.
8. *Darendorf R. Elementy teorii social'nogo konflikta.*// *Sociologicheskie issledovaniya*. 1994, №5. – S 91-97.
9. *Volkov YU. G., Mostovaya I. V. Sociologiya: Uchebnik dlya vuzov / Pod red. prof. V. I. Dobren'kova.* – М.: Gardariki, 2000. – 307 с.

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ
ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

МРНТИ 04.71.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.09>

Р.Б.Абсаттаров¹, И.А.Рау², Н.Б.Сейсен¹

¹КазНПУ им.Абая,Казахстан

²Академиф ведущих кадров Бундесвера,
г. Гамбург, Германия

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ, ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ
НА ЮГЕ-ЗАПАДЕ КИТАЯ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В статье рассматриваются социологические аспекты экономической, политической и геостратегической ситуаций на юге-западе Китая, которые еще недостаточно изучены в социально-политической литературе. В статье более подробно рассматривается экономическая, политическая и геостратегическая ситуация на дельтой рек Шу Лианг, Макао и Гонконге. Материковый Китай и две бывшие колонии Гонконг и Макао отличаются не только право - и левосторонним движением. В Гонконге и Макао имеется свободное движение капитала и свобода прессы. В КНР движение капитала контролируется и имеется государственно-идеологическая цензура. В статье отмечается, что десятилетиями Гонконг был для жителей КНР образец ведения дел, достижения высокой продуктивности, уровня и качества жизни. Но эта образцовость и примерность в последние годы заметно уменьшаются. В Гонконге распространяются настроения разочарованности и оценки перед все более осознаваемым неизбежным слиянием с Китаем через сверхгород. Вместе с тем, в статье уделено вниманием и дискуссионным вопросом.

Ключевое слово: государство, политика, экономика, геостратегия, ситуация, социальная жизнь, гражданин, противоречия, справедливость.

Р. Б. Абсаттаров¹, И. А. Рау², Н.Б.Сейсенбекова¹

¹Абай ат.ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

²Бундесвердің жетекші кадрлар Академиясы, Гамбург қ., Германия

ҚЫТАЙДЫҢ ОҢТҮСТІК-БАТЫСЫНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ, САЯСИ ЖӘНЕ
ГЕОСТРАТЕГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙ: ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІЛЕР

Аннотация

Мақалада Қытайдың оңтүстік-батысындағы экономикалық, саяси және геостратегиялық жағдайлардың әлеуметтік аспектілері қарастырылады. Мақалада Шу Лианг, Макао және Гонконг өзендерінің атырауындағы экономикалық, саяси және геостратегиялық ахуал егжей-тегжейлі қарастырылады. Материк Қытай және Гонконг және Макао бұрынғы екі колониясы тек оң жақ қозғалыс емес. Гонконг пен Макао капитал қозғалысы мен баспасөз бостандығы бар. ҚХР-да капитал қозғалысы бақыланады және мемлекеттік-идеологиялық цензура бар. Мақалада Гонконг ҚХР тұрғындары үшін ондаған жылдар бойы іс жүргізудің үлгісі, жоғары өнімділікке, өмір сүру деңгейі мен сапасына қол жеткізу көрсетілген. Бірақ бұл үлгі пен үлгі соңғы жылдары айтарлықтай азаяды. Гонконгта сверхгород арқылы Қытаймен сөзсіз қосылу алдында көңіл-күй мен көңіл-күй тарайды. Сонымен қатар, мақалада назар мен пікірталас мәселесіне бөлінген.

Негізгі сөз: Мемлекет, саясат, экономика, геостратегия, жағдай, әлеуметтік өмір, азамат, қайшылық, әділдік.

R. B. Absattarov¹, I. Rau², N.B Seisenbekov¹

¹Abai Kazakh National pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

²Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg, Germany

ECONOMIC, POLITICAL AND GEOSTRATEGIC SITUATION IN THE SOUTH-WEST OF CHINA: SOCIOLOGICAL ASPECTS.

Abstract

The article deals with the sociological aspects of economic, political and geostrategic situations in the South-West of China, which have not yet been sufficiently studied in the socio-political literature. The article discusses the expression in detail the economic, political and geo-strategic situation in doabe of the rivers Shu, Liang, Macau and Hong Kong. Mainland China and the two former colonies of Hong Kong and Macao differ not only in right-and left-hand traffic. Hong Kong and Macao have free movement of capital and freedom of the press. In China, the movement of capital is controlled and there is state-ideological censorship. The article notes that for decades, Hong Kong has been a model of doing business in China, achieving high productivity, level and quality of life. But this exemplary attitude has been noticeably reduced in recent years. In Hong Kong, a mood of frustration and resentment is spreading before the increasingly perceived inevitable merger with China via the super-city. At the same time, the article also pays attention to the discussion issue.

Keyword: State, politics, economy, geostrategy, situation, social life, citizen, contradictions, justice.

Некоторые сокращения, их расшифровка и перевод

ВУВ – крупнейший в мире производитель автомобильных батарей

СВА – Greater Bay Area /ОБА/ = Регион – Метрополия в дельте

СБИ – Greater – Bay – Initiative = Сверхгородвдельте

НТ – NeW Territories = новые территории, континентальную часть Гонконга.

Прежде всего, следует сказать, что Китай можно – условно разделить на три зоны – западную, среднюю и восточную. Западная в основном бедна, средняя побогаче, восточная богата. Наиболее богат регион Greaner Bay Area (GBA), примыкающий к дельте Жемчужной реки.

Неожиданный для многих события в Гонконге летом 2019 г., инициированные – радикально настроенной – студенческой молодежью и подогреваемые многими иностранными недружественно настроенными к КНР средствами массовой информации, заставили обратить внимание мировой общественности и исследователей на этот регион. Объяснение событий, как мы полагаем, лежит не в злой воле Пекина, а в стремительно развивающейся юго – западной части Китая, которая непосредственно примыкает к Макао и Гонконгу. Севернее этих двух особых зон лежат стремительно экономически развивающиеся города: метрополия высоких технологий Шеньшен (Shenzhen) с более чем 13 миллионным населением; донгуан (Dongguan) с более чем 8 миллионным населением и Гуангчжоу (Guangzhou, бывший Кантон) с более чем 15 миллионным населением.

За дельтой рек Шу Лианг (Shu Liang /Жемчужная река/), Sui (Суи) и Bei (Бей) море пересекает знаменитый мост, соединяющий Макао и Гонконг (Hongkong – Zhuhai – Macau – - Brücke) длиной 55 километров. Здесь, за мостом на континенте 40 лет назад началось китайское экономическое чудо. В этом регионе в 1980 году жили 16 миллионов человек, а сегодня живут более 70 миллионов. На площади, примерно равной территории Литвы эти люди производят экономический продукт примерно равный экономическому продукту Российской Федерации. Будь этот регион самостоятельным государством, его надо было бы принять в двадцатку самых больших экономик [1 с.42].

В феврале 2019 г. КПК объявила о плане превращения региона в «Город городов» который по экономической мощи, и модернизированности будет стоять наравне с такими метрополиями как Токио, Чикаго, или Bay Area (вокруг Сан Франциско. Здесь в шаговом расстоянии сосредоточены Сакраменто, Оклэнд, Сан – Хосе и др. города, прекрасно связанные между собой разнообразными наземными трассами). От последней метрополии взято и имя «Города городов» Большая бухта у Жемчужной реки (Ogeat Bay Area).

Экономический и технологический прогресс в регионе на границе с Гонконгом имеет большую притягательную силу не только для иностранцев (инвесторы и др.), но и для самих жителей Гонконга. Китайское руководство выдвинуло уже много грандиозных планов с различными степенями осуществимости. Давно предусмотренное перераспределение функций переполненного Пекина на соседние города так и не реализовано. Объявление в 2013 г. Шанхая зоной свободной торговли не привлекло таков массы инвесторов, какая ожидалась. В портовом городе Тяньжин (Tianjin), часть города была превращена в «китайский Манхеттен», но жители робели поселяться в сверхвысоких домах-башнях, да и цены за жилье их не устраивали. Но другие большие проекты, которые многим представлялись фантастическими, как, например, Новый шелковый путь, и иные, успешно осуществляются. Уже сегодня новые города на китайском материке и в двух особых зонах управления Гонконг и Макао неповторимый урбанизированный (городской) ансамбль, метрополию по влиянию сравнимой с таковым у Нью – Йорка или Париже в девятнадцатом веке. **Шензень** (Shenzhen) уже вырос в исследовательский центр, сравнимый с Силиконовой долиной (Silicon Valley). В индустриальном городе Донгуан (Dongguan) и окрестностях производится одна треть производимых в мире джинсовых брюк; городе Фошан (Foshan) изготавливается половина всех гражданских холодильников и кондиционеров мира. Гонконг все еще самый большой финансовый центр Азии, а Макао стал самым большим в мире городом азартной игры, опередивший американский Лас Вегас в шесть раз большим оборотом. Достижения впечатляющие, но в то же время Китай большей частью остается «мастерской мира» («Werkbank der Welt»), что ныне никак не устраивает руководство КНР. Предприятия должны быть много продуктивнее и конкурентоспособнее через внедрение техники – технологических новшеств мирового уровня и более интенсивный выход банков Китая на глобальные финансовые рынки.

Материковый Китай и две бывшие колонии Гонконг и Макао отличаются не только право – и левосторонним движением. У них иная юстиция, налоговые и управленческие традиции. В Гонконге и Макао имеется свободное движение капитала и свобода прессы. В Китае движение капитала контролируется и имеется государственно – идеологическая цензура. Но еще заметнее социальные отличия. Так, молодежь Гонконга, студенческая в особенности, воспитана на западных демократических позициях, политизирована, массово принимает участие в уличных демонстрациях. Студенческая молодежь современного Китая, не менее сознательная и образованная, чем гонконгская, более интересуется профессиональным успехом и возможностью хорошего положения в существующей социальной структуре, а не политикой и стремлением изменить эту структуру. Кроме того, нарастает конкуренция между выпускниками университетов материка и острова: не менее квалифицированные выпускники с материка в нарастающих количествах претендуют на ограниченное количество мест и должностей в Гонконге. Правительство в Пекине стоит перед сложной задачей объединения интересов одиннадцати материковых и островных городов Жемчужной дельты с интересами всего государства.

В Европе и Северной Америке создание городов давно завершено, развиваются одни и те же, в основном, города. В иных частях света (Индия, Пакистан, Нигерия, Филиппины и др.) дело обстоит иначе урбанизация идет нарастающими темпами. Чему эти страны могут научиться у Китая? Есть ли экономический и политический смысл агломерацию городов и иных населенных пунктов с населением в 70 миллионов человек, объединить в один город, в жилое пространство, имеющие черты одного города? Район Лонг Ганг (Longgang), Шензень (Shenzhen) – один из самых модернизированных районов Китая. Здесь освещены не только все улицы, но и парки. Интенсивность освещенности регулируется автоматически и зависит от интенсивности автодвижения или перемещения пешеходов. Имеются снабженные сенсорами мусорные баки, которые лишь наполненные опорожняются в соответствующие машины. Весь район, каждый его уголок стоит под постоянным наблюдением через видеокамеры. В 2017 году был случай, когда женщину, укравшую ребенка, полиция распознала через несколько секунд по зафиксированным в видео лицам жителей района и быстро нашла ее вместе с ребенком в одном из поездов, в котором все вагоны тоже видео наблюдаемы. В «Умных центрах» («шаг Center») мелькают разнообразные снимки различных мест, участков шоссе, улиц и дорог, потоков транспорта и др. В первой половине 2017 г. число краж в Лонг Ганге снизилось более чем наполовину. К 2019 г. данные «Умного центра» использовались при раскрытии 85% всех правонарушений совершаемых в пространствах общественного пользования. В Шензене работает интернет-концерн Тепсепп, телефонный концерн Huawei, крупнейший в мире производитель автомобильных батарей BYD, и множество новых перспективных предприятия (Start – ups). Многие фирмы – гиганты занимают целые части города разделенные друг от друга широкими городскими автобанами [2 с.].

Взлет Шензень в восьмидесятых годах прошлого столетия с политики открытого Китая реформиста Ден Сяопина (Ден Хяопинг) – бывшего в 1981 – 1989 годах председателем Военного совета ЦК КПК и председатель (1983 – 1990 г. г.) центральной военной комиссии (главнокомандующий) [3]. Сегодня Шензень превосходит по производимой экономической продукции Гонконг, стал в Китае примерным городом с весьма решительным правительством. Два года назад оно решило перевести все 224000 такси в городе на электромоторы. В начале 2019 года задуманное было завершено, город стал чище и тише. Для соседних модернизирующихся городов Шензень не только пример, но и конкурент своим непрекращающимся развитием. Здесь продолжает строиться сеть метро, промышленных парков, город становится все более привлекательным для молодых талантов как в Китае, так и за его пределами. Преимущество Шензень имеет и синергетический характер: возникает новая идея, а на соседней улице уже имеется фабрика, которая на основе этой идеи может поставлять серийный продукт. Неизбежный недостаток такого города – повышение цен на жилье. Такое явление проявляется во всех быстрорастущих городах, в последние годы и в Берлине. Уровень жизни в Шензене весьма высок, город имеет прямое воздушное сообщение с западным побережьем США через футуристический городской аэропорт.

И вот появился вдвое меньший по производимому Бруттопродукту (ВРП) конкурент – город Донггуан (Dongguan), в котором цены на жилье составляют лишь одну пятую той, что имеется в Шензене. В то же время Донггуан быстро заселяется филиалами всемирно известных фирм, что все больше привлекает сюда высококвалифицированную молодежь [4]. Многие местные авторитетно-бизнесмены (например Эрик Пан /Eric Pan/) полагают, что Донггуан может вытеснить Шензень в привлекательности и, возможно, в качестве главного города Жемчужного устья если не через несколько лет, то через десятилетие.

Почти все вокзалы высокоскоростных железных дорог, строительство которых было начато в 2008 г. и протяженность которых к 2019 году достигла 30.000 км. находятся на периферии Китайских городов. Это сделано с тем расчетом, поясняет центральное правительство, чтобы вокруг вокзалов возникли новые жилые районы, были созданы новые рабочие места. Перед центральным правительством стоит сложная задача экономически срастить материковые города Дельты с Гонконгом и Макао. Это означает сплетение трех налоговых, правовых и таможенных систем, интеграцию уже сегодня глобальную по влиянию финансовую площадку с игровым городом Макао в единый экономически-административный комплекс. Движение людей, товаров, информации в Гонконге и Макао все движется не так как на материке: там без сильных ограничений, на материке почти все регулируется: В Макао налог на доход составляет 12%, в Гонконге 15%, а на материке 45%, где особенно дорого правительство берет за регистрацию автомобиля, который мог бы ездить как в зонах особого управления (Sonderverwaltungszone), так и на материке [5].

Китайские специалисты полагают, что от создания указанного выше экономически – административного комплекса (Сверхгорода на дельте) выиграет весь Китай, но прежде всего Гонконг и Макао. Гонконг – потому, что экономика его все более хромает. Макао – потому, что он страдает от недостатка земли, свободных площадей и необычно высокой стоимости жилья.

Иногда Макао обозначается и Аомэнь. Территория в устье реки Чжуцзян, включает полуостров Аомынь и прилегающие малые острова. Население китайцы и португальцы, религия – буддизм (70% сторонников) и католицизм (22% сторонников) и др. Португальское владение с 1680 г. передан под суверенитет Китая 22 декабря 1999 г.. Экономическая активность обслуживание туристов, производство на экспорт одежды и текстильных изделий, компонентов электроники, международное посредничество, рыболовство и, главное, как мы увидим далее, игорные дома с азартными играми.

40 лет назад Макао был «Территорией под португальским управлением», сегодня переполненная жителями и гостями зона особого управления в КНР с постоянным или переменным населением в более, чем 670.000 человек, на площади 30 квадратных километров. Город усеян дворцами азартных игр (казино), большинство из которых было построено на деньги американских инвесторов [6 с.161].

Деньги из доходов казино льются настолько щедро, что Макао стал городом с наиболее высоким в мире доходом на среднего отдельного гражданина. Каждый год правительство Макао денежный бонус для каждого гражданина размером с месячный заработок работника высокой квалификации (таксиста, например). Деньги идут к городу от игроков; а примерно 75% игроков приходят из континентального Китая. В КНР действует контроль движения капитала. Каждому

гражданину позволено в год вывести за границу 50.000 долларов. На материке азартные игры запрещены и многие состоятельные китайцы всякими способами (через интернет, через современные телефоны) пытаются перевести валюту за границу. Пойманные на этом дельце наказываются штрафами или тюремными сроками. Макао зависит от КНР не только политически, но и экономически. С приходом к власти Президента Си была начата большая компания по очистке КПК от коррумпированных кадров и доходы игорного бизнеса в Макао существенно упали. Но к середине 2019 г. доходы почти восстановились. Пекин пока терпит азартные игры, но увеличивает давление на Макао с тем, чтобы его правительство более ориентировалось на люксовый и фамильный туризм: торговые улицы вместо казино, зоопарки и парки развлечения вместо рулетных столиков. Экономический подъем на материковой части Дельты жемчужной реки таков, что Макао придется перестраиваться. Большинства его жителей это осознано и, похоже, с этим смирилось. Такие выражения недовольства надвигающимся переменам как в Гонконге здесь наблюдаются.

Гонконг или Регион особого управления (Sonderverwaltungsregion /SVR/), столица Виктория, состоит из острова Гонконг, связанного с материком дорожным туннелем, полуостров Ковлон (Kowloon), так называемы Новые территории на материковой части за Ковлоном, а так же 240 малых, большей частью незаселенных островов. 95% жителей китайцы, господствующие религии Буддизм и Даосизм, но имеются и представители христианства, ислама и индуизма [7]. После открытия рынков КНР в 1978 г. республика стала для Гонконга важнейшим торговым партнером, опередив США, Японию и ФРГ. Через Гонконг пошли в южный Китай значительные иностранные инвестиции, большая часть гонконгской индустрии была приведена на его континентальную часть NeW Territories (NT) – новые территории. Они граничат с китайской провинцией Гуангдонг (Guangdong) в которой расположена особая экономическая зона Шензень. (Shenzhen). Одновременно Китай становился крупнейшим инвестором в Гонконге. К 2005 г. около 70% бруттопродукта Гонконга зависел от материка и зона особого управления стала все более концентрироваться на торговле, финансовых делах и на сфере услуг (Dienstleistung), становился в этих сферах деятельности центром для Китая и для Восточной Азии. Начавшийся в 1997 г. азиатский финансовый и экономический кризис привел и Гонконг к долгосрочным экономическим проблемам [8 с.298].

Десятилетиями Гонконг был для жителей КНР образец и ведения дел, достижения высокой продуктивности, уровня и качества жизни. Но эта образцовость и примерность в последние годы заметно уменьшаются. В Гонконге распространяются настроения разочарованности и оцепенения перед все более осознаваемым неизбежным слиянием с Китаем через Сверхгород дельты. В июне 2019 г. это оцепенение обратилось у студенческой молодежи в противоположность – в бурную, местами буйную, демонстрационную активность, поддерживаемую и даже разогреваемую всеми (исключения были редки) западными средствами массовой информации. Поводом для демонстраций и блокад был план местного правительства о возможности передачи гонконгских осужденных преступников в континентальную часть страны. Когда этот план был сначала отложен, а затем и отменен демонстрации и протесты продолжались. И стало ясно, что оппозиция нацелена на большее – на смену правительства и на большую автономию от Пекина.

Великобритания 1.7.1997 г. передала свою последнюю колонию Гонконг – Китаю, который обещал под лозунгом «одна страна, две системы», что административная и экономическая система бывшей колонии будет сохранена минимально на 50 лет. При первых парламентских выборах в мае 1998 г. Демократическая партия совместно с другими мелкими партиями, критически настроенными к КНК, получили большинство, т. е. 14 мест из 20 законодательного органа. Однако обещание Пекина «одна страна, две системы» все более расшатывала улучшающаяся экономическая ситуация в континентальной части КНР. И число переселяющихся с материкового Китая в Гонконг увеличивается как увеличивается и приток «красного» капитала сюда, кантонское наречие, на котором говорят гонконгцы вытесняется пекинским китайским (Hochchinesisch). Оппозиция против создания Сверхгорода в дельте (Greater – Bay – Initiative /GBI/), частью которого был бы и Гонконг: экономическая самостоятельность города и своя юстиция, которая базируется на британском праве будут ликвидированы. Но понимает оппозиция и то, что судьба автономности Гонконга будет решаться в экономическом соревновании: от скорости обгона Гонконга качеством экономики Шензенья и других быстро развивающихся городов дельты.

Пока относительная самостоятельность Гонконга еще нужна Китаю: торговая война с США, нарастающая конкуренция с ЕС, финансирование Нового Шелкового Пути требуют гигантских валютных затрат. Их поступление может частично обеспечить Гонконг как один из

международных финансовых центров, дающий КНР действовать глобально и воздействовать на экономико - финансовые рынки вне своей плановой экономики. Но это пока. Шензеном памятник себе поставил Дэн Сяопин, Шанхаем – его последователь Янг Цемин (Jiang Zemin), Сверхгород в дельте (Greater Bay Area /GBA/) – проект с которым в историю войдет Президент Си (Xi Jinping).

Здесь следует сказать, что представляет научный интерес рассмотрении позиции правительства Германии о ситуации в Китае, в том числе дельте.

Канцлерша Германии А. Меркель имеет большой опыт общения с китайским руководством. Она двенадцать раз посещала КНР (последний раз 5 – 6 сентября 2019 г.), при каждом посещении главным предметом переговоров ' были экономико – финансовые дела, инвестиции, правовое положение совместных предприятий, китайских предприятий в Германии и германских в Китае, но никогда она не забывала дискутировать с руководством КНР о правах человека и положении этнических и религиозных меньшинств и отдельных диссидентов (Ай Вейвей (Ai Weiwei), Лиу Хиа (Liu Xuia) – вдова, умершего лауреата Нобелевской премии Ли Хиаобо (/Li Xiaobo/) и др. Рынок КНР не только привлекателен для немецких предпринимателей, но и жизненно важен не только для многих из них, но и во многих аспектах для страны в целом – например в определенных секторах искусственного интеллекта и поставки батарей для электроавтомобилей и других нужд.

Китайцы рассматривали такие выступления канцлерши и соответствующие пожелания канцлерши как вмешательство во внутренние дела и ненужной помехой плодотворному экономическому и иному сотрудничеству. Да и многие независимые специалисты удивлялись назойливому поучительству канцлерши по отношению к великой стране. Ведь фоном этого поручительства, является старинное, высокомерное убеждение в своем превосходстве: Германия, мол, лучше знает как жить, производить, обращаться с меньшинствами и несогласными с правительством в Китае, знает Китай лучше, чем Китай сам себя [9]. В особенности Пекин был возмущен когда канцлерша приняла в своей резиденции Далай Ламу. Во время своего последнего визита (2019 г.) канцлерша не встретила с предводителем протестного движения в Гонконге 22 – летним Ешуа Вонгом (Joshua Wong). С ним, позднее, уже в Берлине встретился министр иностранных дел Германии, что так же вызвало протесты Пекина. По ходу своей пресс – конференции в Пекине Меркель напомнила о соглашении от 1984 г. с указанием на то, что тогда зафиксированные законы свободы должны действовать и сегодня. Премьер Ли Кейянг (Li Keqiang) ответил довольно жестко: с «хаосом» в Гонконге будет покончено и что по просьбе правительства Гонконга, не исключено и вмешательство армии.

В то же время некоторые критические замечания справедливы. Это касается, например, такой формы борьбы с коррупцией как «Социальные пункты» («Sozialpunkte») или «Социальный кредит» («Social Credit»). Этой формой правительство контролирует отечественные предприятия и собирает ее распространить и на иностранные в стране. Форма направлена на соблюдение правил с позиций социального контроля и на конформное поведение предприятий по отношению к существующей в стране культуре, социальному строю, господствующим традициям и обычаям. И вместе с этим глава правительства КНР Ли Кейянг (Li – Kegiang) неоднократно подчеркивал, что немецко – китайские отношения очень «здоровы и стабильны» и обязательно должны стать еще лучше [10].

С 2017 года Китай является важнейшим торговым партнером Германии с товарообменом в 200 миллиардов евро, обогнав Голландию, США и Францию. И это преимущество Германии будет, по всей вероятности увеличиваться: при своем последнем визите в Китай канцлерша привезла с собой солидную делегацию, состоящую из руководителей или представителей крупнейших немецких фирм и корпораций: Сименс (Siemens), Даймлер – Бенц (Daimler – Benz), Немецкий Банк, Фольксваген (Volkswagen), Баварские Моторные Предприятия (BMW) и др. И все эти прибывшие бизнесмены имели предложения о расширении старого сотрудничества, создания новых предприятий или новых форм сотрудничества. Так готовится соглашение между Банком Китая (Bank of China) и альянсом немецких страховых компаний (Allianz).

Не получается под давлением США сотрудничества китайского концерна (Huawei) с немецкой и европейской скоростной радиотелефонной сетью 5G. США обвиняют концерн, не представляя никаких доказательств, в шпионаже. Истина в борьбе американцев за рынок сбыта своих телефонов и что продукция Huawei уже опередила по качеству и скорости передаче информации американские аналоги. Германия медлит сотрудничеством и в силу противостояния Комиссии ЕС, тоже осматривающейся на США в особенности после прихода высший пост этой комиссии бывшего министра обороны Германии фон дер Лейн [11].

Список использованных литератур

1. См.: Bernhard Zand. *Stadt der Städte*. In: *Der Spiegel* 20.7.2019. – S. 84.
2. См.: Video. *Unterwegs in der Megastadt der Zukunft*. *Spiegel.de* /sp. 302019 china oder in der App DER SPIEGEL.
3. Этот выдающийся китайский политик имел весьма сложную и противоречивую карьеру. Он принимал участие в Длинном Марше (1933 / 19 45) вместе с Мао. Во время Культурной революции в 1967 г. он был отстранен от политики, а в 1973 г. политически реабилитирован. Но в 1976 – 1977 г. он снова был лишен всех своих должностей как «сторонник капиталистического пути». После новой реабилитации в 1977 г. реабилитирован и восстановлен во всех своих должностях и быстро стал ведущим политиком КНР. В 1978 г. он начал осуществлять программу «Структурная – реформа и Китай, открытый вовне». Как главнокомандующий он ответственен за военное подавление демократического движения в июне 1989 г.
4. Так здесь появились филиалы фирм по производству составных компьютеров Hardware – техник – физические части и Software –небумажные, нефизические части (программы, указания к использованию) и ин-женеров по соответствующим специальностям. До недавнего времени это был город низкооплачиваемых текстильщиков и изготовителей обу-ви. Эти производства переместились в Мьянмар (Myanmar) и Бангладеш.
5. Часть Гонконга и весь Макао находятся на материковой части Китая и обозначение «материк» имеет скорее психологическое, чем географическое значение. С таким психологическим феноменом авторов этого текста встречался на Колыме, где местные жители отбывая в отпуск говорили «Улетаю на материк».
6. Первоначально играли в костяные кубики (Würfeln) и в карты. См.: *Zeitlexikon in 20 Bänden, in 20 Bd. 09.* – S. 262.
7. См.: Gornig G. *H. Hongkong. Von der britischen Kronkolonie zur chinesisc-hen Sonderverwaltungszone.* Köln 1997.
8. См.: *Zeitlexikon in 20 Bänden, in 20 Bd. 06.* – S. 498.
9. Отметим, что таким зудом поучительства и высокомерием страдает не только правительствующая верхушка Германии, но и США и многих стран ЕС, хотя Китаю у них уже учиться нечему, скорее – наоборот. Германия уже второе десятилетие не может достроит свой аэропорт Бранденбург – Берлин, который был первоначально широко разрекламирован, а Китай за несколько лет построил крупнейший в мире аэропорт «Морская звезда» вблизи Пекина. Весь мир обошел снимок сидящей Меркель рядом со стоящим Ли Кайяном во время исполнения государственного гимна Китая. Но в данном случае сидение объяснялось такими припадками дрожжи у канцлерши, то она не могла стоять. Остается ли в Германии на столь важном посту больной человек, больная женщина?
10. См.: Kerstin Müstermann. *Mut zur Frage. Bundeskanzlerin Angela Merkel stellt sich in Peking auch den unbequemen Themen.* In: *Berliner Morgenpost*, 7.9.2019. – S. 2.
11. Там же. - S. 4.

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

MPHTI 11.15.89

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.10>

Ильина Е.М.

Белорусский государственный университет, г. Минск, Республика Беларусь

**ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ: ТЕХНОЛОГИЯ
БЛОКЧЕЙН**

Аннотация

Целью статьи является выявление и SWOT-анализ особенностей и политико-управленческого потенциала блокчейн-технологии в хронологическом ракурсе и на современном этапе цифровой трансформации. Установлено, что остается целый ряд актуальных вопросов, требующих дополнительных исследовательских усилий именно в рамках политической науки, в условиях имплементации Декрета Президента Республики Беларусь № 8 «О развитии цифровой экономики». Данный декрет позиционирует Беларусь как первое в мире государство с комплексным правовым регулированием бизнесов на основе технологии блокчейн, впервые легализовавшее смарт-контракты на страновом уровне. Подчеркивается важность достигнутых взаимных белорусско-казахстанских договоренностей по обмену практическим опытом в области использования блокчейн-технологии и ее правовой регламентации.

Ключевые слова: IT-страна, политика в сфере цифровой трансформации, технология блокчейн, цифровое блокчейн-правительство, цифровая блокчейн-демократия, электронное блокчейн-голосование, SWOT-анализ.

Е.М. Ильина

Беларусь мемлекеттік университеті, Минск, Беларусь Республикасы

ДИГИТАЛДЫҚ ТАСЫМАЛДАУ САЯСАТЫ: БЛОКЧАЙЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты - хронологиялық тұрғыдан және сандық түрлендірудің қазіргі кезеңіндегі блокчейн технологиясының ерекшеліктері мен саяси-басқарушылық әлеуетін анықтау және SWOT талдау. Беларусь Республикасы Президентінің «Цифрлық экономиканы дамыту туралы» № 8 Жарлығының орындалуы тұрғысынан, саясаттану шеңберіндегі қосымша зерттеулерді қажет ететін бірқатар өзекті мәселелердің сақталатындығы анықталды. Бұл жарлық Беларуссияны әлемдегі бірінші болып, blockchain технологиясына негізделген бизнесті жан-жақты реттейтін, ел деңгейінде ақылды келісімшарттарды бірінші болып жариялайды. Блокчейн технологиясын қолдануда және оны құқықтық реттеуде тәжірибелік тәжірибе алмасу туралы Беларусь-Қазақстан өзара келісімдерінің маңыздылығы атап өтілді.

Кілтті сөздер: IT елі, сандық трансформация саясаты, blockchain технологиясы, сандық блокчейн үкіметі, сандық блокчейн демократиясы, электронды блокчейнмен дауыс беру, SWOT талдау.

Е.М. Илина

Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

DIGITAL TRANSFORMATION POLICY: BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

Abstract

The purpose of the article is to identify and to conduct a SWOT analysis of the peculiarities and political and administrative potential of blockchain technology in a chronological perspective and at the

present stage of digital transformation. The wide range of topical issues that require additional research efforts precisely from political science positions in the context of implementing of Decree of the President of the Republic of Belarus No. 8 "On the Development of the Digital Economy" is remained. This decree positions Belarus as the first state in the world with comprehensive legal regulation of businesses based on blockchain technology as well as the first state which has legalized smart contracts at the country level. The importance of the mutual Belarusian-Kazakh agreements on the exchange of practical experience in the use of blockchain technology and its legal regulation is emphasized.

Keywords: IT country, digital transformation policy, blockchain technology, digital blockchain government, digital blockchain democracy, blockchain e-voting, SWOT analysis.

Введение

В процессе перехода индустриально развитых стран к VI технологическому укладу Industry 4.0 Республика Беларусь взяла курс на трансформацию в *IT-страну* – «государство с высоким жизненным уровнем, в котором состояние населения основано на эффективной разработке и применении информационных технологий во всех сферах жизнедеятельности общества» [1, с. 19] и *проводит активную политику в сфере цифровой трансформации* как совместную управленческую деятельность институтов государства с участием структур гражданского общества, бизнеса и учетом общегосударственных приоритетов и достижений информатизации, направленную на оптимизацию политического процесса посредством использования передовых цифровых технологий с целью достижения национальной конкурентоспособности [2, с. 125–132].

В 2017 г. в ходе официального визита в Беларусь Первого Президента Казахстана – Елбасы Н.А. Назарбаева по инициативе Главы белорусского государства А.Г. Лукашенко был дан старт новому вектору двустороннего сотрудничества с упором на инновации и высокие технологии: «высочайшие технологии – завтрашний день. А мы с Казахстаном готовы работать на этот день, мы устремлены в будущее. ... Беларусь уже производит солидный объем программного обеспечения для многих стран и готова к кооперации и обмену опытом с казахстанскими братьями» [3]. Также состоялась встреча директора Парка высоких технологий (далее – ПВТ) В.В. Янчевского и министра информации и коммуникаций Казахстана Д.А. Абаева, отдельной темой которой стали взаимные договоренности по обмену практическим опытом в сфере применения технологии блокчейн и ее правового регулирования.

В академической и общественно-политической среде наблюдается стабильный рост интереса к блокчейн-технологии в условиях отсутствия универсального подхода к сущности, особенностям и потенциалу данного концепта. Разработкой указанной междисциплинарной проблематики, находящейся на стыке информатики, криптографии, математики, экономики, права, политологии и маркетинга, активно занимаются такие зарубежные авторы, как А. Антонопулос (A. Antonopoulos), П. Дуггал (P. Duggal), М. Кейси (M. Casey), Л. Лелу (L. Leloup), У. Могайар (W. Mougayar), Н. Поппер (N. Popper), С. Равал (S. Raval), Н. Сабо (N. Szabo), М. Свон (M. Swan), А. Тапскотт (A. Tapscott) и Д. Тапскотт (D. Tapscott), Д. Хосп (J. Hosp), К. Шваб (K. Schwab) и многие другие. Различным аспектам технологии распределенного реестра блоков посвящены труды ряда российских исследователей: Р.А. Алексеева, Е.А. Антонян, А.С. Генкина, Д.М. Карпиловского, В.Ю. Катасонова, Д.А. Леви, А.А. Михеева, Л.В. Сморгунова, Н.С. Чимарова, А.В. Чугунова и других. Среди белорусских ученых и аналитиков определенный вклад в раскрытие специфики некоторых решений и сервисов, работающих с помощью блокчейна, и их правового регулирования внесли Д.А. Алейников, В.Н. Ватыль, Г.Г. Головенчик, В.И. Дравица, С.В. Енин, Ю.А. Зиссер, М.М. Ковалев, А.Н. Курбацкий, В.Г. Писарик и Г.П. Писарик, В.М. Прокопья, П.П. Сербун, Е.С. Ульянова и другие. Анализ публикаций показал, что тематика блокчейна раскрывается преимущественно в контексте криптовалют, а исследованию сущности блокчейн-технологии как политического феномена и ее роли в структуре современного политического процесса уделяется явно недостаточное внимание. Остается широкий спектр нерешенных вопросов, требующих дополнительных исследовательских усилий именно с политологических позиций в контексте зарубежного опыта и белорусских политико-правовых реалий.

Основная часть

Одним из ключевых технологических драйверов политики в сфере цифровой трансформации является *технология блокчейн* (от англ. block chain или blockchain, block – блок, chain – цепь) – реестр блоков транзакций – «выстроенная на основе заданных алгоритмов в распределенной децентрализованной информационной системе, использующей

криптографические методы защиты информации, последовательность блоков с информацией о совершенных в такой системе операциях» [4]; «надежный публичный доверительный протокол, ...Интернет ценностей или денег, ...новый вечный цифровой регистр экономических транзакций, который можно запрограммировать на сохранение практически любой ценной и важной для человечества информации» [5, с. 28, 30]; «это многофункциональная и многоуровневая информационная технология, предназначенная для надежного учета различных материальных и нематериальных активов, потенциально охватывающая все без исключения сферы экономической деятельности и имеющая множество областей применения, ...новая организационная парадигма для координации любого вида человеческой деятельности» [6, с. 15]; «база данных с широкомасштабным тиражированием всех транзакций, впервые позволившая достичь децентрализованного консенсуса без использования центрального сервера и способная противостоять атакам Сибиллы» [7, с. 17]; «такой открытый, прозрачный, глобальный, гибкий и неизменяемый реестр, обладающий ценностью, ...позволяющий толпе, состоящей из людей и организаций, действующих в собственных интересах, создавать нечто, имеющее колоссальную общую ценность» [8, с. 253].

Выделяют 4 этапа в становлении и развитии блокчейн-технологии:

Первый этап (1990–2008 гг.) – *предистория блокчейна*, когда американские криптографы С. Хабер (S. Haber) и С. Сторнетта (S. Stornetta) описали первый прототип версии блокчейна [9, с. 99–111], используемый сегодня большинством криптовалют, и изобрели первую хронологическую цепочку хешированных данных «AbsoluteProof from Surety» (<http://surety.com/>), в которой невозможно подделать временные метки документов, публикуемых еженедельно с 1995 г. на страницах газеты «The New York Times»; авторитетный американский ученый Н. Сабо обосновал идею создания основанного на архитектуре блокчейна всеобъемлющего технологического доверительного протокола («The God Protocols»), разработал фундаментальные концепции «смарт-контракта» (от англ. Smart contract – умный контракт) как «набора взаимных договоренностей, зафиксированных в цифровой форме, включая протоколы выполнения сторонами этих договоренностей» [10] и децентрализованной цифровой валюты «Bit Gold» – ближайшего предшественника протокола биткоина.

Второй этап (31 октября 2008 г. – 2013 гг.) – *блокчейн 1.0*, связанный с концептуализацией блокчейн-технологии неким С. Накамото (S. Nakamoto) в «Белой книге» первой криптовалюты «Биткоин» (от англ. Bitcoin, bit – бит и coin – монета) как «цифровой пиринговой криптографически защищенной системы платежей с возможностью совершать электронные транзакции между участниками данной системы напрямую, минуя любые финансовые институты (посредников)» [11]; генерированием первого «генезис-блока» биткоина («Block #0», содержавшего 50 цифровых монет) из которого в процессе сложных компьютерных математических вычислений на возмездной основе – майнинга (от англ. mining – добыча полезных ископаемых) были добыты другие связанные между собой блоки, объединенные в длинную цепочку, и проведением в сети первых биткоин-транзакций и цифровых биткоин-платежей.

Третий этап (конец 2013 – 2015 гг.) – *блокчейн 2.0* – обусловлен разработкой талантливом канадско-российском программисте В.Д. Бутерине [12] гибкой блокчейн-платформы следующего поколения – «Эфириум» (Ethereum) с расширенным функционалом по поддержке смарт-контрактов и децентрализованных приложений (<https://www.stateofthedapps.com/>), что положило начало новой эры финансовых и рыночных технологий по управлению деньгами и ценностями с экономическими возможностями, ранее недоступными в сети Интернет (децентрализованные автономные организации, микротранзакции, создание и исполнение умных контрактов и другие).

Четвертый этап (с 2016 г. – по настоящее время) – *блокчейн 3.0* – ознаменовался первой в криптоиндустрии крупной хакерской атакой на децентрализованную краудфандинговую платформу The DAO, запуском новых проектов по повышению надежности, производительности, масштабируемости и дальнейшему продвижению блокчейн-технологии (EOS, IOTA, Nano, DFINITY), внедрением блокчейн-приложений в различные сферы жизни общества и государственного управления, а также активной работой над блокчейном четвертого поколения (проекты Seele, Aergo), предполагающим создание на его основе крупномасштабных широкодоступных приложений, в том числе на основе искусственного интеллекта и Интернета вещей, для государственного и частного секторов, способных одновременно управлять многими процессами, обрабатывая и храня Big data и обеспечивая их логическую согласованность, взаимосвязь и безопасность.

В Республике Беларусь хронология блокчейн-технологии включает следующие основные

стадии:

Первая стадия (II пол. 2015 г. – II пол. 2017 г.) – формирование белорусского блокчейн-сообщества, старт первых отечественных блокчейн-проектов с выходом на предварительное ICO (от англ. Initial Coin Offering – первичное предложение/размещение монет) – привлечение инвестиций в виде продажи инвесторам цифровых знаков (токенов) в условиях правовой неопределенности, активного обсуждения нового плана развития IT-отрасли в контексте заданного Главой государства курса по трансформации Беларуси в IT-страну: запуск на базе блокчейна белорусской социальной сети Steepshot (<https://steepshot.io/>), позволяющей получать криптовалютные токены за лайки к фотографиям; бета-тестирование отечественных блокчейн-терминалов CopPay для расчета криптовалютами за товары и услуги и криптомата компании Ступтоcode для покупки и продажи криптовалют; проведение первой транзакции криптовалюты «Крипто Талер» (Taler, TLR), анонсированной ее разработчиками как первой белорусской национальной криптовалютой, основанной на технологии блокчейн (<https://taler.site/>), а также создание и внедрение информационной блокчейн-сети в национальную банковскую систему.

Вторая стадия (21 декабря 2017 г. – по настоящее время) – принятие и вступление в силу революционного Декрета Президента Республики Беларусь № 8 «О развитии цифровой экономики», который определил беспрецедентные правовые условия и предоставил налоговые льготы и преференции в сфере организации и деятельности национального блокчейн-сектора и криптоэкономики по использованию криптовалюты, проведению ICO и внедрению смарт-контрактов и, как следствие: создание консультативного Совета по развитию цифровой экономики и дискутирование по перспективам создания министерства цифровой экономики; активная проработка вопросов возможного использования электроэнергии, которая будет вырабатываться строящейся белорусской АЭС, в целях майнинга криптовалют; образование первой белорусской блокчейн-ассоциации «Технологии Распределенных Реестров» (<http://blockchainbelarus.by/>); дополнение Национальным банком «антиотмывочной» инструкции новыми пунктами, касающимися подозрительных финансовых операций с криптовалютой и токенами; утверждение Национального стандарта бухгалтерского учета и отчетности «Цифровые знаки (токены)»; рекордный рост числа резидентов ПВТ (<http://www.park.by/>) и выручки от экспорта услуг по разработке программного обеспечения, которая впервые в истории преодолела планку в миллиард долларов; вхождение Беларуси в топ-10 самых дружелюбных стран для блокчейн-проектов и криптовалют согласно общеевропейскому рейтингу конференции BlockShow Europe 2018; утверждение регламентов в отношении деятельности резидентов ПВТ с цифровыми знаками (токенами); внесение дополнений в Государственную программу инновационного развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы по разработке и внедрению технологии блокчейн; проведение первой международной сделки по банковской гарантии с применением технологии блокчейн, одним из участников которой стал ОАО «Мозырский НПЗ»; запуск первой в Беларуси и СНГ регулируемой криптобиржи токенизированных активов Curgency.com, позволяющей всем держателям криптовалют официально продавать и покупать их на территории страны; выпуск первой банковской гарантии с применением технологии блокчейн на базе программного обеспечения «Реестр банковских гарантий» и «Система открытого взаимодействия»; предоставление Национальному банку и участникам межбанковской системы идентификации права автоматизированного совершения и исполнения юридически значимых действий в блокчейне и иной распределенной информационной системе посредством специального программного кода – смарт-контракта.

Республика Казахстан взяла курс на развитие цифровой экономики и строительство «Цифрового Казахстана». В Послании Главы государства К.-Ж. Токаева народу 2 сентября 2019 г. подчеркивается, что казахстанскому правительству предстоит адаптировать законодательство под такие новые технологические тренды, как блокчейн, цифровые активы, новые цифровые финансовые инструменты, как следствие, «Казахстан должен стать брендом в качестве открытой юрисдикции для технологического партнерства, строительства и размещения дата-центров, развития транзита данных, участия в глобальном рынке цифровых услуг» [13]. В стране уже успешно функционируют Национальная ассоциация развития блокчейн и криптотехнологий (<https://nabdc.kz/>), которая намерена интегрировать Казахстан в мировую блокчейн-экосистему; Казахстанская ассоциация блокчейна и криптовалют (<http://kabc.kz/>), заключившая в 2018 г. меморандум о сотрудничестве по взаимному обмену опытом и кадрами в сфере блокчейна с профильной белорусской блокчейн-ассоциацией; запущен Международный финансовый центр Астана (<https://aifc.kz/ru>), в рамках которого принимаются необходимые законодательные акты для

участников крипторынка, а также создаются IT-кластеры, например, Международный технологический парк IT-стартапов «Астана Хаб» (<https://astanahub.com/>), в котором уже начали работать программы акселерации; в ближайшее время планируется осуществлять финансирование блокчейн-проектов через создаваемую Ассоциацию венчурных капиталистов. На сегодняшний день наиболее яркими примерами успешного внедрения блокчейн-технологии в Казахстане являются такие проекты национального масштаба, как администрирование налога на добавленную стоимость и оптимизация системы очередности и выдачи направлений в столичные детские сады.

Технология блокчейн весьма многообразна и, как правило, дифференцируется на три ключевых вида: *публичный/открытый/инклюзивный блокчейн* (свободный от надзора, контроля, ограничений и идентификации пользователей, не требующий специального разрешения для подключения, просмотра и участия в сети, основа для большинства криптовалют – Bitcoin, Ethereum, Waves, Ripple); *приватный/закрытый/эксклюзивный блокчейн* (доступ к участию в сети ограничен и не прозрачен, все решения и транзакции строго контролируются централизованным органом, официально уполномоченными участниками системы, применяется для обслуживания и защиты корпоративных интересов, например, Corda Enterprise, Hyperledger); *гибридный/комбинированный блокчейн*, сочетающий в себе свойства как публичных, так и приватных сетей, к примеру, платформа Polkadot.

В современном политическом процессе потенциал блокчейн технологии можно определить в контексте следующих направлений:

- от блокчейнизации государственных услуг/суперприложений и перехода к *цифровому блокчейн-правительству* (более эффективно предоставляющему интегрированные и персонализированные онлайн-услуги напрямую гражданам: регистрация, верификация данных, нотариальные услуги и т.д., сокращая административные, финансовые и временные издержки на основе общедоступной технологии хранения практически любой информации, представленной в виде кода, в единой неизменной криптографически защищенной распределенной цифровой базе данных) до реализации первых амбициозных проектов блокчейн-институтов – виртуальная децентрализованная нация/юрисдикция с добровольным участием без границ Bitnation (<https://tse.bitnation.co/>), ставшая с 2014 г. платформой для первого в мире брака, свидетельства о рождении, сертификата на земельный участок, удостоверения беженца, конституции и гражданства мира, зарегистрированных в блокчейне, или спорный проект 2018 г. Decenturion (<https://decenturion.su/>), позиционирующий себя как первое государство с блокчейн-экономикой и прямой демократией, которое применяет децентрализованные технологии в законотворчестве, управлении и социальной сфере, где граждане сами бесплатно получают активы в виде токенов стартапов, приходящих на рынок блокчейн-государства, и не платят налоги;

- формирование *цифровой блокчейн-демократии*, реализованной в программном обеспечении с открытым исходным кодом, в русле: концепции «делегативной/гибкой демократии» (от англ. Liquid democracy), которая облегчает процесс коллективного принятия решений посредством прямого волеизъявления граждан по конкретным вопросам или делегирования права голоса экспертам, компетентным в соответствующих областях, на любой промежуток времени; концепции двухфазной демократии с электронным голосованием и рынками прогнозов / «футархии» (от англ. Futarchy) как механизма принятия сложных решений с участием масс, когда на первом этапе граждане голосуют за ценности/показатели успешного развития страны, а на втором – выбирают наиболее приемлемый политический курс, призванный максимизировать/улучшить значение избранных ценностей, используя рынки прогнозов, например, блокчейн-площадку Augur (<https://www.augur.net/>); концепции «рандомных выборов» (от англ. Random-sample elections) – выборов со случайной выборкой избирателей, которые по почте получают бюллетень для голосования и ссылку на специальный интернет-сайт, обеспечивающий электоральный процесс и содержащий необходимую информацию о программах и дебатах кандидатов.

Упрощенно *технологию электронного блокчейн-голосования* можно представить следующим образом: составляется электронный список избирателей, имеющих право участвовать в выборах; для каждого кандидата создается цифровой кошелек/счет; каждый избиратель получает виртуальную монету/токен, приравненную к его голосу (один избиратель – один токен, который он может отдать за одного из кандидатов); избиратели проходят идентификацию с помощью специального интернет-сайта/приложения и голосуют анонимно, отправляя в кошелек избранного ими кандидата свою монету; блокчейн фиксирует и подтверждает транзакцию; победитель определяется по количеству монет в кошельке (к примеру, платформа Polys (<https://polys.me/ru>),

протокол Agora (<https://www.agora.vote/>)).

На сегодняшний день электронное голосование по технологии распределенного реестра блоков пока не получило широкого распространения на государственном уровне ни в одной из стран мира и экспериментально применяется на уровне частных относительно узких и специализированных институтов в тестовом формате пилотных проектов: на внутривыборных выборах в Дании, США и Австралии; в первом туре президентских выборов 2018 г. в Сьерра-Леоне для проверки избирательных бюллетеней и результатов голосования; в ходе эксперимента с удаленным голосованием на промежуточных выборах в американском штате Западная Виргиния; в рамках пробного голосования по вопросам муниципального значения в швейцарском городе Цуг и в японском городе Цукуба; при проведении экзитполов на президентских выборах 18 марта 2018 г. Всероссийским центром изучения общественного мнения, на московской электронной площадке для проведения открытых референдумов «Активный гражданин» (<https://ag.mos.ru/>) и в ходе первого экспериментального опыта с дистанционным электронным блокчейн-голосованием на выборах депутатов в Московскую городскую Думу 8 сентября 2019 г.

Технология блокчейн вызывает множество споров в мировом сообществе. Представленный спектр взглядов варьируется от крайне оптимистических (блокчейн – перспективная революционная технология, сродни появлению Интернета, которая изменит всё) до негативно-критических (рисковая сомнительная технология для криптовалютных спекуляций, противозаконных финансовых транзакций, легализации преступных доходов, оффшорных юрисдикций и финансовых пирамид), что актуализирует анализ ее сильных (Strengths) и слабых (Weaknesses) сторон с точки зрения возможностей (Opportunities) и угроз (Threats) внешней среды (SWOT-анализ). Базовый SWOT-анализ блокчейн-технологии в контексте ее политико-управленческого потенциала на примере реализации такого блокчейн-проекта, как электронное блокчейн-голосование, с учетом зарубежного опыта и белорусских правовых реалий представлен в таблице 1.

Таблица 1 – SWOT-анализ блокчейн-технологии на примере электронного блокчейн-голосования (авторская разработка)

Сильные стороны/преимущества	Слабые стороны/недостатки
<p>1. Честность избирательного процесса: автоматическое подтверждение права избирателя на голос (обладание монетой); невозможность/сложность внесения изменений в блокчейн-транзакцию (акт подачи голоса за одного кандидата);</p> <p>2. Безопасность электоральной кампании посредством криптографических методов защиты информации и децентрализации;</p> <p>3. Анонимность личности избирателя и соблюдение принципа тайности голосования;</p> <p>4. Мобильность избирателя и право голосовать вне зависимости от своего местоположения;</p> <p>5. Транспарентность: наблюдение за ходом выборов в режиме реального времени, абсолютная проверяемость результатов волеизъявления избирателей и сокращение времени подсчета голосов посредством открытости и доступности для участников блокчейн-голосования всех совершаемых в сети транзакций (когда, кто, кому и сколько монет перевел) и размеров цифровых кошельков кандидатов;</p> <p>6. Снижение материальных и трудовых затрат на подготовку и проведение выборов и экономия бюджетных средств за счет применения уже апробированных блокчейн-</p>	<p>1. Дороговизна создания, массового внедрения и содержания технологической инфраструктуры новых блокчейн-сервисов и решений;</p> <p>2. Высокая энергозатратность процесса майнинга и низкая эффективность хранения данных в блокчейне, требующем большого объема памяти;</p> <p>3. Многообразие и дифференциация блокчейн-технологии, заключающие в себе значительный потенциал для фальсификации выборов;</p> <p>4. Деанонимизация или проблема обеспечения подлинной анонимности в «старых» блокчейнах (Bitcoin, Ethereum) в контексте возможности установления связи между реальным именем избирателя и его транзакцией (актом волеизъявления);</p> <p>5. Слабая масштабируемость блокчейна, ведущая к снижению скорости и проверяемости транзакций (голосования и подсчета голосов) и перегрузке всей блокчейн-сети (системы голосования);</p> <p>6. Человеческий фактор: технология блокчейн создается людьми и не может быть абсолютно свободна от программных ошибок, потенциальных уязвимостей, технологических сбоях, злоупотреблений разработчиков и майнеров, принудительных «хардфорков» (от</p>

платформ для голосования; 7. Платформа для проведения «рандомных выборов»	англ. Hard Fork, hard – жесткий, fork – развилка, вилка) / внесений изменений в код блокчейна (систему голосования) для отката транзакций (голосов)
Возможности внешней среды	Угрозы/риски со стороны внешней среды
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вовлечение граждан в решение политических проблем и повышение их политической ответственности и активности; 2. Снижение уровня коррупции и мошенничества и повышение уровня доверия населения к процедуре выборов; 3. Краудсорсинг демократии и решение для реализации концепций «делегативной демократии» и «футархии»; 4. Достижение нового стандарта демократизации выборов и признание их итогов международным сообществом; 5. Легитимация власти и формирование позитивного имиджа государства на международной арене; 6. Развитие IT-инфраструктуры с применением механизма государственно-частного партнерства; 7. Популяризация технологии блокчейн среди широких слоев населения и ее дальнейшая интеграция в другие сферы политики и государственного управления 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Цифровое неравенство, низкий уровень развития цифровой и политической культуры, трансформация рынка труда; 2. Риски злоупотребления избирательными правами и проблема идентификации пользователей: голосование посредством ботов, наделяемых фиктивной цифровой личностью, как электронный аналог вбросов бюллетеней; незаконное присвоение или передача права электронного голосования другому лицу обманным/принудительным путем; 3. Насущная потребность в законодательной модернизации избирательной системы в контексте реализации новых правовых избирательных стандартов электронного голосования; 4. Угрозы и риски информационной безопасности («Атака 51%», DoS и DDoS-атаки/отказ в обслуживании, «Атака Сибиллы», «Атака информационного затмения», ботнет-майнинг, дефейс, фишинг и другие); 5. Проблема доверия к блокчейну и отсутствие политической воли руководства страны

Заключение

Республика Беларусь весьма инновативно и достаточно своевременно обозначила свою конкурентную позицию в сфере цифровой трансформации и развития цифровой экономики посредством внедрения правового регулирования новых отношений, возникающих в связи с использованием блокчейн-технологии, а также практики применения блокчейнов 1.0 и 2.0. Конкурентоспособность страны в мировой блокчейн-экосистеме напрямую связана с международной кооперацией и взаимным обменом практическим опытом, в частности особый интерес представляет большой опыт Казахстана в сфере венчурного финансирования стартап-компаний.

Впервые проведена периодизация процесса становления и развития блокчейн-технологии в Беларуси. Представлена авторская интерпретация блокчейн-технологии в политологическом ракурсе как краудсорсинговой технологии цифровой трансформации политической системы в контексте цифрового блокчейн-правительства/государства и цифровой блокчейн-демократии на принципах самоорганизации, децентрализации и саморегулирования, которые вступают в определенный диссонанс с традиционными принципами централизации и иерархии в реализации политико-управленческих алгоритмов суверенных государств. Актуализируется проблема политологического измерения последствий встраивания блокчейн-технологии в сложную социально-киберфизическую систему Industry 4.0, а также перспектив блокчейна в контексте регулирования отношений в сети Интернет посредством программного кода, имеющего силу закона.

В целом потенциал блокчейн-технологии в сфере государственного управления находится пока на стадии выявления, острого дискутирования и осторожного экспериментирования, а применение распределенного реестра блоков транзакций ограничивается преимущественно сферой блокчейна 1.0. Как показал проведенный автором SWOT-анализ (таблица 1), успех политической кампании с применением блокчейна с одной стороны предопределен множеством существенных преимуществ и широких возможностей при полной государственной поддержке перспективных цифровых технологий в условиях конструктивного сотрудничества по линии «государство – частный сектор», а с другой – сопряжен с целым рядом слабых сторон, серьезных внешних рисков и угроз, которые следует учитывать при принятии взвешенных стратегических решений о внедрении блокчейн-технологии в политическую систему в условиях цифровой трансформации. С учетом выявленных недостатков и

угроз блокчейна особая роль отводится специальному правовому регулированию, основанному на принципе диспозитивности, в рамках дифференцированного подхода, учитывающего вид блокчейна, область его применения, механизмы консенсуса, статус участников и т.д., а также закрепляющему институт страхования возможных рисков.

Дополнительным стимулом для дальнейших исследований и определения возможных приоритетных областей применения блокчейн-технологии может стать включение результатов имеющихся отечественных и зарубежных пилотных проектов и блокчейн-решений/сервисов в новую формируемую государственную программу цифровой трансформации Республики Беларусь на 2021-2025 гг., а также расширение функционала создаваемого на базе Министерства связи и информатизации нового Министерства цифровой экономики в контексте дополнительных полномочий по поддержке и координации развития национальной блокчейн-инфраструктуры в тесном сотрудничестве с представителями IT-сектора. Необходима широкомасштабная информационно-пропагандистская кампания по популяризации блокчейна и повышения уровня доверия к данной технологии в государственном и частном секторах.

На базе создаваемого инновационного белорусского IT-вуза 3.0 для подготовки креативных специалистов новейшей формации представляется целесообразным открытие новых специальностей в сфере блокчейна. Учебные программы подготовки современных политологов, юристов и экономистов должны предполагать формирование блокчейн-компетенций с соблюдением правил медиагигиены.

Список использованных источников

1. Енин, С.В. Беларусь как IT-страна, или Континент технологий / С.В. Енин // *Вестник связи*. – 2018. – № 1. – С. 18–21
2. Ильина, Е.М. Цифровая трансформация GR-технологий в Республике Беларусь / Е.М. Ильина // *Вестн. Гродз. дзярж. ун-та. Сер.1, Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія*. – 2018. – Т. 10. – № 3. – С. 125–132.
3. *Официальные переговоры с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым // Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь [Электронный ресурс]*. – 2017. – 29 нояб. – Режим доступа: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/ofitsialnye-peregovory-s-prezidentom-kazahstana-nursultanom-nazarbaevym-17546/. – Дата доступа: 21.09.2019.
4. *О развитии цифровой экономики: Декрет Президента Респ. Беларусь, 21 дек. 2017 г., № 8 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2019.*
5. Тапскотт, А. Технология блокчейн: то, что движет финансовой революцией сегодня / А. Тапскотт, Д. Тапскотт. – М.: Эксмо, 2018. – 443, [1] с.
6. Свон, М. Блокчейн: схема новой экономики: [пер. с англ. под науч. ред. В. Фомина] / М. Свон. – М.: Олимп-Бизнес, 2017. – 234 с.
7. Равал, С. Децентрализованные приложения: технология Blockchain в действии / С. Равал. – С-Пб. [и др.]: Питер, Питер Пресс, 2017. – 190, [2] с.
8. Макафи, Э. Машина, платформа, толпа. Наше цифровое будущее / Э. Макафи, Э. Бриньолфсон; пер. с англ. А. Поникарова. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 320 с.
9. Haber, S. How to Time-Stamp a Digital Document / S. Haber, W. S. Stornetta // *Journal of Cryptology*. – January, 1991. – Volume 3. – Issue 2. – pp. 99–111.
10. Szabo, N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets / N. Szabo // *Extropy: Journal of Transhumanist Thought [Electronic resource]*. – № 16. – 1996. – Mode of access: http://www.fon.hum.uva.nl/rob/Courses/InformationInSpeech/CDROM/Literature/LOTwinterschool2006/szabo.best.vwh.net/smart_contracts_2.html/ – Date of access: 10.09.2019.
11. Nakamoto, S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System / S. Nakamoto [Electronic resource]. – October 31 th, 2008. – Mode of access: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>. – Date of access: 10.09.2019.
12. Buterin, V. Ethereum: A Next-Generation Cryptocurrency and Decentralized Application Platform / V. Buterin // *Bitcoin Magazine [Electronic resource]*. – January 24, 2014. – Mode of access: <https://bitcoinmagazine.com/articles/ethereum-next-generation-cryptocurrency-decentralized-application-platform-1390528211>. – Date of access: 10.09.2019.
13. *Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана: Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана // Официальный сайт Президента Республики Казахстан [Электронный ресурс]*. – 2019. – 2 сен. – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana. – Дата доступа: 09.10.2019.

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS**

MPHTI 11.25.07

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.39>

G. Kuramayeva

*Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan
Nur-Sultan, Kazakhstan*

“SOFT POWER” AS A PHENOMENON OF MODERN WORLD POLITICS

Abstract

The article is devoted to the analysis of the conceptual framework of “soft power” in modern world politics. Also considered is the relationship between the concepts of “hard” and “soft power”, which was proposed by Prof. J. Nye. Great attention is paid to the purpose, resources and manifestations of “soft power” in world politics on concrete examples. The author analyzes the results of the implementation of the policy of “soft power” in modern relations. The development of the concept of “soft power” in the XXI century has gained a new impetus and its practical filling with new content, which implies the complexity of using the arsenal of all the forces and means at its disposal, including the so-called “hard power” tools.

Key words: “soft power”, “hard power”, politics, instruments and resources of “soft power”, conception, US foreign policy.

Курамаева Г.Н.

*Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан
Нур-Султан, Казахстан*

«МЯГКАЯ СИЛА» КАК ФЕНОМЕН В СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Аннотация

Статья посвящена анализу концептуальной основы “мягкой силы” в современной мировой политике. Также рассматривается соотношение понятий “жесткая” и “мягкая сила”, которая была предложена проф. Дж.Наем. Отводится большое внимание цели, ресурсам и проявлениям “мягкой силы” в мировой политике на конкретных примерах. Автор анализирует результаты реализации политики “мягкой силы” в современных отношениях. Развитие понятия “мягкая сила” в XXI веке получило новый импульс и его практическое наполнение новым содержанием, что подразумевает сложность использования арсенала всех имеющихся у него сил и средств, в том числе так называемых инструментов “жесткой силы”.

Ключевые слова: “мягкая сила”, “жесткая сила”, политика, инструменты и ресурсы “мягкой силы”, концепция, внешняя политика США.

Құрамаева Г.Н.

*Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Нур-Сұлтан, Қазақстан*

«ЖҰМСАҚ КҮШ» ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ САЯСАТ ФЕНОМЕНІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақала қазіргі әлемдік саясаттағы “жұмсақ күш” концептуалды негізін талдауға арналған. Профессор Дж. Най ұсынған “қатты/қатаң” және “жұмсақ күш” ұғымдарының арасындағы байланыс қарастырылады. Әлемдік саясаттағы “жұмсақ күш” мақсаттарына, ресурстарына және көріністеріне нақты мысалдарда үлкен көңіл бөлінеді. Автор қазіргі қатынастардағы “жұмсақ күш” саясатын іске асыру нәтижелерін талдайды. XXI ғасырда “жұмсақ күш” тұжырымдамасының

дамуы жаңа күшке ие болды және оны практикалық тұрғыда жаңа мазмұнмен толықтырды, бұл оған қол жетімді барлық күштер мен құралдарды, соның ішінде “қатты күш” деп аталатын құралдарды қолдану қиындықтарын білдіреді.

Түйін сөздер: “жұмсақ күш”, “қатты/қатаң күш”, саясат, “жұмсақ күш” құралдары мен ресурстары, тұжырымдама, АҚШ сыртқы саясаты.

1. INTRODUCTION

The most important essential characteristic of modern world political processes is to increase the influence of “soft” instruments of influence on them. Formulated by an American political scientist and US national security expert, Harvard University Professor J. Nye in 1990 in his book “Obligated to Lead. A Change in the Nature of American Power” and developed in subsequent works, the provisions of the concept of “soft power” have become largely determinative in the evolution of modern international relations.

At its core, “soft power” technology involves the exclusion of military pressure by applying and using political ideals and methods of persuasion, the level of culture, the use of intangible resources to provide the necessary pressure or impact on citizens of foreign countries. It is these forms and methods of unarmed influence that were used in US policy towards the USSR and its allies in the second half of the 80s of the XX century. The processes of democratization that have begun, both in the USSR itself and in the Warsaw Treaty countries against the backdrop of a systemic crisis in the economy, politics and ideology, and the attractiveness of the model Western “consumer society” determined their rejection confrontation with the West. As a result, the velvet revolutions of 1989-1990 first brought political forces opposing the ruling communist regimes to power in Eastern and Central Europe, and then the dissolution of the Warsaw Treaty Organization [1]. In fact, this marked a reorientation of the countries of Eastern Europe in foreign policy from the USSR (Russia) to the United States and its allies.

After the collapse of the USSR, the policy of abandoning the political and political confrontation and building a strategic partnership with the United States was elected by the leadership of Russia. Already in January 1992, President of Russia B.N. Yeltsin stated that Russian nuclear warhead missiles are no longer aimed at the United States and Western countries, and on February 1, 1992, the US-Russian Declaration on the end of the Cold War was signed at Camp David [2 p.85]. Thus, the Cold War and the bipolar confrontation between the USSR and the USA were actually completed, which for almost half a century have determined the nature and content of world political processes.

The United States emerged from the global bipolar confrontation as winners, largely due to the use of a comprehensive strategy of political, economic, informational and other unarmed methods [1]. In fact, the well-known formula of the ancient Chinese thinker Sun Tzu was realized that the best war is one in which victory is achieved not by the use of force, but by using all other means to force the enemy to abandon his political goals and thereby make him more compliant, “conquer someone else’s army without fighting” [3].

Thus, the effectiveness of these technologies was confirmed in practice and suggested the need for further study and use in the practical field. As a result, the understanding of the technologies of unarmed warfare in the USA has taken on the character of priority research and development, and their introduction directly into practice, primarily international relations, has become a priority of US foreign policy. This determined the specifics of the concept of “soft power” itself, which was created for the specific goals of American foreign policy and, as a result, was perceived by American experts not as a scientific discipline, but, first of all, as an applied tool for implementing tasks in the field of interstate relations.

The main purpose of this concept was the development of ways to influence public opinion in the countries of the former Warsaw bloc and post-Soviet republics. The main success in this regard was the development of technologies for influencing the public consciousness of the population of these countries in order to purposefully form a positive perception of the United States and its policies. All this was reflected in real politics, especially the beginning of the 1990s, in the process of transformation of the world political system. This is undoubtedly the merit of J. Nye, whose ideas actually formed the basis of the US foreign policy.

2. DISCUSSION

The main goals and manifestations of the concept of “soft power”. J. Nye was who managed to systematize and describe the basic principles and approaches associated with the concept of “soft power”. The most important innovation of J. Nye was also his proposed new vision of the ratio of “soft” and “hard” power. Introducing the image of the “soft - hard power” continuum, he defined new aspects of their manifestation that were not previously considered by international researchers. The main achievement of J. Nye was not only a concentrated and capacious description the nature and significance of “soft power”, which played an important role in the Cold War, as well as at the stage of asserting US leadership within the framework of the proclaimed

George W. Bush “New World Order” and the definition of its capabilities in the twenty-first century as the most effective technology for providing American interests in key regions of the world.

According to J. Nye, the power of modern states breaks down into three components: 1) military force; 2) economic power; 3) “soft power”.

In turn, “soft power” is characterized by three main elements: 1) culture (a set of values significant for society that are not reducible to mass culture - Hollywood products and fast food); 2) political ideology; 3) foreign policy (diplomacy).

The first two elements are the historical legacy of the nation, the third is the subjective factor introduced by the current politicians.

Based on this approach, J. Nye in various works gave the following definitions of the term “soft power”:

- the ability of a country to structure the situation in such a way that other countries form their preferences or determine their interests in a direction favorable to that country [4 p.180];

- the ability to make your partner want the same as you [5 p.82];

- the ability to obtain the desired results in relations with other states due to the attractiveness of their own culture, values and foreign policy, rather than coercion or financial resources [6 p.64];

- the ability to influence other states in order to realize their own goals through cooperation in certain areas, aimed at persuading and shaping a positive perception [7 p.227].

As we see, in almost all works in one interpretation or other definitions are reflected. The main point of the implementation of “soft power” is the formation of attractive power, i.e. ability to influence the behavior of people, indirectly forcing them to do what otherwise they would never have done. As a result of this, the “soft power” strategy is called upon to influence the consciousness of both the bulk of the population and the political and economic elite of the respective state. The result of the implementation of the “soft power” strategy should be the formation of a favorable foreign policy environment for the state concerned.

Cultural-value attraction as a resource of “soft power” is based on the spread of mass culture. The tools of its promotion are:

- Creation of retail chains of fast food (McDonald's, KFC, Burger King, etc.) in the territory of other states;

- Distribution of film and show industry products in the world, which is most clearly manifested in the activity of the “dream factory” - Hollywood for decades, which forms a positive perception of the American way of life (Hollywood produces every fifth picture of world cinema, the share of exports of American audiovisual products among the 15 most of the developed countries of the world exceeds 50%);

- The promotion of certain national goods (Coca-cola, Pepsi-cola, jeans, brands of cars, household appliances, smartphones, tablets, etc.) to foreign markets.

An important tool for using the resource of cultural value is the promotion of the national language outside. In particular, it is about the approval in the territory of other states as a means of information and communication of the English language, which has acquired the character of linguistic expansion, as a result of which the national languages are being washed away. The very same English language purposefully acquires the status of not only an international, but also a global means of communication [8 p.105].

Large sports events organized by the state, such as the Olympic Games, the world championships in football, hockey and other popular sports, various kinds of festivals, competitions and awards (Oscar, Grammy), etc., can also serve as a tool for promoting cultural value. All this in aggregate forms a positive image of the state among the population of other countries and determines the possibilities for influencing its mass consciousness, especially in the youth environment.

The resource of the national-state economic model of development can be used by the state through:

- implementation of major infrastructure projects, including beyond their state borders;

- active financing of international financial institutions (IMF, World Bank, etc.);

- lending and manipulation of loans;

- providing economic assistance to countries in need (development assistance policies, fighting hunger, disease, etc.).

Of particular importance is the introduction of the US national currency as a means of mutual settlements in financial and banking operations, both in domestic national markets and globally. But perhaps the most important resource of the attractiveness of the economic development model is the formation of the image of a “successful country in which everyone can honestly provide a comfortable existence to himself and his family”. Until recently, the US used this tool very effectively to attract high-quality specialists and the most talented students from other countries, which provided them with constant reproduction and renewal of human capital.

The attractiveness of the political model, as a rule, is realized through:

- Official and public diplomacy;

- Radio and television broadcasting;

- Exchange programs;
- Various kinds of humanitarian operations involving the elimination of the consequences of natural disasters, wars and armed conflicts, etc.

In the framework of official diplomacy, soft power technologies are implemented in the course of the activities of international organizations, including economic (NAFTA), military-political (NATO), multilateral interstate negotiating platforms (G-7, G-20 summits, international forums (Davos), clubs (Roman, Bilderberg), etc. Public diplomacy works through radio and television broadcasting, the Internet, the export of cultural products, and exchanges. A special role in this regard is played by American and Western European multinational corporations in the field of the media, such as the American CNN and the Associated Press, the British BBC and Reuters, the French France Press, etc., whose unofficial rule is to create a positive the image of the leadership of the government of their countries and the policies they implement.

One of the most effective forms of communication in the XXI century is personal communication. Therefore, by defining the nature of “soft power” in relation to the United States, J. Nye emphasizes the role of American educational centers, which are points of attraction for students from different countries. During the existence of official exchange programs, over 700,000 participants joined in the alumni community through them. A significant number of graduates of American universities now constitute the political and financial elite of other countries, thus forming an extremely important resource of a benevolent attitude to America beyond its borders. Of particular importance is the fact that more than 200 former and current leaders of states and their governments (A. Sadat, M. Thatcher, M. Saakashvili, etc.) have been trained in some form in the United States and are (were) essentially guides American national interests in their countries.

It should be noted that during the development of the concept of “soft power” J. Nye was already very famous in the field of international relations. He is a co-author of the theory of interdependence, political regimes, and other neoliberal theories. Perhaps this was the reason that his work, published in 1990, aroused great interest both in academic and in political circles, contributing to its success.

The concept of “soft power”, presented by J. Nye, generally fits into the liberal theory of international relations, although there is no contradiction between the theories of realism and the concept of “soft power”. The concept of “soft power” is also interconnected with such liberal theories of international relations as:

1. The theory of democratic peace;
2. The theory of commercial liberalism;
3. Theory of international organizations;

According to the liberal theory of democratic peace, democratic regimes do not fight with each other. Democrats are more likely to use “soft power” than “hard”. Moreover, Nye argues that even in difficult situations, a democratic state does not lose its “soft power”. For example, propaganda and self-criticism of democracy are very useful; they increase confidence in the country’s reports. That is, when the policy is criticized, it can acquire a certain “soft power”, as this can be proof of the truth and expression of freedom of expression for the target countries.

Another important liberal theory of international relations is commercial liberalism, according to which the path of peace is to promote free trade and economic interdependence. Economic globalization “forces” the state to cooperate with others, which, in fact, is coercion, and closer to “hard power” than “soft power”. A state with significant economic resources can put pressure on economically weak countries. However, economic resources can create not only “hard power”, but also “soft one”, and apply not only for coercion, but also to enhance the attractiveness of the state. In the context of modern economic interdependence, the state can become attractive to others with a free market economy, and its model of a liberal economy can become an example for imitation.

3. RESULTS

The application of the policy of “soft power” in world politics. The concept of soft power is also based on the theory of international organizations. International structures - as a unifying format for different states or as separate entities – play a decisive role in the context of regulation of international relations. International organizations, which are regarded in neoliberal theory as a means of mitigating the effects of anarchy, promote cooperation among states through common rules and norms.

The concept of “soft power” recognizes the important role of international structures, treating it as a means of applying “soft power”. According to J. Nye, the creation of institutions has already provided them a long existence, since “the integrity of networks, norms and institutions is very difficult to eradicate or radically change”. At the same time, international organizations are a good platform for realizing the

“soft power” of the country. The state has the right to disseminate its ideas, values and policies within the organization, among other member states, and through this organization in non-member states.

If the state succeeds in establishing international rules in accordance with its interests and values, it is likely that its actions will be acceptable and legitimate for many. For example, the United States uses institutions such as the International Monetary Fund, the World Trade Organization and other structures to spread its liberal and democratic values.

Although the concept of “soft power” as a whole is consistent with liberal theory, in particular, with the principles of neoliberalism, it also contains some approaches that contradict the principles of neo-liberalism. For example, J. Nye accepts the existence of anarchy (anarchy) in international relations. “The context of international politics is often perceived as an anarchic world of nations seeking security, where the main (but not the only) tool is the use of military force” [9 p.25].

Despite the fact that the author of the concept of “soft power” agrees with the neoliberal approach, according to which the power of states in international relations is diminishing due to globalization and non-state actors, nevertheless he is inclined to the fact that the state still remains an important player. Developing the idea of “soft power”, Nye tried to find ways by which “the United States will continue to be the leading force of world politics in the XXI century”. To solve this problem, J. Nye did not confine himself to the principles of liberal theory.

In other words, the specificity of the current stage of comprehension and development of the theoretical foundations of the concept of “soft power” is the filling of its so-called “soft power” by “hard” components. In particular, they are about such forms of interaction as military-technical, military-educational cooperation, military diplomacy, transfer of national armed forces to integrated NATO standards, demonstration of military power in the form of military exercises, etc. All this was a consequence of the analysis of the development of the military and political situation in the world, as well as the processes directly involved in the United States (the Iraq campaign, the events of the “Arab spring”, the political crisis in Ukraine, confrontation with Russia, etc.) and awareness of the need to adjust the policy in the light of the changing geopolitical situation in the world caused by the escalation of tension in a number of regions, as well as the growth of anti-American sentiments.

The result of the development of the theoretical foundations of the “soft power” was the development of a new concept – “smart power”. The essence of this concept, according to J. Nye, is determined by the fact that the power itself is an opportunity to influence in order to achieve the desired results. “Soft power” does this through persuasion, attraction and cooperation, “hard power” - through coercion and reward. The most important meaning of “smart power” is characterized by the ability to coordinate and combine the capabilities and resources of “soft” and “hard” forces.

It should still be reported and that there are risks associated with the reassessment of “soft power” and its significance. Researchers of the problem pay attention to the fact that “soft power” can not only help the state, but also harm it. Especially if its build-up pushes back to the second plan the increase in the required “hard power”. In addition, “soft power” can instill in the leadership of the country a false sense of security. Respect from other powers can help alleviate some of the problems, but sometimes leads to excessive self-confidence.

CONCLUSION

Thus, the development of the concept of “soft power” in the XXI century has gained a new impetus and its practical filling with new content, which implies the complexity of using the arsenal of all the forces and means at its disposal, including the so-called “hard power” tools. The result of the implementation of the “soft power” strategy should be the formation of a favorable foreign and domestic political environment for a particular subject of international conflict. At the same time, the strategy of “soft power” does not make clear accents in determining allies. There is a common attitude - to influence the behavior of those subjects of international conflicts, support groups and allies on which it is possible to exert at least some kind of influence, inducing them to take one or another step in the interests of achieving victory in conflict interaction.

References

- 1 Joseph Nye: *Global power shifts* // TED. *Ideas worth spreading* // www.ted.com/talks/joseph_nye_on_global_power_shifts. - [date of access: 25.01.2018].
- 2 Арапов А.В. *Глобальное управление: концепции и тенденции* // *Международные отношения*. – 2014. – С. 81-87.

- 3 Будаев А.В., Манойло А.В., Чихарев И.А., Демидов А.В., Столетов О.В. «Мягкая сила» в мировой политической динамике // Электронный ресурс. URL: http://kandidat2.webdevelopers.su/urok/myagkaya-sila-v-mirovoypoliticheskoj-dinamike#_ftn33 (дата обращения: 2.10.2017).
- 4 Най, Джосеф. Умная сила // Политическая наука, № 4. – 2012. – С. 179-182.
- 5 Nye S.J. *Soft Power. The Means to Success in World Politics.* – New York: Public Affairs, 2004. – P. 192.
- 6 Nye J. *The paradox of American power: why the world's only superpower can't go it alone.* – N.Y.; Oxford: Oxford University Press, 2002. – P. 127.
- 7 Най Дж. С. Будущее власти. Как стратегия умной силы меняет XXI век. – М., 2014. – С. 552.
- 8 Овсянникова О.А. «Англоязычная лингвистическая экспансия как угроза национальной безопасности России». – 2015. – С. 210.
- 9 Nye J. *Recovering American Leadership.* – 2008. – P. 55.

МРНТИ 04.21.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.11>

Абенова А.С.

Академия Государственного управления при Президенте Республики Казахстан

ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается понятие общественного мнения, его значимость для эффективного взаимодействия государства и различных структур гражданского общества. Приводятся зарубежные методологии, научные теории и исследования, развитие феномена «общественное мнение» зарубежными исследователями, а также анализ эффектов СМК на общество. Также предпринята попытка оценить опыт правительства Республики Казахстан по оптимизации государственного управления путем внедрения системы оценки эффективности деятельности государственных органов.

Ключевые слова: общественное мнение, функции общественного мнения, государственное управление, управление общественным мнением, массовые коммуникации, СМИ (средства массовой информации).

Әбенова А.С.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы

ҚОҒАМДЫҚ ПІКІР ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация

Бұл мақалада қоғамдық пікірдің түсінігі, оның мемлекет пен азаматтық қоғамның әртүрлі құрылымдарының тиімді, өзара әрекеттесуі үшін маңызы қаралады. Шетелдік әдіснамалар, ғылыми теориялар мен зерттеулер, шетелдік зерттеушілердің «қоғамдық пікір» феноменін дамыту, және СМЖ-нің қоғамға әсерін талдауы берілген. Сонымен қатар, мемлекеттік органдардың тиімділігін бағалау жүйесін енгізу арқылы мемлекеттік басқаруды онтайландыру бойынша Қазақстан Республикасы Үкіметінің тәжірибесін бағалауға әрекет жасалды.

Түйін сөздер: қоғамдық пікір, қоғамдық пікірдің атқарымы, мемлекеттік басқару, қоғамдық пікірді басқару, бұқаралық ақпарат құралдары, бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ).

Abenova A.S.

Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan

PUBLIC OPINION AND EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

The article discusses the concept of public opinion, its importance for the effective interaction of the state and various structures of civil society. Foreign methodologies, scientific theories and research, the development of the phenomenon of «public opinion» by foreign researchers, as well as an analysis of the effects of QMS on society. An attempt was also made to evaluate the experience of the Government of the Republic of Kazakhstan in optimizing public administration by introducing a system for assessing the effectiveness of government bodies.

Key words: public opinion, functions of public opinion, public administration, public opinion management, mass communications, mass media (mass media).

Общественное мнение представляет объектом большого количества различных воздействий, формирующих также видоизменяющих мнения фактически по всякому аспекту нашей жизни. Наука, религия, искусство, бизнес, индустрия пребывают в состоянии непрерывных перемен. Оно относится к коллективным убеждениям, суждениям или взглядам большинства граждан страны относительно государственной политики или действий правительства. Точнее, общественное мнение относится к тому, что думают или чувствуют представители общественности по поводу реформы государства, также предложенной правительством политики или уже принятых проведенных мер. Обычно уровень грамотности в той или иной стране во многом определяет, сколько людей будет интересоваться общественными вопросами, как выражать свои взгляды. Общественное мнение может варьироваться от региона к региону в той или иной стране в зависимости от того, как рассматриваемый вопрос влияет на соответствующую область, а также от уровня их сознания. И потому этот феномен привлекает внимание мыслителей и исследователей на протяжении всей истории человечества. Так, размышления об общественном мнении можно найти можно в трудах древнекитайских философов, в трактатах древнегреческих философов-мыслителей (Платон, Аристотель и др.), в период эпохи Возрождения и эпохи Просвещения. Цельную теоретическую концепцию общественного мнения разработал Г. Гегель, обративший внимание на то, что «мнение, отраженное в общественном сознании, содержит в себе подлинное содержание и результат всего государственного строя». Также он подчеркивал, что общественное мнение «... было во все времена большой силой» [1 с.336].

Общественное мнение, являясь специфическим выражением оценки населением социально-экономических и социокультурных проблем, выполняет важную роль в процессе жизнедеятельности общества и государства. В современных условиях глобальных вызовов и возросшей роли коммуникативных средств массовой пропаганды, СМИ и Интернета в сфере манипуляции общественным сознанием, внимание к общественному мнению на разных уровнях усилилось. Именно поэтому его изучают, а результаты опросов публикуют. Ну и, конечно, его формируют и используют в повседневной практике, прежде всего, органы государственной власти.

Если рассматривать общественное мнение через призму его социальной институализации, то следует выделить следующие функции: регулятивную, адаптирующую, консультативно-контрольную.

Регулятивная функция общественного мнения выражается в возможности прививать индивидам ценности, установки и правила поведения, то есть социальные нормы общества. Автором одного из ключевых концепции и по сей день актуального общественного мнения является американский политический обозреватель Уолтер Липпман, также критиковавший демократию, полагает, что «каждый человек регулируется, детерминируется через установки, определяющие, что он видит, слышит, как он интерпретирует окружающее, что является важным для личности» [2 с.142]. Социальные нормы не просто рождаются в процессе общения людей, они возникают, в том числе с помощью общественного мнения. С помощью социальных норм общество формирует, оценивает и поддерживает ценности и идеалы.

Суть адаптирующей (адаптивной) функции заключается в социализирующей и воспитательной роли общественного мнения, которая обеспечивается основными субъектами формирования общественного мнения - органами государственной власти, местного самоуправления, учреждениями культуры и образования, институтами гражданского общества (политическими партиями, общественными движениями, организациями и объединения, различными ассоциациями и т.д.). Каждый из этих субъектов оказывает определенное влияние на общественное мнение, по мере использования собственных сил и ресурсов.

Консультативно-контрольная функция в определенной мере обеспечивает выработку рекомендаций социально-политическим институтам в процессе принятия важных для развития

страны решений и способствует установлению контроля над деятельностью органов государственной власти и управления.

Как показывает исторический опыт, политики всегда были заинтересованы в том, чтобы знать предпочтения граждан, оценивать степень их удовлетворенности и получать отзывы о своей деятельности. Они показывают, «как общественное мнение в Интернете реагировало на различные альтернативы политики, сформулированные и обсужденные в ходе принятия политики. Они также демонстрируют, как анализ социальных сетей позволяет отслеживать процессы мобилизации и демобилизации конкурирующих заинтересованных сторон в ответ на различные поправки, принятые правительством, с результатами, сопоставимыми с результатами опроса и общественных консультаций, которые были проведены правительством» [3].

Актуализация проблематики способов и методов формирования общественного мнения диктует и возрастание исследовательского интереса к вопросу управления эффективностью государственной политики в этом направлении.

В условиях диджитализации не только бизнеса и экономики, но и политических процессов, все большего использования электронных инструментов взаимодействия с государством, существенно возрастает роль информационно-коммуникационного воздействия на субъектов политического управления. В связи с этим, по мнению российского исследователя С. Володенкова, можно констатировать, что «политическое управление, независимо от того, как трактуется важность политической и управленческой составляющей в различных научных подходах и концепциях, имеет коммуникативную природу, определяющую его ключевые параметры и характеристики [4 с.64].

Особое внимание при этом уделяется механизмам воздействия на общественное мнение средств массовой информации. Это вызвано тем, что проблема медиавоздействия на общественное мнение приобрела существенное социальное значение. К примеру, в своих комментариях о случившейся в феврале 2020 года Кордайской трагедии, казахстанский аналитик Жанна Тулиндинова на своей странице в Facebook предостерегает, что «предположения, интерпретации, эмоциональные оценки, основанные на недостоверной или неполной информации, могут оказаться гораздо токсичнее, чем кажется на первый взгляд». Она уверена, что «фейк-ньюс и анонимные рассылки используются главным образом для недобросовестного манипулирования общественным сознанием» [5 с.125].

Несмотря на значимость проблемы управления общественным мнением, до сих пор до конца не выработан единый подход к её рассмотрению, и на современном этапе исследования чаще всего ограничиваются определением списка техник и приемов и анализом каждой из этих техник по отдельности. Например, политические маркетинговые исследования ранее обсуждали использование фокус-групп и опросов политическими партиями, но они пренебрегли рассмотрением существенных исследований общественного мнения, заказанных и проведенных правительственными учреждениями. Такие исследования не получают широкой огласки, но представляют собой значительный ресурс для политиков и могут влиять на разработку политики, принятие решений и коммуникацию. Сложность в исследовании форм и методов управления общественным мнением объясняется тем, что, несмотря на четкое определение объекта исследования, в рамках социологии массовой коммуникации конкурируют сразу несколько парадигм. Подобного рода ситуация типична для социо-гуманитарных наук, поэтому вполне естественно, что к анализу процессов массовой коммуникации применяются практически все подходы, существующие в современной социологии. Немецкий социолог и политолог Э. Ноэль-Нойман отмечает, что «группы или лица, желающие завоевать общественное мнение, должны позаботиться о том, чтобы их позиции, их взгляды были приемлемыми для других людей и не приводили к изоляции» [6].

В целом же следует отметить, что различия определений эффективности политического управления обусловлены разными логико-методологическими установками, мировоззрениями, школами и подходами.

В Казахстане различные аспекты государственной службы и, в том числе вопросы управления эффективностью органов государственной власти, изучались на уровне юридических, социологических, политологических и других областей общественных наук. Существенный вклад в исследование становления института государственной службы в Казахстане и совершенствования ее деятельности внесли работы А.М. Байменова, С.Г. Капарова, М.С. Нуртазина, А.Е. Сыздыковой, А.З. Турисбек, З.К. Турисбекова, В.Н. Уварова, Г.А. Джунусбековой.

Решение проблем социально-экономического развития Казахстана, обеспечение повышения качества жизни населения, укрепление национальной безопасности делают необходимым решение задач повышения эффективности деятельности органов государственной власти. Из анализа отечественного и зарубежного исторического опыта можно сделать вывод, что существует большое количество факторов, определяющих как развитие государственности, так и снижение эффективности государственного управления. Современный уровень социально-экономического развития общества диктует необходимость повышения эффективности государственного управления. Общее благосостояние населения страны зависит от того, насколько эффективно работают органы власти. К тому же, строго говоря, общественное мнение в казахстанском обществе только складывается. Вместе с тем можно отметить, что начинают формироваться такие направления в казахстанской социологии, как «социальная структура общества», этносоциология, социология молодежи, социология права, социология образования, социология тендера, социология политики и т.д. [7 с.124]. Мировой опыт свидетельствует о том, что правительства стремятся оптимизировать государственное управление путем внедрения системы оценки эффективности деятельности государственных органов. В этом отношении «Основным инструментом измерения эффективности и результативности государственных структур призван стать институт оценки эффективности деятельности государственных органов, позволяющий определить степень достижения стратегических целей, качество предоставляемых бизнесу и населению государственных услуг, эффективность использования бюджетных средств» [8].

Общеизвестно, что именно система государственного управления напрямую определяет степень благосостояния и возможности для счастливой жизни жителей той или иной страны. Важно отметить тот факт, что население ряда стран мира, не имеющих обширных территорий, природных ресурсов, живет в лучших условиях, в отличие от тех, кто обладает этими преимуществами. Мы считаем это показателем того, что общество характеризуется лучшей организацией, то есть управленческие технологии используются с большей эффективностью, кроме того, государство зачастую лучше выполняет свои функции.

Повышение эффективности работы государственных органов - это проблема, которую пытаются решить ученые со всего мира. В настоящее время существует множество концепций, общей целью которых является обоснование механизма повышения эффективности деятельности государственных органов. По нашему мнению, для наиболее эффективной организации своей деятельности каждый государственный орган должен учитывать различные взгляды на пути повышения эффективности деятельности государственных органов и выбирать наиболее приемлемый подход для конкретной государственной структуры. Представители теории рациональной бюрократии М. Вебера [9 с.85], видят перспективы повышения эффективности государственного управления в разграничении административной и иерархической структуры, четких правилах работы и необходимости четкого регулирования деятельности государственных служащих. Дифференциация управления и иерархическая структура управления представляются особенно перспективными в казахстанских реалиях в связи с необходимостью четкого разделения полномочий государственных органов для достижения согласованности и рациональности их работы. Кроме того, одним из направлений является четкое регулирование деятельности государственных служащих, сегодня оно является основой деятельности государственных органов Республики Казахстан: это направление выражается в существовании таких законов, Закон РК от 30.11.16 г. № 26-VI «О государственной службе Республики Казахстан» [10], Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-III «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» [11] и др. Не менее важно использовать методы Вебера для оплаты труда госслужащих тем, кто показывает результаты, внедрение количественных показателей эффективности, открытость и прозрачность.

Также одной из стратегических задач Правительства РК и, одновременно одной из технологий органов власти по формированию общественного мнения, является создание реально работающей системы государственного управления по принципам результативности, прозрачности и подотчетности обществу. Необходимость внедрения этих задач впервые была озвучена Первым Президентом РК Н. Назарбаевым в своем Послании народу Казахстана «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» еще в 2005 году [12 с.2]. В целях повышения эффективности работы исполнительной ветви власти, было принято решение о разработке ежегодной системы оценки эффективности и качества деятельности государственных органов, утвержденной указом Президента РК в марте 2010 года [13].

Одним из важнейших для процесса оценки деятельности государственных органов является шаг № 93 «Транспарентное и подотчетное государство». В ходе реализации поручений президента в 2017 году была создана новая архитектура данной системы оценки, которая предполагает три направления:

- 1) Достижение стратегических целей и показателей бюджетных программ.
- 2) Взаимодействие между государственными органами и гражданами.
- 3) Организационное развитие [14 с.452].

О системе оценки эффективности деятельности государственных органов пишет Е. Иргалиев. В частности, он отмечает, что «В 2017 году оценка была проведена по новой методологической модели. Новая модель отказалась от оценки многих процедур и сфокусировалась на двух аспектах: оценка результатов и поддержка ключевых реформ госуправления. При этом результатом работы государственного органа должны рассматриваться как достижение каких-то стратегических показателей, так и оказание услуг гражданам. По этой логике двумя главными блоками оценки стали: 1) Достижение стратегических целей и показателей бюджетных программ; 2) Взаимодействие с гражданами. Эти два блока дают по 45% от итогового балла оценки для каждого госоргана» [15].

В целом, в контексте рассматриваемой нами темы существует целый ряд теорий, концепций и подходов, однако при этом следует подчеркнуть, что методологии сами по себе не могут обеспечить полного решения потребностей актора (*в нашем случае, органов государственной власти*) в управлении эффективностью. Они действуют только при тесной интеграции с фундаментальными процессами управления эффективностью.

Вывод: Стремительные изменения, происходящие в казахстанском обществе, связанные, в первую очередь, с реформационным развитием политических и социально-экономических процессов, распространение их на сферу государственного управления, требуют адекватного и своевременного анализа общественного мнения. Также, несмотря на заинтересованность государства в этом, необходим дальнейший поиск путей повышения эффективности государственного управления. Следует отметить, что каждый государственный орган при осуществлении своей деятельности должен руководствоваться различными методами оценки результативности, чтобы максимально четко реализовать все свои цели и задачи и, прежде всего, удовлетворить многогранные потребности населения страны.

Список использованной литературы

1. Гегель Г.Ф. *Философия права*. М.: Мысль, 1990. 336-337; *Цифровая библиотека по философии*. Гегель. *Философия права*. <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000005/st133.shtml>
2. Липпман, Уолтер. *Общественное мнение*/Пер. с англ. Т.В.Барчуновой. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение». 2004. – 384с.; <http://socioline.ru/book/uolter-lippman-obschestvennoe-mnenie>
3. Ceron, A. и Negri, F. (2016). *The «Social Side» of Public Policy: Monitoring Online Public Opinion and Its Mobilization During the Policy Cycle*
4. См.: Володенков С.В. *Политическое управление как процесс информационно-коммуникационного регулирования современных общественных отношений*. Вестник РУДН. Серия: ПОЛИТОЛОГИЯ. [http://journals.rudn.ru/political-science. Policy & Internet 8 \(2\) DOI:10.1002/poi3.117](http://journals.rudn.ru/political-science. Policy & Internet 8 (2) DOI:10.1002/poi3.117).
5. <https://365info.kz/2020/02/pochemu-srabotali-fejkovye-novosti-s-intsidentom-v-kordajskoj-rajone>. 10.02.2020.
6. Ноэль-Нойманн Э. *Общественное мнение. Открытие спирали молчания*/Пер. с нем/ Общ ред. Мансурова Н.С. – М.: Прогресс-академия, 1996. – 332с.
7. Нысанбаев А.Н. *Собрание избранных научных трудов академика А.Н. Нысанбаева в 10-ти т., посвящ. 25-лет. Независимости Республики Казахстан*. – Т.4: *Формирование нового общественного сознания в Республике Казахстан*. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2016. – 348 с.
8. Джунусбекова Г.А. *Актуальные аспекты оценки эффективности государственного стратегического планирования в Республике Казахстан*. <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2892>. 2013
9. Альпидовская М.Л. *Концепция рациональной бюрократии индустриального общества М. Вебера*// *Финансы: Теория и Практика*. – №2(42). – 2007. – С.82-89.
10. *Закон РК от 30.11.16 г. № 26-VI «О государственной службе Республики Казахстан»*// https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36786682
11. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021546

12. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации» (18.02.2005 г.) // *Казахстанская правда*. – 19 февр., 2005. – С.1-3.

13. Система ежегодной оценки эффективности деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов областей, города республиканского значения, столицы / Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2010 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U100000954>

14. Капогузов Е.А., Сулейменова Г.К. Оценка эффективности деятельности государственных органов в контексте стратегического менеджмента и организационного развития в Республике Казахстан // *Ars Administrandi (Искусство управления)*. – 2017. – Том 9. – № 3. – С.452–475.

15. Иргалиев Е. Оценка эффективности деятельности государственных органов: от создания к результатам. <https://365info.kz/2017/09/otsenka-effektivnosti-deyatelnosti-gosudarstvennyh-organov-ot-sozdaniya-k-rezultatam/>

MRNTI 04.21.51

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.12>

Aryn Duisenkul Abyzbekkyzy

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

CAUSES AND CONSEQUENCES TO MIGRATION PROCESSES IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article reviewed the main causes of migration processes in Kazakhstan and their consequences for social systems. Also, in the given article, the author grouped economical, social and politic factors that gave impulse to the moving of population from one place to another, based on the works of domestic and foreign authors describing the migration situation in Kazakhstan and the countries of Central Asia.

Migration processes have had a direct impact on demographic, socio-economic and cultural changes in the country's history. Currently, as well as external migration, the internal migration processes of the population are also actualKazakhstani society. Internal migration has made alterations of several formss to the lives of millions of Kazakhstanis who migrated from villages to cities, which led to the formation of large cities in the country. Therefore, the author, focusing on a number of theoretical and methodological directions that explain the consequences of migration processes, submits ways to regulate the internal and external migration situation in the country.

Keywords: migration process, labour migration, causes of migration, consequences of migration, migration factors, social consequences of rural-urban migration, Republic of Kazakhstan, Central Asia

Арын Дүйсенкүл Абызбекқызы

ал-Фараби атындағы ҚазҰУ-і, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСІНІҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы миграциялық процестердің негізгі себептері мен қоғамдық жүйелерге тигізетін салдары қарастырылады. Сондай-ақ бұл мақалада автор Қазақстан мен Орталық Азия мемлекеттеріндегі миграциялық жағдайды сипаттайтын отандық және шетелдік авторлардың еңбектеріне сүйене отырып, халықтың бір жерден екінші жерге қоныс аударуына итермелейтін экономикалық, әлеуметтік және саяси факторларды топтастырған.

Ел тарихындағы демографиялық, әлеуметтік-экономикалық, мәдени өзгерістерге көші-қон үрдісі тікелей ықпал етті. Бүгінгі уақытта сыртқы көші-қонмен қатар халықтың көші-қон үрдістері де Қазақстан қоғамы үшін өзекті. Ішкі көші-қон ауылдан қалаларға қоныс аударған миллиондаған қазақстандықтардың өміріне түрлі сипаттағы өзгерістер алып келді, республика аумағындағы ірі қалалардың пайда болуына әсер етті. Осы орайда автор ішкі және сыртқы көші-қон процесінің себеп-салдарын түсіндіретін бірқатар теориялық-әдістемелік бағыттарға тоқтала отырып, мемлекеттегі ішкі және сыртқы миграциялық жағдайды реттеу жолдарын ұсынады.

Түйін сөздер: миграционный процесс, трудовая миграция, причины миграции, последствия миграции, факторы миграции, социальные последствия сельско-городской миграции, Республика Казахстан, Центральная Азия.

Арын Дуйсенкул Абызбекқызы

КазНУ им ал-Фараби, Казахстан

ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются основные причины миграционных процессов в Казахстане и их последствия для общественных структур. Также в статье автор основываясь на отечественных и зарубежных авторов, описывающих миграционную ситуацию в Казахстане и странах Центральной Азии, сгруппировала экономические, социальные и политические факторы перемещения населения с одного места в другое.

Миграционные процессы оказали непосредственное влияние на демографические, социально-экономические и культурные изменения в истории страны. В настоящее время наряду с внешней миграцией внутренние миграционные процессы населения также актуальны для казахстанского общества. Внутренняя миграция изменила жизни миллионов казахстанцев, которые мигрировали из сёл в города, привела к появлению крупных городов в стране. В связи с этим автор, ориентируясь на ряд теоретических и методологических направлений, объясняющих причин миграционных процессов, предлагает способы регулирования внутренней и внешней миграционной ситуации в стране.

Ключевые слова: миграционный процесс, трудовая миграция, причины миграции, последствия миграции, факторы миграции, социальные последствия сельско-городской миграции, Республика Казахстан, Центральная Азия.

Moving of people from one place to another is a complex social process and an actual event in the global degree. Today, the politic signification of the migration is very intense, the movement is theme that is hectically discussed in current society full of emotions.

In Kazakhstan, since the moment of gaining indepency the directions of migration has changed more than once. In the beginning of the gaining indepency the migration has gained the character of migration, i.e. an unwilling out of allochthonic people to their historical motherlands. The migration causes became the collapse of socio-economical crisis, deterioration of living conditions, ubiquitous unemployment.

According to the experts in the sphere of migration, the migration in the Republic of Kazakhstan developed in the following directions:

- mass out of the Slavish people (Russian, Ukrainian, Byelorussian and Tatars to their historical motherland) and mass movement of germans to Germany;
- outflow of brainpower;
- processes of migration inside the country (from rural areas to cities, from cities to rural areas).

In our country, the process of migration firstly is realized by the state management structures in an organized way, secondly, in a spontaneous way, basically it is conducted with the aim to search a job from the regions with low socioeconomic situation to the cities of republican subordination. A development of the internal migration done by the aim to search a job in current society of Kazakhstan due to the social, demographic, economical inequality.

Today, there is not any certained concept to the labour migration. The labour migration can be identified as one of the kinds of migration, the movement of the people from one region to another to find and get a job. Or, the labour migration is a movement from a region or a country with struggling economy to a wealthier region or country with the intention of finding a job. To this date, the labour migration became a global process, and our country couldn't avoid this event.

Currently, the migration produces structural changes in society as a phenomen for both 'receiving' and 'sending' countries and turned into a major development factor. In the string countries of Central Asia (CA) the share of the labour and commercial migration increased in individual families and regions, even, in the national economy and the share of the cash accruals of migrants abroad in the general gross

domestic product is much higher than helps from foreign inverters and international organizations [1, 10].

The researcher Y. Lang shows the influencing factors to the labour migration directed from Kazakhstan to Russia:

- rapid demographic growth in the countries of CA (imbalances in the development of economy and demographic growth);
- a structural poverty in the countries of CA, an absence of alternatives for labour migrants;
- demand of Russia for low-cost labour;
- a common cultural heritage of postsoviet [2, 4].

A high fertility of population common as to Kazakhstan and countries of Central Asia region. And the high fertility complicated the problem of unemployment, already underdeveloped countries. This situation produces the high migration of working population to neighbouring countries. The cause of labour migration increase in the region – is, a first of all, a discrepancy of economical and demographic development. An arrearage of economical development from demographic development in the region led to the migration of labour force to neighboring countries. As it is known, a main influx of labour migrants from Central Asia directed towards Russia. According to statistics, yearly from Uzbekistan to Russia come 2.7 million, from Tadjikistan 1.2 million, from Kyrgyzstan more than 600 thousands migrants [2, 2].

Since the years of 2000, Kazakhstan became a country as Russia, receiving migrants from Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tadjikistan and Turkmenistan. In both countries labour migrants filled law-qualified labour segments.

Factors of labour migrants strengthening in Kazakhstan from CA:

- geographic proximity of countries;
- the soviet past of the countries has a great (common cultural heritage);
- ethno-cultural semblance of population;
- soft migrational policy in the country;
- non-visa regime between countries и;
- shortage of labour in some fields;
- enabling ethno-policy condition in the country;
- relative economic stability in the country;

The main tendencies of migratory movement development in the countries of Central-Asia:

Firstly, in Central Asia the major influx of labour migrants directed to Kazakhstan;

Secondly, the region is characterized by a type of economic and temporal migration, especially labour and commercial (for purpose of making business) migration;

Thirdly, the economic role of migration is growing. Migrants cash accruals have a big role in individual countries. For example, the capacity of labour migrants accruals in Tadjikistan is 50% of GDP;

Fourthly, in the region is growing feminization of migration, that in the future can lead to the worsening of demographic condition in the country (fall in the birth-rate, population ageing);

Fifthly, non legal migration is growing, it led to the growth of exploitation of labour migrants, in turn this situation led to the series of consequences for receiving country;

Sixthly, in the region prevails migration in order to provide intimate service;

Seventhly, there are many cases of using labour of children-migrants;

Eighthly, due to migration there is a tendency of violation of traditional family foundations;

Ninthly, is growing the migration number from rural areas to city, that led to the degradation of rural locality.

The migration – is a changing of place of human being in geographic space and the social process leading various changes in human life. L.L.Rybakovskii calls these changes as results of migration [3, 60]. In given article, described economic, social and policy effects of migration. L.L.Rybakovskii explains migration by dividing into two, as countries with the stagnant demography because of the economic consequences of migration, but with developed economy and countries with backward economy, however with high growth of demographics. This opinion is explained samely by the theories that explain from the global point.

The process of migration is intense especially in imperialist states and ex-colonial countries. In the opinion of globalisers, an internationalizing of the economy fast-tracks the turnover of the capital, and that, in turn, will produce the human beings's movement and turn into consequences of globalization of migration. Goods, capital and migration flow will lead to the removal of borders between countries and will menace to the sovereignty of states. The globalisers consider the process of migration in terms of center-periphery region. The high economic growth in developed countries and socio-economic and

political problems in developing countries is the factor that draw and shear. S. Castles and M. Miller in their work «The Age of Migration» described the effects of global economic relations to the migration. American sociologist S. Sassen in his work «The Mobility of Labor and Capital» showed the opposite meaning as the investments to the developing countries will lead to the gain of migration in those countries. In his concept of a “global city” S. Sassen described new forms of social inequality in global and digital societies, the rapid spread of poverty and new features of migration [4, 44].

The modern sociologist I. Wallerstein in his theory of “world systems” divided the states according to the level of development into central (nuclear states) and distant (peripheral). Sociology theorist I. Wallerstein describes globalization and modern migration as follows:

- the spread of capitalism leads to the development of cities. Because of globalization are arisen large cities, and there is a demand for migrants in large cities;
- the establishment of capitalist relations in developing countries will lead to a migration-oriented mobile population;
- the owners of large enterprises in developed countries begin to invest in low-cost labour, inexpensive raw materials and cheap places. This, in its turn, has a great harm the environment of developing countries, but developing countries ignore it for get additional jobs;
- in developing countries, of which economies switch to market relations, due to the structural crisis, migration is moving from rural areas to urban areas and from urban areas to more developed countries.

The social consequences of migration are closely related to improving the social status and living standards of migrants. Migration also affects the worldview of a migrant from one region to another, his acquisition of new experience and knowledge, personal development, and through this, on material and spiritual development. A migrant not only studies a new culture and lifestyle in the place where he moved, but also bring them with him [3,61].

Analyzing the works of domestic and foreign authors on the migration situation in Kazakhstan and Central Asia, we grouped the economic, social and political consequences of migration in the following way.

Labor migration has both positive and negative consequences.

Positive economic, social, political consequences of migration:

- In that Kazakhstan is the host country of labor migrants among other Central Asian countries, the contribution to the country's GDP at the expense of migrants is 10-12% [5].
- Replenishment of labor shortages, both unqualified and highly qualified (especially in Kazakhstan)
- Extenuation of the situation on the labor market for the country of origin, thereby maintaining social stability in the country
- Migrant cash remittances reach between 30% and 50% of the country's GDP (for example, 30% in Kyrgyzstan and 50% in Tajikistan)
- Reduction of poverty level through cash remittances
- Highly qualified labour migrants help to raise the quality of services to a new level, achieve a new and developed management system\
- Work of low-qualified migrants is estimated to be cheaper, which makes their work accessible for the entire population
- Development of network migrants (family ties, familiar among migrants), which makes soft the process of adaptation of new migrants
- Acquisition of new sociocultural norms and values.

Negative economic, social, political consequences of migration:

- Shadow migration (this leads to exploitation of migrant labor)
- Load charge on receiving country's infrastructure
- Load charge on the social sphere
- The growth of migrantophobia
- Xenophobic moods
- Outflow of brain power
- Violation of traditional ways in the life of the population of the sending country (destruction of the family, gaps in the upbringing of children, rural degradation, changing family roles)
- Negative demographic consequences (due to the predominance of youth and the feminization of migration is predicted ageing of the population of the sending country)
- The growth of criminogenicity among migrants;

- Migration mood among the population is growing;
- Problem of non-return by migrants to their homeland (loss of part of the working and reproductive population for the sending country) [1, 33]

J.Lang predicts the outflow of the working population from Central Asia to the EU. The author cites a number of factors contributing to this process:

- human rights violations in the region (persecution of people for political and religious reasons);

- potential destabilization of the situation in the region;
- structural threats in the region;
- high salaries in EU countries

Presents the following series of proposals for resolving the migration situation in the country:

- Assistance for return migration - returnees come with a wealth of skills, especially entrepreneurial.

It is known that migration for educational purposes makes a significant contribution to the socio-economic development of the country. In the 1960s, Japan, South Korea, Taiwan, and Hong Kong were at the forefront places in the world of brain draining. However, it was at this time that the era of prosperity in the economies of these countries began. People who received education from abroad began to raise the country's economy [6, 108-115].

- *Strengthening the relationship between city and village.*

- *Development of agglomeration, infrastructure in the village.* In modern Kazakhstan, as in other developing countries, internal migration is directed mainly from rural areas to the city, which accelerates the process of urbanization in the country. According to official statistics, the urban population of Kazakhstan is 58%, and the rural - 42%. The main reasons for the resettlement of the rural population in cities are the low socio-economic situation in villages, low employment in rural areas, limited infrastructure in rural areas and the remoteness of large cities..

- *Cooperation of government agencies with international organizations that deal with migration and security in the region.*

- *Monitoring and assessment of migration.*

- *Search for new labor markets for the economically active population.*

Despite the high level of education per capita in Kazakhstan compared with other developing countries, the problem of unemployment is still relevant in our country. Specialists suggest developing the following areas in the country to provide employment for the majority of the population:

- Agriculture;
- food and light industry;
- Services and tourism.

J. Fustier, a French sociologist and theorist of industrial society, a representative of the theory of structural changes, said that improving socio-economic well-being is closely related to the development of the third sector of the economy - the service sector. It is noted that in a country that provides services, situations may arise in which quality of life, social security, the dominance of education, the development of culture, the highest level of qualification, humanization of labor, and the elimination of unemployment can arise [7, 15]. The importance of developing services for the socio-economic sector is evident in the fact that in most developed countries, service revenues account for 80% of the country's GDP [8, 138].

In conclusion, migration has the same positive and negative consequences for both the sending and receiving parties:

- demographically: aging villages, divorce, bigamy;
- in ethnic terms: loss of ethnic diversity and vice versa;
- in economic terms: "brain drain", staff shortages, stagnation and deterioration of economic indicators for the sending party, and the opposite for the receiving/ in socio-cultural terms - a change of family roles, problems of upbringing, pluses: migrants mastering new socio-cultural values, acquiring new skills, new knowledge

So, the direction of migration has not changed much: migration is directed from developing countries to developed ones. In developed countries, the proportion of immigrants among the population is growing from year to year, which has a significant impact on social relations, culture, national identity and orientation to the national policy of the receiving migrant countries.

It is known that in some cases, in a number of countries, xenophobic views are provoked by the local population.

Global migration situations affect migration processes in our country. Migration is not an unexpected phenomenon in Kazakhstani space. The migration process had a direct impact on emographic, socio-economic and cultural changes in the country's history. Currently, the migration processes of the population are actual for the society of Kazakhstan.

Internal migration in modern Kazakhstani society is connected by interregional social, demographic and economic inequality. In the country, the process of internal migration is carried out, firstly, organized by state bodies, and secondly, spontaneously, mainly from regions with low socio-economic status, to cities of republican significance, in order to find work. Migration of rural youth to cities is relevant, as migrant rural youth transforms the sociocultural and ethnocultural image of large cities in Kazakhstan.

References

1. Садовская Е. Международная миграция в Казахстане в период суверенитета // Казахстан Спектр. - 2016. № 1 (75). - Р. 10
2. Lang J. Central Asia: the crisis of the migration model and its potential impact on the EU // OSW COMMENTARY. - 2017. - № 237. Р. 1-10.
3. Рыбаковский Л.Л. Функции и последствия миграционных процессов. Социологические исследования №10. 2017. Р.60-61
4. Грибова К.Л. Концепция глобального социального неравенства в творчестве Саскии Сассен // Вестник Московского Университета. Серия 18. Социология и политология. - 2018. - № 4 (24). Р. 41–58.http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersPopulation
5. Skeldon R. Migration and Development: A Global Perspective. – London: Longman, 1997. – Р. 108–115.
6. Меньшикова Г.А. Экономика и социология непродовольственной сферы: Учебно-методическое пособие. - Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского гос. Ун-та, 2001. – Р. 15.
7. Арын Д.А., Абжалиева А.Т. Халықтың көші-қонын зерттеудегі негізгі әлеуметтанулық көзқарастарды жіктеу. Хабаршы. Психология және социология сериясы. №2 (69). 2019
8. Thieme S. Coming Home? Patterns and Characteristics of Return Migration in Kyrgyzstan // International Migration Vol.52 (5) 2014. IOM. Doi:10.1111/j.1468-2435.2011.00724.x
9. Ритцер Дж., Степницки Дж. Әлеуметтану теориясы. 10-басылым. - Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – Б. 264.
10. Marat E. Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis. Silk Road Paper, May, 2009
https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2009_05_SRP_Marat_Labor-Migration.pdf

МРНТИ 04.71.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.13>

Әбсамтаров Г.Р.¹, Дуйсенбаев Т.О.¹

¹Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті., Қазақстан

ҚЫТАЙДЫҢ САЯСИ-ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ НАСИХАТЫ: БАҚ ЖӘНЕ КИНОИНДУСТРИЯ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қытайдың саяси-идеологиялық насихатының негізгі ерекшеліктері қарастырылады. 2016 жылдың мамыр айында Қытай Төрағасы Си Цзиньпин Қытай өзінің тарихында шетелдіктер аштық пен зорлық-зомбылықтың құрбаны болған өз халқының мәселелерін шешкеннен кейін, халықаралық қауымдастықтың сөгістерін тоқтататын кез келді деп мәлімдеді. Си Цзиньпиннің пікірінше, Қытай мен әлемнің басқа елдерінің арасындағы өзара түсіністікті жеңілдететін және соңында Қытайдың мәдени саясатын алға бастыратын жаңа риторикалық жүйе жасалуы керек. Оның пайымдауынша, бұл тәуелді айнымалы негізінен бұқаралық ақпарат құралдары мен киноиндустрияның әртүрлі мақсатты аудиторияға сәйкес өз өнімі мен процесін, сондай-ақ идеологияны, ұлтшылдықты және тағайындалған медиа ортаны ескере отырып, оның өнімін және процесін оқшаулау мүмкіндігінің тәуелсіз айнымалысымен анықталады.

Түйін сөздер: саясат, насихат, мәдени саясат, мәдениет, Қытай, БАҚ, киноиндустрия

Абсаттаров Г.Р.¹, Дүйсенбаев Т.О.¹

¹КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Казахстан

ПОЛИТИЧЕСКО-ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОПАГАНДА КИТАЯ: СМИ И КИНОИНДУСТРИЯ

Аннотация.

В этой статье рассматриваются основные особенности проводимой Китаем кампании политическо-идеологической пропаганды. В мае 2016 года председатель КНР, Си Цзиньпин заявил, что после того, как Китай решил проблемы своего населения, которые на протяжении всей истории были жертвой голода и насилия со стороны иностранцев, пришло время прекратить выговоры со стороны международного сообщества. По словам Си Цзиньпина, должна быть разработана новая риторическая система, чтобы облегчить взаимопонимание между Китаем и остальным миром, чтобы в конечном итоге содействовать культурной политикой Китая. Он считает, что эта зависимая переменная в основном определяется независимой переменной способности СМИ и киноиндустрии локализовать свой продукт и процесс в соответствии с различными целевыми аудиториями, а также рядом посторонних переменных, включая идеологию, национализм и медиа-среду в местах назначения.

Ключевые слова: политика, пропаганда, культурная политика, культура, Китай, СМИ, киноиндустрия

G.R. Absattarov¹, T.O. Duisenbaev¹

¹The Kazakh Ablay Khan University of International relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan

CHINA'S POLITICAL AND IDEOLOGICAL PROPAGANDA: MASS MEDIA AND THE FILM INDUSTRY

Abstract.

This article discusses the key features of China's political and ideological propaganda campaign. In May 2016, the President of China, Xi Jinping, said that after China had solved the problems of its population, which throughout history had been the victim of hunger and violence by foreigners, it was time to stop reprimands from the international community. According to Xi Jinping, a new rhetorical system should be developed to facilitate mutual understanding between China and the rest of the world, and ultimately promote China's cultural policy. He believes that this dependent variable is mainly determined by the independent variable of the ability of the media and the film industry to localize its product and process in accordance with various target audiences, as well as a number of extraneous variables, including ideology, nationalism and the media environment at the destination.

Keywords: policy, propaganda, cultural policy, culture, China, media, film industry

Культурная дипломатия - это сочетание культурных вопросов и дипломатического поведения, которое кажется скорее абстрактной идеей или концепцией. Культура - это либо сущность, либо метод дипломатии, а культурная дипломатия - это проявление, которое можно определить, как «развертывание культуры государства в поддержку его целей внешней политики или дипломатии» [1: 5].

В современную эпоху возникли неоднозначные заявления о развитии культурной дипломатии Китая как внутри страны, так и за ее пределами.

Учитывая нынешнюю международную ситуацию, сегодня мир претерпевает серьезные изменения с серьезными корректировками, появлением нового международного баланса сил и того, что развивающаяся ситуация будет постепенно или иногда очень быстро оказывать влияние на формирование международного порядка и системы. Международное сообщество расширило признание культурного разнообразия с помощью различных моделей развития и стало гораздо более озабоченным культурными связями с другими государствами. В то же время на фоне экономической глобализации быстрое развитие информационных технологий и их широкое использование во многом способствовали развитию межкультурного обучения.

Средства массовой информации. СМИ – это значительная сила в современной культуре. Социологи называют это опосредованной культурой, в которой СМИ отражают и создают культуру. Сообщества и индивидуумы засыпаны постоянно сообщениями из множества источников, включая телевидение, рекламные щиты, журналы, и т.д. Любой прогресс в передаче информации и любое важное изобретение оказывает глубокое влияние на жизнь всего человечества, особенно в социально-политической и культурной сферах. "С 20-го века, технологии распространение информации не ограничивается телевидением». Современные медиа имеют огромный успех в производстве, передаче, демонстрация и хранение информации. Это принципы и средства передачи информации, что позволяет миллионам людей узнать о событиях почти сразу, когда они произошли. В развитии китайские СМИ в условиях глобализации, цифровые технологии сыграли фундаментальная роль. китайская публика начинает знакомиться с информационный мир, который принципиально отличается от своего собственного, и становится владелец нового мощного способа общения.

Подход Китая к культурной дипломатии относительно различен в нескольких ключевых аспектах. Международное вещание имеет особое значение в стратегиях культурной дипломатии, и CCTV оказалась в центре стратегий использования культурной дипломатии для улучшения имиджа Китая на международном уровне. В Китае также существует важное различие между новостями и информационными СМИ, между развлекательными СМИ и творческими индустриями. Развлечения гораздо более открыты для инвестиций в частный капитал, чем новости, гораздо больше возможностей для прямых инвестиций Китая в зарубежные СМИ, вовлечения иностранных медиа-компаний в производство развлекательного медиа-контента в Китае и организация совместного производства. Область средств массовой информации и коммуникации, а также культурные исследования могут внести большой вклад в современные дискуссии о роли развлекательных СМИ в китайских стратегиях по усилению международного влияния.

Согласно Sun [2], столкновение между самооценкой Китая и тем, как оно воспринимается за рубежом, стало самой важной причиной китайской культурной дипломатии. Необходимость противостоять этой разнице в восприятии начала расти в 1990-х годах и возросла в 2008 году после успешного проведения Китаем Олимпийских игр в Пекине и его неспособности убедить западный мир в своей просьбе о Тибете, а также в способах обращения с ним. Поэтому в 2009 году правительство Китая решило ускорить инициативу по интернационализации средств массовой информации, объявив о финансировании сектора в размере около 6 млрд долларов США. В 2010 году пекинские медиа-агентства «Большой четверки» - информационное агентство Синьхуа, Центральное телевидение Китая (CCTV), ChinaRadioInternational (CRI) и ChinaDaily / GlobalTimes - объявили о создании новых филиалов в своих международных секторах [3].

Информационное агентство Синьхуа в настоящее время имеет 180 международных офисов - таким образом, превосходя AssociatedPress, Reuters и AgenceFrance-Press (AFP) - с более чем 3 тысячами корреспондентов и сотрудников, набранных на местах, публикации на восьми языках (китайский, английский, французский, русский, испанский, арабский (Португальский и японский), а также аудио, видео и фотографирование 24 часа в сутки. Центральное телевидение Китая (CCTV), которое в декабре 2016 года изменило свое название на Китайскую глобальную телевизионную сеть (CGTN), вещает на 6 каналах (2 на английском и других на арабском, французском и испанском языках) в 171 стране, также подписав соглашения о сотрудничестве с около 70 зарубежными СМИ, в том числе BBCWorldwide, и соглашения об обмене новостями с сотнями зарубежных СМИ.

ChinaRadioInternational (CRI) вещает на 65 языках и является второй по величине организацией радио в мире, уступая только BBCRadio, и газеты ChinaDaily, которые, помимо публикации на территории Китая, распространяются в Гонконге, США, Канаде, Европе, Азии, Африке и Латинской Америке, а также ежемесячно публикуют дополнительные публикации в газете WashingtonPost, LosAngelesTimes и DailyTelegraph. из Лондона и GlobalTimes, который уже был запущен на английском языке в 2009 году, рассматривался TheEconomist как «замечательное новшество» [4], а в 2013 году запустил двуязычное издание в США, на 16 страницах в Китайский и 24 на английском. Он напечатан в Лос-Анджелесе и является первой китайской газетой, которая публикует ежедневные новости в Соединенных Штатах, на китайском и английском языках одновременно. Вообще говоря, критика в отношении китайских СМИ такая же, как и в отношении других инструментов китайской культурной дипломатии на протяжении всей этой статьи: средства коммуникации являются, предположительно, носителями китайского правительства, а также

средствами распространения пропаганды Коммунистической партии Китая [5]. Sun [2] заявляет, что, хотя расширение и интернационализация китайских СМИ было осуществлено, чтобы рассказать миру историю Китая и уменьшить разницу между его самооценкой и мировым восприятием Китая, как это ни парадоксально, действия Китая стали новым источником беспокойства для Запада. На данный момент, несмотря на значительные китайские инвестиции, его средства связи до сих пор не могут приблизиться к крупным международным СМИ. Они все еще подвергаются критике из-за их содержания, которое связано с государственной пропагандой Китая.

Тем не менее, в некоторых регионах глобального юга, особенно в Африке, эти продажи были частично успешными. Сохранение стратегии Китая по повышению качества и авторитета его торговых точек - например, с помощью программ обмена между местными и международными журналистами - наряду с крупными инвестициями [6] может изменить сценарий, особенно в условиях роста цифровой связи и технологические инновации.

В отличие от других секторов, проанализированных в этой статье, китайская киноиндустрия имеет активы, которые позволяют ей более привилегированную международную позицию. Китай стал страной с самым большим количеством кинотеатров в мире, что привлекло внимание Голливуда и других мировых игроков [6]. Чтобы защитить этот рынок, Китай ввел систему квот, которая ограничивает количество высокобюджетных иностранных фильмов до 34 в год [8]. Способ обойти это ограничение - международное совместное производство.

Современная киноиндустрия. Китайская киноиндустрия имеет активы, которые позволяют ей более привилегированную международную позицию. Китай стал страной с самым большим количеством кинотеатров в мире, что привлекло внимание Голливуда и других мировых игроков. Чтобы защитить этот рынок, Китай ввел систему квот, которая ограничивает количество высокобюджетных иностранных фильмов до 34 в год. Способ обойти это ограничение - международное совместное производство. Совместное производство между китайскими киностудиями и Голливудом становится все более распространенным: в период с 2002 по 2013 год было совместно выпущено 41 фильм [6]. Однако в процессе совместного производства Китай в конечном итоге получает больше влияния на курсы проектов, которые включают контроль момента выставки, требования китайских финансистов и запись сцен в Китае с участием китайских актеров [8].

Согласно AunneKokas, значительно возросла способность китайских цензоров формировать совместное производство с Голливудом.

1. В «*IronMan 3 (Железном человеке 3)*» (2013) были выпущены две версии фильма, одна для Азии с прокитайскими элементами (например, напитки марки Yili и иглоукальвание), которые удалены в североамериканской версии, чтобы избежать отчуждения зрителей.

2. В фильме «*Transformers: Age of Extinction. Трансформеры (Эпоха истребления)*» (2014), снятом компанией «Paramount» с помощью «JiaflixEnterprises» и «ChinaMovieChannel» (принадлежащего CCTV), сценарий был смягчен с целью уважения китайских цензоров.

3. В фильме «*Pixels (Пиксели)*» (2015) были сцены, когда инопланетяне взорвали Великую китайскую стену, которые были предварительно удалены Sony [6]. Голливуд научился не считать китайских людей злодеями и не обращать слишком много внимания на деликатные вопросы, такие как Тибет [8].

Изучение лучших кассовых сборов в Китае показывает, что фильм «*Аватар*» заработал более чем в два раза больше, чем любой другой фильм, когда-либо снятый в Китае, (национальный парк «Чжанцзяцзе»).

В связи с быстро растущей кассе, Голливуд тщательно следил за тем, чтобы его фильмы были дружественными к Китаю.

Фильм «*2012*» является ярким примером успеха голливудской стратегии сотрудничества с Китаем и представляет позитивный имидж страны. Например, в этом фильме перед лицом стихийных бедствий, которые разрушают Северную Америку, в фильме ясно, что только Китай способен построить ковчеги, необходимые для спасения планеты.

Голливудские фильмы, которые оказались менее успешными, чем ожидалось, «*Миссия невыполнима 3*» этот фильм был отложен и почти запрещен, потому что он показал Шанхай в нелестном свете, изобразив, что полиция Шанхая весьма некомпетентна в поимке преступников, с участием иностранных преступных элементов, публично сражающихся в Шанхае, с изображением рваной одежды, свисающей с крыш, и бамбуковых палок, имеющих химическое оружие, хранящееся у злодеев в Шанхае и деревне Ситан, и так далее. Все эти моменты были подняты в китайских комментариях к фильму.

Роберт Дейли, директор Института Киссинджера по Китаю и США в Центре Уилсона в Вашингтоне, округ Колумбия, также упомянул тот факт, что «в последние годы не было фильмов, в которых бы изображали Коммунистическую партию Китая или материков Китая с критической точки зрения, вместо этого Китай спас мир в «2012 году» и «*Martian* (Марсианин)».

Предоставление контроля над голливудскими блокбастерами китайским цензорам является переломным моментом в отношениях Голливуда с Китаем. Она приводит к выводу, что, если китайский рынок продолжит расти, новые производства будут все больше направляться в Китай [8]. Этот контроль контента со стороны Китая направлен как на то, чтобы избежать негативных представлений о Китае за рубежом, так и на контроле того, что отображается внутри Китая. Это связано с двойной функцией китайской культурной дипломатии, которая рассматривается как фундаментальная стратегия компенсации культурной гегемонии западных стран и противодействия культурной модернизации и вестернизации в Китае при сохранении безопасности и культурного единства [9].

Использование культурной дипломатии в качестве инструмента международного внедрения соответствует возросшей ценности, которую китайское правительство придает культуре в XXI веке. Это привело к росту инвестиций в инструменты китайской культурной дипломатии (СМИ, киноиндустрии). Правительство Китая признало необходимость улучшить имидж Китая, чтобы усилить его присутствие во всем мире. Культурная дипломатия рассматривалась как инструмент для снятия напряженности и создания благоприятных условий.

Китай – это крупнейший кинорынок. Может пройти еще несколько лет, прежде чем экономика Китая обгонит Америку, но это уже самый большой кинорынок по состоянию на первый квартал 2018 года. Кроме того, у него есть средства для финансирования кинопроизводства за пределами Китая. Эти факты будут иметь все большее значение для развивающихся кинорынков. Китай медленно, но верно становится заметным игроком за пределами финансовой сферы. Что еще предстоит выяснить, так это то, может ли его участие в кино и медиа пространстве мотивировать более глубокое взаимодействие между китайским и другими обществами.

Список использованной литературы:

1. Mark, S. (2009) 'A Greater Role for Cultural Diplomacy', *Discussion Paper – Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'*, C. 1–51. https://www.researchgate.net/publication/242084249_A_Greater_Role_for_Cultural_Diplomacy.v
2. Sun, W. "Slow boat from China: public discourses behind the 'going global' media policy." *International Journal of Cultural Policy* C. 400-418.
3. Shambaugh, D. *China goes global: the partial power*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
4. "The Chinese are coming", *The Economist*, March 04, 2010. <https://www.economist.com/node/15607496>
5. Shambaugh, D. *The end of U.S. engagement with China? Debate in Brookings Institution, March 07, 2018.* https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/03/fp_20180307_us_china_transcript.pdf
6. Thussu, D. K. "Globalization of the Chinese Media: the global context." In *China's media go global*, edited by D. K. Thussu, H. Burgh, and A. Shi. London: Routledge, 2018.
7. Kokas, A. *Hollywood made in China*. Oakland: University of California Press, 2017.
8. Kong, D. "Imaging China: China's cultural diplomacy through loan exhibitions to British museums." (thesis PhD in philosophy, School of Museum Studies University of Leicester, 2015).

MPHTI 11.25.91

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.14>

K.U. Maigeldinov¹, Ye.L. Nechaeva¹
¹L.N.Gumilyov Eurasian National University
 Nur-sultan, Republic of Kazakhstan

KAZAKHSTAN'S GEOPOLITICAL INTERESTS AS PART OF THE BELT AND ROAD INITIATIVE

Abstract. The BRI by China is gaining momentum and is potentially capable of connecting Europe and Asia. Along with that, the Initiative is modifying the economies of the participating countries.

The PRC Initiative is quite attractive and productive for Kazakhstan, as it can contribute to the accelerated transformation of the country and its inclusion in the transport, logistics and production chains of the world.

Unlike other countries of the BRI, Kazakhstan is strategically positioned as the portal of China to Europe - from the common border in Khorgos to the western coast of the Caspian Sea in Aktau.

The multivariate behavior of PRC at a new stage of its development increases the risks for Kazakhstan. It does not allow accurately calculating the threat vectors and the degree of risk, therefore, the possibilities of minimizing them are associated with the creation of fundamental balances in case China develops or behaves according to options unfavorable for Kazakhstan.

Key words: China, Silk road economic belt, Chinese investment, transit, Chinese projects, risks.

Қ.Ө. Майгельдинов¹, Е.Л. Нечаева¹

*¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

«БЕЛДЕУ ЖӘНЕ ЖОЛ» БАСТАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ГЕОСАЯСИ МҮДДЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қытайдың «Белдеу және жол» бастамасы қарқын алуда және шын мәнінде Еуропа мен Азияны байланыстыра алады. Сонымен бірге, аталмыш бастама қатысушы елдердің экономикаларын өзгертуде.

ҚХР бастамасы Қазақстан үшін өте тартымды және нәтижелі, өйткені ол елдің тез өзгеруіне және оны әлемнің көліктік, логистикалық және өндірістік тізбегіне қосуға ықпал ете алады.

Басқа елдермен салыстырғанда, бастама аясында Қазақстан Қытайдан Еуропаға дейін - Қорғастағы ортақ шекарадан бастап Ақтаудағы Каспий теңізінің батыс жағалауына дейін стратегиялық орын алады.

ҚХР дамуының жаңа кезеңіндегі көп бағытты әрекеті Қазақстан үшін тәуекелдерді арттыруда. Бұл қауіп бағыттарын және тәуекел дәрежесін дәл есептеуге мүмкіндік бермейді, сондықтан Қытай Қазақстан үшін қолайсыз нұсқалар бойынша дамып немесе әрекет еткен жағдайда оларды азайту мүмкіндіктері іргелі теңгерімдер құрумен байланысты.

Кілт сөздер: Қытай, Жібек жолы экономикалық белдеуі, қытай инвестициялары, транзит, қытайлық жобалар, қауіптер.

К.У. Майгельдинов¹, Е.Л. Нечаева¹

¹Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Казахстан

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ КАЗАХСТАНА В РАМКАХ ИНИЦИАТИВЫ «ПОЯС И ПУТЬ»

Аннотация

Китайская инициатива «Пояс и путь» набирает обороты и потенциально способна соединить Европу и Азию. Наряду с этим инициатива меняет экономику стран-участниц. Инициатива КНР является достаточно привлекательной и продуктивной для Казахстана, поскольку она может способствовать ускоренной трансформации страны и ее включению в транспортные, логистические и производственные цепочки мира.

В отличие от других стран в рамках инициативы «Пояс и путь» Казахстан стратегически позиционируется как портал Китая в Европу - от общей границы в Хоргосе до западного побережья Каспийского моря в Актау.

Многофакторное поведение Китая на новом этапе ее развития увеличивает риски для Казахстана. Это не позволяет точно рассчитать векторы угроз и степень риска, поэтому возможности их минимизации связаны с созданием фундаментальных балансов в случае развития или поведения Китая в соответствии с неблагоприятными для Казахстана вариантами.

Ключевые слова: Китай, Экономический пояс шелкового пути, китайские инвестиции, транзит, китайские проекты, риски.

INTRODUCTION

China's Belt and Road initiative is gaining momentum and is potentially capable of connecting Europe and Asia. It will transform along the way the economies of the countries participating in the Chinese initiative.

The PRC initiative is very attractive and productive for Kazakhstan, as it can contribute to the accelerated transformation of the country and its inclusion in the transport, logistics and production chains of the world.

Current analysis of the state of Kazakh-Chinese relations

In November 2014, the First President of the Republic of Kazakhstan, N. Nazarbayev, in his Address to the People of Kazakhstan "Nurly Zhol - the Way to the Future" formulated a program. This program was devoted to the maximum possible increase of Eurasian transit through Kazakhstan. The Presidential Decree approved the corresponding State Infrastructure Development Program "Nurly Zhol" for 2015-2019.

Firstly. In the fall of 2016, Kazakhstan and China signed a Cooperation Plan for pairing Nurly Zhol and the Silk Road Economic Belt. As a result, a list of 51 joint projects in Kazakhstan was formed. During the implementation of the cooperation plan, the list of joint projects was expanded to 55 enterprises with a total investment of \$ 27 billion. Up to 2019, 14 projects were commissioned for \$ 3.9 billion. 11 projects for \$ 5.5 billion are under implementation; preparatory work is ongoing on the remaining projects worth \$ 18.1 billion [1].

Most of the projects are implemented in the field of renewable energy (renewable energy sources) of the chemical and pharmaceutical industries, mining and metallurgical complex, mechanical engineering, oil and gas sector and in the energy sector. All products are guaranteed to have a sales market - China. It is expected that the implementation of the projects will create about 20 thousand new job places: all initiatives plan to use local labor by 99%.

Secondly. Unlike other countries of the BRI, Kazakhstan is strategically positioned as the portal of China to Europe - from the common border in Khorgos to the western coast of the Caspian Sea in Aktau. So Kazakhstan is directly involved in three directions of the Eurasian transcontinental:

China - Kazakhstan - Russia - Europe, with access to the Baltic Sea;

China - Kazakhstan - Azerbaijan - Georgia - Turkey - Europe, as part of the international TRACECA program, with access to the Black and Mediterranean Seas;

China - Kazakhstan - Turkmenistan - Iran - Pakistan, with access to the Persian Gulf and the Indian Ocean.

It is supposed to move in these directions along six routes, and Kazakhstan is participating in five of them.

Thirdly. China is one of the four main trading countries for Kazakhstan. By July 2019, the trade turnover between Kazakhstan and China exceeded \$ 8 billion. It was the first time in the last five years. In general, trade with China has decreased twicely. Therefore, in 2012 and 2013, commodity circulation exceeded \$ 20 billion [2].

After a 3-year decline in trade between 2014 and 2016, when trade was reduced by several times to less than 10 billion US dollars, stable growth was observed.

Fourthly. Over 6 years (2013-2019), a number of major infrastructure projects were commissioned in Kazakhstan: the Lianyungang port, the dry port of Khorgos on the border with China, the port of Aktau and Kuryk on the Caspian Sea, the new railway corridor Kazakhstan-Turkmenistan-Iran (total length - about 900 km), connecting the countries of Central Asia with the Persian Gulf and the port of Bandar Abbas in southern Iran; international transit corridor "Western Europe - Western China", part of which passes through the territory of Kazakhstan.

Prospects of development

Firstly, the central position in the China-EU route makes Kazakhstan an ideal place to create a transport services market (rolling stock rental, logistics solutions and cargo transportation). Transit operations generate the most revenue per tonne per kilometer, so transit is expected to become a significant source of revenue for Kazakhstan. Moreover, if rail services are streamlined and rules are reduced, a dynamic and profitable internal logistics industry will emerge. By 2020, the indicator of container traffic is planned to be brought up to 2 million US dollars (Figure 1).

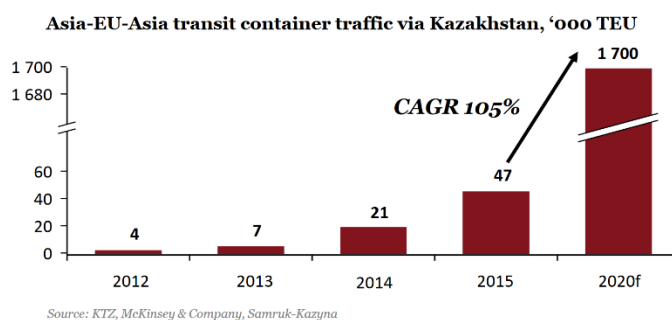

Figure 1. Asia-EU-Asia transit container traffic via Kazakhstan.

Kazakhstan has got significant investments to strengthen its position as a transit corridor. So, according to Samruk-Kazyna, investments in infrastructure will annually contribute to the economic development of Kazakhstan at the level of **0.1% -0.2%** over the next decade.

Secondly, it will be possible to create a new large trading ecosystem of production sectors. Thus, an improved logistics ecosystem will allow Kazakhstani producers of food products, machinery, leather products and any other developing industry to quickly enter foreign markets. China's active trade balance in the EU means that many trains will return from the EU with empty containers. Unused carrying capacity can be purchased at a cost lower than standard, which will allow Kazakhstani producers to export cheaper than ever before (Figure 2).

Freight transport demand is increasing worldwide

Growth for freight transport demand (2010=100)

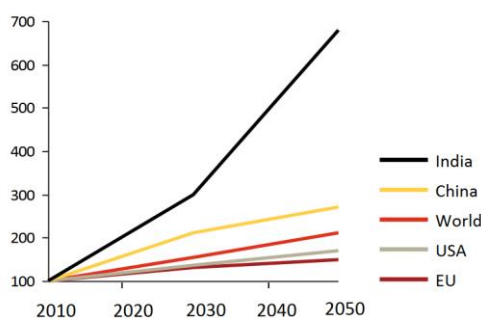

Figure 2. Freight transport demand.

Thus, the BRI provides Kazakhstan with the opportunity to once again become a key region linking global trade. This is the biggest growth opportunity Kazakhstan since gaining independence. The largest stakeholders in the country are national companies that need to ensure their willingness to support the huge volumes of transit through the country over the coming years.

As the ninth largest state in the world and the largest landlocked country, Kazakhstan can get significant opportunities as the geographical center of the land part of the New Silk Road. Currently, **90%** of trade between China and Europe is carried out by ship, and less than **5%** - by rail. Further investment of political and financial capital can increase rail trade by **10%** by 2025 [3]. Countless opportunities arise for national trade and industry, as local businesses can benefit from lower export and import costs, as well as providing services to freight forwarders and rail carriers.

Scenario and Predictions

Many analysts, both Chinese and Kazakhstani, are closely monitoring the development of the initiative and are trying to predict how its implementation will affect the situation in the countries involved, in particular in Kazakhstan. Many of them indicate external political risks that may affect the implementation of the project.

In the medium term, within the framework of the BRI, the creation of the “21st Century Marine Silk Road” is contrary to the interests of the United States and its allies in the Asia-Pacific region, primarily Japan, Australia, South Korea, the Philippines and will meet with resistance from their side.

Therefore, for Beijing, in the short and medium term, the priority will be the implementation of the land "Silk Road Economic Belt", which starts through the territory of the SCO member states friendly to China and, first of all, Kazakhstan and Russia.

In the long run, the Silk Road Economic Belt initiative will remain an economic project aimed at developing the interior of China. When implemented, with certain exceptions, a network of bilateral agreements and free trade zones will be created. However, a full-fledged integration association in the vastness of Eurasia (by analogy with the EAEU or the EU) will not be created.

But **even in the format of a limited temporary implementation**, the "One Belt - One Way" initiative will lead to the following significant changes:

According to the optimistic scenario:

(1) market expansion for Chinese products. Creating additional demand for Chinese products in Central and Eastern Europe, Central and South Asia will reduce the criticality of the problem of overcapacity in China;

(2) changing the structure and direction of Chinese exports. The share of the United States and the EU in total exports from China will decrease (while maintaining the leading position) in favor of the countries of Central Asia, the EAEU, Eastern Europe and the Caucasus;

(3) changing the corporate business card of the regions. Following direct Chinese investment in the countries of Central Asia, the EAEU, Eastern Europe and the Caucasus, Chinese multinationals, as well as small and medium businesses will come. Companies will follow the project leader (construction of infrastructure facilities), providing consulting, trade, technological, engineering, software and other support;

(4) reduction of internal migration. The development of domestic provinces (especially XUAR) will lead to a decrease in the number of labor migrants in China and an increase in consumer demand;

(5) an increase in the Chinese yuan share in world trade and the financial system;

(6) increasing the efficiency of large companies and the PRC business as a whole. An invitation to participate in projects, for example, of foreign companies and investors from the highly developed countries of Europe and Asia contributes to obtaining unique experience in international conditions and according to the rules of global reporting;

(7) the interpenetration of the national economies of the countries participating in the project contributes to the convergence of technical regulation norms (harmonization of standards) of individual countries and, of course, will affect the development and dynamics of trade relations, a significant reduction in administrative and technical barriers between countries.

According to the pessimistic scenario:

(1) the use of Chinese capital involves the purchase of Chinese equipment and engineering services, which will lead to increased dependence of national economies on the PRC and stagnation of national industrial production in the participating country of the project;

(2) China protectionist policies will lead to the dominance of Chinese business to the detriment of national business. This will cause protests of national governments and businessmen with the disruption of projects launched, the growth of anti-Chinese protests, a blow to the interests of third participating countries;

(3) China desire for strict supranational regulation will lead to a loss of support from the participating countries until the boycott of the project;

(4) China inattention to standards will lead to an increase in anti-Chinese mood in society, contributing to the likelihood of a military conflict;

(5) the destabilization of the domestic or regional situation (including the situation in China itself due to the existence of separatist regions - XUAR and Tibet) creates security risks of the disruption of the projects launched, the growth of anti-Chinese actions, and a blow to the interests of China and third countries.

Challenges and risks for Kazakhstan:

The possibilities of China and Kazakhstan are not commensurate. Kazakhstan is the 9th country in the world by territory, but the size of its population and gross domestic product completely overshadows neighboring China. The population of Kazakhstan is smaller than the population in the city of Beijing (21.50 million people, 2016), and the economy of Kazakhstan is less than 1/45 of the Chinese economy (as of 2016).

At the same time, Kazakhstan is of great importance for China: Kazakhstan is a key transport belt for overland delivery of Chinese products to European markets.

Kazakhstan runs the risk of being drawn into the orbit of China's economic, and then, naturally, political influence. The dilemma that has now arisen in front of Kazakhstan is seen as being solved only with the participation of third world leaders (USA, EU, India, etc.), whose influence helps maintain a balance of power in the Central Asian region. In these conditions, **the preservation and further development of a multi-vector foreign policy is of particular relevance to the Republic of Kazakhstan.**

The status of regional players in Central Asia is changing. China is the most active player in the Central Asian region, acting as the economic driver of the region. Russia does not have enough economic resources to withstand the growing influence of China in the Central Asian region. Modern Russia, in its present state - under the pressure of Western sanctions and with a GDP that is much inferior to China's GDP [4] - is not able to offer an economic solution for Kazakhstan and the rest of Central Asia.

To minimize economic and political risks, it seems appropriate to carry out the event in line with the following **recommendations**:

- within the framework of international organizations, **the creation of a single group in the EAEU to coordinate and synchronize** Chinese and national regional **development programs**, as well as development programs of other countries;

- within the framework of the national economy, **the creation of joint ventures** for the implementation of regional projects; localization of production using the potential of national enterprises (strengthening the Kazakhstan component); inclusion of national enterprises in the production chains of multinational companies;

- within the framework of interstate cooperation, involve **neighboring countries** - Russia, Central Asian countries, Iran, etc., in participation in certain projects of the BRI.

The multivariate behavior of China at a new stage of its development increases the risks for Kazakhstan. It does not allow calculating accurately the threat vectors and the degree of risk, therefore, the possibilities of minimizing them are associated with the creation of fundamental balance sheets in case China develops or acts according to options unfavorable for Kazakhstan. These mechanisms to minimize threats and risks are:

(1) the formation of legal, financial and institutional infrastructure to ensure national interests when connecting to Chinese projects;

(2) the creation of strategic balancers in the event of overdependence on Beijing or an internal crisis in China. In the military-political aspect - due to cooperation with world actors - the Russian Federation and the USA, in the economic - with the EU, RF, USA, Japan, India, South Korea and other countries of the world.

Conclusion. China is increasing its economic presence in Kazakhstan, and it is very likely that China will soon play a significant role in the economy of Kazakhstan, and the following factors indicate this:

1. Kazakhstan has become for China the main trading partner in Central Asia.

2. Kazakhstan has become for China the largest investment target in the Eurasian region.

3. China sees Kazakhstan, first of all, as a transit country on the road to building the ambitious New Silk Road from Asia to Europe.

Three main factors determine the current policy of China in relation to Kazakhstan:

firstly, *maintaining regional stability* (creating a security belt around the Xinjiang Uygur Autonomous Region (XUAR) and developing the XUAR itself);

secondly, *access to the raw materials of Kazakhstan* (oil, gas and uranium);

thirdly, *ensuring reliable transit* of Turkmen gas to China through the territory of Kazakhstan.

All this creates certain risks for Kazakhstan.

1. Almost all Chinese projects implemented in Kazakhstan are aimed at exporting products outside the republic. It is possible that in the medium term (10-20 years) most of the promising enterprises of the Republic of Kazakhstan will be under the leadership of Chinese businessmen or in joint participation with entrepreneurs from China. At the same time, the growth and expansion of Chinese capital and China's economic participation is gradually inevitably transforming **into political leverage**.

2. China is not interested in the industrial development of Kazakhstan. China prefers to invest in the mining industry of Kazakhstan, which is less risky and more profitable than manufacturing. China increasingly sees Kazakhstan as a raw materials appendage.

3. Overly rapid development of XUAR may lead to water scarcity and pollution in Kazakhstan.

According to the assessment of the Kazgiprovodkhoz design/project institute, there is already a danger of losing Lake Balkhash due to the large withdrawal of water by the Chinese side. Earlier,

agreements were reached with the Chinese side on the withdrawal of water from the Irtysh in the amount of not more than **2 cubic kilometers per year**. At present, the Chinese side's water withdrawal from the Black Irtysh has actually reached volumes of more than **3 cubic kilometers per year**, since the infrastructure facilities built in the XUAR require water in the amount of **at least 5 cubic kilometers per year** (the irrigated area in the XUAR is 4.6 million hectares. For comparison - in Kazakhstan 1.3 million hectares).

References:

1. <https://primeminister.kz/ru/news/press/za-period-nezavisimosti-kazahstana-privlecheno-330-mlrd-inostrannyh-investiciy-iz-120-stran>
2. <https://365info.kz/2019/09/kitaj-vyshel-na-vtoroe-mesto-vo-vneshnej-torgovle-kazahstana-posle-rossii>
3. <https://www.pwc.kz/en/publications/new-2017/silk-way-publication-rus.pdf>
4. GDP of the Russian Federation - 1.283 trillion US dollars (2016), GDP of China - 11.199 trillion US dollars (2016). According to the World Bank // <https://data.worldbank.org/country/russian-federation> // <https://data.worldbank.org/country/china?view=chart>

МРНТИ 04.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.15>

Г.Б. Есбергенова

*әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет,
Қазақстан,*

**БАЛАЛАР ҮЙІНДЕ ТӘРБИЕ АЛУШЫЛАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ:
ЖҮЙЕЛІК ӘДЕБИ ТАЛДАУ**

Аңдатпа

Мақалада балалар үйінде тәрбие алушылардың девиантты мінез-құлқына психологиялық, социологиялық және философиялық көзқарас тарапынан салыстырмалы талдау және жүйелік әдеби шолу көрсетілген. Жүйелік әдеби шолу американдық, еуропалық, британдық, азиялық авторлардың балалар үйінде тәрбиеленушілердің девиантты мінез-құлқы мен отбасы құрылымының байланысы бойынша зерттеулерге негізделеді.

Бұл мақалада негізгі назар балалардың девиантты мінез-құлқының феноменіне және бұған жаһандық контекстегі отбасылық комбинациялар қалай әсер ететініне аударылды. Мақалада дәстүрлі отбасында, баласы бар алайда ажырасқан отбасыларда, баланың тек әкесімен немесе анасымен қалған отбасыларда, бала асырап алған отбасыларда, балалар үйінде тұратын немесе ата-анасынан ажыратылған отбасылардағы тәрбиеленуші балалардың девиантты мінез-құлқына талдау берілген. Бұл талдау мақалада көптеген шетелдік зерттеулердің қорытындылары негізінде жүйелік әдеби шолуға негізделген. Бұл зерттеулерді әдеби шолу арқылы балалар үйінде тәрбиеленушілердің девиантты мінез-құлқы көрсетуінің себеп-салдарларын анықтауға көмектеседі.

Бірнеше онжылдықтар бойы отандық және шетелдік отбасы мен бала арасындағы қарым-қатынастың түрлі аспектілері бойынша көптеген ғылыми зерттеулер жарияланды. Мұнда зерттелетін мәселеге тікелей және жанама қатысы бар ғылыми-зерттеу жұмыстарына егжей-тегжейлі шолу жасауға әрекет жасалды. Бұл зерттеулер түрлі кәсіби журналдардан, коммерциялық журналдардан және басқа да көздерден жиналған.

Түйін сөздер: девиантты мінез-құлқы, балалар үйі тәрбиеленушілері, деликвентті мінез.

Г.Б. Есбергенова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан,

ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА: СИСТЕМНЫЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье представлен сравнительный анализ и системный литературный обзор с психологическим, социологическим и философским подходом к девиантному поведению воспитанников детского дома. Системный обзор литературы базируется на исследованиях американских, европейских, британских, азиатских авторов по связям с девиантным поведением воспитанников детских домов и семейной структурой.

В данной статье основное внимание было уделено феномену девиантного поведения детей и как на это влияют семейные комбинации в глобальном контексте. В статье представлен анализ девиантного поведения детей, воспитывающихся в традиционных семьях, в разведенных семьях, имеющих детей, в семьях, оставшихся только отцом или матерью ребенка, в усыновленных семьях, в детских домах или в семьях, отделенных от родителей. Этот анализ в статье основывается на системном литературном обзоре на основе результатов многих зарубежных исследований. Эти исследования помогают выявить причины и последствия девиантного поведения воспитанников детского дома посредством литературного обзора. Эти исследования помогают выявить причины и последствия девиантного поведения воспитанников детского дома посредством литературного обзора.

В течение нескольких десятилетий было опубликовано множество научных исследований по различным аспектам отношений между отечественной и зарубежной семьей и детьми. Здесь были предприняты попытки сделать подробный обзор научно-исследовательских работ, имеющих прямое и косвенное отношение к исследуемой проблеме. Эти исследования собраны из различных профессиональных журналов, коммерческих журналов и других источников.

Ключевые слова: девиантное поведение, воспитанники детских домов, деликвентное поведение.

G.B. Esbergenova

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,

DEVIANT BEHAVIOR OF ORPHANAGE CHILDREN: A SYSTEMATIC LITERARY ANALYSIS

Abstract

The article presents a comparative analysis and a systematic literary review with a psychological, sociological and philosophical approach to deviant behavior of children in an orphanage. A systematic review of the literature is based on research by American, European, British, and Asian authors on the relationship with deviant behavior of children in orphanages and family structure.

This article focuses on the phenomenon of deviant behavior of children and how it is affected by family combinations in a global context. The article presents an analysis of deviant behavior of children raised in traditional families, in divorced families with children, in families left only by the child's father or mother, in adopted families, in orphanages or in families separated from their parents. This analysis in the article is based on a systematic literary review based on the results of many foreign studies. These studies help to identify the causes and consequences of deviant behavior in children's homes through a literary review. These studies help to identify the causes and consequences of deviant behavior in children's homes through a literary review.

Over the course of several decades, many scientific studies have been published on various aspects of relations between domestic and foreign families and children. Here, attempts were made to make a detailed review of research papers that are directly and indirectly related to the problem under study. These studies are collected from various professional journals, commercial journals, and other sources.

Key words: deviant behavior, children from orphanages, delinquent behavior.

Девиантты мінез-құлықты формальды қабылданған ережелерді қоса алғанда, кең қабылданған мәдени нормаларды бұзатын әрекет немесе мінез-құлық, сондай-ақ қоғамдық нормаларды формальды емес бұзу ретінде анықтауға болады. Мысалы, ұрлық әлеуметтік

нормаларды бұзатын девиантты мінез-құлықтың кең тараған түрінің бірі болып табылады және олар кедейшілік сияқты әлеуметтік қысымнан туындауы мүмкін деп айтуға болады.

Адам өлтіру – бұл басқа адамды өлтіруге жол берілмейтінін мәлімдейтін мәдени норманы бұзатын экстремалды девиантты мінез-құлықтың түрі. Бірнеше психологиялық, биологиялық және әлеуметтік мәселелер балалардың девиантты мінез-құлқында белгілі бір рөл атқаруы мүмкін.

Отбасы құрылымын қарастыра отырып, отбасы адамның мінез-құлқына балалық шақта да, ересек жаста да теріс те, оң да әсер етуі мүмкін деп айтамыз. Дәстүрлі отбасы анасы мен әкесі арасындағы функционалды одақ деп аталуы мүмкін, сондықтан ата-анасы ажырасқан кезде тәртіпсіздік балаға әсер етуі мүмкін. Функционалды отбасы балаға дәстүрлі емес отбасыға қарағанда оң әсер етеді. Аз қамтылған немесе дәстүрлі емес, бір ата-ана, отбасынан ажыратылған немесе балалар үйі баланың мінез-құлқына тікелей теріс әсер етеді. Отбасымен ажырасу немесе отбасынан ажыратылу балалардың қадағалаусыздығының басты факторларының бірі болып табылады, ол әдетте балаларда девиантты мінез-құлықтың пайда болуына әкеп соқтырады. Мысалы, ата-аналар мен отбасылық кикілжіндердің асқынуы, отбасында балаға қамқор көрсету, қарау және басшылықтың болмауы.

Отбасының көптеген сипаттамалары мен отбасы ортасы жасөспірімдік девианттыққа әсер етеді. Мұндай мінез-құлыққа: отбасындағы адамдар саны, отбасындағы тәрбие, отбасылық проблемалар, балалардың қадағалаусыз қалуы және балалардың ата-аналарына қатты бауыр басуы жатады.

Егер зорлық-зомбылық жасөспірім өмірінің барлық эмоциялық экологиялық аспектілерін қамтитын болса, ол қылмыстық іспен айналысуға бейім келеді (Hagan, Foster, 2001). Х. Жуби мен Д. Фарингтон (Juby, Farrington, 2001) зерттеулерінде зақымдалмаған отбасыларда өмір сүретіндермен салыстырғанда, тұрақтылығы бұзылған отбасыларда тұратын балалар арасындағы қылмыс деңгейі жоғары екені анықталды. Осындай көрініс зақымданбаған, бірақ даулы отбасылар жағдайында да байқалды. Дәстүрлі емес отбасыларда делинквентті іс-әрекеттердің жиі жасалуына бұл зерттеулерде негізгі болжам болып қарастырылған.

М. Мазерн және А. Томастың (Matherne, Thomas, 2001) пайымдауынша биологиялық тұрғыда зақымданбаған үйлерден шыққан балалар девиантты әрекеттер жасау бойынша ең төменгі көрсеткіштерді көрсетеді деп қорытынды жасайды, себебі олар құрдастарының қысымына, яғни заңсыз жүріс-тұрыс жасау бойынша қысымына төтеп беріп, ілесу жиілігін төмендетеді. Зерттеудің қорытындысына сәйкес жасөспірімдік девиантты мінез-құлық пен отбасының құрылымы арасында үлкен байланыс бар екен. Сонымен қатар, бұл зерттеулердің нәтижелері бойынша жасөспірімдер арасында девиантты мінез-құлықтың заң бұзушылық немесе тәртіп бұзушылық түрі бойынша көбірек девиацияға ұшырайындар толық емес отбасыдан шыққандар немесе отбасынан айырылған, балалар үйінде тәрбиеленуші жасөспірімдер болып табылады.

Бұзылғын үй немесе отбасы – бұл тұлғалық дезадаптацияның факторы болып табылады. М. Мазерн мен А. Томастың (Matherne, Thomas, 2001) зерттеулерінің қорытындысы бойынша балалар үйінде тәрбиеленуші жасөспірім ерлер арасында сот алдында жауап берген қылмыстардың басым көпшілігі майда ұрлықтар болып табыласа, әйелдер үшін, үйінен қашып сексуалды девиацияға ұшырағандар табылды. Бұл зерттеуде салыстырмалы талдау барысында балалар үйінде тірбиеленуші және отбасының құрылымы бұзылған отбасында тәрбиеленуші жасөспірімдердің мінез-құлқы бойынша қорытынды ой жазылған. Ол жердегі пайымдауда кейбір заң бұзулар отбасының бұзылуымен тікелей байланысты екендігі айтылады. Олардың қатарына, үйден қашу, мектептен немесе сабақтан қашу және бармау, төбелестер сынды девиация жатады.

М. Мазерн мен А. Томастың (Matherne, Thomas, 2001) зерттеулерінің нәтижесі бойынша отбасы ммен қаны бұзылмаған отбасыларда тәрбиеленуші жасөспірімдермен салыстырғанда балалар үйінде тәрбиеленген немесе патранаттық тәрбие алушы жасөспірімдер 2,7 есе көбірек үйден қашады. Оған негізгі себеп бұзылған және баланс сақтай алмаған үй немесе отбасы баланың әлеуметтік бейімделуі мен тұлға ретінде қалыптасуы теріс әсер етеді. Нәтижесінде бала құрдастары тарапынан теріс қысымға неғұрлым сезімтал болуы мүмкін. Сонымен қатар, түптеп келгенде, бала отбасы бұзылмаған тәрбие алған балалармен салыстырғанда көбірек заң бұзу әрекеттерін жасауы ықтимал. Бұл отбасындағы балансстың сақталмауынан болады, яғни отбасында ер мен әйелдің рөлдерін көрмеуден, жақсы үлгі болатын адамдардың жетіспеуінен баланың девиантты мінез-құлықты жиі көрсетуіне алып келеді.

С. Мурайа, Ж. Вильямс және Т. Салекин (Murray, Williams, Salekin 1996) зерттеуінің мәліметтері бойынша отбасы құрылымы мен жасөспірім арасындағы девиантты мінез-құлық арасында өзара байланысты анықтау мақсатында зерттеу кезінде кәметке толмаған құқық бұзушылардың ішінде екі ата-анасымен отбасылық үйде тұратын балалармен салыстырмалы түрде

қарағанда азаматтық некеде тұратын немесе балалар үйінде тәрбиеленген жасөспірімдер арасында басым екендігі анықталған.

М. Муго мен К. Камаудың (Mugo, Kamau, 2009) пайымдауларына сәйкес девиантты мінез-құлыққа әсер етуші түрлі факторлар бар, дәл сол сынды балалардың балалар үйінде тәрбие алуында да түрлі себептер мен оған әсер еткен факторлар бар. Мысалы, екеуіне де әсер етуші нашар некелер, ата-ана бақылауының болмауы, ата-ана мінез-құлқының тиімсіз болуы және қарапайым өмір сүру үшін қаржылық жағдайының болмауы сынды факторлар тікелей әсер етуші болып табылады. Сол себепті балалар үйінде тәрбиеленуші балалардың девиациясына әсер етуші фактор ол отбасылық үлгінің болмауы. Отбасы баланың индивидуалдылықты алуға және дамытуға үлкен әсер етеді.

И. Нгал (Ngale, 2009) отбасының құрылымы мен кәмілетке толмағандардың девиантты мінез-құлықтары арасындағы өзара байланысты зерттеді. Талдау нәтижесінде мынадай маңызды өзара байланыстар анықталды: кәмілетке толмаған құқық бұзушылардың моральдық тәрбиесімен олардың биологиялық ата-аналарынан басқа адамдар айналысады; делинквентті балалардың көпшілігі қоғамның ең төменгі әлеуметтік-экономикалық қабатынан шығады; кәмілетке толмаған құқық бұзушылардың үштен екісі бір шатырдың астында 7 адам тұратын үйлерден шығады; біздің респонденттеріміздің ата-аналарының көпшілігі өздерінің балаларынан алыс ұзақ уақыт бойы ұстап тұратын және төмен ақылы жұмыс жасайтын отбасылардан шығады, сонымен қатар басым бөлігі балалар үйінде тәрбиеленушілер мен ата-анасынан ажыратылғандар арасынан шығады деп қорытынды жасайды. Ата-аналардың көп бөлігіне тез арада қоймша әлеуметтік көмек керек, сонымен қатар ата-аналарға балаларды тәрбиелеу барысындағы міндеттеріне аса мән беріп, жауапкершілікпен қарау, балаларды жауапты тәрбиелеудің өмірлік маңызды дағдыларын дамыту қажет.

А. К. Кимани (Kimani, 2010) отбасылық құрылым мен жасөспірімдер қылмысы арасындағы себеп-салдарлық байланысты зерттеді. Зерттеудің қорытындысы бойынша адам өлтіру мен жағдайы төмен отбасынан шыққан балалардың арасында қатты корреляция болғанын көрсетті. Ата-аналар үйінде тәрбиеленетін балалар психобелсенді заттарды теріс пайдалануға бейімділігі болды, бірақ корреляция бойынша басымдылық ұрлықы мен мектептен бас тартуда болды. Әже отбасы құрылымында тәрбиеленетін балалар арасында басты корреляция есірткіні теріс пайдаланғаны үшін және ұрлық үшін ең жоғары болды. Балалар үйінен келген балалар арасында психобелсенді заттарды теріс пайдалану мен көше өміріне белсенділік танытуында қатты корреляция байқалды, бірақ таңқалардығы мектептен бас тартудан теріс күшті корреляция көрсетті. Бұл зерттеулер бір ата-анасы бар отбасылар немесе балалар үйінде тәрбие алушылар адам өлтіруден басқа кабинеттегі барлық қылмыстар үшін басымдылық болғанын көрсетеді.

К. Сани және басқа да бірлескен авторлар (Sanni, 2010) жүргізген зерттеулердің нәтижелері бойынша девиантты мінез-құлыққа әсер етуші негізгі үш өзгермелінің бар екендігін анықталды, атап айтқанда: отбасының тұрақтылығы, отбасының тұтастығы және отбасының баланың бейімделуіне әсері. Бұл үш категория балалар үйінде тәрбие алушы жасөспірімдер арасында жоқтың қасы екендігі анық. Сол себепті, басты функцияның бұзылуы балалар үйінде тәрбиеленушілер арасындағы девиацияның көлемінің өсуіне алып келеді.

Ж. Фрайом (Fry, 2010) уақыт өте келе отбасы құрылымындағы өзгерістер мен кәмілетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының әсерін зерттеді. Бұл бір көп зерттелген тақырыптардың бірі болса да, бұл зерттеудің өзіндік ерекшелігі бар. Мысалы, зерттеудің қорытындысында ажырасу санының артуы, әйелдердің отбасында билеуі, жұмыс істейтін аналар және ата-анасынан ажыратылған немесе балалар үйінде тәрбиеленуші жасөспірімдердің қылмысының ықтималдылық деңгейінің жоғары болуы мүмкін екенін көрсетті. Атап айтқанда, бұл зерттеуде жыл сайынғы жасөспірімдер зорлығының вариациясы мен қылмыс деңгейі және оның отбасы құрылымындағы өзгерістермен өзара байланысы қарастырылды.

Э. Обиоха және М. Нтхаби Лесотодағы кәмілетке толмағандардың қылмыстығына олардың үлесін анықтау үшін қылмыскерлердің ювеналды жастағы әлеуметтік фондық паттерналарын зерттеді. Бұл нәтижелер негізінен әдебиетте бар екенін дәлелдейді, құқық бұзушылардың көпшілігі бұзылған үйлерден шығады; құқық бұзушылардың көпшілігі – ь ер адамдар; ауылдық аудандармен салыстырғанда қала аудандарында қылмыс деңгейі жоғары және құқық бұзушылардың көпшілігі делинквентті мінез-құлықпен айналысатын құрдастар топтарының бөлігі және қылмыс жасаушы жасөспірімдер арасында балалар үйінде тәрбие алушылар басым болып табылады. Бүкіл ел бойынша ең ауыр қылмыс тонау болды.

Д. Горман-Смит және П. Толантың (Gorman-Smit, Tolan, 2001) пайымдаулары бойынша балалар үйінде тәрбиеленушілер арасында бұл мекемеге түскенге дейінгі отбасында көрген немесе

осы мекемеге келгелі үлкен жастағы достарының девиантты мінез-құлқын көркен балалар сол мінезді қайталауының ықтималдылығы жоғары екендігін айтады. Әсіресе бұрынғы отбасында ата-анасының қылмыскер болуы, отбасындағы қылмыскердің отбасылық тарихы, мінез-құлық, сондай-ақ, қатаң ата-ана тәртібі және отбасылық жанжалдар сияқты отбасылық бейәлеуметтік мінез-құлықты немесе құндылықтарды көріп өскен бала дәр осы қылықтарды қайталау мүмкіндігі жоғары деп пайымдайды зерттеушілер.

Д. Г. Майерс (Myers, 1999) адамдар тәрбиеге қатты сенетін себептердің бірін атап көрсетті, олар ата-аналардың өз балаларына қалай әсер ететінін көре алады деп болжайды. Олар ата-аналары өз балаларына қатаң қарайтын немесе балаларын қорқыта қарайтын сонымен қатара, өз ата-анасынан қатты қорқатын балаларға және ата-анасы қатысқанда қатты қорқыныш білдіретін балаларға бақылау жүргізеді. Бақылаушылар бұл балалар басқа әлеуметтік топтарда өздерін жағымсыз сезінеді немесе қорқады деп болжайды. Д. Горман-Смиттің (Gorman-Smith және соавт., 2001) және оның әріптестерінің мәліметтері бойынша, егер балалар заорлыө көрген болса олар міндеттеі түрде зорлық көрсетуге жүгінеді. Әсіресе бұл балалар үйінде тәрбие алушылар мен отбасылары бұзылған және отбасында зорлық көрсетілетін балалар арасында басымдылық көрсетеді депр пайымдайды.

М. Виттенборнды (Wittenborn, 2002) зерттеуде кәмелетке толмағандар арасындағы тәрбие мен қылмыс стилі арасындағы байланыс бағаланды. Нәтижелер, тәрбиенің попустительдік және авторитарлық стильдері мен қылмыс деңгейі арасында маңызды байланыстар болмағанын көрсетті, бірақ тәрбиенің беделді стилі мен делинквенттілік арасындағы елеулі кері байланыс бар екенін көрсетті.

Г. Окороду (Okorodudu, 2010) тәрбие стильдерінің жасөспірімдерге әсерін зерттеді. Өз стилінде оң бағытталған ата-аналар жасөспірімнің таңдауын әлеуметтік құзыретті және мақсатты етеді. Ата-аналар арасында отбасында балаларына бақылауды жүзеге асырған және жасөспірімдердің қызметін бақылау және дербестікті көтермелеу жүргізілген отбасыларда жасөспірімдердің мінез-құлқына оң әсер ететіні анықталған. Тәртәп жоқ отбасылар мен балаларын қадағаламайтын отбасыларда және балалар үйінен шыққан тәрбиеленушілерде мінез-құлқында жағымсыз әсерлердің бар екендігі және олар балалардың девиантты мінез-құлық көрсетуіне алып келетіндігі анықталған.

К. Клейн және Р. Форхенд (Klein, Forehand, 1997) ерте жастағы жасөспірімдер қылмысын болжау барысында мынадай тұжырымға келген, отбасындағы балаларға берілетін тәрбиеде ананың тәрбие беру дағдыларымен тікелей байланысты деп пайымдайды. Балалар үйіне түскен балалардың девиантты мінез-өқлық көрсетуі балар үйіндегі тәрбиеден емес одан бұрынғы тәрбиемен тікелей байланысты деп санайды. Баланың девиантты мінез-құлық көрсетуінде тәрбиелік фундаменттің рөлі маңызды екеніне көз жеткізген К. Клейн мен Р. Форхенд (Klein, Forehand, 1997)? Балалар үйінде тәрбиеленушілерге тікелей әсер ету үшін ең алдымен олардың отбасында алған тәрбиелеріне талдау жасау керек дейді. Ол арқылы ғана дұрыс тәрбиеге бағыттап, нәтиже алуға болады.

Ж. Миллар және Т. Райдж (Millar,Ridge, 2001), бір ата-анасы бар отбасылар ерлі-зайыптыларға қарағанда кедейшілік бойынша жоғары тәуекелге ұшырайтынын және орта есеппен жалғыз басты аналардың ерлі-зайыптылар анасына қарағанда денсаулығы әлсіз екенін анықтады. М. Рикард (Rickard, 2002) және Р. Маккей (Maskay, 2005) көптеген факторлар балалардың толық емес отбасында қалай дамитындығына әсер етеді: ата-анасының жасы, білім деңгейі және т. б. сабақтар түрі; отбасы табысы және достардан тұратын отбасын қолдау желісі және отбасының кеңейтілген мүшелері. Бұның бірң де балалар үйінде тәрбиеленушілерге тікелей әсер етеді.

Б. Мюленберг (Muehlenberg, 2002) балалардың толық және толық емес отбасыларында қалай тәрбиеленетіні туралы мәселні қарастырадығу оның пікірінше бір ата-ана тәрбиелеген бала салыстырмалы түрде толық отбасында тәрбие алушы балалардан білімі төмен болады. қояды отбасылық үйлердің тұтас екі ата-ана отбасының балаларымен салыстырғанда жоғары білім деңгейі бар.

Б. Мюленберг (Muehlenberg, 2002) ставит вопрос о том, как воспитываются дети от одного родителя семейные дома имеют более высокий уровень образования по сравнению с детьми из целых двух родительских семей. Оның бір зерттеулерінде толық емес отбасында тәрбиеленген балалардың деликвентті немесе девиантты мінез-құлық көрсетуге бейімділігі жоғары екендігі айталыды. Сонымен бірге, мұндай қорытынды шығарған зерттеулердің қатарында К. Н. Райт және К. Э. Райттың да зерттеулері жатады. Олардың пікірінше тек анасымен тұрып, одан тәрбие алған отбасылар деликвентті мінезді салыстырмалы түрде екі ата-анасынан да тәрбие алғандардан көп шығарады.

Лансет журналы жүргізген Швед зерттеуі (The Lancet, 2003) балалар үйінде тәрбие алушыларға қарағанда жалғыз ата-анасымен өмір сүретіндер шамамен үш есе көп өзін-өзі өлтіруге әрекет жасайды жән ол әрекеттен кейін өз-өзіне қол жұмсауға немесе аурухана болуға бейім болды деп көрсетті. Олар әсіресе 26 жастағылар арасында кеңінен таралған.

Әкелер ұрпағының дамуына және оның қоғамға бейімделуіне елеулі үлес қосады. Үйде жұмыс істейтін әкесінің болуы балалардың оң бейімделуіне тікелей әсер етеді. Тоғыспалы топтық зерттеулер арасында өздерінің табиғи әкелерімен бірге тұратын балалар делинквенттілік, окшаулау жағдайларының санының едәуір аз екенін көрсетеді.

Соңғы 30 жылда әкенің отбасы тәрбиесіне тартылуын зерттеу айтарлықтай алға жылжыды. Қазіргі уақытта айтарлықтай әдебиет бар, ол облыстағы бірқатар маңызды үрдістерді анықтайды, олар ер адамдардың бала тәрбиесіне сай келетіндігін және олардың өміріне қатысатын болса балалардың дамуы байқалатынын көрсетеді. Сол себепті отбасыларда әке тірбиесі болу керек, немесе балаалр үйінде тәрбиешілер арасында ер адамның болуы керек деген тұжырым жасалынды.

Жұмысты қорытындылай келе, жүйелік талдау барысында балалар үйінде тәрбие алушылар арасындағы девиантты мінез-құлықтың пайда болуы біріншіден, отбасының бұзылуынан, екіншіден отбасының құрылымымен және үшіншіден, балалар үйіне дейін отбасында алған тәрбиемен, төртіншіден, балалар үйінде әке тәрбиесінің жетіспеушілігінен екендігі анықталды. Осы қорытындылар бойынша алдағы уақытта Қазақстандағы зерттеушілердің жұмыстарына жйелік әдеби талдау жұмыстары жүргізіліп, алынған ақпаратты тәжірибеде тексеру мақсатында эмпирикалық зерттеу жұмыстары жүргізіліп, қорытындылары ғылыми мақала ретінде жарық көреді деп жоспарлаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Demuth, S., and Brown, S. (2004), 'Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 41, No. 1, pp 58-81.
2. Fry, J. (2010), 'Change in Family Structure and Rates of Violent Juvenile Delinquency', Available at www.scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd.../Fry_JF_T_2010.pdf
3. Gorman-Smith, D., and Tolan, P. (1998), 'The role of exposure to community violence and developmental problems among inner-city youth', *Development and Psychopathology*, Vol. 10, pp 101– 116
4. Gorman-Smith, D., Tolan, P., Sheidow, A., and Henry, D. (2001), 'Partner Violence and Street Violence among Urban Adolescents: Do the Same Family Factors Relate?', *Journal of Research on Adolescence*, Vol. 11, pp 273-295
5. Hagan J. and Foster H. (2001), 'Youth Violence and the End of Adolescence', *American Sociological Review*, Vol. 66, pp 874-899
6. Harris, K., Furstenberg, F., and Marmer, J. (1998), 'Paternal involvement with adolescents in intact families: The influence of fathers over the life course', *Demography*, Vol. 35, No. 2, pp 201-216
7. Juby, H. and Farrington D. (2001), 'Disentangling the Link between Disrupted Families and Delinquency', *British Journal of Criminology*, Vol. 41, pp 22-40.
8. Kimani, A.K. (2010), 'Influence of Family Structure on Juvenile Delinquency', Available at <http://www.freeonlinepapers.com/family-structure-juvenile>
9. Klein, K. and Forehand, R. (1997), 'Delinquency during the transition to early adulthood: Family and parenting predictors from early', *Adolescence*, Vol. 32, pp 61-81
10. Mackay, R. (2005), 'The impact of family structure and family change on child outcomes: a personal reading of the research literature', *Social Policy Journal of New Zealand*, Available at <http://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/socialpolicy-journal/spj24/24-impact-of-family-structure-and-family-change-on-child-outcome-p111-133.html>
11. Mackay, R. (2005), 'The impact of family structure and family change on child outcomes: a personal reading of the research literature', *Social Policy Journal of New Zealand*, Available at <http://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/socialpolicy-journal/spj24/24-impact-of-family-structure-and-family-change-on-child-outcome-p111-133.html>
12. Matherne, M. and Thomas, A. (2001), 'Family environment as a predictor of adolescent delinquency', *Adolescence*, Vol. 36, pp 655-65

13. Millar, J. and Ridge, T. (2001), 'Families, Poverty, Work and Care: A review of literature on lone parents and low income couple families', Available at <http://research.dwp.gov.uk/asd/asd5/rrep153.pdf>
14. Muehlenberg, B. (2002), 'The case for two-parent family Part II', *National Observer*, Vol. 53, pp 49-58.
15. Murray, C., Williams, J. and Salekin T. (1996), 'Juvenile Delinquency and Family Structure: Links to Severity and Frequency of Offending', *The University of Alabama McNair Journal*, Available at graduate.ua.edu/mcnair/journals/2006/CrystalMurry.pdf
16. Myers, D.G. (1999), 'Social Psychology' (6th Ed.), McGraw-Hill, New York.
17. Ngale, I. (2009), 'Family Structure and Juvenile Delinquency', *Internet Journal of Criminology*, Available at www.internetjournalofcriminology.com
18. Okorodudu, G. (2010), 'Influence of Parenting Styles on Adolescent Delinquency in Delta Central Senatorial District', Available at <http://www.ajol.info/index.php/ejc/article/viewfile/52682/41286>
19. Pruett, K. (1997), 'How men and children affect each other's development', *Zero to Three*, Vol. 18, No. 1, pp 3-11.
20. Radin, N. (1994), 'Primary caregiving fathers in intact families', In Gottfried, A.E and Gottfried, A.W. (Eds.), 'Redefining families: Implications for children's development', Plenum, New York.
21. Rickard, M. (2002), 'Children of Lesbian and Single Women Parents', *Research Note no. 41 2001-02*, Social Policy Group, Parliament of Australia, Available at <http://www.aph.gov.au/LIBRARY/Pubs/RN/2001-02/02rn41.htm>
22. Sanni K., Udoh, N., Okediji, A., MODO F., and Ezech, L. (2010), 'Family Types and Juvenile Delinquency Issues among Secondary School Students in Akwa Ibom State, Nigeria: Counseling Implications', *Journal of Social Sciences*, Vol. 23, No.1.
23. *The Lancet* (2003), 'Single-Parent Kids More at Risk', January 25, 2003.
24. William, M. (1997), 'Reconceptualizing Father Involvement', *Unpublished master's thesis*, Georgetown University, Washington, DC.
25. Wittenborn, M. (2002), 'The Relations between Parenting Styles and Juvenile Delinquency', *Honors Theses*, Available at http://opensiuc.lib.siu.edu/uhp_theses/266

МРНТИ 04.41.21

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.16>

Жақыпбек А.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан,

МОДЕЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКСКЛЮЗИИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация

В статье дается теоретический обзор социальной эксклюзии пожилых людей на примере Европейских и российских моделей, которые на наш взгляд дополняют друг друга. Российская теоретическая модель социальной эксклюзии включает в себя следующие компоненты: социально-экономическая (материальная) депривация, депривация социальных прав (доступ к социальным институтам и услугам), депривация безопасности (безопасная среда), депривация социального участия, культурная (нормативная) дезинтеграция и социальный аутизм. Эти компоненты и показатели специфичны для группы людей в пенсионном возрасте, которые априори являются группой, потенциально подверженному риску социальной эксклюзии.

Европейская модель социальной эксклюзии пожилых людей делает акцент на социальную изоляцию пожилых людей в нескольких областях: здравоохранение и доступ к медицинскому обслуживанию, бедность и материальные лишения, жилищные и местные условия, окружающая среда и межличностные отношения.

Ключевые слова: социальная эксклюзия, пожилые люди, изоляция, исключение от общества, депривация.

Жақыпбек А.А.

ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан.

ҚАРТ АДАМДАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЭКСКЛЮЗИЯСЫНЫҢ ҮЛГІСІ: ШЕТЕЛДІК ЗЕРТТЕУЛЕРГЕ ТЕОРИЯЛЫҚ ШОЛУ

Аннотация

Мақалада қарт адамдардың әлеуметтік эксклюзиясына байланысты бірін-бірі толықтыратын Еуропалық және ресейлік үлгілердің мысалында теориялық шолу беріледі. Әлеуметтік эксклюзияның ресейлік теориялық моделіне мынадай компоненттер кіреді: әлеуметтік-экономикалық (материалдық) депривация, әлеуметтік құқықтардың депривациясы (әлеуметтік институттар мен қызметтерге қол жеткізу), қауіпсіздікті депривациялау (қауіпсіз орта), әлеуметтік қатысуды депривациялау, мәдени (нормативтік) дезинтеграция және әлеуметтік аутизм. Бұл компоненттер мен көрсеткіштернегізінде әлеуметтік эксклюзияға ықтимал бейім топ болып табылатын зейнеткерлік жастағы адамдар тобына тән.

Егде адамдардың әлеуметтік эксклюзиясының еуропалық үлгісі қарт адамдарды бірнеше салада әлеуметтік оқшаулауға баса назар аударады: денсаулық сақтау және медициналық қызмет көрсетуге қол жеткізу, кедейлік және материалдық айырулар, тұрғын үй және жергілікті жағдайлар, Қоршаған орта және тұлғааралық қатынастар.

Кілтті сөздер: әлеуметтік эксклюзия, қарт адамдар, оқшаулану, қоғамнан оқшаулану, депривация.

Zhakupbek A.A.

KazNU named after al-Farabi, Kazakhstan,

MODEL OF SOCIAL EXCLUSION OF OLDER PEOPLE: A THEORETICAL REVIEW OF FOREIGN STUDIES

Abstract

The article provides a theoretical overview of the social exclusion of older people on the example of European and Russian models, which in our opinion complement each other. The Russian theoretical model of social exclusion includes the following components: socio-economic (material) deprivation, deprivation of social rights (access to social institutions and services), deprivation of security (safe environment), deprivation of social participation, cultural (normative) disintegration, and social autism. These components and indicators are specific to a group of people in retirement who are a priori a group potentially at risk of social exclusion.

The European model of social exclusion of older persons focuses on the social exclusion of older persons in several areas: health and access to health care, poverty and material deprivation, housing and local conditions, the environment and interpersonal relationships.

Keywords: social exclusion, older people, isolation, exclusion from society, deprivation.

Введение

Нередко старость означает чувство изоляции, потерю социального статуса, ограничение политического или гражданского участия в общественной жизни. Старость, зачастую сопровождается разной степенью бедности, обусловленной низким уровнем доходов, нередко усложненной проблемами со здоровьем. Сегодня пожилые люди вынуждены полагаться на различные пособия, социальную и медицинскую помощь. Хотя у нас в Казахстане старость всегда ассоциировалась с мудростью, уважением, жизненным багажом, большим опытом. Но демографические изменения представляют собой вызов для всех стран, включая нас, европейских стран и России, в разных степенях.

Главным аспектом этих демографических изменений является старение населения, что влияет на все системы общества, от социального обеспечения до семьи. В дополнение, это изменение происходит в условиях экономической нестабильности, нарастающей безработицы и реформы систем социального обеспечения, особенно пенсионных систем, которые указывают на настоятельную необходимость нового баланса в системе социальной защиты населения.

Одна из главных проблем, с которой сталкиваются Европейские стареющие общества, заключается в том, как обеспечить пожилых людей высокой качественной жизни и предотвратить их изоляции от общества.

В России, по мнению О. В. Красновой (Краснова, 2017), старость – это «возраст плохая адаптация», потому что пожилой человек, вообще, приобретает определенные соматические и психические нарушения, которые изменят семейную жизнь и условия окружающей среды. Сапонов Д.Л. и Смолькин А.А. (Сапонов, Смолькин, 2012) рассуждают, что ментальные и социальные статусы изменяются у пожилых людей, и это приводит к уменьшению физических и социальных возможностей.

В настоящее время в России социальная изоляция измеряется с помощью показателя риска и факторами защиты, различные социальные обстоятельства, которые людям приходится преодолевать. В более широком смысле социальная эксклюзия определяется как «процесс, посредством которого индивиды или группы полностью или частично исключены из полного участия в обществе, в котором они живут» (Максимова и соавт., 2018). Понятие «социальная эксклюзия» содержит две фундаментальные характеристики. Во-первых, это многомерное явление. Например, люди могут быть исключены из общества из-за безработицы, уровня заработной платы, отсутствие владением собственностью, минимального потребления, уровня образования, качества жизни в стране, гражданства. Поэтому исключенные люди появляются чаще все у тех, которые лишены близких контактов или уважения. Тем не менее, понятие «эксклюзия» фокусируется на многомерном характере депривации, когда люди часто лишены сразу множества социальных факторов и таким образом, исключение или социальная эксклюзия (депривация) может происходить одновременно в экономической, социальной и политической сферах (Сапонов, Смолькин, 2012).

Таким образом, целью нашего исследования является анализ двух моделей (европейской и российской модели) социальной эксклюзии пожилых людей. Результаты теоретического обзора помогут нам в создании каркаса Казахстанской модели социальной эксклюзии пожилых людей.

Методология

Опираясь на более масштабное исследования, которые включают в себе качественную методологию множественного тематического исследования этот анализ, основан на двух моделях, которые включают в себе системные взгляды европейских и российских авторов на социальную эксклюзию пожилых. Мы рассматриваем функционирование частных, государственных, добровольных, семейных и дружеских систем. Нас интересует, сравнительно как происходит отчуждение в различных аспектах жизни у пожилых людей в странах Европы и в России.

Исследование социальной эксклюзии и уязвимости населения в целом и в конкретных группах, таких как в группах пожилых людей, часто сравнивают страны в зависимости от их благосостояния. (Berghman, 2001; Майерс, 2001; Muffels и соавт., 2002; Огг, 2005). Однако, такие сравнения до сих пор в основном группировали все страны центральной и восточной Европы или бывшие коммунистические режимы вместе. Этот тип анализа размывает различия между этими странами, как уже признали некоторые авторы.

Цель нашей статьи – объяснить прямые связи между социальной эксклюзии пожилых людей с точки зрения различных социальных институтов и политики в отдельных странах, но скорее представить различия в положении пожилых людей в странах Европы и России и попытаться обобщить их систематическим образом. Основное внимание уделяется анализу степени социальной эксклюзии пожилых.

Социальная изоляция: теоретические основы

Социальная эксклюзия пожилых людей на сегодняшний день является актуальной проблемой в мире. Термин «социальная эксклюзия» получила широкое распространение лишь недавно, но это не означает, что раньше не было этого явления. К 1960-м годам социальная эксклюзия уже стала предметом политических дебатов во Франции, но только после экономического кризиса 1980-х годов, когда был введен минимальный уровень дохода, это понятие начало широко использоваться в странах Европы (Силвер, 1994). Затем, когда социальная эксклюзия и ее преодоление вошли в политическую повестку дня Европейского Союза во второй половине 1990-х годов, стала необходимость более точного определения «социальной эксклюзии». С тех пор изучение социальной эксклюзии является частью социальной политики ЕС. Идут разработки самого понятия социальной эксклюзии, были выделены критерии и показатели ее

установления, и сопровождающие факторы в контекстах разных стран и культур, основанные на эмпирических исследованиях (Эткинсон и соавт., 2002, 2005). Несмотря на то, что предложено множество теоретических разработок, до 2005 года все еще не было найдено общепринятой научной концепции социальной эксклюзии.

В конце XX века в Центральной и Восточной Европе определение социальной эксклюзии рассматривалось как задача междисциплинарной перспективы, одних политических усилий по решению этого вопроса недостаточно (Силвер, 1995; Морган и соавт., 2007). Сильвер (Силвер, 1994), указывает на то, что концептуальная эволюция определения социальной эксклюзии может быть прослежена до неограниченного количества теоретических взглядов. Одна из первых разработок, основанная на семантике понятия, предложена французскими социологами. Эта перспектива подчеркивает динамический и процессуальный характер социальной эксклюзии в реляционных, символических и экономических измерениях (Де Хан, 1998). Здесь ключевой принцип относится к риторике вокруг морального интеграционного дискурса «солидарности», «общественного договора» (Силвер, 1995). Другими словами, социальная эксклюзия выражается в беспокойстве пожилого человека по поводу ослабления или разрыва социальных связей. И чувство беспокойства, и разрыв связей представляют опасность для человека, поскольку означает разрыв материального и символического обмена с обществом (Силвер, 1995)

Сегодня социальная изоляция – это сложное понятие, которое выдвигает на первый план уязвимость общества. Отличительной особенностью концепции является то, что она представляет собой попытку выйти за пределы узкого или одномерного взгляда на человека, опыт на пути к многогранному и более всеобъемлющему взгляду (Лейте и соавт., 2010).

Значение социальной изоляции несколько неясно, учитывая множество измерений и сложный характер понятия и тот факт, что оно предполагает слияние научной и политической значимости. Еще больше размывает это понятие его нечеткие границы с другими понятиями, такими как качество жизни, бедность, лишения, возможности и социальная сплоченность.

В этой статье мы рассматриваем социальную эксклюзию, как смесь многомерных и взаимоусиливающих процессов депривации, приводящие к изоляции от основного потока возможностей, которые общество может предложить. Основные характеристики социальной эксклюзии в концепции Европейских коллег (Влеминкс, Бергман, 2001; Цаклоглу, Пападопулос, 2002; Маданипур, 2000; Рум, 1995):

- многомерность (люди могут быть исключены из различных измерений из общества);
- динамичность (хотя социальная эксклюзия часто наблюдается как состояние и ситуация, он относится к процессу, то есть имеет временное измерение);
- относительность в пространстве и времени (она подразумевает наблюдение за ситуациями и процессами в соответствии с тем, что обычно в конкретном обществе);
- подчеркивает реляционные аспекты (отношения, участие, взаимодействие);
- пространственность (она также включает в себя пространственное измерение).

Таким образом, социальная эксклюзия неизбежно связана с уязвимостью людей и групп в нескольких сферах жизни. Влеминкс и Бергман (Влеминкс, Бергман 2001) изложили основные системы, в которых должен быть включен индивид: демократическая или правовая система (т. е. интеграция), рынок труда (экономическая интеграция), система социального обеспечения (социальная интеграция) и семейные и общинные системы (межличностная интеграция). В исследованиях по социальной изоляции пожилых (Мейерс и соавт., 2001; Муффеллс и соавт., 2002; Огг, 2005; Грунди, 2006), эти области были подробно проанализированы. Опираясь на литературу, установленные исследования и подходов приняты Европейским союзом (ЕС). ЕС выделяет следующие области, в которых может наблюдаться социальная изоляция:

- доходы и материальные лишения;
- рынок труда;
- доступ к услугам (социальным, финансовым, медицинским, долгосрочным));
- жилье;
- образование;
- здоровье;
- местная среда;
- межчеловеческие отношения.

Поскольку мы рассматриваем пожилых людей, не все измерения социальной эксклюзии подходят. К примеру, включение в рынок труда не имеет значения для этой группы; так же как и

включение в образование. Поэтому мы исключим эти два измерения из нашего анализа. Кроме того, мы ограничены информацией, доступной в наборе данных. Таким образом, будут приняты во внимание следующие аспекты: материальные лишения, здоровье, доступ к здравоохранению, жилью, окружающей среде и межличностным отношениям.

Для этих измерений в Европейских исследованиях использовались следующие показатели:

1. Материальные лишения. Те, кто не может позволить себе по крайней мере три из следующих; определяется как материально обделенный:

— адекватное отопление жилища;

— ежегодный отпуск;

— замена изношенной мебели;

— быть в состоянии позволить себе еду с мясом / курицей / рыбой, по крайней мере, через день, при желании;

— покупка новой, а не подержанной одежды;

— приглашая семью и друзей выпить или поесть хотя бы раз в месяц.

2. Жилье. Лица, имеющие по крайней мере одну из следующих жилищных проблем; определяются как переживание отчуждения жилья:

— нехватка места;

— гниль в окнах, дверях или полах;

— сырость или протечки в стенах или крыше;

— отсутствие внутреннего смывного туалета;

— отсутствие ванны или душа.

3. Здоровье. Сюда мы включаем тех, кто оценил свое собственное здоровье как очень плохое.

4. Доступ к медицинскому обслуживанию. Этот аспект относится к тем, кто описывает доступ к медицинской помощи как очень трудный, по любой из следующих причин:

— расстояние до кабинета врача / больницы / медицинского центра;

— задержка в получении назначения;

— время ожидания приема у врача в день приема;

— стоимость посещения врача.

5. Местная окружающая среда. Те, кто не имеет в своем районе по крайней мере два из следующих; определяются как пространственно исключенными:

— продовольственный магазин или супермаркет;

— почтовое отделение;

— банковские учреждения;

— общественный транспорт.

6. Межлические отношения. Те, кому не к кому обратиться в любом (хотя бы одном) из следующих обстоятельств; определяются как исключенные с точки зрения межлических отношений:

— отношения;

— нуждающийся в помощи по дому, когда болен;

— нуждаюсь в совете по серьезному личному или семейному вопросу;

— чувство подавленности и желание с кем-нибудь поговорить; и

— срочно требуется сумма около 500-1, 000 евро, чтобы справиться с чрезвычайной ситуацией.

Российские коллеги предлагают концептуализированную модель социальной эксклюзии пожилых людей. Эта модель была построена на основе зарубежных подходов учитывая специфику российского общества. Российская модель социальной эксклюзии соотносится с понятием «бедность», однако на наш взгляд, она весьма ограничена в объяснительной способности. Причина этого заключается в том, что социальная эксклюзия отражает не только процесс исключения (динамические характеристики), но и условие исключения (статические характеристики). Социальное отчуждение может иметь материальное (экономическое) выражение (распределительное измерение) и нематериальные характеристики (относительный размер). Причины социальной эксклюзии должны быть рассмотрены на групповых и индивидуальных уровнях.

Таким образом, мы сначала определяем два измерения: ситуацию и условие социальной эксклюзии, материальное и нематериальное измерения. Кроме того, материальная составляющая

(или ситуация отчуждения) описывается компонентами, называемыми «социально-экономической (материальной) депривацией», «лишение социальных прав» (доступ к социальным институтам и услуг), а также «лишение безопасности/безопасной окружающей среды». Нематериальные компоненты измеряются через «лишение социального участия», «культурная (нормативная) дезинтеграция», и «социальный аутизм».

Материальные факторы риска социальной эксклюзии часто формируют основу для отдельных факторов риска, взаимодействуют с биологическими факторами риска, и менее чувствительны к вмешательствам, но часто функционируют как система социальной идентичности (семьи или другие группы). К ним относятся ситуативные аспекты жизни в условиях бедности, низкой нормы потребления и перенаселенность жилых помещений (Мельбурн и соавт., 2012).

Социальные и культурные компоненты социальной эксклюзии, Кингстон (Кингстон, 2001) описывает в теории «культурного капитала», как общие нормы и ценности, формирующие поведение индивида. Это необходимо для того, чтобы войти в определенный группу. Культурные ресурсы через нормы и социальные роли «ограничивают и предписывают возможности для индивидов, в том числе в контроле над их собственной жизнью» (Розанова и соавт., 2012).

Социальные ресурсы включают в себя включение и членство в социальных сетях, которые обеспечивают личный доступ к информации и поддержке со стороны других (Сапонов, Смолькин, 2012).

Социальные ресурсы могут включать слабые и сильные связи, а также отношения, которые предлагают эмоциональную и инструментальную помощь. Это связи, построенные на общих интересах и деятельности, такие как семейные связи, которые объединяют индивидов и в основном относятся к частной сфере. Российские исследователи этой темы предлагают рассмотреть социальные ресурсы как индикаторы социальных и культурных компонентов социальной эксклюзии, поскольку люди не могут выбирать их пол или этническое происхождение, но они могут выбирать друзей, интересы и даже родственников.

Поскольку политическое и гражданское участие формализованы, а общественные социальные ресурсы связаны внутри организационных структур, многие исследователи рассматривают гражданское и политическое участие как нечто отдельные сферы эксклюзии.

Компонент, который российские ученые назвали «*социальным аутизмом*», измеряет личные ресурсы и способность их использовать чье-либо текущее положение и не зависит от экономического, культурного или социального статуса. Это микро-уровень ресурсов, которые включают в себя физиологические факторы и физиологическое благополучие и способности (Максимова, 2018).

Таким образом, предлагаемая Российскими учеными модель основана на ряде предположения:

1. Социальная эксклюзия – это многомерное явление, которое отражает как экономические, так и социальные факторы, структурные и социокультурные аспекты жизни и измеряется теоретически с помощью «социально-экономической (материальной) депривацией», «лишение социальных прав», «лишение безопасности / безопасная окружающая среды», «лишение социального участия», «культурная (нормативная) дезинтеграция», «социального аутизма»;

2. Вышеназванные компоненты и показатели характерны для группы пожилых людей и пожилых инвалидов;

3. Социальное отчуждение как условие и ситуация отчуждения может быть непосредственно измеряться через интенсивность его компонентов;

4. Модель имеет односторонний эффект, то есть интенсивность одного из компонентов исключения может привести к росту интенсивности социальной эксклюзии.

Также есть новые исследования, как «Критический обзор и разработка концептуальной модели социальной эксклюзии из социальных отношений среди пожилых людей». Этот критический анализ я описывала в предыдущей статье. Критический анализ Венессы Бурхолта, Бетхана Винтера и еще 9 соавторов (Бурхолт, Винтер и соавт., 2019). Критический обзор дает представление о динамике, лежащую в основе отдельных исследований, которые часто захватывают только отдельные отношения, также критический обзор одновременно рассматривает сложность вопроса и другие возможности для формирования теории, то есть критический обзор интегрирует, интерпретирует и синтезирует информацию по всем исследованиям касательной темы.

В этом анализе понятие «социальная эксклюзия» пожилых людей рассматривается как сложный процесс, который включает в себя отсутствие или нехватка ресурсов, прав, товаров и услуг по мере старения людей, а также снижение участия в нормальных отношениях и мероприятиях, которые доступны большинству людям (Уолш и соавт., 2017).

Были определены несколько областей, способствующие социальной эксклюзии пожилых людей. К ним относили эксклюзию из материальных, финансовых ресурсов и социальных отношений, из услуг удобства и мобильности, участие в общественной жизни, окрестности, общины и социо-культурные аспекты общества (Уолш и соавт., 2017).

В этом концептуальном анализе исследователи сформировали определенные риски, которые включают в себя социальную эксклюзию пожилых людей. Авторы к ним относят (Бурхолт, Винтер и соавт., 2019):

1. Личные качества: пол, сексуальная ориентация и семейный статус;
2. Биологические и неврологические риски: физическое и когнитивное здоровье;
3. Выход на пенсию, социально-экономическое положение и эксклюзия из материальных ресурсов;
4. Миграция;
5. Социальные связи;
6. Психологические ресурсы и социально-эмоциональные процессы;
7. Упругость или устойчивость;
8. Социальные сравнения;
9. Социально-культурные, социально-структурные и экологические риски;
10. Нормы и ценности;
11. Спрос на рабочую силу;
12. Воздействия на окружающую среду и соседства;
13. Политический контекст;
14. Индивидуальное благосостояние;
15. Социальная возможность;
16. Социальная сплоченность;
17. Здоровье и функционирование (Бурхолт, Винтер и соавт., 2019).

Все эти риски являются влияющими факторами, а также определяющими индикаторами социальной эксклюзии среди пожилых людей.

Заключение

Результаты систематического теоретического анализа показывают, что социальная эксклюзия пожилых людей – это процесс, а не явления. Поэтому нам в дальнейшем необходима будет при создании Казахстанской модели социальной эксклюзии пожилых, учитывать социо-культурные аспекты и специфические черты нашего народа. Тем более, когда Казахстан является многонациональным, то индикаторы этой модели будут соответственно крайне другими.

Полагаю, при создании Казахстанской модели нужно будет в первую очередь включить исключение от родственных связей, так как родственная связь основа всех исключений.

References

- Atkinson, A.B., B. Cantillon, E. Marlier and B. Nolan (2005) *Taking forward the EU Social Inclusion Process, An Independent Report Commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union, The Netherlands Institute for Social Research? SCP, The Hague* (retrieved from www.ceps.lu/eu2005lu/inclusion).
- Atkinson, T., B. Cantillon, E. Marlier and B. Nolan (2002) *Social Indicators: The EU and Social Exclusion, Oxford: Oxford University Press*.
- Burholt V., Winter B., Aertsen M., Constantinou C., Dahlberg L., Feliciano V., Gierveld J., Regenmortel S., Waldegrave C. (2019) *A critical review and development of a conceptual model of exclusion from social relations for older people. European journal of ageing.*
- De Haan A. (1998) *Social exclusion: an alternative concept for the study of deprivation? Ids Bull-I Dev Stud, pp. 10–19*
- Finfgeld-Connett D. (2014) *Use of content analysis to conduct knowledge-building and theory-generating qualitative systematic reviews. Qual Res, pp. 341–352*
- Kingston, P.W. (2001) *The unfulfilled promise of cultural capital theory, Soc. Educ., vol. 74, pp. 88–99.*
- Krasnova, O.V. (2014) *Retirement and identity of women, Psikhol. Issled., vol. 7, no. 35, p. 6.*
- Layte, R., Maitre, B. and Whelan, C. (2010) *Second European Quality of Life Survey. Living Conditions, Social Exclusion and Mental Well-being, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.*

- Madanipour, A. (2000) "Social exclusion and space", in Madanipour, A., Cars, A.G. and Allen, J. (Eds), *Social Exclusion in European Cities*, The Stationery Office, London.
- Masa Filipovic Hrast and Anja Kopac Mrak (2013) *Social exclusion of elderly in Central and Eastern Europe*. *International Journal of Social Economics* Vol. 40 No. 11, pp. 971-989.
- Milbourne, P. and Doheny, S. (2012) *Older people and poverty in rural Britain: material hardships, cultural denials and social inclusions*, *J. Rural Stud.*, vol. 28, pp. 389–397.
- Morgan C, Burns T et al (2007) *Social exclusion and mental health*. *Br J Psychiatry* pp. 477–483
- Myck, M., Najsztab, M., and Oczkowska, M. (2015) *Measuring social deprivation and social exclusion, in Ageing in Europe—Supporting Policies for an Inclusive Society*, Börsch-Supan, A., Kneip, T., Litwin, H., et al., Eds., Boston: De Gruyter, pp. 67–78.
- Room, G. (1995), "(ur): beyond the threshold", *The Measurements and Analysis of Social Exclusion*, The Policy Press, Bristol.
- Rožanova, J., Keating, N., and Eales, J. (2012) *Unequal social engagement for older adults: constraints on choice*, *Can. J. Aging*, vol. 31, pp. 25–36.
- S. G. Maximova, O. E. Noyanzina, and D. A. Omelchenko (2018) *A Model of Social Exclusion of Elderly People in Siberian Regions.*, *Advances in Gerontology*, Vol. 8, No. 1, pp. 58–63.
- Saponov, D.I. and Smol'kin, A.A. (2012) *Social exclusion of the elderly people: the development of a measurement model*, *Monitoring*, no. 5 (111), pp. 83–94.
- Silver H (1994) *Social exclusion and social solidarity: three paradigms*. *Int Inst Labour Stud Geneva*.
- Silver H (1995) *Reconceptualising social disadvantage: three paradigms of social exclusion*. In: Rodgers G, Gore C, Figueiredo JB (eds) *Social exclusion: rhetoric, reality, responses*. *International Labour Organization, Geneva*.
- Tsakoglou, P. and Papadopoulos, F. (2002) "Identifying population groups at high risk of social exclusion: evidence from the ECHP", in Muffels, R.J.A., Tsakoglou, P. and Mayes, D.G. (Eds), *Social Exclusion in European Welfare States*, Edward Elgar, Northampton, pp. 135-169.
- Vleminckx, K. and Berghman, J. (2001) "Social exclusion and the welfare state: an overview of conceptual issues and implications", in Mayes, D.G., Berghman, J. and Salais, R. (Eds), *Social Exclusion and European Policy*, Edward Elgar, Northampton.
- Walsh K, O'Shea E, Scharf T, Murray M (2012) *Ageing in changing community contexts: cross-border perspectives from rural Ireland and Northern Ireland*. *J Rural Stud*, pp. 347–357

XFTAP 11.25.15

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.41>

Жақсылық Ж.А.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-і, Қазақстан

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САЯСАТТЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ (ГРУЗИЯ, СИНГАПУР МЕМЛЕКЕТТЕРІ НЕГІЗІНДЕ)

Аңдатпа

Мақалада Грузия, Сингапурдағы сыбайлас жемқорлықпен күрес тәжірибесі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты мемлекет жүргізіп отырған тиімді тәжірибелерді және сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың негізгі элементтерін зерделеу болып табылады. Қазақстан үшін әлемдік тәжірибе әрдайым маңызды және Сингапур мен Грузия мысалында тәжірибесін қарау айқын болды. Грузия посткеңестік елдердің ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы анағұрлым нәтижелі саясат жүргізіп келеді. Соңғы 7 жылдың көрсеткіштері сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексіне біздің еліміз балл бойынша алға жылжуда, алайда сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатта енгізілген тәсілдерді, институционалдық тәсілдерді барынша егжей-тегжейлі зерттеуді талап ететін көптеген проблемалар бар. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықты жою жөніндегі шаралардың нәтижелілігі экономикалық жағдайларға, мінез-құлық құрылымдарына, қоғамда тарихи қалыптасқан нормаларға да қатысты. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша жетістіктің нәтижесі қоғамда өзінің мәдени-құндылықтық, сондай-ақ мінез-құлықтық құрылымдарына байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа ережелер мен нормаларды енгізуге қарсы әрекет ететін қоғамдық институттардың сақталмауына тікелей қатынасы болады.

Түйін сөздер: саясат, сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, реформа, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы, әлемдік тәжірибе, Грузия, Сингапур

Жақсылық Ж.А.

КазНУ им. Аль-Фараби, Казахстан

МИРОВОЙ ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ ANTI-CORRUPTION ПОЛИТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ГРУЗИИ, СИНГАПУРА)

Аннотация

В статье рассматривается опыт борьбы с коррупцией в Грузии, Сингапуре. Целью исследования выступает изучение эффективных практик проводимой государством и основные элементы антикоррупционной политики. Для Казахстана мировой опыт всегда важен и будет вполне очевидным рассмотрение опыта на примере Сингапура и Грузии. Грузия как одна из постсоветских стран проводит более результативную антикоррупционную политику. Показатели последних 7 лет в индексе восприятия коррупции наша страна по баллу продвигается вперед, но в антикоррупционной политике есть много проблем, которые требуют более детального изучения внедренных подходов, институциональных. Вместе с тем результативность мер по искоренению коррупции в значительной степени зависит от экономических условий, поведенческих конструкций, исторически укоренившихся в обществе норм. Помимо этого, результат успеха по борьбе с коррупцией напрямую зависит от того, сохранились ли в обществе те общественные институты, которые в силу своих культурно-ценностных, а также поведенческих конструкций неминуемо станут противодействовать введению новейших антикоррупционных правил и норм.

Ключевые слова: политика, коррупция, антикоррупционная политика, реформа, борьба с коррупцией, Конвенция ООН против коррупции, мировой опыт, Грузия, Сингапур

Zhaksylyk Zh.A.

*KazNU named after al-Farabi
Almaty, Kazakhstan*

WORLD EXPERIENCE OF ANTI-CORRUPTION POLICY (ON THE EXAMPLE OF GEORGIA, SINGAPORE)

Abstract

The article discusses the experience of fighting corruption in Georgia and Singapore. The purpose of the study is to study effective practices of the state and the main elements of anti-corruption policy. For Kazakhstan, the world experience is always important and it will be quite obvious to consider the experience on the example of Singapore and Georgia. Georgia, as one of the post-Soviet countries, is pursuing a more effective anti-corruption policy. Indicators of the last 7 years in the corruption perception index, our country is moving forward on the score, but there are many problems in anti-corruption policy that require a more detailed study of the implemented approaches, institutional ones. At the same time, the effectiveness of measures to eliminate corruption depends to a large extent on economic conditions, behavioral structures, and historically entrenched norms in society. In addition, the result of success in the fight against corruption depends directly on whether the public institutions that, due to their cultural values and behavioral structures, will inevitably oppose the introduction of the latest anti-corruption rules and regulations have been preserved in society.

Keywords: policy, corruption, anti-corruption policy, reform, fight against corruption, UN Convention against corruption, world experience, Georgia, Singapore

Сыбайлас жемқорлық қазіргі таңда элем елдерінің барлығына тән құбылыс. Оның тарихи сипаты бар, уақытпен дамып, белгілі бір елдің элеуметтік жағдайлары мен дәстүрлеріне айтарлықтай байланысты өте күрделі және бір мағыналы түсінілетін ұғым. Сыбайлас жемқорлық, ең алдымен, адамдар арасындағы сенімді жоятын, мемлекеттердің дамуына кедергі келтіретін, халықтың демократиялық институттарға сенімін түсіретін және трансұлттық қылмыстардың жол

берілуіне әсер ететін әлеуметтік ауру. Бұл термин, әдетте, бюрократиялық аппарат және саяси элитаға қатысты қолданылады. Сыбайлас жемқорлыққа дискрециялық билікке, яғни, өзінің қалауы бойынша өзіне тиесілі емес қандай да бір ресурстарды бөлу билігіне иемін деп санайтын адамдар ұшырайды. Әр елдегі сыбайлас жемқорлық ұлттық, этникалық, діни және құқықтық дәстүрлерді жиі анықтайды. Мысалы, кейбір елдерде шенеунікке туған күніне немесе мерекеге кішігірім сыйлық беру табиғи әрекет болып саналса, ал басқа елдерде мұндай сыйлықты алу фактісі қоғамдық мораль нормаларын өрескел бұзу ретінде қабылданады. Не дегенмен, сыбайлас жемқорлықтың қандай түрі болмасын, ол – қоғамдағы тепе-теңдік пен адам құқықтарын бұзу болып табылады. Бүгінгі күні мемлекеттердің басты күресуші саласы да осы сыбайлас жемқорлық. Оған қарсы күресте Қазақстанда әлемдік тәжірибенің үлгілерімен танысып, осы бағыттағы жұмыстарда қолдануда.

Қазақстан БҰҰ-ң 2003 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын 2008 жылы 4 мамырда N31 Заңын кейбір ескертпелермен ратификациялаған болатын. Конвенция алдына келесі мақсаттарды қойды: неғұрлым тиімді және пәрменді түрде сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға және оған қарсы күреске бағытталған шараларды қабылдау мен нығайтуға жәрдемдесу; сыбайлас жемқорлықтың алдын алуда және оған қарсы күресте халықаралық ынтымақтастықты ынталандыру, жеңілдету мен қолдау және техникалық көмек көрсету, оның ішінде активтерді қайтару жөнінде шаралар қабылдау; адалдық пен параға сатылмаушылықты, жауапкершілікті, сондай-ақ көпшілік істер мен көпшілік мүлікті тиісті басқаруды көтермелеу [1 с.]. Конвенция әлем мемлекеттерінің көпшілігі өз түсініктемелерімен қабылдады. Сыбайлас жемқорлық әлемнің кедей және бай елдерінде де бар. Оның таралу ауқымы және халықаралық қоғамдастықтың осы келеңсіз құбылысқа назар аударуы сыбайлас жемқорлықты қазіргі заманның жаһандық проблемасына айналдырды. Зерттеулерге сәйкес, сыбайлас жемқорлыққа байланысты проблемалар саяси өмірде, сот жүйесін қоса алғанда, құқық қорғау органдарында, медициналық қызмет көрсету саласында, экономикада және адам қызметінің басқа да салаларында аса өткір болып отыр. Transparency International халықаралық ұйымы жүргізген сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексінің 2019 жылғы есебі 2020 жылдың 23 қаңтарында жарық көрген еді. Оның қорытындылары осы саладағы күрестің тоқырауға ұшырап отырғанын көрсетті. Ұйым жүргізген талдауларға сәйкес, ақша саяси билікке әсер ететін елдерде сыбайлас жемқорлық кеңінен таралғанын анықтады.

Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексінің 180 ел мен аумақты олардың мемлекеттік сектордағы сыбайлас жемқорлықтың қабылданатын деңгейі бойынша бағалайды, 13 сараптамалық бағалау және кәсіпорын басшыларының сауалдары деректерін негізге ала отырып. Нөлден бастап (сыбайлас жемқорлықтың өте жоғары деңгейі) 100-ге дейін (сыбайлас жемқорлықтың өте төмен деңгейі) шкала пайдаланылады. Елдердің үштен екісінен астамы 50-ден төмен баллға ие болса, бұл ретте орташа балл небәрі 43-ті құрайды. 2012 жылдан бастап тек 22 мемлекетте, сонымен бірге, Эстонияны, Грецияны және Гайананы қоса алғанда, өз бағаларын едәуір жақсартты. Ал жиырма бір ел, оның ішінде Австралия, Канада және Никарагуа өз орындарын айтарлықтай нашарлатты.

Transparency International халықаралық ұйымының зерттеуі көрсеткендей, ең дамыған елдердің кейбірі өзінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы импульсын сақтап қалғысы келетін болса, әрекет етпеуге мүмкіндік бермейді. G7-ң төрт елі өткен жылға қарағанда төмен баға алды: Канада (-4), Франция (-3), Ұлыбритания (-3) және АҚШ (-2). Германия мен Жапонияда ілгерілеу болған жоқ, ал Италия бір баллды қосты.

СЖҚИ сараптамасы бойынша жақсы көрсеткіштері бар елдердің сондай-ақ сайлау науқандарын қаржыландыруды реттеу жөніндегі неғұрлым қатаң шаралар және саяси консультацияларды неғұрлым кең қамту бар екенін көрсетеді. Сайлау науқандарын қаржыландыру туралы нормативтік ережелер түгел қамтитын және жүйелі түрде қолданылатын елдерде СЖҚИ-ң орташа көрсеткіші 70 баллды құрайды, ал мұндай нормативтік актілер жоқ немесе тиімсіз қолданылатын елдерде орташа балл тиісінше 34 және 35-ті құрайды. 2012 жылдан бастап СЖҚИ көрсеткіштерін айтарлықтай жақсартқан елдердің алпыс пайызы сайлау кампанияларына қайырымдылыққа қатысты ережелерді күшейтті.

Кең және ашық консультациялық процестері бар елдер орта есеппен СЖҚИ бойынша 61 балл алды. Керісінше, кеңес жоқ жерде орташа балл небәрі 32 құрайды. 2012 жылдан бастап СЖҚИ көрсеткіштерін айтарлықтай төмендеткен елдердің басым көпшілігі саяси шешімдер қабылдау процесіне неғұрлым маңызды саяси, әлеуметтік және іскер субъектілерді тартпайды.

Енді осы көрсеткіште Қазақстан небәрі 34 баллды алды (113 орын), ал біздің мақаламызда қарастырғалы отырған екі ел – Грузия мен Сингапур тиісінше 56 (44 орын) және 85 (4 орын)

баллды алды (1-кесте). Әрине Сингапурдың жоғары балл алуы – оның сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының әлі де әлем үшін үлгі екенін көрсетеді.

1-кесте. 2012-2019 жж. Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексындағы елдердің алған баллдары

№	Ел	Балл							
		2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012
1	Сингапур	85	85	84	84	85	84	86	87
2	Грузия	56	58	56	57	52	52	49	52
3	Қазақстан	34	31	31	29	28	29	26	28

Енді осы екі елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүргізілу процесіне тоқталайық. Соңғы он бес жылда Грузия сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес ісінде айтарлықтай ілгерілеуге қол жеткізді. Бұл табыс көбінесе тиімді құқық қорғау қызметінің және әкімшілік рәсімдерді оңайлатудың арқасында мүмкін болды, бұл көпшілік әкімшіліктегі ұсақ сыбайлас жемқорлықты жоюға мүмкіндік берді. Енді, ең қарапайым міндеттер шешілген кезде, Грузия сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің келесі кезеңінде және көптеген басқа елдер сияқты биліктің жоғарғы элитасындағы сыбайлас жемқорлыққа және күрделі сыбайлас жемқорлық қылмыстарға байланысты жаңа проблемаға тап болуы мүмкін. Грузия бұл проблеманы шешу үшін барлық мүмкіндіктерге ие, алайда табысқа жету үшін оған қол жеткізуде тыныштандырып қана қоймай, сыбайлас жемқорлық пен өнертапқыштық және белсенді күресші болу керек еді. Және оған жетуде ең маңызды болып саналатын реформалар мен олардың тиімді жүзеге асуы.

Грузияда соңғы жеті жылда жүзеге асырылған сыбайлас жемқорлыққа қарсы реформалар елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы реформаларға бастамашылық жасау кезінде басталған бастамаларға көп мөлшерде сүйенеді. Мысалы, 2017 жылдың 1 шілдесінен бастап күшіне енген «Жария қызметте мүдделер мен сыбайлас жемқорлықтың үйлесімсіздігі туралы» [3] заң күшейтілді, 2010 жылы қолданысқа енгізілген мүлікті электронды түрде декларациялау жүйесі жетілдірілді, декларация тапсырушылардың саны артты және декларацияларды бақылау мен тексеру жүйесін әзірлеу бойынша жұмыстар басталды. Бұдан басқа, 2010 жылы енгізілген электрондық сатып алу жүйесі неғұрлым ашық болды және Мемлекеттік сатып алу агенттігі конкурстық іріктеусіз жасалған сатып алу келісімшарттары туралы ақпаратты Интернетте жария етіле бастады. Қызмет көрсету рәсімдерін оңайлату және әкімшілік сыбайлас жемқорлық үшін мүмкіндіктерді қысқарту мақсатында құрылған мемлекеттік қызмет көрсету орталықтарының желісі бүкіл ел бойынша кеңейтілді. Жаңа қоғамдық орталықтар қолданысқа енгізілді, және электрондық қызметтерді экономика және тұрақты даму министрлігі мен ішкі істер министрлігін қоса алғанда, қызметтер көрсету бойынша тағы да бірнеше мекеме енгізді. 2013 жылы ақпарат бостандығын одан әрі дамыту мақсатында деректерді, соның ішінде муниципалитеттер және электрондық сұраныстар деңгейінде бастамашылық жариялау стандарттары қабылданды және ашық деректер порталы құрылды. Саяси қызметтегі қаржының ашықтығы сайлау Кодексі мен «Азаматтардың саяси бірлестіктері туралы» Заңын [4] реформалаудың арқасында күшейтілді және партияларды қаржыландыру мониторингіне жауапты мемлекеттік аудит қызметінің өкілеттіктері мен мандаты кеңейтілді. «Азаматтардың саяси бірлестіктері туралы» Заңның жаңа редакциясы бойынша заңды тұлғаларға, олардың бірлестіктеріне немесе басқа да ұйымдық құрылымдарға партияларды қаржыландыруға тыйым салынады. Алайда, партиялар сайлау субъектісі ретінде тіркелгеннен кейін сайлау науқанына 1 миллион лариге (шамамен 600 мың доллар) дейін банк несиесін ала алады. Жобаға сәйкес қайырымдылық көлемі жылына 60 мың лариден (шамамен 36,6 мың доллар) аспауы тиіс. Бұл ретте жеке тұлға, егер оның жылдық табысының 15% - дан астамын оның қатысуымен құрылған кәсіпорынның немесе кәсіпорынның пайдасына жүзеге асырылған оңайлатылған мемлекеттік сатып алуды құрайтын болса, қайырмалдықтар енгізе алмайды. Заңға өзгертулер мен толықтырулар енгізідген кездесегі Грузия парламентінің төрағасы Давид Бакрадзе «Азаматтардың саяси бірлестіктері туралы» Заңның партияларды қаржыландыруға байланысты реттеуші мәселелер енгізілген түзетулері кері күші жоқ деп мәлімдеген еді [5].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің қолда бар құралдарын жетілдіруге қосымша, Грузия үкіметі сондай-ақ мансаптық кәсіби қызмет қағидаты-алдыңғы Үкімет қарсы батыл әрекет ететін қағида негізінде мемлекеттік қызметтің түбегейлі реформасына бастама жасады. Салғастырушыларды қорғау туралы жаңа заңнама қабылданды. Сонымен қатар, Грузия сот жүйесі

мен қылмыстық сот төрелігі жүйесінің бірқатар маңызды реформаларын жүзеге асыруға кірісті. Мұндай оң ілгерілеулер ЕО визалық режимді ырықтандыру туралы келісімді қабылдауға және «ашық үкімет» әріптестігінің тең төрағасы ретінде Грузияны сайлауға ықпал етті. Алайда, кейбір жаңа заңдар мен тетіктер мониторинг жүргізу кезінде күшіне енбеген, сондықтан олардың елдегі сыбайлас жемқорлық деңгейіне әсерін мерзімінен бұрын бағалау болып табылады.

Сингапурдың сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының өзіндік ерекшелігі – ол «жас» мемлекет жағдайында тез және тиімді экономикалық реформалармен қатар әзірленуінде. Өткен ғасырдың 50-ші жылдарының соңында Британия өз отарларынан кете бастаған кезде, Сингапур жағдайдың сәтті тоғысуы нәтижесінде тәуелсіздікке және ауқымды қайта құруларды табысты жүзеге асырған саяси көшбасшылардың мықты командасына ие болды. Мұндай жағдай мемлекетке сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың ең тиімді әдістері мен институттарын ағылшын үлгісін негізге ала отырып (тілмен, сол жақты қозғалыспен және басқа да тұрмыстық аспектілердің массасымен бірге) имплементациялауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, Сингапурда реформаларға қарсы тұратын ескі саяси және бизнес-элита болмады. Сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа қойылған идеяларды дәйекті және тиімді іске асыруға қол жеткізілді.

Сингапурдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы реформалардың маңызды постулаты сыбайлас жемқорлыққа «нөлдік төзімділікті» құру болды, ең алдымен билік органдарында сыбайлас жемқорлықты болдырмау туралы арнайы Заңмен бекітілген (Prevention of Corruption Act) [6]. Жаңа мемлекеттің саясатын ой-пікірлестер командасы анықтады, ол үшін сол тарихи кезеңде тәуелсіздікке қол жеткізуден туындаған патриоттық өрлеу Отанға адалдық пен қызмет етуді білдіреді. Бұл ретте осы ережелерді сақтамағандар қатаң жаза күтті. «Қамшыға» қарсы «пірәндік» — адалдық пен сатылмаушылық принциптерін ұстанатын мемлекеттік қызметшілерге арналған жан-жақты көтермелеу жүйесі құрылды [7].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің бұрынғы отарлық қызметін қайта құрғаннан кейін, реформаторлар сыбайлас жемқорлықты тергеу бойынша бірыңғай Бюро (Corrupt Practices Investigation Bureau — CPIB) ұйымдастырды. Бұл Бюро сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты бақылаумен және іске асырумен ғана емес, сонымен бірге, жеткілікті кең өкілеттіктері бар тергеумен де айналысады, атап айтқанда: Бюро қызметкерлерінің тінту жүргізуге, кез келген құжаттарды ұсынуды талап етуге, тыйым салуға, бағынбағаны үшін теруге, куәларды жауап алуға тартуға құқығы бар. Оларға сондай-ақ күдіктінің туыстары мен кепілгерлерінің қызметін зерттеуге, олардың кез келген банктік, үлестік және есеп айырысу шоттарын және қаржылық құжаттарын тексеруге рұқсат етілген.

Бюроның тек Премьер-Министрдің Кеңесіне және прокуратура не ПМ-ге бағынатынын атап өткен жөн. Бюро басшысының белгілі бір тәуелсіздігі Премьер-министрден де бар, өйткені CPIB Президенті-сайланбалы лауазым және өз бастамасы бойынша тергеуге рұқсат бере алады. Шенеуніктер элита бюроны бақылауға алу үшін бірнеше рет күш салды, ол үшін CPIB тергеулерін бақылау үшін арнайы комиссиялар құрылды. Бірақ бұл талпыныстардың барлығы сәтсіз болды, өйткені ел басшылығы саяси ерік танытты және бюроның жұмысын шектемеді.

Сингапурдың сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатында қиянат жасағаны үшін жазалаудың бұлтартпастығы мен қатандығы қағидаты іске асырылды. Кінәлілер қамауға алудың үлкен мерзімін, жоғары айыппұлдарды, сондай-ақ барлық шығын сомасын өтеу талаптарын алады. Уақыт өте келе жазалау тек қатандатылды. Мысалы, 1989 жылы пара үшін айыппұл 10 есеге өсті [86]. Тергеу тікелей күдіктіге қарсы ғана емес, сондай-ақ оның жақындарына қарсы жүргізілуі мүмкін, тәркілеу сондай-ақ кінәлінің ортасына қолданылуы мүмкін. Айыпталушы қайтыс болған жағдайда айыппұлдар мен өтемақыларды төлеу міндеттемесі оның мұрагерлеріне жүктелуі мүмкін. Сондай-ақ, Сингапурда сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін кінәлілік презумпциясы принципі іске асырылды, яғни негізді күдік болған жағдайда кінәсіздікті дәлелдеу ауыртпалығы қызықтырылғанға жатады [8].

Барлық репрессивті шаралардың қарама-қарсы көрсеткіші көтермелеу жүйесі болып табылады. Сингапурда әлемдегі шенеуніктер үшін ең жоғары жалақы белгіленді. Мемлекеттік қызметкерлер ие 13-ші жалақы және бонус төленеді. Бірақ бұл жүйе сыбайлас жемқорлық тұрғысынан наразылығы жоқ адамдарға қатысты ғана жұмыс істейді. Мемлекеттік қызметшілерді тәрбиелеу және дамыту үшін бірнеше құрылым бар, олардың бірі — Public Service Division (PSD), сондай-ақ Премьер-Министр Кеңесінің қарамағында. PSD құрамына арнайы жоғары оқу орны, мемлекеттік қызмет университеті кіреді [9]. Осы құрылым аясында құрылған соңғы жобалардың бірі – «XXI ғасырдағы мемлекеттік қызмет» бағдарламасы. Ол тек жұмысшыны ғана емес,

шенеуіктердің шығармашылық әлеуетін дамытуға, мемлекеттік қызметте жайлы психологиялық орта құруға барынша ықпал етуді көздейді.

Дамыған батыс демократияларынан айырмашылығы, Сингапурдың сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатында Үкімет БАҚ пен азаматтық қоғамға айтарлықтай аз сүйеніп отыр. Бір жағынан, бұл кез келген өзгерістерді тез және тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді, ал екінші жағынан – халықты реформалар процесіне тартуда бірқатар қиындықтар туғызады.

Newspaper and Printing Press Act және Broadcasting Act заңдарында іске асырылған БАҚ-қа қатысты мемлекеттің саясаты шектеулі сипатқа ие. Шетелдік БАҚ-тың жұмысы өте қиын: шетелдіктер масс-медианы меңгере алмайды, шетелдік БАҚ-тың Сингапур саясаты тақырыбында жарияланымдары келісуден өтуі тиіс, шетелдік басылымның бірнеше данасының болуы адамда қылмысқа теңестірілуі мүмкін. Ұлттық БАҚ үшін шектеулер аз, бірақ олар үшін тіркеудің рұқсат беру рәсімі, лицензияны және т. б. кері қайтарып алу мүмкіндігі бар. Сондай-ақ, диффамация туралы өте қатаң заң бар, бұл үшін халықаралық құқық қорғау ұйымдары Сингапур сынайды.

Азаматтық қоғамның әлсіздігі үкіметті онымен өзара іс-қимылдың қосымша тетіктерін іздеуге мәжбүр етеді. Бұл мақсат үшін Үкімет аппаратында — Feedback Unit, кейіннен REACH (reaching everyone for active citizenry home) бағдарламасына қайта құрылған, қоғамдық пікірді зерттеуге және азаматтардан реакция алуға бағытталған арнайы бөлімше құрылды [10].

Бұл ретте, Сингапур үкіметі экономикалық саясат саласында барынша ашық болып табылады және Халықаралық бизнес үшін қолайлы жағдай жасайды. Бұл мемлекет барлық халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы келісімдерге қатысып, жеке сектордағы, сондай-ақ мемлекеттік сектордағы теріс пайдаланушылықты қатаң түрде қудалайды, министрліктер мен ведомстволарда шетелдік инвесторларға көмек көрсету үшін мамандандырылған қызметтері бар. Мұндай саясат Сингапурға сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің Халықаралық рейтингтерінде жетекші орынға ие болуға мүмкіндік береді [2].

Осылайша, шетелдік тәжірибені, оның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әдістерін зерттей отырып, біз келесідей қорытындыға келдік: бүгінгі таңда Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің шетелдік тәжірибесі толыққанды қолданылмай келеді. Бұл ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді, еліміздегі демократия институттары мен азаматтық қоғамның дамуына, азаматтардың білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру, мүліктік қатынастар саласындағы өздерінің конституциялық құқықтарын іске асыруына кедергі келтіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы // <http://www.adilet.gov.kz/kk/node/58> (өтініш күні 10.02.2020)
2. Corruption Perceptions Index 2019 // <https://www.transparency.org/cpi2019> (өтініш күні 12.02.2020)
3. Закон Грузии «О несовместимости интересов и коррупции в публичном учреждении» (21.12.2016 N157) // <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/33550/55/ru/pdf>
4. Закон Грузии «О политических объединениях граждан» // <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/28324/15/ru/pdf>
5. Закон «О политических объединениях» в Грузии не имеет обратной силы – Бакрадзе // <https://sputnik-georgia.ru/georgia/20111230/214522632.html> (өтініш күні 12.02.2020)
6. Prevention of Corruption Act. Singapore Statutes Online Plus. Available from: sso.agc.gov.sg/Act/PCA1960?ProvIds=legis#legis. (өтініш күні 12.02.2020)
7. Quah J.S. Combating Corruption in Singapore: What Can be Learned? *Journal of Contingencies and Crisis Management*. 2001; 9 (1): 29—35.
8. Republic of Singapore, *Government Gazette Acts Supplement*. Singapore: Singapore National Printers; 1989; 13.
9. Public Service Division. Available from: psd.gov.sg/. (өтініш күні 13.02.2020)
10. Ministry of Communications and Information of Singapore. Available from: reach.gov.sg/about-us/about-reach. (өтініш күні 15.02.2020)

МРНТИ 04.71.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.17>

Абсаттаров Г.Р.¹, Дүйсенбаев Т.О.¹

¹КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Казахстан

ПРИОРИТЕТНЫЕ ЗАДАЧИ СТРАТЕГИИ ВНЕШНЕЙ КУЛЬТУРНОЙ ПОЛИТИКИ КИТАЯ

Аннотация.

В нынешнее время в условиях высокого развития Китая, внешняя культурная политика Китая формируется и реализуется на основе установления долгосрочной стратегии, которая ставит перед собой определения порядка выполнения задач в пространстве и времени, избирательность в выборе методов, средств, форм, ресурсов, сосредоточении усилий. Культурная политика КНР является хорошо сбалансированным и многогранным сложным феноменом. На нее имеет воздействия ряд факторов, а ее проведение требует выделения особой стратегии, которые в совокупности зависят от приоритетов.

В данной статье рассмотрены приоритеты внешней культурной политики КНР, которые перед собой строят долгосрочная культурная политика Китая. Для того чтобы понять всю суть стратегии культурной политики мы должны понять его приоритетные задачи.

Ключевые слова: Культура, Китай, внешняя культурная политика, приоритеты и задачи

Абсаттаров Г.Р.¹, Дүйсенбаев Т.О.¹

¹Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті, Қазақстан

ҚЫТАЙДЫҢ СЫРТҚЫ МӘДЕНИ САЯСАТ СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ БАСЫМ МІНДЕТТЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта, Қытайдың жоғары даму жағдайында, Қытайдың сыртқы мәдени саясаты кеңістік пен уақыттағы міндеттер ретін, әдістерді, құралдарды, ресурстарды және күш-жігерді таңдаудағы селективтілікті анықтайтын ұзақ мерзімді стратегияны құру негізінде жүзеге асырылады. Қытайдың мәдени саясаты - бұл теңдестірілген және жан-жақты күрделі құбылыс. Оған бірқатар факторлар әсер етеді, және оны іске асыру арнайы стратегияны бөлуді талап етеді, ол жиынтықта басымдықтарға байланысты болады.

Бұл мақалада Қытай ұзақ мерзімді мәдени саясат құрып жатқан Қытайдың сыртқы мәдени саясатының басымдықтары қарастырылады. Мәдени саясат стратегиясының мәнін түсіну үшін біз оның басымдылығын түсінуіміз керек.

Түйін сөздер: Мәдениет, Қытай, сыртқы мәдени саясат, басымдықтар мен міндеттер

G.R. Absattarov¹, T.O. Duisenbaev¹

¹The Kazakh Ablay Khan University of International relations and world languages, Kazakhstan

PRIORITY TASKS OF CHINA'S FOREIGN CULTURAL POLICY STRATEGY

Abstract.

At present, in conditions of high development of China, China's foreign cultural policy is formed and implemented based on establishing a long-term strategy, which sets itself the definition of the order of tasks in space and time, selectivity in the choice of methods, means, forms, resources, and concentration of efforts. The cultural policy of China is a well-balanced and multifaceted complex phenomenon. A number of factors influences it, and its implementation requires the allocation of a special strategy, which together depend on priorities.

This article discusses the priorities of China's foreign cultural policy, which China is building a long-term cultural policy. In order to understand the essence of the strategy of cultural policy, we must understand its priority tasks.

Keywords: Culture, China, foreign cultural policy, priorities and tasks

Культура - это такая многогранная концепция, охватывающая целый ряд тем, процессов, различий, и что ее можно применять лишь смутно и интуитивно. Большое количество антропологов и ученых из разных дисциплин пытались определить его по-разному и подчеркивали бесчисленные аспекты культуры. Следует отметить, что термин «культура» варьируется в зависимости от многочисленных изменений и никогда не может быть описан как единое целое. Кроме того, он также считается сложным процессом с динамикой, а также выделяющимися особенностями.

Существует множество различных взглядов на концепцию культуры, которые являются фундаментом для культурных исследований. Наличие этих точек зрения на культуру могут быть полезны для создания открытого и широкого горизонта для людей, которые хотят понять, что такое культура.

1. Культура является интегрированной, а не изолированной концепцией. Интеграция означает, что определенная часть определенной культуры каким-то образом связана с другой культурой, что можно рассматривать как набор взаимно влияющих отношений между различными культурами.

2. Культуры являются продуктами истории. Развития культуры занимает много времени и, как правило, передаются через поколение к поколению.

3. Культуры могут быть изменены и подвержены влиянию, а также могут вызывать изменения и влияния. По отношению к людям культура способна влиять и изменять людей; человеческое поведение изменило бы и сформировало культуру также. С другой стороны, для рассмотрения самой культуры разные культуры могут иметь интерактивные эффекты с изменениями и влияниями друг на друга.

4. Культуры укрепляются различными социальными и культурными ценностями. Культурные ценности играют важную роль в развитии человека, а также являются мощным фактором, определяющим поведение человека. Поэтому в общих чертах культура рассматривается как неотъемлемая часть человеческого общества. Хотя приведенные выше определения культуры основаны на ряде дисциплин, характеристики культурных изложены аналогичным образом. Культура является важной частью не только в жизнедеятельности общества, государства, но и имеет особое влияние на многие глобальные процессы в сферах политики, экономики и т.д.

Основываясь на анализе культурных компонентов со многими различными исследованиями, эта статья должна изложить влияние приоритетов и задач стратегии культурной политики Китая в сфере культурологии, а также показать ее механизмы, цели и задачи. Китай придерживается избирательной дипломатии, а внешняя культурная политика реализуется с учетом задач приоритетов и обладает разной характерностью в разных регионах мира. Для понимания обоснованности и логики таких установленных приоритетов надо учесть ряд исторических и ментальных обстоятельств. У Китая высокая способность к воспроизводству традиционных ценностей и распространению за пределы страны, как к традиционным ценностям можем привести учения Конфуция. Культурные ценности и образ жизни Китая не соответствуют насильственному навязыванию, а также исторически правители страны полагали, что распространения культуры в регионы, которые не входят в зоны культурного влияния бессмысленными.

Современный Китай взаимодействует перспективными для него странами, разделяет партнеров на главных и второстепенных, основная идеология взаимодействия с миром стало единение, во внешней политической практике стремиться:

1) укреплять взаимоотношения с миром в том числе, активное сотрудничество с Западными странами, придерживаясь нейтралитета, не пытается стать союзником и не навязывает их ценности

2) стремится к гармонии в международных отношениях. Внешняя культурная политика Китая в разных странах и регионах мира, проявляется достижением статуса державы, исключая насильствие, на таких целях строится долгосрочная стратегия; без нее невозможна, и культурная политика.

Существует долгосрочная реализация культурной стратегии Китая, которая предполагает решение в приоритетном порядке ряда взаимосвязанных задач:

1. Устранение фобий по отношению к внешней политике Китая. Самая первая задача, это устранение существующего недоверия по отношению к набирающему мощь Китая во всем мире. Необходимость такой задачи обуславливается сложившимся фобии к внешней политике и культуре Китая в целом. С распространением недоверия к китайской культуре, китайский исследователь Ван Исян констатирует: «отношение международного сообщества к китайской культуре однобоко и ограничено, оно в любом случае связано с устаревшими представлениями о ней и о методах ее распространения за рубежом» [6: 26].

2. Гармоничный мир совместного процветания. Руководство КНР ни раз заявляла о «Гармоничный мир совместного процветания», укрепление взаимодействия в глобальном масштабе, оптимизация усилий в данной сфере, а также создания условий для культурного многообразия. К тому же Внешняя культурная политика стран не должна обращаться в экспансию и гегемонию для этого здесь требуются признание субъектности всех его участников, установление культурного взаимодействия. Сегодня Китай опирается на такие концепции конфуцианства, как «не называть себя гегемоном», «не идти на конфронтацию», «искать общее, сохраняя различия», «единение без унификации», «срединность», «гармония».

3. Альтернатива Западу. На протяжении долгого времени западная культура подчиняет и подавляет разные культуры, ведет в плоть до физического уничтожения народов. Ядром западных ценностей китайцы считают американскую идеологию и образ жизни, эта модель как мультикультуризма навязывается как единственно возможное будущее. В то время как Китай предлагает «жизни утверждённую и гуманную модель мирового развития» в связи с этим КНР стремится к развитию гуманитарных связей. Одним словом, можно сказать, что Китай имеет свою модель международных отношений. Китай признает пользу мирного сосуществования с соседями, а Западная всегда строится на вероятности того, что соседи могут стать врагами, важно учесть, что территориальная целостность Китая на протяжении многих веков осталась неизменной [1: 23].

Важная роль в проведении внешней культурной политики отводится зарубежной китайской диаспоре. На сегодняшний день китайская диаспора «huaqiao» (华侨) является самой многочисленной в мире. относится к людям китайского происхождения, проживающим за пределами Китая. В конце 19-го века китайское правительство осознало, что иностранные китайцы могут быть активом, источником иностранных инвестиций и мостом к зарубежным знаниям; таким образом, они начали признавать использование термина «huaqiao». Современный термин «haigui» (海归) относится к возвращенным иностранным китайцам и «guiqiaoqiaojun» (归侨侨眷) к их возвращающимся родственникам. Её представители проживают в более чем 160 странах мира.

Начиная с 1980 года, с момента утверждения политики открытости, руководство КНР стало придавать огромное значение работе с диаспорой, осознав, каким высоким потенциалом она обладает. В Китае наращивается связи в рамках СМИ, научного и творческого сообщества и институтов гражданского общества. Такой подход они поддерживает по отношению к соседним странам, а также к развивающимся странам, Китай стремится создать социальные сети, развитие обменов, поездок и т.д., формирует социальные сети и принимают его политику. Внешняя культурная политика Китая опирается на разворачивается в различных сферах, таких как общественные науки, искусство, литература, телевидение и радио, спорт, туризм, кино и т.д., а также формы такого сотрудничества: культурные фестивали, праздники, выставки, обмены творческими коллективами и делегациями. Инвестиции в экономику нуждающимся странам, гуманитарная и экономическая помощь подкрепляет деятельность культурной политики КНР. Гуманитарный обмен имеет особое назначение, это важная составная часть внешнеполитической стратегии страны.

Приоритеты культурной политики Китая Культурная политика КНР за рубежом осуществляется в цивилизационных и ментальных условиях, которые принципиально отличаются от китайских, и часто в условиях открытой оппозиции. В условиях глобализации внешняя культурная политика Китая адаптируется к другим цивилизациям и менталитетам. Нелегко охарактеризовать эту тенденцию во всей ее полноте, ее следует уточнить на примерах, типичных для западной цивилизации (в основном против Соединенных Штатов) и Африки. Говоря о западной цивилизации, следует отметить, что в Китае ее гегемонистская позиция отвергается. Мы должны сослаться на мнение профессора Лю Заици: «Запад ... пытается всеми возможными способами раскрыть свою цивилизацию как модель поведения для других стран, представить западные ценности, свою идеологию и свою социальную систему в других странах и регионах, и

стремится сделать западную цивилизацию общей цивилизацией всего мира. И в этой борьбе Китай, несомненно, стал главным конкурентом западных капиталистических стран» [5]. Кажется, что логика западного центризма неизбежно ведет к «столкновению цивилизаций», в то время как приверженность конфуцианству с его идеалами гармонии и гармонии сосредоточена на примирении сторон в конфликте. Чтобы оценить культурную политику Китая в отношении Америки, необходимо принять во внимание учитывать глобальную важность отношений между двумя странами, в том числе в сфере культуры [2]. Кажется, что главная проблема, ухудшение отношений, заключается именно в этом Да, потому что мы говорим о другом понимании основ стоимости мирового порядка. По словам Я.В. Лексютина, «источник противоречий» - это различие между идеологиями, системами ценностей, политическими и экономическими моделями США и Китая, а также формирование диспозиции США и Китая как сверхдержавы и потенциальной сверхдержавы, усиливающей их стратегическую недоверие друг к другу»[4]. Конфликт ценностей и культуры между двумя действующими лицами в мировой политике затрудняет их взаимодействие. Американская политика отражает американскую исключительность и убежденность в полезности их мирового господства для всего мира [12]. Для Китая характерно убеждение в величии его древней цивилизации, что делает страну достойной великой миссии, состоящей в предотвращении мирового порядка под эгидой Соединенных Штатов. Тем не менее, стороны признают неизбежность сотрудничества по широкому кругу вопросов. Между тем дисбаланс в культурных Страны в пользу Китая. Он использует культуру как компонент «мягкой силы» в 10 раз меньше, чем в Соединенных Штатах. Кроме того, как признают китайские ученые, культура внешней политики в меньшей степени используется их страной среди других компонентов «мягкой силы» [13]. Важным приоритетом в культурном курсе внешней политики КНР является Африка, интенсивность которой быстро возросла с начала XXI века. Рост интереса к континенту во многом обусловлен экономическими соображениями. Кроме того, Китаю нужна поддержка Африки для решения вопросов, связанных со статусом Тайваня, правами человека и т. д. Взаимодействуя в рамках ООН с африканскими странами, Пекин активно использует инструменты мягкой силы [9].

Китай удаивает свои инициативы в области мягкой силы в Африке в рамках Великой стратегии Китая по охвату развивающихся рынков, формированию норм глобального управления и расширению своего влияния.

В июле 2018 года президент Танзании Джон Магуфули заложил первый камень в фундамент Мемориальной академии МвалимуНьерере, названной в честь уважаемого президента-основателя страны. Проект стоимостью 45 миллионов долларов, который полностью финансируется и строится правительством Китая, обеспечит подготовку лидеров для новых лидеров из стран, находящихся под управлением бывших освободительных движений Южной Африки (FLMSA). Все получили поддержку Китая во время борьбы против апартеида и колониализма. Эта и другие инициативы демонстрируют растущую способность Китая продвигать свои стратегические интересы посредством сотрудничества, сотрудничества и побуждений. На 19-м Конгрессе Коммунистической партии Китая (КПК) в октябре 2017 года президент Си Цзиньпин назвал это «мягкой силой с китайскими характеристиками». Концепция мягкой силы была адаптирована из работ американского ученого Джозефа Най в начале 1990-х годов о важности культуры, ценностей и идеалов для формирования глобальных норм. Со временем эта тема вызвала большой интерес к Китаю. В 2017 году Ван Хунин, ведущий сторонник мягкой силы, был избран в высший орган Китая, Постоянный комитет Политбюро из шести человек. «Китай будет мировым лидером по национальной мощи и международному влиянию», - заявил Си на октябрьском конгрессе. «Мы улучшим нашу способность рассказывать наши истории, представлять многомерный взгляд и укреплять культурную мягкую силу Китая». Участие Африки в Великой Стратегии Африка и Китай во всем мире Главная цель Великой стратегии Китая - восстановить себя как великую державу. Подход имеет три зубца. К 2021 году Китай стремится удвоить свой валовой внутренний продукт до 12 триллионов долларов, чтобы стать «умеренно процветающим обществом». Стремление к региональному и глобальному лидерству является второй чертой великой стратегии Китая. К 2049 году, к столетию со дня основания КПК, Китай надеется стать «державой мирового класса». Быстрая военная модернизация Китая и расширение экономического и дипломатического влияния - все это часть этой цели. Китай также расширил свое участие в многосторонних институтах, таких как Организация Объединенных Наций, и его готовность создавать новые институты позволяют ему более непосредственно определять повестку дня и продвигать альтернативные нормы и модели.

Великая стратегия Китая также направлена на расширение и расширение своего финансового охвата за пределами своих границ за счет увеличения инвестиций частных и государственных организаций. Инициатива «Один пояс, один путь» стоимостью в несколько миллиардов долларов, направленная на укрепление инфраструктуры, торговли и связей между Китаем, Африкой, странами Персидского залива, Азией и Европой, является центральной в этих усилиях.

Китай считает, что Африка играет ключевую роль в достижении этих целей. Африка признана развивающимся рынком с высокими дивидендами, несмотря на высокие риски. Получение конкурентного преимущества в менее безопасных политических и экономических условиях позволяет китайским дипломатам и поддерживаемым государством промышленникам развивать личные связи и вести переговоры о заключении сделок вне официальных институтов. Это центральная идея в китайской культуре. Это относится к системе социальных сетей и влиятельных отношений, которые облегчают деловые и политические отношения через личные связи, услуги и иерархии. Они играют важную роль в китайских отношениях с африканскими деловыми, политическими и военными лидерами. «Получение конкурентного преимущества в менее безопасных политических и экономических условиях позволяет китайским дипломатам и поддерживаемым государством промышленникам развивать личные связи и вести переговоры о заключении сделок вне официальных институтов». Африка также является источником редкоземельных минералов и других природных ресурсов, которые имеют решающее значение для дальнейшего роста китайской экономики. Инициатива «Один пояс, один путь» частично направлена на расширение доступа Китая к этим ресурсам.

Кроме того, Китай рассматривает Африку в качестве добровольного партнера в ее способности влиять и принимать решения на международном уровне. Африка обеспечивает самый большой блок голосов на Генеральной Ассамблее ООН, а члены ее региональных организаций участвуют в различных международных институтах, на которые Китай стремится оказать влияние.

Список использованной литературы:

1. Грачиков Е.Н. 2015. *Геополитика Китая: эгоцентризм и пространство сетей: монография.* М.: Русайнс. 234 с.
2. Евдокимов Е.В. 2011. *Основные направления стратегии внешнеполитической пропаганды КНР в отношении США: М.* 29 с.
3. Кузык Б.Н., Титаренко М.Л. 2006. *Китай – Россия – 2050: стратегия соразвития.* М.: Институт экономических стратегий. 656 с.
4. Лексютина Я.В. 2012. *Американо-китайские отношения в условиях трансформирующейся международной системы в начале XXI в.* 46 с. Ли Минфу. 2015.
5. ЛюЦзайци. 2009. *Перспективы развития китайско-африканских отношений.* С. 130-135
6. *Современные культурные стратегии Китайской Народной Республики в практике международного взаимодействия: 25 с.*
7. Ван Исянь. 2016. *Кон цзысюэ юань цзай хай вай де фа чжанькуныцинди гай цзиньцзянь и, Фуцзянь: Лин даовэньцуйчачжиише.* 2016. С. 26-29
8. ЦЗИ Юешэн – *Приоритеты внешней культурной политики Китая в условиях глобализации* С. 149-151
9. Martinez R. 2015. *Chinese Soft Power, Africa, and the United Nations General Assembly.* Las Vegas: University of Nevada. August. 85 p.
10. Евдокимов Е.В. 2011. *Основные направления стратегии внешнеполитической пропаганды КНР в отношении США: автореф. дис. ... к.полит.н.* М. 29 с.
12. Белозеров В.К. 2015а. *Истоки и перспективы глобального американского проекта. – Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право.* № 1. С. 126-134
13. Ли Минфу. 2015. *Тайцзи против бокса: использование «мягкой силы» в отношениях Китая и США. – Теория и практика общественного развития.* № 21. С. 160-165.
14. Paul Nantulya, “Chinese Hard Power Supports Its Growing Strategic Interests in Africa,” *Africa Center for Strategic Studies, Spotlight, January 17, 2019.*
15. Eleanor Albert, “China’s Big Bet on Soft Power,” *Council on Foreign Relations, Background, February 9, 2018.*
16. Xie Tao, “Chinese Foreign Policy with Xi Jinping Characteristics,” *Carnegie Tsinghua Center for Global Policy, November 20, 2017.*
17. Paul Nantulya, “Pursuing the China Dream through Africa: Five Elements of China’s Africa Strategy,” *Africa Center for Strategic Studies, Spotlight, April 6, 2017.*

А.А.Лукпанов¹, А.А.Ералиева²

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ. Қазақстан

²Х. Досмұхамедов атындағы АтМУ, Атырау қ. Қазақстан

МҰНАЙ- ГАЗ ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ-ЕҢБЕКТІК СӘЙКЕСТІЛІГІ: ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа

Мақалада шетелдік әлеуметтанушылардың кәсіби-еңбектік сәйкестілікті зерттеудегі әлеуметтанушылық көзқарастар қарастырылады. Олардың негізінде «кәсіби-еңбектік сәйкестілігі» ұғымының әлеуметтанушылық түсіндірмесі, оның құрылымдық компоненттері мен қалыптасу тетіктері көрсетілген. Мұнай-газ өнеркәсібі кәсіпорындары қызметкерлерінің кәсіби-еңбектік сәйкестігін әлеуметтік зерттеу әдістемесі ұсынылған.

Түйін сөздер: әлеуметтік сәйкестілік, кәсіби-еңбектік сәйкестілік, корпоративтік мәдениет, өз-өзіне теңестіру, тартымдылық, адалдық, корпоративтік мінез-құлық, ұйым, персонал, еңбек ұйымы, референттік топ, әлеуметтік мәртебе

А.А.Лукпанов¹, А.А.Ералиева²

¹КазНУ имени Аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан

²АтГУ имени Х.Досмухамедова, г.Атырау, Казахстан

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТРУДОВАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ РАБОТНИКОВ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: МЕТОДОЛОГИЯ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются социологические подходы зарубежных социологов к исследованию профессионально-трудовой идентичности. На их основе показана социологическая трактовка понятия «профессионально-трудовая идентичность», его структурные компоненты и механизмы формирования. Представлена методология социологического исследования профессионально-трудовой идентичности работников предприятий нефтегазовой промышленности.

Ключевые слова: социальная идентичность, профессионально-трудовая идентичность, корпоративная культура, самоотождествление, вовлеченность, лояльность, корпоративное поведение, организация, персонал, трудовая организация, референтная группа, социальный статус.

А.А.Lukpanov¹, А.А.Yeraliyeva²

¹KazNU named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

²AtSU named after H. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan

PROFESSIONAL AND LABOR IDENTITY OF OIL AND GAS INDUSTRY EMPLOYEES: METHODOLOGY OF SOCIOLOGICAL RESEARCH

Abstract

The article discusses sociological approaches of foreign sociologists to the study of professional and labor identity. On their basis, a sociological interpretation of the concept of “professional-labor identity”, its structural components and mechanisms of formation is shown. The methodology of a sociological study of professional and labor identity of employees in the oil and gas industry is presented.

Keywords: social identity, professional and labor identity, corporate culture, self-identification, involvement, loyalty, corporate behavior, organization, personnel, labor organization, reference group, social status.

Тұлғаның жеке және әлеуметтік сәйкестілігін білдіретін категориялар ұзақ уақыт бойы зерттеушілермен артықшылықты психологиялық және философиялық ғылыми пікірталастарда қарастырылған. «Корпоративтік сәйкестілік» ұғымы тек қана менеджмент теориясы мен тәжірибесі шеңберінде әзірленген. Бұл ретте, әдетте, ол корпоративтік мәдениет пен сәйкестіліктің көріністерін түсінеді. Бастапқыда, XX ғ. 50-ші жылдардың ортасында Батыс ғалымдары корпоративтік сәйкестілік деп осы ұйымның мүшесін ажыратуға немесе өзінің оған қатыстылығын сезінуге мүмкіндік беретін корпоративтік стильді түсінді [1 б.113]. XX ғ. 70-ші жылдардың ортасында бұл ұғым корпоративтік философияның бір бөлігі және ұйымның даму құралы ретінде қарастырылады. Р. Ван Дик корпоративтік бірегейлікпен қызметкердің оған шексіз байланыстылығында көрініс табатын ұйыммен өзін-өзі теңестіруді білдіреді деп түсіндіреді [2 б.121]. П.Ф. Друкер корпоративтік бірегейлікті дамытудың негізгі мақсаты ұйымның тиімділігін арттыру болып табылатынын атап өтті. Жоғары сыныпты қызметкерлерді пайдалану әлі де тиімді емес болғандықтан, егер «оның нәтижесіне, дәстүріне және жалпы жағдайға бағдарланған қызметкерлердің өзін-өзі дамытуын ынталандыра алатын болса», ол тиімді болады [3 б.141].

Ұйымның тиімділігін арттыру контекстінде қарастырылатын корпоративтік сәйкестілік қызметкердің өзінің мақсатын, құндылықтарын, нормаларын өз бетінше қабылдауға ұмтылуымен сипатталады, бұл ретте оның онымен өздігінен тепе-теңдігін білдіреді. F.A. Mael және B.E. Ashforth ұсыныстары бойынша сәйкестілік адамның жұмысқа және оның еңбек мінез-құлқына қатысты барлық нанымдарының негізінде жатыр [4 б.62].

Әсіресе, әлеуметтанушылардың сәйкестілік феноменіне қызығушылығы XX және XXI ғғ. айырығында басталды.

Бұл қазіргі әлемдегі алғашқы және екінші әлеуметтендірудің әлеуметтік үдерістерін анықтайтын факторлар санының өсуімен, қоғамның әлеуметтік құрылымының күрделенуімен, бүгінгі таңда жеке адамдар енгізілген әлеуметтік топтар санының өсуімен, тұлғалардың орындайтын әлеуметтік рөлдердің көптігі және қарама-қайшылығымен байланысты.

Қазіргі адам үшін әлеуметтік шындықтың маңызды салаларының бірі еңбек саласы болып табылады. Еңбек үдерістері бүгінде артықшылықты формальды еңбек ұйымдары аясында өтуде. Тиісінше, әлеуметтік-кәсіби сәйкестілік, өзін еңбек ұйымының мүшесі сезінуі ретінде әлеуметтік өзін-өзі сәйкестілікте және өмірде адамның өз орнын түсінуімен үлкен орын алды. Сонымен қатар, «әлеуметтік-кәсіби сәйкестілік» концепті әлеуметтанулық теория шеңберінде жеткіліксіз пысықталған.

Әлеуметтік сәйкестілікті біз тұлғаның қандай да бір әлеуметтік ортақтықпен, топпен, әлеуметтік үлгімен, «Мен-тұжырымдамасының» әлеуметтік аспектісі ретінде өз өзіне теңестірілуі ретінде түсіндіреміз. Бүгінде адам бірден бірнеше топты (ұлттық, діни, этникалық, кәсіби және т.б.) «өзінікі» деп санайды. Әрбір осындай сәйкестікпен осы сәйкестікке теріс немесе оң мәртебе беретін бағаға байланысты. Адам оң сәйкестікке ұмтылуға және теріс қылықтардан аулақ болуға тән. Адам өзін-өзі сәйкестендіретін топтар ол үшін референттік болып табылады. Біз белгілі әлеуметтанушы Р. Мертон қалыптастырған референттік топтың түсінігін ұстанамыз: бұл жеке адам үшін өзінің әлеуметтік жағдайын, әрекеттерін, көзқарастарын және т.б. бағалауда эталон ретінде әрекет ететін барлық әлеуметтік бірлестіктер[5]. Бір және сол уақытта жеке адам бірден бірнеше топты референттік деп қабылдай алады. Қазіргі адам үшін осындай референттік топтардың бірі оның еңбек ұйымы болып табылады. Тиісінше, әлеуметтік-кәсіби сәйкестік ұғымын қалыптастыру мүмкін болады: бұл өзін ұйымның мүшесі ретінде сезінумен, ұйымға қатыстылық сезімін қалыптастырумен байланысты әлеуметтік сәйкестіліктің бір түрі. Референттік топ оң ғана емес, теріс болуы мүмкін. Ұйым шартты түрде айтқанда, оның мүшесіне «құнамауы» мүмкін, бірақ ол өзін оның бір бөлігі ретінде сезінеді. Еңбек ұйымы өз мүшелерінің оң сәйкестілігіне мүдделі. Қазіргі еңбек ұйымын белгілі бір жағдайларда қызметкерлер өз мүшелеріне ерекше артықшылықтар беретін, осы артықшылықтарды қорғайтын, өз қызметін барлық мүшелерінің мүддесінде жүргізетін бейресми бірлестік ретінде қарауы мүмкін. Әлеуметтік-еңбек сәйкестілік – бұл қызметкердің еңбек ұйымын оң референттілігі бар бейресми топ ретінде қабылдаған әлеуметтік сәйкестіліктің бір түрі. Бұл жағдайда қызметкер осы топта тәжірибеленетін құндылықтарды, нормаларды, өзара іс-қимыл моделін жеке деңгейде қабылдауға тырысады.

Кәсіби-еңбек сәйкестілігі - бұл тұлғаның әлеуметтік сәйкестілігінің түрі. Сондықтан, біз соңғысын зерттеудің әртүрлі әлеуметтік тәсілдерінің әдістемелік ұстанымдары мұнай-газ өнеркәсібі кәсіпорындары қызметкерлерін зерттеудегі негізгі ұғымдар мен санаттарды көшіру арқылы корпоративтік сәйкестілікті әлеуметтік зерттеудің әдістемелік конструкторларын құру кезінде пайдаланылуы мүмкін деп пайымдаймыз.

Бұл жұмыста біз символдық интеракционизм, әлеуметтік конструктивизм және когнитивті тәсіл сияқты әдістемелік ұстанымдарына сүйенеміз. Сонымен қатар, символдық интеракционизм аясында сәйкестілікті зерттеу «Мен» әлеуметтік шығу тегі идеясына негізделеді және әлеуметтік өзара іс-әрекеттерінің түрлі аспектілерін талдауды көздейді. Дәстүрлі Дж. Мид тұлғаның сәйкестілігін әлеуметтік түсінудің негізін қалаушы деп санайды. Оның пікірінше, адамның өз мінез-құлқына байланысты, бір тұтас деп қабылдау қабілеті, бұл адамның табысты бейімделуіне кепілдік беретін импульсивті, ішкі және әлеуметтік тепе-тең жүйе. Сәйкестілік-әлеуметтік өзара іс-қимыл барысында және тек басқа адамдардың көмегімен қалыптасатын әлеуметтік феномен [6 б.75].

П.Бергер мен Т.Лукманның әлеуметтанулық тұжырымдамасында сәйкестілік шындықты әлеуметтік құрастыру тұрғысынан қарастырылады және ол туралы нақты қоғам тұрғысынан ғана айтуға болады. Дж. Мид жұмыстарына сүйене отырып, авторлар сәйкестілік теориясының негізі ретінде әлеуметтену теориясын ұсынады. Екінші реттік әлеуметтендіру үдерісінде жеке адамның сәйкестілігін қолдау белгілі бір әлеуметтік тәртіпке қатысуға, яғни қоғамда белгілі бір мәртебеге ие болуға, өзінің даралығын сақтай отырып, өзі үшін және басқа да әлеуметтік рөлдердің тиісті жиынтығымен сәйкестендіруге ниет пен мүмкіндік береді. Әлеуметтік қатысу жеке адамды қанағаттандыру үшін оның сәйкестілікке деген наразылықтарын басқалармен тануы тиіс. Сонда ол жеке адам үшін нақты болады. Когнитивті тәсіл аясында Г.Тэджфел жұмыстары қызықты. Әлеуметтік сәйкестіліктің құрылымында Г.Тэджфел: 1) когнитивті компонент, жеке адамның белгілі бір әлеуметтік топқа қатыстылығы туралы білуі; 2) бағалау компоненті, жеке адамның осы тиістілік фактісін оң немесе теріс бағалауы; 3) аффективті компонент, белгілі бір әлеуметтік топқа тиістілігі фактісін бастан кешіру және оның оң немесе теріс сезімдер түрінде бағалануы [7].

Г.Тэджфел тұлғааралық және топаралық өлшем негізінде әлеуметтік сәйкестілік теориясын жасап, сәйкестілік өзін өзінің және бөтен топтың мүшелерімен салыстыру арқылы пайда болатынын көрсетті. Әлеуметтік салыстыру арқылы жеке адам өз тобын және осы бағалау негізінде өзінің әлеуметтік сәйкестігін бағалай бастайды.

Ұсынылған шолу толық емес, бірақ сәйкестілік, біріншіден, тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқын реттейді және бағыттайды, екіншіден, тұлғааралық және топаралық өзара іс-қимыл үдерісінде әлеуметтік және мәдени ортаның ықпалымен қалыптасатынын көрсету маңызды. Кәсіби-еңбек сәйкестілігі-бұл қызметкердің ұйымның корпоративтік мінез-құлқында көрінетін ұйыммен өзіне өзі теңестірілуі. Біздің ойымызша, «кәсіби-еңбектік сәйкестілік» қызметкерлердің ұйымға қатыстылығын сипаттайды. В.А. Ядовтың пікірінше, әлеуметтік қауымдастыққа қатыстылығы маңызды әлеуметтік функцияларды орындауға ықпал етеді: жеке адамның әлеуметтік топқа бағынуын қамтамасыз етеді, топтық қорғау мен бағалау және өзін-өзі бағалау өлшемдерін береді [8 б.172].

Жоғарыда айтылғанды ескере отырып, кәсіби-еңбектік сәйкестілік - бұл қызметкердің корпоративтік мінез-құлқын айқындайтын, когнитивті, бағалау және конативті компоненттерді қамтитын саналы және танылмаған нұсқаулардың болуымен сипатталатын ұйыммен өз өзіне теңестірілуі.

1. Когнитивті компонент ұйым, оның тарихы, дәстүрлері, нормалары, құндылықтары және т.б. туралы білімді қамтиды. Кәсіби-еңбектік сәйкестілікті қалыптастыру коммуникативті үдерістер арқылы жүреді. Сонымен, когнитивті компоненттің негізінде ақпараттық құрамдауыш жатыр - ұйымның құрылу және даму тарихы, оның өміріндегі маңызды оқиғалар, мақсаттары, құндылықтары, еңбек қызметі мен бос уақыт ерекшеліктері және т.б. маңызды элементтері болып табылатын ұйым туралы білім жиынтығы. Бұл ақпарат стихиялы (еңбек қызметі үдерісінде, әріптестермен бейресми қарым-қатынас, ресми емес көздерден және жеке бақылаулардан), егер ұйым корпоративтік БАҚ (газет, радио, Интернет), сондай-ақ, арнайы корпоративтік құжаттарды (стратегия, миссия, кодекс, жарғы) пайдаланатын болса, мақсатты түрде жинақталуы мүмкін.

2. Ұйымға мүше болу фактісін бағалауды, ұйым үшін мүшеліктің маңыздылығын бағалауды, әлеуметтік салыстыру арқылы ұйымның өзін бағалауды қамтитын көрсеткіш. Корпоративтік сәйкестіліктің бағалау компоненті де ұйым туралы білім жиынтығының негізінде қалыптасады. Алайда, қызметкердің жалпы ұйымға, сондай-ақ оған өзінің мүшелігіне қарым-қатынасына басшылық стилімен, қызметтің шарты мен мазмұнымен, мансаптық өсу мүмкіндіктерімен, ұжымдағы және т.б. қатынастармен қанағаттану сияқты факторлар ерекше әсер етеді. Оң аттитюдтарды жасауда корпоративтік рәсімдер, дәстүрлер, бірлесіп бос уақытты өткізудің әртүрлі нысандары маңызды рөл атқарады. Кәсіби-еңбектік сәйкестіліктің негізгі факторлардың бірі болып қызметкердің осы ұйымдағы еңбекпен қанағаттануы болып табылады. Сәйкес келу, толық емес болсын, күтулер мен шынайылықтар қызметкердің ұйымдағы мінез-құлқтың нормаларын, құндылықтарын, үлгілерін қабылдау арқылы онымен барынша терең сәйкестендіруге ұмтылысын қалыптастырады, өйткені бұл қызметкерге әлеуметтік әл-ауқат пен табысқа қол жеткізуге әкеледі.

3. Коннативті ұйымның корпоративтік мәдениетін қабылдау және оның жүру дәрежесін көрсетеді. Бұл компоненттің жоғары даму дәрежесі қызметкердің ұйымда қабылданған қағидаттар мен нормаларға саналы түрде сүйене отырып, өз қызметін орындайды.

Осылайша, кәсіби-еңбек сәйкестілігі сипатталады:

- біріншіден, ұйымның корпоративтік мәдениетіне жататын құндылықтарды, нормаларды, мінез-құлық ережелерін қабылдау. Корпоративтік мәдениет ұйымдағы формальды емес ережелер мен тәртіп нормаларын қамтиды, қызметкерлердің «қатыстылық сезімін» қалыптастырады. Корпоративтік мәдениетті қабылдау қызметкердің ұйымның толыққанды мүшесі болуды, оның бір бөлігін орнатуды көрсетеді.

- екіншіден, қызметкердің еңбек үдерісіне тартылуы. Тартымдылық еңбек өнімділігінің және ұйымның дамуының маңызды факторы бола отырып, ұйым шеңберінде қызметкерлердің еңбек мінез-құлқының және әлеуметтік іс-әрекетінің қалаулы түрін қалыптастырады. Ұйымның толыққанды және белсенді мүшесі болу ретінде тартылу мыналармен сипатталады: 1) нормадан тыс жұмыс; 2) шешім қабылдау үдерісіне қатысу; 3) ұйым және маңызды оқиғалар мен шешімдер туралы қажетті ақпарат алу; 4) жауапкершілік пен бастама қабылдау; 5) мансаптық өсу.

- үшіншіден, қызметкерлердің ұйымға адалдығы. Адалдықты біз ұйымның қабылданған ережелерді саналы түрде ұстану, сондай-ақ ресурстармен алмасу үдерісінде қалыптасатын басшылық пен жалпы ұйымға толерантты қатынас ретінде түсінеміз. Дж. Мейер мен Н. Аллен адалдықтың келесі түрлерін көрсетеді [9 б.79]:

1) аффективті - жоғары аффективті байланыстылықты болжайды, яғни қызметкер өзінің ұйымға отбасы ретінде қатыстылығын бастан кешіреді және одан әрі оған тиесілі болғысы келеді. Ұйым оны қолдайды және оның әл-ауқаты мен дамуына қамқорлық жасайды деген жағдайды түсіну негізінде дамиды;

2) нормативтік - адамның ұйыммен моральдық-этикалық нанымдарды байланыстыратынын білдіреді. Адалдықтың бұл түрі жоғары жауапкершілік сезімі бар адамдарда немесе мұғалім, әскери, дәрігер, құтқарушы мамандығын иеленушілерде көрінеді;

3) салдарға бағдарланған адалдық - ұйымнан кетуге әкеп соғуы мүмкін «шығындар» негізінде ұйымға байланыстылық (тұрғылықты жерін ауыстыру, қол жеткізілген позицияларды жоғалту және т.б.).

Зерттеушілер адалдықтың пайда болуы мен дамуының негізі қызметкерлердің қажеттіліктерін қанағаттандыруды санайды. Қызметкерлердің ниеттестігін қалыптастыруға әсер ететін негізгі қажеттіліктер мен факторлардың арасында мыналарды бөліп көрсетуге болады: 1) жұмысқа және еңбек жағдайларына қанағаттанушылық; 2) жалақы деңгейі; 3) басшылықпен қарым-қатынас; 4) әріптестермен қарым-қатынас; 5) атқаратын қызметі; 6) мансаптық өсу және өзін-өзі іске асыру мүмкіндігі.

Осылайша, біз кәсіби-еңбектік сәйкестілік ұйым шеңберінде қызметкерлердің мінез-құлқын төмендетеді деп есептейміз және мыналармен сипатталады: біріншіден, ұйымның құндылықтарын қабылдауға және ережелер мен нормаларды сақтауға, яғни корпоративтік мәдениетті қабылдауға; екіншіден, ұйымның мүддесінде айтарлықтай күш салу, яғни қызметкердің еңбек үдерісіне тартылуы; үшіншіден, қызметкердің осы ұйымның мүшесі болып қалуы, яғни қызметкердің ұйымға қатысты адалдығы. Корпоративтік сәйкестіліктің құрылымы мен бөлінген индикаторлардың көмегімен мұнай және газ өнеркәсібі кәсіпорнын қызметкерлерінің кәсіби-еңбек сәйкестілігінің даму деңгейін нақты анықтауға болады, оны зерделеудің конструкциясы салыстырмалы сипаттағы зерттеулерді жүргізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Крылов А.Н. Корпоративная идентичность для менеджеров и маркетологов. М., 2004. 225 с.
2. См.: Ван Дик Р. Преданность и идентификация с организацией: пер. с нем. Харьков, 2006. 142 с.
3. Дружер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. М., 2000. 272 с.
4. Mael F.A., Ashforth B.E. Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification // J. of Organizational Behavior. 1992. № 13. 123 с.
5. Мертон Р. К. Референтная группа и социальная структура: пер. с англ. - М.: Институт молодежи, 1991.
6. Добренко В.И. Американская социологическая мысль. М.: МГУ, 1994. – Раздел “Теория символического интеракционизма”. 81с
7. Tajfel H. Social identity and intergroup relations. Paris, Cambridge, 1984.
8. Ядов В.А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования и социальной идентичности личности // Мир России. 1995. Т. 4. № 3 - 4. С. 158 - 181.
9. Meyer J.P., Allen N.J. A Three - Component Conceptualization of Organizational Commitment // Human Resource Management Review. 1991. Vol. 1. P. 61 - 89.

Б.З.Иманмолдаева

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан

«МӘНГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ АЯСЫНДА ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада ұлттық бірегейлікті сақтаудың «Мәңгілік ел» идеясы аясындағы негізгі бағыттары мен өзектілігі көрсетіледі. Алдымен, «Мәңгілік ел» идеясының концептуалды негіздері талданады, оның тарихи көздерінен мысалдар келтіріледі. Сондай-ақ, «Мәңгілік ел» идеясына анықтама беріледі.

«Мәңгілік ел» идеясы аясында ұрпақтар сабақтастығы арқылы ұлттық бірегейлікті жетілдірудің бағыттары қарастырылады: жастардың белсенділігінің қажеттілігі, бұл идеяның футурологиялық негіздерінің ұсынылуы, «Мәңгілік ел» идеясының ата-баба салтын құрметтеумен жалғасын табуының маңыздылығы, еліміздің саяси аренадағы беделін нығайту, оптимистік психологиялық климатты күшейту, демографиялық ахуалды шешуге ұмтылу, ұлтымыздағы жағымсыз мінез-құлықтарды жою, ұлтымыздың интеллектуалды потенциалының шетелге ағылуының алдын алу т.б.

Кілттік сөздер: ұлттық бірегейлік, ұрпақтар сабақтастығы, «Мәңгілік Ел», қазақ халқы, патриотизм, жастар.

Б.З.Иманмолдаева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан

СОЦИАЛЬНО - ФИЛОСОФСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ИДЕИ «МАНГИЛИК ЕЛ»

Аннотация

В статье раскрываются основные направления и актуальность сохранения национальной идентичности в контексте идеи «Мангилик ел». Прежде всего, анализируются концептуальные основы идеи «Мангилик ел», приведены примеры из ее исторических источников. А также дано определение идее "Мангилик ел". Рассматриваются направления совершенствования национальной идентичности через преемственность поколений в контексте идеи «Мәңгілік ел»: необходимость активности молодежи, представление футурологических основ этой идеи, важность продолжения идеи «Мәңгілік ел» через уважение традиций предков, укрепление авторитета страны на политической арене, усиление оптимистического психологического климата, стремление к решению демографической ситуации, искоренение негативного поведения нашей нации, через профилактику утечки интеллектуального потенциала нации за рубеж и др.

Ключевые слова: национальная идентичность, преемственность поколений, «Мангилик ел», казахский народ, патриотизм, молодежь.

B.Z.Imanmoldaeva

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan

SOCIO-PHILOSOPHICAL DIRECTIONS OF IMPROVING NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF THE IDEA " MANGILIK EL»

Abstract

The article reveals the main directions and relevance of preserving national identity in the context of the idea of "Mangilik El". First of all, the conceptual foundations of the idea of "Mangilik El" are analyzed, and examples from its historical sources are given. It also defines the idea of "Mangilik El". The directions of improving the national identity through the succession of generations in the context of

the idea " Mangilik El":the need for youth activity, representation of the futurological foundations of this idea, the importance of continuing the idea of "Mangilik El" through respect for the traditions of ancestors, strengthening the country's authority in the political sphere, strengthening the optimistic psychological climate, striving to solve the demographic situation, eliminating the negative behavior of our nation, by preventing the leakage of the nation's intellectual potential abroad, etc.

Keywords: national identity, succession of generations, "Mangilik El", Kazakh people, patriotism, youth.

Жалпы адамзат дамуы соңғы ширек ғасырға жуық уақытта өзінің әлемдік саяси сахнадағы мемлекеттілік деңгейі мен ұлттық бірегейлігін одан әрі нығайта түсу қажеттілігінің аса маңызды екендігін өзара бәсекелестік аясында тереңірек ұғындырғандай болды. Сондықтан, әрбір мемлекет жаһандану жағдайында ұлттық қауіпсіздіктерін сыртқы саясат пен ішкі саясат арнасында нығайта отырып, жаңа идеялар мен идеологемаларын ұсынып, оны жүзеге асырудың нақты қадамдарын қолға алуы тиіс екендіктерін түсінді.

Қазіргі таңда кейбір еуропалық мемлекеттер мультикультурализм идеясына да сын көзбен қарайды, оны ұлттық бірегейлікпен қатар жарыспалы түрде алып жүрудің тетіктерін іздестіру үстінде. Бұндай үдерістерден біздің еліміз де тыс қала алмайды. Сондықтан да, халқымыз ұрпақтар сабақтастығы арқылы ұлттық бірегейлікті сақтап, оның мызғымастығын ұстанатын тұжырымдарын ресми түрде немесе ресми емес түрде болсын іске асыруды қолға алған.

Осыған орай, айта кететін бір жайт: ұлттық бірегейлік пен еліміздің жарқын болашағын қамтамсыз етуге арналған бағдарламалар, идеялар мен руханияттық кеңістігіміздегі ықпалды тетіктерді, мемлекеттік идеологиялар негізінде ұсынылған жобаларды мынадай стратегиялық бағдарларға ажыратқанды жөн көрдік.

Біріншісі, тәуелсіздік рухын өркендете түсу барысындағы күнделікті шаралар, «Мәдени мұра», «100 кітап» т.б. бағдарламалар нақты прагматикалық арнадағы іс қимылдар және орындалуы тиісті, өз нәтижелерін жақын уақыттарда жариялауы қажет мотивациялар. Олар арман-мұраттар емес, абстрактіліктен нақтылыққа көшудегі қажетті іс-қимыл мен халықтың сұранысынан туындап отырған қоғамның рухани саласына аса көңіл бөлінген жұртшылық пен мемлекет бірлесе отырып атқаратын маңызды ахуалдар. Ол белгілі бір өлшемдерде өзінің нәтижесін көрсетті және болашақта да бұл қызметтер өрлей түседі.

Екіншісі, тактика, әрі стратегия ретінде құрылған саяси бағдарлар мен идеологиялар құрылымы. «Қазақстан – 2050», «Қазақстан – 2030», «Рухани жаңғыру» т.б. саяси ұстанымдар мен бағдарламалар Қазақстан Республикасының саяси-экономикалық, рухани-мәдени дамуының әлеуметтік жобалары, жай ғана болжаулар емес, қол жетімді бағдар және орындалуын талап ететін ұстанымдар.

Үшінші, алыс болашақ мен мұраттар деп атауымызға болатын жалпылама концепттер және рухтандырушылық рәміздердің идеялық және материалдық бірлігі. Атап айтсақ, «Барыс» рәмізі, «Мәңгілік Ел» идеясы, «Ұлы даланың жеті қыры» тарихнамасы т.б. Мәселен, Барыс жай ғана титул емес, көне замандардағы мифологиядан сақталған және қазіргі таңда да әлем халықтарының дүниетанамында орын алып отырған, өздеріне қолайлы рәміздердің бірі болса, жеті қыр шындығында, түркілік өркениетті әлемге әйгілеудің есебі емес, өткеннің шындығы, біз қарастырып отырған мәселеге байланысты түркілік және қазақи бірегейлікті тарихи жады арқылы жаңғыртып отырудың, циклды түрде қайта жаңартудың ғылыми тұрғыдан ұсынылған негіздемесі.

Ал «Мәңгілік Ел» жалпылама мұраттар, мұны біз қойылып отырған мәселемізге байланысты әлеуметтік философия тұрғысынан таразылап өтетін боламыз. Осыдан мәселені тарқату үшін мынадай екі тұғырлар бар екендігін ескердік: Мәңгілік Ел мұраты және бұл идеядағы ұлттық бірегейлікті одан әрі жетілдіре түсу. Осыған орай, біз, Мәңгілік Ел идеясына концептуалды түрде шолулар жасап, оның ұрпақтардың мирасқорлығы мен бірегейлігімен ара байланысын әлеуметтік философиялық негіздемелер бойынша саралап өту аса маңызды. Шындығында, «Мәңгілік ел» концептісімен ұлттық бірегейлік, ұрпақтар сабақтастығы ұғымдары тікелей байланысты.

«Мәңгілік ел» идеясы ұғымына тоғысатын әлемдік философия тарихында белгілі бір деңгейде өрнегін өрбіткен арман-мұраттардың немесе ол іске асқан және ұмыт болған тарихтың куәсі болуы да мүмкін. Бұл бізге руханияттың тарихы бойынша, Платонның «Атлантида» идеясынан бастау алып, кейіннен, араб-мұсылмандық шығыстағы көрнекті ойшыл, әлемге танымал екінші ұстаз – әл-Фарабидің «Қайырымды қала тұрғындары» атты еңбегінде көрініс тауып, одан соң, К.Толысбай айтқандай, Асан қайғының «Жерұйық» идеясы, кейіннен батыс

еуропадағы Т. Мордың «Утопия аралы» еңбегіндегі әділеттік туралы пайымдауларымен сәйкестеніп, Т. Кампанелланың «Күн қаласы» атты туындыларындағы тұжырымдармен үйлесім тауып, бүкіл әлем халқының жаңаша өмір сүруінің үлгісін ұсынған еді [1, 46-58бб.].

Алдымен, Мәңгілік Ел мұратына қысқаша тоқтала келе, оның философиялық, семантикалық-логикалық мағынасын ашып алуымыз қажет. Бұл ұғым да екі бағдарда құрылады. Біріншісі, жалпы «мәңгілік» ұғымы, екіншісі, «Елдік». Қазақ Совет Энциклопедиясында мәңгілікке былайша анықтама берілген: «Дүниенің, болмыстың, материяның уақыт бойынша шексіз өмір сүруін білдіретін философиялық категория. Діни ілімдер мен идеялистік философияда: күдіреттің, құдайдың, «абсолюттің», «абсолютті идеяның, рухтың», «асболютті ақылдың», «әлемдік гармонияның» шексіздік сипатын дәріптейтін ұғым [2, 552б.].

Мәңгілік елді саясаттанулық тұрғыдан зерделеуші Ж.Сарсенбаева оны концепт ретінде, «мәңгілік бастауы болғанмен, ешқашан аяқталмайтын үдеріс, шексіздік пен шетсіздік, тұңғыық және үнемі-үздіксіз бар болу, таза абсолюттілік, өміршеңдік т.б. мағыналарды білдіреді. Мәселен, кеңістік пен уақыт – мәңгі: басталмаған, аяқталмайтын, шексіз, шетсіз, абсолютті т.б. Қарама-қарсы ұғымы – өткіншілік, яғни, уақытша ғана бар болу, кейіннен, әлемнен мүлде, із-түссіз жоғалу. Дегенмен, кейбір құбылыстардың мәңгілігі үздікті болуы да ықтимал. Яғни, уақытша жоғалып, реті келгенде қайтадан бар болып, өзінің болмысын әрі қарай жалғастыра береді»-деп түсіндірсе [3, 56б.], арғытектік руханиятымызда, мәселен, Зорастризм сенімінде де ізгілік рухы – Ахура Мазда мен зұлымдық рухы – Анхра Майньюдің күресі мәңгі. Гильгамеш дастанында да мәңгілік өмір идеалы бар. Тәңіршілдік сеніміндегі орталық түсінік Көк те мәңгілік т.б. бастап, кейіннен, Қорқыт бабамыздың мәңгі өмірді аңсауы, Ж. Баласағұнның «Құтты білік» дастанында: «Кісі мәңгі болмас, мәңгі аты, Арыға мәңгі қалар шапағаты», -деп көрсетілген пайымдаулары [4, 33б.], «Өлмегенде не өлмейді, әлімнің хаты өлмейді», -деп толғаған Бұқар жыраудың идеялары [5, 256б.] т.б. бүгінгі таңдағы «Мәңгілік ел» идеясының нығая түсуінің тарихи ділдік алғышарттары деуге де болады. Демек, «мәңгілік бар болу» жасампаздығы біздің халқымыздың ділінде сабақтасқан ұйысқан көрініс деуімізге болады.

Тұжырымдамада келтірілген қағидаттарға тоқталар болсақ, Мәңгілік Елдің қазіргі таңда басты жеті ұстанымы бар: Біріншіден, бұл – Қазақстанның тәуелсіздігі және Астанасы; Екіншіден, бұл – қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім; Мәңгілік Ел идеясының үшінші ұстыны: зайырлы қоғам және жоғары руханият; Төртінші ұстын, бұл – индустрияландыру мен инновацияларға негізделген экономикалық өсім; Бесіншіден, жалпыға ортақ еңбек қоғамы; Алтыншыдан, тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтағы; еліміздің ұлттық қауіпсіздігі және бүкіләлемдік өңірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан қатысу.

Әрине, қазіргі таңдағы Мәңгілік Ел ұстанымдары нақ осындай, бірақ дәуірлер мен заман тынысына орай, қойылып отырған мәселелер іске асқан соң, жаңа мұраттар туындайтындығы заңды құбылыс. Осыған орай, біз «Мәңгілік ел» туралы өзіміздің тұжырымымызды былайша тиянақтап көрсете аламыз: «Мәңгілік Ел дегеніміз – Қазақстанның жан-жақты даму стратегиясының негізгі бағдарларын қамтитын, өзінің одан әрі өркендеуінің арман-мұраттарының жиынтығы мен тәжірибелік мақсаттарының бірлігін білдіретін футурологиялық идеология».

Белгілі ғалым Р. Әбсаттаров осыдан бірнеше жыл бұрын мемлекеттің саяси-әлеуметтік даму бағдарында ғылыми тұжырымдама қажет екендігін атап көрсеткен еді. Ол Қазақстан Республикасында әлеуметтік зерттеулер мен стратегиялық даму институттары болғанмен, ол ғылыми негіздемелермен толығып отыруы тиіс екендігін мәлімдеп, елімізде ғылыми дискурстар аймағында футурология ілімінің дамуының кешеуілдеп қалғандығы және осы саланы қолға алу керектігі туралы өз пікірлерін білдірген еді [6, 229бб.].

Ендеше, біз, «Мәңгілік Ел» идеясы аясында ұрпақтар сабақтастығы арқылы ұлттық бірегейлікті жетілдіре түсудің бағдарларын былайша ұсынуды жөн көрдік.

1. Мәңгілік Ел идеясында, нақты бір мерзімді уақыттар көрсетілмейді, себебі, ол негізінен алғанда, еліміздің перспективті дамуының жаңаша және шынайы болашаққа арналған тұжырымдамалық жобасы. Дегенмен, бұл жобаны іске асыру қазіргі және болашақ жастардың ынта-жігеріне тікелей байланысты. Қазіргі жастар аса белсенді, саяси сахнада интербелсенді болғанмен, Қазақстанның ғылыми-әлеуметтік потенциалдарын сабақтастырып, одан әрі өркендете ала түсу мәселесі де күрделі. Сондықтан біздің елімізде және халқымыздың бұқаралық теориялық қоғамдық санасында игілікті, сонымен қатар қайшылықты түсініктер бар екендігі күмәнсіз.

2. «Мәңгілік Ел» идеясының саяси-әлеуметтік платформасының теориялық-футурологиялық деңгейі ұлттық бірегейліктің мәңгілігіне, атауы айтып тұрғандай, мәңгілікке бағытталған болуы тиіс. Ол ұрпақтар сабақтастығымен, ұлттық бірегейлікпен байланысып қана қоймайды, мынадай

алгоритмдер бойынша жүреді деп айта аламыз.«Мәңгілік Ел идеясы» + (плюс) «ұрпақтардың мәңгілік бірегейлігі» – (минус) «сыртқы кері ықпал ететін идеологиялық әсер» = «екі тараптың психологиялық ықпалды күштерінің қуатының нәтижесі».Осыдан екінші алгоритмді туындатамыз: «болашаққа бой сермеудің мүлтіксіз арман мұраттары» – (минус)(рухани моральдік т.б. құлдыраулар) = «ұлттық қорғаныш тетік нәтижесі».

3. Синергетика іліміне сүйенсек, біз үшін хаостан тәртіп түзіледі. Себебі, біздің халқымызда Ұлттық бірегейліктің және бірегейленуінің тарихи әлеуметтік негіздері терең. Мысалы, К.Г. Юнгтің тұжырымдамасы, архетиптік туралы ойларының жалпы мазмұндамасы [7,103-206бб.] ата-баба рухы және оны құрметтеу дәстүрімізге сәйкес келеді. Бір ерекшелігі К.Г. Юнг оның тек байсаналық құрылымдама ретінде түсіндірсе, ал қазақи ділдегі өткенмен тығыз байланыстың формасы, ол – ата-баба аруағын шексіз құрмет тұту.

4. Тарихқа жүгінсек, ұлттық бірегейлік деформациясы, көне ғұндар және ол ұлы мемлекеттің ыдыраған сәтінде түркі халқының өміршеңдігінің аяқталған, тарих сахнасындағы жойылу көрінісі сияқты болды. Бұндай тарихи бейнелер түркі қазақ халқының эволюциясындағы үш мың жылдық белесті құрайды. Бұның соңғы айғақтық көрінісі 1986 жылғы желтоқсан көтерілісімен сабақтасып, заманауи кезеңдегі жер мәселесі туралы халықтың наразылық митингісі т.б. дейін ұласты.Демек, орта ғасырдағы ислам әлеміндегі тағдыр туралы қайшылықты пікірлер, шындығында, қазақ халқының мәдени-рухани субстраттарын сақтаудың кепіліне аналогиялық форматтар ұсынды. Мысалы, джабариттер (адам тағдырдан алшақтай алмайды) мен кадариттердің (адам кей сәттерде өз еркі бойынша жүре алады) тартысты диалектикалық пікірі Қазақ халқының өміріне және болашағына да қатысты сияқты. Біз кадариттердің адам өмірі туралы және оның белсенділігі жөнінде адамның, оның ішінде, жеке тұлғаның тағдырын қайтадан сараласақ, оны ұлт мүддесіне көшірсек (проекцияласақ), еліміздің перспективті болашағы қайтадан жаңа парадигмада ашылады. Оның мазмұны былайша өрлейді:отанымыздың халқының болашақтағы дамуының кадариттік ұстанымын қалаймыз. Бұл өз кезеңінде жоғарыда айтылғандай, батырлар мен билер институтының нақты шешімдеріне байланысты және ұлттық рухтың мәңгілік өмір сүре алатындығын паш етеді.

5. Мемлекетіміздегі саяси сахнадағы әлеуметтік мәртебені одан әрі жоғарылата түсудің үлгілерін ғылыми деңгейде ұсыну. Ол үшін бізге ғалымдар қауымдастығының қазақ қоғамындағы мәртебесін арттыру қажеттілігі пайда болады. Қазіргі заманауи философтар, басқа да қоғамдық-гуманитарлық сала өкілдері жаңа төлтума идеяларымен танылуы тиіс. Сондықтан, ХХІ ғасырдағы отанымыздағы зиялы қауымға ресми-ресми емес, ерікті-еріксіз түрде И. Кант айтқандай, «үзілді-кесілді бұйрықтар» тағайындалған сыңайлы. Кезінде,қазақ халқының батырлары «мақсатты міндетке айналдырған» сияқты үлгі қабылдауды қолдаймыз. Біз жаңа Рим клубын ашпасақ та, ұсынған идеямыз бойынша, оның қазақстандық үлгісі болғандығын қолдаймыз.

6. Әлемде жойылған ұлттар мен жойылып бара жатқан ұлыстардың көбі өздерінің маргиналдануын мойындаған және олар тарих сахнасынан жеке ерекшеліктері бар этностар ретінде келмесе кетіп бара жатқан беталысын түйсінген. Ал Қазақ халқының Мәңгілік Ел идеологиясы оған және осындай қайғылы құбылыстарға жауап беруге дайындалған мұраттар жиынтығы. Қазақ тілі немесе халқымыздың салт-дәстүрінің кейбір тұстары әлемдік деңгейде бренд ретінде мойындалып келеді. Осыған орай, біз, құрылған тек қана ұлттық тарихи сахнада, жоғарыда айтқандай, архетиптік сезіммен өмір сүріп келеміз. Ол өз нәтижесін де көрсетті және көрсетіп келеді.

7. Қазақ халқының әлемдік саяси сахнада өзіндік орны бар унитарлы, құқықтық-зайырлық қоғам саясатын ұстанып отырған мемлекет.Бірақ та, біз, болашаққа белсенді, оптимистік көзқараспен бой сермейтін жастарды қалыптастыру мәселесінде оның рухани адамгершілік құлдырауы А.Абдраимова, С.Мырзалы айтқандай, біздің қазіргі қоғам «Үлкен супермаркет» тәрізді [8,334б.] екендігінің алдын алу. Бірақ ол тығырықтан шығудың жолын теориялық-әдістемелік түрде дәйектегенмен, рухани құлдыраудан арылудың нақты тәсілін ұсынбады. Осыған орай, біз, мынадай түйінді ойларымызды жариялай аламыз.

Қазақ халқының рухын, әсіресе, жастардың ұлттық серпілісін одан әрі көтермелеу. Ол қазіргі саяси ахуалдармен келіп орайласып отыр. Қазақстан Республикасы 2019 жылды «Жастар жылы» ретінде жариялап, олардың әлеуметтік жағдайы мен болашағының стратегиялық бағдарын жариялайтын құжаттар қабылдап, оның ұстанымдары қоғамдық өмірде белгілі бір деңгейде ғана іске асты. Жастар ұрпақтар сабақтастығының физиологиялық қана қызметін атқарушы емес, тұтас ұлттық болмысымызды сабақтастыратын тұлғалар ретінде жалғасуы тиіс. М. Жұмабаев айтқандай: «Арыстандай айбатты, Жолбарыстай қайратты, Мен жастарға сенемін, Алаш атын аспанға, Шығарар деп бір күні». Сонымен қатар, құлдық психологиядан арылудың жаңа технологиясын

жасау және оны болашақ ұрпақтардың сана-сезіміне сіңіру. Біздің халқымыздағы жастар мен ересек ұрпақтар арасындағы кездесіп қалатын дисгармонияда жастар тарапынан ересектерге де сыни пікірлер айтылады. Олардың дені ересек ұрпақтардың құлдық психологиядан арыла алмауы, Мәселен, дінсіздік, орысқолдық, маргинализм т.б.

Дәстүрлі қалыптасқан дін, тіл, салт-дәстүр мен әдет-ғұрып тәжірибесінің оңтайлы тұстарын тиімді пайдалану. Салт-дәстүр мен әдет-ғұрып ұстанымдарының көпшілігі қоғамдық өмірде әлі де қолданылмай келеді. Мәселен, өзбек халықтары өздерінің ұлттық киімдерін киюді ұят санамайды. Ал біз тек оны наурыз меркесінде ғана пайдаланамыз.

Қазақ арасындағы тарихи санада қалыптасқан жағымсыз мінез-құлықтарды жою. Мысалы, күндестік психология, көре алмаушылық, басқа дін сеніміндегі адамдарды емес, қандас оралман бауырларды кей сәттерде қолдамай отырғандығымыз т.б. халықтық афоризмдерде айтқандай, «Ағайын бар болсаң көре алмайды, жоқ болсаң бере алмайды».

8. «Мәңгілік Ел» мұратының саяси-философиялық, әлеуметтанулық астары терең. Біздің халқымыздың тарихи руханиятында оның жоспарлы емес түрде тұжырымдамасы құрылған. Адамзат эволюциясында және оның рухани кеңістігінде бұндай тұжырымдаманың аналогы туған жоқ деп айта аламыз. Ол тұжырымдама тек қана экономикалық өрлеуді талап етпейді, болашақ Қазақ қоғамының рухани-мәдени өркендеуін қамтамасыз етуге арналған жалпы бағдар деп білеміз. Осыдан «Рухани жаңғыру» тұжырымдамасы пайда болды.

9. «Мәңгілік Ел» идеясын, оның ішінде, ұлттық бірегейлікті сақтау мен ұрпақтар сабақтастығын нығайтудың үлгісін бүкіл әлемге жариялап, адамзат дамуының футурологиялық бағдарламасы ретінде ұсынуға болады. Жоғарыда атап өткендей, Қытай, Үнді сияқты мемлекеттер адам саны жөнінен әлемде алдыңғы орын алады. Ал біздің халқымыз ел аумағының кеңдігіне қарағанда төменгі орында. Бұл бізге демографиялық мемлекеттік саясатқа қатер төндіреді және жанаша форматтар ұсынатын жобаны қажет етеді. Демек, физиологиялық-биологиялық сабақтастықты ұлғайту масштабын құру керек. Ол мысалы, Қазақ мемлекетіндегі адам санын көбейтудің демографиялық ұстанымының мығымдылығымен тікелей байланысты.

10. Осыдан туындайтын іргелі мәселе бар. Еліміздегі зиялы, аса білімді ғалымдардың шет елге ағылуы екендігі түсінікті. Бұл үдеріс қазіргі таңда бәсең сияқты болса да, 50-100 жылдан кейін қасірет алып келетін әлеуметтік қатер деп айта аламыз. Біздің сараптауымыз бойынша, Қытай, Сингапур, Оңтүстік Корея, АҚШ сияқты мемлекеттер әлемдегі интеллектуалдық ортаны өздеріне еліктіруші елдер ретінде бүкіл экономикасын, саяси стратегиясын елдегі әлеуметтік жағдайды реттеудің тетіктерінің бірі ретінде оңтайландырған тәрізді.

Осыдан «ал біздің елімізде бұл жағдайдың ахуалы қалай өрбіп келеді?» деген заңды логикалық сауал туындайды. Бұдан шығатын қортынды, ұлттық бірегейлікті ұрпақтар сабақтастығы арқылы сақтаудың заманауи тетіктері бар екендігімен келіп орайласады. Отандық ғалымдар мен интеллектуалдық және адами капитал ресурстарын ҚР-да қалдыру мен одан әрі жетілдіру керектігі туралы «Болашақ» бағдарламасы бойынша білім алған жастарды елімізге қайтадан кері қайтару мәселесі туындап отыр. Бірақ бұндай шешім тағы да кешірек шыққан еді.

Сонымен қатар, жоғарыда атап өткендей, халқымыздың санын көбейту шет елдік қандастырымыздың баршасының елімізге толықтай қайтып оралуына үмітті жағдайлар жасау керек сияқты. «Оралман» деген атауды өзгертіп, оны «шет елдік қандас бауырлар», «Қандас бауырлар», «Елін аңсаған туысқандар» сияқты атаулармен беру керек деп ойлаймыз. Қазіргі жергілікті қазақтардың оларға деген психологиялық климаты арнайы әлеуметтанулық тұрғыдан зерттемесек те, көп жағдайда жағымсыз көзқарастармен келіп түйіседі. Оларды бейне бір «басқа ұлттар» сияқты қабылдайды. Оларды орыс тілін білмегендігі үшін кемсітеді. Міне, нағыз құлдық психология: олар не үшін орысша білуі тиіс?

Біз үшін Мәңгілік Ел идеясы тек утопиялық масштабта ғана емес, теориялық негіздері мығым ұстаным. Практикалық қолданыс аясында нақты нәтиже беретіндей, экзистенциалдық өлшемдерді қанағаттандыратындай іргелі болашақтық міндеттер жүктейді.

Ұлттық бірегейліктің бұзылуы тарихи сахнада ел тағдыры мен ата-баба рухы алдында эмоционалистік тұрғыдан қарасақ, күна деп есептей аламыз. Біздің елімізде қазақ тілін құрмет тұту, оның қолданылу аясын кеңейту, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпты сыйлау жергілікті халық түркі тұқымдас қазақ елі өзінің өміршеңділігін және жасампаздығын әлемге әйгілеуді бастады. Бірақ, әр түрлі әлемдегі қиыласқан идеологиялар оған кедергі келтіретін тәрізді. Осыған орай, біз, Қазақ халқы және оның перспективтік идеологиясының нақты тұжырымдамасын келесі зерттеулерімізде жария ете аламыз. Нақтырақ айтқанда, 1991 жылдан басталған ұлттық идеяның дәлірек ғылыми тұжырымдамасы жасалған жоқ, ол өзекті күйінде қалып отыр. Бұл әлемдік ұлттық қауіпсіздік

жағдайында кездейсоқтық емес, қажеттілік феномен. Оның феномендік қыры – ұлтымызды әлемге әйгілеп келе жатқан брендтерімізге де байланысты. Ұлттық идея жай ғана отаншылдық сезім мен тарихилық дәстүрден, өткенді мақтан тұтумен шектелмейді. Ол болашаққа тарих арқылы бой сермейтін іргелі онтологиялық мұраттардың тізбегі деп айта аламыз. Бұл ұлтымыздың болуы мен болмауы мәселесін баламаға шығара келе, өміршеңдігінің идеясының өзегін құрайды.

11. Әрбір мемлекет және ұлыстар өзінің болашақтағы даму бағдарламасын құра алады. Бірақ олардың үш түрлі жоспарлары бар. Бірінші пессимистік, екінші, оптимистік, үшінші, нейтралиттетік, яғни, бейтарап ұстаным. Мәселен, ұлттық мүддеге қатысты айтқанда, қайғылы тағдырмен аяқталған біздің руханияттық кеңістіктерде орын алған және бұқаралық санада қабылданған оң оптимистік болжам кезінде Алаш зиялыларының идеяларында қолданылған.

Бейтарап болжамдар әр түрлі өлшемдерге сәйкестенді. Біз бұл туралы мынадай тұжырымдарға келдік. Адамзат эволюциясының, оның ішінде, Қазақстан қоғамының жаһандану кезеңіндегі тарих сахнасындағы белсенділігі саяси-әлеуметтік деңгейдегі тұрғылықты халықтың әлеуметтік жағдайынан туындап отыр. Біз өзімізге қайтадан ұлттық бірегейлік туралы сауал қойсақ, оған нақты жауап беруімізге тура келеді. Бұл сауалдардың шешімдері әрқилы. Ұлттық қауіпсіздік жағдайындағы заманауи өзгерістер бізге жаңа талаптарды ерікті-еріксіз түрде қойып отыр. Қазақ халқы айтқандай, «Елу жылда ел жаңа». Оны біз әлеуметтік философия саласына және заманауи ғылыми-техникалық өзгерістерге орай, «әрбір бес жылда ел жаңа» деп айта аламыз. Себебі, әлемдік өркениет жыл емес, күн сайын, сағат сайын жаңа сатыға көтеріліп, дүниежүзілік даму параметрелерін таң қалдыру үстінде.

Қорыта айтқанда, ұлттық бірегейлік ұрпақтар сабақтастығының игілікті өлшемдері арқылы нығаяды, ал оны «Мәңгілік ел» идеясы қолдап қана қоймайды, бұндай ахуалдар болмаса, елдің мәңгілік бола аймайтындығы да түсінікті жағдай. Сондықтан, ұрпақтар сабақтастығының өз мәнінде сақталып, ұлттық бірегейліктің одан әрі орныға түсуі «Мәңгілік ел» мұраттарының жүзеге аса түсуіне жол ашатын алғышарттар болып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Толысбай К. Асан Қайғы.- Алматы: Дайк-Пресс, 2006.-284б.
2. Қазақ Совет Энциклопедиясы (12 томдық).- Алматы: ҚСЭБР, 1975.-7 Том.-645б.
3. Сарсенбаева Ж. Мәңгілік Ел идеясы: кеше, бүгін, ертең. Ұжымдық монография.- Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті-Елбасы кітапханасы, 2019.-430б.
4. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы: Жазушы, 1986. – 616 б.
5. Бұхар жырау//Бес ғасыр жырайды: 2 томдық. /Құрастыр. М.Мағауин, М.Байділдаев. – Алматы: Жазушы, 1989. – Т. 1. – 384б.
6. Әбсаттаров Р. Саяси болжамдаудың өзекті проблемалары//Ақиқат, №10 қазан, 2009.-24-29 бб.
7. Юнг. К.Г. Дух в человеке, искусстве и литературе. М.: ГПИ, 1996.-243 с.
8. Абдраимова А.С., Мырзалы С. Рухани адамгершілік дағдарыс: себептері мен одан шығу жолдары//Шулембаевские чтения. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 75-летию доктора философский наук, профессора К.Ш. Шулембаева. 2-4 марта 2012.- Алматы: КазНПУ им. Абая.-407 с.-334-337бб.

References

1. Tolysbaj K. Asan Qajgy.-Almaty: Dajk-Press, 2006.-284b.
2. Qazaq Sovet Enciklopediyasy (12 tomdyq).-Almaty: QSEBR, 1975.-7 Tom.-645b.
3. Sarsenbaeva Zh. Mangilik El ideyasy: keshe, bugin, erten. Uzhyndyq monografiya.-Nur-Sultan: Qazaqstan Respublikasynyn Tungysh Prezidenti-Elbasy kitaphanasy, 2019.-430b.
4. Balasagun Zh. Qutty bilik. – Almaty: Zhazushy, 1986. – 616 b.
5. Buhar zhyrau//Bes gasyr zhyrlajdy: 2 tomdyq. /Qurastyr. M.Magauin, M.Bajdildaev. – Almaty: Zhazushy, 1989. – T. 1. – 384b.
6. Absattarov R. Sayasi bolzhamdaudyn ozekti problemalary//Aqiqat, №10 qazan, 2009.-24-29 bb.
7. YUng. K.G. Duh v cheloveke, iskusstve i literature. M.: GPI, 1996.-243 s.
8. Abdraimova A.S., Myrzaly S. Ruhani adamgershilik dagdarys: sebepteri men odan shygu zholdary//Shulembaevskie chtenie. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii, posvyashchennoj 75-letiyu doktora filosofskij nauk, professora K.Sh. Shulembaeva. 2-4 marta 2012.- Almaty: KazNPU im. Abaya.-407 s.-334-337bb.

МРНТИ 04.71.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.20>

А.Т. Дауытова

*Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан*

РОЛЬ ПОЛИТИКИ ЯДЕРНОГО СДЕРЖИВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация

После того как холодная война закончилась, начался пересмотр ядерного оружия в контексте международной безопасности. Мир разделился во мнениях некоторые ученые утверждали, что все еще существуют причины, оправдывающие существование ядерных арсеналов, а другие поддерживали идею безъядерного мира. На сегодняшний день, спустя более двадцати пяти лет после распада Советского Союза дискуссии по этому поводу все еще продолжаются. Цель этой статьи состоит в том, чтобы показать, как развивалось ядерное сдерживание, как оно работает сегодня и почему оно все еще является важной частью национальных стратегий основных международных участников.

Ключевые слова: Ядерное оружие, ядерная безопасность, холодная война, сдерживание, США, СССР.

Даутова А.Т.

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан*

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЯДРОЛЫҚ ТОСҚАУЫЛДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейін ядролық қаруды халықаралық қауіпсіздік тұрғысынан қайта қарау басталды. Кейбір ғалымдар ядролық арсеналдардың бар екенін дәлелдейтін себептер бар деп мәлімдеді, ал басқалары ядролық қарусыз әлем идеясын қолдады. Бүгінгі таңда Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін жиырма жылдан астам уақыт өтсе де, бұл мәселе бойынша пікірталастар әлі де жалғасуда. Бұл мақаланың мақсаты - ядролық оқшаулаудың қалай дамығанын, оның бүгінде қалай жұмыс істейтінін және неге ол әлі күнге дейін негізгі халықаралық қатысушылардың ұлттық стратегиясының маңызды бөлігі болып табылатындығын көрсету.

Түйін сөздер: ядролық қару, ядролық қауіпсіздік, Қырғи қабақ соғыс, ұстау, АҚШ, КСРО.

А.Т. Dauytova

*Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan,
Almaty, Kazakhstan*

THE ROLE OF NUCLEAR DETERRENCE POLICY AT THE PRESENT STAGE

Abstract

After the Cold War ended, a revision of nuclear weapons began in the context of international security. The world was divided in opinions. Some scientists argued that there were still reasons justifying the existence of nuclear arsenals, while others supported the idea of a nuclear-free world. Today, more than twenty years after the collapse of the Soviet Union, discussions on this issue are still ongoing. The purpose of this article is to show how nuclear deterrence has developed, how it works today, and why it is still an important part of the national strategies of key international actors.

Keywords: nuclear weapons, nuclear safety, cold war, deterrence, USA, USSR.

Ядерное сдерживание все еще актуально в современном мире, но для этого сегодняшнее сдерживание должно сильно отличаться от того, которое правило миром во время холодной войны. Тем не менее, некоторые из концепций, разработанных в ту эпоху, могут иметь отношение к решению современных проблем международной безопасности. Прежде всего, очень важно определить ключевые моменты вопроса. Слово «сдерживание», как оно используется. Сдерживание- это способность предотвращать нападение врага, вызывая страх. Под сдерживанием подразумевается, что обладание ядерным оружием какой-либо страной вызывает страх остальных и, следовательно, гарантирует ей безопасность и защиту от нападения агрессоров.

Два анализа имеют решающее значение при выводе важности ядерного сдерживания сегодня:

Во-первых, в этой статье будет рассмотрено значение сдерживания как пассивной формы защиты от ядерного удара. Этот способ понимания сдерживания особенно важен, когда мы рассматриваем отношения безопасности между традиционными действующими лицами ядерного сдерживания: в этом случае мы можем представить тенденцию преемственности в их стратегиях.

Во-вторых, в этой статье рассматривается, в какой степени ядерное сдерживание может быть полезным для предотвращения неядерных атак в мире после холодной войны. Эти атаки могут быть обычными, но также включают в себя более широкий спектр применения ОМУ с химическим, радиологическим и биологическим оружием.

Ядерные стратегии и роль ядерного сдерживания сегодня

Ядерная стратегия по-прежнему актуальна в контексте современных проблем безопасности, и сегодняшний подход к ядерной стратегии в основном сфокусирован на концепции сдерживания. Тем не менее, выдающаяся роль сдерживания не является исключительной: первые стратегии, как показывают бомбардировки Хиросимы и Нагасаки, рассматривали атомные бомбы как просто более мощные версии их обычных эквивалентов. Однако вскоре ядерное устройство стало «абсолютным оружием» и стратегии, предполагающие его использование на поле битвы, были заменены сдерживанием [1 с.20].

В свете текущих расходов двух сверхдержав на совершенствование своего ЯО было бы наивно рассматривать актуальность ядерной стратегии, заключенной с окончанием холодной войны. И Россия, и США, по сути, разрабатывают более совершенные системы доставки для своих стратегических ядерных сил большой дальности, а также расходы на поддержание в рабочем состоянии старого оборудования. Несмотря на подписание «Нового договора о сокращении стратегических наступательных вооружений», обе стороны в настоящее время работают над модернизацией своих арсеналов, причем одни, только США планируют инвестировать более 100 млрд. Долл. в свои ядерные запасы. В настоящее время разрабатываются более эффективные системы доставки, такие как стратегические бомбардировщики нового поколения[2 с.345].

Растущее значение таких субъектов, как КНР, вместе с дисбалансом в арсеналах ядерных держав объясняет, почему взаимное гарантированное уничтожение утратило свою силу. Эта система была основана на биполярном порядке холодной войны, и ее неприменимость сегодня является одной из основных причин, которые привели к нынешнему переосмыслению сдерживания стратегами, как в ядерной, так и в обычной форме.

Другим ключевым фактором в формировании сегодняшней политики является появление международного терроризма. С объявлением войны с террором в 2001 году (хотя процесс начался задолго до этого), угрозы, создаваемые негосударственными субъектами, заменили межгосударственный конфликт в качестве основного источника безопасности для США. В Стратегии национальной безопасности Соединенных Штатов Америки, опубликованной в 2002 году, прямо признается, что традиционное сдерживание, как оно было задумано во время холодной войны, было бесполезным. В любом случае, вместо того, чтобы претворять в жизнь всю концепцию, новая стратегия, принятая США, просто предложила адаптацию к новому сценарию безопасности.

Основным препятствием для любой теории использования ядерного оружия является закрепление ядерного табу: использование ядерного оружия на поле битвы, вероятно, ограничит любого субъекта, использовавшего его, статусом государства-парии. Такое отношение международного сообщества подкрепляется наличием международных норм, которые серьезно влияют на законность применения ядерного оружия. Время, прошедшее с момента единственного фактического применения ядерного оружия на войне, является еще одним фактором, усиливающим консолидацию этого табу. Укрепление ядерного табу не подрывает доверие к угрозе ядерного оружия со стороны государства в ответ на серьезное нападение на его национальную безопасность, особенно если это нападение угрожает выживанию государства.

Самым большим нововведением в области ядерной стратегии, вероятно, является концепция расширенного сдерживания, то есть сдерживания, направленного на правительства, поддерживающие террористические организации: это один из двух возможных способов противодействия риску использования террористами ОМУ. Другие ядерные державы НАТО в некотором смысле смоделировали свои инновации в современной стратегии по сравнению с американскими: Франция в 2006 году четко подтвердила, что государства-спонсоры терроризма могут быть атакованы французской ядерной боеголовкой в ответ на террористический акт, и британское правительство сделало аналогичную декларацию в том же году, раскрыв совместную стратегическую линию.

Эта концепция, представляющая собой элемент преемственности со стратегиями эпохи холодной войны, является расширением трехстороннего сдерживания. Это официальная стратегическая политика, принятая многими неядерными государствами в рамках режима ДНЯО: они не разрабатывают свои собственные устройства, предпочитая вместо этого полагаться на арсенал ядерной державы, укрываясь под тем, что называется «ядерным зонтом» [3 с.19]. Эта стратегия предназначена для предотвращения ядерных атак, проводимых в основном государственными субъектами, но также может применяться к обычным атакам.

Учитывая его важность концепции в рамках стратегической доктрины США, неудивительно, что ядерное сдерживание продолжает оставаться важной частью стратегии НАТО сегодня: согласно Обзору сдерживания и оборонного положения, выпущенному Альянсом в 2012 году, «Ядерное оружие является ключевым компонентом общего потенциала НАТО для сдерживания и обороны» [4 с.346]. В этом документе четко очерчена общая позиция атлантических союзников в отношении роли ядерного оружия в современном сценарии безопасности, и он охарактеризован как консервативный, в основном сфокусированный на угрозе со стороны государственных субъектов и ориентированный на ее решение с помощью классической схемы сдерживания.

Возможность ядерной атаки всегда представляла одну из самых опасных угроз безопасности страны, поскольку точность и летальность ядерных устройств позволяют противнику наносить вред за чрезвычайно короткий период времени. Единственным эффективным сдерживающим фактором для такого нападения остается угроза другого ядерного удара. Во всяком случае, сегодняшние ядерные угрозы чрезвычайно отличаются от тех, которые были установлены для классического баланса террора во время холодной войны. В отчете за 2008 год министр обороны США указывает, что наиболее актуальными в настоящее время причинами для беспокойства являются терроризм и распространение ядерного оружия. Как уже говорилось ранее, основной стратегией, разработанной для борьбы с угрозой ядерного удара со стороны негосударственного субъекта, является расширенное сдерживание; во всяком случае, эта мера должна быть реализована с помощью шагов по предотвращению горизонтального распространения ядерного оружия, то есть роста числа субъектов, вооруженных ядерным оружием.

Фактически, расширение ядерного клуба увеличило вероятность нанесения ядерного удара: поскольку одного оружия достаточно для проведения такой атаки, можно сделать вывод, что при вертикальном распространении (рост числа боеголовок внутри страны) не делает атаку более вероятной, горизонтальное распространение делает. Ядерное сдерживание традиционно ассоциируется с неореалистическим представлением о том, что мир с большим количеством ядерных акторов и в идеале мир, состоящий только из ядерных акторов, является предпосылкой прочного мира, основанного на страхе перед ядерной войной [5 с.15].

Одна из наиболее серьезных проблем ядерного сдерживания во Второй ядерный век, на самом деле, связана с вопросом его применимости к субъектам, поведение которых отличается от поведения в эпоху холодной войны в США и СССР. Эти новые действующие лица могут не соответствовать модели рационального поведения, последнее является фундаментальной предпосылкой для сдерживания работы. Следовательно, главная современная проблема ядерного сдерживания состоит в том, чтобы найти способы приспособиться к субъектам, которые могут быть нерациональными. Снижение «ядерного порога», о котором говорится в Обзоре ядерной политики США, можно рассматривать в свете этих фактов не как введение гибких стратегий реагирования в ядерной политике, а как действие, соответствующее потребности для улучшенного сдерживания. Поскольку ядерное табу не распространяется на террористические организации или государства-изгои, управляемые иррациональными лидерами, единственный способ противостоять им - действовать так, как если бы его действительность была утрачена и для традиционных участников (в

данном случае, для США) и это можно рассматривать как способ сделать перспективу ядерной атаки более реальной в сознании потенциальных врагов США [6 с.225].

Иное дело в отношении внутри круга установленных ядерных держав. В этом случае ядерное сдерживание основано на схемах холодной войны, как показывают политики России и США. Фактически, текущие расходы на ядерное оружие, несмотря на значительные сокращения, все еще чрезвычайно высоки, как упоминалось ранее. У Китая значительно меньший арсенал по сравнению с двумя бывшими сверхдержавами, достаточными только для обеспечения политики «минимального сдерживания» [7 с.15]. Концепция минимального ядерного сдерживания могла бы быть наиболее подходящей для сегодняшних вопросов безопасности, касающихся отношений между объявленными ядерными вооруженными государствами, и есть сектора общественного мнения, выступающие за еще большее сокращение ядерных запасов США: также эта позиция поддерживается Федерацией американских ученых. Во всяком случае, на данный момент официальная стратегия США ориентирована по-другому, и то же самое можно сказать и о России. Если в начале первого ядерного века США полагались на ядерное оружие для противодействия советским обычным вооруженным силам, то сегодня ситуация изменилась, и Россия сохраняет явно анахроничное большое хранилище ядерного оружия, чтобы справиться с резкими сокращениями, которые произошли после холодной войны. НАТО заявила в своем обзоре политики сдерживания и обороны, что нынешний объем ее стратегического ядерного оружия зависит от взаимного уровня этого оружия на российской земле, поэтому весьма маловероятно, что произойдет резкое сокращение.

Роль ядерного сдерживания в предотвращении угрозы обычного нападения в настоящее время подтверждается, особенно в отношении нетрадиционных ядерных субъектов, то есть непризнанных ядерных держав, государств за пределами ДНЯО и государств, которые нарушили условия ДНЯО. В последнее время страны этой категории не подвергались военным атакам, и есть некоторые свидетельства того, что их ядерный потенциал мог сыграть важную роль в их защите. Это относится к Северной Корее, являющейся частью «оси зла» Буша: ее политика в отношении разработки программ ОМУ была гораздо более агрессивной, чем политика Ирака (по ее нынешним и прошлым программам, но она не пострадала от нападения, ни со стороны США, ни со стороны их местных союзников. Можно утверждать, что это был прогресс в разработке ОМУ, и особенно ядерного оружия, что позволило ей избежать внешней агрессии.

Ядерное сдерживание также играет роль в предотвращении обычных атак в региональном контексте. Конфликт между Индией и Пакистаном иллюстрирует этот момент: на самом деле, несмотря на существование источников напряженности между двумя странами, эти участники не участвовали в крупных открытых военных действиях с момента создания ядерного арсенала. Страх ядерной эскалации может быть объяснением сдержанности этих правительств в такой области, как Кашмир, где после приобретения ядерного оружия обе стороны поддерживали только конфликт низкой интенсивности.

Ядерное сдерживание является наиболее вероятным способом противодействия терроризму, который будет использоваться в будущем, поскольку превентивная война не пользуется поддержкой населения и была признана чрезмерно дорогой стратегией. Ядерное сдерживание может оказаться эффективным методом противодействия угрозе со стороны негосударственных субъектов, если государства будут влиять на политические цели террористов.

Вывод

На сегодняшний день ядерное сдерживание все еще актуально в решении современных проблем безопасности. Хотя последнее время были предложены различные стратегии в отношении использования ядерного оружия, его применение будет крайне спорным, и по этой причине весьма маловероятным. В современном мире все государства открыто поддерживают и совершенствуют свое ядерное оружие для целей сдерживания. В то же время, система вооружения фактически не создается для сдерживания, потому что это слишком общая и аморфная концепция для военных планировщиков и разработчиков оружия. Разработка всех систем ядерного оружия объединяет новейшие технические достижения для выполнения конкретных военных задач: уничтожение определенных военных и гражданских целей в указанных условиях конфликта.

Ядерные вооруженные государства, как традиционные, так и нетрадиционные, продемонстрировали свою готовность сохранить ядерное табу. Угроза ядерного удара может сдерживать как ядерные, так и неядерные атаки, современный сценарий безопасности требует эволюции сдерживания, а не разрядки концепции в целом. Фактически, ядерное оружие по-прежнему является одним из самых мощных и пугающих видов оружия, которыми могут

вооружиться государства, и стабильность системы, основанной на сдерживании, по-прежнему остается привлекательной, хотя после окончания холодной войны поддержание этой системы стало более сложным.

Однако само по себе ядерное сдерживание не может быть ответом на все проблемы безопасности в современном мире, и его применение должно быть усилено другими стратегиями. Основная роль, которую он занимал в течение Первого ядерного века, утрачена, но его актуальность, хотя и изменена, но не утрачена.

Список используемой литературы:

1. Роберт Эйнхорн и Стивен Пайфер, Соблюдение требований США по сдерживанию, *Foreign Policy at Brookings*, 2017, С.20.
2. И.Е.Федорова Влияние региональных игроков на внешнюю политику Ирана. 2017. № 7. С. 332-359.
3. З.Хекер, Х.Браун, Р.Карлин, Ядерные реакторы КНДР. // *Ядерный клуб*. -2019.-№ 7.-С. 15-24.
4. Торкунов А.В, Ядерные испытания в КНДР: тактические ошибки и стратегические проблемы // *По дороге в будущее*. М: Аспект Пресс, 2010. С. 345-348.
5. Г.Толорая, Российские интересы и перспективы выхода из корейского тупика. // *Проблемы Дальнего Востока*. 2013. №5 С. 4-20.
6. А.А.Вартумян, Исламский фактор в политическом процессе шахского Ирана и Ирана после революции 1978-1979 гг. *Социально-гуманитарные знания*. 2013. № 7. С. 212-234
7. Алексей Арбатов, «Контроль над ядерным оружием: конец истории», *Глобальная экономика и международные отношения*, № 4. 5 (2016) С. 6–20.

XFTAP 04.51.53

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.21>

Матжанова И.Ә¹, Матжанова Қ.К.²

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

²*Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы
(Алматы, Қазақстан)*

ҚАЗІРГІ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРДАРЫНЫҢ ӨЗІНДІК СИПАТЫ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Қазіргі жастардың құндылықтық әлемі өте күрделі, сондықтан әлеуметтанулық зерттеулер арқылы оны толығымен айқындау мүмкін емес. Дегенмен, осы мақала ауқымында студент жастардың құндылықтық бағдарларын анықтауға талпыныс жасалып отыр. Алматы қаласындағы екі жоғары оқу орнының 2 курс студенттері арасында жүргізілген сауалнама зерттеудің эмпирикалық негізі болып табылады. Зерттеу нәтижесінде нақты қорытындылар жасалып, студент жастардың ең маңызды құндылықтық бағдарлары, олардың өзгеру үрдістері айқындалды. Зерттеу отбасы, еңбекқорлық, денсаулық, білім секілді дәстүрлі құндылықтар студенттердің көпшілігі үшін өте маңызды екенін көрсетті. Сондай-ақ, олардың бір бөлігі тұлғалық дамуға, өмірде өз жолын табуға, өз әлеуетін жүзеге асыруға және әлеуметтік мәртебеге ие болуға ұмтылатыны анықталды. Сауалнама жастарға өзіндік азаматтық ұстаным тән екенін және «атамекен», «отан» ұғымдары олар үшін құр сөз емес екенін көрсетті.

Сонымен бірге, бұл зерттеудің нәтижелері жалпылама сипат алмайтынын және осы бағытта әлі де жұмыс істеуді қажет ететінін айта кету керек.

Түйін сөздер: студент жастар, сауалнама алу, құндылықтық бағдарлар, мақсат, өмірдің мәні.

Матжанова И.А¹, Матжанова Қ.К.²

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казакстан)*

²Казахская национальная консерватория имени Курмангазы
(Алматы, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СОВРЕМЕННОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Ценностный мир современной молодежи достаточно сложен и невозможно полностью отразить его с помощью социологических исследований. Все же в рамках данной статьи предпринята попытка изучить ценностные ориентации студенческой молодежи. Эмпирической базой исследования послужило анкетирование, проведенное среди студентов 2 курса двух высших учебных заведений города Алматы. В результате анализа были выделены наиболее значимые ценностные ориентации студенческой молодежи, тенденции их изменения. Были сделаны определенные выводы, которые свидетельствуют о том, что для большинства традиционные ценности как семья, трудолюбие, здоровье, знание остаются самыми значимыми. Некоторая часть стремится к личностному росту, найти собственный путь в жизни, реализовать свой потенциал и получить значимый социальный статус. Социологический опрос показывает, что молодежи также присуще гражданская позиция и понятия «отчиза», «родина» не пустые слова.

Следует отметить, что результаты данного исследования не носят общезначимый характер и требуют дальнейшей работы.

Ключевые слова: студенческая молодежь, анкетирование, ценностные ориентации, цель, смысл.

Matzhanova I.A.¹, Matzhanova K.K.²

¹*Kazakh national pedagogical university of a named after Abay (Almaty, Kazakhstan)*

²*Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy (Almaty, Kazakhstan)*

PECULIARITIES OF VALUE ORIENTATIONS OF MODERN STUDENT YOUTH: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

The value world of modern youth is quite complex and it is impossible to fully reflect it with the help of sociological research. In this article an attempt to study the value orientations of student youth. An empirical base of research was a questionnaire conducted among 2nd year students of two higher educational institutions in Almaty. As a result of the analysis, the most significant value orientations of student youth, trends in their changes were highlighted. Certain conclusions were drawn that indicate that for most, traditional values like family, hard work, health, knowledge remain the most significant. Some of them strive for personal growth, find their own path in life, realize their potential and gain significant social status. A sociological survey shows that to youth also important a civic position and the concepts of "fatherland", "homeland" are not empty words.

It should be noted that the results of this study are not generally valid and require further work.

Keywords: student youth, questionnaire, value guidelines, purpose, meaning.

Қазіргі кезде өркениет жаһандық дамудың әр түрлі кезеңдерін басынан өткізуде. Еліміздің тәуелсіз болып қалыптасуының өзі де күрделі тарихи кезеңдерден өтті, қазір де әлеуметтік, саяси, мәдени тұрғыдан қиындықтар аз емес. Бүгінгі күндегі қоғамдағы қарама-қайшы мәселелер кешені бүкіл халыққа, соның ішінде жастарға айтарлықтай ықпал ететіні сөзсіз. А.А.Ларинаның пікірінше: «Жастар – олар өмір сүріп отырған әлеуметтік болмыс көрініс табатын айна. Қоғаммен не болса, жастармен де сол болады, қоғам қандай болса, жастар сондай» [1, с.69]. Сондықтан жастардың рухани әлемін, оларға тән құндылықтарды зерттеу өте маңызды.

Дегенмен, қазіргі заманғы жастар өзінің болашағын өзі жасаушы, өзінің күнделікті алып жүрген білімін, ерік-жігері мен шығармашылық белсенділігін тиімді пайдалана алатын, өмір ағысына икемделе білген, өз болашағына сеніммен қарайтын жеке тұлға. Оның алдындағы ең басты мақсат – қоғамда бұрыннан қалыптасқан және жаңадан қалыптасып келе жатқан құндылықтар жүйесін өз бойына сіңдіре отырып, қоғамдық жүйеге бейімделіп, ене білу. Сондықтан, осы мақсатты жүзеге асыруда жастар үшін қандай құндылықтар маңызды, олар қандай құндылықты бағдарларды ұстануға ұмтылады деген сұрақтар кешенді зерттеулерді қажет етеді. Кульжанова Ж.Т.,

Шерьязданова Г.Р. Муханбеткалиев Е.Е. өз зерттеулерінде атап өткендей: «Қазіргі жастардың ұмтылыстарын талдау өмірлік мақсаттары әртүрлі 17 мен 26 жас аралығындағы қазақстандық жастар туралы айтуға мүмкіндік береді. Бірақ олар үшін бір нәрсе ортақ – жастардың басым бөлігі үшін отбасы мен әртүрлі нұсқадағы: қалаулы және қызықты жұмыс немесе ол материалдық табысқа жетуге мүмкіндік беретін жұмыс сөзсізқұндылық болып қала береді» [2, с.47]. Осы 17 мен 26 жас аралығындағы жастардың басым бөлігі - студенттер. Олар біраз жылдар ішінде білікті мамандардың қатарын толықтырушылар ғана емес, сонымен бірге қоғамның болашақ келбетін айқындайтын белсенді және ауқымды әлеуметтік топ болып табылады. Осыған орай қазіргі студенттердің құндылықтар жүйесін анықтау үшін сауалнама әдісін қолдану негізінде зерттеу жүргізілді. Сауалнама тақырыбы: «Қазіргі студент жастардың құндылықтар» және ол жиырма төрт сұрақтан тұрды. Біз солардың негізгілеріне тоқталып өтпекпіз.

Сауалнама Алматы қаласының екі жоғарғы оқу орны – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеттің және Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының студенттері арасында 2019 жылдың ақпан айында жүргізілді. Сауалнамамен қамтылған студенттер саны – 100, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Бейнелу өнері және сызу», «Кескіндеме», «Филология», «Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті» мамандықтарының 50 студентті, Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының «Домбыра», «Қобыз-баян», «Халық әні» мамандықтарының 50 студенті. Респондент ретінде екінші курс студенттері таңдап алынды, өйткені олар студенттік өмірге бейімделуден толық өткен (бірінші курста) және маман болып қалыптасуды енді бастаған топ болып табылады.

Сауалнамаға қатысқандар жыныстық құрамы бойынша төмендегідей бөлінді: 57 – әйел және 43 – ер адам. Жастық көрсеткіші бойынша: 18-19 аралығындағылар – 45; 20-21 аралығындағылар – 48; 22-25 аралығындағылар – 7 студенттен тұрды. Бұл екінші курс студенттерінің арасында колледж бітіргеннен кейін жоғары оқу орнына түскендерің бар екендігін көрсетеді. Бұл құбылыс Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясында басым болып табылады, өйткені онда арнайы музыкалық дайындығы бар студенттер оқиды. Жалпы 18-19 және 20-21 жас аралығында тұлғаның белсенді түрде өзін өзі айқындауы жүзеге асады. Осы жас аралығындағы тұлғалар өздерінің өмірлік мүдделерін айқындайтын құндылықтарды таңдайды және солардың негізінде өздерінің мақсаттарын жүзеге асыра бастайды.

Сауалнаманың «Өміріңізде алға қойған мақсатыңыз бар ма?» деген бірінші сұрағына респонденттерің 86 % оң жауап берді, яғни олардың басым бөлігі өздерінің болашағы туралы ойланып, алдыңғы өмірлерін айқындайтын мақсаттарын нақты тұжырымдаған. Алайда, сауалнамаға қатысқандардың 11% әлі ол туралы ойланбадым деп жауап берсе, 3% мақсатым жоқ деген жауапты белгілеген.

«Өміріңізде қандай мақсаттар ең маңызды деп ойлайсыз?» деген сұрақ та 3 жауапқа дейін таңдауға мүмкіндік береді. Студенттердің берген жауаптарының ішінде басымдылыққа ие болғаны – жақсы отбасын құру -78 студент таңдаған. Келесі кезекте - жоғары білім алу - 58, жақсы достар табу - 56, баршылықта өмір сүру - 40, әрдайым аман-сау болу - 36, өз ісіңмен айналысуды - 25 студент белгілеген. Бұл жауаптарды тұжырымдасақ, қазіргі студенттердің идеалы өздері таңдаған жоғары білімнің беретін мүмкіндіктерін жүзеге асыра отырып, ауқатты, салауатты отбасын құру деп түсінуге болады. Ол идеалда достарға да орын табылады. Сауалнамаға қатысушылардың 25 ғана «өз ісіңмен айналысуды» мақсат ретінде қарастыруы олардың 2 курс студенттері болуымен байланысты деп ойлаймыз, өйткені тек соңғы курстарында олардың бұл бағыттағы ұмтылыстары айқынырақ болары сөзсіз.

«Сіз үшін өміріңізде ең құнды не?» деген сұраққа жауап беру барысында 3 жауапқа дейін таңдауға мүмкіндік берілді. Нәтижесінде, респонденттердің жауаптары төмендегідей көрініс тапты: 100 студенттің 89 - отбасын, 68 - денсаулықты, 52 - білімді, 25 - достарды, 23 - карьераны, 19 – ақшаны таңдады. Отбасын өз өміріндегі ең құнды деп бағалаған 89 студенттің 38-і онымен бірге білім мен денсаулықты қатар қойған. Ал 28 студент отбасы, білім мен карьера десе, 23 студент - отбасы, денсаулық, ақшаны маңызды деп есептейді. Бұдан студенттердің біздің қоғамымыз үшін дәстүрлі деп саналатын құндылықтарды бірінші орынған қойғанын көреміз. Алайда, соңғы орындарға ие болған «карьер», «ақша», материалдық құндылықтардың маңызы артып келе жатқанын көрсетеді.

Студенттер белсенді әлеуметтік топ болса да, олардың өмірінде сенімсіздік немесе қорқыныштудыратын тұстары болуы мүмкін. Осы орайда сауалнамаға қатысушылар үшін ең күрделі мәселе жұмысқа орналасу барысында туындайтын қиындықтар (студенттердің 42% белгілеген) болып шықты. Студенттер үшін жақсы отбасын құру маңызды мақсат екенін

жоғарыда қарастырып өттік, сондықтан болар олардың 22% екінші жартысын жолықтырмаудан қауіптенеді. Келесі кезекте студенттерді өмір сүру үшін керекті қаражатсыз қалу (17%), білім ала алмау мүмкіндігі (11%) толғандыратыны анықталынды. Респонденттердің арасында еш қорқынышы жоқ (2%) және жауап беруге қиналатын (6%) студенттердің де болуы олардың арасында өздеріне толық сенімді және сенімсіз тұлғалардың бар екенін көрсетеді.

«Бос уақытыңызда немен шұғылдануды жөн көресіз?» деген сұраққа берген жауаптардың ішінде қазір де кітап оқығанды (23%), мұражай, көрме, театрларға баруды (11%) қалайтын студенттердің болуы қуантса, теледидар көруді (5%) және ұйқтағанды ұнататын (13%) студенттердің болуы таң қалдырды. Сонымен бірге дүкен аралауға (12%), компьютерлік ойындар ойнауға (6%) көңіл бөлетін студенттердің болуы жоғарғы оқу орындары тарапынан олардың бос уақытына мән беру керектігін көрсетеді. Сондай-ақ, студенттердің 11% достарымен, 8% жақындарымен бірге болғанды, 5% - спортпен шұғылданғанды ұнатады. Ал 2% бос уақытында қосымша жұмыс іздесе, 4% бос уақытымыз жоқ деп жауап берді.

Кез келген адамның эмоционалды көңіл-күйі өміріндегі әртүрлі жағдайларға, оның мінез-құлқының ерекшелігіне тәуелді екені белгілі. Бұл студенттер үшін де орынды. Олар «Қандай сезімдерді жиі сезінесіз?» деген сұраққа әр кезде әр түрлі сезімде (33%), қарапайым көңіл-күйде (33%), сергектік сезімі және көтеріңкі көңіл күйде (26%) боламыз деп жауап берді. Бұл дүниеге сеніммен қарау, жағымды көңіл-күйде болу секілді жастардың басым бөлігіне тән сипаттамалардың студенттердің бойынан табылатынын байқатады. Ал немқұрайлық сезімі (3%) мен тұрақсыздық және мазасыздықтың (5%) болуы біршама ойландырады.

Қазіргі студенттердің адам бойындағы қандай қасиеттерді ерекше бағалайтынын қарастыру барысында респонденттер үшін маңызды тұлғалық сапалар анықталынды. Олардың пікірі бойынша, ең маңызды - ақыл-ой (100 студенттің 58-і), мейірімділік (48), мақсатқа деген ұмтылыс (42), өзіне сенімділік (32), көмек беруге дайын болу (30), қалжыңды түсіне білу (16), бастамаларға дайын болу (12), әдемілік (8-і таңдаған). Осылардың ішінде студенттердің ақыл-ой мен мақсатқа деген ұмтылысты, өзіне сенімділік пен бастамаларға дайын болуды ерекше қарастыруы олардың қазіргі заманның кәсіби мамандарына қажет сапалар екенін жете түсінгенін көрсетеді. Бұл сапаларсыз бәсекеге қабілетті маман болу мүмкін емес. Сонымен бірге, сауалнамаға қатысушылар адамгершілік, имандылық, адалдық, бауырмашылдық, қарапайымдылық, қиындыққа қарсы тұра білу секілді жалпыадамзаттық құндылықтарға да мән береді.

Әлеуметтік қатынастар барысында, адамның іс-әрекетін, тәлім-тәртібін тек құндылықтар ғана емес, қоғамда қабылданған нормалар жүйесі де айқындайды. Қоғамда орын алып жатқан түрлі жағдайлар кез келген адамның шешім қабылдауға, белгілі бір іс-әрекет бастауға қандай да бір әсерін тигізеді анық. Дегенмен тұлға бойындағы тәрбие мен басым құндылықтар кез келген әрекет жасау барысында өз басымдылығын көрсетеді анық. Нормалар жүйесі адамның белгілі бір жағдайларда қалай әрекет етуін анықтайтын ережелер жиынтығы деуге болады. Сондықтан сауалнаманың кезекті сұрағы «Өз мақсатыңызға жету үшін өтірік айтқан кездеріңіз болды ма?» және «Өміріңізде пара беріп көрген сәт болды ма?» деген сұрақтары осы мәселені көтереді. Бірінші сұраққа жауап беру барысында респонденттердің 33% «жоқ», яғни өтірік айтпадым деп жауап берсе, екінші сұраққа олардың 65% «пара берген жоқпын» деп жауап берді. Яғни, адамгершілік құндылықтардың басымдылығын байқаймыз. Алайда, студенттердің 67% «ия», яғни өтірік айттым, сондай-ақ, 19% «өзім бермедім, бірақ өзгелердің пара бергеніне кінә тақпаймын» және 12% «иә, бір рет бердім», 4% «көп рет бердім» деген жауаптар да болды. Бұл сауалдың нәтижесіне көз жүгіртсек, студент жастардың арасында қазіргі таңда адалдық пен шыншылдыққа, құқықтық сауаттылыққа байланысты үлкен, күрделі мәселенің бар екенін алға тартады.

Сауалнаманың бір бөлігі оқу үдерісі мен мамандыққа байланысты. «Оқудың сіз үшін маңыздылығы неде?» деген сұраққа екі жауапқа дейін таңдау мүмкіндігі берілді. Студенттердің басым бөлігі оқу үдерісі тек маман болу үшін ғана емес, жалпы білімді тұлға болып қалыптасу үшін (38%) де маңызды деп бағалады. Респонденттердің 30% маман иесі болып, өз бетінше өмір сүруге мүмкіндік аламын деп атап өтті. Сауалнамаға қатысушылардың 15% білімді болу арқылы өз бетінше өмір сүруге мүмкіндік аламын десе, 13% маман иесі атану жақындарының ішінде беделді орынға ие болуға мүмкіндік береді деп түсінеді, ал 4% маман иесі атану бай болуға мүмкіндік береді деп сенеді.

«Сіздің болашақ жұмысыңыз қандай болуы керек?» деген сұраққа студенттердің берген жауабы төмендегідей болды: 35% - адамдарға пайдалы болуы керек, 27% - жоғары материалдық жетістікке жеткізуі тиіс, 23% - беделді жұмыс болуы керек. Студенттердің басқа адамдарға пайда келтіруді, жақсылық жасауды ойлауы өте қуанышты. Дегенмен, жоғары материалдық жетістік пен

беделді жұмыстың болуына мән беру қоғамдық өмірде орын алған түбегейлі өзгерістердің студент жастардың құндылықтар жүйесіне де өзгерістер әкелгенін айқындайды. Сонымен қатар, студенттердің 15% өз пікірлерін білдіріп, болашақ жұмыстан эмоционалды тұрғыда қанағаттану да маңызды екенін атап өтті. Бұл пікір келесі сұрақта нақтылана түседі. «Болашақ жұмысыңызда сізге не маңызды?» деген сұраққа студенттердің 65% - жұмыстан рахат алу, 32% - жоғары жалақының болуы десе, 3% - өз нұсқасын ұсынды – халыққа пайдалы болу. Бұдан біз студенттердің кәсіби маман болып қалыптасу үдерісіне эмоционалды-психологиялық қатынасы басым екенін көреміз.

Сауалнамаға қатысушылардың «Сіздің өмірлік мақсаттарыңыз болашақ мамандығыңызға сәйкескеле ме?» деген сұраққа берген жауаптары біршама ойландырды: «иә» - 45%, «иә, кейбір тұстары» - 40%, «жоқ» - 15%. Бұдан сауалнамаға қатысқан 100 студенттің 15-і мамандық таңдау барысында өз мүддесін, талғамын, қабілетін, ішкі ізденісін емес, басқа себептерді басшылыққа алғанын байқаймыз. Біздің ойымызша, сол себептердің ең бастысы мемлекеттік тапсырыс бойынша тегін білім алу болып табылады.

Сауалнаманың келесі бөлігін бастамас бұрын, біз құндылықтар туралы студенттердің өз ойларын білгіміз келді, яғни оларда жалпы құндылық туралы түсінік қалыптасқан ба деген сұраққа жауап алуға тырыстық. «Сіз үшін құндылық деген не?» деген сұрақ сауалнамаға қатысушыларда біршама қиындықтар туғызған секілді, өйткені олардың 20% бұл сұраққа жауап бермеген. Дегенмен, көпшілігі біздің қоғам үшін дәстүрлі құндылықтарға тоқталған:

- отбасы, білім, денсаулық – 36%;
- адам бойындағы жақсы қасиеттер – 20%;
- байлық, сапалы заттар – 14%;
- руханилық – 10%.

Жастар үшін дәстүрлі құндылықтардың өз маңызын жоғалтпағанын қазақстандық жастардың құндылықтар жүйесін қарастырған басқа да зерттеулер дәлелдейді [3]. Сонымен бірге, студенттердің осы жауаптарынан олар үшін материалды заттар әлемінен рухани дүние маңыздырақ деген қорытынды жасауға болатын секілді. Бірақ, олардың 20%-н бұл сұраққа жауап бермегенін ескерсек, басқа тұжырым туындайды, яғни 18-21 (респонденттердің басым бөлігі) жас аралығындағы жастар тұлға ретінде қалыптасу үстінде, олардың өмірмәнді ұстанымдары мен құндылықтары әлі айқындалуда.

Зерттеу барысында әлеуметтік өмірдің бірқатар салаларына да көңіл бөлінді. Студенттердің материалдық құндылықтарға деген қатынасын, яғни әлеуметтік топ ретіндегі құндылықтық бағдарын айқындау үшін олардан материалдық құндылық жайлы пікір білдіру сұралды. Берілген жауаптардың ішінен «Материалды жетістіктерге адам өз күшімен жетуі керек, ал оны қаламайтындар жоқшылықта өмір сүре берсін. Бұл әділетті» деген тұжырымды респонденттердің 31% таңдады. 58% - «Адамгершілік болуы керек. Материалды жетістікке жеткен адам, өзінен төмен адамдарға әрдайым көмек көрсетуі тиіс», 11% - «Мен үшін материалдық құндылықтар аса маңызды емес» деген жауаптарды белгіледі. Бұдан студенттердің материалдық жетістікті тұлғаның қоғамның белсенді мүшесі ретінде қалыптасуының басты көрсеткіштерінің бірі ретінде қабылдайтынын көреміз. Бірақ ол өзіндік мақсатқа айналмайды, материалдық жетістікке деген қатынас гуманистік ұстанымдар тұрғысынан анықталады. Бұл пікірмен жастардың құндылықтық бағдарларын зерттеушілердің бірқатары келседі [4].

Отбасы мәселесіне байланысты сұрақтарға берілген жауаптар студенттердің әлі де қазақ халқының дәстүрлі дүниетанымына тән ұстанымдарды басшылыққа алатынын, отбасылық қатынастарда ұлттық тәрбиенің маңызы әлі де сақталғанын көрсетті. Мысалы, «Сіз азаматтық некенің болуын қолдайсыз ба?» деген сұраққа сауалнамаға қатысушылардың 61% - «жоқ» деген, 39% - «иә» деген жауапты таңдады. Сондай-ақ, «Сіз қанша балаңыз болғанын қалайсыз?» деген сұрақтың жауаптары да осы тұрғыда болды: көп балалы отбасы болуды қалаймын - 43%, үш немесе төрт бала – 41%, бір немесе екі бала – 13%, мен балам болғанын қаламаймын – 3%.

Сауалнамада студенттердің азаматтық ұстанымдарына да көңіл бөлінді, қазіргі студент жастар үшін отансүйгіштік, ұлтжандылық деген ұғымдар маңызды ма деген мәселе де қарастырылды. Респонденттердің «Отан», «атамекен» деген сөздерді қалай ұғынасыз? деген сұраққа жауаптары: бүкіл Қазақстан – 51%, мен дүниеге келген жер – 44%, менің өмір сүруіме ең қолайлы жер – 5% бұл ұғымдардың студенттер үшін өз құндылығын жоғалтпағанын көрсетеді. Сонымен қатар, «Сіз өзіңізді Қазақстан Республикасының азаматы ретінде қандай деңгейде сезінесіз? (1 - мүлдем сезінбеймін, 5 – толығымен сезінемін)» деген сұрақтың жауаптары да осы пікірді қолдайды: 5 – 45%, 4 – 21%, 3- 25%, 2- 6%, 1-3%.

«Сіздің құндылықтық бағдарларыңыз ата-аналарыңызға тән жүйеден өзгеше ме?» деген сұраққа студенттердің 41% - жоқ, 21% - иядан гөрі жоқ деуге болады, 17% - жоқтан гөрі ия деуге болады, 21% - ия деп жауап берді. Сұрақтың нәтижелеріне көз жүгіртсек, қазіргі жасатардың басым бөлігі ересек топтың құндылықтар жүйесін қабылдаған және ата-ананың бала тәрбиесінде оның құндылықтық бағдарларының қалыптасуына үлкен ықпал тигізе алатынын байқап отырмыз. Бірақ бұл толығымен осындай деуден аулақпыз. Себебі ата-ананың балаға берген дүниетанымы уақыт өте неше түрлі факторлар әсерінен өзгереді. Оған қоршаған орта, батыстық идеология, жаһандану дәуірі, телевидение, интернет және т.б. өз әсерін тигізеді. Сол себепті де оның құндылықтық бағдары өзгеше сипат ала бастайды. Демек, жастардың құндылықтық жүйесі ата-анасының құндылықтық жүйесінен өзгешеленетінін көреміз.

Қорыта келе, студент жастардың құндылықтар жүйесін зерттеу оларға тән құндылықтарды біржақты, жақсы немесе жаман деп бағалаудың мүмкін емес екенін көрсетті. Бұл өте күрделі құбылыс. Дегенмен, осы зерттеу негізінде жастардың құндылықтарының қалыптасуына ықпал ететін әлеуметтік көңіл-күйлері оң сипатта деген тұжырым жасауға болады. Бұл жастарға тән оптимизм, өздеріне деген сенімнің жоғары болуымен байланысты болуы мүмкін. Олар әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге тез бейімделіп, жеңіл қабылдайды, қалыптасқан жағдайда өз орнын табуға ұмтылады. Олардың бір бөлігі өз өмірлеріне көңіл бөліп, жеке өз басына тиімді, өз қажеттіліктерін қанғаттандыруға мүмкіндік беретін құндылықтық бағдарларды басшылыққа алады. Сонымен қатар, бұл зерттеу қазіргі жастар қоғамның басым бөлігі үшін дәстүрлі болып есептелінетін құндылықтарды әлі де ұстанады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Студенттердің өз әлеуетін жүзеге асыруы, ең алдымен, отбасы және жақын ортасына, сонымен бірге білім алуға, еңбек етуге деген қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған. Бірқатар факторлар еңбекқорлық, денсаулық, отбасы секілді жалпыадамзаттық құндылықтардың өз мағыналарын жоғалтпағанын, жастардың құндылықтық бағдарлары болып табылатынын көрсетеді. Әсіресе отбасының маңызы сақталуда. Сонымен бірге, қазақстандық қоғамның даму барысы, әлеуметтік-экономикалық қатынастардың сипаты, мәдени-рухани саладағы өзгерістер жалпы қоғам мүшелерінің құндылықтар жүйесіне, соның ішінде жастардың құндылықтарына да ықпал еткенін көруге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Ларина А.А. Основные ценности современной молодежи // Территория науки. - № 5, 2015. – С.67-72.
- 2 Кульжанова Ж.Т., Шеръязданова Г.Р. Муханбеткалиев Е.Е. Современные ценностные иерархии молодежи // Вестник КазНПУ: Серия Социологические и политические науки. -№3 (67), 2019. - С.39-44.
- 3 Саликжанов Р.С. Система ценностей современной казахстанской молодежи // Вестник РУДН: Серия Социология. - № 2, 2014. – С.136-143.
- 4 Лосун К.В. Ценностные ориентации современной молодежи // Гуманитарные научные исследования.- №1.- Ч.2, 2015. [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2015/01/9327>

МРНТИ 11.01.11.

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.22>

Ж.О. Есеркепова

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
Алматы, Қазақстан*

ЦИФРЛІ ДИПЛОМАТИЯДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ: САЯСИ АСПЕКТ

Аңдатпа

Автор бұл мақалада әлемдік саясаттағы қазіргі дипломатияның дамуы мен түрлеріне, соның ішінде мәселеге арқау болып отырған цифрлы дипломатияға тоқталады. Сонымен қатар, автор цифрлы дипломатиядағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың алатын орны мен ролін қарастырады. Әсіресе, цифрлы дипломатияның ҚХР-да қаншалықты қолданыста екендігін талдайды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қазіргі заманғы әлеуеті бастапқы

мақсатын да асып түсті. Олардың әлемдік саясаттағы маңызды фактор ретіндегі рөлі мемлекеттер мен басқа да субъектілер арасындағы коммуникациялық байланыстарды жаңғыртып, жеңілдетуге мүмкіндік береді. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар әлемдік саясаттың ерекше күші болып табылады және саясаттың дәстүрлі салаларында да, желілік кеңістікте де олардың ықпалын таратады.

Түйін сөздер: дипломатия, цифрлы дипломатия, саяси талдау, саясат, ақпараттық-коммуникациялық технология, интернет, әлеуметтік желі, ақпарат.

Есеркепова Ж.О.

*Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
г. Алматы, Казахстан*

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЦИФРОВОЙ ДИПЛОМАТИИ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация

В этой статье автор рассматривает развития и типов современной дипломатии в мировой политике, в том числе цифровой дипломатии. Автор также рассмотрит роль и роль информационных и коммуникационных технологий в цифровой дипломатии. В частности, автор анализирует степень использования цифровой дипломатии в Китае. Современный потенциал информационных и коммуникационных технологий превысил свое первоначальное назначение. Их роль как важного фактора мировой политики позволяет модернизировать и облегчать общение между государствами и другими субъектами. Информационные и коммуникационные технологии являются особой силой в мировой политике и распространяют свое влияние как в традиционных областях политики, так и в сетевом пространстве.

Ключевые слова: дипломатия, цифровая дипломатия, политический анализ, политика, информационные и коммуникационные технологии, интернет, социальные сети, информация.

Zh.O. Yesserkepova

*Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN DIGITAL DIPLOMACY: POLITICAL ASPECT

Abstract

In this article, the author examines the development and types of modern diplomacy in world politics, including digital diplomacy. The author will also examine role of information and communication technologies in digital diplomacy. In particular, the author analyzes the degree to which digital diplomacy is used in China. The current potential of information and communication technologies has exceeded its original purpose. Their role as an important factor in world politics allows us to modernize and facilitate communication between states and other actors. Information and communication technologies are a special force in world politics and spread their influence both in traditional areas of politics and in the network space.

Keywords: diplomacy, digital diplomacy, political analysis, politics, information and communication technologies, Internet, social networks, information.

Қазіргі кезде сыртқы саясатқа тек қана жаңа технологиялар ғана емес, сондай-ақ билікті жекешелендіру де әсер етеді. Медиа ресурстар мен цифрлық дипломатияның пайда болуы арқасында бұл трансформациялық үдерістер бір-бірімен және аудиториямен өзара іс-қимыл жасаудың маңыздылығына әсер етеді. Қазіргі кезде әлемдік қоғамдастықта жаңа мемлекеттік емес субъектілер жиі пайда болуда. Олар қазіргі заманғы әлемдік тәртіпке өзгерістер енгізіп, жаңа басымдықтарды біріктіру, азаматтық қоғаммен өзара іс-қимыл жасау және дипломатиялық үдерісті демократияландыру үшін халықаралық акторларды назарын теңестіруге шақырады. Қазіргі таңда технология мен инновация бұл үдерістің негізгі элементтеріне айналды. Соңғы жиырма жылда

сыртқы саясат тәжірибесі үлкен өзгерістерге ұшырады. Ғасырлар бойы елшілер мен дипломаттар дәстүрлі дипломатиямен айналысып, нұсқаулықтарды орындады. Пошта қызметін жаңғырту және телеграфтың өнертабысы, кейінірек телефонмен жедел байланыстар қалыптасты. Бүгінгі күні Интернеттің пайда болуымен бір адам сөйлеп, мыңдаған адамдар оны тыңдай алады. Бүгінгі әлемде шынайы жаңалықтар мен жаңартуларға деген қажеттілік төтенше жағдайға айналды және қазір басты міндет - теңгерімге жету. Бір жағынан цифрлі дипломатияны басқару үшін механизм қажет. Екінші жағынан, біз бұқаралық ақпарат құралдарын жұртшылықпен бірге үйде де, шетелде де жақсы қарым-қатынас жасау үшін пайдалануымыз керек.

«Цифрлі дипломатия» термині алғаш рет АҚШ-та ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамытуға жауапты американдық агенттіктер сыртқы саясатқа байланысты бұқаралық коммуникациялар үшін жаһандық желідегі «жаңа медиа»: әлеуметтік желілер, блогтар және басқа да медиа-платформалар белсенді түрде қолданыла бастады [1].

Дәстүрлі қоғамдық дипломатия - шет елдерде қоғамдық пікірге ықпал етудің бір нұсқасы. Интернет алдындағы дәуірде американдық сыртқы саясат радио мен теледидар арқылы ақпараттық насихаттау, қоғамның жекелеген мүшелерін оқыту және американдық кинематография мен басқа да өнер арқылы таратудың бірнеше түрін қарастырды. Бүгінгі таңда әлемде көптеген акторлар бар, сондықтан бұл мәселеде «жылдам дипломатия» оның шешімі болып табылады, бірақ ол мақсат емес, алайда жауапты іздеуді оңайлатып, дәстүрлі және дәстүрлі емес дәстүрлердің барлық қатысушыларының өзара іс-қимылын жақсарту керек. Осылайша, сандық технологиялар дипломатияның құралы ретінде кеңінен танылады.

Соңғы жылдары сыртқы саясат тәжірибесі үлкен өзгеріске ұшырады, Интернет заманауи дипломатияға жаңа өмір сыйлады - министрлер, елшілер, дипломаттар бұқаралық ақпарат құралдарын халықпен өзара әрекеттесу үшін жиі пайдаланады. Сонымен қатар, Интернет өз пікірлерін білдіретін платформаға айналды және экстремистік топтар - террористер, наразылық ұйымдастырушылар және тағы басқалар. Әртүрлі дереккөздерден келетін ақпарат бүгінгі таңда әлемдік ойыншыларға бұрынғы ресми дипломатиялық арналарды айналып өтуге мүмкіндік береді және сәйкесінше ресми партиялардан тезірек және мұқият жауап беруді талап етеді және әртүрлі үкіметтік емес ұйымдардың өз ұстанымдарын ашық түрде айқындауға мүмкіндік береді. Осыған орай, үлкен саясатта ойынның белгіленген ережелері енді қолданылмайды. Сондай-ақ, саяси емес өмірдің жаңа бағыттарын құру, киберполитика және медиа-саясат сияқты жаңа саяси көзқарастардың пайда болуын атап өтуге болады.

Цифрлі дипломатия - дипломатиялық және сыртқы саясаттың мақсаттарын жүзеге асыру үшін заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану болып табылады. Соңғы жылдары халықаралық тәжірибеде цифрлық дипломатияның маңызы артып келеді. Әртүрлі елдердің сыртқы саяси ведомстволарының және дәстүрлі радио, теледидар және баспасөз арқылы ақпарат алмасудың дәстүрлі әдістерімен қатар Интернетті кеңінен тарату, ақпарат жинау, шетелдік үкіметтерге қысым көрсету, белсенділерді оқыту және наразылық қозғалыстарын ынталандыру үшін жиі қолданылады. Цифрлі дипломатияның негізгі мақсаты - қоғамдық және саяси элитаның жаппай сана-сезіміне бағытталған сыртқы саяси мүдделерді, Интернет-теледидар, әлеуметтік желілер және ұялы телефондар арқылы ақпараттық насихаттау [2 б.232].

Бірнеше жыл бұрын, іс жүзінде дипломатия саласында ешкім әлеуметтік медиамен жұмыс істемеді. Бүгінде бұл тәжірибе әлдеқайда кең таралған, өйткені бұл қоғаммен қарым-қатынас жасаудың өте ыңғайлы жолы. Әлеуметтік бұқаралық ақпарат құралдары ресми БАҚ-қа қарағанда жұмыс істемеу артықшылығына ие. Бұл жағдайда кері жағы бұл ақпаратты тексеру үшін қиынға түседі. Әлеуметтік медиа арқылы цифрлық дипломатия жұмысының жақсы мысалы - әлемдік қоғамдастықтың қоғамдық өміріндегі революциялық толқындардың сериясы болған Араб көктемінің оқиғалары. Цифрлі дипломатия (ағылшын сандық дипломатиясы, электрондық дипломатия) - дипломатиялық мәселелерді шешу үшін Интернет және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) мүмкіндіктерін пайдалану.

Цифрлі дипломатия аясында жаһандық желіде жаңа медиа, әлеуметтік желілер, блогтар және ұқсас медиа платформалар қолданылады. Электрондық дипломатияда мемлекеттік органдар, бірінші кезекте сыртқы саясат, мемлекеттік органдар, сыртқы саяси күн тәртібін іске асырумен байланысты үкіметтік емес ұйымдар қатысады. «Цифрлық дипломатия» термині АҚШ-тың цифрлық технологиялар негізіндегі мемлекеттік саясатына қатысты («Интернет дипломатиясы», «әлеуметтік желілік дипломатия» және «Web 2.0 дипломатия» терминдері де ортақ) [3 б.115].

Осы саладағы алғашқы бағдарламаларды дамыту 2002-2003 жылдары Джордж Буштың әкімшілігі халықаралық радиохабарлар мен телеарналарды Интернет желісіне қолданған кезде

болды. 2006 жылы Мемлекеттік хатшы Кондолиза Райс АҚШ-тың әлеуметтік желілердегі пайдаланушылары тарапынан таратылатын ақпарат және дезинформация туралы ақпаратқа қатысатын мамандардан құралған сандық өзара әрекеттесу тобын құрды. Сонымен қатар, бірінші Мемлекеттік департамент блогының ашылуы жарияланып, мемлекеттік портал және бірнеше электронды журналдар ашылды. Сандық дипломатияның философиялық негіздері 2009-2011 жылдардағы АҚШ Мемлекеттік департаментінің саяси жоспарлау жөніндегі директоры ретінде жұмыс істеген Энн-Мари Слэчестің шығармаларында жазылған. Оның пікірінше, ақпараттық және арнаулы байланыс арналары бар мемлекеттер жаһандық күн тәртібін анықтай алады. Қазіргі уақытта АҚШ-тағы сандық дипломатия бағдарламалары әр түрлі департаменттер, соның ішінде Мемлекеттік департамент, Қорғаныс Департаменті және АҚШ-тың халықаралық даму агенттігі аясында жүзеге асырылады.

Көптеген елдер соңғы жылдары цифрлық дипломатияның мүмкіндіктерін белсенді пайдаланады. Мысалы, Ұлыбритания Сыртқы істер және Достастық министрлігінде сыртқы саяси күн тәртібін ілгерілетуге белсенді қатысатын цифрлі дипломатия бюросы бар. Ресейдің мемлекеттік органдары да интернетте өздерінің қатысуын арттырады. 2002 жылы Ресей Президентінің алғашқы сайты, 2008 жылы президенттік бейне блогы, ал 2010 жылдан бастап Twitter микроблогында аккаунт іске қосылды. Қоғамдық дипломатия үшін электронды ресурстарды пайдаланудың тиімділігін атап өту маңызды: онлайн аудиториялармен байланыс орнату және жаңа коммуникациялық құралдарды құру кезінде цифрлық дипломатия тікелей мақсатты аудиторияға нақты хабарламалармен, соның ішінде беделді танымал опинион-мейкерлерді тартуға мүмкіндік беруі мүмкін. Электрондық дипломатия мен ақпарат басқармасының қарым-қатынасына қатысты жинақталған білім мен тәжірибені қоса алғанда: саяси болжамдар мен стратегиялық жоспарлауда табысты қолданылуы мүмкін үлкен ақпараттарды жинақтау және талдау. Цифрлі дипломатия құралдары консулдық қызметте де қолданылады: визалық құжаттарды өңдеу және дайындау, сондай-ақ шетелде азаматтармен тікелей байланыс жасау. Төтенше жағдайлар мен табиғи апаттар жағдайында: шет елдердегі мемлекеттік елшілікпен төтенше қарым-қатынас жасау үшін АКТ пайдалану. Сандық технологиялар, саясаткерлер мен шенеуніктердің Интернеттің маңыздылығын мойындаған барлық объективті артықшылықтары іс жүзінде цифрлық дипломатияның дамуын тек тәуекелдер мен қауіптер тұрғысынан қарастырады. Интернет экстремизм мен терроризмнің таралуы, бөтен идеологияны және сыртқы саяси насихаттауды ақпараттық соғыс құралы ретінде қабылдау арнасы ретінде қабылданады.

Сонымен қатар, цифрлі дипломатияның халықаралық аренадағы қатер ретінде қабылданатынын растау жаһандық ақпараттық кеңістіктің бөлшектелу үрдісіне, ұлттық және аймақтық сегменттерден оқшаулануға бағытталған. Шанхай ынтымақтастық ұйымының бейресми Саммитінде 2011 жылғы тамызда ақпараттық шекараларды енгізу мүмкіндігі мүше-мемлекеттерді цифрлық дипломатияның жағымсыз салдарынан қорғау мақсатында талқыланды. Зерттеушілер сондай-ақ, американдық сандық дипломатия бағдарламалары халықаралық аренадағы биліктің теңгерімін бұзып, осыған байланысты жауап беруі үшін халықаралық қауіпсіздікке қатер төндіруі мүмкін екенін атап көрсетеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) халықаралық тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеттеріне сәйкес келмейтін мақсаттарда пайдалану мүмкіндігі бар. Бүгінгі әлемде цифрлық технологиялар өз әсер етуі мен рөлін жоғарылатуда. Ұзақ уақыт бойы «электрондық үкімет», «электрондық коммерция», «электрондық партия» және тағы басқалар сияқты ұғымдар бар. Мұның бәрі осындай технологиялық инновациялардың дипломатиялық салада қалыптасқандығын көрсетеді, сондықтан «электрондық елшілік» және «электронды консулдық» құру мәселесін зерттеу керек. Бұл инновациялық жобалар қаржылық шығындарды айтарлықтай оңтайландырады, клиенттерге қызмет көрсетудің тиімділігі мен жылдамдығын арттырады және дипломатиялық миссиялардың сапасы мен тиімділігін арттырады. Осыған байланысты еліміздің ықпал ету аймағын едәуір кеңейте алатын қазақстандық цифрлық дипломатия тұжырымдамасын құруды бастау қажет. Виртуалды шындық физикалық кеңістіктің шектеулеріне тәуелді емес және жаһандық деңгейде біздің идеяларымыз бен бастамаларымызды жетілдіру үшін терезе ашады. Өз мақсаттарына қол жеткізу үшін дәстүрлі сайттарды ғана емес, сондай-ақ жаһандық әлеуметтік желілердің толық құнын да пайдалану маңызды.

Цифрлі дипломатия мемлекеттік органдарға сыртқы саясатқа қатысты мәселелер бойынша функциялар мен байланыстарды жүзеге асыруға көмектесу үшін ғаламдық желідегі жаңа медиа, әлеуметтік желілер, блогтар және ұқсас медиа сайттарды қоса алғанда, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) кеңінен қолдану болып табылады. АҚШ үкіметі

дипломатиялық тәжірибесінде әлеуметтік желілерді пайдалану ретінде сандық дипломатияны (цифрлық дипломатия) анықтайды.

Қазіргі таңда бұл мәселеден Азия елдері де қалыс қалған жоқ. Қытайдың, АСЕАН және басқа елдердің сыртқы саясатын зерттеу барысында дәстүрлі дипломатияның әдістері өзекті мәселелерді шешу үшін жеткіліксіз. Сондықтан, бұл елдер біртіндеп цифрлық дипломатия практикасына қосылды деп айта аламыз. Негіздері дәстүрге негізделген Азия елдерінің көбі үшін цифрлық дипломатияға көшу парадигма ауысуы болып табылады. Соңғы жылдары Қытайдың тез дамып келе жатқаны синологтардың, саясаттанушылар мен экономистердің пікіріне берік негізделген. Күштердің рөлін талап ете отырып, ҚХР егер бұл артықшылық болмаса, кем дегенде, осы әлемнің ең күшті мемлекеті мен қоғамының барлық салаларында теңдікке жету керек [4].

Бүгінде әлемнің кез-келген нүктесіндегі мемлекеттік ақпараттық саясатты жүзеге асыру телекоммуникациялық құралдар мен ақпараттық технологиялардың жылдам дамуы мен таралуымен үнемі байланыста болуды талап етеді. Бүгінгі әлемде кез-келген қала тұрғыны қазіргі уақыттағы оқиғалардың жоғары сапалы фото және бейне жазбаларына ие. Сондай-ақ, әлеуметтік желілер мен басқа да интернет құралдарын ғаламдық ауқымда бірден таратуға мүмкіндік береді. Бұл фактілер бұрмалаушылық үгіт-насихат оқиғалары мен үрдістік репортаждарды жүргізуді қиындатады. Блогосфера, форум сайттары және әлеуметтік желілер кәсіби медиа БАҚ нақты бәсекелестері болды. Осылайша, заманауи ақпараттық-насихаттық науқандар әлеуметтік медианың қолдауынсыз тиімді болмайды.

Қытайдың сыртқы саясатының мамандары, «жұмсақ күш» саясаты арқылы технологияларына батыстық құмарлықты шебер қолдана отырып, цифрлі дипломатияның әлеуетін - сыртқы саяси мәселелерді шешу үшін ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың тиімділігін пайдалануды бағалауда. Олардың негізгі мақсаты - Бейжің сыртқы саясатты ынталандыруды ғана емес, ішкі тұрақтылықты да қамтамасыз етеді. Жаһандық ақпараттандырудың алғашқы толқынынан айырылып, Қытай қоғамы жоғары қарқынмен алға жылжуда: Қытай бірнеше жылдан бері Интернетті пайдаланушылардың саны мен олардың жалпы санының өсу қарқыны тұрғысынан сенімді көшбасшы болып қала берді. 2011 жылы Қытайда құрылған WeChat мобилді байланыс жүйесінің танымалдығы соңғы екі жылда 500 миллион абонентке үш есеге артып, қарқынды өсіп келеді. Қытайдың 51.com веб-сайты күнделікті 160 мың жаңа пайдаланушыны жазады. Қытайдың Батыс ақпарат алмасу қызметтері арасында танымал болғанына қарамастан, QQ (ICQ аналогы), Sina Weibo (Twitter ұқсас), WeChat (WhatsApp, Viber), Renren (Facebook) және т.б. Ұлттық әлеуметтік желілер мен жедел хабар таратушылар аудиториясын кеңейту үшін Қытай мұндай бағдарламалардың шет тіліндегі нұсқаларын жариялау әдісін шығарды. Сол WeChat 15 тілде қол жетімді. Көптеген репосттардан, қытайлық бұқаралық ақпарат құралдарынан, Коммунистік партиядан және Сыртқы істер министрлігінен тұтынушылар көп тұтынатын әлеуметтік және саяси ақпараттардың қажетті ақпараттың жылдам жариялануын, жариялауға арналған мобилді қосымшалардың саласын белсенді түрде зерттеп жатыр [5].

Интернет ресурстарын пайдалануға тыйым салуға қарамастан, Қытай да цифрлі дипломатияның дамуына өз үлесін қосады. Қытай билігі ҚХР шетелдік бұқаралық ақпарат құралдарының үстемдігін мойындайды. Дегенмен, ҚХР-дағы ақпараттың көпшілігі шындыққа жанаспайды. Саяси топтарда бұл «жұмсақ күштің» жағымсыз жағы деп аталады. Ал Интернеттің көмегіне сүйене отырып, ҚХР қытай позициясының таралуына елеулі үлес қосады.

Интернетте Қытайда өздерінің «армиясы» бар, олар онлайн-сөйлесулерге үстемдік жасау үшін және үйде және шетелде қоғамдық пікірді қалыптастыру үшін құрастырылған. Елде 300 мыңға жуық адам жұмыс істейді, олар үкіметтік желіні ілгері жылжытады, форумдар, веб-сайттар және блогтар туралы тиісті ақпаратты орналастырады. Үкімет мұндай «киберәскерлерді» қолдайды. Өйткені, олар өз кезегінде, шетелдік форумдарда белсенді жұмыс істейді, Қытай туралы кез-келген теріс ақпаратқа қарсы тұрады. Сондай-ақ, бұл стратегия «қытайлық арманы» жаңа идеологиялық құрылымын тарату үшін қолданылуда. Бұл пайда болған ақпараттық кеңістік тек қана Пекиннің ғана емес, сонымен бірге бәсекелестерінің сандық дипломатия технологияларын енгізу мүмкіндігін тудырады. Қытайдағы (АҚШ, Франция, Швеция және т.б.) батыс елшіліктері қытай әлеуметтік желілерінде (Weibo, Wechat) топтар құрып, қоғаммен диалог жүргізеді. Тайвань, ұйғыр және оппозициялық күштердің барлық түрлері осы қорларды қытайға қарсы насихаттау үшін ыңғайлы алаң ретінде көреді.

Шетелде Қытайдың цифрлық дипломатиясы, ең алдымен, қорғаныс сипатына ие. Пекиннің Вашингтоннан айырмашылығы, басқа елдердегі ішкі саяси процестерге ықпал етпейді. Оның өзекті міндеті - Қытайдың оң имиджін және халықаралық күн тәртібіндегі ең сезімтал мәселелер

бойынша шетелдік елдің ұстанымын қытай түсініктеме насихаттау болып табылады. Оған қоса, Шығыс Қытай және Оңтүстік Қытай теңіздеріндегі аумақтық дауларға, Қытайдағы адам құқықтары мәселелеріне, Фалуңгун қозғалысына, ұйғырларға және Тибет сепаратизміне және Гонконгтағы ахуалға ерекше назар аударылады. Ішкі ақпараттық кеңістікті қорғауда қытай билігі «қатал» (белгілі бір сайттар мен әлеуметтік желілерге кіруді тоқтату, негізгі сөздер бойынша мазмұнды бұғаттау, анонимді пайдаланушыларды қоспағанда) және «епті» (қарсы пропагандалық) әдістерді қолданады. Әлемдік азиялық державалар цифрлық технологияның артықшылықтарын түсінуге тырысып жатқанымен, басқа Азия елдерінің жаңа технологияларын табысты қолданудың көптеген мысалдары бар. Мысалы, бұған Тайвань тамаша үлгі болғандықтан, цифрлық дипломатия саласында инновациялық технологиялардың жетістіктеріне тарту, қызықтыру саласында жоғары нәтижелерге қол жеткізді. Бағдарлама Азия-Тынықмұхиттық Экономикалық Ғылымдарының Форумы (АТЭС) мүшелерінің арасында цифрлық бөліністі төмендетуге бағытталған Адак (APEC Digital Opportunity Center) бағдарламасы әзірленді. Тайвань Қытайдың халықаралық саясатындағы өзінің бірегей ұстанымына байланысты тәуелсіздікті талап етіп, көптеген халықаралық ұйымдарға қатысуымен шектелді [6]. Осылайша, Adoc - бұл барлық кедергілерді айналып өтуге әрекет жасау және өзара әрекеттесу және жаңа байланыстар орнату үшін тағы бір тұғырнама құру болып табылады. Интернет үкімет үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Қазіргі заманның ең қызықты үрдісі - шетелдік үкіметтер. Батыс үкіметтері азиялық аудиториямен байланысу үшін әлеуметтік медианы пайдаланады. Интернетті пайдаланушылардың 45%-ы Азияда тұрады. Дипломаттар үшін бұл азиялық мемлекеттердің өміріне қатысуға тамаша мүмкіндік болып табылады.

Бүгінгі әлемде цифрлық технологиялар өз әсер етуі мен рөлін жоғарылатуда. Ұзақ уақыт бойы «электрондық үкімет», «электрондық коммерция», «электрондық партия» және тағы басқалар сияқты ұғымдар бар. Мұның бәрі осындай технологиялық инновациялардың дипломатиялық салада қалыптасқандығын көрсетеді, сондықтан «электрондық елшілік» және «электронды консулдық» құру мәселесін зерттеу керек. Бұл инновациялық жобалар қаржылық шығындарды айтарлықтай оңтайландырады, клиенттерге қызмет көрсетудің тиімділігі мен жылдамдығын арттырады және дипломатиялық миссиялардың сапасы мен тиімділігін арттырады. Осыған байланысты еліміздің ықпал ету аймағын едәуір кеңейте алатын қазақстандық цифрлық дипломатия тұжырымдамасын құруды бастау қажет. Виртуалды шындық физикалық кеңістіктің шектеулеріне тәуелді емес және жаһандық деңгейде біздің идеяларымыз бен бастамаларымызды жетілдіру үшін терезе ашады. Өз мақсаттарына қол жеткізу үшін дәстүрлі сайттарды ғана емес, сондай-ақ жаһандық әлеуметтік желілердің толық құнын да пайдалану маңызды. Айта кету керек, соңғы жылдары цифрлы индустриядағы негізгі үрдіс ұялы технологиялардың қарқынды дамуы болды. Нәтижесінде бүгінгі күні көптеген пайдаланушылар Интернетке мобильді құрылғылар арқылы қол жеткізеді, сондықтан біздің елшіліктер әрдайым қол жетімді болатын және олардың тұтынушыларымен тиімді қарым-қатынас жасай алатын смартфондарға арналған арнайы мобильді қосымшаларды әзірлеу өзекті мәселе болады.

Осылайша, ақпараттық қоғамның дамуы арқасында бұрынғы «жабық» формада қызмет саласы болған дипломатия қарапайым халыққа ашық болып келеді. Интернеттегі ресми қатысу, оның ішінде әлемдік әлеуметтік желілер (Twitter, Facebook, YouTube және т.б.), мемлекеттік дипломатиялық ведомстволар осы сайттарда арнайы парақшалармен жұмыс жасайды.

Іс жүзінде барлық министрліктерде дамыған елдердің СІМ, соның ішінде ҚХР мен Қазақстанда да бар. Бұл жаңа цифрлық дипломатияның нысаны мемлекеттік халықаралық саясатты жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктері, сонымен қатар оның қатысушыларына ерекше талаптар қойып отыр. Бүгінде цифрлық дипломатияның жарияланымдық жағы ретінде жиі қабылданады. Сыртқы істер министрліктері әлеуметтік желілерді және жұртшылықпен байланыс орнатудың басқа құралдарын қалай пайдаланады. Кеңірек мағынада дипломатияны цифрлық кезеңге айналдыру туралы қоғамдық өмірдің басқа салалары өтетін өзгерістерге ұқсас. Бұл түсінік тек қана қоғаммен қарым-қатынастарды ғана емес, сондай-ақ дипломаттың талап ететін жаңа біліктілік талаптарынан көптеген мәселелерді қамтиды және халықаралық проблемаларды шешуге және киберкеңістіктегі мемлекеттер арасындағы өзара қарым-қатынас ережелерін келісу үшін ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалануға дипломатиялық желінің сенімді және қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Әлеуметтік желілер арқылы елдердің көшбасшылары мен сыртқы саясат ведомстволарының өкілдерінің кездейсоқ хабарлауы үлкен көңіл бөледі. Интернетті пайдаланушыларға тікелей қолжетімділік, сондай-ақ дипломаттарға қызығушылық тудыратын талқылауларды қадағалап отыру қабілеті, бірінші кезекте мемлекет басшылары

арасындағы байланыс қызметін атқарған кезде дипломатияны дәстүрлі модельден арылтады. Шетелдік өкілдер бұған дейін қабылдаушы елдің жұртшылығына газеттер, кітаптар, қоғамдық баяндамалар арқылы жүгінді, бірақ қазір оны делдалсыз, тәулік бойы, интерактивті және жиі бейресми жолмен жасауға болады.

Сонымен, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қазіргі заманғы әлеуеті бастапқы мақсатын да асып түсті. Олардың халықаралық қатынастардағы маңызды факторы ретіндегі рөлі мемлекеттер мен әлемдік саясаттың басқа да субъектілері арасындағы коммуникациялық байланыстарды жаңғырту мен жеңілдетуге ғана мүмкін емес. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар әлемдік саясаттың ерекше күші болып табылады және халықаралық қатынастардың дәстүрлі салаларында да, желілік кеңістікте де олардың ықпалын таратады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар факторы оң потенциал ретінде, сондай-ақ әртүрлі ақпаратты теріс пайдаланумен байланысты теріс әсері бар. Сонымен қатар, ақпараттандырудың (киберқылмыс, ақпараттық терроризм) жағымсыз көріністерін азайту мақсатында жаңа технологияларды пайдалануды және таратуды жасанды шектеу өте жағымсыз болып табылады және «қоғамның мүдделерін қамтамасыз етудің» көзге көрінбейтін және пассивті саясаты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пермякова Л. Цифровая дипломатия: направления работы, риски и инструменты. Российский совет по международным делам, 27 сентября 2012 // http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=862#top
2. Сурма И.В. Цифровая дипломатия в глобальной политике / Государственное управление. Электронный вестник. 2015. Апрель. – Вып. № 49. – С. 221- 243.
3. Цветкова Н. Программы Web 2.0 в публичной дипломатии США. США и Канада: Экономика, политика, культура. 2011. № 3. С. 109-122.
4. Эпова М.А. Цифровая дипломатия в странах Азии // Политика, государство и право. 2015. № 1 [Электронный ресурс]. URL: <http://politika.snauka.ru/2015/01/2289> (дата обращения: 07.02.2019).
5. Digital Public Diplomacy: How Chinese Social Media Is Changing the Way Diplomatic Missions in China Engage with Local Audiences [Электронный документ] <http://daoinsights.com/digital-public-diplomacy-how-chinese-social-media-is-changing-the-way-diplomatic-missions-in-china-engage-with-local-audiences/#sthash.jSWNT7Ax.dpuf>
6. Евдокимов Е. Политика Китая в глобальном информационном пространстве // Международные процессы [Электронный документ] <http://www.intertrends.ru/twenty-fifth/009.htm>
7. Смирнов А. Современные информационные технологии в международных отношениях. М., 2017. С. 351.

МРНТИ 11.01.29

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.23>

Б. Жарқын

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан*

2019 ЖЫЛҒЫ ҚЫТАЙДЫҢ САУДА САЯСАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

2020 жылдан бастап адамзат ХХІ ғ. екінші он жылдығына қадам басты. Артымызда қалған 2019 жылда болған оқиғалар барлығына беймәлім емес. Мәселен, әлемдік экономика құлдырап, ақпараттық технологиялар қарқынды даму кезінде, халықаралық саудада көптеген өзгерістер орын алды. Халықаралық саудадағы өнеркәсіп және өндірістік тауарлардың үлесі өсіп, Қытай мен Оңтүстік Корея сияқты дамушы елдерде айтарлықтай ілгерілеу байқалды. Шекаралық электронды сауда халықаралық сауда әдістеріне үлкен өзгерістер әкеліп, АҚШ-тың басқа елдерден келген тауарларға қосымша салық енгізуіне байланысты, халықаралық сауда қақтығысы күшейіп, ЕО және АСЕАН сияқты аймақтық экономикалық интеграция ұйымдарының аймақаралық саудасы күрделене түсті. Күрделі жағдайлар әсіресе көршіміз Қытай Халық Республикасына да әсер етті. Бұл мақалада 2019 жылғы Қытайдың сыртқы сауда жетістіктері және сыртқы саудаға қатысты

саяси жоспарлары мен шаралары жазылған. Сонымен қатар, бұл мақалада автор Қытай мен АҚШ арасындағы сауда қалыптасуының нәтижесінде қытайға тиген әсерін атап айтқан.

Түйін сөздер: Қытай, өндіріс, саясат, экономика, сауда, қалыптасу, сауда саясаты, Бір белдеу - бір жол.

Жарқын Б.

*Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
г. Алматы, Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ КИТАЯ В 2019 ГОДУ

Аннотация

Начиная с 2020 года, человечество пошло к второму десятилетию XXI века. Все оставшиеся за нами события в 2019 году не все известны, например, когда происходит спад мировой экономики, развиваются информационные технологии, произошли значительные изменения в международную торговлю. Возросла доля промышленных и производственных товаров в международной торговле, наблюдался значительный прогресс в таких развивающихся странах, как Китай и Южная Корея. Пограничная электронная торговля приводит к значительным изменениям в методах международной торговли. В связи с введением США дополнительных налогов на товары из других стран, усилился международный торговый конфликт и усложнялась межрегиональная торговля региональными организациями экономической интеграции, такими как ЕС и АСЕАН. Серьезные ситуации особенно повлияли на нашего соседа Китайскую Народную Республику. В данной статье отражены внешнеполитические достижения Китая в 2019-м году и политические планы и меры, касающиеся внешней торговли. Кроме того, автор отметил влияние торговли между Китаем и США на Китай.

Ключевые слова: Китай, производство, политика, экономика, торговля, конфликт, торговая политика, «Один пояс - один путь».

B.Zharkhyn

*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

FEATURES OF CHINA'S TRADE POLICY IN 2019

Abstract

With the beginning of 2020, human society has entered the second decade of the 21st century. The past year 2019 is a very special year. With the global economic recession and the rapid development of information technology, international trade has undergone significant changes in many aspects. Significantly enhance the proportion of manufactured goods in international trade, emerging economies such as China, South Korea rise obviously, cross-border e-commerce to promote the reform of international trade way, the United States to other countries to impose tariffs the more intense and direct trade protection measures of international trade frictions escalating, the European Union and ASEAN regional economic integration organizations such as the area of trade is more complicated. This article discusses the achievements of China's foreign trade in 2019 and its political plans. Also noted the impact on China of trade tensions between the United States and China.

Keywords: China, production, politics, economics, trade, conflict, trade policy, «One belt - one way».

2019 жыл Қытай үшін ерекше жыл болып саналады. Бұл жылы көршіміз Қытай Халық Республикасы 70 жылдық мерейтойын атап өтті, оған қоса Қытай мен Америка Құрама Штаттары арасындағы дипломатиялық қатынастардың орнатылғанына 40 жыл толды. Осы жылы Қытай-АҚШ сауда-саттық шиеленісі күшейіп, Қытайдың сыртқы саудасы бұрын-соңды болмаған сыртқы қысымға ұшырады. Соған қарамастан, Қытайдың сыртқы саудасы тұрақтылық пен табандылық танытты [1].

2019 жылдың алдыңғы 11 ай көрсеткіші бойынша, Қытайдың импорт пен экспорттың жалпы құны - 28,5 триллион юаньды құрады, былтырғы жылға салыстырғанда 2,4%-ға өсім көрсеткен. Оның ішінде экспорт 15,55 трлн юань, былтырғы жылға салыстырғанда 4,5% өсті, импорттың көлемі 12,95 трлн юань құрады, бұл өткен жылмен бірдей көрсеткіш болды, онымен қоса сауданың профициті 2,6 трлн юань болып 34,9%-ға өсті. Қызмет экспорты қарқынды өсуін жалғастыруда, Қызмет көрсету саудасының тапшылығы азайды. Алдыңғы 9 айлық көрсеткіш бойынша, қызметтердің жалпы импорты мен экспорты 402,8 млрд юань болды, былтырғы жылға салыстырғанда өсімі 3%, оның ішінде, экспорт 1420,84 миллиард юань, өсімі 9,4%. Импорт 260,196 млрд юань, 0,2%-ға төмендеді. Қызмет саудасының тапшылығы 118,11 млрд юань болды, былтырғы жылмен салыстырғанда 9,8% төмендеді. Алдыңғы 9 айда тауарлар мен қызметтердің таза экспорты жалпы ішкі өнімге 19,6% үлес қосты [2].

Бір неше жылдан бері, ішкі факторлардың, әсіресе еңбек шығындарының өсуіне байланысты, халықаралық бәсекелестік жағдайында сыртқы сауда кәсіпорындары үлкен қысымға ұшырады, Қытай-АҚШ сауда-саттық шиеленісі Қытайдың сыртқы саудасына одан әрі күрделі жағдайға әкеліп соқты [3]. 2019-шы жылы АҚШ-тың тарифті көтеру саясатының әсері одан әрі айқын көрінді. Әлемдік сауда және инвестициялар құлдырап, дүниежүзілік банк, халықаралық валюта қоры жаһандық экономикалық өсім болжауын бірнеше рет төмендетті. Осындай ішкі және сыртқы күрделі мәселелердің аясында, Қытай үкіметі бірқатар тұрақтандыру саясаттарын шығарды. Салықты төмендету арқылы кәсіпорындардың даму қарқынын көтеріп, сыртқы сауданы дамыту қабілетін нығайтты. 2019 жылы салықтар мен алымдарды төмендету негізінен жеке салық реформалау, шағын және микро кәсіпорындар үшін салықты азайту саясаты, қосылған құнға салынатын салық реформалау және әлеуметтік сақтандыру төлемдерін төмендетудің жаңа саясаты сияқты жоспарлар іске асты.

Ішкі және халықаралық ережелердің үздіксіз интеграциясына ықпал ету және қытайлық кәсіпорындардың жаһандануға қатысуының әртүрлі институционалдық шығындарын азайту мақсатында Қытай үкіметі: инвестициялардың ашық қол жетімді жүйесін енгізу; еркін сауда аймағының тәжірибелік аясын кеңейту; жаңадан шетелдік инвестициялық құқықтық жүйені енгізу; зияткерлік меншікті қорғауды нығайту сияқты бір қатар стратегиялық шешімді жасады. Жоғарда аталған шаралар кәсіпорынның өміршеңдігі мен шығармашылығын ынталандырып, әділ бәсекелестік ортаны құруға үлес қосады [4]. Ішкі бизнес ортасын жақсартумен қатар, Қытай халықаралық ынтымақтастық арқылы компаниялардың шетелде болатын институционалдық шығындарын азайтуға тырысып жатыр. Мысал келтірсек, кедендік рәсімдеу жүйесінде халықаралық ынтымақтастықты тереңдету арқылы «Бір жол - бір белдеу» бағдарламасына қатысқан елдермен кедендік ынтымақтастықты нығайтып, Қытай-Еуропа темір жол дамуына қолдау көрсету арқылы кәсіпорындарға әр түрлі ыңғайлылық әкеліп қана қоймай, кедендік рәсімдеу шығындарын едәуір төмендетті.

Дүниежүзілік банктің 2020 жылға дейінгі бизнес айналымы туралы есебінде, 2019 жылы Қытайдың бизнес-ортасы әлемдегі 190 экономиканың ішінде 31-ші орынды алды. Өткен жылмен салыстырғанда 15 орынға ілгерлеген. Екі жыл қатарынан іскерлік ортаны жақсарту бойынша әлемдегі алғашқы ондықтың қатарына кіріп, Шығыс Азия мен Тынық мұхиты аймағындағы ең көп реттеуші реформалары бар ел болып саналды. Сонымен қатар трансшекаралық сауда көрсеткіштері бойынша Қытайдың халықаралық рейтингі 65-ші орыннан 56-шы орынға көтерілді. Бұл қытайдың алғаш рет жоба бойынша Жапония рейтингінен асып түсуі. Қытай экономикасы 10 жыл қарқынды дамығаннан кейін, ішкі және сыртқы саудадағы негізгі экономикалық шарттар түбегейлі өзгерістер орын алды. Әсіресе, ішкі еңбек құнының тез өсуі ұзақ мерзімді қарапайым факторларға тәуелділіктен болған артықшылықтары біртіндеп азайуда. Мәселен, Вьетнам, Үндістан және басқа елдер Қытайдың төмен шығынды өндірісіне бәсекелесті. Сондықтан өндірістік шығындар тұрғысынан, Қытайдың сыртқы саудаға қатысты өндірістер дәстүрлі әдістен жаңа және жоғары технологиялық өндірістерге өзгерді, сыртқы сауда өнімі ресурстық және еңбекті көп қажет ететін төмен қосымша құндылығы бар өнімнен капиталдан, жаңа технология және қызмет көрсету сапасы жоғары қосымша құндылығы бар өнімге өзгеруде. Оған қоса төртінші өнеркәсіптік революция адамзатты және цифрлы экономика дәуіріне әкелді, әлемдік сауда тауарлар айналымынан сандық саудаға өзгерді. Бірнеше жыл қатарынан алынған мәліметтерге сүйенсек, әсіресе соңғы жылдарды алғанда, Қытай сыртқы саудасында сапалы өнім жасау сияқты өзгерістерді алға жылжытуда.

Қытайдың сыртқы сауда әдістері де өзгерді, 1999 жылы Қытайдың жалпы саудалық импорты мен экспорты шамамен 40%, ал жылдың алғашқы 11 айында, жалпы саудалық

импортпен экспортың үлесі рекордтық деңгейге жетті, яғни 59,2%, оның ішінде жалпы саудалық экспорт 58%ды, жалпы саудалық импорт 60,6%ды құрайды. Сауда әдістері көбінесе бір елдің экономикалық және технологиялық даму деңгейін көрсетеді. 2018 жылы Қытайдың трансшекаралық электронды сауда операцияларының ауқымы 9,1 триллион юаньға жетті, бұл бүкіл әлемдік транзакциялардың 40% құрайды. 2019 жылы трансшекаралық электронды сауда операцияларының ауқымы екі еселік өсуді сақтап қалды, яғни 10,8 трлн. юаньға жетті. Сонымен қатар, нарықтық сатып алу әдістері және сыртқы сауда қызметтері, интеграцияланған серіктестіктер инновациялық бизнес модельдер арқылы сыртқы сауда деңгейін едәуір төмендетіп, шағын, орта және микро кәсіпорындардың сыртқы сауда әлеуетін нығайтты.

Шетелдік инвестицияланған кәсіпорындары Қытайдың сыртқы саудасында маңызды орын алады. 2006 жылғы шетелдік инвестицияланған кәсіпорындардың жалпы импорттық және экспорттық құндылығы елдің сыртқы саудасының 58,87% құрады. Ал осы жылдың алдыңғы 11 айында шетелдік инвестицияланған кәсіпорындардың импорт пен экспорт үлесі 40,2% дейін төмендеп, керісінше Қытайдың жеке кәсіпорындарының импорты мен экспорты тез өсіп, ең үлкен сыртқы сауда субъектісіне айналды. Тауарлар саудасы саласында интегралды микросхемалар, фотоэлектриктер, телекоммуникациялар, электр энергия, медициналық жабдықтардың экспортталуы тез қарқынын басты. Сонымен қатар Қытайдың трансшекаралық электронды сауда операцияларының ауқымы 2018 жылы 9,1 триллион юаньға жетті. Бұл әлемдік транзакциялардың 40%-ін құрайды. Сондай-ақ, 2019 жылы трансшекаралық электрондық коммерция екі есеге өсті.

Қытай сыртқы саудасының дамуы тек сыртқы сауда құрылымын реттеумен ғана емес, тағы ішкі және сыртқы нарықтардың құрылымын жақсартуға септігін тигізді. 2006 жылдан бастап Қытайдың сыртқы саудаға тәуелділігі құлдырап, 2019 жылы Қытайдың сыртқы саудаға тәуелділігі одан әрі 33% - дан төмендеді. Оның ішінде экспортқа тәуелділік 18% -дан төмен болды. Бұл ішкі тауар тұтыну бұрынғыдан әлде қайда жоғары болғанын білдіреді. Қытайдың сыртқы сауда дамуы тек сыртқы сауда құрылымымен ғана емес, сонымен қатар ішкі және сыртқы нарықтардың құрылымдық тұрғыдан реттеу және әртараптандыруға байланысты. Америка Құрама Штаттары мен Еуропа, Қытайдың маңызды сауда серіктестері. Қытай АҚШ пен Еуропаға экспорты жалпы экспорт көлемінің 43% құрайды. Егер оған Гонконг арқылы экспорт саудасы қосылса, Қытайдың АҚШ пен Еуропа нарығындағы экспорт тәуелділігі 59%-ды құрайды [5]. АҚШ пен Еуропа нарықтарына тәуелді болу Қытайдың сыртқы экономикасы қауыпты жағдайда болмақ. Егер АҚШ пен Еуропа нарықтарында үлкен өзгеріс туындаса, Қытайдың экономикалық жағдайына әсер етеді. Сонымен бірге Қытай АҚШ пен Еуропа арасындағы сауда қақтығысында күрделене түседі. Бүгінде Қытай экономикасы сыртқы нарықтарға деген тәуелділігі азайып барады. 2019 жылы Қытайдың сыртқы саудаға тәуелділігі 33% -ға төмендеп, экспортқа деген тәуелділік 18% -ға төмендеді.

Қытайдың сауда министрлігі берген статистикасына сәйкес, қазіргі таңда Қытайда 230-дан астам сауда серіктестері бар. Арасындағы 130 сауда серіктестердің ең ірі үш саласы Қытайдан импортталады. Әсіресе «Бір белдеу - бір жол» бағдарламасы аясындағы мемлекеттер Қытайдың сыртқы саудасына жаңа нарықтық даму әкеліп, өзара сауда ынтымақтастығын тереңдете түсті. Алдыңғы 11 айда Қытайдың АСЕАН-мен жалпы сауда құны 3,98 трлн. юань болып, былтырдан 12,7% -ға артып, Қытай сыртқы саудасының 14% құрады. АСЕАН алғаш рет АҚШ-ты озып, Қытайдың екінші ірі сауда серіктесі болды. Қытай «Бір жол - бір белдеу» бағдарламасы аясындағы мемлекеттерге экспорты 8,35 трлн. юань құрады, бұл бойынша 9,9% өсім көрсетіп, елдің жалпы өсу қарқыны артқан.

Біріншіден, ашық және еркін орта жарату. Осы уақытқа дейін Еуропа, Азия Тынық мұхит, Оңтүстік Америка және Африка елдеріндегі еркін сауда серіктестер сыртқы сауда көлемінің 38% -ын қамтиды; Қытай тиісті өңірлермен сауданы ырықтандыру үшін қолайлы жағдайлар жасап, жоғары өлшеммен еркін сауда аймақтарын белсенді түрде құруда; қытай импортты белсенді түрде кеңейтіп, импорт тарифтерін төмендетіп отырды. Соған байланысты импорттық институционалдық шығындарда азайды. 2018 жылы тарифтердің жалпы деңгейі 9,8% -дан 7,5% -ға дейін төмендеді, орташа алғанда 23% -ды құрады. Қытайдың халықаралық импорттық көрмесін өткізу арқылы жаһандық сауданы дамыту ашық және еркін орта жаратты, бұл Қытайдың сауда тепеңдікті және сауданың мықты дамуына оң әсерін берді. Екіншіден, Қытай сыртқы сауда жүйесінде жаңа тапқырлық жасап, басқару инновациялары мен сервистік инновацияларды ілгерілетуде, жаңа сауда форматтары мен жаңа үлгілерді белсенді игеріп, сыртқы сауданың трансформациясы мен жаңаруын алға жылжытуды жалғастыруда. Үшіншіден, корпоративтердің дамуы және модернизация қарқыны тездеп, кәсіпорындар сыртқы сауда бәсекелесіндегі жаңа артықшылықтар, технология зерттеу және әзірлеуге назарын аударып, бренд құру мен қызмет

көрсету сапасын арттыра түсті. Жоғарда айтқандай, 2019 ж. Қытай сыртқы саудасы түрлі саясатпен негізделе отырып, ілгері күштермен нарықты кеңейту арқылы өз орнын сақтап қалды. Бірақ, 2019 ж. Қытай мен АҚШ арасындағы сауда қақтығысы Қытайдың бүкіл саяси және экономикалық құрылымына қатты ыңғайлылық тудырды.

АҚШ пен Қытай арасындағы сауда дамуы 2018 жылы басталған [6]. Вашингтон Пекинді «Бизнесті әділетсіз жүргізді» деп айыптайды. Бұған дейін Дональд Трамп Қытай тауарларына салықты өсірген. Кейін Қытай да осындай қадамға барған. АҚШ арасындағы сауда соғысы басталғалы бері, «Қытай құлдырап барады», «Қытай экономикасы дағдарыстың батпағына батуда», «АҚШ-тың сауда соққысы Қытайды есеңгіретіп тастады» секілді пайымдаулар мен жалған сөздер көбеюде. Айтса айтқандай, соңғы 30 жылда екі орынды санмен өскен Қытай экономикасы, бірнеше жылдардан бері қарқынын бәсеңдетіп алғаны белгілі. 2019 жылғы 6 пайыздық өсімге қанағатпен қараған ел, 2020 жылда 5 пайыздық қарқынды сақтай алар-алмасына бәс тіге алмай отыр. Әрине, оның себептері алуан түрлі [7]. Ал 2020 жылы 15 қаңтар күні Вашингтонда АҚШ президенті Дональд Трамп пен Қытай мемлекеттік кеңесінің вице-премьері Лю Хэ екі ел арасындағы сауда-экономикалық келісімінің бірінші бөлігіне қол қойды. Құжатқа сай, АҚШ алдағы екі жылда Қытайға импорт көлемін 200 миллиард долларға өсіруі тиіс [8]. Бұдан бөлек, Қытай тауарларына салынатын америкалық салық та азаюы керек. Келісім де екі ел арасындағы сауда дауын реттеу жағы да қарастырылған. Келісімде интеллектуальды жекеменшікті қорғау, америкалық тауарларды, соның ішінде ауыл шаруашылығы және энергетика тауаларын сатып алуды көбейту, АҚШ-тың қаржылық қызметтеріне салынған кедергілерді алып тастау, АҚШ пен Қытай арасындағы сауда қарым-қатынасындағы тепе-теңдікті қалпына келтіру жайы да айтылған. Бұған қоса, Қытай бірнеше салада үлкен реформалар жасауы тиіс [9].

Қорыта келе, Қытай экономикасының ахуалы Қазақстан үшін ғана емес, барлық әлемге маңызды. Ши басшылығындағы ҚКП соңғы 40 жылда жеткен жетістіктері елдің ғаламдық нарыққа кіріп, өзге мемлекеттермен барыс-келіс, алым-берім жасауының, ішкі экономикада нарықтық қатынастарды енгізудің нәтижесі екендігін терістеп, Дэн салып кеткен прагматизм жолынан тайқып, социалистік идеологияға тізгін беріп, елді әлемдік ілгерілеудің үрдісінен бөтен бағытқа алып барады. Осы замандану мен реформалаудың жемісін енді көре берген Қытай халқы үшін мұны кері кету деп бағаламасқа амал жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *США и Китай достигли важных торговых соглашений // Взгляд, 12 октябрь 2019.*
2. *Международное французское радио/中文/公民论坛/20200116夏明：中美贸易战给2019年的中国带来了极大冲击. <http://www.rfi.fr/cn/>*
3. *Қытай-АҚШ арасындағы сауда қақтығысы forbes.kz/forbeslife.2020.13 января. https://forbes.kz/life/opinion/ash_pen_yitay_arasyndayi_sauda_soyisyi_nege_ushyiyui_mmkn/?*
4. *<http://www.cinic.org.cn/xw/cjxw/703192.html>*
5. *Nyshka Chandran, Everett Rosenfeld. China announces it's imposing new tariffs on 128 US products (англ.). CNBC.com (01.04.2018). Дата обращения 5 октября 2018.*
6. *Donald J. Trump. Presidential Memorandum on the Actions by the United States Related to the Section 301 Investigation. Whitehouse.gov (22.03.2018). Дата обращения 5 октября 2018.*
7. *Трамп подписал меморандум о введении торговых ограничений против Китая // РБК, 22 марта 2018.*
8. *Трамп сообщил о позитивных перспективах заключения торгового соглашения с КНР. <https://www.kommersant.ru/doc/4017571> (30 июня 2019). Дата обращения 1 июля 2019.*
9. *policy/<https://www.bbc.com/news/election-us-2016-36185012>*

Ғ.Б. Есіркеп

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан*

ҚАЗІРГІ ҚЫТАЙДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҒЫ, ДЕМОКРАТИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Автор бұл мақалада қазіргі саясаттағы адам құқықтары, бостандықтары түсініктеріне сипаттама беріп, соның ішінде мәселеге арқау болып отырған ҚХР адам құқықтары мен демократия мәселелеріне тоқталады. Адамның құқықтары, демократия Қытай заңнамасында көрініс табады. Олар елдегі демократиялық институттарды дамытуда қол жеткізілген ең жоғарғы құндылық болып есептеледі. Қытайдың құқықтық жүйесі тек ұлттық ерекшеліктерімен ғана шектелмейді, онда социалистік заңның ерекшелігі де бар. Біздің зерттеуімізде ҚХР экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы пәктімен және Азаматтық және саяси құқықтар туралы пәктімен бекітілген адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мәселесін талдау қажеттілігі туындаған еді.

Түйін сөздер: адам құқығы, демократия, саясат, заң, декларация, саяси талдау, мемлекет, ақпарат.

Есіркеп Ғ.Б.

*Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
г.Алматы, Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ДЕМОКРАТИИ В СОВРЕМЕННОМ КИТАЕ

Аннотация

В этой статье автор описывает концепции прав и свобод человека в современной политике, в том числе проблемы прав человека и демократии в Китае. Они являются высшей ценностью, достигнутой в развитии демократических институтов в стране. Правовая система Китая более чем национальная, в ней есть социалистическое право. В нашем исследовании была необходимость проанализировать проблему обеспечения основных прав и свобод человека, как это изложено в КНР и Пакте о гражданских и политических правах.

Ключевые слова: права человека, демократия, политика, право, декларация, политический анализ, государство, информация.

G.B. Yessirkep

*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

PROBLEMS OF HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY IN MODERN CHINA

Abstract

In this article, the author describes the concepts of human rights and freedoms in modern politics, including the problems of human rights and democracy in China. They are the highest value achieved in the development of democratic institutions in the country. China's legal system is more than national; it has socialist law. In our study, there was a need to analyze the problem of ensuring fundamental human rights and freedoms, as set out in the PRC and the Covenant on Civil and Political Rights.

Keywords: human rights, democracy, politics, law, declaration, political analysis, state, information.

Адам құқықтарын қорғау механизмі – бұл адам құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қанағаттандыру жолындағы кедергілерді жою мақсатында кезекті түрде

ұйымдастырылған заңды құралдардың жүйесі. Жалпы адам құқықтарын қорғау механизмінің мақсаты болып, адам құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің кедергісіз бағыт алуын қамтамасыз ету табылады. Құқықтық реттеу механизмі заңдық құралдардың жүйесі, олардың көмегімен қоғамдық қатынастарға құқықтық әсер ету жүзеге асырылады, құқық субъектілерінің мүдделері қанағаттандырылады. Құқықтық реттеу механизмі элементтерінің құрамына құқықтық норма, құқықтық қатынастар, жеке құқықтық актілер, құқықтық тәртіп пен құқықтық сана кіреді. Жаңа мыңжылдықтың басында адамзат баласы ғылым мен білім салаларында әртүрлі жетістіктерге қол жеткізді. Уақыт өте келе, адам құқықтары мәселесі жекелеген мемлекеттерде де, тұтастай алғанда бүкіл әлемдік қоғамдастықта да маңызды болып келеді.

Заң үстемдігі мен плюрализммен қатар, адам құқығы - жеке мемлекеттің демократиясының құрамдас бөлігі және халықаралық ынтымақтастықтың демократиялық негізі. Олардың тікелей және кері байланысы өте қарапайым: адам құқықтарын құрметтемеуде демократия болмауы мүмкін, керісінше, шынайы демократияны құру адам құқықтарын қамтамасыз ету үшін жағдай жасайды. Мемлекеттің конституциялық каталогына адам құқықтарын енгізу саяси тұрақтылық пен әлеуметтік келісімге қол жеткізудің кешенді үдерісінің басталу нүктесі болып табылады. Атап айтқанда, оларды конституциялық деңгейде шоғырландыру билікті асыра пайдалану мүмкіндігін шектеп, тоталитарлық үкімет формасын құруға кедергі келтіреді.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына ең негізгі кепілдік - оның құқықтары мен бостандықтарына шек қоюшылықты болдырмау болып табылады. Құқық пен бостандыққа шек қою немесе олардан айыру жағдайлары тек қана Конституцияда көрсетіледі. Конституция бойынша адамды құқығы мен бостандығынан айыру немесе шектеу төтенше жағдайда және уақытша ғана қолданылады. Азаматтардың құқығы мен бостандығына негізгі кепілдік беретіндер — өздеріне осындай міндеттер жүктелген және оны іс жүзіне асыратын мемлекеттік органдар, ұйымдар, лауазымды адамдар болып табылады. Барлық мемлекеттік органдар азаматтардың құқығы мен бостандығын пайдалануына жағдай жасау үшін құрылған. Олардың негізгі мұратының өзі сол — азаматтардың заңды құқықтарын қорғау үшін қызмет ету[1 б.36].

Қазіргі уақытта әлем бойынша Қытайға қызығушылық артып келеді. Бұл тек Қытайдың экономикалық реформаларының сәттілігіне ғана емес, сонымен қатар жеке адамның құқықтық мәртебесін көтеруге де байланысты. Қытай экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіде және Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіде көзделген құқықтарды қамтамасыз етуде үлкен нәтижелерге қол жеткізді. ҚХР реформалар жылдарында алған тәжірибесі бүкіл әлем үшін қызықты. Қазіргі Қытайды жақсы түсіну үшін адамның құқықтық мәртебесін қамтамасыз ететін заңнамалық, әлеуметтік және экономикалық негіздерді зерделеу қажет. Сонымен қатар, ҚХР жоғарыда аталған халықаралық пактілерде көзделген экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарды іске асыру үшін оңтайлы жағдай жасауда өте жоғары нәтижелерге қол жеткізді. Онсыз Қытайдың халықаралық аренада белгілі бір шешімдерді қабылдауға негізделген көптеген ішкі механизмдері бізден жасырылады. Бүгінгі күні қытайлықтардың жеке адамның құқықтық мәртебесін қаншалықты дәрежеде бағалау қиындық туғызады. Себебі, Қытайда жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының ең ауыр террорлық кезеңі болды. Бүгінгі күні қытай мемлекеті экономикалық дамудың жоғары деңгейіне қол жеткізіп қана қоймай, елдің қоғамдық және саяси өмірінде адамның жалпыға танылған экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарын нығайта алды. Адамның құқықтары, демократия Қытай заңнамасында көрініс табады. Олар елдегі демократиялық институттарды дамытуда қол жеткізілген ең жоғарғы құндылық болып есептеледі. Қытайдың құқықтық жүйесі тек ұлттық ерекшеліктерімен ғана шектелмейді, онда социалистік заңның ерекшелігі де бар. Біздің зерттеуімізде ҚХР экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы пактімен және Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактімен бекітілген адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мәселесін талдау қажеттілігі туындаған еді.

Негізінен, әлем бойынша жиырма жылға жуық мерзімде дайындалған Адам құқықтары туралы шартты Бас Ассамблея 1966 ж. 16 желтоқсанда қабылдады. Алайда, олар тек 1976 ж. күшіне енді. Ал қазіргі кезде Қытай 1949 ж. 12 тамыздағы Женева конвенцияларын қоса алғанда, 18 негізгі адам құқықтары конвенцияларын ратификациялаған екен.

Қытайдың Адам құқықтары жөніндегі пактілерді дамытудағы ұстанымы тұтастай алғанда социалистік және дамушы елдердің ұстанымымен сәйкес келді. Қытай осы елдің даму мүдделеріне жауап беретін ұсыныстарды қолдады. Соның ішінде Қытай саяси және әлеуметтік-экономикалық жүйеге, елдің заңнамасына сәйкес келмейтін ережелерге қарсы тұрды. Осылайша, Пактілерді әзірлеген кезде Қытай, әр мемлекеттің өлім жазасын сақтауға құқықтарын шектеуге немесе жоюға

қарсы, мысалы, жеке меншік құқығының шоғырландыруына қарсы болды. Жалпы алғанда, позициялар ел дамуының мүдделерін қанағаттандырады, бірақ Пактілердегі ережелерді жүзеге асыру өте баяу деңгейде жүзеге асырылуда. Қытайда экономикалық даму деңгейінен және елде қол жеткізілген тұрақтылық Қытайдағы Адам құқықтары және Amnesty International және елдегі диссиденттер сияқты халықаралық үкіметтік емес ұйымдар (ҰЕҰ), басқа елдер мен олардың өкілеттіктері (АҚШ, Канада және Үндістан секілді мемлекеттік мекемелер) осындай адам құқықтарының бұзушылық әрекеттерінің қазіргі уақытта болып отырғандығын растайды. Көптеген халықаралық құқық қорғау ұйымдары Қытайда адам құқықтарын қорғау мәселесін жариялап, оның ішінде үкімет: өлім жазасы, бір бала саясаты, ҚХР этникалық ұлттардың қазіргі жағдайы, Тибеттің саяси және құқықтық мәртебесі және Қытайдағы баспасөз еркіндігінің елеусіздігін айыптайды. Басқа да проблемалық мәселелер адам құқықтарын құқықтық танудың болмауы және тәуелсіз сот жүйесінің болмауы, заңдылықтың және тиісті процестің болмауы болып табылады.

Түрлі елдердің тарихи, әлеуметтік, мәдени және басқа да жағдайларына байланысты олардың арасындағы адам құқықтарының проблемаларын түсінудегі және олардың практикалық шешімдеріндегі түсініспеушіліктер қалыпты құбылыс. Адам құқықтары саласындағы барлық елдер арасындағы өзара түсіністікті тереңдету және ынтымақтастықты тереңдету мақсатында, Қытай екі жақты диалогты қолдайды және осындай құқықтар туралы пікір алмасады, осы салада өз қызметін белсенді түрде кеңейтеді.

Соңғы жылдары шетелдік мемлекеттер басшыларымен, үкімет басшыларымен және мүдделі тұлғалармен кездесу барысында қытай лидерлері барлық тараптармен адам құқықтары мәселесі бойынша сындарлы пікірталастар өткізді. Қытай көптеген батыс елдерімен адам құқықтары туралы келіссөздерге қатысып, әртүрлі елдерден осы салада шенеуніктер мен сарапшыларды шақырды, кейбір елдерге делегацияларды халықаралық саладағы адам құқықтарына қатысты мәселелер бойынша пікір алмасуға жіберді. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы пактінің, сондай-ақ Қытай Халық Республикасы мен Еуропа елдеріндегі Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактінің, сондай-ақ қытайлық және батыстық ғалымдардың құқықтық теорияларының құқықтық мәртебесі туралы заңдарда бірқатар жалпы ережелер бар. Екі жағдайда да адамның құқықтық мәртебесі әлеуметтік дамудың қазіргі кезеңіне және халықаралық құқыққа сәйкес келетін қағидаттар негізінде жүзеге асырылады. Адам құқықтарын түсінудің және ҚХР мен шет елдердегі адамның құқықтық ұстанымдарының бірқатар ерекшеліктері әр елдің тарихи даму ерекшеліктерімен, мәдениет сипаттамасымен, қоғамның қазіргі жағдайымен, дәстүрлерімен анықталады. Адам құқығы мен азамат құқығының арасында ерекшеліктер бар. Біріншіден, адам құқығы мемлекеттік мойындаудан және заңдық бекітулерден оның қандай да бір мемлекетке қатынасына қарамай тәуелсіз өмір сүреді. Азаматтың құқығы өмір сүріп жатқан мемлекеттің қорғалуында болады. Екіншіден - әлемде көптеген адамдардың азаматтық мәртебесі (азаматтығы жоқ тұлғалар) жоқ, яғни олар формалді түрде адам құқығының иегері болып табылады, бірақ азаматтық құқығы жоқ.

Сондықтан, қазіргі Қытайды жақсы түсіну үшін адамның құқықтық мәртебесін қамтамасыз ететін заңнамалық, әлеуметтік және экономикалық негізді зерделеу қажет. Сонымен қатар, ҚХР жоғарыда аталған халықаралық пактілерде көзделген экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарды іске асыру үшін оңтайлы жағдайлар жасауда өте жоғары нәтижелерге қол жеткізді. Онсыз біздің елімізде де, халықаралық аренада де белгілі бір шешімдерді қабылдауға негізделген көптеген ішкі механизмдері бізден жасырылады. Бүгінгі таңда қытайлықтар үшін жеке адамның құқықтық мәртебесінің маңыздылығы жоғары бағаланбайды. Қытайда жеке адамның құқықтары мен бостандықтарының ең ауыр террорлық кезеңі болды. Бүгінгі күні Қытай мемлекеті экономикалық дамудың жоғары деңгейіне қол жеткізіп қана қоймай, елдің қоғамдық және саяси өмірінде адамның жалпыға танылған экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтарын нығайта алды. Адамдардың құқықтары жайында Қытай Заңнамасында көрсетілген. Олар елдегі демократиялық институттарды дамытуда қол жеткізілген ең жоғарғы құндылық.

1991 ж. қарашасында ҚХР «Қытайдағы адам құқықтары» атты Ақ кітапты жариялады. Оның көмегімен халықаралық қоғамдастық Қытайдың адам құқықтары саласындағы негізгі ұстанымымен және тәжірибесімен танысты. Соңғы төрт жылда Қытай бұл салада жаңа жетістіктерге қол жеткізді [2]. Соңғы жылдары, экономикалық және әлеуметтік дамудың сегізінші бесжылдық жоспарын Қытайда жан-жақты жүзеге асырудың маңызды кезеңі болып табылады.

1995 ж. Қытай экономикалық және әлеуметтік даму саласындағы серпінді серпілісті жүзеге асырып, 2000 ж. бастап алдына қойылған мақсатқа қол жеткізді.

Қытай адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына белсенді жәрдемдесу мақсатында БҰҰ Жарғысының мақсаттары мен принциптерін қолдайды. Алайда, басқа да меншік моделін қолдануға түбегейлі қарсы, басқаларға қатысты адам құқықтары туралы қосарланған стандарттар жекелеген мемлекеттердің пайдалануға әсіресе дамушы елдердің «адам құқықтары мәселелерін» желеуімен басқа елдердің ішкі істеріне араласуға үстемдік әрекеттеріне қарсы. Қытайдың адам құқықтары мәселесі бойынша принциптік позициясы әлемнің көптеген елдерінің қолдауына ие болды. Ол адам құқықтары саласындағы халықаралық жағдайдың қалыпқа көтермелеу, бейбітшілік үшін күресте күш салуда.

Соңғы жылдары Қытай адам құқықтары саласындағы тамаша жетістіктерге қол жеткізсе де, Қытайдағы адам құқықтары саласындағы ахуал шектеулер мен даму деңгейіне байланысты бұрынғысынша көп мәселелер қалған. Адам құқықтарын одан әрі қорғау және олардың дамуына жәрдемдесу, адам құқықтарын іске асыруда халықтың деңгейін үздіксіз арттыру Қытай халқы мен елдің үкіметінің ұзақ мерзімді міндеттері болып табылады. 1990 ж. 1 қазандағы күшіне енген «Әкімшілік іс жүргізу кодексі» азаматтардың құқықтарын қамтамасыз ету үшін заңнаманы маңызды бөлігі болып табылады. Осы кодексті «адамдардың органдарға шағым құқық беретін Заңы» деп те атайды. 1994 ж. мамырда «Мемлекеттік шығындарды өтеу туралы ҚХР Заңы» қабылданды, егер мемлекеттік мекемелердің немесе олардың қызметкерлерінің өз функцияларын жүзеге асыруының нәтижесінде азаматтардың заңды құқықтары мен мүдделері бұзылып, зақым келтірілген болса, жәбірленушілер осы Заңның негізінде мемлекеттік сыйақы алу құқығына ие болады. Қазіргі уақытта халықтың орта және жоғары деңгейдегі соттары өтемақы талаптарын орындау үшін арнайы комиссиялар құрды. Қытай азаматтары Конституцияда айтылғандай сөз бостандығы, баспасөз, жиналыс, кәсіподақтар, көше шерулері мен демонстрацияларға кепілдік берілген. 1991 ж. алғаш рет ҚХР Қытайға діни төзбеушілік туралы БҰҰ-ның арнайы және БҰҰ-ның Ерікті түрдегі жұмыс тобына өз еліне келулері жайында келісті. Қытай БҰҰ-ның Азаптауларға қатысты арнайы баяндамашысына да шақыру жіберді. Бұл қадамдар өте маңызды, себебі, қытайлық шенеуніктер бұл елде адам құқықтарының ахуалы халықаралық стандарттарға сәйкес келмейтінін мойындайды. Тиісті халықаралық құқық қорғау органдары Қытай тарапынан ратификацияланған халықаралық келісімдерді жүзеге асыруға көмектесуге дайын. Қытайда адам құқықтары бойынша АҚШ-тың арнайы делегациясы да болды. Делегация құрамында АҚШ Бас прокурорының көмекшісі Ральф Бойд және шетелде ар-ұждан бостандығы жөніндегі елші Джон Хэнфорд болды [3 б.55].

Қазіргі күні Қытай жаңа дәуірге аяқ басты. Оның алдында елді дамытудың жаңа мақсаты тұр. 2017 жылы қазан айында өткен XIX съезде Си Цзиньпин жаңа стратегиялық бастамаларды ұсынып, «Қытай ерекшеліктері бар социализмнің жаңа дәуіріне» енгенін жария етті. Осыған байланысты ұзақ мерзімді жоспарларды міндеттеді. Қытай ХХІ ғасырдың ортасында әлемдегі ең бай әрі қуатты мемлекет болуды мұрат етеді. Мәселен, 2035 жылға дейін «негізгі социалистік модернизациялық және инновациялық өзгерісті іске асыру жолымен әлемдік көшбасшы елге» айналмақ. Одан әрі 2049 ж. ҚХР 100 жылдығында «Ұлы Қытай арманына» жетуді мақсат тұтады. Осы ауқымды жоспарды жүзеге асыру үшін тұрақты билік керек [4].

Нәтижеге бағытталған диалог ашықтық ахуалында жүргізіліп, бірте-бірте, бірақ теңдессіз прогреспен белгіленді. Содан бері алғаш рет Қытай БҰҰ-ның бірқатар қадағалау органдарына шақыру жіберуге келісті. Ашықтық пен реформа саясатын жүргізу кезінде ҚХР Қытайдағы адам құқықтарының ахуалын зерделеуге кедергі жасамайды. Сонымен қатар, Қытай әлеуметтік даму проблемаларына ғана емес, осы құқықтардың құқықтық, институционалдық және материалдық кепілдіктерін нығайтуға, сондай-ақ адам құқықтары саласындағы теориялық зерттеулерге, сондай-ақ олар туралы білімді насихаттауға және таратуға үлкен мән береді.

ҚХР-ның Конституциясының 35-бабы бойынша, Қытай азаматтарында сөз бостандығы, басылымдарда жариялау, жиналу, бірлестіктер құру, шерушілер мен демонстрацияларға шығу еркіндігі бар. Барлық этникалық топтар өздерінің тілі мен жазуын қолдануға және дамытуға еркіндігі бар, барлық ұлттың өздерінің әдет-ғұрыптарын сақтауға немесе реформалауға мүмкіндіктері бар деп көрсетілген. Ал адам құқықтарының әлемдік Декларациясының 19-бабында, әр адам наным-сенім бостандығына және өз көзқарасын еркін білдіруіне құқығы бар; бұл құқық өз наным-сенімін кедергісіз ұстану еркіндігін және мемлекеттік шекаралар тәртібіне тәуелді болып қалмай, ақпараттар мен идеяларды еркін іздеп, кез-келген құралдар арқылы тарату бостандығын да қамтиды [5]. Адам құқықтарына қатысты туындаған басқа да проблемалар еңбекші

құқықтарының (әсіресе, мигранттардың көшіп-қонушыларының қозғалысының еркіндігін шектейтін), кәсіподақтардың және кәсіпкерлердің азшылыққа қатысты кемсітушілігінің жоқтығы және құқықтардың діни топтарының болмауы сияқты, бостандық христиандардың, тибет буддистерінің және Фалуңгун діни топтарының репрессиясын жасады. Кейбір қытайлық белсенділер осы еркіндіктерді, соның ішінде Қытайдағы адам құқықтары, Қытайдың адам құқықтарын қорғаушылар және Қытайдағы адам құқықтары жөніндегі заңгерлердің концерні тобын кеңейтуге тырысуда. Алайда, осы проблемаларға байланысты істерде қытайлық құқық қорғаушы адвокаттар жиі қудалауға ұшырап, келіспеушілікке және тұтқынға түседі.

Қытай халқының экономикалық өміріне түбірлі өзгерістерді алып келетін жаңа толықтырулар «мемлекет-қоғам» өзара қатынас жүйесіндегі маңызды ілгерілеудің бар екеніне дәлел бола алады. Қытай қоғамының өміріндегі түбірлі өзгерістерге қарамастан, мемлекет өз тұрақтылығын сақтап, тіпті оны нығайтып отырғандығын ескере отырып, бұдан тұжырым жасауға болады – Қытайдағы мемлекеттік жүйені барлық кезде қалыптастырған дәстүрлі принцип қазір жұмыс істемейді. Яғни, «күшті мемлекет- әлсіз халық» парадигмасының орнына бүгінгі Қытайда қазіргі саяси жүйенің тегеуріні ретінде жаңа принцип жасақталған және орнықтырылған, бұл әрине өзгеріс барысындағы қоғамдағы дәстүрлі элементтердің сақталып қалуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Блиценко И.П. *Международные законы в области прав и свобод человека и социальный прогресс*// Сб. науч. тр. МГИМО «Актуальные проблемы современного международного права», Выпуск 6-й, 1976,-с.32-40.
2. *Белая книга: Китайский народ сегодня как никогда пользуется всесторонними, реальными и достаточными правами человека* [Электронный ресурс]. URL: <http://www.russian.people.com.cn/31521/3784263.html>.
3. Юй Л. *Законодательство КНР и Пакты о правах человека.*/Юрист-международник. №1.2004. С. 52-55.
4. Доклад Си Цзиньпина на XIX съезде, <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>, 18 октябрь, 2017 г.
5. *Всеобщая декларация прав человека* [Электронный ресурс]. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
6. Hung Mao Tien. *The Great Transition. Political and Social Change in the Republic of China.-Taipei, 1993.*

МРНТИ 10.01.39

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.24>

М.О. Жұмағұлов

*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы қ., Қазақстан)*

**ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМ ДЕЙГЕЙІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Андатпа

Мақалада жастардың құқықтық білім алу мәселелері қарастырылады. Жастардың құқықтық оқуы қалай ұйымдастырылуы керектігі Қазақстан Республикасы Президентінің қаулысымен бекітілген жастарды құқықтық оқыту тұжырымдамасында айтылған. Жас буынның құқықтық білім алу мәселелері мен сатылары ғылыми жұмыстың басты тақырыбына айналды.

Құқық үстемдігін орнату үшін жаңа жаһандану заманында өмір мен құндылықтарға дұрыс көзқарасты қалыптастыру қажет, жасөспірімнің құқықтық сауаттылығын арттыруға мемлекет тарапынан көбірек көңіл бөлінуі тиіс. Жастар – бұл еліміздің болашағы мен үміті, сондықтан жастар арасындағы қылмыс деңгейінің жоғары деңгейде сақталуы, Елбасы Н.Ә Назарбаев бастама ретінде көтерген рухани жаңғыру ісіне кері ықпалын тигізуі мүмкін. Сондықтан, қазақстандық жастар өз елінің патриоты болып тәрбиеленуі үшін, жастайынан (бала-бақша, мектеп, университет

қабырғаларында) құқықтық насихаттаудың ойластырылған және тиімді жүйесі негізінде білім алуы тиіс.

Түйін сөздер: құқықтық мәдениет, мәдени құндылық, құқықтық білім, отбасы, мектеп, жоғары оқу орны, қоғам, құқықтық идеология.

М.О. Жумагулов

*Казахский национальный педагогический университет им. Абая
(Алматы, Казахстан)*

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы правового образования молодежи. Как организовать правовое обучение молодежи, говорится в концепции правового обучения молодежи, утвержденной постановлением Президента Республики Казахстан. Главной темой научной работы стали вопросы и этапы правового образования молодого поколения.

Для установления верховенства права в Новое время глобализации необходимо формировать правильное отношение к жизни и ценностям, большое внимание со стороны государства должно уделяться повышению правовой грамотности детей и подростков. Молодежь – это будущее и надежды нашей страны, поэтому сохранение высокого уровня преступности среди молодежи может негативно сказаться на стратегии духовного возрождения нации, инициированной Первым Президентом РК Н.А.Назарбаевым. Поэтому для того, чтобы казахстанская молодежь воспитывалась в духе казахстанского патриотизма, необходимо с детства обучаться на основе продуманной и эффективной системы правовой пропаганды (в стенах детских садов, школ, университета).

Ключевые слова: правовая культура, культурная ценность, правовое образование, семья, школа, вуз, общество, правовая идеология.

М.О. Zhumagulov

*Kazakh National Pedagogical University named after Abai, 3 year doctoral candidate in the
specialty "Sociology" (Almaty, Kazakhstan)*

PROBLEMS OF FORMATION OF LEGAL EDUCATION OF YOUNG PEOPLE IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with the problems of legal education of young people. How to organize legal training for young people, according to the concept of legal training for young people, approved by the decree of the President of the Republic of Kazakhstan. The main topic of the scientific work was the issues and stages of legal education of the young generation.

In order to establish the rule of law In the new era of globalization, it is necessary to form a correct attitude to life and values, and great attention on the part of the state should be paid to improving the legal literacy of children and adolescents. Young people are the future and hopes of our country, so maintaining a high level of crime among young people can negatively affect the strategy of spiritual revival of the nation, initiated by the First President of Kazakhstan N. A. Nazarbayev. Therefore, in order for Kazakhstan's youth to be brought up in the spirit of Kazakhstan's patriotism, it is necessary to learn from childhood on the basis of a well-thought-out and effective system of legal propaganda (in kindergartens, schools, and universities).

Keywords: legal culture, cultural value, legal education, family, school, University, society, legal ideology.

Еліміздің Конституциясында айтылғандай құқықтық мемлекет құру үшін қоғамның құқықтық мәдениеті жоғары болуы тиіс. Ал, оның басты элементтері құқықтық сауаттылық пен азаматтардың заңды сыйлап, оны орындауы болып табылады.

Осыған байланысты және Қазақстан Республикасында құқықтық реформа жасаудың Мемлекеттік бағдарламасын орындау үшін Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылдың 21 маусымында «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқытуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» қаулысы қабылданып, осы қаулымен Қазақстан Республикасындағы жалпыға бірдей құқықтық оқу туралы ереже, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріндегі әскери қызметшілер мен азаматтық қызметкерлердің жалпыға бірдей құқықтық оқуын ұйымдастыру туралы ереже, атқарушы үкімет органдары мен олардың қарамағындағы кәсіпорындардың, мекемелердің басшысы кадрлары мен мамандарын құқықтық аттестациялау туралы ереже және Қазақстан Республикасында оқушы жастарды құқықтық оқыту тұжырымдамасы бекітілген болатын.

Міне, содан бері де 25 жыл өтіпті. Бүгінгі таңда республикадағы жалпыға бірдей құқықтық оқытудың ұйымдастырылуы, жағдайы, өткізілу деңгейі қандай дәрежеде? Құқықтық оқытуды ұйымдастырып, өткізуге тиісті органдардың, жергілікті атқарушы органдардың жанынан құрылған құқықтық тәрбие жұмыстарын үйлестіру және оған әдістемелік көмек көрсету орталықтарының, тәртіп сақтау мекемелерінің, құқық қорғау органдарының, ЖОО-ның, және де түрлі деңгейдегі білім беру мекемелерінің, жергілікті әкімшілік жанында жұмыс істейтін құқықтық тәрбие жөніндегі қоғамдық үйлестіру кеңестерінің т.с.с іс-әрекеттері көпшіліктің көкейінен шығып жүр ме? Жасөспірімдер мен жастар арасында бүгіндері қылмыс жасаушылық өршіп тұр. Осыған байланысты жастар арасында қоғамымызда қалыптасып, орныққан тәртіп нормаларын бұзудың қандай жаза түрлерімен жазаланатындығын түсіндіру, заңды сыйлау, заң нормаларын орындау және бұзбау мақсатында жүргізілетін іс-шаралардың ұйымдастырылуы ойдағыдай ма деген сияқты сұраулар көкейді мазалайды. Енді шама шарқымыз жеткенше осы сұрақтарға жауап іздеп, мәселенің шешілу ынғайын бағамдап көрелік. Жалпыға бірдей құқықтық оқуды ұйымдастыру ісі, ең алдымен, құқықтық дайындық жүзеге асырылатын негізгі ұйымдастыру нысандарын анықтап алудан басталады. Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 21 маусымдағы «Қазақстан Республикасында жалпыға бірдей құқықтық оқытуды ұйымдастыру жөніндегі шаралар туралы» қаулысына сәйкес барлық министрліктерде, мемлекеттік комитеттерде, ведомстволарда, әкімшіліктерде, кәсіпорындарда, ұйымдарда құрылған тұрақты жұмыс істейтін құқықтық білім мектептері осындай нысандар болып табылады [1]. Халықтың барлық топтарын қамтитын жалпыға бірдей құқықтық оқуды ұйымдастырудың мақсат-міндетінің бірі жалпыға бірдей оқудың маңызды буыны – жастардың құқықтық білім алуына жоғары талаптар қойып отыр. Құқықтық тәрбие беру мен оқудың нәтижесі осы әлеуметтік топтың құқықтық сана-сезімінің дейгейіне байланысты. Адамның құқықтық мәдениетінің тез арада жоғары деңгейге көтеріліп кетуі мүмкін емес. Жастардың құқықтық оқуы қалай ұйымдастырылуы керектігі Қазақстан Республикасы Президентінің жоғарыда аталып өткен қаулысымен бекітілген жастарды құқықтық оқыту тұжырымдамасында айтылған. Жас буынның құқықтық білім алу мәселелері мен сатылары ғылыми жұмыстың басты тақырыбына айналды.

Негізгі бөлім

Қоғамда құқықтық білімді ұйымдастыру жөнінде саясатты жүзеге асыру барысында көптеген бастамалар қолға алынды. Алайда біз білетін жаһандық әлем мен сол әлемде өмір сүретін жастар бір қалыпта тұрмай үнемі өзгеріп дамуда. Ендеше, мемлекет тарапынан іске асып жатқан бағдарламалар да күрделі өзгеріске ұшырап, жастарға нақты, тәжірибеде пайдасы бар құқықтық білім алуына септігін тигізуі тиіс. Себебі, мектептегі құқықтық білім жетілдірілмеген, ал отбасылық құқықтық білім мүлдем жеткіліксіз. Психологиялық және физиологиялық өсу деңгейін бастан кешіп жатқан жастар әртүрлі әлеуметтік ойлар мен мінез-құлықтың әсеріне бейім.

Қазақстан Республикасы бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараты бойынша 2019 жылы 14-15 жас аралығындағы кәмелет жасына толмаған жастар арасында 566 құқық бұзушылық тіркелсе, 16-17 жас аралығындағы жасөспірімдер арасында 2258 құқық бұзушылық тіркелген (жалпы саны 2824 құқық бұзушылық) [2 б.83]. Бұл дегеніміз жастар арасында заңға бағыну және оны зерделеп, теориялық тұрғыда танысу ынтасының төмендігінің көрсеткіші. Жастар тек әлеуметтік тәжірибе негізінде ақ-қараны ажыратуға ұмтылуда. Ал, ол әрекет болашақ ұрпақты қатаң жазаға әкелетін қате шешімдерге бой алдыртады.

Құқық үстемдігін орнату үшін жаңа жаһандану заманында өмір мен құндылықтарға дұрыс көзқарасты қалыптастыру қажет, жасөспірімнің құқықтық сауаттылығын арттыруға мемлекет тарапынан көбірек көңіл бөлінуі тиіс. Жастар – бұл еліміздің болашағы мен үміті, сондықтан

жастар арасындағы қылмыс деңгейінің жоғары деңгейде сақталуы, Елбасы Н.Ә Назарбаев бастама ретінде көтерген рухани жаңғыру ісіне кері ықпалын тигізеді. Жастардың құқықтық тәрбиесіне, құқықтық сауаттылығының артуына қажетті іс-шараларды жүзеге асыру ісінде мектеп, арнайы орта білім беру ұйымдары, жоғары оқу орындары маңызды орынға ие. Жастарға құқықтық білім беруді жүзеге асыру үдерісінде арнайы іс-шараларды ұйымдастыру, оларға заң қызметінің тәртібін түсіндіру, әділеттілікке ұмтылудың құндылықтарын сезінуге көмектесу және сотта істі қарастыру процесін талдау қажет. Ең алдымен Конституцияның жоғарғы статусын, мызғымастығын жеткізу арқылы дұрыс құндылықтарды қалыптастыруға ықпал ету, болашақ ұрпақтың рухын ояту алғашқы қадам болуы тиіс. Яғни, Қазақстан Республикасының модернизациясы үшін жастардың құқықтық білім алуын маңызды орынға қоюымыз керек. Оны шұғыл міндет ретінде іске-асыру қоғам үшін, билік үшін парыз.

Жастардың интеллектуалдық даму үдерісін зерттеу мәселесінде үлкен жетістіктерге жеткен француз психологы Жан Пиаже мектепке дейінгі жастағы балаларда байқалатын және олардың қоршаған заттардың саны, мөлшері, көлемі және т.с.с. сипаттарын білуге мүмкіндік бермейтін психологиялық құбылысты ашты. Ол ғылымда «Пиаже феномені» деген атпен белгілі. Осы феномен кейбір ғалымдардың пайымдауынша жасөспірімдер арасында өздеріне таныс емес заң құбылыстарын меңгеру ісінде тежеуші факторларды тудырып, олардың санасының жетілмеуі себебінен девиантты және делинквентті мінез-құлықты тудырушы негіздемеге айналуда.

Мектептегі құқықтық білім берудің мәселелері мен кемшіліктері

Ұлттық бірінғай тестілеуге бағытталған білім беру және құқықтық білімді елемеу қылмыс деңгейінің жоғары болуының бірінші себебі болып табылады. Өсіп келе жатқан жастардың бесігі болып табылатын мектеп, ғылыми білім алудың маңызды базасы. Балалар өз уақытының көп бөлігін мектепте өткізгендіктен, мектеп білімі жастарға өте үлкен әсер етеді. Олар мемлекет талап ететін базалық ғылыми және мәдени білімді ғана емес, сондай-ақ идеологиялық және адамгершіліктік тәрбие негізін меңгереді. Сонымен қатар, қол еңбегі, спорт секциялары, әртүрлі үйірмелер арқылы тұлғаның толық сапасын қалыптастыруға көмектесетін қосымша курстарға барады. Осыған қоса құқықтық білім беретін курстарды меңгеру, оларға кітаптан тыс қосымша тәжірибелік білім алуға көмектесіп, олардан заңды құрметтеуші тұлға қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондықтан да, балалардың мектеп қабырғасында өткізген уақытын барынша пайдалы өткізуге, қажетті білім мен дағдыларды меңгеруіне көп күш жұмсау керек.

Құқықтық тәрбие – құқық және құқықтық тәрбие туралы көзқарасты тарату жөніндегі ерекше қызмет түрі. Ол қызметті іске асыру үшін қолда бар құралдар: әдебиет, өнер, БАҚ, мектеп, жоғары оқу орындары пайдаланылады. Құқықтық тәрбие кез-келген мемлекеттің идеологиялық қызметінің құрамдас бөлігі болып табылады [3; 236.].

Қазіргі уақытта, біздің еліміз сапалы білімнің маңыздылығын бірнеше рет атап, оны мемлекеттік құжаттарда бекітуге тырысуда. Алайда, идеологиялық және моральдық-құқықтық тәрбие сияқты компоненттердің ескерілмеуі, болашақ ұрпақ санасына нұқсан келтіруде. Экономикалық жоғары көрсеткіштерге ұмтылған мемлекеттік стратегия құқықтық білімді де, ана тілін де, орыс және ағылшын тілдерін де теңдей қарастырмай отыр. Мектепті тәмамдаған жастар экономикалық жақсы өмірге ұмтылып, оны іздеуде шетел асып кетіп жатыр. Осыған байланысты мектепте білім беруді ұйымдастыру мен басқару ісінде көптеген проблемалар бар. Құқықтық білім беру қарапайым формальдыққа айналғандықтан, тек материалдық өмірді жоғары бағалаған жастар рухани өмірден жұрдай болып, ол өмірге білім негізінде жете алмағандары құқықтық бұзушылық әрекеттерге жиі баруда.

Жоғары оқу орындарындағы құқықтық білім берудің мәселелері мен кемшіліктері

Әртүрлі қоғамдардың эволюциясын талдау барысында тұлғаның әлеуметтенуі үдерісіне, оның сипатының қалыптасуына, мінез-құлықтың белгілі бір үлгілеріне, құндылықтар мен ұстанымдардың қалыптасуына елеулі әсер ететін әлеуметтік ақпараттың маңыздылығы айқындалып дәлелденуде. «Студенттердің құқықтық ақпараттануы адамның құқықтық ақпаратты меңгеру дәрежесінен айқын көрінеді. Ол көп жағдайда индивидтің білімі, құқықтық тәжірибесі, әлеуметтік мәртебесі, мүдделері мен психологиялық ұстанымына негізделген. Нәтижесінде, құқықтық ақпараттану құқықты құрметтеуді қалыптастыруға ықпал етеді, құқықтық ойлауды дамытады және тұлғаның құқықтық санасына әсер етеді»[4; 167б.].

Жоғары оқу орындары қоғам жайында кең ақпарат беретін ғылыми орталық ретінде бұл істі ерекше жауапкершілікпен атқарып келеді. Құқық пәнінің мұғалімі тәжірибеге әртүрлі

жаңалықтарды енгізуде негізгі тұлға болып табылады және жаңа жағдайларда алға қойылған міндеттерді табысты іске асыру үшін кәсіби құзіреттілік пен кәсіпқойлықтың қажетті деңгейіне ие болуы тиіс» [5; 563б.]. Университет қабырғаларында білім беретін оқытушылар рухани және тәрбиелік білім берудің негізгі күші. Оқытушылардың біліктілігін мемлекет есебінен көтеріп, оларды академиялық ұтқырлық бағдарламаларына тарту болашақ ұрпақтың құқықтық мәдениетін сөзсіз ілгерілетеді. Жастардың заманауи білім алуы, оқытушылардың заманауи тәжірибесіне тікелей байланысты. Жоғары оқу орындары қабырғасында сонымен қатар жемқорлықпен күрес, жемқорлыққа қарсы мәдениет пәндерінің енгізілуі қажеттігі қазіргі өміріміздің ащы шындығы. Өмірдің барлық салаларына енген бұл дерт тек жоғары білімді, мәдени сауатты, патриот жастардың күшімен ғана толықтай жойылуы мүмкін. Сонымен қатар, құқықтық білім беру ісінде мемлекеттік құқық қорғау органдарының жанында ашылуы тиіс «Құқықтық білім беру» орталығының тікелей қолдауымен жүргізілуі қажет. Себебі, мамандардың студент жастар арасында профилактикалық лекциялар өткізуі болашақ мамандар санасында ерекше із қалдырып, олардың құқықтық сауаттылығын арттырады. Құқықтық білім беру ісі барынша қызықты ұйымдастырылып, нақты сот процестерінен көріністер арқылы, экскурсиялар арқылы қолдау тауып отыруы керек. Барынша білім мәртебесін жоғарылатып, құқықтық жүйеде жастардың барынша еркін сезінуіне күш жігер жұмсалғаны дұрыс.

Отбасындағы құқықтық тәрбиенің мәселелері мен кемшіліктері

Жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға ауысу, экономикалық дағдарыстар, күрделі әлеуметтік жағдай, қазіргі отбасында ата-аналардың құқықтық білімінің таяздығы жанұяда балалардың құқықтық тәрбие алмауына себепкер. Балалардың жан-жақты дамуы мен өсіп-жетілуіне көңіл бөле алмаған ата-ана мемлекеттен қажетті көмекті күтуде. Бала-бақша, орта мектеп тек білім-беру орталығы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелі тұлға қалыптастырудың маңызды орнына айналуда. Балаларға сапалы білім мен тәрбие беру ел болашағына елеулі әсер етеді. Сондықтан ата-аналар балаларға әртүрлі білімді үйренуге мүмкіндік туғызуы тиіс. Көптеген ата-аналардың жеткілікті білімі болмағандықтан, балалар қажетті білімді қоршаған ортадан алады. Ата-аналардың баласына қамқорлық жасамауы қорқынышты жағдайларды туғызады. Әлеуметтік желілер, телеарналар, компьютерлік ойындар тек сананы улап қана қоймай, балаларды шынайы өмірден алшақтатып, виртуалды өмірге жетелейді. Нәтижесінде қылмысқа барған жасөспірім өзінің әрекетінің қаншалықты қауіпті екендігін сезінбейді. Кейбір ата-аналар өздеріне жүктелген міндеттермен мүлдем таныс емес, олар балаларға қажетті материалдық жағдай жасау жеткілікті деп ойлайды. Олар балалардың эмоционалдық қажеттіліктеріне қамқорлық жасамайды және балалардың ойларының ауытқуына жол береді, бұл қазіргі уақытта біздің еліміздің барлық аймақтары үшін ортақ мәселе. Отбасылық жылудың және тәртіптің болмауы жастарды зиянды әрекеттің құрбаны етеді. Бұл маңызды мәселелермен жастар қылмыс жасаған тұста айналысу тым кеш. Өйткені, ондай жағдайда жастардың психологиялық санасын ояту, қылмыстық әрекеттен бас тартуға көндіру, шектен шықпауға шақыру тым қиын. Балалардың отбасындағы дұрыс тәрбиеленуінің негізші шарты – олардың қателескен жағдайларында жазаның орнына дұрыс әрекет ету нұсқаулығын алуында, қажетті жағдайда ата-ананың қолдауына ие болуында.

Қоғамдағы құқықтық тәрбиенің проблемалары мен кемшіліктері

Заманауи қоғамда батыс әлемінің өмір салтының, құндылықтар тұжырымдамасының жастар арасына әртүрлі формада енуі және әлеуметтік даму жолындағы түрлі мәселелер мен мүмкіндіктер, мәдениеттердің алуандығы жастарды үнемі жаңадан бейімделуге мәжбүрлейді. Жастар арасында жалған сенімдер, құндылық бағдарлар, әлеуметтік жауапкершіліксіздік пайда болуда. Қоғамдағы ысырапшылық, гедонизм, утилитаризм сияқты кері әлеуметтік әсерлер жастар өмірін, олардың сезімдерін бұзып, ақыл-ойын әлсіретеді. Нәтижесінде жастардың қылмыстық жолға түсуіне жағдайлар туындайды. Нашар әлеуметтік-идеологиялық және мәдени этос жастардың салауатты дамуына, құқықтық білім алуына кедергі болып, қажетті құқықтық ақпаратпен қарулануына жағдай жасамайды.

Құқықтық ақпарат әлеуметтік ақпараттың бір түрі болғандықтан, Т.А. Фирсованың пікірінше, «қоғамда құқық, құқықтық нормалар, қағидаттар, идеялар, құқық шығармашылығы, құқық қолдану және құқық қорғау қызметі туралы қажетті мәліметтерді береді» [6;173б.]. Ал қазіргі жастар өздеріне қажетті ақпаратты тек ғаламтор желісінен іздейді. Ол ақпараттың дұрыстығына көз жеткізбейді. Желілік ақпарат жастардың қандай да бір заңсыз және қылмыстық құбылыстарға тап болған жағдайында дұрыс ақпарат алуына мүмкіндік туғыза алмайды.

Керісінше, ондай мәселені құқықтық тұрғыдан қарастыра алмай, қылмыскерлер мен діни ағымдардың құрбанына айналады.

Жастар өздерінің заңды құқықтарын қорғау үшін заңды әрекеттермен танысуға құлшықсыз, әрі заңның күшіне сенімсіздік танытуда. Ғаламаторға тәуелді болған жастар үздікті білім әсерінен кездескен ақпарат көздерін сараптай алмайды. Желідегі ақпараттың қадағаланбауы қоғамдық пікірді бұрмалап, желіге бұрыс бағыттағы ақпараттардың жайылуына әсер етеді. Ол өз кезегінде жастардың ой-өрісін тарылтады, тұлғалық өсуі мен дамуына теріс әсер етеді. Сондықтан, қазақстандық жастар өз елінің патриоты болып тәрбиеленуі үшін, жастайынан (бала-бақша, мектеп, университет қабырғаларында) құқықтық насихаттаудың ойластырылған және тиімді жүйесі негізінде білім алуы тиіс. Ол жас буынның құқықтық мәдениетін арттырады және азаматтардың құқықтық сана-сезімінің деңгейін арттыруға ықпал етеді. Адам санасында тәрбиелік нормаларды нығайту берік құқықтық сананы қалыптастырады.

Қорытынды

Кез-келген қоғам тәртіпке арқа сүйеп өмір сүреді, қызметтенеді. Қоғамда тәртіп болмаса, заңдылық сақталмаса ол қоғам іріп-шіриді, жоқ болып құрып кетеді. Мұны адамдар сонау алғаш рет қауымдастыққа бірігіп, бірлесіп өмір сүре бастаған кезден бастап-ақ түсінген. Бірлесіп өмір сүрудің әдептілік нормалары мен мінез – құлық ережелерін жасақтаған.

Құқықтық нормалардың басым бөлігі әдептілік нормалардан, адамгершілік қалыптардан нәр алады, соларға арқа сүйей отырып заң баптарының мазмұнын құрайды. Неғұрлым құқықтық нормаларға әдептілік нормалар арқау болса, соғырлым заңдардың әдептілік, адамгершілік мәні жоғары болады. Міне, сондықтанда кез-келген демократиялық қоғам, құқықтық мемлекет қоғамдық тәртіп пен заңдылықтың сақталуын қатаң талап ете отырып, халқының соның ішінде, ең алдымен өсіп келе жатқан жас ұрпағының бойына Отанына сүйіспеншілік, патриоттық сезімдерді, биік адамгершілік қадір-қасиеттерді, әдептілік қалыптарын, қоғамдық тәртіп пен заңдылықтың сақталуына мұрындық болатын адамгершілік – құқықтық білімдер мен заң нормаларының сіндірілуіне мүдделік танытып отырады. Түпкі мақсаты – өсіп келе жатқан жас ұрпағының мемлекетте қалыптасып, орныққан қоғамдық тәртіп пен заңдылықтың сақталуына мүдделі әдептілігі үлгілі, білімі мығым, белгілі бір кәсіпті толық игерген білікті, адамгершілік – құқықтық санасы мен адамгершілік – құқықтық мәдениеті кемелдене толысқан құқық бұзушылық жасай қойса, ол үшін заң алдында жауапкершілік жүктелетінін түсінетінін, өз құқықтарын қорғап қана қоймай, заңды міндеттерін орындауға әрдайым дайын адамгершілік – құқықтық мінез – құлық үлгілі азаматты қалыптастыруға ұмтылу.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. 1996-1998 жылдары аралығындағы Қазақстан Республикасында жалпы құқықтық оқытудың кешенді бағдарламасы. ҚР Үкіметінің №591 1996 жылғы 13 мамырдағы Қаулысы – Егемен Қазақстан.-1996, 30 мамыр
2. Қазақстан Республикасы бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті // <http://pravstat.prokuror.gov.kz/kaz/kszhaek/komitet-kuzmeti/taldau-mlimetteri>
3. Кропанева Е.М. Теория и методика обучения праву: Учеб. пособие. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф. - пед. ун-та, 2010. 166 с.
4. Мазейна Ю. В. Правовая просвещенность студентов педагогических вузов и уровень их правового сознания: взаимодействие и взаимовлияние // Педагогика: традиции и инновации: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2012 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2012. — С. 166-169. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/63/2648/>
5. Фирсова, Т.А. Проблема формирования правового сознания у школьников-подростков / Т.А. Фирсова // Материалы конференции «Проблемы социальной психологии XXI столетия». Т. 3 / под ред. В.В. Козлова. – Ярославль, 2001. – 375 с.
6. Волкова Е. В. Правовое образование в школе: личность и профессиональная компетентность учителя правоведения // Молодой ученый. — 2014. — №20. — С. 561-563. — URL <https://moluch.ru/archive/79/13742/>

МРНТИ 04.21.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.25>

Киікбай Ә.А.

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ИСЛАМ ДІНІНІҢ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІ МЕН ОЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ СИПАТТАМА

Аннотация

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы дәстүрлі ислам дінінің құндылықтарын насихаттайтын және ілімімен қаруландыратын білім беру мекемелерінің қалай құрылуына тоқталған. Солмен қатар Қазақстан-Мысыр ислам мәдениеті университетінің әкімшілік басшылық құрамының тағайындалуы қарастырылған. Және де оқу орынның талапкерлерге бөлінетін гранттарының санын қамқоршылар алқасы кеңесінің шешімімен бекітілетіні, оқу үрдісінің жабдықталуы да қамтылған.

Еліміздегі Ислам институтының және мешіттер мен медреселердің оқу бағдарламаларымен атқаратын іс-шараларына сипаттама жасалды. Аталған мекемелерді бітірген кадрлардың қоғамдағы қызметімен маңыздылығын олардың дәстүрлі емес діни ұйымдарға қаншалықты қарсы тұрып бере алатын қауқарының бар екендігі тұжымырдалған.

Түйін сөздер: суффа, медресе, фикһ, қадір түні, мәуліт, хадис, тапсір, тәжуид, ахлак, ақида.

Киікбай Ә.А.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан

СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАДИЦИОННЫХ ИСЛАМСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ И ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Данная статья посвящена созданию образовательных учреждений в Республике Казахстан, которые пропагандируют и внедряют ценности традиционного ислама. Также рассмотрена назначение административный состав Казахско-египетского университета исламской культуры и количество грантов, выделяемых университетом абитуриентам, утверждается Попечительским советом, а также оборудованием учебного процесса.

Описана деятельность Исламского института страны и учебные планы мечетей и медресе. Важность выпускников этих институтов в обществе основана на их способности противостоять нетрадиционным религиозным организациям.

Ключевые слова: суффа, медресе, фикһ, лейлат аль-кадр, мавлид, хадис, тапсир, таджвид, мораль, ақида.

Kiikbay A.A.

al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

SOCIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TRADITIONAL ISLAMIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR ACTIVITIES IN KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

This article is devoted to the creation of educational institutions in the Republic of Kazakhstan that promote and implement the values of traditional Islam. Also considered is the appointment of the administrative structure of the Kazakh-Egyptian University of Islamic culture and the number of grants allocated by the University to applicants, approved by the Board of Trustees, as well as the equipment of the educational process.

The article describes the activities of the Islamic Institute of the country and the curricula of mosques and madrassas. The importance of graduates of these institutions in society is based on their ability to resist non-traditional religious organizations.

Keywords: suffa, madrasah, fiqh, leylat al-Qadr, mawlid, hadith, tapsir, tajwid, morality, aqida.

Қазақстан қоғамындағы діни білім беру мекемелері тарихи қалыптасқан, ислам дінінің сунниттік бағыты мен христиан дінінің православиелік бағыттары болып табылатыны белгілі. Қоғамдағы аталған діндердің халықты діни сауаттандыру мақсатында жүргізіліп жатқан іс-шараларын зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Қазақстан қоғамындағы бүгінгі күнгі ислам дінінің ілімі мен білімін қоғамда таратушы, насихаттаушы, қоғамның діни сауатын көтеруге өзіндік үлкен үлес қосушы университет пен институттарын, мешіттер мен медреселердің жұмысын талдамас бұрын, медресенің шығуына тоқталсақ.

Осы күнгі Ислам әлеміндегі оқу орындардың негізі сонау пайғамбармыз Мұхаммед (с.ғ.с.) дәуіріндегі қарапайым Суффа мен медресеге дейінгі оқу ошақтарында және түрлі деңгейдегі медреселерде қаланды. Теңіз – тамшыдан құралғаны секілді, ислам білімі мен ғылымы да, ғылымда терең, ойшыл шоқтығы биік ғалымдардың еңбегі мен қаланды [1; 12 б.].

Адамзат тарихына зер салар болсақ, ешбір мемлекет пен қоғамның білім мен ғылым, тәрбие саласына көңіл бөлмеген кездері болған емес. Қоғамның рухани және материалдық қажеттіліктерін өтеп, адам өмірін жақсарта түсуге қай халық болса да өз мүмкіндігінше назар аударған. Ислам дінінде білім мен тәрбие беру саласының мекемесі медресе деген атпен танылған. Ол адамзатқа қалтқысыз қызмет ететін таза жүректі азаматтар тәрбиелеп, қажетті ілім беретін білім ошағы болған. «Медресенің» тілдік мағынасына келсек, араб тіліндегі «дараса» — «сабақ оқу, дәріс алу» деген түбірден туындайды. «Дәріс» сөзінің бүгінгі қазақ тілінің лексикасынан берік орын алғандығы мәлім. Сонда «медресе» «дәріс оқытылатын жер» деген мағынаны білдіреді. Ал кеңірек алып қарасақ, бұл терминге «мұсылман елдеріндегі орта және жоғары білім беретін білім ордасының жалпы атауы» деген анықтама беруге болады. Алпауыт Батыстық және Шығыстық дәстүрлі емес діни ұйымдардың жетегінде кетпеу үшін, Қазақстан халқын діни сауаттандырудағы дәстүрлі ислам діни мекемелерінің оқу-ағарту, істерінің маңызы зор.

Еліміздегі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының діни университет пен институт, ғылыми-зерттеу институттарын заман талабына сай жетілдіру, діни медреселердің саны мен сапасын арттыруды басты назарына алуының бір мәні осында жатыр. Осы ниетпен бүгінге дейін Ислам дінін тереңдеп оқытатын заманауи Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университеті, имамдардың білімін жетілдіруді мақсат ететін Алматы Ислам институты, ірі мешіттер жанынан діни сауат ашу курстары және облыс орталықтарынан орта білім беретін 9 діни медресе және 1 қарилар (Құран кітабын толық жаттатқан адам) орталығын ашуға қол жеткізді [2; 8 б.].

Атап отырған қоғамымыздағы діни мекемелердің ашылуын және сол мекемелердегі оқылатын діни және дүниелік пәндерді, солмен бірге дәріс оқушылардың білімі мен біліктілігіне және осы мекемелерден қанша маман бітіріп, өз мамандығымен қызметін атқарып жатқанын келтіре кетейік. Ислам діни білім беру мекемелерінің ішіндегі еліміздегі шоқтығы биік болып табылатын «Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университетінің» қоғамға сіңіріп отырған еңбегін егжей-тегжей сипаттасақ.

Қазақстандағы жоғары білімді имамдар, исламтанушылар дайындайтын бірегей оқу орны. Сондай-ақ ол заман талабына сай дінтанушылар, араб тілі мен әдебиетінің оқытушыларын, аудармашылар, аймақтанушыларды да даярлайды. Оқу орнын салу 1993 ж. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Египетке сапары кезінде — екі мемлекет президенттерінің кездесуінде келісілген. Ол үшін Алматыдан 6 гектар жер бөлінді. 1993 ж. 16 маусымда Н.Ә. Назарбаев пен Египет Араб Республикасы Уақыфтар министрі Мұхамед әл-Махжубтың университет қалашығының іргетасын қалау рәсімі өтті. Екі ел басшыларының қолдауымен дүниеге келгендіктен оқу орны Нұр-Мұбарак университеті деп аталды. Әйтсе де бірінші кезеңі біткенімен есігіне құлып салынып, біраз жыл тұрып қалды.

2000 ж. Қазақстан мұсылмандарының III құрылтайы қарсаңында Елбасы Н.Ә. Назарбаев Әбсаттар қажы Дербісәліні қабылдады. Қабылдауда Әбсаттар қажы Дербісәлі республикамызда дін мамандарын дайындау қажеттігін алға тарта отырып, университет құрылысының 1-кезеңі біткенін, соған байланысты Нұр-Мұбарак университетін Қазақстан Мемлекетінің Діни Басқармасына (ҚМДБ) беруге көмектесу туралы өтінішін жеткізді. Президент бұл өтінішті түсіністікпен қабылдап, Мысырға арнаулы үкімет делегациясын жіберді. Келіссөз нәтижесінде

Мысыр елі университетті діни басқармаға беруге және университет құрылысының 2-кезеңін де салуға келісім берді.

Сөйтіп Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университеті — Египет Араб Республикасы (ЕАР) мен Қазақстан Республикасының үкіметтері арасындағы келісімге сәйкес ашылды. Келісім ҚР Парламентінде ратификацияланып, 2003 ж. 2 шілдесінде Н.Ә. Назарбаевтың №460-11 ҚРЗ үкімімен бекітілген соң заңды күшіне енді.

Келісімді Египет Араб Республикасының президенті Мұхаммед Хұсни Мұбаракта 2003 ж. өзінің №215 бұйрығымен бекітті.

Оқу орнына ҚР Білім және ғылым министрлігінің лицензиясы берілді. Мемлекеттік аттестаттаудан өтті.

Оқу орнында зәулім мешіт, мәжіліс залы, дәрісханалар, компьютер, лингофон кабинеттері, бай кітап қоры бар кітапхана жұмыс істейді. Білім ордасында республикамыздың белгілі профессор-оқытушыларымен қатар, Египеттің де көрнекті ғалымдары, білікті исламтанушы, араб филологиясының мамандары дәріс береді. Екі мемлекеттің үкіметаралық келісіміне сәйкес құрылған Қамқоршылар алқасы шешімімен университет жарғысы бекітіліп, 2001 жылдың 1 қыркүйегінен сабақты бастау туралы шешім қабылданды.

Қамқоршылар алқасына төмендегілер кіреді.

ҚР жағынан:

1. ҚР Білім және ғылым министрі – тең төраға;
2. ҚР дін істері агенттігі төрағасы – тең төраға;
3. ҚМДБ-ның төрағасы, Бас мүфти – мүше;
4. ҚР Мәдениет министрі – мүше;
5. Алматы қаласының әкімі – мүше;
6. ҚР Сыртқы істер Вице-министрі – мүше;
7. ҚР-ның ЕАР-дағы Төтенше және өкілетті елшісі – мүше;
8. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дің ректоры – мүше;
9. Абылай хан атындағы Халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің ректоры – мүше.

ЕАР тарапынан:

1. ЕАР-дың уақыфтар министрі – тең төраға;
2. ЕАР-дың мүфтиі — мүше;
3. Әл-Әзһар университетінің ректоры — мүше;
4. Әл-Әзһардың өкілі — мүше;
5. Каир университетінің ректоры — мүше;
6. ЕАР-дың ҚР-дағы Төтенше және өкілетті елшісі – мүше;
7. ЕАР Уақыфтар министрінің қарауына орай үш көрнекті қоғам қайраткерлері — мүше.

Оқу орны ҚР-ның заңдары, екі ел үкіметтерінің университетке байланысты келісімі және өз жарғысы негізінде жұмыс істейді.

Оған жалпы басшылық ету мен қызметін үйлестіретін Қамқоршылар кеңесінің құзіретіне қаржы мәселесін шешу, мәдени, білім беру жүйесін саясатын қалыптастыру кіреді.

2013 жылға дейін Қамқоршылар кеңесінің төрт рет отырысы өтіп (2001, 2006, 2010, 2012), онда оқу орнында оқытылатын мамандықтар, университеттің ішкі ережелері, жалпы саясаты, құрылысы, қаржылық жағдайы, гранттар бөлу және т.б. мәселелер қаралып, маңызды шешімдер қабылданды.

Оқу орнының қалыптасуына ЕАР-ның Уақыфтар министрі, Дін жөніндегі жоғарғы кеңестің төрағасы Махмұд Хамди Зақзұқ үлкен үлес қосты.

Үкіметаралық келісімге сәйкес оқу орнының құрылымы айқындалып, университет ректоры мен проректорын Қамқоршылар кеңесі тағайындайды. Ректор ЕАР-ның азаматы, проректор ҚР-ның азаматы болуы шарт. Қамқоршылар кеңесінің шешімімен университеттің тұңғыш ректоры болып академик Махмұд Фаһми Хижази, проректоры болып филология ғылымдарының докторы, профессор Шамшәдин Керім тағайындалды [3; 10-12 бб.].

Дегенмен бүгінгі таңда «Нұр-Мұбарак» оқу орнының атауы Қазақстан-Мысыр ислам мәдениеті университеті болып өзгертілді. Мұндай шешім 2018 жылғы сегізінші қыркүйекте Каир қаласында өткен, «Нұр-Мұбарак» университеті Қамқоршылар Кеңесінің жетінші отырысында қабылданды [4].

Оқу орнында «Дін негіздерін және ислам құқықтану», «Араб филологиясы және ислам өркениеті» және «Шариғат» факультеттері бар. Қазір университетте 57 қазақстандық, 17

мысырлық оқытушылар сабақ береді, оның 6-ы ғылым докторлары, 21-і PhD докторы мен 16 ғылым кандидаттары.

Египеттік ұстаздар әл-Әзһар, Каир, Александрия, айн-Шамс университеттерінен арнайы жіберілген белгілі мамандар.

Сөйтіп университетте республикамызда алғаш рет исламтанушы, имам- хатыб мамандарын дайындау қолға алынды. Исламтану мамандығының төрт жылға арналған оқу жоспары жасалынып, бекітілді. Онда мамандық беруде бітірушілердің имам болып, дін саласында қызмет атқаратындығы ескеріліп, Құран Кәрім, хадистану (Ислам білімінің екінші қайнар көзі Пайғамбар өсиеттерін зерттеу), фикһ (шариғи құқық), уағыз-хатыб (ислам діни ілімін насихаттаушы) т.б. пәндерге көп орын бөлінген. Жоғары курстарда студенттер араб тілінде өтетін пәндерді терең игеріп кетуі үшін араб тіліне 1-курстан-ақ көбірек сағаттар бөлінді. Студенттердің тілді игеруіне оқу бағдарламасында барынша мүмкіндік жасалды. Осы мамандық бойынша университетті бітірген студенттер саны: 2004 ж. 24, 2005 ж. 38, 2006 ж. 21, 2007 ж. 24, 2008 ж. 32, 2009 ж. 31, 2010 ж. 36 түлектер бітіріп шықты. Осы деректерден қоғамның сұранысқа сәйкес жылдан-жылға студенттердің саны артып отырғанын байқау қиын емес. Олардың дені республикамыздың түкпір-түкпіріндегі мешіттерде діни қызметтер атқаруда. Сондай-ақ «Аударма ісі», «Шетел тілі: екі шетел тілі», «Дінтану» мамандықтары бойынша да түлектер бітіріп, әр түрлі қызмет етуде. Жалпы осы кезге дейін университетті 300-ден астам азамат бітіріп шықты.

Университет жыл сайын үздік студенттерін Каирдегі араб тілі орталығына қысқа мерзімдік тіл машықтануға жіберіп отырады. Оқу орны Оқу үдісін одан әрі дамыту мақсатында Египеттің әл-Миния, Каир, Александрия, айн-Шамс университеттерімен екі жақты ынтымақтастық келісім жасасқан.

Оқу жоспарындағы II — III курстың жазғы сессиясынан кейінгі өндірістік практикасын студенттердің мешіттерде өткізуі де жолға қойылған.

Оқу орнының мешіті Алматы қаласындағы үлкендігі жағынан екінші ғибадат орны. Онда жаназа шығару, неке қию ғана емес, тек студенттердің практикалық сабақтары және ғибадаттар өткізіледі. Жұма, айт және тарауих намаздары кезінде жалпы көпшілікке есік ашылады. Жұма күндері қазақ тілінде діни уағыз айтылады, осы сала бойынша студенттер машықтанады. Діни мерекелер: Құрбан айт, Қадір түні, Мәуліт (Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) туған күні), т.б. мерекелерді атап өту дәстүрге айналған.

Оқу орнында студенттердің білікті маман болып шығуына, жан-жақты білім алуына толық жағдай жасалған. Соның бірі - университет кітапханасы. Оның құрылуымен кітапханада қазақ, орыс, араб тіліндегі көркем әдебиеттер, оқу құралдары, қазақ және араб ғұламаларының шығармалары, ғылыми-танымдық әдебиеттер, діни кітаптар, яғни жазба дүниелердің үлкен қоры жинақталған. Университетте студенттердің білімін арттыру, араб тілін тез игеруге деген ізденісіне жол ашу мақсатында кітаптардан өзге, мол диск қоры да жинақталған. Университетте оқығысы келетін және дәріс алып жатқан студенттердің күн санап көбеюіне байланысты, олардың тұратын жерлерін шешу мақсатында студенттер жатақханасын салу қолға алынбақ.

2010 ж. алғашқы магистранттар диплом алып шықты. Магистрантураны аяқтағаннан кейін ары қарай жалғастыруға 2012 ж. бастап докторантура ашылып өз жұмысын атқару үстінде [3; 13-15 бб.].

Қоғамда өзіндік орны бар Қазақстан-Мысыр ислам мәдениеті университетінің Қазақстан қоғамының діни сауатын көтеруге сүбелі еңбек қосып жатқанын көруге болады. Халықты діни ағартушылық мәселесін шешуде, осы діни оқу орны айтарлықтай нәтижелі жеміс береді деген ойдамыз. Республикалық имамдардың білімін жетілдірудегі Ислам институтындағы атқарылып отырған қызметтер зор.

Республикалық Имамдардың Білімін Жетілдіру Ислам Институты – Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының бастамасымен және Ислам даму банкінің қаржылық қолдауымен ашылған. (2002 ж. 10 сәуірде Қазақстан Республикасының Әділет Министрлігінде №4741900 ДБ тіркеу нөмірі бойынша «Жоғары мамандық білім мекемесі» ретінде тіркелген).

Институттың негізгі мақсаты еліміздегі дін саласында қызмет атқарып жүрген имамдардың білімін жетілдіру болып табылады. Тыңдаушылардың білімін жетілдіру мерзімі төрт айға созылатын курстар бойынша атқарылады. Курстар жылына екі рет қыркүйек – қаңтар, қаңтар – мамыр айлары аралығында өтеді. Оқу үдерісі институт басшысы бекітіп, ҚМДБ-мен келісілген оқу жоспары негізінде жүргізіледі.

Институт ашылғалы 19 топ құрамында 812 тыңдаушы курсты бітіріп шықты. Тыңдаушылар ҚМДБ құрамындағы мешіттердің қызметкерлері болып табылады, оларды республиканың барлық аймағындағы облыс имамдарының жолдамасымен жіберу тәжірибесі қалыптасқан.

Институт ректоры Алсабеков Мұхаммед Хусайн Усманұлы – теолог ғалым, 50-ден астам діни әдебиеттердің авторы, философия ғылымдарының докторы. Республика Президенті және Министрлер кабинетінің аппаратында халықаралық діни ұйымдармен қарым-қатынас мәселелеріне қатысты Сараптамалық кеңестің және «Алматы – Хельсинки – Париж» адам құқығын қорғау комитетінің мүшесі.

Республикалық имамдардың білімін жетілдіру Ислам институтындағы оқу мерзімі – төрт айды қамтып, ондағы пәндер қазақ және араб тілінде оқытылады. Институтта ғылым докторлары, кандидаттар мен жоғарғы білімді ұстаздар дәріс береді.

Институтта оқытылатын пәндер:

1. Фикһ (шариғат ілімдері)
2. Хадис (Мұхаммед пайғамбардың өсиеттері)
3. Құран Кәрім және оның ілімдері
4. Тәпсір (Құран аяттарының мағынасын түсіндіру)
5. Қазақстан тарихы
6. Ислам тарихы
7. Араб тілі
8. Қазақ тілі
9. Ислам фәлсафасы
10. Араб тілінің синтаксисі
11. Тәжуид (Құран оқу ережелері).

Әрбір екі айда тыңдаушылар дәріс алған пәндерінен сынақ және емтихан тапсырады. Сонымен қатар дәріс алушы имамдар «фикһ», «ақида» және «тапсір» пәндерінен өздері таңдап алған тақырыптар бойынша курстық жұмыстар жазып, өз еңбектерін оқу соңында институт әкімшілігінің жетекшілігімен өткізілетін конференцияда қорғайды.

Институтта компьютер аудиториялары, оқу талабына сай діни әдебиеттер жинақталған кітапхана, 80 адамдық намазхана және асхана жұмыс істейді. Жоғарғы дәрежелі «имам-хатыб» мамандықтары бойынша білімдерін жетілдіріп, төрт айлық курсты бітірген тыңдаушыларға мемлекеттік үлгідегі диплом (шахада) беріледі [5]. Қазақстан көлеміндегі ауыз толтырып айтатындай ислам ілімімен қаруландырып жатқан бірегей оқу орындардың жұмыстары оңымен жүріп жатыр. Зерттеулер аталған оқу орындарын бітірген мамандардың санының әліде болса аздығын көрсетіп отыр. Ал жалпы республика көлемінде, жылына ислами діни мекемелерін тамамдаушыларың саны мыңнан астам, бұл дегеніміз Қазақстан қоғамын толық дерлік діни кадырлармен қамту жағы әліде ақсау үстінде деген сөз.

Тәуелсіздік алғаннан соң республикамызда медреселер ашу қолға алынды. Қоғамды дәстүрлі ислам дімен сауаттандыратын бірден-бір мекеме. Олардың қатарында: Әбу Ханифа медресесі, Әбу Бәкір Сыддық медресесі, Ақтөбе медресесі, Астана медресесі, Орал медресесі, Сарыағаш медресесі, Ғибатулла Тарази медресесі, Үшқоңыр (Шамалған) медресесі, Шымкент медреселерімен бірге Қожа Ахмет Йасауи атындағы сауат ашу курсы және Қауам ад-Дин әл-Иткани әл-Фараби ат-Түркістани атындағы республикалық қарилар даярлау орталығы бүгінгі күніміздегі өз жұмысын атқарып жатқан ислам діни мекемелер болып табылады.

Алматы қаласы Орталық мешіт жанында орналасқан Әбу Ханифа атындағы медресенің діни білім беруде өз жұмысын жасап жатқан мекеме. 2009 жылдың 10 тамызында ашылған медресеге исламның көрнекі ғалымының яғни Әбу Ханифаның есімі берілді. Орта Азия және Қазақстан халықтарының көпшілігі ұстанатын төрт мәзһабтың бірі осы Әбу Ханифа мәзһабы. Теріс ағымдармен күресіп, хақ дінді насихаттауға тиіс медресе түлектеріне қойылар талап та жоғары. Әбу Ханифа медресесі ашылған уақытта республиканың барлық аймақтарынан таңдалып 25 шәкірт қабылданды. Оқу мерзімі 2 жыл, 10 ай. Оқу орнында шәкірттер дәріс тындап, практикалық, зертхана сабақтарына қатысып, өзіндік жұмыстармен айналысады. Оқу жылының соңында курстық жұмыстар, сынақ, емтихан тапсырады. Аталмыш оқу орнында діни біліммен қатар, заман талабына сай, мемлекеттік білім стандартында көрсетілген пәндерден де дәрістер оқытылады. Бітіргендер «Исламтанушы» (имам немесе имамның көмекшісі) мамандығы бойынша диплом алып шығады.

Оқу ордасы қажетті барлық жиһаз, соңғы техникалық құралдар, компьютерлік сыныптармен қамтамасыз етілген. Кітап қоры жеткілікті кітапханасы да бар. Шәкірттердің оқуымен қатар, жатын орны, тамағы да тегін. Медресеге қабылдау жер-жердегі аудан, облыстардың имамдарының ұсынысымен жүргізіледі. Білім беру жүйесі Қазақстан Республикасы мемлекеттік білім беру стандарттарына сай 60 пайызы діни, 40 пайызы дүниеауи пәндерден тұрады. 2010 жылы оқу

орнында 52 бала дәріс алды. Алдағы жылдары бұлардың қатары толығады. Болашақта медреседе маман дайындау деңгейіне, білім бағдарламаларының құрылымы мен мазмұнына байланысты талаптар күшейтіле түседі, білім беру үрдісіндегі кадрлық іріктеу, оқу-әдістемелік, материалдық-техникалық базаны жақсарту шаралары іске асырыла бермек. Сондай-ақ оқу үлгерімі жоғары түлектерге өз білімдерін Нұр-Мұбарак Египет Ислам мәдениеті университетінде жалғастыруға мүмкіндік беріледі.

Медреседе сабақ беретін ұстаздардың дені өз ісінің шеберлері. Ондағы мамандарды іріктеу барысында оларға өз еліміздің ұстаздарын қабылдаумен қатар, мысырлық ұстаздар да шақырылған. Осыдан тәжірибелі шетел ұстаздарының дәріс беруі, діни білім сапасының артатыны анық. Енді медреседегі оқу бағдарламасына мен оқытылатын пәндерді қарастырар болсақ, олар төмендегідей.

I курс

1. Ахлақ (мінез-құлық)
2. Діндер тарихы
3. Араб тілінің фонетикасы
4. Ақида (ислам сенімі)
5. Ислам тарихы
6. Құран
7. Тәжуид (құранды оқу ережесі)
8. Ғибадат (құлшылық)
9. Шарифат мақсаты
10. Мәдениеттану
11. Философия негіздері
12. Қазақ тілі
13. Қазақстан тарихы
14. Саясаттану және әлеуметтану
15. Информатика

II курс

1. Араб тілінің морфологиясы
2. Практикалық араб тілі
3. Хадис ілімі (Мұхаммед пайғамбардың өсиеттері)
4. Дінтануды оқыту әдістемесі
5. Діни философия
6. Тәпсір (құранның астарлы мағынасын ашу)
7. Ғылым және дін
8. Ислам тарихы
9. Құран
10. Экология
11. Этнопедагогика
12. Педагогика және психология

III курс

1. Араб тілінің синтаксисі
2. Усулу-л фикһ (шариғат ілімдері)
3. Мәзһабтар және бағыттар (ислам мектептері мен бағыттары)
4. Ислам тарихы
5. Мәзһабтар тарихы
6. Қазіргі фикһ мәселелері
7. Ислам мәдениеті және өркениеті
8. Хадис ілімі
9. Хұтпа (шешендік өнер)
10. Араб тілі
11. Тәпсір (Құран аяттарының мағынасын түсіндіру)
12. Экономика негіздері
13. Құқық негіздері

Бұл пәндер республика көлеміндегі барлық медреселерге ортақ болып табылады [6; 21-24 бб.]. Павлодар қаласының екінші мөлтек ауданындағы мешіт жанынан ашылған, медресеге Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сүйікті сахабасы (досы), ізгі жолын жалғастырған Әбу Бәкір

Сыддықтың (р.а.) аты берілген. Медресе 2008 жылдың 16 тамызында жаңа мешіт пен медресе салтанатпен есік ашты. Бұл медреседе дәріс беретін ұстаздар араб елінен келген екі ұстаз, түрік жұртының бір ұстазы дәріс береді. Олар медреседе шәкірттермен бірге жатып, әрі діни білімге, әрі имандылық тәрбиесіне баулып, ізгілікке үйретуде. Араб мемлекетінің ұстаздары шәкірттерге араб тілімен шарият негіздерінен дәріс жүгіссе, түрік елінің ұстазы құранды мәнерлеп оқудан дәріс береді. Бұлардан басқа өзіміздің Отандас ұстаздар да өз еңбектерін сіңіруде. Аталған діни мекемеге Павлодар облысы мен қатар Ақмола, Петропавл, Қостанай, Көкшетау, Семей, Өскеменнен келіп білім алып жатқан шәкірттер де бар. Бұл оқу орынның мақсаты білікі де білімді мамандар дайындап, жоғарыда атап кеткен өңірлердің діни ақуалын жақсартуға өз қажыр қайратын жұмсауда.

2008 жылы қазан айында Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти, шейх Әбсаттар қажы Дербісәлінің ұсынысымен Ақтөбедегі «Нұр-ғасыр» мешіті жанынан Ақтөбе медресесі ұйымдастырылды. Мақсат — ұлттық және жалпыазаматтық құндылықтар, ғылым мен тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсібін шыңдауға бағытталған діни білім беру. Мұнда оқу бағдарламасы негізінде ислам және иман негіздері оқытылып, дін қызметкерлері, дінтанушылар даярланады.

Мекеме ҚР Әділет министрлігі Діни істер комитетіне 2009 ж. 29 желтоқсанда тіркеліп, ҚР Білім және ғылым министрлігінен АБО137342 нөмірлі мемлекеттік лицензиясын алған.

Ел Ордасы, Астана медресі 2007 ж. 1 шілде де ҚМДБ Әбсаттар қажы Дербісәлі мен ел басы Н.Ә. Назарбаевтың қатысуы мен салтанатты ашылуы болып өтті. Президент медресенің оқу ғимараты мен жатақханасын аралап көріп, шәкірттерге сәттілік тіледі.

Н.Ә. Назарбаев дін қызметкерлеріне: **«Біз өз мамандарымызды өз елімізде оқытуымыз қажет. Оған толықтай мүмкіндік бар. Әрбіріміз елдің ынтымағы мен бірлігін нығайту жолында аянбай еңбек етуге тиістіміз. Бұған сіздердің қосар үлестеріңіз салмақты»**, — деген еді. Қазіргі уақытта медреседе жүз шәкірт тәрбиеленуде. Бітірген түлектер «исламтанушы» мамандығының дипломын алып, имамдық қызметімен жұмыстарын атқару үстінде.

Батыс Қазақстан облысындағы «Қызыл медресе» жүз елу жылдан кейін есігін қайта ашты. Бұл оқу орынның траихына қысқаш тоқталар болсақ, Орал қаласында ертеректе үш медресе болған. Соның бірі — XIX ғасыр соңында ашылған Мутыгия медресесі. 1894 жылы Ордадағы барлық медреселер мен мектептер саны 36-ға жетіпті. Ал 415 ер бала оқыған екен. Өлкеде бұдан басқа да медреселер болған.

Оралдағы медресе ғимараты қалалық қызыл мешіттің ауласында салынған. Қызыл мешіт деп аталуы оның қызыл кірпіштен өрілгендігінен екен. Әлі күнге өз нақышы мен бояуын сол қалпы сақтап тұр. Медресе де осы мешітпен түстес, қызыл кірпіштен салынған. Медресе үш қабатты. Алпыс шәкірттің оқуына толық мүмкіндік жасалған. Арнаулы компьютер сыныбы бар. Медресенің оқу мерзімі екі жыл, он ай болса, сол үш курс үшін арнайы жеке-жеке сынып пен жатақхана, ортақ асхана, ұстаздар бөлмелері де тиісінше жабдықталған [7; 10 б.].

Республикадағы жалпы медреселердің білім беру жүйесі бәріне бірдей, аталғам медреселерді жоғары көрсеткішпен тамадаған мамандарды одан әрі оқуын жалғастыруға мүмкіндік алады.

Қазақ қоғамының өткен тарихындағы мектептер мен медреселердің оқу бағдарламаларын қазіргі діни оқу жүйесімен салыстыра кетейік. Қоғамда көбіне-көп қалыптасқан пікір ертеректегі ислами медреселерде құранды зудыратып оқу және жаттап алумен ғана шектеледі дейтін пікірлер қалыптасқан. Осындай пікірлердің жаңсақ пікір екендігін және сол кезде де қоғамның сұранысын қанақаттандыратын пәндерді оқытқан айта кеткен жөн.

XIX ғасырдың аяғы мен XX-ғасырдың алғашқы ширегіндегі қазақ даласындағы медреселерде тек діни оқулықтармен ғана шектелмегенін солмен қатар танымдық ғылыми пәндер де жүргенін қолдағы деректерден көре аламыз. Мектеп, медреселерді ашып оқу жұмысын талапқа сай ұйымдастыру өмір қажеттілігінен туындаған табиғи құбылыс болатын. Сондықтанда оқылатын пәннің, жиынтығын анықтау, қай бағытта оқыту керектігіне байланысты сол кездің өзінде-ақ оқу бағдарламасы жасалды, солардың көмегімен тиянақты жұмыстар жүргізілгенін байқаймыз. Бұл тұрғыдағы жаңа бағыттар орта ғасырларда қалыптасқан о дүниелік танымдарды уағыздайтын діни мектептердің қоғам дамуындағы сұраныс пен талапты, күн тәртібіндегі келелі мәселелердің шешімін ғылыми тұрғыдан танып білуге, осы дүниелік өмір қажетін өтеуге арналған деректерді оқытатын жаңа құрылымдағы мектеп болды. Оқу-ағарту жүйелеріндегі жаңашыл бағытың біріне айналды. Әрине, бұл мектептерде де мұсылмандық бағыттағы ислам дінінің негіздерінен де білім берілді. Сол кездегі медресе мен мектептердің оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізу, оқыту процесінің алдына қойған мақсаты мен міндеттерін орындау, оған қол жеткізу

барысында жасалған бағдарламада оқу материалының ғылыми-практикалық деңгейі, мазмұны, шәкірттерді оқытудағы әдістері мен қолданылатын қажетті құралдар тағы басқа мәселелердің шешімін табуда жұмыстар жүргізілді. Мәселен, бұрынғы Экбан медресесі (1899ж.) 1906 жылы Токмак медресесі болып қайта құрылған болатын. Ондағы оқу мерзімі 5 жыл болды. Осы жаңа құрылымдыққа ие болған оқу орнының бағдарламасында: Өтетін пәндері: 1. Мұсылманша сауат ашу, 2. Арифметика, 3. Дінтану, 4. География, 5. Ислам тарихы, 6. Анатомия, 7. Араб тілі, 8. Бастауыш оқыту, 9. Таза жазу. Аталған пәндердің оқу барысын сыныптық кезеңдерге бөліп көсетейік. I-сынып: әліппе, арифметика, пәндерді көрнекілікпен оқыту, мәтін оқу, диктант, таза жазу және дұғаны жатқа айту. II-сынып: арабша оқу, дінтану, мәнерлеп оқу, арифметика, диктант, пәнді көрнекілікпен оқыту, таза жазу. III-сынып: Құран, дінтану, қасиетті тарих, география, мәтін оқу, пәнді көрнекілікпен оқыту, арифметикалық 4 амал, диктант және таза жазу. V-сынып: Құран, дінтану, география, арифметика, анатомия, араб тілі, ислам тарихы, грамматика, пәнді көрнекілікпен оқыту, мазмұндама жазу және таза жазу.

V-сынып: Құран, ислам заңы, араб тілі, пәнді көрнекілікпен оқыту, Ресей географиясы, арифметика (бөлшекте оқыту) [8; 34-35 бб.].

Міне көріп отырғанымыздай исламның негізгі қағидалары мен бірге ғылыми пәндер де қоса жүргізілген.

Білім беру саласындағы діни мекемелердің оқу бағдарламасындағы діни сабақтардың артықшылықтары мен басымдылығын көрсетеді. Бұнда халықтық білім берудегі діни оқу орындарының маңызы мен ерекшелігін ескерсек, қоғамның діни сауатын көтеруге жоғарыда аталған қазіргі оқу орындарының қауқары жетерлік. Мемлекет тарапынан қамқорлыққа ие болса, ол біздің қоғамның діни әлеуетін жақсартта түсуіне, сырттан келетін қауіптердің алдын алуға өз септігін тигізетіндігі сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Өткелбаев Б. Ежелгі ислами оқу ошақтары және оқу-ағарту ісі // Ислам және өркениет.-2012. 11-20 сәуір (№11).-12 б.*
2. *Дербісәлі Ә. Қазақстанның діни оқу орындары. Қазақ, орыс, араб, ағылшын тілдерінде. – Алматы. Атамұра, 2011. – 240 б.*
3. *Дербісәлі Ә. Қазақстанның діни оқу орындары. Алматы. Атамұра, 2011. – 240 б.*
4. <https://qazradio.fm/kz/news/13283/> 14.04.20жс.
5. <http://www.antisekta-kyzylorda.kz/kaz/content/respublikalik-imamdardin-bilimin-zhetildiru-islam-institutu> 2013 жс.
6. *Дербісәлі Ә. Қазақстанның діни оқу орындары. Атамұра, 2011. – 240 б*
7. *Өмірбек Оңғарбай қажы. Қызыл медресе жүз елу жылдан кейін есігін ашты // Егемен Қазақстан.- 2008.- 14 қазан.-10 Б.*
8. *Абай атындағы ҚазҰПУ-дың хабаршысы, «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, №1(7), 2005 жс.*

МҒТАР 04.41.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.26>

Матжанова І.Ә¹, Матжанова Қ.К.²

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

²*Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы
(Алматы, Қазақстан)*

«ЖАСТАР» КАТЕГОРИЯСЫН АНЫҚТАУ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақала жастарды жеке әлеуметтік топ ретінде қарастыруға бағытталған. Жастарды жеке әлеуметтік топ ретінде қарастыру «жастар» ұғымын анықтаудан, сондай-ақ осы категорияның негізгі сапалары мен сипаттамалары көрініс табатын жас мөлшерінің шегін айқындаудан басталады. Жастардың жас мөлшерінің шегі олардың білім алуымен, кәсіби іс-әрекеттерімен байланысты. Бұдан жастардың жас мөлшері шегінің қозғалмалылығы туындайды. Мақала

шеңберінде жүргізілген салыстырмалы талдау әртүрлі елдерде қабылданған жастардың жас мөлшері шегінде айырмашылық барын көрсетеді. Дегенмен, оның негізінде білім алу, дағдылар қалыптастыру, қабілеттерді, зияткерлікті дамыту үдерістері тұр. Сондықтан жастар қоғамның әлеуметтік құрылымының қалыптасу және даму үстіндегі ең белсенді, бастамашыл бөлігі.

Сонымен бірге, мақалада студент жастарға ерекше мән берілген, өйткені олардың бойында осы категорияға тән әлеуметтік маңызды сипаттамалар айқын көрініс табады.

Түйін сөздер: әлеуметтік топ, жастар, жас мөлшерінің шегі, студент, сапалық көрсеткіштер.

Матжанова И.А.¹, Матжанова К.К.²

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казакстан)*

*²Казахская национальная консерватория имени Курмангазы
(Алматы, Казакстан)*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ «МОЛОДЕЖЬ»: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Данная статья посвящена изучению молодежи как отдельной социальной группы. Исследование молодежи как отдельной социальной группы начинается с определения самого понятия «молодежь», а также возрастных границ, в пределах которого проявляются основные характеристики данной категории. Возрастные границы молодежи, в первую очередь, связаны с деятельностью – учебной, профессиональной. Отсюда – подвижность возрастных границ молодежи. Сравнительный анализ, проведенный в данной статье показывает, что возрастные границы молодежи, принятые в разных странах различные. Но тем не менее, основой является такие процессы как получение знаний, умений, навыков, развитие способностей, формирование интеллекта. Поэтому молодежь – самая активная, инициативная часть социальной структуры общества, находящаяся в процессе становления и развития.

Наряду с этим, в статье особое внимание уделено студенческой молодежи, так как именно в ней проявляются все социально значимые характеристики данной категории.

Ключевые слова: социальная группа, молодежь, возрастные границы, студент, качественные показатели.

Matzhanova I.A.¹, Matzhanova K.K.²

*¹Kazakh national pedagogical university of a named after Abay
(Almaty, Kazakhstan)*

*²Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy
(Almaty, Kazakhstan)*

DEFINITION OF THE CATEGORY “YOUTH”: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

This article is devoted to the study of youth as a separate social group. The study of youth as a separate social group begins with the definition of the concept of “youth” itself, as well as age-related boundaries, within which the main characteristics of this category are manifested. The age boundaries of youth are primarily associated with activities - educational, professional. Hence the mobility of the age boundaries of youth. A comparative analysis conducted in this article shows that the age limits of youth adopted in different countries are different. Nevertheless, the basis is such processes as the acquisition of knowledge, skills, development of abilities, the formation of intelligence. Therefore, young people are the most active, initiative part of the social structure of society, which is in the process of formation and development.

Along with this, the article pays special attention to student youth, since it is in it that all the socially significant characteristics of this category are found.

Keywords: social group, youth, age limits, student, quality indicators.

Жастарды өзіндік құбылыс ретінде анықтау, жастық шекке бөліп қарастыру, ерекшеліктерін айқындау барысында әлеуметтанулық, психологиялық, физиологиялық, демографиялық және т.б. бағытта зерттеулер жүргізілген болатын. Әр түрлі уақытта жастарды анықтау көрсеткіштері әртүрлі болды. Қарапайым, күнделікті санада адам өз отбасын құрғанға дейін (жаңа әлеуметтік мәртебе иеленгенге дейін) жас деп есептеледі.

Дегенмен, көптеген зерттеушілер жастар тобының жас мөлшерінің төменгі шегі ретінде - 14 және 16 жасты қарастырса, жоғарғы шегі ретінде 25 және 30 жас аралығын қабылдайды. Мысалы, ресейлік зерттеуші В.Т. Лисовскийдің пайымдауынша: «Жастар – адамдардың әлеуметтену кезеңінен өтуші, білім алу, кәсіби, мәдени және басқа әлеуметтік функцияларды игеруші, ересек жаста игерген, ұрпағы; нақты тарихи жағдайларға байланысты жастардың жас көрсеткіштері 16 дан 30 жасқа дейін ауытқуы мүмкін» [1, с. 13]. Сол секілді зерттеуші Р. В. Ленков атап өткендей: «XIX—XX ғғ. шегінде алдыңғы қатарлы индустриалды және постиндустриалды қоғамдарда адам өмірінің ерекше кезеңі – жастық шақ бөлінеді... өзіндік ерекшелігі 14-тен 30 жасқа дейінгі жас мөлшері ғана емес, сонымен бірге осы адамдарды басқа жас өкілдерінен ажырататын ерекше әлеуметтік-психологиялық сипаты, сондай-ақ, қоғамның әлеуметтік құрылымында ерекше орыны бар адамдардың ерекше тобы қалыптасады [2, с. 30]. Ал ресми құжаттарды қарастырсақ, 1960-шы жылдары БҰҰ жастар әлеуметтік тобына 15-24 жас аралығындағы қыздар мен жігіттер жатады деп тұжырымдағанын көреміз [3, с. 31]. 2015 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы әлемде көп жасаған адамдар санының өсуіне байланысты адам жасының классификациясын өзгертті. Жаңа классификация бойынша, 18-44 жас аралығындағы адамдар жастар ретінде қарастырылатын болды. Ал Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңының 1 бабында: «Жастар – Қазақстан Республикасының он төрт жастан жиырма тоғыз жасқа дейінгі азаматтары», - деп атап көрсетілген [4].

Осы орайда, басқа мемлекеттерде қабылданған жастар тобының жас мөлшерінің шегін салыстырып өтсек болады. Англия мен Нидерландыда жастар ерекше топ ретінде қарастырылмайды, ол туылған кезінен бастап 25 жасқа дейінгі жас мөлшері шегінде балалармен тобымен біріктіріледі. Испанияда жастар тобы 14-30 жас аралығында анықталады, көп жағдайда бұл жас мөлшері 14-30 жасқа дейін ұзартылады, өйткені осы жастағы испандықтар экономикалық тұрғыда тәуелсіз, дербес өмір сүре бастайды. Люксембургте жастар тобының жас мөлшері ретінде 15-25 жас аралығы қарастырылады. Еуропа елдерінің көпшілігінде, сондай-ақ, АҚШ мен Жапонияда 13-14 жастан бастап, 29-30 жас аралығындағы адамдар жастар тобын құрайды. Ал Германияда жастар тобының жас мөлшері заң жүзінде нақтыланған. Заң бойынша жас аралығына қатысты бірнеше топ қарастырылады: бала (14 жасқа дейін), жасөспірім (14-тен 18 жасқа дейін), кәмелеттік жасқа толған (18-ден 22 жасқа дейін), жас адам (27 жасқа дейін) [5, с. 22]. Сонымен, шетелдерде «жастар» ұғымы тек жас мөлшері шегінде ғана емес, сонымен бірге сол елдерде орын алған дәстүрлер негізінде де анықталғанын көруге болады. Көңіл аудартын маңызды мәселе, жас мөлшерінің тек жастар тобы үшін ғана емес, кез келген әлеуметтік топ үшін маңызды болуы, өйткені адамның өмір жасы нақты әлеуметтік-экономикалық, мәдени өмір жағдайының ықпалымен анықталатын тұлғаның әлеуметтік-психологиялық дамуының нақты нәтижесі мен кезеңі. Сонымен қатар, әр жастағы топтарға өзіндік танымдық және эмоционалдық құрылым, мінез-құлық типтері мен уәждемелер тән. Қоғам тарапынан да әр жастағы топтарға деген қажеттілік пен сұраныс та әртүрлі. Заңнама тұрғысынан алғанда да, адамның құқықтары мен міндеттерін айқындауда жас мөлшері өте маңызды. Сондықтан, заңда көрсетілген жастардың 14-29 аралығындағы жас мөлшері біздің зерттеуіміз үшін айқындаушы негіз болып табылады.

Салыстырмалы түрде алғанда адам өмірінің қысқа кезеңі болып табылатын осы аралықта тұлғаның әлеуметтік-демографиялық мәртебесі бірнеше рет өзгереді. Егер 14-29 аралығын шартты түрде үш кезеңге бөлсек, оларға тән өзіндік ерекшеліктерді байқаймыз. Жастар тобының алғашқы кезеңі – 14-18 жас аралығында адам физиологиялық және психологиялық тұрғыда толық жетіліп, сонымен бірге, жалпы және арнайы білім алуын аяқтап, толық құқылы азамат деген мәртебеге ие болады. 19-24 жас аралығында нақты мамандық иесі ретінде ата-анасынан тәуелсіз өз табысына өмір сүреді, отбасын құрады, балалы болады, өзі үшін, өз отбасы үшін толық жауап береді. Бұл кезеңдегі жастардың әлеуметтік мәртебесі көбінесе маман болып қалыптасуымен айқындалады деуге болады. 25-29 жас аралығындағы адамдар көбінесе кәсіби біліктілігі жоғары, біршама өмірлік және кәсіби тәжірибе жинақтаған, отбасылық өмірі қалыптасқан, қоғамдық белсенділігі жоғары жастар. Олардың әлеуметтік мәртебесі ересектер тобына жақын. Алайда, нақты жағдайда және жеке адамдар үшін бұл көрсеткіштер әртүрлі болуы мүмкін, сондықтан жастық шақтың жас мөлшерінің кезеңдері өзгермелі десек дұрыс болмақ. Осы

орайда жастар мәселесін зерттеуші И.М. Ильинскийдің анықтамасы орынды болады: «Жастар – қоғамның сипаты мен даму деңгейіне тәуелді нақты-тарихи ұғым. Барлық уақыттарға тән, барлығын қанағаттандыратын, нақты «жастар» ұғымы жоқ» [6, с. 24].

Жастар үлкен әлеуметтік топ болғандықтан, олар тек жас мөлшерімен ғана емес, сондай-ақ, әлеуметтік, психологиялық, саяси, рухани-мәдени көрсеткіштерімен де сипатталады.

Жастардың әлеуметтік келбеті біртұтас емес. Оларды жан-жақты, терең қарастыратын болсақ, ішкі құрылымының күрделі екенін көреміз. Ол, ең алдымен, жас мөлшеріне қатысты болса, екінші жағынан атқаратын қызметімен немесе тұлғалық маңызы бар іс-әрекетімен байланысты. Жастардың әлеуметтік белгілері олардың қандай әлеуметтік топқа: этникалық, кәсіби, мәдени және т.б. жатумен де айқындалынады. Өйткені жастар топтық әлеуметтену үдерісінен өтеді, сол топтың белгілерін, нормалары мен ұстанымдарын, мінез-құлық стереотиптерін қабылдайды және өз бойларында жаңғыртады, яғни топтың әлеуметтік мәртебесін қабылдайды және сол топқа тән әлеуметтік рөлдерді атқарады.

Жастардың психологиялық даму ерекшеліктерінен олардың әлеуметтік-психологиялық келбеті туындайды. Әр адамның психологиялық келбеті жас мөлшерімен байланысты екені сөзсіз. Бұл тұжырым жастарға тікелей қатысты. Жастардың жас мөлшерінің ең төменгі шегі он төрт жас деп анықталды. Ғалымдардың пікірінше, 14 жаста адам бірте-бірте өзінің әлеуметтік байланыстарын, әлеуметтік топтағы және қоғамдағы орнын жете түсіне бастайды. 18 жасқа қарай адам бойындағы негізгі психофизиологиялық ерекшеліктер толық қалыптастып бітеді, ал 24 жасқа жуық адам ағзасының өсу, қалыптасу үдерісі толық аяқталады, яғни адам психикасындағы өзгерістер де бірте-бірте тоқтайды, жастардың психологиялық келбеті толығымен айқындалынады. Сондықтан, психологиялық тұрғыдан алғанда, жастар дегенміз адамның мінез-құлқының, өзін өзі танып білуінің, өзіндік санасының, дүниетанымының, тұлғалық жауапкершілігінің қалыптасу кезеңі.

Қазіргі 16 мен 25 жас аралығындағы жастар – Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін қоғамда орын алған түбегейлі әлеуметтік-саяси және экономикалық өзгерістер кезінде дүниеге келген, тәрбиеленген, тұлға болып қалыптасқан жастар, басқаша айтсақ «өзгерістер кезеңінің балалары». Олардың тәрбиелену және тұлға болып қалыптасу кезі ата-аналарының қоғамдық өмірдің жаңа талаптарына сәйкес жаңа өмірлік стратегия қалыптастыруға, өмірлерінде маңызды таңдаулар жасауға, жаңа құндылықтық бағдарларды ұстануға мәжбүр болған кезі деуге болады. Оларды тұлғаның өзіндік келбетін айқындайтын құндылықтары кеңестік кезеңде қалыптасқан, алайда кеңестік қоғамның дағдарысына тап болған, жаңа қоғамның қалыптасуының барлық қиындықтарын өз бойларынан өткізген ауыспалы кезеңнің адамдары деуге болады. Осы адамдардың (қазіргі жастардың ата-аналарының) бойында өзгеруге, таңдау жасауға деген құлшыныс, жаңа ақпарат, жаңа білім іздеуге деген талпыныс, жоғарғы деңгейдегі материалдық амбицияларды жүзеге асыруға деген ұмтылыс, ең алдымен елдің мәселелерін емес, өзінің жеке басының мәселелерін шешуге деген прагматизм орын алды. Сондықтан, қазіргі жастардың бойында да өмірлік жолын таңдауда және өз құндылықтық бағдарларын айқындауда өзіндік өзгерістер орын алғаны сөзсіз. Осы орайда М.А. Абишев пен Р.К.Файзуллиннің өз мақалаларында айтқан: «Ағылшын философиясында жас адамдарды «tabularasa»-мен (латын тілінен – «таза тақта») салыстырған, яғни оларға қандай да бір ақпарат беру арқылы өзіне қарату мүмкіндігін білдірген, сондықтан ол адамдардың әлеуметтік рөлі таза тақтаға кімнің бірінші «жазу жазғанына» байланысты», - деген пікірлері біршама ойландырады [7, с. 58].

Жастар тобының белгілі бір бөлігі – өз бойларына жастарға тән ортақ сипатамалармен қатар, өзіндік ерекшеліктерді жинақтаған студенттер. В.Е. Павлованың пікірінше: «Әлеуметтік-демографиялық топ ретінде студенттер нақты санымен, жыныстық-жастық құрылымымен, аумақтық бөлінуімен, нақты қоғамдық жағдайымен, қоғамдағы рөлі және мәртебесімен сипатталады, сондай-ақ, өмірлік іс-әрекеттің негізгі салаларына қатысты жастардың кәсіби білім алу, қоғамдық-саяси және әлеуметтік-мәдени мүдделері қалыптасатын және жүзеге асатын әлеуметтену үдерісінің өзіндік сатысымен ерекшеленеді [8, с. 193].

Жалпы студент (латын тілінен *studens*, *studentis* – бар ынтасымен жұмыс істеуші, оқушы), жоғарғы оқу орнының, кей елдерде орта оқу орнының білім алушылары. Ежелгі Римде және орта ғасырларда кез келген білім алушы адамды студент деп атаған. XII ғасырда алғашқы университеттердің пайда болуынан бастап «студент» терминімен сол университеттерде оқитын (бастапқы кезде сабақ беретін) тұлғаларды атаған болатын. Университеттерде оқытушылар үшін нақты атақтар (магистр, профессор және т.б.) енгізілгеннен кейін бұл ұғым тек білім алушыларға қолданылатын болды.

Қазіргі кезде студент – жоғарғы оқу орнының білім алушысы. Жоғары білімнің әлеуметтік маңызының артуы студенттердің қоғамдық өмірдегі алатын орны мен маңызының өсуіне ықпал етті. Студенттер тек кәсіби, білікті мамандардың қатарын толықтырушылар ғана емес, сонымен бірге олар қоғамның болашақ келбетін айқындайтын белсенді және ауқымды әлеуметтік топқа айналды. Жоғары білімнің жаппай бұқаралық сипат алуы оның әлеуметтік құрамының күрделі болуына әкелді. Алайда әлеуметтік негізінің, яғни материалдық базасының әртүрлі болуына қарамастан, студенттер бәріне ортақ іс-әрекет негізінде әлеуметтік-кәсіби топ құрайды. Ортақ іс-әрекет және аумақтық шоғырлану студенттердің бойында мүдделердің ортақтығын, топтық сана, өзіндік субмәдениет және өмір салтын қалыптастырды. Бұл үдеріс басқа әлеуметтік-кәсіби топтармен салыстырғанда жас мөлшерінің бірдей болуымен толықтырылды.

Студенттер материалдық және рухани құндылықтарды өндіру үдерісінің тұрақты қатысушысы болмаса да, олар жанама түрде, білім алу формасында қоғамдық еңбек бөлінісіне қатысып, өзіндік рөл атқарады. Сондай-ақ, олар қазіргі кездегі өте қарқынды ақпараттар ағынын игеріп, кәсіби бағыттары бойынша іргелі білім алып, жас маман ретінде қоғамдық еңбек бөлінісіне тікелей қатысады. Жалпы алғанда, әлеуметтік топ ретінде студенттердің төмендегідей өзіндік ерекшеліктері бар деуге болады:

- Болашақ жас маман қоғамдық және кәсіби қызмет атқаруы үшін студентке жоғары оқу орнында ғылыми негізде жүзеге асатын оқу қажет. Бұл студенттің әлеуметтік функциясы деуге болады;

- Студенттердің әлеуметтік функциясынан олардың іс-әрекетінің ерекше сипаты туындайды. Ол жоғарғы білімді қажет ететін нақты мамандық бойынша ғылымның белгілі бір саласында жинақталған білімді игеру, яғни оқу;

- Студенттердің әлеуметтік функциясы, басты іс-әрекеті өзіндік өмір сүру және еңбек ету жағдайларымен байланысты. Біріншіден, студенттердің нақты анықталған еңбек жағдайы жоқ. Оқу үдерісіне байланысты ол әртүрлі болуы мүмкін және ол өз бетімен шешім қабылдауға, бастама көтеруге үлкен мүмкіндіктер береді.

- Әлеуметтік топ ретінде студенттердің құрамы жыл сайын өзгеріп отырады. Ол жастардың бірінші курсқа оқуға түсуімен және және жоғарғы курс студенттерінің диплом алып кетуімен байланысты. Сондықтан, студенттер өзгермелі, белсенді топ болып табылады.

Сонымен, жастардың белсенді бөлігі ретінде студенттер өздерінің өмір сүру және еңбек ету жағдайымен, әлеуметтік тәлім-тәртібі және психологиясымен, құндылықтар жүйесімен ерекшеленеді. Бұл ерекшеліктер студенттердің болашақта азамат, кәсіби маман, отбасының мүшесі және бір ұлттың өкілі ретінде әртүрлі әлеуметтік функцияларды табысты орындауына мүмкіндік береді. Олардың ішінде құндылықтар жүйесінің маңызды екені сөзсіз. Өйткені әлеуметтік өмірді реттеу механизмдерінің бірі болып табылатын құндылықтар мақсатты іс-әрекеттің мәнін, мазмұнын айқындайды, тұлғаның ішкі уәждемесіне негіз болады. Сондықтан, қазіргі жастарға, олардың белсенді бөлігін құрайтын студенттерге тән құндылықтар жүйесін анықтау өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Духовный мир и ценностные ориентации молодежи России: Учеб.пособие.* - СПб.: СПбГУП, 2000. - 508 с.
- 2 *Социология молодежи: учебник для академического бакалавриата.* - М.: Издательство Юрайт, 2015. - 416 с.
- 3 *Доклад о мировом развитии. 2007 // Развитие и новое поколение.* - М.: Наука, 2007. - 358 с.
- 4 *Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңы. 2015 жылғы 9 ақпандағы №285-VҚРЗ [Электрондық ресурс] // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285>*
- 5 *Радченко А.Ф. Молодежь и ее возрастные границы // Социология власти.* - 2012. - № 3. - С. 19-29.
- 6 *Молодежь планеты: глобальная ситуация в 90-х годах, тенденции и перспективы.* - М.: Мысль, 1999. - 324 с.
- 7 *Абишев М.А., Файзулин Р.К. Молодёжь как фактор развития Казахстана // Вестник КазНПУ: Серия Социологические и политические науки.* - №4(68), 2019.- С. 57-62.
- 8 *Павлова В.Е. Студенчество как социальная группа и социально-ценностные ориентации // Международный научный журнал «Инновационная наука».* - 2017. - №04-2. - 205 с.

Қ. Е. Тауенов¹, Т. Т. Еспенова²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

²Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРТ АДАМДАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ОРНЫ

Аннотация

Мақала «қарт адамдардың» әлемде және Қазақстанда қабылданған анықтамасына, олардың қоғамда алатын орнын анықтауға арналған. Қарт адамдар елдегі негізгі әлеуметтік мәселелердің бірі. Қарт адамдар қоғам құрылымында маңызды орын алуы қажет. Ол үшін қоғам, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау органдары қарт адамдарға қатысты қолдау шараларын бір реттік емес, жүйелі түрде жүргізуі керек.

Қарт адамдардың әлеуметтік мәртебесін арттыру үшін осы бағытта жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижесін кең қолданысқа енгізіп, БҰҰ ұстанған бағытты қолдау қажет. Қазақстан Республикасында «барлық жастағы адамдар үшін арналған қоғам» мәселесін мемлекеттік деңгейге көтеру, БҰҰ бағдарламасындағы басты қағидаттарды жүзеге асыру қарт адамдардың мәртебесінің өсуіне, олардың қоғамның берік бөлігі ретінде қарастырылуына жол ашады. Бұл ғылыми жұмыстың басты өзекті мәселесі.

Түйін сөздер: қарт адамдар, хронологиялық уақыт, геронтология, гериатрия, барлық жастағы адамдар үшін арналған қоғам, эйджизм, қарттар және қоғам.

К. Е. Тауенов¹, Т. Т. Еспенова²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая

²Казахская Национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова
г. Алматы, Казахстан

ПОЖИЛЫЕ ЛЮДИ В КАЗАХСТАНЕ И ИХ МЕСТО В СТРУКТУРЕ ОБЩЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена раскрытию принятому в мире и в Казахстане понятия «пожилые люди», определению их места в обществе. Пожилые люди - одна из основных социальных проблем в стране. Пожилые люди должны занять важное место в структуре общества. Для этого общество, органы здравоохранения и социальной защиты населения должны проводить систематические, а не разовые меры поддержки в отношении пожилых людей.

Для повышения социального статуса пожилого человека необходимо широко использовать результаты научных исследований, проведенных в этом направлении и поддерживать выбранное ООН направление. Выход в Республике Казахстан на государственный уровень вопроса «общество для людей всех возрастов», реализация главных принципов программ ООН, позволит повысить статус пожилых людей, рассматривать их как фундамент общества. Это является главным актуальным вопросом научной работы.

Ключевые слова: пожилые люди, хронологическое время, геронтология, гериатрия, общество для людей всех возрастов, эйджизм, пожилые люди и общество.

К. Е. Тауенов¹, Т. Т. Еспенова²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai

²Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov
Almaty, Kazakhstan

OLDER PEOPLE IN KAZAKHSTAN AND THEIR PLACE IN THE STRUCTURE OF SOCIETY

Abstract

The article is devoted to the disclosure of the concept of "older people" accepted in the world and in Kazakhstan, determining their place in society. Older people are one of the main social problems in the country. Older people should take an important place in the structure of society. To do this, society, health and social protection agencies must implement systematic, rather than one-time, support measures for older people.

To improve the social status of older people, it is necessary to make extensive use of the results of scientific research conducted in this direction and support the direction chosen by the UN. Reaching the state level of the issue "society for people of all ages" in the Republic of Kazakhstan, the implementation of the main principles of the UN programs, will improve the status of older people, consider them as the Foundation of society. This is the main topical issue of scientific work.

Keywords: elderly people, chronological time, gerontology, geriatrics, society for people of all ages, ageism, elderly people and society.

Кіріспе

Қазіргі кезде әлемнің дамыған елдерінің басым бөлігіндегі «егде» жасындағы адамның анықтамасы ретінде 65 жас қабылданып отыр. Бірақ батыс елдерінің концепцияларына кіріктірілген бұл анықтама дамушы елдер жағдайына нашар бейімделген. Әрине бұл шартты анықтама көп жағдайда сол елдердегі зейнетақы алуға болатын жас мөлшеріне байланысты. Қазіргі уақытта Біріккен Ұлттар Ұйымының нақты стандартты сандық өлшемі жоқ болғанымен, БҰҰ-мен келісілген егде адамдарға қатысты шектеу 60 жылдан астам уақытты құрайды.

Әдеттегі кәрілік анықтамасы адамның қартаюының заңдылығы бола алмайды. Жер шарында қарттықтың шегін белгілеу үшін адамның биологиялық қартаю жасы қолданылады. Алайда, ол адамның күнтізбелік жасымен синоним емес. «Қартаю үдерісі» - адам бақылауына бағынбайтын, өз динамикасы бар биологиялық шындық. Сондай-ақ, ол әрбір қоғамдағы қарттықты сезіну құрылымына да бағынады.

Уақыттың әр кезеңінде елдер арасындағы жас ерекшелігі өзгеріп отыруда, оған көптеген жағдайларда әлеуметтік хал-ахуал айырмашылығы немесе жұмыс күшіне байланысты функционалдық қабілеттілік әсер етеді. Ал, кейбір елдерде, көбіне дамушы елдердің басым бөлігінде жас ерекшелігі саяси және экономикалық жағдайға байланысты болды. Сонымен қатар, бұл ерекшелік заңды түрде анықталған зейнеткерлік жасына да қатысты, себебі кейбір жағдайларда ол әйелдер үшін ерлерге қарағанда төмен. Зейнет жасының әртүрлі болуы елдердегі демографиялық хал-ахуал мен экономикалық даму деңгейіне тікелей байланысты.

Дамыған елдерде хронологиялық уақыт кәрілік жасын анықтауда маңызды орын алады. Еуропаның көптеген елдерінде зейнетке шығу жасы қарттықтың басы болып саналады. Ал, әлемнің көптеген бөліктеріндегі дамушы елдерінде керісінше хронологиялық уақыт мүлдем есепке алынбайды немесе қарттық мағынасын ашуда маңызды рөл атқармайды. Ол елдерде физикалық қуаттың кемуі сияқты факторлар қарттықты анықтауда маңыздырақ. Осылайша, дамыған әлем елдеріндегі өмір кезеңдерін анықтайтын хронологиялық кезеңдерге қарағанда, көптеген дамушы елдерде кәрілік белсенділік үлесі кеміген тұстан басталады.

Дамушы елдер қатарына жататын Қазақстан қоғамында қарт адамдардың ролін, олардың әлеуетінің маңыздылығын, қоғам прогресі мен дамуына қатысушы субъект ретінде қабылдануын әртүрлі мәнде бағалау кең таралып отыр. Қарт адамдар контингентінің өзгеруі мен жалпы егде жасындағы адамдар үлесінің ұлғаюы еңбекке жарамды, белсенді халық тарапынан егде адамның қоғамдағы роліне көзқарасының өзгеруіне әкелді. Біздің мақсат БҰҰ ұсынған барлық жастағы адамдар үшін жаңа қоғам құруды қолдау, егде жасындағы адамдарды әлеуметтік оқшаулау мен кемсітуге әкелетін барлық факторларды жою.

Негізгі бөлім

2002 жылы Испанияның Мадрид қаласында қартаю мәселелері бойынша Екінші дүниежүзілік ассамблея өткізіліп, нәтижесінде Мадрид халықаралық жоспары қабылданған. Құрылып отырған Ұлттық іс-қимыл жоспарының мақсаты қарттардың өмір сүру деңгейін жақсарту, денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділігін арттыру мен оларды еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына жұмылдыруға бағытталған. Мадрид жоспарын 159 елдің өкілдері қабылдаған [1].

Өкінішке орай, елімізде тұрғындардың қартаюуы мәселесі төңірегінде осы жоспарға сай жасалған шаралар тым аз. Елімізде қарт адамдардың жағдайын жақсарту бойынша Ұлттық жоспар да қабылданбады. Елімізде бұл мәселе төңірегінде тек үкіметтік емес ұйымдар және волонтерлік топтар ғана жұмыс істейді. Ал, бұл негізінде үкімет, қоғам, ғалымдар мен мамандардың бірлесіп атқаратын қызметінің арқасында ғана нәтиже шығаруға болатын мәселе.

Тәуелсіздік жылдарынан кейін қартаюу мәселесі негізінен, «Саламатты Қазақстан», «Денсаулық» 2016-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында жүзеге асып келді. Алайда, мамандардың пайымдауынша бұл мәселе жеке қарастырған жағдайда ғана шешімін табады. «Саламатты Қазақстан» бағдарламасы «...қазақстандықтардың денсаулығын жақсартуға, елдің тұрақты әлеуметтік демографиялық дамуын қамтамасыз етуге, медициналық қызмет көрсету деңгейін арттыруға және негізгі әлеуметтік маңызы бар ауруларды емдеуге бағытталған [2; 17 б.]. Бағдарламаның аясында жүргізілген зерттеулер нәтижесінде адамның қартаюу шағында жиі соқтығысатын мәселер қатарына медициналық, әлеуметтік және экономикалық қиындықтар екендігі анықталды. Медициналық-әлеуметтік қиындықтарға 70 жастан асқан қариялардың 50 пайызының жүру қабілетінің нашарлауы, 45 пайызының өз бетімен әрекет етуге қауқарсыздығын, 40 пайызының көру қабілетінің күрт төмендеуі жатқызылды.

Бағдарламадан тыс кәсіптік мамандардың зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне келер болсақ, ғалымдар қартаюудың тек физиологиялық қартаюу үдерісін ғана емес, сонымен қатар қартаюу үдерісіне қатысты біздің көзқарастар мен сенімдерімізді бейнелейтіндігін анықтады. Яғни адамдар өздерінің нақты жасынан өзгеше жасты сезінуі мүмкін. Кейбір, 60-жастағы қарт адамдар өздерін әлсіз сезінсе, ал кейбір 80-жастағы қариялар өздерін сергек сезінеді.

Адамның жасы – бұл адам өмір сүрген жылдар санының немесе физиологиялық өзгерісінің биологиялық қызметі ғана емес, бұл сондай-ақ өмірдің әр кезеңінде қолданылатын әлеуметтік нормалар мен күтілімдердің жемісі. Жас - адам өмірі тәжірибесінің құнды қоры болып табылады. Ол адамдардың болашақта кім болатынын анықтайды және қартайған шағында психологиялық-физиологиялық жағдайына әсер етеді. Атақты әлеуметтанушы П.Сорокиннің ғылыми еңбектерінде «жас ерекшелігі индивидтің сезіміне және сеніміне, ниеті мен ұмтылысына, идеялары мен мүдделеріне және олар арқылы оның барлық мінез-құлқына, мінез-құлқы арқылы оның барлық әлеуметтік өміріне әсер ететін бірқатар психоәлеуметтік қасиеттеріне байланысты», делінген [3; 458б.].

Адамның өмірін ұзартқан медицинаның жетістіктері арқасында қарттық – жоғары сапалы медициналық көмекті қамтамасыз ету құралдарына ие қоғамдарда жаңа мәнге ие болды. Алайда қартаюу тәжірибесінің көптеген аспектілері, адамның әлеуметтік дәрежесіне, нәсіліне, жынысына және басқа да әлеуметтік факторларға байланысты болып қала бермек. Зейнеткерлікке шыққаннан кейін көптеген адамдардың үйреншікті өмірлік стереотиптерінің өзгеруі, қаржылық ауыртпашылықпен қатар психологиялық қиыншылықтардың орын алуы, оқшаулану, жалғыздық және қажетсіздік сезімдерінің пайда болуына әкеледі. Көбінесе, ол қиыншылықтар ерлі-зайыптылардың біреуінің қайтыс болуы нәтижесінде туындайды.

Қоғам мүшелері өз қарттық шағына жетпейінше көп жағдайда егде жасына жеткен адамдардың жағдайын білуге құлшылық танытпауы, қартаюу мәселесін түсіну жолында басты кедергілердің бірі болып табылады. Қарт адамдардың көпшілігі өз жағдайын қанағаттанарлықтай сезінгенімен, олардың қоғамда көзге көрінбейтін және құнсызданған адам кейпін кешуі баршаға мәлім. Ол мәселе бойынша ғылыми жұмыс жазып, оны дәлелдеудің қажеттігі жоқ. Керісінше, ол тығырықтан шығудың ғылыми дәлелденген жолдарын ұсынып, қарттармен жұмыс жасауды кең жолға қою керек.

Геронтология – қартаюу үдерісін және қарт адамдарда кездесетін қиындықтарды түсінуге ұмтылатын ғылым саласы. Ал, гериатрия – егде және қарт адамдардың ауруларын зерттейтін медицина саласы. Геронтология қоғамдағы егде жас мәселесін және қартаюудың қоғам мүшелеріне қалай әсер ететінін зерттейді. Пәнаралық сала ретінде геронтология медицина саласында еңбек ететін ғалымдарды және биологтарды, әлеуметтанушыларды және кей жағдайда қаржы-экономист ғалымдарды біріктіреді.

Әлеуметтік геронтология қартаюудың әлеуметтік (әлеуметтанулық) аспектілерін қарастыратын геронтологияның мамандырылған саласы. Зерттеушілердің қызметі ақыл-ой және дене әл-ауқаты, өлім үдерісі сияқты белгілі бір жастағы адамдардың тәжірибесін кеңінен түсінуге бағытталған. Әлеуметтік геронтологтар әлеуметтік зерттеушілер, кеңесшілер, қоғамдық ұйымдастырушылар және егде адамдар үшін қызмет көрсететін адамдарға қажетті ақпарат берушілер ретінде қызмет атқарады. Өзінің мамандығының арқасында әлеуметтік геронтологтар қарт адамдарды қорғау үшін атқарылатын қызмет сапасын арттыру мүмкіндігіне ие. Яғни, осы

салада арқа сүйер мамандар қатарына әлеуметтанушылық зерттеулермен айналысатын ғалымдар зерттеулері қолдау тауып, қолданысқа енгізілуі тиіс.

Әлеуметтік топ ретінде қарт адамдарды зерттеу мәселелері, осы әлеуметтік топ үшін ұқсас қажеттіліктерді, қызығушылықтарды, бірлескен қызметті туындататын ортақ өмір сүру жағдайларын (әлеуметтік-экономикалық жай-күйін, қызығушылықтар қажеттілігін) қарастыруды көздейді. Қарт адамдарда олардың еркінен тыс мәртебелік ұстанымдарының (белгілі бір жастағы адамдар тобына кіруі) болмауы, оларды әлеуметтік статистикалық жиынтықтарға біріктіруге мүмкіндік береді. Ал, ол өз кезегінде қарттардың мәртебесіне нұқсан келтіреді.

Әлеуметтану ғылымында қарт адамдардың мәртебесі мен рөлін түсіндіретін көптеген теориялар мен тұжырымдамаларды (Э Каминзон мен У.Генридің ажырату теориясы, Р.Батлердің эйджизм теориясы, әлеуметтік статус, жас стратификациясы және т.б.) зерделеу нәтижесінде әлеуметтік мәртебені арттырудың негізгі мынадай бағыттары анықталды: қарт адамдардың қажеттіліктеріне сәйкес әлеуметтік қызметтерді дамыту, «үшінші жас» тобына кіретін адамдардың әлеуметтік мінез-құлқын жандандыру мақсатында олардың әлеуметтік, саяси, зияткерлік және шығармашылық қызметінің мүмкіндіктерін сақтау, қарт адамдармен жұмыс істеу үшін кәсіби кадрларды даярлау. Бұл басты қағидат егде жастағы адамдарға қатысты елдегі нормативтік базаны қалыптастыруда негізге алынуы қажет.

Еліміздегі экономикалық және әлеуметтік өзгерістер, мықты нарықтық экономика көптеген адамдар үшін қолайлы жағдай жасады. Денсаулық сақтау - сақтандыру қорының жұмысы арқасында сапаның жоғары деңгейіне көтеріліп, қол жетімді болды. Медицина қарт адамдарға ұзақ өмір сүруге мүмкіндік беріп, өлімді кейінге шегіндірді. Алайда, егде жасындағы адамдардың ұзақ өмірі олардың отбасылары, қоғам және мемлекет үшін маңызды емес болып шықты (1980 жылдары КСРО-да өмір ұзақты 67,5 жасты құраса, ҚР-да қазіргі уақытта 72 жасты құрап отыр)

Қарт адамның бейнесіне қоғамдағы қарама-қарсы көзқарастар әлеуметтік-мәдени феномен болып табылады. Оның себебі тамыры тереңде жатқан қоғамның нақты қайшылықтарында. Демографиялық қартаю қазіргі уақытта тиісті шешімін қажет ететін және алдағы онжылдықтарға кең дайындықты талап ететін мемлекеттік мәселе. Ұзақ өмір сүруді адам өркениеті мен әлеуметтік прогресінің жетістігі ретінде қарастыру үшін егде жастағы адамдарға қоғам дамуына үлес қосатын ерекше топ ретінде көзқарасты қалыптастыру қажет. Қазіргі статистикалық жинақтарда «экономикалық белсенді емес халықтың үлесі 28,3%. Экономикалық белсенді емес халықтың негізгі үлесін зейнеткерлер құрайды – 42,9%...», деп анықтауда [2]. Ақпаратты осы күйде жеткізу зейнеткерлерге теріс көзқарастың қайнар көзіне айналуға.

Қазақстан жерінде қарт адамдарға деген қарым-қатынас, қариялардың өздеріне деген қарым-қатынасы қатты өзгерді. Кеңес жылдары деп аталатын тарихи кезеңде және одан да ерте замандарда қазақстандық отбасыларда бір шаңырақ астында үлкен жанұя өмір сүріп, үлкендердің өмірлік тәжірибесі мен даналығы үлкен құрметке ие болған. Ол отбасыларда қариялар өзінің даналығын келешек ұрпаққа мұра етіп қалдырып, балаларына немерелерін тәрбиелеуде жиі көмекке келетін. Қазіргі нуклеарлы отбасы басым орын алған уақытта қарт адамдарға қатынас та өзгерді. Ата-аналар балаларымен бір шаңырақта өмір сүрмей, ұрпақтар сабақтастығы, ұлттық мәдениет пен салт-дәстүр ұмыт бола бастады. Сонымен қатар қарт адамдарға деген қарым-қатынастың өзгеруіне жаңа ғасырда ел аяқ басқан нарықтық қарым-қатынас әсерінен орын алған қоғамдық өзгерістер де әсер етті. Зерттеушілер елдегі реформалар мен жаңғыту шаралары биліктің беделінің төмендеуіне, егде жасындағы адамдардың ықпалы мен беделінің төмендеуіне айтарлықтай ықпал етті деп санайды. Қарт адамдар осы әлеуметтік өзгерістерге іліге алмай зардап шегуде.

Қазақстан Республикасы халқының жеке жас топтары бойынша саны

Жылдар	Халықтың саны, адам			% үлесі		
	0-15 жас	16-62 жас (57)	63 (58) жас және одан жоғары	0-15 жас	16-62 жас (57)	63 (58) жас және одан жоғары
2002	4202662	9339931	1316355	28.30	62.89	8.86
2003	4106548	9455220	1347250	27.62	63.60	9.06
2004	4038627	9606004	1368354	27.01	64.25	9.15
2005	3997336	9775472	1374221	26.52	64.85	9.12
2006	3983469	9967766	1356849	26.17	65.49	8.92
2007	3998222	10165045	1320925	25.97	66.02	8.58
2008	4046938	10338303	1288759	25.99	66.39	8.28

2009	4167372	10344218	1581111	25.90	64.28	9.83
2010	4245039	10461037	1615505	26.01	64.09	9.90
2011	4343382	10559499	1653719	26.23	63.78	9.99
2012	4462889	10631298	1697238	26.58	63.31	10.11

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша

Қазіргі Қазақстанда қарт адамдардың әлеуметтік мәртебесін қарастыру өзекті мәселелердің бірі. Әлеуметтік мәртебе – бұл «топтың немесе қоғамның шеңберіндегі адамның белгілі бір құқықтары мен міндеттеріне байланысты әлеуметтік ұстанымы» [4; 149]. Сол ұстанымдың жүзеге асуы, қарттардың қоғам ішіндегі орнын анықтайды.

Қарт адамдар елдегі негізгі әлеуметтік мәселелердің біріне айналуы тиіс. Олар әлеуметтік қорғаумен халықтың ең аз қамтылған бөлігі. Қоғам әрқашан егде жасындағы адамдардың денсаулық пен әл-ауқатын жақсарту үшін белсенділік танытуы тиіс. Қиындықтарға тап болуы мүмкін қарт адамдар үшін, мемлекет те денсаулықтың нашарлауын баяулату немесе оған кері әсер ету үшін өз тарапынан белсенді қадамдарды қабылдауы тиіс. Қарт адамдарға барынша дені сау болып қалуын, тәуелсіздігін жоғалтпауын, қажет болған жағдайда ең жоғары сапалы күтім алуға қолдау көрсетіп отыру қажет.

Қарт адамдар қоғам құрылымында маңызды орын алуы қажет. Ол үшін қоғам, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау органдары қарт адамдарға қатысты қолдау шараларын бір реттік емес, жүйелі түрде жүргізуі керек. Ол шараларға мысалы:

– қарттар қатарында көп жағдайда орын алатын әлсіздікті және онымен бірге басқа да ұзақ мерзімді денсаулықтың нашарлау жағдайларын анықтап, алдын-алып, келтірер залалын азайтып немесе жойып отыру;

– салауатты қартаю бағдарламасын әзірлеу (қажет болса басқа елдермен әріптестік қарым-қатынас орнатып, ол елдерден әдіснамалық көмек сұрау);

– қарт адамдарға қолдау көрсететін қоғамдық ұйымдар мен волонтерлік топтардың қызметін жандандыру, оларға қаржылық көмек көрсету;

– қарт адамдардың әлеуметтенуі шараларын ұзақ мерзімді стратегия ретінде қабылдап, оның орындалуын қала басшыларына жүктеу және т.с.с.

Қарт адамдар – әлеуметтік қамсыздандыруға мұқтаж адамдар. Қазіргі таңда БАҚ өкілдері өздерінің қол астындағы арналар арқылы қария адамның бейнесін аудиторияға ұсынған кезде көрермен көбіне жағымсыз әсерде қалады. Себебі, сол арналар арқылы көрсетілетін бағдарламалар мен көркем фильмдер егде жастағы адамды өмірге көңілі толмайтын, бажылдақ, мазасыз, күңкілдек адам кейпінде көрсетеді. Яғни, қарт адамдардың көптеген медиалық портреттері қартаюға теріс мәдени көзқарасты қалыптастырады. Қазақстандық кинотеатрларда отандық фильмдердің көп бөлігі комедия жанрында, сол танымал режиссерлердің туындыларында қарттар ашушандығымен және өшпенділігімен немесе керісінше жігерсіздігімен және әңгүдіктігімен танымал. Өте сирек туындыларда қарттар өздерінің басынан кешкен өмірінің бай қазынасымен, даналығымен байқалып жатады. БАҚ құралдары арқылы болашақ ұрпаққа онды әсер ету үшін, қарт адамдарды құрметтейтін бейнематериалдарды ғана ұсыну қажет. Сол арқылы қарттардың әлеуметтік мәртебесін қоғам алдында көтеру қажет.

«Әлеуметтік мәртебе» қазіргі қоғамдағы басты қартаю қаупіне айналуға. Оның себептеріне «белгіленген зейнеткерлік жас пен қартаю кезеңінің басталуы арасындағы алшақтық, егде жастағы адамдардың қоғамдағы жылдам өзгерістерге бейімделу қиындықтары» жатады [5; 306 б.].

1999 жылы әзірленген барлық жастағы адамдарға арналған қоғамның тұжырымдамасы төрт аспектіден тұрады: өмір бойына арналған жеке даму жоспары; ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас; халықтың қартаюы мен дамуы арасындағы өзара байланыс және қарт адамдардың жағдайы [6]. Яғни, ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас қартаю проблемасының маңызды төрт аспектілерінің бірі. Бұл БҰҰ қартаю мәселесіне арналған Халықаралық конференциясында бүкіл әлем елдері мақұлдаған ереже.

Егде жастағы адамдар мемлекеттің адами әлеуеті. Кәрілік жасы – жүйелі әлеуметтік шығындар орын алатын өмірлік циклдегі қиын кезең. Себебі, онда әдеттегі жетістік пен табыс орын алмайды. Басты өмірлік міндеттер орындалып, жауапкершілік төмендейді, тәуелділік артады. Бұл шығындар әртүрлі аурулар мен ағзаның физикалық әлсіздікке байланысты. Дегенмен, қарт адамдардың қоғамның дамуына қосар экономикалық үлесі шектелген болғанымен, олардың әлеуметтік өмірде атқаратын ролі экономика заңдылығымен бағалауға келмейді. Оған қоса, қарт адамдардың басым көпшілігі зейнет жасы келгенімен физикалы қуатының арқасында әлі де еңбек етуге дайын.

Қорытынды

Қазіргі қоғамда адамның сыртқы кейпі жас көрсеткіші бола алмайды. Генетикалық өзгешіліктерден бөлек, денсаулыққа көңіл бөлу әдеттері, шашын бояу, косметологиялық өзгертулерге жүгіну және т.б. картаюдың дәстүрлі белгілерін бір жақты қолданудан алшақтады. Қазақстан Республикасында 2020 жылы халық санағы өтеді деп жоспарлануда, Сол санақ тізбегінде 83 сұрақ бар. Ол сұрақтардың қатарында азаматтардың жасы, жынысы, отбасылық жағдайы және мамандығы жайында сұрақтар бар. Бұл Тәуелсіз республика тарихындағы 3-ші жаппай халық санағы. Осы санақтың нәтижесі ретіндегі халықтың жас кезеңдері туралы ақпарат, сараптама мен талдауға қажетті маңызды фактор болып табылады. Онымен қоса сол халықтың денсаулық жағдайы мен кірісі де демографиялық көрсеткіштің қажетті бөлігі.

Статистика ғылымында халық санағынан алынған мәліметтерді халықтың орта жасын есептеп шығару үшін пайдаланады. Қазақстанда орта жас шамамен 31,6 жыл. Яғни, бұл орта жас қазақстандықтардың жартысы 32 жастан кіші, ал жартысы 32 жастан асқандығын білдіреді. Жалпы, елде 18 жастан асқан барлық адамдар ер жеткен болып есептеледі. Әрине, 18 жастағы адам мен 45 жастағы ер жеткен адам арасында үлкен айырмашылық бар. Сондықтан әлеуметтану ғылымында кәмелет жасынан зейнет жасына дейін адамдарды бірнеше категорияға бөлу қарастырылған. Мысалы, Эрик Эриксонның психоәлеуметтік даму теориясына сәйкес осы жас аралығын жастық шақ, жетілген шақ, кемелденген шақ деп атаған. Адам жасын осындай үлгіде топтау қарттықты түсінуге жол ашады. Өйткені, 65 жастағы қарт пен 90 жастағы қарияның өмір тәжірибесі әртүрлі келеді.

Егде жасындағы адамның қоғамдағы жағдайының ең басты көрсеткіші – оның отбасылық мәртебесінде. Біздің қоғамда ұзаққа созылған әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздық, қарт адамдардың отбасынан басқа жерде пана таба алмауына әкеп соқтырды. Кейбір әлеуметтанушылар егде жасындағы адамдардың отбасын олардың айналасындағы ортаға және табысының негізгі көзіне байланысты жіктейді. Қоршаған орта мен отбасынан қажетті тірек тапқан егде жасындағы адамдар зейнет жасындағы жаңа қоғамдық рольдерге тез бейімделеді.

Қазіргі Қазақстан қоғамындағы қарт адамдардың мәртебесі алдыңғысымен тікелей байланысты және ол бірқатар факторларға тәуелді. Олардың қатарында: білім деңгейі, отбасы жағдайы, табыс мөлшері, тұрғылықты жері, зейнеткерлікке шыққанға дейінгі әлеуметтік-кәсіптік құрылымдағы орны, мәртебесі мен беделі бар. Қоғамда қарт адамдардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесінің төмендеуінің себептеріне – еңбек қызметінің аяқталуы, зейнетақының төмен деңгейі, егде жасындағы адамдардың көпшілігінде туыстар тарапынан көрсетілетін табыс пен көмектің басқа көздерінің болмауы, тұрғын үй коммуналдық қызметтерге ақы төлеуге және медициналық қызмет көрсетуге жұмсалатын шығындардың жоғары болуы, өмірдің жаңа жағдайларына бейімделудің әлсіздігі, жаңа білім алудың мүмкін болмауы, жасына байланысты еңбек нарығында сұранысқа ие болмауы, денсаулығының нашарлығы жатады. Қарт адамдар өздерінің әлеуметтік жағдайының мәселелерін көбінесе мемлекет тарапынан оларға назар аударылмауынан және де мемлекеттің жалпы әлеуметтік саламен айналысуға құлшылығының жоқтығымен байланыстырады. Сондықтан да қоғамда егде жасындағы адамдардың әлеуметтік мәртебесі төмен деп бағалауға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Мырзахметова Н. Қарияларға қамқор аз. «Айқын» республикалық қоғамдық-саяси газеті. 2 наурыз, 2016 жыл. http://old.aikyn.kz/ru/articles/show/21215-_ariyalar_a_am_orly_ymyz_az
2. Аналитический доклад министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан на тему «Демографический прогноз Республики Казахстан: основные тренды, вызовы, практические рекомендации», Астана, 2014. – 66 с.
3. Сорокин П.А. Система социологии Путирим Александрович Сорокин; вступ, статья, сост. и комментарии В.В. Сапова. — М.: Астрель, 2008. — 1008 с.
4. Волков Ю.Г., Добренко В.И., Нечипуренко В.Н., Попов А.В. Социология: Учебник/Под ред. проф. Ю.Г. Волкова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Гардарики, 2003. – 512 с.: ил
5. Шеденова Н.У., Чинаилова А.М. Қазіргі кездегі қоғамдағы қарт адамдардың әлеуметтік мәртебесі ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы. №1 (52) 2015, 304-311 бб.
6. «Қартаю проблемалары бойынша Мадрид Халықаралық іс-қимыл жоспары». Қартаю мәселелері бойынша Екінші дүниежүзілік Ассамблея, Мадрид, 2002 жыл, 8-12 сәуір. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/aging_program_ch1.shtml

G.R.Absattarov¹, T. Kabidollayev¹

¹*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

KOREAN PENINSULA CRISIS: TENDENCIES, WAYS OF SOLVING AND PERSPECTIVES

Abstract

For decades, Korean Peninsula used to be hot spot and current crisis is more or less a product of the old ideological and political tensions. As the Korean War was ended, the Peninsula was divided between two different states: the Republic of Korea on the South and the Democratic People's Republic of Korea on the North of the Peninsula. During the whole period of the so called "Cold War", both states represented opposite political and ideological preferences. The Peninsula was always at the sharp edge of a new conflict which could grow into something bigger than just a local armed conflict. As history showed, the division of the Korean Nation became a decisive stage that determined the current situation in the region. As the result, even today both Koreas are always ready to start a fight with each other.

Although, today's new political era on the Peninsula is still dangerous because North Korea now has the Nuclear Potential, but at the same time, North Korean Leader is showing his willingness for the negotiations. The question is: what may arise from current perspectives – war, peace or agreement, this text is going to study and generalize.

Keywords: Korean Peninsula, North Korea, USA, South Korea, China, Japan, Nuclear Threat, Crisis, Negotiations, Agreement.

Г.Р. Абсаттаров¹, Т.М. Кабидоллаев¹

¹*Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті
Алматы, Қазақстан*

КОРЕЙ ТҮБЕГІ ДАҒДАРЫСЫ: ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ, ШЕШІМДЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа

Корей түбегі ондаған жылдар бойы соғыс аймағы болып келген және қазіргі дағдарыс ескі идеологиялық және саяси шиеленістердің нәтижесі болып табылады. Корей соғысы аяқталған кезде, түбек екі түрлі мемлекетке бөлінді: оңтүстігінде Корея Республикасы және түбектің солтүстігінде Корея Халық Демократиялық Республикасы. «Қырғи қабақ соғыстың» бүкіл кезеңінде екі мемлекет қарама-қарсы саяси және идеологиялық лагерлерге бөлінді. Түбек әрқашан жаңа қарулы қақтығыстан гөрі үлкенірек болып шығатын жаңа қақтығыстың өткір жағында болды. Тарих көрсеткендей, корей ұлтының бөлінуі аймақтағы қазіргі жағдайды анықтайтын шешуші кезең болды. Нәтижесінде, бүгінде екі Корея да әрқашан бір-бірімен күресуге дайын.

Қазіргі түбектің жаңа саяси дәуірі әлі де қауіпті, себебі Солтүстік Кореяның ядролық әлеуеті бар, бірақ сонымен бірге Солтүстік Корея лидері келіссөздерге дайын екендігін көрсетуде. Сұрақ: қазіргі перспективалардан не пайда болуы мүмкін - соғыс, бейбітшілік немесе келісім, бұл мәтін зерттеліп, зерттелетін болады.

Түйін сөздер: Корея түбегі, Солтүстік Корея, АҚШ, Оңтүстік Корея, Қытай, Жапония, Ядролық қауіп, дағдарыс, келіссөздер, келісім.

Г.Р. Абсаттаров¹, Т.М. Кабидоллаев¹

¹*Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г.Алматы, Казахстан*

КРИЗИС НА КОРЕЙСКОМ ПОЛУОСТРОВЕ: ТЕНДЕНЦИИ, ПУТИ РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

На протяжении десятилетий, Корейский Полуостров являлся горячей точкой и нынешний кризис вокруг него, является итогом старых идеологических и политических противоречий. По окончании Корейской Войны, Полуостров был разделён между двумя государствами: Республикой Корея на Юге и Корейско Народно-Демократической Республикой на Севере Полуострова. На протяжении всей, так называемой “Холодной Войны”, оба корейских государства представляли противоположные политические и идеологические лагеря. Полуостров всегда был на острие ножа нового конфликта, который, в свою, очередь, мог перерасти во нечто большее, чем просто локальный вооружённый конфликт. Как показала история, разделение Корейского Полуострова стало отправной точкой, которая определила текущую ситуацию в регионе. Как результат, даже сегодня, обе Кореи всегда готовы к противостоянию друг с другом.

Не смотря на это, сегодняшняя, совершенно новая политическая эра на полуострове, хоть и остаётся опасной из-за наличия у Северной Кореи Ядерного Оружия, но в тоже время, Северокорейский Лидер проявляет заинтересованность в переговорах. Вопрос таков: к чему же всё таки приведут эти переговоры? К войне, миру или же соглашению? Данная статья собирается выяснить и обобщить.

Ключевые слова: Корейский Полуостров, Северная Корея, США, Южная Корея, Китай, Япония, Ядерная Угроза, Кризис, Переговоры, Соглашение.

The Korean Peninsula always has a lot of attention on the situation around it. The Interest of the Korean Crisis is based on the several factors. First, it is still represent the ghost of the “Cold War”, the time that passed but which is influential in the area of Korean Peninsula. Second, suddenly, the armed conflict may become global, which might include such states as North Korea, South Korea, USA, China, Japan, Russia and their aliases. Lastly, it may affect the whole world, as the sides of the conflict have Nuclear Potential and may use it if necessary. However, it is important to say, that in order to understand the conflict, it is better to look at the roots of it, which are hidden in history. Also, it is better to observe the internal and external policies of two Korean States, because it is obligatory to have a right knowledge about the structure of involving regimes.

Korean Nation has a deep and ancient history of statehood. Considering true history, avoiding the mythological part, Korean People created their states in 4th century. There were several kingdoms that used to fight with each other to control the lands and human resources. At that time, Buddhism and Confucianism entered Korea through China, which helped Korea and China to cooperate with each other. Chinese Emperors were always interested in controlling those lands, so they dominated this region culturally and politically.

Unfortunately, Korean Nation is divided into two different states, but looking at their history, it is not the first time they are separated politically. Taking the origin of a Korean Statehood, it is clearly shown that this Nation emerged from the three ancient kingdoms, which were unified under the ruling dynasties. On the one hand, Korean Rulers were always about to fight with each other, to remain the political power in the hands of one or another clan. On the other hand, Korean Statehood always had to fight against the invaders to save their right to exist. Several times, China invaded Korea, at the end, China saved the protectorate above these territories for a centuries. Also, Korea suffered from the Mongol Invasion, but the main political power which always was looking for controlling those lands was Japan. As the result, Japanese Empire conquered Korean Peninsula and destroyed Korean Statehood in the beginning of XX century. Starting from the fall of Korean Empire and continuing to the end of the WWII, Koreans did not have their own united statehood and after that they faced another challenge, which brought a war to the Korean Peninsula.

As WWII was ended, Korea was divided into two zones of interests of USSR and USA. The Peninsula was divided according to the 38 parallel, the North was under the influence of the Soviet Union and the South was under the ruling of the United States. The ideological and political tensions between two most superpowers of those time influenced the situation on the Peninsula which finally led to the Korean War which started in 1950 and ended in 1953.

During the Korean War, North was more industrialized and had a lot of men power which helped them to conquer all the lands till the city of Busan. However later, with the help of International Coalition led by the USA, United forces could through North Forces back to the Chinese borders.

Understanding the situation, Soviet Leader – Joseph Stalin asked for the Chinese Commander – Mao Zedong to help North Korean forces to fight against the UN coalition. Millions of Chinese soldiers, who were fighting on the North Korean sides, played significant role in the results of war. The war was ended in 1953, when Korean Peninsula was finally divided into two Korean States.

A lot of tensions between two Koreas were emerged during the whole period of the Cold War, two states acted differently and even South Korea suffered from the several dictatorships. In the end, we have what we have, prosper and economically developed South, and totalitarian and poor North. For the sake of justice, it is also important to mention the fact, that for example in 60th, North was more developed economically than South, even Japan wanted to cooperate with North Korea, and at the same time, South Korea was a cruel place to live during the Park Chung-hee ruling, who is consider as the founder of the upcoming South Korean Economical Miracle.

South Korea took the American model of developing free economy, open markets but most importantly they did not forget about other cultural, Asian, specifics. Korean Family Companies called Chaebol, were able to push Korean Economy further as it happened with their Japanese analogies in Japan. The creation and regulation of these companies was a key factor that helped South Korea to reach their famous economical miracle.

Soviet Union always felt a responsibility for the North Korean survival and developing. Even the first North Korean leader – Kim Il-sung, was a Soviet protégé, he participated in the liberation of Korean Peninsula from the Japanese Empire and was a communist. In fact, communistic movement played a huge role during the fighting with Japanese Army. A lot of Koreans entered communistic partisan movements to fight against Japan. Soviet Union rebuilt the North after the Korean War and also fought using Air Forces and military advisors. Kim il-Sung visited the Soviet Union for about five times. The last time was in 1986 during the beginning of Perestroika reforms.

It is important to mention that during the first period of Cold War it was unclear who is going to win in the ideological battle between East and West. At the same time, when US army invaded Vietnam, a lot of South Korean soldiers fought against the Vietcong, sometimes even committing war crimes. Overall, South Korea sent more than 300,000 troops to fight communism in foreign country. As it was explained, they did not want the same scenario for another nation.

When the Soviet Union collapsed in 1991, North Korea lost its main ally, which brought a lot of challenges to the North Korean Administration. After the fall of the USSR, the new Russian leader - Boris Yeltsin, even cut all the connections with the North Korea, focusing on the South Korea instead. The famine was not a rare phenomenon on the territory controlled by the DPRK. A lot of people died at that time and tried to leave the country. The Democratic People's Republic of Korea Government was looking for a new main partner and found it in Chinese People Republic. The Chinese Communist Party was interested in having a buffer state between them and US friendly South Korea, it started to invest the finances into the North Korean economy. Meanwhile, North Korean leader - Kim Jong-il, declared a successful nuclear testing, which started even in his father's era. This information made Washington nervous, so they promised to cancel some sanctions if North Korea stops their attempts to have a Nuclear Weapon. So they did, but nothing changed since that time.

When Kim Jong-il passed away, his son Kim Jong-un started to rule the country. The young Leader Understood that his regime in the hard situation and something is needed to be changed. But in the North Korea, any big change may bring the fall of the regime, so he needs a plan to reach his goal. At the same time, in 2017, Donald Trump won the presidential elections in the US, which did not reduce the hate and criticism toward his person. And here, both leaders had a good opportunity to achieve their political goals. North Korea may develop its economy by canceling some sanctions and be sure about the existence of a status quo, and Donald Trump may put the attention of the American Public into another direction by facing the “Political Enemy”. Donald Trump wants to transfer his domestic political failures on the foreign policy success and as the bonus, to create a historical success.

The important fact about North Korean regime is that it challenges a lot of inner political challenges which is connected to the hidden political games in the North Korea. In this regard, new Korean Leader assassinated his own brother, executed his uncle and imprisoned a lot of high-ranked politicians who were suspected into the conspiracy. However, after this “cleaning”, Kim Jong-un understood who should be beside him. He promoted his young sister, who is now playing a huge role inside and outside the North Korea.

In 2018, South Korea held the Pyeongchang Winter Olympiad, where North Korean delegation was leaded by the Kim Yo-jong, who is sister of North Korean Leader. By the way, North and South Korea teams were played under the one Unification Flag of the Korean Peninsula. This act was aimed to send a

message to the South Korea and further to the US about Kim Jong-un's intentions for the negotiations. She met the South Korean President Moon Jae-in, which made her into the big policy. She also escorted her brother during the most important summits in 2018.

Japan – one of the biggest and important allies of the US in the region wants their borders to be safe from the Nuclear Threat, because they already faced the irritability of the Nuclear Weapon in Hiroshima and Nagasaki. Also, Japanese have own community of Koreans who are loyal to the North Korean Regime. They are living in special areas and they send a lot of financial support to their homeland. Their donations are the one of the main money-streams which supports North Korean economy.

It is important to add, that the author of this article was able to visit South Korea and Japan in 2019, so the credibility of this research is seems indisputable. The author lived in Seoul, the Capital of South Korea, one of the biggest cities of the world and Asian financial centers, for about a half of a year. It is only about the 30 km till the borderline of North and South, and according to the military experts, Seoul may become one of the main targets for the North Korean Artillery in a possible armed conflict.

However, the citizens of Seoul are not feeling any pressure about their “enemies”. Except the some gas masks in the metro, which are aimed to protect the people during the possible chemical attack, there are no any signs of military preparations. Moreover, South Korean male citizens must go through the military trainings for about 2 years, even some famous stars do not allowed to skip them. The author visited the JSA, the most armed border in the world. Also, the author was able to visit the villiage, where Donald Trump, Kim Jong-un and Moon Jae-in met each other during their very first negations in history. This historical place played a significant role during the Korean War and Current Political and Nuclear Crisis in the Korean Peninsula.

The author of this article also made a research by asking some South Korean citizens do they will the reunification with the North Korea or not. Surprisingly, a lot of people are not interested in what will happen with North Korea in the future (39%), others do not want any unification (23%) and the rest are willing the United Korean Peninsula (38%). By asking why those who are not interested in unification what is the reason of their opinion, some of them explained their position by claiming that their states are so much different right now and they should continue to go in a separate direction. Those who do not will any unification said that if something like this will happen, they will be forced to pay for the Economical Gap that was created between North and South Korea.

According to the current tendencies, COVID-19 made a pause in the political life of the World, and Korean Peninsula Crisis is no longer the most interested thing to observe for those who are not involved , however, the world remembers the historical handshake of Donald Trump, Kim Jong-un and Moon Jae-in Panmunjom village. If the tendencies will continue in the direction of negotiation process, then the conflict will end with the long living Kim's regime in North, Stable and developing economy in South and quite political atmosphere in US.

Hopefully, the author was also able to travel to Japan and the situation there was miraculous. The only problems this Nation is facing are the growing percentage of elders, territorial disputes with their neighbors and Nuclear Crisis. It is interesting, because in the middle of XX century, Japanese were aimed to cooperate economically with the DPRK, neither the South Korea. It happened even though Japan and Korea were at the same US allies camp. For the sake of objectivism, it is important to mention that North Korea was quite successful after the Korean War. North recovered its manufactory and industrialized rapidly because of the benefits of the plan economy and financial support of USSR, while South suffered from the crisis. Pragmatic Japanese government was looking for the more beneficial partnership, so they decided to focus on the DPRK. After announcing their intention, Japanese Government faced a lot of criticism from the US and stopped this idea.

Still, North Korea has the huge active military personal and it can defend its borders well. That's why the fact of having it the Nuclear Weapon, potently means that it can use it if it's needed. Moreover, this fact may open the hands to those countries that are willing to enter the Nuclear Club, that's why this Crisis is so sensitive to the whole World. North Korea develops the methods of delivery of their Nuclear Missiles and now can easily reach the territories of several states, including US. Nevertheless, the crisis stage right now seems to be calm, but may arise with the new power soon. The situation should take some time to develop.

CONCLUSION

Taking everything into account, the best option for the resolving the crisis is the political dialogue and negotiations. The Korean Peninsula Crisis has very complicated issues from the perspective of analysis and prediction. But the thing that can help to make a conclusion around it, using all the diplomatic means, is the will of the political leaders to keep the peace around the Korean Peninsula. A lot

of political players of the crisis have their own political views and interests, regarding the circumstances of the affairs around the crisis and its outcome; however it is pretty possible to look for the common points. Otherwise, the crisis may go to the intensive phase. Although 2020 brought new challenges to the humanity, COVID-19, US – Iran tensions, Unstable Economical Situation, the Korean Peninsula negotiation process is far from its logical ending. Trump's administration could use the card connected with the crisis, to calm down the American society in the case of political charges as it was before with the Trump's impeachment case. Meanwhile, South Korea faced COVID-19 with all its medical, financial forces and succeeded, moreover, South Korea promised to help their Northern neighbors if it's needed. At the same time, China made the same gesture of respect toward the US, showing Chinese intentions not to continue the "trade wars". China is interested in stable economical growth, so it could continue to support North Korea. As we are talking about DPRK, it is obvious that Kim Jong-un's clan is confident in the current status quo and it is waiting for the another chance to force other political players to sit down at the negotiating table. It is hard to predict how the crisis will end, however the fact that current political situation is slowing down its temps, the upcoming negation process may be quite effective, as the political powers will do their best to follow their political interest, when the world will wake up from the COVID-19 fall. We all shall see what is coming in the direction of Korean Peninsula soon.

References

1. Korea Herald Asia News Network Seoul. *The Nation, Thailand Portal*. [2018 Inter-Korean summit: Conversation between Moon Jae-in and Kim Jong-un] Available at: www.nationmultimedia.com/detail/asean-plus/30344199
2. Special Report: Trump meets North Korea's Kim Jong Un in the DMZ <https://www.youtube.com/watch?v=MltgchgG4dk>
3. Do South Koreans Want Reunification With North Korea? | ASIAN BOSS <https://www.youtube.com/watch?v=BZchtQ9-PWY>
4. How Cruel Is North Korean Leader Kim Jong-Un? <https://www.youtube.com/watch?v=pkzxfHORBdw>
5. 1. A.N.Lankov. *Zato mi delaem raketi... [But we make rockets...]* [in Russian] Available at: <https://web.archive.org/web/20090131213403/http://okoree.by.ru/d38.htm%20/>
6. 2. A.N.Lankov. *Severnaja Koreja 1945-1948: rozhdenie gosudarstva [North Korea 1945-1948: the birth of the state]* [in Russian] Available at: <https://web.archive.org/web/20030725064814/http://www.okoree.by.ru/nk2.htm>
7. E. Graham-Harrison. *The Guardian [The death of Kim Jong-nam: what we know]* Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/16/kim-jong-nam-killing-what-we-know>
8. J Berkshire Miller. *Great aspirations: Inter-Korea relations going forward* <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/great-aspirations-inter-korea-relations-180504095245725.html>
9. Hyonhee Shin, Joyce Lee. *Two Koreas discuss reducing military tension amid reports of North Korea missile activity.* <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-southkorea-military/two-koreas-hold-military-talks-as-us-detects-activity-at-north-korea-missile-factory-idUSKBN1KL09V>
10. Kevin Liptak. *Trump takes 20 steps into North Korea, making history as first sitting US leader to enter hermit nation* <https://edition.cnn.com/2019/06/29/politics/kim-jong-un-donald-trump-dmz-north-korea/index.html>
11. Justin Sink, Margaret Talev. *Summit Collapse: How Trump's Hanoi Talks With Kim Unraveled* <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-02-28/summit-collapse-how-trump-s-hanoi-talks-with-kim-unraveled>
12. Steve George, Jessie Yeung, James Griffiths, Kevin Liptak and Joshua Berlinger, CNN. *DMZ: Donald Trump steps into North Korea with Kim Jong Un* <https://edition.cnn.com/politics/live-news/trump-dmz-kim-live-intl-hnk/index.html>
13. J. McCurry. *The Guardian. Meet Kim Yo-jong, the sister who is the brains behind Kim Jong-un* Available at: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/09/kim-yo-jong-sister-brains-behind-kim-jong-uns-image>

МРНТИ 11.07.13.

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.29>

Набиев В.Г.

КазНПУ имени Абая, Казахстан

МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы межэтнических процессов в современном Казахстане, которые требуют глубокого осмысленного политологического исследования. За годы становления независимого Казахстана имели место трудности социального и экономического характера. С введением различных форм собственности на средства были заложены основы перехода к рыночным отношениям. И эти изменения не могли не отразиться на развитии межэтнических отношений в полиэтничном Казахстане, несмотря на то, что в отличие от государств Центрально-Азиатских стран (Туркменистан, Таджикистан, Узбекистан и Киргизстан), были достигнуты успехи не только в экономической сфере, но и в гармонизации межэтнических отношений. Также в статье уделено и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: гармонизация межэтнических отношений, гражданское общества, этническая общность, культура межнациональных отношений, национальная культура.

Набиев В. Г.

Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР: САЯСИ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада терең ойлы саяси зерттеуді талап ететін қазіргі Қазақстандағы этносаралық үдерістер мәселелері қарастырылады. Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу жылдары әлеуметтік және экономикалық сипаттағы қиындықтар орын алды. Әр түрлі меншік түрлерін енгізумен қаражатқа нарықтық қатынастарға көшу негізі қаланды. Бұл өзгерістер Орталық Азия мемлекеттерінен (Түрікменстан, Тәжікстан, Өзбекстан және Қырғызстан) айырмашылығы тек экономикалық салада ғана емес, сонымен қатар этносаралық қатынастарды үйлестіруде де жетістіктерге қол жеткізгеніне қарамастан, полиэтникалық Қазақстанда этносаралық қатынастардың дамуына әсер етпей алмады. Сондай-ақ, мақалада пікірталас мәселелеріне де берілген.

Түйінді сөздер: этносаралық қатынастарды үйлестіру, Азаматтық қоғам, этникалық қауымдастық, ұлтаралық қатынастар мәдениеті, ұлттық мәдениет.

Nabiev V. G.

Abai KazNPU, Қазақстан

INTERETHNIC PROCESSES IN MODERN KAZAKHSTAN: POLITICAL SCIENCE ASPECTS

Abstract

The article deals with the issues of interethnic processes in modern Kazakhstan, which require a deep meaningful political research. During the years of formation of independent Kazakhstan, there were social and economic difficulties. With the introduction of various forms of ownership of funds, the foundations for the transition to market relations were laid. And these changes could not but affect the development of inter-ethnic relations in multi-ethnic Kazakhstan, despite the fact that, unlike the States of Central Asian countries (Turkmenistan, Tajikistan, Uzbekistan and Kyrgyzstan), progress was made not only in the economic sphere, but also in the harmonization of inter-ethnic relations. The article also focuses on discussion issues.

Keywords: harmonization of interethnic relations, civil society

Актуальность изучения проблем межэтнических отношений в Республике Казахстан в современных условиях возрастает. Глобализация и межкультурная интеграция современности расширяют границы и возможности взаимодействия различных этнических культур. Каждая этническая общность или каждый народ имеет свой язык и культуру, присущий ему экономический и социальный уклад жизни, особые природные условия существования. К тому же народы находятся на разных этапах своего развития, что означает неодинаковый уровень их материальной и духовной культуры.

Можно сказать, что одна из главных проблем XXI века заключается в том, что человечество не выработало универсальной формулы межнационального согласия. Эта проблема обладает огромным разрушительным потенциалом, лежит в основе многих угроз и вызовов миру.

Многие специалисты в области гуманитарного знания справедливо предлагают всемерно развертывать исследования проблемы межэтнического и межконфессионального согласия и диалога различных культур в полиэтнической реальности и заниматься поиском его глубинных оснований, коренящихся в духовности общности, внутреннем мире людей, в универсально-всеобщих человеческих ценностях [1 с.155].

Безусловно, эти проблемы и противоречия современного этнополитического процесса актуальны и для гражданского общества, государственных институтов Республики Казахстан.

Сегодня общеизвестны определенные достижения Казахстана по гармонизации межэтнических отношений, во многом оно определяется личными инициативами Первого Президента страны Н.Назарбаева его установкам и требованиям ко всем участникам процесса: *«Мы должны укрепить основы свободного и терпимого общества, где каждый казахстанец, какой бы нации и вероисповедания он ни был, мог быть свободен в выборе обычаев, культуры и религии»* [2]. Необходимо отметить, что было однозначно заявлено, что дальнейшие усилия должны быть сосредоточены на последовательном формировании гражданского общества обеспечением прав и свобод, развитии духовных ценностей казахского народа, всех этносов, проживающих в республике.

Трансформация межэтнических отношений в Казахстане сегодня вступает в новую фазу. В новых для нас условиях в числе самых важных проблем выделяется задача теоретического осмысления межнациональных противоречий, стимулирующих центробежные тенденции. "Повышение национального самосознания индивида и, как следствие, изменение его личностных и жизненных притязаний, требований к окружающим его людям вступает в противоречие с внутренней неготовностью и неспособностью окружающих воспринять и реализовать эти притязания"[3 с.93-94]. Поэтому, как нам представляется, противоречия в сфере межнациональных отношений следует разделить на две группы: объективные, которые стимулируют развитие наций и взаимоотношений между ними, и субъективные, вызванные неверным подходом к предотвращению обострения противоречий на субъективной основе. Необходимо также помнить, что полиэтничный состав населения обуславливает поливариантный характер национальных духовных интересов, и потому нужен поиск объективных решений этих интересов.

Поэтому необходимо учитывать национальную самобытность трудовых традиций народов, национальных особенностей ориентации народа на наиболее содержательные формы культурного досуга, национальной специфики и экологических установок народа; этнической специфики демократических тенденций в различных этнических средах, особенностей выражения социально обусловленных настроений, патриотизма и этнопедагогических традиций, т.д. Учёт национальной специфики социальных процессов, очень тонкий, взвешенный, продуманный, сам по себе фактор гармонизации межнациональных отношений. Это один из путей выхода из той противоречивой ситуации, когда нарастает интенсивность межнациональных отношений, возрастает потребность в культуре межнационального общения.

Национальные процессы протекают в рамках каждой нации не в абстрактно одинаковой форме, а подвергаясь в каждой из них многообразным и своеобразным модификациям. Поэтому, говоря о культуре межнациональных отношений, нельзя не учитывать уровень национальной культуры тех общностей, которые входят в многонациональную социальную систему.

Культура национальных групп имеет свои исторические корни, использование прогрессивного наследия - источник творческой активности людей, поступательного развития культуры в целом. Как известно, человек, не знающий родной культуры, родного языка, чаще всего не испытывает уважения и интереса к культуре и языку других народов. С другой стороны, оторванность от родных корней вызывает подчас чувство национальной ущемлённости,

неполноценности, что в некоторых случаях приводят к всевозможным негативным явлениям. Мы твёрдо убеждены в том, что даже самая малочисленная национальная группа должна иметь равные права и возможности наравне с другими нациями. Интересы национальных меньшинств так же суверенны, как и интересы других национальностей нашей республики.

Поэтому сегодня, в условиях трансформации общества, нельзя пренебречь теми принципами, с которыми мы относимся ко всему культурному достоянию, которое создавалось человечеством, ибо только в условиях взаимообогащения культур возникает нечто духовное и ценное.

Всякая национальная самобытность есть порождение уникальных материальных и духовных условий развития каждого народа, и не любой опыт одного из них может быть перенесён на другие. Однако общечеловеческое и национально-специфическое в каждой культуре есть не логические антитезы, а диалектические противоположности, и образуют живое противоречие, служащее делу развития всех национальных культур. Таким образом, рассматривать национальные и межнациональные отношения с точки зрения современности, как мы считаем, это значит обращать внимание не только на сохранение, распространение ценностей национальной культуры, но и её развитие.

Каждая национальная культура обладает собственной, только ей присущей душой. История национальных культур связана с биографией национальностей. Каждая имеет своё неповторимое лицо, подобно тому, как лицо, жесты и мимика, мелодика речи, подобно этому все формы политической, хозяйственной, общественной, научной, религиозной и эстетической жизни являются символами индивидуальной души культуры, то есть национальной культуры. Читая языки символов и сравнивая их, можно постичь их внутренний смысл и содержание, описывая историю души культуры нации во всей её сложности и во всём её единстве.

Однако процесс межнационального общения в духовной жизни встречает на своем пути и определенные трудности: националистические проявления, слепое преклонение перед низкопробными образцами инонационального, увлечение в общении инонациональными элементами в культуре и искусстве, игнорирование национальных обычаев, традиции и т.д. Поэтому со стороны общественных и государственных органов требуется целенаправленная работа по ограждению людей от растущей бездуховности, маргинализации.

Отсюда и потребность, и необходимость в этнонациональной подготовке и воспитании личности для нормального восприятия особенностей культуры и быта другой национальности.

Основными направлениями национального воспитания людей, на наш взгляд, являются: расширение знаний о жизни, обычаях и традициях других народов, которые способствовали бы утверждению дружбы и интернационалистической убежденности, преодоление недоверия, предубеждения, которые возникли и сохранились в ходе исторического развития народов, недопущение проявлений национализма и шовинизма, космополитизма и сепаратизма, раскрытие значения братского сотрудничества казахского и других народов, показ исторических истоков и результатов дружбы народов на конкретных примерах, не оставляя при том без внимания грубые факты ущемления лиц по национальной принадлежности, по языку и т.д.

Особенно, на наш взгляд, большие и реальные возможности для укрепления, развития межнациональных связей имеются в студенческих группах. Необходимо более полно и своевременно информировать студентов о реальной ситуации через вузовскую печать, телевидение, радио, сопоставлять её с обстановкой в стране и в регионе, организовывать и проводить беседы и дискуссии по актуальным для коллектива вопросам. Чтобы избежать негативных явлений в молодёжной среде, следует при организации учебного процесса, быта и отдыха студентов всех национальностей обеспечивать им равные условия в различных сферах жизнедеятельности. Это предусматривает проведение дополнительных учебных занятий и консультаций для студентов, ознакомление их с культурой той или иной нации, выработку действенных форм общения в свободное время.

В свое время В.Г. Белинский писал: “Не следует... чтобы просвещение сглаживало народности и делало все народы похожими один на другой, как две капли воды” [4 с.332]. В то же время он выступал против национальной самоизоляции. “Теперь только слабые, ограниченные умы, - писал он, - могут думать, что успехи человечности вредны для сохранения национальности” [5 с.495-496].

Цель национальной политики Казахстана в современных условиях однозначна - возродить национальное развитие как крупное явление социально-духовной жизни общества, возродить его на равной, справедливой и законодательной основе. Суть её, как нам представляется, утверждение

гуманистической и демократической альтернативы общественного развития, желание изменить сложившуюся структуру межнациональных отношений и путь осуществления национального и социального равенства людей. Концептуальный подход к проблеме национального развития намечен. Конкретно-практическое осуществление этой платформы носит комплексный и поэтапный характер.

Национальное развитие имеет надиндивидуальное и общечеловеческое измерения. Его нельзя отделять от общественных отношений и социальной структуры общества, от самосознания и интеллектуально-духовного потенциала самого народа и от уровня развития социальной практики данного социума. Это означает установление целостности национальной самобытности, следуя объективным тенденциям общественного развития, с другой стороны, расширение интеграционного начала в национальном согласии.

В заключении, подводя итоги, можно сказать, что необходимо создание дальнейших благоприятных условий для развития всех этнических групп Казахстана, усиление консолидационных тенденций в этом процессе, сохранение и развитие культурной самобытности, прогрессивных ценностей и традиций жителей всех регионов обеспечат более полное и разнообразное приобщение населения республики к духовным сокровищам национальной и мировой культуры. Здесь можно отметить своевременность и значимость реализации государственной программы ««Рухани жангыру» в этнокультурном пространстве нашей страны, где отражены важнейшие аспекты нашей жизни: образование, саморазвитие, национальной идентичности, культурном и духовном уровне нации. Собственно культурная политика государства должна быть направлена на защиту традиционных, специфических для данного общества форм искусства, образа жизни, быта - «различий», того, что делает их интересными друг для друга, создает основу для взаимного диалогического и дружеского существования. Бережное отношение к духовному и культурному наследию является гарантом сохранения национальной самобытности и межкультурного диалога народов.

Список литературы

1. Нысанбаев А. Н. Межконфессиональный диалог как фактор обеспечения региональной безопасности и стабильности // *Религия в политике и культуре современного Казахстана*. Астана: Елорда, 2004. - 312 с.

2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. **КАЗАХСТАН НА ПУТИ УСКОРЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ, СОЦИАЛЬНОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ** <http://www.parlam.kz/ru/presidend-speech/4>

3. Исакова М. А. Некоторые проблемы межэтнической перцепции (опыт эмпирического исследования) // *Национальная культура, духовное согласие и современность*. Алматы, 1994. С. 93-94.

4. Белинский Г. В. *Собр. соч. в 3-т.* - Москва, 1980. - Т. 3. - С. 665.

5. Белинский Г. *Вопросы. филос. соч.* - Москва, 1948. - Т. 1. - С. 495-496.

MPHTI 04.21.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.30>

Abenova A.S.

*Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan
Nur-sultan, Republic of Kazakhstan*

PUBLIC POLICY PERFORMANCE MANAGEMENT ON SHAPING PUBLIC OPINION: METHODOLOGICAL ASPECTS

Abstract

The article analyzes the methodological foundations of the study of performance management of public authorities on shaping public opinion. The Author considers various definitions of the concept of “public opinion”, considering that public opinion is an expression of certain morals and ethics of society and the attitude of social communities to the phenomena of public life, and social-psychological communicative phenomenon. Special attention is paid to strategies, concepts and approaches to the problem of public policy performance management.

Keywords: public opinion, public policy and public policy performance management, strategies, concepts and approaches.

Әбенова А.С.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

ҚОҒАМДЫҚ ПІКІРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАСҚАРУ: ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қоғамдық пікірдің қалыптастырудағы мемлекеттік органдардың тиімділігін басқару бойынша зерттеулердің әдіснамалық негіздері талданады. Автор қоғамдық пікір белгілі бір моральдың, қоғамның моральдық көрінісі, әлеуметтік қауымдастықтардың қоғамдық өмір құбылыстары мен әлеуметтік-психологиялық коммуникативті құбылыс ретінде әрекет ететінін ескере отырып, «қоғамдық пікір» ұғымының әртүрлі анықтамаларын қарастырады. Мемлекеттік саясаттың тиімділігін басқару проблемаларына арналған стратегиялар, тұжырымдамалар мен тәсілдерге ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: қоғамдық пікір, мемлекеттік саясат, мемлекеттік саясатты басқару, стратегия, тұжырымдама мен тәсілдер.

Абенова А.С.

Докторант Академии Государственного управления при Президенте Республики Казахстан
Нур-Султан, Казахстан

УПРАВЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В статье анализируются методологические основания исследования управления эффективностью деятельности органов государственной власти по формированию общественного мнения. Автор, учитывая, что общественное мнение выступает и выражением определенной морали, нравственности общества, и отношением социальных общностей к явлениям общественной жизни, и социально-психологическим коммуникативным явлением, рассматривает различные определения понятия «общественное мнение». Особое внимание уделяется стратегиям, концепциям и подходам к проблеме управления эффективностью государственной политики.

Ключевые слова: общественное мнение, государственная политика, управление эффективностью государственной политики, стратегии, концепции и подходы.

Relevance

Study of public opinion has always been relevant in the field of social sciences, such as political science, sociology, philosophy, economic theory and psychology. Each of them allocates its own subject for analysis. In modern political and social and economic realities, in the context of global challenges and the increased role of the Mass Media and the Internet, attention at different levels to public opinion has significantly increased. It is studied, formed, the results of surveys are published and used in practices. There is a reason for that. After all, public opinion performs important social, political and academic functions, is a concrete expression of the population's assessment of the social and economic problems being solved and helps to connect various organizations with life and people's interests.

In this regard, bodies of state management have an increasing need to form a competent public opinion about the state, the political system and the political regime. And these is, in turn, necessitates for a comprehensive study of public opinion management mechanisms. After all, ultimately, relying on a single opinion ensures the successful solution of tasks related to achieving the goals and objectives of state management.

The relevance of scientific analysis of mutual influence and interaction of public opinion and structures of state power and civil society is also determined by the policy articles of the President N.A.Nazarbayev “Looking forward: spiritual renewal. Modernization of social consciousness” and “**Seven faces of the great steppe**”, in which the Head of state shared his vision of “how we can take a step towards the future together, change social consciousness” [1 p.105].

Concept and scientific interpretations of public opinion

In the scientific literature, there are about 30 different definitions of the concept of “public opinion”, which reflects the complexity and multidimensionality nature of this phenomenon. Each of the definitions usually place greater focus on a particular aspect or manifestation of public opinion and is associated with a certain approach to its analysis. The following important aspects of the interpretation of public opinion can be distinguished: Psychological definitions; Ethical interpretations of public opinion; Relational (French word “relation”) interpretations. This understanding of public opinion allows us to reveal its structure, the main components of which are its object, subject, forms, mechanisms and ways of manifestation.

The phenomenon of public opinion has a long tradition and is considered by many foreign scientists (G.Tard, G.Lebon, Ye.Fromm, U.Lippman, E.Noel-Neumann, S.Moscovici, J.Baudrillard, Yu.Levada, B.Grushin, S.Kara-Murza, M.Gorshkov, V.Franz, and others), whose works can serve as a methodological basis for study.

In the book of G. Tarda “Public opinion and the crowd” contains a lot of noteworthy private provisions on the content of public opinion, the social-psychological mechanism of its formation and - manifestation. According to Tard, the Creator of public opinion is a certain “public, with very mobile and indistinct boundaries, rooted in especially mass spiritual and psychological processes” [2 p.104].

French social psychologist and sociologist Gustave Le Bon wrote his book “Mass psychology” at the very beginning of the twentieth century – that is, more than a hundred years ago. But it has not only lost its relevance, but on the contrary it has become a kind of initial mark for the authors of all known technologies of manipulation of public opinion today. G.Lebon considered the determinative factor in all social processes not reason, but emotions. Public life, in his opinion, is largely determined by the behavior of the crowd, which is always a destruction force. Knowledge of the mass psychology is the most important tool in the hands of politicians, emphasizes G.Lebon [3].

The monograph of the famous journalist, political scientist and sociologist, one of the architects of American neoliberalism, Walter Lippman examines the nature, forms of existence and expression, models of formation and functioning of public opinion, the competence limits of public opinion, and the mechanisms of influence on it by the media [4 p.192].

The original view of the problem of public opinion was formulated by the French philosopher Jean Baudrillard, according to whom “head counts are placed on the other side of any public opinion - development. They now refer only to the simulacrum of public opinion. A mirror of public opinion according to its structure, similar to mirror gross national product — an imaginary mirror of the productive forces, regardless of their social purposiveness or anti-purposiveness; the main thing is that “it” be reproduced, - in the same way in public opinion the main thing is that it is constantly duplicated by its reflection, this is the secret of mass representation” [5 p.192].

The Russian sociologist Yuri Levada, who for many years led the ARPORC (All-Russian Public Opinion Research Center, later Levada Center), wrote in his article “CONSCIOUSNESS AND MANAGEMENT IN SOCIAL PROCESSES” written in 1966: “The life of society is, first of all, the functioning, change, development of certain systems of social relations in which individuals, groups, institutions, etc. not only interact with each other, but act as elements of a whole. A significant aspect of this activity is the multivarious management processes. Conscious actions of people and groups, if approach them from the point of view of their social significance, can be considered as one of the forms (or as a series of forms) of the management of social processes” [6 p.242].

Russian scientist V. Franz in his work “Public Opinion Management” reveals the principles and methods of public opinion management in the modern world. In his opinion, this is “... a simulation of free choice, the creation of pseudo-events and specifically simulated virtual reality using the Mass Media.” [7 p.73].

Kazakhstan researchers A.Sadokasova, S.Konovalov, S.Bokayev, G.Ibrayeva, S.Rysbayeva, A.Abulkasova, revealed various aspects of the phenomenon of public opinion, the influence of political communications on its formation. Some aspects of the role of the Mass Media in shaping public opinion were considered in the works of Ye.Aliyarov, S.Bokayev, G.Ibrayeva, M.Tazhin, M.Tazhimbetov [8

p.89]. Collection of scientific works of the Kazakhstan Institute of Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan was devoted to the problems of forming public opinion [9 p.118]. It should also be noted the publication of the Research Institute “Public Opinion”, formed in 2013. The Institute specializes in the study of public opinion, conducts marketing and sociological studies, both in Kazakhstan and in other countries of the world. Institute sociologists have experience in conducting study in the countries of Central Asia, Western Europe, Russia, China, Mongolia, Turkey, the USA, Canada, etc. The regular publication of the Institute is the magazine “INTERNATIONAL STUDIES. Society. Policy. Economics” is published quarterly in three languages - Kazakh, English and Russian.

Giving full marks to the contribution of domestic scientists to the development of the problem we are studying, it should be noted that a holistic analysis of public opinion management technologies in Kazakhstan has not been carried out. This direction has not received in the domestic literature of the socio-humanitarian nature of special development.

In the search for methodological foundations

For study in the field of effectiveness of political management, and forming process management of public opinion in particular, there are certain methodological foundations and extensive empiric material. At the same time, it can be affirmed that in this area there are quite a few fundamental unresolved issues requiring theoretical understanding.

According to a prominent expert in the study of public opinion E. Noel-Neumann, the nature of direct and feedback between them has not been sufficiently studied [10 p.62]. According to the American psychologist Brewster Smith, the researchers “have not yet seriously dealt with the problem of how the opinions of individuals cause social and political changes” [11 p.50]. And, although the statements of distinguished scientists were made back in the middle of 1990, they remain relevant as of today. One of the reasons is the presence of a number of methodological problems. Some of them are considered in the works of P.Bourdieu [12].

Meanwhile, the problems actualization of the methods of forming public opinion also dictates an increase in study interest in the issue of the public policy **performance management** in this direction. Thus, the problem of effectiveness of political management has gained relevance both practical and methodological.

Performance management of public authorities is a management system that includes a set of management processes (planning, organization of implementation, control and analysis) that allow to define strategic goals and then assess and manage activities to achieve the goals with optimal utilization of available resources.

The first references to performance management are found in the treatise “The Art of War”, which is still the most influential strategy book in the world, compiled more than two thousand years ago by the mysterious philosopher Sun Tzu. Sun Tzu claims that in order to win the war, the emperor should have complete information about his strengths and weaknesses, as well as the strengths and weaknesses of his opponents. One who wins by preliminary calculation before the battle, has many chances; One who does not win by calculation before the battle, has few chances. One who has many chances - wins, and one who has few chances - loss; same deal with that, who has no chances. One who is the first on the battlefield and waiting for the enemy is full of strength; who appears on the battlefield after, being late and throw into battle, that warrior is already tired. Therefore, one who fights well, controls the enemy and does not allow him to control himself.

Parallels between the objectives of government and war include:

- A) data collection - both internal and external;
- B) data analysis (recognition of systems, structures, models, and data values);
- C) *making decisions and shaping impacts* in accordance with the results of analysis [13].

There are various methodologies for implementing performance management. Their use gives actors a structure that links goals, planning and execution, strategy and tactics. For example, in the context of economic theory, performance management includes three main types of activity (in all areas of management without exception):

1. setting goals;
2. analysis of the indicator values that characterizing the organization's achievement of its goals;
3. managing influences of managers according to the analysis aimed at improving the future activities of the organization to achieve its goals.

In political science, according to the Russian political scientist O.Shabrov, the effectiveness of political management can be assessed in different ways, depending on the position of the observer in the

hierarchy “society is the management entity”. In the long haul, it is associated with the presence of systematicity in the management itself. The criteria and conditions for the effectiveness of political management are the criteria and conditions for its systematic nature. The effectiveness of political management can be assessed by the degree to which system quality is realized A) the destination functions and B) to achieve the goals of political elites. Efficiency by purpose is assessed from the point of view of preservation and development of the society and is measured by its support. The effectiveness of goal achievement is measured by the degree of achievement of the goal [14].

In Kazakhstan, various aspects of public service, including the issues of managing the effectiveness of public authorities, have been studied at the level of legal, sociological, political science and other areas of social sciences. A significant contribution to the study of the formation of the Institute of public service in Kazakhstan and the improvement of its activities is made by the works of A.M. Baimenov, S.G. Kaparov, M.S.Nurtazin, A.Ye. Syzdykova, A.Z. Turisbek, Z.K. Turisbekov, V.N.Uvarov, G.A. Junusbekova and others [15].

World experience shows that governments seek to improve the efficiency of public administration by implementing a system for assessing the performance of public authorities. According to Kazakhstan researcher G.A.Junusbekova, “In this light, the institute for assessing the effectiveness of government bodies, designed to determine the degree to which strategic goals are achieved, the quality of public services provided to business and the public and the efficient use of budgetary funds, is called upon to become the main instrument for measuring the effectiveness and efficiency of government structures” [16].

One of the strategic tasks of the Government of the Republic of Kazakhstan and, at the same time, one of the technologies of government bodies to form public opinion, is to create a really working system of public administration based on the principles of effectiveness, transparency and accountability to society. The task of creating such a management system was set by the Head of state in 2006, when the necessary parameters of administrative reform were determined. In order to improve the efficiency of the Executive branch of government, it was decided to develop an annual system for assessing the effectiveness and quality of public authorities activities, approved by the decree of the Head in March 2010 [17].

E. Irgaliev writes about the system for assessing the effectiveness of public authorities. In particular, he notes that “in 2017, the assessment was carried out according to a new methodological model. The new model abandoned the evaluation of many procedures and focused on two aspects: performance measurement and supporting key public administration reforms. At the same time, the result of the work of the public authority should be considered as the achievement of some strategic indicators, as well as the provision of services to citizens. According to this logic, the two main blocks of assessment were: 1) Achievement of strategic goals and indicators of budget programs; 2) Interaction with citizens. These two blocks give 45% of the final score for each public authority.” [18].

The second block of the assessment system “Interaction with citizens”, which is important for understanding the topic we have chosen, supports the orientation of public authorities to meet the needs of citizens. It is estimated how well and on time the public authority provides services, how well, and to what extent, it considers and satisfies citizens' requests. The work on achieving transparency and “openness” of the public authority is also assessed: how much and what open data it publishes, how it maintains a dialogue with citizens (website, blogs, head counts, press conferences), how fully it discloses budget information and whether it publishes draft laws for discussion. As part of the assessment, public monitoring of the quality of services provided to the population is carried out through anonymous surveys. Additionally, the quality of feedback is assessed: responses to requests for any data from citizens, reaction to requests in the blog of heads of public authorities. In fact, for public authorities, this is one of the technologies for forming the public opinion.

In general, there are a number of theories, concepts and approaches in the context of this topic, but it should be emphasized that methodologies alone cannot provide a complete solution to the needs of an actor (in our case, public authorities) in performance management. They only work with close integration with fundamental performance management processes.

Conclusion. Studying the problem and searching for methodological grounds for dynamic interaction between public opinion and public authorities, mechanisms and channels of their influence on each other, and managing the effectiveness of public policy are necessary conditions for improving the efficiency of the state management system.

References

1. Nazarbayev N.A. «Bolashakka bagdar: Ruhani Jangyru» http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
2. Tard.G. «Opinion and the crowd». trans from Fr./ editor. P.S.Kogan. – M.: Lenand, 2015. – 208p.
3. Lebon G. psychology of crowds/ trans. from Fr.; Foreword I.Vladimirov. – M.: TERRA - Book club, 2008.
4. Lippman U. «Public opinion»/ trans. from En. T.V.Barchunova. – M.: Foundation Institute «Public opinion». 2004. – 384p.; <http://socioline.ru/book/uolter-lippman-obschestvennoe-mnenie>
5. Noelle-Neumann E. «Public opinion. Social Media and the 'Spiral» of Silence./ trans. from Deu/ edition. Mansurov N.S. – M.: Progress-academy, 1996. – 332p.
6. Levada Yu. CONSCIOUSNESS AND MANAGEMENT IN PUBLIC PROCESSES «philosophy issues » № 5. 1966; Memory Yuriy Aleksandrovich Levada / [T. V. Levada]. – Moscow : Publisher Karpov E.V., 2011. – 475 p.
7. Franz V.A. Public Opinion Management. – Yekaterinburg: publishing house Ural university, 2016. – 135p.
8. Bokayev S.O. Political technologies as a factor in the formation of public opinion and electoral behavior: world experience and Kazakhstan. – Almaty, 2009; Ibrayeva G.Zh. Mass media and information security // Sayasat. – 2001. - № 7-8. С. 38; Aliyarov E.K. Information policy of the Republic of Kazakhstan in the context of globalization. – Almaty: Kazakh university, 2006. – 450 p.; Tazhyn M.M., Tazhimbetov M. Regional sociology. – Almaty: Publisher KazGu, 1993. – 176 p.
9. Modern Kazakhstan: public opinion / [team of authors] editor. B.K. Sultanov. — Almaty: KISI, 2011. — 156 p.; in 2013 year: current issues of the country's development through the prism of public opinion. — Almaty: KISI under the President of RK, 2014. — 232 p.
10. Noelle-Neumann E. «Public opinion. Social Media and the 'Spiral» of Silence./ trans. from Deu/ edition. Mansurov N.S. – M.: Progress-academy, 1996. p. 113.
11. Lapkin V.V., Pantin V.I. Public Opinion and the Change of Political Institutions in Russia and in the West. In book.: Millennium Political Institutions. – Dubna: OOO «Feniks+», 2001. 101 p.
12. Bourdieu, P. SOCIOLOGY OF POLICY. M., 1993.
13. Sun tzu The art of war. <http://militera.lib.ru/science/sun-tszy/01.html>
14. http://shabrov.info/dis_doc.htm
15. Baimenov A. Civil service. international experience. Kazakh model. – Astana, 2000; Kaparov S.G. Improving public service in Kazakhstan: Monograph. – Yekaterinburg: Context-AP, 2005; Nurtazin M.S. HR in local government bodies. – Astana: Academy of Public administration under the President of Republic of Kazakhstan, 2005; Syzdykova A.Y. peculiarities of the state personnel policy of the Republic of Kazakhstan (political analysis): Dis. candidate of political. science: 23.00.02. – Almaty, 2006; Turysbek A.Z. Civil Service in Republic of Kazakhstan (problems of theories and practice): Diss...doctor. of. law – M., 2012; Turisbek Z.K., Kaparov S.G. Civil Service Management in the Republic of Kazakhstan. – Yekaterinburg, 2002; Uvarov V.N. Civil Service and Management: Book. – Petropavlovsk: North Kazakhstan law academy, 2004.
16. Dzhususbekova G.A. ACTUAL ASPECTS OF ESTIMATING THE EFFICIENCY OF STATE STRATEGIC PLANNING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN. <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2892>. 2013.
17. The system of annual performance assessment of the central state and local executive bodies of the regions, the city of republican significance, the capital / Presidential Decree of the Republic of Kazakhstan 19 march 2010 year // adilet.minjust.kz/rus/docs/U100000954.
18. Irgaliev E. Evaluation of the efficiency of government bodies: from creation to results. <https://365info.kz/2017/09/otsenka-effektivnosti-deyatelnosti-gosudarstvennyh-organov-ot-sozdaniya-k-rezultatam/>

МРНТИ 04.21.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.31>

Несипкалиев Д.Е.

Абай атындағы ҚазҰПУ-і, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК МОДЕРНИЗАЦИЯНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстанның қазіргі даму кезеңіндегі мемлекет пен қоғам қызметінің басым бағыты ретінде әлеуметтік саясат және әлеуметтік жаңғырту мәселелері қарастырылған, сондай-ақ мақалада модернизациялық дамудың қазіргі кезеңіне халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды әлеуметтік процестің әртүрлі қатысушылары арасында қайта бөлу тән екендігіне назар аударады.

Түйін сөздер: Модернизация, қоғам, экономика, даму, процес.

Несипкалиев Д.Е.

КазНПУ имени Абая, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Абстракт

В данной статье рассмотрены социальная политика и вопросы социальной модернизации как приоритетного направления деятельности государства и общества на современном этапе развития Казахстана, также в статье обращают внимание на то, что нынешнему этапу модернизационного развития свойственно перераспределение функций по обеспечению уровня и качества жизни населения между различными участниками социального процесса

Ключевые слова: Модернизация, общества, экономика, развитие, процесс

Nessipkaliyev D.E.

Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan

MAIN FEATURES OF SOCIAL MODERNIZATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article discusses social policy and issues of social modernization as a priority direction of the state and society at the present stage of development of Kazakhstan. the article also draws attention to the fact that the current stage of modernization development is characterized by a redistribution of functions to ensure the level and quality of life of the population between different participants in the social process.

Keywords: Modernization, societies, economy, development, process

Қазақстанның тәуелсіз даму жылдарында белсенді және тиімді әлеуметтік саясатты жүргізу үшін жақсы негіз құрылды, ол Қазақстандағы қоғамның жүйелі трансформациясының негізгі буыны болып табылатыны айқын. Осы ретте әлеуметтік саясат кез келген тәуелсіз мемлекеттің қалыптасуы мен дамуындағы маңызды рөл атқаратыны баршамызға белгілі. Тиісінше, Қазақстанның әлеуметтік саласының бүгінгі жағдайы көбінесе мемлекеттің әлеуметтік саясатымен анықталады.

Әлеуметтік саясат халықтың тіршілігін қамтамасыз етуге бағытталған нақты шаралар мен іс-шаралар жүйесін білдіреді. Оның көмегімен мемлекет әлеуметтік кепілдіктердің ең төменгі деңгейін қамтамасыз етеді, адамдардың өмір сүруі үшін қолайлы жағдай жасайды, халықтың

белсенді бөлігі мен еңбекке жарамды азаматтардың табысы, еңбекке ақы төлеудің ең төменгі мөлшерлері, зейнетақылар, стипендиялар, әлеуметтік жәрдемақылар мен ең төменгі күнкөріс деңгейінің арасындағы оңтайлы қатынастарды қолдайды, халықтың денсаулығын нығайту, оның білімі мен мәдениетінің өсуі, тұрғын үй проблемаларын шешу үшін жағдай жасайды.

Қазіргі әдебиетте әлеуметтік саясаттың көптеген анықтамалары кең таралған. Бұл ұғым ретінде келесідей түсіндіріледі:

- қоғамды топтастыру мақсатында қатерге ұшыраған халық топтарының тіршілік әрекетін қолдауды қамтамасыз ететін билік басқару әсерлерінің жиынтығы;

- түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерінің келісуі бойынша мемлекеттің немесе қоғамның қызметі;

- өмір сүру үшін қолайлы әлеуметтік-мәдени орта құру, қоғамның барлық салаларын үйлестіру, тұрақтылық пен азаматтық сананы қамтамасыз ету мақсатында қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық қатынастарды мемлекет пен басқа да институттардың реттеу тетігі;

- мемлекеттің ішкі саясатының және оның әлеуметтік бағдарламалары мен тәжірибесінде көрініс тапқан және халықтың негізгі әлеуметтік топтарының мүддесі мен мүдделері арқылы қоғамдағы қатынастарды реттейтін құрамдас бөлігі [1; 57 б.]. Яғни, әлеуметтік саясат халықтың түрлі топтарының мүдделерін келістіру және әл-ауқатты қамтамасыз ету арқылы қоғамды тұрақтандыруға бағытталғанын айтуға болады. Сонымен қатар, әлеуметтік саясаттың дұрыс бағытта жүргізілуі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық қалыпты дамуына оң ықпалын тигізетінін және қоғамдық қатынастардың келешекте кез келген мәселеге жүйелі түрде келетінін айтуға болады.

Әлеуметтік саясаттың негізгі субъектілері:

- мемлекеттік басқару органдары;
- мемлекет субъектілерінің билік органдары;
- жергілікті басқару органдары;
- азаматтық қоғам институттары.

Субъектілердің негізгі функциялары:

- қоғамдағы әл-ауқатты қамтамасыз ету;
- әлеуметтік саланың жұмыс істеуінің мақсаты болып табылатын әлеуметтік әділеттілік принципіне іске асыру.

Әлеуметтік саясат пен жалпыға ортақ әл-ауқаттың айналасындағы өзгермелі дискурс 1980 жылдардың экономикалық және саяси жағдайларымен байланысты болуы мүмкін, олар бұрын болған жағдайдан күрт ерекшеленді. ЭЫДҰ-на мүше көптеген елдерінде 1945 жылдан кейін кейнсиандық әлеуметтік капитализм ұғымы оның әр түрлі институционалдық формасында кеңейтілген әлеуметтік азаматтыққа және құқық мәселесі ретінде өмір мен қауіпсіздіктің белгілі бір ең төменгі деңгейіне бейілділікті қамтитын дәуір келді. Ұлттық әл-ауқат режимдері жаппай өндіріспен және жаппай тұтынумен сипатталатын өзара іс-қимыл жасайтын ұлттық экономикалардың жаһандық жүйесін қалыптастыруға ықпал етті. Институцияланған, бюрократиялық қамтамасыз етудің және әлеуметтік құқықтардың бұл моделі «қазіргі заманғы» немесе дамыған қоғамның сөзсіз нәтижесі ретінде қабылданды [2 212б.]. 1980 жылға қарай қайта реттеудің, жекешелендірудің, «еркін нарықтың» тиімділігінің саяси риторикасы және мемлекет шекарасын қайтару ұлттық және халықаралық саясатқа әсер ететін жаһандық экономикалық дискурста айналған болатын. Осылайша, қазіргі жағдай – бұл өткеннің ескі айқындықтарының көпшілігі шаршаған және «жана» әлеуметтік тәуекелдердің пайда болуымен жаңа тың жолды таңдауға шақырады. Әлеуметтік саясаттың маңыздылығы кешенді, халықаралық және сыртқы талдауларға және масштабтың кеңдігін мойындауға әкелді.

Ал еліміздің әлеуметтік саясаты Қазақстан халқының әлеуметтік топтарына немесе топтарына қарамастан, халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын жақсартуға бағытталған. Сондай-ақ экономикалық үдерістерге қатысушылар: Мемлекет, шаруашылық жүргізуші субъектілер, халық арасындағы қайшылықтарды жеңілдетуге бағытталған.

Бұған дейін атап өткендей, кез келген мемлекеттің ішкі саясатының негізгі бағыттарының бірі әлеуметтік саясат болып табылады. Әлеуметтік саясаттың маңызды міндеті қоғамдық өмірде тепе-теңдіктің белгілі бір деңгейіне қол жеткізу болып табылады:

• апаттардың, аштықтың, аурулардың, табиғи және техногендік апаттардың, демографиялық «жарылыстың» және т. б. салдарларының алдын алу немесе амортизациялау үшін мемлекеттік кепілдіктер беру;

- белгілі бір өмір деңгейін қамтамасыз етуге және оның сапасын әлеуметтік шиеленісті төмендететін бағытта өзгертуге бағытталған материалдық құралдар мен ұйымдастырушылық күш-жігерді қайта бөлу;

- өмір салтын реттеу (салықтар, қаражат, қайырымдылық, кәсіпкерлік бастаманы ынталандыру және т.б.).

Қазақстан Республикасының әлеуметтік саясаты әртүрлі тетіктер арқылы іске асырылады, олардың ішінде неғұрлым танымал және тиімді қоғамдық дамудың ерекше проблемаларын шешу жөніндегі арнаулы әлеуметтік бағдарламаларды, сондай-ақ осы саладағы арнайы заңнамалық базаны әзірлеу және іске асыру болып табылады. Елдің әлеуметтік бағдарламалары мемлекеттік әлеуметтік тапсырыстар есебінен жүзеге асырылады.

Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс - мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты жүзеге асыруға шарт жасасу арқылы бюджет қаражаты есебінен қамтамасыз етілген республикалық, салалық және өңірлік деңгейлердегі әлеуметтік міндеттерді шешуге бағытталған әлеуметтік бағдарламаларды, жобаларды, сондай-ақ жекелеген іс-шараларды іске асыру нысаны, онда жеткізуші үкіметтік емес ұйым болып табылады. Үкіметтік емес ұйымдардың әлеуметтік маңызы бар қызметін қаржыландыру бүкіл әлемде кеңінен таралған тәжірибе болып табылады. Үкіметтік емес ұйымдарды Қазақстан Республикасының бюджетінен қаржыландырудың басталуы үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдаудың 2003-2005 жылдарға арналған бағдарламасын қабылдаумен 2003 жылы басталды. 2005 жылы қабылданған «Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс туралы» Заң мемлекеттің үкіметтік емес сектормен өзара іс-қимыл тарихының жаңа бетін ашты [3 206.].

Бүгінде елімізде мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын бірқатар мемлекеттік бағдарламалар жұмыс істейді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы № 746 қаулысымен қабылданған «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы» [4]. Бағдарламаның негізгі мақсаты халықты нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту болып табылады және өз алдына негізгі 12 міндетті қояды:

- Еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлау.

- Жұмыс берушілердің өтінімдері және еңбек нарығында сұранысқа ие біліктіліктер мен дағдылар бойынша қысқа мерзімді кәсіптік оқыту.

- «Мәңгілік ел жастары – индустрияға!» («Серпін») жобасы шеңберінде кадрлар даярлау.

- Еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін, оның ішінде қысқартылатын жұмыскерлерді кәсіптік оқыту.

- «Бастау Бизнес» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту.

- Ауылдық елді мекендерде, шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда микрокредит беруді кеңейту.

- Ауылдық елді мекендерде және шағын қалаларда, қалалар мен моноқалаларда берілетін кредиттерді/микрокредиттерді кепілдендіру.

- Жаңа бизнес-идеяларды іске асыруға мемлекеттік гранттар беру.

- Халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларын көрсету және жұмыссыздар мен Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын жұмыспен қамтылған адамдардың жекелеген санаттары үшін әлеуметтік кәсіптік бағдарлау жүргізу.

- Еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру.

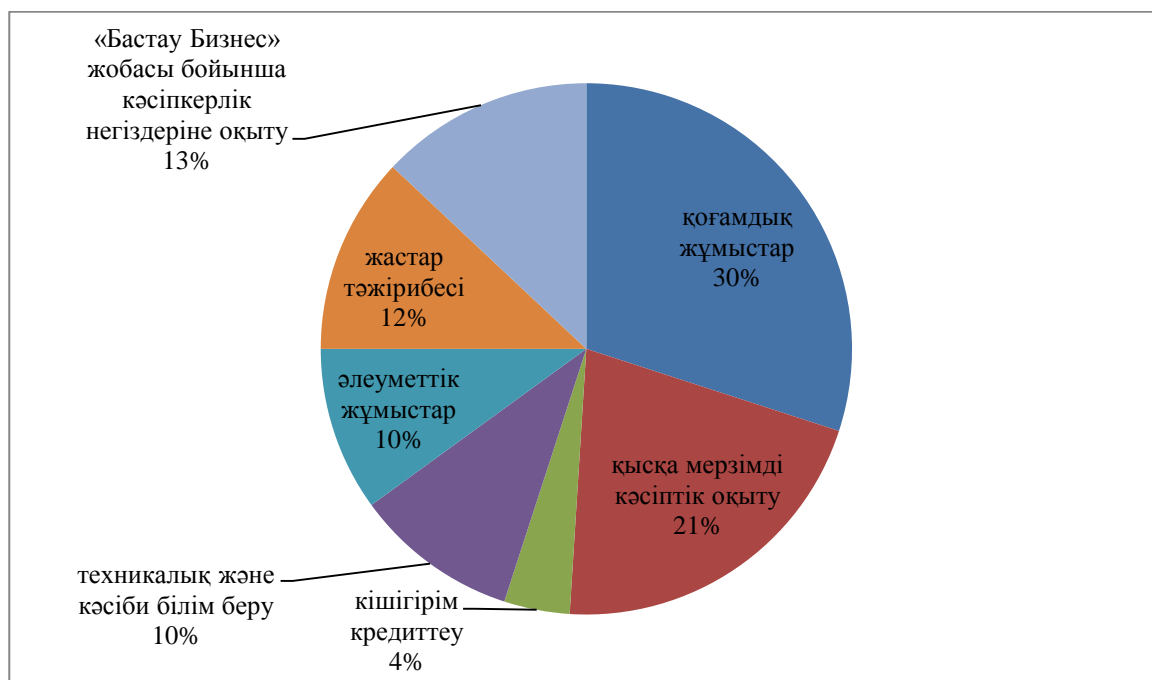
- Жұмысқа орналастыру бойынша бірыңғай цифрлық алаңды дамыту.

- «Жастар – ел тірегі» ұлттық жобасының кешенді іс-шараларын іске асыру.

Міндеттерді талдайтын болсақ, онда бағдарламаның қазіргі кезеңге дейін барынша дамытуға түскенін байқаймыз және бизнесті қолдау аясы да кеңейгенін аңғару қиын емес. 5 жылға негізделген бағдарламаның республика бюджетінен бөлінетін қаржысының да көлемі аумақты: 356 151 168 мың теңгені құраса, ҚР Ұлттық қорынан нысаналы трансферттер есебінен 2019 жылы – 49 200 315 мың теңге қаражат бөлінген, сонымен қатар жергілікті бюджет есебінен 2017-2019 жж. – 135 802 648 мың теңге қаражат бөлінген екен. Дегенмен қаншама қаражаттың бөлінгендігіне қарамастан оның негізгі нәтижелері елдегі жұмыссыздықтың азаюына әсер етпей жатқандығын бірқатар тәуелсіз сарапшылар сынға алған болатын. ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты қазақстандық «Еңбек» Ресейдегі осындай бағдарламамен салыстырды және бір азаматқа шаққанда Қазақстан бес есе көп жұмсайды деген қорытынды жасады. Ал тәуелсіз зерттеуші Данияр Молдоканов және әлеуметтанушы Серік

Бисембаев мемлекеттік бағдарлама аясында жұмысқа орналасу саласындағы барлық мәлімделген жетістіктер елдегі жұмыссыздықтың статистикалық деңгейінде көрсетілмейтініне назар аударған болатын [5]. Дегенмен, бағдарламаның қандай нәтиже беретінін 2021 жылы көретін боламыз. Енді 2017-2019 жылдары жеткізілген жетістіктердің кейбіреулеріне тоқтала өтсек (1-диаграмма).

1-диаграмма. 2017-2019 жж. түрлі бағыттардағы қатысушылардың пайыздық үлесі [5]

1-диаграммадан көріп отырғанымыздай, қатысушылардың көп бөлігін қоғамдық жұмыстарға тартылғандар мен қысқа мерзімді кәсіптік оқытудан өз біліктіліктерін арттырғандар құраса, аз бөлігі кішігірім кредиттеуді қолданған екен.

«Самұрық-Қазына» жылжымайтын мүлік қоры АҚ қаржыландыратын келесі «Қолжетімді тұрғын үй - 2020» әлеуметтік бағдарламасы, оның басты міндеті халықты қолжетімді бағамен тұрғын үймен қамтамасыз ету. «Қолжетімді тұрғын үй - 2020» бағдарламасы аясында Қор тұрғын үйді сатудың 2 нұсқасын қарастырады: тікелей сату және сатып алу құқығымен жалдау. Осы бағдарлама бойынша 2016 жылы Астана («Шығыс» кешені, Тараз (25 қабатты екі үй), Ақтөбе («Юнис Сити» ТК), Алматы («Асыл Арман» ТК) қалаларында тұрғын үй кешендері пайдаланылды) [6].

Қазақстан Республикасы әлемнің неғұрлым серпінді дамып келе жатқан экономикаларының қатарына кіреді және оның жалпы халқының төрттен бір бөлігін ғана көрсете отырып, бүкіл Орталық Азияның жиынтық табысының үштен екісін береді.

Сонымен қатар, әлемде де, Қазақстанда да болып жатқан өзгерістердің ауқымы мен серпіні әлеуметтік жаңғыртуды жеделдетуді талап етеді. *Әлеуметтік жаңғырту* серпінді әлеуметтік жүйесі бар ашық қоғамды қалыптастыруды көздейді. Мұндай қоғам нарықтық қатынастар, меншік иелерінің қатынастарын реттейтін құқықтық жүйе және демократиялық жүйе негізінде пайда болды және дамыды, мүмкін, жеткілікті жетілдірілмеген [7 174б.].

Біздің қоғамда әлеуметтік жаңғыртудың қаншалықты өзекті екенін түсіну үшін бастапқы деректерді елеулі талдау, идеологияны, векторларды және жаңғырту міндеттерін, сондай-ақ оның локомотивін анықтау қажет. Алдымен жаңғырту, атап айтқанда, әлеуметтік жаңғырту бар екенін айқындау қажет. Әлеуметтік жаңғыртуды айтпағанда, жаңғырту - өте күрделі процес.

Жаңғыртудың бірнеше анықтамасы бар. Батыс әлеуметтанушылар тобы жаңғыртуды әлеуметтік жүйелердің екі түрін (батысеуропалық және солтүстікамерикандық) қалыптастыру процесі ретінде қарастырады. Бұл көзқарасты нақтылай келе, Нейл Смелзер қоғамдық өмірдің алты саласын атап өтеді, олар: экономика, саясат, білім беру, дін, стратификация, отбасы. Мұнда модернизация сөзінің кең мағынасында — қоғамның эволюциялық өзгеруі ретінде түсіндіріледі. Мұндай түсінік тұрғысынан әлеуметтік жаңғырту қоғамдық жүйелерді, формацияларды, өркениетті қозғайды. Ол ішкі қайшылықтарға өз жауаптарының нәтижесінде, сондай-ақ басқа халықтардың әлеуметтік институттар нысанында ашылған жауаптардың қарыз алуы нәтижесінде

болуы мүмкін. Бірінші жағдайда ол өзін — өзі жаңарту деп аталады, ал екіншісінде-қуып жетілдіру. Жаңғырту әрдайым әлеуметтік гибридизацияның, қазіргі заманғы қоғамдық құрылымдарға әлеуметтік егудің нәтижесі болып табылады.

Яғни, жаңғырту мақсат емес, бұл - процесс. Бұл ретте көпжақты. Бір жағынан, бұл алға кеткен елді қуып жету әрекеті, екінші жағынан-бұл инновацияларды енгізу жолында туындаған сын-қатерлерге амалсыз шара. Модернизация дегеніміз дәстүрлі қоғамнан қазіргі заманғы қоғамға көшу. Бізге тек экономикалық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік тұрғыдан алғанда қоғамның, нақты отбасының немесе азаматтардың әлеуметтік санатының өмірінде қандай нәтижелерге қол жеткізуіміз керек екенін түсіну керек.

Модернизацияның қазіргі кезеңдегі басты проблемасы оның идеологиясын ашуда тұр. Бүгінгі таңда біз экономиканың қолданыстағы ресурстық моделін және оған байланысты әлеуметтік саланы жаңғырту талпыныстарын көріп отырмыз [8 460б.]. Осылайша, осы модернизация түрі әрқашан артта қалушылық перспективамен қуып жетуші түрінде болады. 1961 жылы американдық социолог Карл Дойч жаңартудың басты аксиомасын жасады: «...сыни өзгерістер-бұл экономиканың құрылымы емес, құндылықтардың өзгеруі». Басқа белгілі қайраткер, Малайзияның бұрынғы премьер-министрі Махатхир Мохамад модернизация процесіндегі ең қиын нәрсе – бұл құндылықтар мен мінез-құлық стандарттарын енгізу, осы құндылықтарды стандарттар мен әдеттерді жаңа қарама-қайшылықтарды тудырмайтындай етіп татуластыру деп жазды [9 84б.].

Әлеуметтік модернизацияның мақсаты мен мәні қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономикалық жағдайындағы өмірге дайындау, Қазақстанның үдемелі экономикалық дамуы мен қоғамдық игіліктерді кеңінен қамтамасыз ету арасындағы оңтайлы тепе-теңдікті табу, құқық пен әділеттілік қағидаттарына негізделген әлеуметтік қатынастарды бекіту болып табылады.

Мықты біріккен қоғам тек адамдар, адал еңбектің адамгершілік платформасында тұрған барлық этностардың өкілдері арасында ғана мүмкін болады.

Әлеуметтік жаңғыртудың түпкі мақсаты зияткерлік ұлттың параметрлеріне қол жеткізуде көрінеді. Шынайы мәнде - бұл қазіргі әлемде өз орнын іздейтін және табатын, өз мүмкіндіктерін кеңейтетін және инновациялық ойлауға негізделген Ұлт.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Балюшина Ю.Л. Социальная политика: понятие и сущность// Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2009. - №6. – С.56-59.
2. Kennett P. A handbook of comparative social policy. 2d ed. Cheltenham, UK: Edward Elgar. – 2013. – 424 p.
3. Арзикулова Р.К. Социальная политика и источники реализации социальных программ// Вестник. Серия «Экономическая». – Алматы: КазНПУ им.Абая. – 2017. – № 3 (53). – С.17-23.
4. Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы//<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000746>
5. Госпрограмма «Енбек»: на что потрачены 750 млрд тенге // <https://kursiv.kz/news/vlast-i-biznes/2019-11/gosprogramma-enbek-na-chto-potracheny-750-mlrd-tenge>
Копирование возможно только при ссылке на Kursiv.kz. Все права защищены.
6. Стратегия «Казахстан-2050» // <http://www.mfa.gov.kz/ru/brussels/content-view/strategia-kazahstan-2050>
7. Социальная политика государства и бизнеса: учебник для бакалавриата и магистратуры / О.А. Канаева, Н.А. Пруель. – М.: Юрайт, 2016. – 348 с.
8. Гавров, С. Н. Модернизация // Социокультурная антропология: история, теория, методология. Энциклопедический словарь.. — М. : Академический проект : Константа, 2012. — С. 821—830.
9. Антропова Ю.Ю. Социальная модернизация в России: ограничения и возможности. Вестник Челябинского государственного университета. 2012. - № 18 (272). - С. 82—85.

Нестереня Д.А.¹, Д.Б. Дәуен¹

*¹Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана,
Казахстан*

СОВРЕМЕННАЯ ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА КАЗАХСТАНА

Аннотация

Гендерная политика является важным инструментом для развития гендерного равенства для любой страны мира и Казахстан – не исключение. Гендерная политика Казахстана стала зарождаться еще в советские времена и приобрела свои собственные особенности на сегодняшний день. В течение нескольких лет были разработаны и утверждены гендерные законы, принятые Республикой Казахстан во время своей независимости. Семейная политика также входит в эту сферу: уделяется особое внимание и поддержка семьям в Казахстане. Приводятся статистические данные о неравномерном распределении женского населения на государственной службе и в политике, о неравных заработных платах мужчин и женщин. В казахстанском обществе до сих пор присутствуют стереотипы, пришедшие с традиционных времен, которые влияют на гендерное равенство. Статья рассматривает вышеуказанные основные моменты и проблемы гендерной политики в Казахстане.

Ключевые слова: гендерная политика, Конвенция ООН, семейная политика, государственная служба, равенство возможностей, дискриминация.

Д. А. Нестереня¹, Д.Б. Дәуен¹

*¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ГЕНДЕРЛІК САЯСАТЫ

Аңдатпа

Гендерлік саясат әлемнің кез келген елі үшін гендерлік теңдікті дамытудың маңызды құралы болып табылады, және Қазақстан да бұдан тыс қалмақ емес. Қазақстанның гендерлік саясаты Кеңес заманында пайда бола бастады және бүгінгі таңда өзіндік ерекшелік сипатқа ие болуда. Бірнеше жыл бойы Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігі кезінде қабылдаған гендерлік заңдар әзірленіп, бекітілді. Отбасы саясаты да осы салаға кіреді: Қазақстандағы отбасыларға ерекше көңіл бөлініп, қолдау көрсетілуде. Әйелдер мемлекеттік қызметте және саясатта біркелкі бөлінбеуі туралы, ерлер мен әйелдердің еңбекақысы төлемдерінің тең еместігі туралы статистикалық деректер келтіріледі. Қазақ қоғамында гендерлік теңдікке әсер ететін дәстүрлі дәуірден бері келген стереотиптер әлі күнге дейін бар. Мақалада Қазақстандағы гендерлік саясаттың жоғарыда аталған негізгі сәттері мен мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: гендерлік саясат, БҰҰ Конвенциясы, отбасы саясаты, мемлекеттік қызмет, мүмкіндіктер теңдігі, кемсітушілік.

D.A. Nesterenya¹, D.B. Dauyen¹

*¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty,
Kazakhstan*

MODERN GENDER SITUATION IN KAZAKHSTAN

Abstract

Gender policy is an important tool for the development of gender equality for any country in the world and Kazakhstan is no exception. The gender policy of Kazakhstan began to emerge in Soviet times and has acquired its own characteristics today. For several years, gender laws have been developed and

approved, adopted by the Republic of Kazakhstan during its independence. Family policy is also included in this area: special attention and support is given to families in Kazakhstan. Statistics are provided on the uneven distribution of the female population in the public service and in politics, and on the unequal wages of men and women. In Kazakhstani society, there are still stereotypes that have come from traditional times that affect gender equality. The article considers the main points and problems of gender policy in Kazakhstan.

Keywords: gender policy, UN Convention, family policy, public service, equality of opportunity, discrimination.

Сегодняшнее казахстанское общество – это территория, на которой пересекаются традиции прошлого (кочевые гендерные нормы досоветского времени и советские гендерные традиции) и настоящего (глобализация, западное влияние, религиозность, международные организации и их воздействие на гендерную политику страны). В ситуации пересечения традиций и интересов появляется новая гендерная модель, характерная для казахстанского общества. Если в Европе и США прошлого столетия возникали движения за равенство женщин, то в советском Казахстане женщина имела право сочетать профессиональную деятельность в лице «строителя коммунизма» и семейную в роли матери и хозяйки. Из этого следует, что на Западе шла борьба за права женщин, в то время как советская власть с самого начала обеспечивала женщин правом голоса.

В 1991 году, как только Казахстан получил независимость, у женщин было полное право получать образование, работать и голосовать на выборах - права, которые остались еще с советского прошлого. Но в политике и на руководящих постах женщины были не представлены. Многие мужчины говорили, что женщине не обязательно быть в политике, ведь она может растерять всю свою женскую природу. Одной из главных проблем гендерного вопроса в казахстанском обществе являются предрассудки и стереотипы в сторону женщин, которые пришли еще с традиционных времен.

После распада СССР, распалась и покровительствующая политика по отношению к женщинам; в итоге статус женщин и их положение в обществе изменились в социально-экономической сфере. Вследствие построения нового государства и широких изменений в экономической и политической областях, население страны стало изучать и воспринимать новые условия и статусные позиции общества. Многие предприятия, заводы, фабрики стали закрываться и мужчины вместе с работой, теряли и свое главенствующее положение в обществе и в семье, и женщинам пришлось изучать ранее для себя незнакомые виды экономической деятельности. Женщины активно искали способы и средства для самообеспечения и наравне с мужчинами могли именовать себя «добытчиками», становясь независимыми от мужчин. Они стали братья за любую работу, будь то мелкая торговля или зачатки международного бизнеса; женщины находили любой способ зарабатывания денег, чтобы обеспечить своих детей и семью. То есть, женщины стали находить решения для проблем и за мужчин, и за себя, тем самым, помогая молодому государству развиваться.

В сегодняшнем казахстанском обществе, женщины являются половиной работоспособного населения страны, более обучаемы (вследствие этого имеют большой багаж знаний), имеют необходимые черты для трудовой деятельности, таких как аккуратность, исполнительность, ответственность, внимательность, стрессоустойчивость, коммуникативность. В основном, женщины заняты в сфере инноваций, услуг, образовании, здравоохранении. В индустриально-промышленную, добывающую области женщин насчитывается намного меньше, чем мужчин, так как там нужна физическая сила и стойкость. В промышленный период развития, основной силой были мужчины, теперь же в век электроники и услуг, на передовую выходят женщины.

В 1998 году Казахстан подписал Конвенцию ООН об устранении дискриминации в сторону женщин. Также утверждены Конвенции ООН «О политических правах женщин» [1] и «О гражданстве замужней женщины» [2]. Утверждены международные документы о политических, гражданских, социальных, экономических правах. За все время, Казахстан ратифицировал более 60 международных соглашений, охраняющих права человека. Для равенства возможностей женщин и мужчин в 1998 году была образована Национальная комиссия, занимающаяся делами и семьи женщинами. В 1999 году был принят Национальный план по развитию возможностей для женщин, (на сегодняшний день он выполнен на 80%). Национальная комиссия разрабатывает правовые акты, концепции, проводит проверки по фактам уклонения от выполнения обязанностей по вопросам гендерного равенства и семьи.

В 2003 году Правительство приняло Концепцию гендерной политики Казахстана. Были определены основные тенденции казахстанской гендерной политики: равенство возможностей для мужчин и женщин в системе власти, равные условия труда для экономической деятельности женщин, возможность самостоятельно развивать свой бизнес и продвигаться по карьерной лестнице, равноправие в семейных отношениях, свобода от дискриминации и насилия для обоих полов. Гендерная политика Казахстана продвигается согласно Стратегии, утвержденной Указом Первого Президента Республики Казахстан [3]. Она является важным инструментом, ориентированным на осуществление гендерной политики страны, составным средством для развития демократии, обеспечивает процесс согласованности исполнительной и законодательной власти, реализует социальные программы, препятствует дискриминации обоих полов, следит за соблюдением прав человека и семьи.

В конце 2009 года был принят Закон «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» [4]. Данный Закон вводит механизм недопущения правонарушений в семейно-бытовых отношениях, защищающий каждого члена семьи, в особенности женщин и детей. 6 декабря 2016 года Указом Президента Казахстана утверждена Концепция семейной и гендерной политики до 2030 года [5]. Концепция создана на основе Конституции РК, Стратегии «Казахстан-2050», программы «100 шагов», стратегии «Казахстан-2030», Конвенции ООН об устранении дискриминации в сторону женщин и других международных соглашений. Важная особенность данной концепции в том, что семья становится не просто объектом социальной защиты, но ее используют и как план для достижения гендерного равноправия.

Хотя соблюдаются все предписания и сдаются отчетные документы, в политических кругах присутствует традиционализм, который отбирает в политическую элиту только мужчин. Таким образом, женщины находятся вне политического пространства, что создает проблемы в равном строительстве социального общества. Наблюдается материальное неравенство среди мужчин и женщин. Экономическое положение женщин часто ниже экономического положения мужчин, в результате идет недоверие к женщинам в сфере бизнеса, и в тех отраслях, где образуется политическая элита. Хотя женщины могут получать высшее образование, но это не дает им гарантий для дальнейшего карьерного роста. Тем самым нарушается равенство граждан, меняются самосознание и ценности у женщин и мужчин, вновь появляются традиции и стереотипы, которые присутствовали еще в досоветское время.

В Национальном докладе РК «О выполнении международных обязательств в области защиты основных прав и свобод человека» [6] сказано, что в 2013 году на государственной службе женщин насчитывалось 48378 человек (55,7%) из 91077 человек; численность женщин в политической государственной службе составляло 10%, из них 3 женщины-министра из 19 работали в Правительстве Казахстана [7]. Комитет по статистике РК информирует, что доля женщин в Парламенте в 2011 году была 13,7%, в 2012 году поднялась на 4%, а в 2013 году стала 20,1%. К концу 2018 году по данным Агентства по делам государственной службы, общая численность государственных служащих насчитывает 91830 человек. Женщины составляют 50491 человек (56%) - то есть, их большинство. Но в роли руководителей процент не так высок – 39,5% (9569 из 24 209). Численность женщин на политической государственной службе на конец 2018 года по сравнению с 2013, упала на 0,7% и составила 9,3% [8]. Численность женщин в 2018 году в Парламенте равняется 22,1% (в Мажилисе – 27,1%, в Сенате – 10,6%).

Комитет по статистике информирует, что в 2018 году 27,9% от общего числа предприятий городской и сельской местностей руководились женщинами. 17,2% составила доля крупных предприятий, 32,4% - доля средних предприятий и 27,9% - малые предприятия. В сельском хозяйстве 56,9% мужчин заняты в сельском хозяйстве; число женщин в той же сфере – 43,1%. Доля женщин в промышленности и строительстве – 28,8%, доля мужчин – 71,2%. В области услуг мужская занятость составляет 44,4%; женская – 55,6%. Уровень безработицы в сельской местности среди женщин составляет 3,6%, среди мужчин – 1,9%; в городах доля женщин составляет 2,2%, мужчин – 1,6%. Руководителями структур высшего образования являются 20,5% женщин и 79,5% мужчин.

Центр исследования по гендерной экономике Университета Нархоз провел исследование и выяснил, что женщинам в Казахстане выплачивают зарплату на 35% меньшую, чем получают мужчины [9]. Согласно данным Всемирного экономического форума [10], в Казахстане право женщин на равную зарплату и профессиональный рост составляет 73% от прав мужчин, то есть только 27%. Самая высокая разница в оплате труда встречается на западе Казахстана - в Мангистауской (у мужчин – 365 808 тг., у женщин – 153 967 тг.), Западно-Казахстанской (у

мужчин – 198 440 тг., у женщин – 111815 тг.) областях и в городе Атырау (у мужчин – 364 650 тг., у женщин – 182 390 тг.). Самые низкие зарплаты у женщин наблюдаются на юге – в Жамбылской (у женщин 97803 тг., у мужчин – 123 673 тг.) и Туркестанской областях (у женщин – 93 588 тг., у мужчин – 119 125 тг.). В сферах образования, здравоохранения и социальных услуг заработная плата женщин почти равна заработной плате мужчин. В других сферах замечен высокий гендерный разрыв между зарплатами мужчин и женщин.

Замечено, что многие работодатели, в особенности мужчины, не слишком часто принимают на работу женщин. Это можно объяснить страхом упущенной выгоды. Работодатель крупной компании думает, что другим мужчинам легче объяснить и дать задания для выполнения. Вследствие этого, мужчиной-работником все будет сделано точно и без лишних деталей. Женщина же, может отвлекаться на различные события, уделять больше времени себе, нежели работе и от этого, работодатель может потерять хорошую прибыль. Также, причиной для отказа в работе женщине может быть ее будущая беременность. Например, женщина может проработать в компании один год, а потом родить ребенка и выйти в декрет; работодателю придется ей выплачивать декретный отпуск, и на ее место взять другого человека, при этом, выдавая заработную плату и ему. То есть, выходит двойной убыток, и естественно, работодателю это невыгодно, вследствие чего ему проще взять на работу мужчину. Женщины, имеющие детей дошкольного возраста, также попадают в «зону риска» при устройстве на работу, так как маленькие дети часто болеют и женщинам приходится брать больничные листы, которые надо оплачивать. Таким образом, падает производительность труда. Однако, стоит сказать, что в Казахстане работающий отец также может взять оплачиваемый отпуск для воспитания ребенка. Но такие случаи минимальны, обычно они относятся к неблагополучным семейным обстоятельствам.

Стоит сказать, что женщины параллельно с работой, также отдают все свои силы на воспитание детей и ведение домашнего хозяйства. То есть, гендерная политика расширила права женщин, но ничего не было сказано о мужских обязанностях. «Кормильцем» мужчина так и оставался, но не было сказано ничего о распределении обязанностей мужчин в домашней работе и воспитании детей. Таким образом, нет никаких программ, которые создают условия для сочетания рабочих, семейных и родительских обязанностей. Тем самым только женщина является объектом баланса между семьей и работой, что поднимает риски материнства и содействует неравному участию матери и отца в организации своей семьи.

В период с 2008 по 2018 года оформлено более 1,5 млн. брачных союзов. Показатели 2018 года улучшились на 0,7% если сравнить с 2017 годом, но первое полугодие 2019 года показывает спад зарегистрированных браков на 1,2%. В 2018 году молодоженов было 138876 пар, за первые несколько месяцев 2019 года зарегистрировали свои отношения 28204 пары. Алматинская область и город Алматы являются лидерами по регистрации брачных союзов; меньше всего насчитывалось в Северо-Казахстанской и Акмолинской областях [11].

Число бракоразводных процессов в 2018 году составило 54859 актов, что на 89 актов меньше чем было в 2017 году. За первые несколько месяцев 2019 года развелись 13160 пар, что меньше на 332 пары за тот же период 2018 года. Алматы и Алматинская область являются лидерами не только по заключению браков, но и по количеству разводов. Наименьшее число разводов в Кызылординской и Атырауской областях.

Несмотря на усилия Правительства в сторону семейной политики, общественность сама не заинтересована в ее развитии. В этом, в большей степени виноваты средства массовой информации, так как они практически не пропагандируют семейные ценности. Именно СМИ являются источником для появления моделей поведения в обществе. В основном, на многих телеканалах, в журналах и газетах, в Интернете, можно встретить тонну информации о политике, экономике, криминальных расследованиях, шоу-бизнесе, скандалах. В последнее время, особенно популярны скандалы, которые выдают высокий рейтинг для телевидения. С одной стороны, СМИ это транслирует и пропагандирует скандальное поведение. Но с другой стороны, без спроса не было бы предложения – общественность сама заинтересована в данной продукции. А передачи, содержащие семейные ценности обычно мало популярны. Хотя стоит отметить, что с марта по июнь 2019 года СМИ вели репортажи про многодетных матерей и пособия, выплачиваемые им за детей. Также, и со стороны научного сообщества нет интереса к семейной тематике. Это можно заметить при анализе защищенных диссертаций в Казахстане с 2008 по 2019 года [12].

Гендерная политика медленно, но развивается в Казахстане и поддерживается государством. Основными проблемами гендерной политики является малое количество женщин руководителей

на государственной службе, в политике и на рядовых предприятиях, несоотношение зарплат мужчин и женщин, проблема пособий для многодетных матерей, бытовое насилие и устойчивые стереотипы казахстанского общества.

Список использованной литературы

1. Конвенция о политических правах женщины, 1953.
2. Конвенция о гражданстве замужней женщины, 1957.
3. Смаилова А. Т. О реализации гендерной политики в Республике Казахстан. *Zakon.kz*. Интернет-ресурс: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
4. О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин. *Казахстанская правда* от 15 декабря 2009 г. № 294. Интернет ресурс: <https://www.zakon.kz/157149-gosudarstvennye-garantii-ravnykh-prav-i.html>
5. Концепция семейной и гендерной политики до 2030 года утверждена в Казахстане. *Zakon.kz*. Интернет ресурс: <https://www.zakon.kz/4836884-koncepcija-semejnoj-i-gendernoj.html>
6. Национальный доклад РК по правам человека защищен успешно. *Kazakhstan Today*. 2014. Интернет ресурс: https://www.kt.kz/rus/politics/nacionalnij_doklad_rk_po_pravam_cheloveka_zashtishten_uspeshno_1153595707.html
7. Жунусова А. Р., Коспаков А. М. Современное состояние гендерной политики Республики Казахстан. *Журнал «Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии»*. 2014.
8. Сколько женщин в Казахстане занимают руководящие должности на госслужбе. *Forbes Woman*. 2019. Интернет ресурс: https://forbes.kz/woman/jenschinyi_u_vlasti_1555046103/
9. Исследование: женщины в Казахстане зарабатывают на треть меньше, чем мужчины. *InformБюро*. 2019. Интернет ресурс: <https://informburo.kz/novosti/issledovanie-zhenshchiny-v-kazahstane-zarabatyvayut-v-tri-raza-menshe-chem-muzhchiny.html>
10. ИНДЕКС ГЕНДЕРНОГО РАЗРЫВА ПО ВЕРСИИ ВСЕМИРНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ФОРУМА. 2018. <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info>
11. Семейная политика. Справочная информация в сфере семейной политики. Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан. Интернет ресурс: <http://qogam.gov.kz/ru/kategorii/semeynaya-politika>
12. Ж. Искакова. Государственная семейная политика Казахстана: анализ текущего состояния и тенденции развития. *Казахстан-Спектр* №4. 2019.

МРНТИ 11.02.42

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.33>

Кусаинов Д.У.¹, Сейтахметова Н.Л.², Нуров М.М.¹, Куттыбеккызы Г.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

²Институт философии, политологии и религиоведения МОН РК

г.Алматы, Казахстан

СОЦИОЛОГИЯ РЕЛИГИИ: ЭВОЛЮЦИЯ И НОВЕЛЛЫ ЕЕ ПРЕДМЕТА

Аннотация

Социология религии – это сложное социальное явление. Религия имеет различные социальные проявления, все зависит от того, с какими социальными процессами она взаимодействует. Социология религии исследует место и роль религии в обществе, ее развитие религии и отношение различных социальных и национальных общностей к религии, функции религии, типы религий, внутреннюю структуру, религиозные организации. Он не обязуется отвечать на вопрос об истинности или ложности некоторых положений вероучения, религиозных догм. Также объективное исследование может включать как количественные методы (опросы, опросы, демографический и переписной анализ), так и качественные подходы, такие как наблюдение за участниками, проведение интервью и анализ архивных, исторических и документальных материалов. Исследователи, которые изучают социологию религии, выполняют жизненно важную функцию, помогая широкой общественности осмысливать рост религиозных тем и влияний на всю сферу человеческой деятельности. Данная статья публикуется по научно-

исследовательскому проекту «Исламоведение как диалогический проект гуманитарной науки: дискурс и прaxis Казахстана и Франции».

Ключевые слова: социология религии, церковь, ислам, исламский фактор, поликонфессиональность.

Д.Ө. Құсайынов¹, Н.Л. Сейтахметова², М.М. Нуров¹, Г. Құттыбекқызы¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

*²Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясы Философия және саясаттану, дінтану Институты
Almaty, Kazakhstan*

ДІН ӘЛЕУМЕТТАНУЫ: ОНЫҢ ПӘНІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ ЖӘНЕ НОВЕЛЛАЛАРЫ

Аңдатпа

Дін әлеуметтануы – күрделі әлеуметтік құбылыс. Дін түрлі әлеуметтік көріністерге ие, барлығы оның қандай әлеуметтік процестермен өзара әрекеттесуіне байланысты. Дін әлеуметтануы қоғамдағы діннің орны мен рөлін, оның дін дамуы мен түрлі әлеуметтік және ұлттық қауымдастықтардың дінге қатынасын, дін функцияларын, дін типтерін, ішкі құрылымды, діни ұйымдарды зерттейді. Ол дін ілімінің кейбір ережелерінің, діни догмалардың ақиқаты немесе жалған болуы туралы сұраққа жауап беруге міндеттенбейді. Сондай-ақ объективті зерттеу сандық әдістерді (сауалнамалар, сауалнамалар, демографиялық және санақ талдауы), сондай-ақ қатысушыларды бақылау, сұхбаттар өткізу және мұрағаттық, тарихи және құжаттық материалдарды талдау сияқты сапалық тәсілдерді қамтуы мүмкін. Дін әлеуметтануын зерттейтін зерттеушілер кең жұртшылыққа діни тақырыптардың өсуі мен адамзат қызметінің барлық саласына әсерін ұғынуға көмектесіп, өмірлік маңызды функцияны атқарады. Бұл мақала «Исламтану гуманитарлық ғылымның диалогтық жобасы негізінде: Қазақстан мен Францияның дискурс және прaxisі» ғылыми-зерттеу материалдары бойынша жарияланады.

Түйін сөздер: дін әлеуметтануы, шіркеу, ислам, ислам факторы, поликонфессиялық.

Kussainov D.U.¹, Seitakhmetova N.L.², Nurov M.M.¹, Kuttybekkyzy G.¹

¹Abay Kazakh National Pedagogical University

*²Institute of Philosophy, Politology and Religion of MES RK
Almaty, Kazakhstan*

SOCIOLOGY OF RELIGION: EVOLUTION AND SHORT STORIES OF ITS SUBJECT

Abstract

The sociology of religion is a complex social phenomenon. Religion has various social manifestations, it all depends on what social processes it interacts with. The sociology of religion studies the place and role of religion in society, its development of religion and the attitude of various social and national communities to religion, the functions of religion, types of religions, internal structure, and religious organizations. He does not undertake to answer the question about the truth or falsity of certain provisions of a creed or religious dogmas. Objective research can also include both quantitative methods (surveys, demographic and census analysis) and qualitative approaches, such as observing participants, conducting interviews, and analyzing archival, historical, and documentary materials. Researchers who study the sociology of religion perform a vital function in helping the general public understand the growth of religious themes and influences across the entire field of human activity. Published by the research project «Islamic Studies as a dialogical project of humanitarian science: discourse and praxis of Kazakhstan and France».

Keywords: sociology of religion, Church, Islam, islamic factor, poly-confessionalism.

Введение. В современном обществе все большее значение приобретает религиозный фактор и состояние межконфессиональной гармонии. В этих условиях социологическое исследование

этих процессов приобретает особенно важную роль. Специфика социологического изучения религии заключается в том, что ее предметом является не сама религия в ее содержательном многообразии, а то, какие функции она выполняет в обществе, почему она возникает и существует, что заставляет людей объединяться в религиозные группы. Она изучает сложные отношения, существующие между религиозной традицией и непосредственным религиозным опытом верующих, а также специфику сакрального в различных обществах и культурах.

В современной науке социологический подход определяет религию как социальный феномен, как важный структурный компонент общества. Социология религии исследует обращение различных социальных и национальных групп к религиозному мировоззрению, типам религиозности, взаимоотношению религии и атеизма [1 с.265].

Если рассматривать предмет, объект и эволюцию социологии, то изучение религии базируется на общесоциологической теории и методологии социального познания. Религия, как объект изучения, рассматривается во всех многообразных отношениях и взаимодействиях, в единстве теории и практики, объективного и субъективного.

Предмет социологии религии сегодня продолжает свое развитие и становление. В современной литературе существует несколько подходов к проблеме определения предмета социологии религии: во-первых, предметом изучения социологии религии являются социальные условия, вызвавшие к жизни религию, а также место и роль религии в функционировании и развитии социальной системы. Во-вторых, предметом изучения социологии религии является религиозность. В-третьих, предметом социологии религии является социальное развитие религии, социальные закономерности ее возникновения и функционирования, социальная структура религии и взаимодействие ее элементов, роль и место религии в социальной системе, а также влияние религии на другие элементы социальной системы. В-четвертых, предметом исследования являются взаимоотношения религии и ее социальных функций, закономерности влияния общественных отношений на религию, ее обратное влияние на общественную жизнь. В-пятых, основным предметом изучения является религия как социальный феномен.

Несомненно, что предмет социологии религии может быть определен из предмета социологии вообще. Если согласиться с тем, что предметом социологии являются общественные отношения, то логично было бы понимать предмет специальной социологической теории – социологии религии – как специфический тип общественных отношений, связанный с религией как социальным феноменом.

По нашему мнению, предметом социологии религии являются социально-религиозные отношения, возникающие между людьми относительно их места и роли в социальной подсистеме «религия», структуры и функций этих отношений, взаимодействия с другими социальными отношениями [2 с.205].

Изучение религии как социального явления возникает тогда, когда наука об обществе, его развитии и функционировании достигает достаточно высокого уровня.

Методология. В данной статье использован диалектический метод. Кроме того, был применен метод социологического анализа проблем становления и развития, новых реалий социологии религии, диалектической взаимозависимости и взаимодействия методов: теоретического и эмпирического, историко-логического, индукционного и дедукционного и др.

Результаты. Теория обмана, впервые сформулированная философом Б. Спинозой, стала существенной чертой понимания корней религии. Согласно этой теории, религия является результатом обмана простых людей в интересах духовенства, монархии и недостаточного образования людей. С точки зрения социологии религия впервые рассматривается в работах Гегеля, Л. Фейербаха, К. Маркса и Ф. Энгельса. Взгляды этих мыслителей на понятие происхождения религии различны, но их объединяет одна общая особенность – усердие установить связь между религией и государством. Гегель выявляет противоречия между религией и государством; доказывает связь религии с гражданскими правами и свободами; обосновывает неучастие религии в сфере влияния государственным решениям; считает, что религиозное поклонение (культ) закладывает основы общественного порядка и подчинения, смирения [3 с.159].

Важные шаги в поисках научного обоснования феномена религии были сделаны основоположником социологической науки О. Контом. Он раскрывает особую роль религии в обществе, разделяя ее на два типа: общественную и частную. Сущность религии – служить благу человечества, его единству. О. Конт проложил путь к возникновению социологии религии как научной дисциплины, прежде всего содействуя установлению понимания религии как необходимого компонента общества.

В конце XIX в. социология религии выделяется как самостоятельная отрасль знания, основателем, который является М. Вебер. Он считал, что духовные ценности могут быть колоссальной силой, влияющей на социальные изменения. Также, он рассматривал религию как фактор, влияющий на развитие экономики.

Основатель французской социологической школы, социолог Э. Дюркгейм создал концепцию социологии религии, основанную на ее понимании как социального факта и структурного элемента любого общества. Э. Дюркгейм сопоставлял религию с общественным сознанием, а религиозное сознание считал основой обеспечения целостности любого общества, т. е. развитие и укрепление религиозных убеждений в обществе гарантирует устойчивость социальной системы.

В 60-70-е гг. XX в. в Соединенных Штатах сложилось феноменологическое направление в социологии религии (П. Бергер, Т. Лукман и др.), которое рассматривает общество и его социальные институты как продукты интереса к сознанию людей.

Следовательно, в социологии религии нет единого общепринятого понятия о происхождении, процессе развития и функционировании религии в обществе. На сегодняшний день социология религии – это дисциплина, в которой свойственно плюрализм теоретических подходов к религии как социальному явлению [4 с.42].

Хотелось бы раскрыть функции социологии религии. Структурно-функциональный подход к религии уходит своими корнями в работу Э. Дюркгейма. Э. Дюркгейм утверждал, что религия – это, в некотором смысле, празднование и даже (само) поклонение человеческому обществу. Исходя из этого подхода, Дюркгейм предположил, что религия имеет три основные функции в обществе: она обеспечивает социальную сплоченность, чтобы помочь поддерживать социальную солидарность посредством общих ритуалов и верований, социальный контроль для обеспечения соблюдения религиозных моральных норм и норм, чтобы помочь поддерживать соответствие и контроль в обществе, и она предлагает смысл и цель для ответа на любые экзистенциальные вопросы. Далее, Дюркгейм поместил себя в позитивистскую традицию, имея в виду, что он считал свое исследование общества беспристрастным и научным. Его глубоко интересовала проблема того, что связывает сложные современные общества воедино. Один из основателей социологии религии М. Вебер рассматривал потребности исследования, анализа функциональной деятельности религии в обществе как важнейшее условие превращения социологии религии в специальную науку.

Функции религии в основном подразделяется на ряд направлений. Первое направление функции религии — мировоззренческая деятельность. Совокупность систематизированных знаний о состоянии родных людей, их сообществ, о мире и месте людей. Религия - это сила, которую Бог создал как мир, так и человек, то есть абсолютная сила. Мир и человек и их жизнь говорят, что только те абсолютны и в конечном итоге будут зависеть от того, что они будут абсолютно зависимы. Таким образом, религия создает религиозный облик мира, религиозный образ, религиозную картину. Вторым направлением деятельности (функцией) религии является оценочная деятельность. Религиозное сознание, как и другие формы общественного сознания, формирует свою систему дневников, таких как, например, общечеловеческое (этическое) сознание, художественное (эстетическое) сознание, правовое сознание. К системе относятся, прежде всего, изображения, принципы, нормы семьи, ее членов и родных. Затем – традиции племен, стран, народов и даже народов, считающиеся священными, мужественные подвиги предков и заветы великих личностей прошлого. Третье направление (функция) деятельности религии - регуляторная деятельность. Религиозное сознание, как и правовое сознание общества, регулирует отношения одного и того же человека, людей к ассоциациям, богослужения людей, отношения людей к государству, то есть все отношения людей от рождения до смерти. В основе этого регулирования лежит понятие о ценности, о которой говорится в настоящем религиозном сообществе. Четвертым направлением деятельности (функцией) религии является деятельность компенсационных служб. Следующая функция деятельности религии заключается в деятельности группировки. Исповедующие единую религию или вероисповедания люди для определенных целей подразделяются по группам. Это, несомненно, в первую очередь вызвано необходимостью, прежде всего, сохранения самих этносов, не смешивания с другими этносами и тем, что для этого необходимо создавать свои собственные государства, защищать и укреплять их [5 с.153].

Дискуссия. Важно отметить, что функции и роль религии в обществе всегда исторически изменялись и зависели от существующей политической системы страны и других факторов. Это наглядно иллюстрирует современное состояние религии в казахстанском обществе, где появилось много религиозных объединений и организаций. Религиозная организация - это, конечно, одна из самых авторитетных организаций для верующего человека. Религия может спасти человека,

изменить его, дать ему шанс на новую жизнь. Но сегодня проблема социального воздействия религии и религиозных организаций на массы особенно актуальна. Поэтому правительство Казахстана регистрирует религиозные объединения таким образом, чтобы они вели свою деятельность в строгом соответствии с казахстанским законодательством.

В отсутствие четко определенных морально-этических принципов и норм в обществе представители многочисленных религиозных конфессий, как традиционных для Казахстана ислама и православия, так и различных сект, стремятся заполнить образовавшийся вакуум. Эти организации представляют опасность как для личности, так и для общества. Под влиянием таких групп человек теряет способность быть самостоятельным в объективном мировоззрении. Легко представить себе, какую опасность представляет общество (или группа людей) для общества, попавшего под влияние любой из этих сект.

На наш взгляд, главная из них – это неудовлетворенность человека самим собой; старый образ жизни; система ценностей; социальная ориентация; психологический кризис личности. В современном обществе проблемы неудовлетворенности отношениями между личностью и коллективом, в рамках которых происходит ее трудовая и социальная деятельность, весьма актуальны. Человек, который выпадает из коллектива, представляет собой так называемую «группу риска». Умелый отбор человека из «группы риска» из общей массы прохожих является первым условием успеха среди проповедников секты. Возможные последствия пребывания в секте обычно можно описать как негативное влияние на материальное, семейное и психологическое положение приверженца. Происходит своеобразное замыкание круга общения, интересов и всей реальной жизни человека в сфере деятельности секты, утрата духовных ценностей или их полное переосмысление, выработка новых, “реальных, правильных” взглядов на жизнь, как самого человека, так и общества в целом.

Сегодня мир рассматривает свободу вероисповедания, право свободного выбора вероисповедания. Человек имеет право свободно исповедовать свою веру, если она не причиняет вреда другим людям.

Выводы. Религиозность в Республике Казахстан весьма разнообразна. Существует множество различных конфессий, каждая из которых базируется на определенном контингенте верующих, множество мечетей и православных храмов, возрождение церкви, насыщение рынка религиозной литературой, масса церковных праздников и обрядов, обращение к религии, ее ценностям, восстановление храмов – вот те утверждения, которые присущи сегодняшней религиозной жизни.

Тем не менее, наличие различных религиозных конфессий и активизация деятельности мечетей и церкви пока не раскрывают уровень религиозности казахстанского общества. Религиозность – довольно сложное явление. Она измеряется не только количественными, но и качественными показателями, которые указывают на разные формы проявления религиозности у разных людей. Ярким примером этого является представление верующих о Боге, поскольку именно он является доминирующей религиозностью.

Сегодня религиозность в Республике Казахстан проявляется не столько на уровне мировоззрения, в объяснении картины мира, сколько на уровне удовлетворения духовно-нравственных потребностей человека, в соблюдении семейных и бытовых традиций, религиозном общении, уходе от жизненных конфликтов и повседневных потребностей, объяснении смысла и ценности жизни. Религия указывает верующим путь к спасению, призывает к искуплению грехов и терпению, дает надежду на небесное блаженство после смерти. Кроме того, она объясняет явления общественной жизни.

Литература:

1. Волков Ю.Г., Нечипуренко В.Н., Попов А.В., Самыгин С.И. *Социология: курс лекций.* – Ростов-н/Д: Феникс, 2015. – 511 с.
2. Артемьев А.И. *Религиоведение: учебное пособие.* – Алматы: Бастау, 2016. – 410 с.
3. М.С. Орынбеков. *Эволюция религиозности в Казахстане.* – Алматы: Олке, 2015. – 318 с.
4. Радугин А.А. *Введение в религиоведение: теория, история и современные религии.* – М.: Центр, 2017. – 84 с.
5. Ерескова Т.В. *Социология религии: курс лекций.* – Донецк: Нордкомпьютер, 2015. – 276 с.

М.О. Жұмағұлов¹, Сейсен Н.Б.¹

¹*Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті (Алматы қ., Қазақстан)*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫ

Аннотация

Ғылыми мақалада жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселелері зерделенеді. Құқықтық мәдениет қазақстандықтардың дүниетанымына құндылықтық мән беретін және халықтың құқықтық санасын қалыптастырудың негізі болып табылатын құбылыс ретінде қарастырылады. Жастардың құқықтық мәдениеті - олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес, құқықтық мәдениет элементтерін қоғамдағы шынайы құбылыс ретінде қабылдауды мақсат ететін, арнайы ұйымдастырылған педагогикалық әрекет. Сондықтан, жастардың құқықтық мәдениеті жалпы мәдениеттің элементі ретінде сол жастардың құқықтық санасын қалыптастыру мен дамытудың нәтижесі болып табылады. Жастардың құқықтық мәдениетінің бөлігі ретіндегі құқықтық сананы арттыру мәселелерін шешу үшін құқықтық тәрбиенің тиімділігі мен сапасы мәселесіне көп көңіл бөлу қажет.

Түйін сөздер: құқықтық тәрбие, құқықтық сана, жастар, қоғамдық сана, мемлекеттік саясат, құқықтық мәдениет жүйесі.

М.О. Жұмағұлов¹, Сейсен Н.Б.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет им. Абая, (Алматы, Казахстан)*

ПРАВОВОЕ СОЗНАНИЕ МОЛОДЕЖИ В СИСТЕМЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В научной статье изучаются вопросы формирования правовой культуры молодежи. Правовая культура рассматривается как явление, которое придает ценностное значение мировоззрению казахстанцев и является основой формирования правового сознания населения. Правовая культура молодежи - специально в соответствии с их возрастными особенностями организованная педагогическая деятельность, направленная на восприятие элементов правовой культуры как истинного явления в обществе. Поэтому правовая культура молодежи как элемент общей культуры является результатом формирования и развития правового сознания данной молодежи. Для решения вопросов повышения правового сознания как части правовой культуры молодежи необходимо уделять большое внимание вопросам эффективности и качества правового воспитания.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовое сознание, молодежь, общественное сознание, государственная политика, система правовой культуры.

LEGAL CONSCIOUSNESS OF YOUTH IN THE SYSTEM OF LEGAL CULTURE OF KAZAKHSTAN

M.O. Zhumagulov¹, Seisen NB.¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The scientific article examines the formation of legal culture of young people. Legal culture is considered as a phenomenon that attaches value value to the worldview of Kazakhstanis and is the basis for the formation of legal consciousness of the population. Legal culture of youth is a specially organized pedagogical activity, in accordance with their age characteristics, aimed at the perception of elements of

legal culture as a true phenomenon in society. Therefore, the legal culture of youth as an element of General culture is the result of the formation and development of legal consciousness of this youth. To address the issues of raising legal awareness as part of the legal culture of young people, it is necessary to pay great attention to the effectiveness and quality of legal education.

Keywords: legal education, legal consciousness, youth, public consciousness, state policy, legal culture system.

Кіріспе

Құқықтық мәдениет қазақстандықтардың дүниетанымына құндылықтық мән беретін және халықтың құқықтық санасын қалыптастырудың негізі болып табылатын құбылыс ретінде қарастырылады. «Құқықтық және азаматтық қоғам тек оның мүшелері болып табылатын субъектілердің құқықтық мәдениет пен әлеуметтік, зияткерлік дамудың жоғары деңгейіне жеткен кезде ғана өміршең болуы мүмкін...» [1; 226.]. Ал, қазіргі уақытта Қазақстан қоғамында нормативтік қатынастар өте вариативті түрде қабылданып, халықтың мінез-құлқын заңға мойынұсынушы деңгейде деп айтуға келмейді. Қазіргі уақытта қазақстандықтар арасында жаппай сананың ерекше күйі қалыптасып, кеңінен таралу үстінде. Оған білім дағдарысы, ғылымның бұрмалануы, ырымшылдық, табиғи қажеттіліктерді қанағаттандыруға талпыныс, моральдық нормалардың құлдырауы тән.

Дәстүрлі түрде қазақстандықтардың құқықтық санасын нигилистік деп сипаттауға да болады. Құқық саласының мамандары да, әлеуметтанулық зерттеулермен айналысатын мамандар да заңдарды елемей үрдісін, оларға бағынудан жалтаруға ұмтылуды және құқықтық нормаларды ашық бұзуды қазіргі қоғам жастарына тән қылық деп атап өтуде. Бұл жағдай қоғамның тұрақты, болжамды дамуына кедергі жасайды, оның қауіпсіздік ұстанымдарын бұзады, экономикалық дамуды тежейді, бұқара халық арасында алаңдатушылық пен қылмыс алдындағы қорқыныштың артуына ықпал етеді, толеранттылыққа негізделген қоғамдық қатынастарды қалыптастыруды тежейді.

Тәуелсіз ел қоғамында осы қоғамдық қатынастарды реттеудің дұрыс емес тетігін таңдауда, құқықтық нормаларды вариативті түсінуде құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің теріс жақтары қалыптасты. Жалпы Қазақстан халқының құқықтық мінез-құлқы заңды мінез-құлықтан ауытқығандығы байқалады. Құқық субъектілері болып табылатын қазақстандық жастар туындаған құқықтық қатынастарды реттеуде заңсыз шешімдерді жиі қабылдайды. Бұл фактілерді құқықтық статистика мәліметтері дәлелдеуде. Мысалы, 2019 жж. қылмыс жасаған азаматтардың жалпы саны 99508 адам болып тіркелсе, оның 2824 кәмелет жасына толмағандар (2395 мектеп оқушылары) [2]. Жалпы сот тәжірибесінде үкім шығару сәтіндегі оның сипаттау-дәлелдеу бөлігінде кәмелет жасына толмаған жастардың құқық нормаларын дұрыс емес түсінуі туралы мәліметтер бар. Сондықтан әлеуметтану ғылымы аясында құқықтық мәдениетті, оның ішінде құқықтық сананы зерттеу қажеттілігі зерттеулердің теориялық және тәжірибелік маңыздылығын анықтайды.

Негізгі бөлім. Тұлғаның құқықтық мәдениеті.

Алматы қаласы Қазақстан Республикасының ең ірі мегаполисі және де халық үлесінің әр түрлі категорияларының топтасқан жері. Статистика ақпараттарында қала тұрғындарының саны 2000000 деп көрсетілген. Сол халық санының 700 мыңға жуығы немесе 30 пайызы - жастар. «Алматыэлектротранс» көлік компаниясының басшылығының 2019 жылғы мәліметтері бойынша, Алматы қаласы бойынша 30% қала тұрғындары жол ақысын төлемейді. Бұл нақты көрсеткіш мәдени инфраструктурасы дамыған, жоғары білім беру орталығында құқықтық мәдениет деңгейін анықтауға септігізін тигізер ақпарат.

Қазақстанның құқықтық мәдениеті әлеуметтік-саяси феномен ретінде – жалпыға ортақ, ерекше және дара бірліктегі күрделі құбылыс [3; 182б.]. Қазіргі жас ұрпақтың құндылық бағдарлары қоғамның даму келешегін анықтайды. Сондықтан жастардың бастан кешірген оқиғалары оның барлық өміріне әсер етіп, қоғамдағы құндылықтар болашақта талай өзгеруде. Алдағы уақытта жастар әлеуметтік өгерістердің бастамашысына айналып, өсіп-жетілу кезінде қалыптасқан құндылықты бағдарларды алға қойып, жүзеге асыратын болады.

Құнды бағдарлар тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандырудың мәні, мақсаттары мен құралдары ретінде қарастыруға болатын материалдық және рухани игіліктердің жиынтығы болып табылады [4; 162б.]. Әлеуметтану ғылымында құндылықтық бағдарлардың әртүрлі әлеуметтік топтар мен қауымдастықтар арасында таралуы зерттеліп, жастар тобы ерекше назарға алынууда. Олардың өмір кезеңдерінде құқықтық мәдениеті деңгейінің өсіп, азаматтық қоғамға тән құндылықтық бағдарларының қалыптасуы құқықтық мемлекеттің қалыптасуының негізі.

Қазақстан жастарының құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің қалыптасуына мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың идеологиялық жұмысы, әлеуметтік саяси хал-ахуал, жастардың өмірлік тәжірибесі, заң шығарушы, құқықты жүзеге асырушы және құқық қорғау органдарының қызметі, отбасы, мектеп, орта және жоғары оқу орнында оқыту мен тәрбиелеу ісі, бұқаралық ақпарат құралдары мен насихат қызметі маңызды мәнге ие.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, 2019 жылы 14 пен 28 жас аралығындағы жастар саны 3830 536 адамды құрады. Яғни, жастар – бұл демографиялық ұғым. Жастық шақ – белгілі бір жас кезеңі, балалық шақ пен ересектік арасында жатқан адамның жетілуі мен даму кезеңі. Ағылшын ғалымы Саймон Фрис «Жастар әлеуметтануы» атты еңбегінде осы ұғымның екі критерийін ұсынады: алғашқысы – балалық шақтан ересек адамға және екіншісі – жауапсыздық кезеңнен жауапкершілігі мол мінез-құлық кезеңіне көшу [5; 130].

Әлеуметтену тұрғысынан жастарды зерттеудің 3 тәсілін бөліп қарастырады: 1) сыни-айыптаушы немесе теріс көзқарасты (жастарды «адасқан», «абыржыған», «енжар», «кешіккен» ұрпақ деп атайтын әлеуметтанушыларға тән тәсілдеме); 2) жастарды асыра мақтау мен мінсіздігін алға тартуда көрінетін шаттанған-оптимисттік тәсілдеме; 3) нақты тарихи-әлеуметтік жағдайларды ескере отырып, жастардың тіршілік ортасындағы тарихи-әлеуметтік жағдайларды ескере отырып, олардың қалыптасуы мен дамуын зерттейтін ғалымдарға тән ғылыми көзқарас. И.С. Конның жастарға берген анықтамасында былай делінген: «Жастар – жас сипаттамаларының, әлеуметтік жағдай мен әртүрлі әлеуметтік-психологиялық қасиеттер ерекшеліктерінің жиынтығы негізінде бөліп қарастырылатын әлеуметтік-демографиялық топ. Жастық шақ өмірдің белгілі-бір сатысы, кезеңі ретінде биологиялық тұрғыда әмбебап келеді, бірақ оның нақты жас шектері, онымен байланысты әлеуметтік мәртебесі және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерінің әлеуметтік-тарихи түбірі бар және олар қоғамдық құрылымға, мәдениетке және әлеуметтендірудің осы қоғамға тән заңдылықтарына байланысты» [6; 152]. Бұл анықтама ғалымдар арасында кең таралып, қолданысқа енгізілді.

Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру дегеніміз – олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес, құқықтық мәдениет элементтерін қоғамдағы шынайы құбылыс ретінде қабылдауды мақсат ететін, арнайы ұйымдастырылған педагогикалық әрекет [7; 197б.].

Жастардың құқықтық мәдениеті жалпы мәдениеттің элементі ретінде сол жастардың құқықтық санасын қалыптастыру мен дамытудың нәтижесі болып табылады. Өзара байланыстар, яғни жастардың басқа адамдармен қарым-қатынас жүйесі және сол қатынастың мазмұнының байлығы жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырады.

Қоғамдық сана мен құқықтық сана

Қоғамдық сананың әртүрлі нысандары бар, олар арқылы адамдар қоршаған ортаны сезінеді. Бұған саяси, адамгершілік, ұлттық, эстетикалық діни сана жатады. Қоғамдық санаының бір түріне құқықтық сана да жатады. Құқық теориясында құқықтық сана құрылымы құқықтық психология мен құқықтық идеологиядан тұрады.

Құқықтық сана – бұл біздің қоғамда болып жатқан көптеген күрделі және серпінді үдерістерді сипаттайтын заңды маңызы бар мінез-құлықтың ішік, жеке реттеушісі. Ол көптеген теориялық постулаттарды қайта жаңғыртуды, бүгінгі күнгі қазақстандық заңгерлердің, әлеуметтанушы ғалымдардың мұрасын, соның ішінде құқықтық тәрбие мен құқықтық сананың нысандары, әдістері мен жүйелері мәселелерін шешуге арналған ғылыми еңбектерін терең зерделеуді қажете етеді.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңіндегі құқықтық сана мәселесіне зерттеу сөзсіз өзекті мәнге ие. Қазіргі ғылымда құқықтық сана мен құқықтық тәрбиенің жалпы теориясының негізі қаланды. Олардың қатарында ресейлік және қазақстандық бірқатар авторлардың жұмыстары аса құнды. Мысалы, А.С. Ибраеваның пікірінше, құқықтық мәдениет – бұл құқықтық актілердің жетілдірілуінің қол жеткізілген деңгейінен, құқықтық және құқық қолданушылық қызметтің деңгейінен, құқықтық сананың және тұлғаның құқықтық дамуынан, сонымен қатар оның мінез-құлқының еркіндігі мен қоғамдық дамуға және қоғамның өмір сүру жағдайын қолдауға ықпал ететін мемлекет пен тұлғаның өзара жауапкершілігі деңгейінен көрініс табатын қоғамның құқықтық өмірінің сапалы жағдайы [8; 134 б.]. Яғни, құқықтық сана құқықтық мәдениеттің құрамдас бөлігі, әлеуметтік сананың бір түрі бола тұра, ол қоғамдық қатынастарды құқықтық реттудің ажырамас элементі ретінде әрекет етеді.

Құқықтық тәрбиенің мақсаты - жастарды мемлекет заңдары мен қоғамда өмір сүру ережелерін құрметтеуге, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзбеушілікке, қоғамдық тәртіпті сақтауға тәрбиелеу болып табылады [7; 195б.]

Когнитивті, эмотивті және конативті компоненттерді қамтитын үш деңгейлі білім беруге әлеуметтік бағдар, азаматтық белсенділікті әлеуметтік талдаудың мүмкін ең оңтайлы тұжырымдамалық негізі болып табылады. Оқу орындарында құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмысының жүйесі білім беру технологияларын, оқу іс-әрекетінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды, жеке тұлғаға бағдарланған амал, жобалар әдісі және т.б. қолдану арқылы жүзеге асырылады [7; 197б.]

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2007 жылы 28 ақпандағы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды ерекше атап өтті. Құқықтық мәдениет саласындағы қызмет Қазақстан Республикасында Тәуелсіздік жылдарынан бері жүйелі түрде жүргізіліп келеді. Жастардың құқықтық санасын қалыптастыруға септігін тигізер бірқатар маңызды нормативтік-құқықтық құжаттар қатарына: «Жастар арасында бейбітшілік, халықтар арасындағы өзара құрмет пен өзара түсіністік идеяларын тарату туралы» БҰҰ Декларациясы (Бас Ассамблеяның 1965 жылғы 07 желтоқсандағы №2037 (XX) қарарымен қабылданды), 1989 жылдың 20 қарашасында БҰҰ БАС Ассамблеясының «Бала құқықтары туралы Конвенциясы» (1994 жылы Қазақстан Республикасымен ратификацияланды). 2002 жылы 08 тамызда Қазақстан Республикасында қабылданған «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары» туралы Заңы; 2004 жылы 07 шілдеде «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заң және осы жылы 09 шілдеде қабылданған «Кәметке толмағандар арасында құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын-алу туралы» Заңы, «Волонтерлік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 30 желтоқсандағы № 42-VI Заңы және де «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 қаулысы жатады.

Қоғамдық өмірдің кез-келген құбылысы міндетті түрде адамның санасы арқылы өтеді. Бұл мемлекеттік-құқықтық құбылыстарға да қатысты. Жеке индивидтің, адамдар тобының немесе жалпы қоғамның санасында көрініс тапқан мемлекеттік-құқықтық құбылыстар оң немесе теріс бағасын алады [9; 344 б.].

Құқықтық сана азаматтық қоғамның ішік құрылымын құрайтын мынадай жағдайларда қалыптасатын жүйелі құбылыс болып табылады:

- Экономикалық қатынастар;
- Әлеуметтік-мәдени қатынастар;
- Жеке таңдаумен, саяси және мәдени мүдделермен байланысты қатынастар.

Жоғарыда айтылған тұжырымдардың нәтижесі негізінде азаматтық қоғамның қалыптасу үдерісіндегі жастардың құқықтық санасы екі деңгейде көрініс табады. Біріншіден, объективті деңгей – қоғамның реттеушілік қызметінің әлеуметтік-нормативтік жүйесі ретінде, екіншіден, субъективті, яғни құқықтық сананың түрлі типологияларын негіздейтін мінез-құлықтың әлеуметтік маңызы бар стратегиясы ретінде.

Қорытынды

Сонымен, жастар – бұл өзінің бастамашылдығымен және қоғамға кері әсер ету қабілетімен ерекшеленген әлеуметтік объект. Сондықтан да жас адамның құқықтық санасын төмендететін факторларды, сондай-ақ оны өзгертетін жаңа үрдістердің әсері туралы, жас азаматтармен құқықтық тәрбие жұмысының тиімді нормалары, құралдары мен әдістері қандай деген мәселені қарастыру маңызды.

Жастардың құқықтық санасы – әлеуметтік-құқықтық шындықтың әртүрлі элементтерін көрсететін күрделі идеологиялық және психологиялық кешен. Ол құқықтық көзқарастар мен ойлар, құқықтық білімдер, құқықтық қажеттіліктер, мүдделер мен ұстанымдар, сондай-ақ жас ұрпақтың мемлекеттік-құқықтық мұраттары.

Жастардың құқықтық мәдениетінің бөлігі ретіндегі құқықтық сананы арттыру мәселелерін шешу үшін құқықтық тәрбиенің тиімділігі мен сапасы мәселесіне көп көңіл бөлу қажет. Құқықтық тәрбие деп мемлекеттің, оның органдары мен қызметкерлерінің, қоғамдық ұйымдар мен ұжымдарының жастардың құқықтық санасын қалыптасыру және арттыру жөніндегі мақсатты жүйелі қызметін түсінуді айтады. Құқықтық тәрбие туралы ұсынылған тезисті толық ашып көрсететін болсақ, ол құқықтық білім беру, заңды тәжірибе, өзін-өзі тәрбиелеу есебінен жүзеге асырылады. Өзін-өзі тәрбиелеу әрбір жас адамның құқыққа деген терең құрметін, өздігімен білім

алу, дербес талдау арқылы және жеке тәжірибеде құқықтық нұсқамаларды қатаң ұстану қажеттілігі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Савельева Е.А. Гражданская активность молодежи: варианты концептуализации понятия // Вестник РУДН. Серия «Социология». — 2013. — № 2., 21-31
2. Қазақстан Республикасы бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті // <http://pravstat.prokuror.gov.kz/kaz/kszhaek/komitet-kyzmeti/talduu-mlimetteri>
3. Г.Р. Абсаттаров Правовая культура: Характеристики и специфика (на примере современного Казахстана) // Вестник РУДН, серия Социология, - 2014. - № 2, 181-189
4. Сурина И.А. Ценностные ориентации // Знание понимание умение. 2005. №4. С.162-164
5. Шайхетдинов М. А. Молодежь как субъект правовых отношений // Молодой ученый. — 2017. — №41. — С. 129-131. — URL <https://moluch.ru/archive/175/45985>
6. Суртаев В.Я. Молодежь и культура – СПб.: Изд-во СПб. Гос. университета культуры и искусств, 1999. – 224с.
7. Нарықбай Р.Т. Жастардың құқықтық мәдениеті // Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы, №3 (51), 2016ж. – 194-198бб.
8. Ибраева А.С. Теория государства и права: учебное пособие / А.С. Ибраева. - 2-е изд., испр. и доп. - Алматы: Жеті жарғы, 2006. - 424 с.
9. Морозова Л.А. Теория государства и права. Учебник. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Российское юридическое образование, 2010.- 384 с.

МРНТИ 11.25.31

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.35>

Абхари А Ш.¹

¹КазНПУ имени Абая, Казахстан

ВЛИЯНИЕ АРАБСКОЙ АРМИИ НА АРАБСКУЮ РЕВОЛЮЦИЮ

Аннотация

Прошло почти десять лет после революций «арабской весны», охвативших арабский мир от Северной Африки до Западной Азии и Аравийского полуострова, и результаты этих революций были разными, в то время как Тунису удалось создать стабильную систему, в которой власть передается посредством выборов Египтяне не смогли избавиться от диктаторского режима генералов, которые снова вернулись к власти Египта в результате военного переворота, и есть другие страны, которые вступили в жестокую гражданскую войну, которая усугубляется ростом внешнего вмешательства в нее, и в этой статье я пытаюсь следовать роли военных в определении результатов этих действий революции. Совершенно очевидно, что результаты этих революций тесно связаны с положением военных элит в этих странах, а выдающаяся позиция тунисской армии привела к прибытию Туниса в безопасное место, когда раскол сирийской и йеменской армии привел к вхождению страны в состояние хаоса и боевые действия, которые все еще продолжаются до тех пор, пока в этот день. В этой статье я показал, что позиции армий в революциях зависят главным образом от культуры этих армий и степени их профессионализма.

Ключевые слова: революция, военная элита, арабская весна, режим, арабский мир, Египет, Тунис, Сирия, Ливия, гражданская война.

Абхари А Ш.¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан

АРАБ ӘСКЕРІНІҢ АРАБ РЕВОЛЮЦИЯСЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа

Араб әлемін Солтүстік Африкадан Батыс Азияға және Арабия түбегіне дейін көтерген «Араб көктемі» төңкерістерінен он жылға жуық уақыт өтті және бұл төңкерістердің нәтижелері әртүрлі болды, ал Тунис билікті сайлау арқылы берілетін тұрақты жүйені құра алды, мысырлықтар бұған қол жеткізе алмады. Әскери төңкеріс нәтижесінде Мысыр билігіне қайтадан оралған генералдардың диктаторлық режимінен арылығын, сонымен қатар сыртқы саясаттың өсуіне байланысты қатыгез азаматтық соғысқа кірген басқа елдер де бар және осы мақалада мен революцияның осы іс-қимылдарының нәтижелерін анықтауда әскери рөлдерді ұстануға тырысамын. Бұл төңкерістердің нәтижелері осы елдердегі әскери элиталардың жағдайымен тығыз байланысты және Сирия мен Йемен армиясының бөлінуі елді әлі де болып жатқан тәртіпсіздіктер мен қақтығыстарға алып барған кезде Тунис армиясының көрнекті позициясы Тунисті қауіпсіз жерге алып келді. сол күнге дейін жалғастыру. Бұл мақалада мен төңкерістердегі әскерлердің ұстанымдары негізінен осы әскерлердің мәдениеті мен кәсіби деңгейіне байланысты болатындығын көрсеттім.

Кілт сөздер: төңкеріс, әскери элита, араб көктемі, режим, араб әлемі, Египет, Тунис, Сирия, Ливия, азаматтық соғыс.

Абхари А Ш.¹

¹*KazNPU named after Abay, Kazakhstan*

THE INFLUENCE OF THE ARAB ARMIES ON THE ARAB REVOLUTIONS

Abstract

Nearly ten years have passed since the Arab Spring revolutions that swept the Arab world from North Africa to West Asia and the Arabian Peninsula, and the results of these revolutions differed, while Tunisia succeeded in reaching a stable system in which power is transferred through elections The Egyptians were unable to get rid of the dictatorial regime of the generals who returned to the rule of Egypt again through the military coup, and there are other countries that entered into a fierce civil war that worsens with the increase of external interference in it, and I try in this article to follow the role of the military in determining the results of these Revolutions.

It is very clear that the results of these revolutions are closely related to the position of the military elites in these countries, and the distinguished position of the Tunisian army led to the arrival of Tunisia to safety, at a time when the splits of the Syrian and Yemeni army led to the entering of the country in a state of chaos and fighting that is still continuing until present day. In this article, I have shown that the positions of armies on the revolutions depend mainly on the culture of these armies and the extent of their professionalism.

Keywords: revolution, military elite, Arab spring, regime, Arab world, Egypt, Tunisia, Syria, Libya, civil war.

Политические системы арабских стран и способ приход к власти в арабском мире

Среди арабских стран условно можно выделить три разновидности политических систем, это Республиканская система, Монархия, Джамахирия.

Республиканская система

В арабских странах существует двенадцать республиканских режимов – в Алжире, Тунисе, Египте, Ираке, Сирии, Ливане, Йемене, Судане, Мавритании, Сомали, Джибути и Коморских Островах.

Практика арабских республиканцев варьируется от принятия президентской и полу президентской системы, до парламентской системы и федеральной системы, как, например, Судан и Коморские Острова.

Монархия

Можно перечислить восемь арабских стран с этим типом правления - Иордания, Саудовская Аравия, Марокко, Кувейт, Бахрейн, Катар, Объединенные Арабские Эмираты и Султанат Оман. Их королевские практики варьируются от абсолютных монархий до конституционных монархий.

Джамахирия

Этот политический режим был характерен для Ливии и являлся уникальным в эпоху Кадафи, но закончился его падением [1, с. 142].

Что касается способа приход к власти в арабском мире, то их трудно разделить четкой границей, которая позволит провести грань между способами передачи этой власти, но, я считаю, что разделение, которому следовал профессор Салах Заргука в своей книге «Образцы захвата власти в арабском мире», является наиболее подходящим.

Салах Заргука намеренно разделил передачу власти на три возможных варианта развития событий:

Первый - *наследственный тип передачи власти*, применялся в семи арабских странах, таких как Королевство Саудовская Аравия, Государство Кувейт, Иорданское Хашимитское Королевство, Государство Кувейт, Королевство Марокко, Султанат Оман, Королевство Бахрейн и Государство Катар.

Второй - *передача власти путем военного или политического переворота*. Имеет место в Республике Алжир, Республике Судан, Республике Ирак, Йеменской Арабской Республике, Ливийской Арабской Джамахирии, Сирийской Арабской Республике.

Третий - *смешанный образец*. В Народной Демократической Республике Йемен, Арабской Республике Египет, Республике Тунис, Объединенных Арабских Эмиратах, Ливанская Республика [2, с. 224].

Арабские весенние революции

Начиная с Туниса, в 2010 году, результате протеста против произвола местных чиновников, выраженном в виде совершения акта самоожжения двадцатилетним уличным торговцем Мохаммедом Буазизи, арабский мир пережил беспрецедентную волну последовательных политических событий.

После нанесения оскорбления сотруднице полиции, которая ударила Мохаммеда Буазизи и конфисковала его транспортное средство, которое он использовал, чтобы зарабатывать себе на жизнь, официальные власти отказались решить ситуацию справедливо или даже выслушать его жалобу.

Нищета, оскорбления и произвол вынудили этого человека совершить акт самоожжения. После того дня город Сиди-Бу-Зид уже не мог жить прежней жизнью. Это было начало народных протестов, которые имели громкий резонанс в Тунисе и затем во всем арабском мире, и превратились в массовые восстания. Эти волнения перешли от выражения осуждения реальности живого сообщества и его неприятия до попытки свергнуть существующие режимы, что привело к бегству первого арабского лидера.

Через неделю после побега президента Туниса Зина эль-Абидина бен Али, двадцать пятого января, в Египте разразилась революция миллионов.

Через социальные сети, египтяне призвали к объявлению 25-го дня января, который совпадает с Днем египетской полиции, днем гнева и восстания против репрессивных действий египетской полиции, а также днем в знак протеста против нищеты, невежества, несправедливости, безработицы и высоких цен, требуя отставки правительства.

Но резкий ответ полиции на протесты усилил их действие.. И уровень требований увеличился до такой степени, пока он не достиг требования об уходе президента Мубарака, который был вынужден уйти в отставку 11 февраля и был арестован вместе со своими двумя сыновьями, Алаа и Гамалем.

«Революция 25 января произошла по нескольким причинам, главная из которых заключалась в том, чтобы положить конец насилию со стороны государства и его инструментов, особенно полиции. Поэтому революционеры выбрали 25 января 2011 года днем для запуска своей революции и символом революции был выбран молодой Халед Саид, который был убит полицией в городе Александрия 6 июня» [3, с. 263].

Через три дня после ухода с поста президента Египта Хосни Мубарака, а именно 14 февраля 2011 года, 213 представителей группы ливийских фракций и политических сил выступили с заявлением. Они призвали президента Каддафи уйти в отставку и подчеркнули в своем заявлении право ливийского народа выражать свое мнение мирными демонстрациями без каких-либо преследований или угрозы со стороны системы.

Однако режим нанес ответный удар, подавив демонстрации, что привело к гибели людей. Протесты распространились на другие ливийские города, с которых и началась ливийская революция 17 февраля, которая переросла в гражданскую войну. А 20 октября 2011 года. был убит ливийский лидер Муаммар Каддафи, который правил Ливией более 40 лет.

В Йемене президент Али Абдулла Салех Как и его предшественники выбрали метод репрессий и чрезмерную силу в ответ на действия повстанцев, Но самый кровавый день был 18

марта, когда десятки людей в штатском, вооруженные автоматическим оружием, собрались на сидячей забастовке, приехав с юга, а затем открыли огонь по протестующим.

Погибли 52 человека и более 700 было ранено. Эта кровавая драма спровоцировала многих йеменцев, в том числе многих правительственных чиновников, на симпатию к революции. Ей симпатизировали много шейхов, племенных вождей и общественных деятелей. В частности, это побудило генерала-майора Али Мохсена аль-Ахмара отойти от войск Салеха и присоединиться к мятежникам.

Данное событие стало фундаментальным сдвигом в ходе революции, которая росла день ото дня, пока не вынудила президента Йемена подписать так называемую «Инициативу по Заливу», которая предусматривала, чтобы президент Салех делегировал свои полномочия своему заместителю. После этого Салех отправился в Оман 23 января 2012 года, но он не сдался и участвовал во многих заговорах, которые привели к тому, что страна вступила в ожесточенную гражданскую войну. Войну с внешним вмешательством, которое усугубило ситуацию, и Йемен продолжает страдать от разрушительных действий этой войны, что происходит и по сей день.

В Сирии признаки революции начали проявляться в начале 2011 года. Толчком к этому послужил протест против сотрудника автоинспекции, который оскорбил молодого человека на рынке Харики в Дамаске.

Люди собрались 17 февраля 2011 года на рынке в знак протеста против унижения, и эта акция называлась «Защита потерянного достоинства», и люди подняли свой голос с лозунгом «Сирийский народ не терпит унижения» «Сирийский народ не может терпеть унижения» [4, с. 136].

12 марта 2011 года Школьники подняли лозунги на стенах школ и домов: «Ваша очередь, доктор» Доктором при этом называли президента Асада, ему угрожают тем, что его очередь пришла после Бена Али, Мубарака и Каддафи и Салих

Прогрессивное студенчество («Школьники») обвинило Асада в измене, потому что он убивает своих людей «Хаэн, Ялли, Бйаткул Шаабу».

В ответ Глава аппарата безопасности Атеф Наджиб и губернатор Фейсал Кульсум арестовали 70 человек, большинство из которых были дети в возрасте до 12 лет. Знаменитым стал город Дараа в пятницу, 18 марта, к главному дню протеста, а из Дараа революция началась и по всей Сирии.

Это похоже на то, что произошло в Тунисе, где революция распространилась практически на все города [5, с. 136].

Политическая роль арабских военных институтов

В политической социологии всегда были актуальны проблемы исследования места и роли вооруженных сил в обществе. Но прежде чем обсуждать положение военного ведомства и его влияние на ход политических событий в любой стране, мы должны провести различие между военными учреждениями в демократических странах и военными учреждениями в недемократических странах. Ведь военное учреждение в демократических странах характеризуется важными двумя характерными чертами: первое отделяет военный институт от политических институтов, а второе полностью подчиняет политической гражданскую власть.

Это не относится к военному истеблишменту в недемократических странах, где военные правят напрямую или через угрозу применения силы и, следовательно, косвенного правления, либо военный истеблишмент является инструментом, который режим использует для сохранения своей власти вдали от конституции и закона.

Во втором случае в наименее демократических странах это попытка понять сильные стороны военных.

Ведомство

В системе, где полностью отсутствует концепция гражданского контроля над военным ведомством, многие армии внесли свой вклад в строительство и укрепление государства либо сохранение его от распада. Армия способствовала его освобождению от Колониализма [6, с. 19].

Таким образом, армии, о которых мы говорим и их роль в революциях «арабской весны», - это не те армии, которые подчиняются гражданской власти, а наоборот.

«Наконец, необходимо понимать роль и место армий в политической жизни этих стран: политизированность военных столь велика, что делает их относительно самостоятельной политической силой и заставляет политическое руководство не только считаться с армейскими кругами, но и вовлекать их в решение внутривнутриполитических проблем. Тем самым авторитарные и тоталитарные политические режимы обеспечивают себе действенную поддержку» [7, с. 230].

Здесь следует напомнить, что реальная трансформация произошла в доктрине арабских армий в последнее время, поскольку военный конфликт с Израилем утих и некоторые арабские страны подписали мирные договоры с ним. И также произошло изменение в восприятии управляющих режимов по отношению к понятию национальной безопасности. Внешний враг больше не является угрозой для этих режимов, но этой угрозой теперь стал внутренний враг, который состоит из политических организаций.

Органы внутренней безопасности во время войн с Израилем смогли справиться с этими «внутренними» опасностями, но с ростом внутреннего насилия в Сирии в начале восьмидесятых годов, и в Йемене в начале девяностых во время сражений за единство, а также в Египте в девяностых годах, роль армии возросла в направлении повышения профессионализма.

Военные все активнее участвуют в миссиях по внутренней безопасности. С их возрастающей политической и экономической ролью по сравнению с тем, что они делали в прошлом, армии вступили в союзы с гражданскими силами [8, с. 568].

Арабские страны отличаются по важности роли армии в политической жизни государства. Например, в Алжире армия была фактическим правителем до начала периода правления Бу Тафлики, где роль армии несколько снизилась до момента появления возможности сместить президента Абу Тафлика.

Однако, захват власти армией не понравился демонстрантам, которые требуют вывести армию и символы предыдущего режима со сцены и привлечь к ответственности тех, кто совершил преступление против народа.

Дебаты между генералами и демонстрантами продолжаются. Причем демонстранты не согласны с тем фактом, что армия или любой из символов предыдущего режима играет какую-либо роль на этапе становления, особенно в процессе управления выборами и внесения поправок в конституцию в стране.

Что касается Туниса, то положение армии в нем было совершенно иным, так как армия было далека от политических дел, считает профессор Хамди Абдель Рахман в книге «Армии и демократические преобразования».

Он пишет о том, что «несколько африканских стран смогли сохранить нейтралитет военного истеблишмента и не вмешиваться в политическую жизнь в период после получения независимости. Наиболее яркими примерами являются Ботсвана, Маврикий, Южная Африка и Тунис [9, с. 64].

Из простого взгляда на бюджет армии и численность ее персонала, по сравнению с полицией и ее бюджетом, нам становится ясно, что основное внимание было уделено внутренним силам безопасности и полиции, а не армии, говорит профессор Золтан Барани в своей книге «Как армии реагируют на революции и почему?».

Хабиб Бу Ружива, бывший президент Туниса и предшественник Бен Али, преднамеренно держал армию свободной от политики в течение трех десятилетий. В течение этих лет он управлял страной между 1957 и 1987 годами, и не давал армии и ее членам вступить в правящую партию, а также лишил их права голоса, хотя именно армия вмешалась по просьбе правительства в устранение беспорядков, чтобы восстановить порядок после общественных беспорядков.

В 1978 и 1984 годах, руководители армии не были готовы взять на себя обязанности полиции и быстро приказывали своим людям возвращаться в свои казармы, так как не было необходимости оставаться на улицах после того, как кризисы закончились.

Президент Зин аль-Абидин Бен Али, выпускник Военной академии, свергнувший президента Бургибу в результате белого переворота в 1987 году, не изменил позиции по отношению к армии и ее роль в политике. В отличие от большинства вооруженных сил, тунисская армия не пыталась совершить какой-либо переворот и никогда не участвовала в политических решениях. Она не была инструментом в процессе национального строительства, и даже не была частью планов экономического развития.

Бен Али стремился сохранить свою армию небольшой (состоящей из, примерно, 30 000 военнослужащих), что явно противоречило численности Министерства внутренних дел, которая составляла 49 000 человек в дополнение к более чем 30 000 полицейских осведомителей).

Армия, тем самым, была маргинальной, малобюджетной организацией, задачей которой было охранять границы. Что касается бюджета тунисской армии, то он составлял 1,4 процента от общенационального общего дохода, что выводило Тунис на 109 место среди стран мира, учитывая соотношение бюджета Министерства обороны к общему национальному доходу.

В Египте политическое влияние военных оставалось главной чертой после революции 1952 года, все президенты Египетской Республики были офицерами армии.

Из наблюдения роли армии в республике видно, что это положение варьировалось от фактического правления и господства политики в эпоху Насера, до политического ухода армии и снижения ее влияния. Но глава режима остался все-таки выходцем из военной среды, как в эпоху Садата и Мубарака.

Таким образом, становится очевидным, что после революции в июле 1952 года Египет не знал реального гражданского правления, поскольку все режимы после этого были в основном преторианскими, в которых основными или доминирующими являются партии, осуществляющие свое фактическое правление с возможностью применения силы.

Роберт Спрингбург в своей книге «Президент и фельдмаршал» также говорит о том, что «с 1952 года и до 1967 года, в эпоху Насера, бесспорно, армия была самым сильным основополагающим элементом в политической системе». Армия произвела ключевых представителей правящей элиты. Она также успешно защитила себя от всех попыток контролировать ее извне» (Роберт Спрингбург, «Президент и фельдмаршал», стр. 66 в «Абдулле», редактор «Армии и демократии в Египте»)

В эпоху Мубарака египетская армия расширила свое экономическое влияние над экономикой в Египте. Мнения по поводу доли армии в египетской экономике расходятся оценки варьировались от 10 до 40 процентов.

Египетская военная экономика состоит из четырех разделов:

Военная промышленность, связанная с Министерством военного производства и Арабской организацией по индустриализации (которая принадлежит государству);

1. Национальная служба проектов Министерства обороны;
2. Инвестиционные проекты, связанные с вооруженными силами;
3. Контракты на общественные строительные работы, которые заключены

Управлением военного строительства, Департаментом военных работ и его отделом водоснабжения, а в 1997 году был издан президентский указ, дающий военному учреждению право распоряжаться всеми несельскохозяйственными и неиспользуемыми землями, которые, по оценкам, составляют 87 процентов территории страны [10, с. 578].

Роль армии в арабских весенних революциях

В отношении революций арабской весны позиции арабских армий отличались. В то время, когда армия Туниса помогала революционерам в достижении их целей, позиции некоторых арабских армий были катастрофическими для революций, как это произошло, к примеру, в Сирии и Ливии.

Если мы присмотримся к позициям этих армий, мы заметим, что их можно разделить на несколько категорий:

1. Армии отказались от приказов вмешаться и подавить демонстрантов с применением смертоносной силы, и это относится к случаям Туниса и Египта.

2. Не все армейские подразделения выполнили приказы своего командования, что привело к массовым расколам, как это произошло в случаях с Йеменом и Ливией.

3. Армии строго направили свое оружие на демонстрантов, как в случае Сирии и Бахрейна.

В других странах, где силам внутренней безопасности, полиции и других служб безопасности, удалось подавить революционеров и подавить революции, армии не пришлось вмешиваться в дела.

Золтан Барани в своей книге «Как армии реагируют на революции и почему» затронул важный вопрос позиции армии революций в арабском мире. Он пишет о том, что «в последнее время некоторые наблюдатели, стремясь найти сходство между арабскими революциями, попытались указать, что революции потерпели неудачу в странах, в которых солдатам было приказано стрелять, в то время как революции преуспели в странах, правители которых не приказывали расстреливать своих граждан, но этот вывод совершенно неверен.

В шести странах, которые стали свидетелями массового насилия, каждый лидер приказал армии или органам безопасности подавлять протесты силой, в том числе со смертельным исходом, и в некоторых случаях генералы подчинялись своим политическим лидерам, а в других случаях они говорили «нет», поскольку они видели, что смена режима может быть лучшим вариантом. При этом они учитывали их собственные интересы и, возможно, интересы своей страны [11, с. 230].

В попытке понять причины, побудившие армии занять эти позиции, некоторые аналитики считают, что на формирование и организацию армий повлияла история общества, его структура и

характер политической системы стран, к которым она принадлежит. Следовательно, каждая армия была особым случаем, который вызывал особые реакции, когда происходили арабские революции.

Чтобы отследить влияние армий на результаты революций «арабской весны», я решил выделить позиции тунисских и египетских армий по многим причинам, а именно:

- сходство между тунисским и египетским режимами;
- результат революций в этих двух странах стал почти ясным;
- две армии решили не подчиняться приказам правящего режима, подавлять революции и тем самым защищать режим от падения.

Несмотря на вышеуказанное сходство, результаты тунисской и египетской революций оказались совершенно разными.

«Сравнение между Египтом и Тунисом говорит нам о сходстве и различиях между ними. В период с 80-х годов двадцатого века, и до 2011 года правители Туниса и Египта были тиранами, а тех, кто имел военное прошлое и свою систему (Бен Али и Мубарак), отличали особые возможности для угнетения и коррупции, а также манипуляций выборами. Они пользовались авторитарной властью одинаково через две доминирующие партии - Конституционное демократическое собрание в Тунисе и Национально-демократическую партию в Египте. Они работали над тем, чтобы подготовить членов своих семей к их смене на посту. Джамала бин Мубарака и Сахра аль-Матери, Сахра бин Али, Бен Али и Мубарак попытались положить конец восстаниям путем публичных выступлений с применением и использованием репрессивных мер со стороны полиции и обещаниями правительством реформ, но они потерпели неудачу, и их режим пал» [12, с. 279].

Хотя лидеры этих двух армий позволили главам этих стран утратить власть и не направили свое оружие на беззащитных демонстрантов, конечный результат между двумя странами был разным: в то время, когда Тунису удалось перейти к демократии, Египет вернулся к еще более диктаторскому режиму, чем режим президента Хосни Мубарака.

Когда мы сравниваем Египет с Тунисом, становится очевидным, что самое большое и единственное различие заключается в роли армии: в Тунисе армия стоит далеко от политики и экономики, в то время как египетская армия глубоко участвует в обеих областях (политической и военной). Военный совет управлял на переходном этапе в Египте после свержения президента Мубарака до проведения выборов, и Египет теперь управляется военным командиром, а в Тунисе тунисская армия дистанцировалась от политики» [13, с. 280].

В Тунисе командующий армией отказался выполнять приказы Бен Али, который дал выбор для принятия решения командующему армией между подавлением демонстрантов или отставкой, поэтому Бен Аммар решил уйти в отставку, но режим Бен Али рухнул, и Ибн Али бежал из Туниса, оставив страну в хаосе без руководства, и здесь внимание сначала обратилось на армию. Позиция тунисской армии была ясной и недвусмысленной, о чем объявил начальник армии во время выступления перед протестующими. Таким образом, в Тунисе армия стала единой связующей силой.

Рашид Аммар предупредил, что политический вакуум в стране может привести к диктатуре, и заявил перед группой протестующих: «Наша революция, ваша революция, молодежная революция - в опасности, есть силы, которые хотят создать политический вакуум, и это приводит к терроризму, а затем к диктатуре».

Таким образом, не только тунисская армия воздерживалась от выполнения роли репрессивного инструмента свергнутого президента Зина аль-Абидина Бен Али. После успеха революции в изгнании Бен Али, армия также отказалась возглавить политический процесс и настаивала на том, что именно партии и гражданские политические силы должны вести страну в следующую фазу, что совершенно противоположно тому, что произошло в Египте. И было много предвестников, которые ясно и недвусмысленно указывали на то, что позиция тунисской армии, в принципе, заключалась в защите протестующих от сил безопасности собственной страны.

Декан факультета гуманитарных и социальных наук, Университета Аскара в Алжире Тайеби Гхаммари говорит о том, что «военно-гражданские отношения сыграли ключевую и существенную роль в развитии событий, так называемой, "жасминовой революции" в Тунисе. Реакция армии на революцию и просьба президента о подавлении демонстрантов влияла и даже определяла исход инцидентов.

Выход тунисской армии на улицу был профессиональным выходом, армия под командованием генерала Рашида Аммара отказалась вести огонь по демонстрантам.

После падения тоталитарного режима Тунис вступил в переходную фазу, осторожную и чреватую опасностями из-за слабости государства и большого количества вопросов, с которыми оно столкнулось, особенно из-за отсутствия безопасности.

Столкнувшись с этой ситуацией, армия подвергается второму испытанию, более опасному, чем первое испытание, которое она выдержала с отличием. И второе испытание заключается в том, чтобы продолжать придерживаться нейтралитета, перед лицом острого политического конфликта и светской исламской поляризации, а не отвечать на голоса, требующие, чтобы она встала на сторону одной стороны без другой [14, с. 181].

Как мы ранее указывали, египетская армия не выполнила приказы президента Мубарака о присоединении к силам безопасности для подавления демонстрантов, но в то же время она и не приняла сторону протестующих, как это сделала тунисская армия.

Положение египетской армии в то время было неоднозначным, что побудило многих политических аналитиков подвергнуть сомнению ее роль в этом политическом событии. Поначалу египетская армия не противостояла революционерам. Когда египетские полицейские силы не смогли подавить демонстрантов, внимание стало переключаться на позицию армии, чьи послания казались совершенно противоречивыми, и у армии был собственный путь, который временами соответствует линии революции, а иногда и противоречит ей. Сначала некоторые полагали, что армия ответила революционерам, которые скандировали лозунг «армия и народ одной рукой».

Военное заявление номер один, выпущенное Военным советом, заявило о присоединении армии к народной революции против режима. На самом деле это было объявление о перевороте. В нем армия практически взяла на себя задачи государственной власти 10 февраля 2011 года и далее продемонстрировала огромную разницу в различие от позиций тунисской армией [15, с. 56].

После военного заявления номер один среди наблюдателей возник спор: заняла ли египетская армия позицию в пользу революционеров? Это было первое пока различие позиции египетской и тунисской армий. Некоторые аналитики объясняют это противоречие тем, что Египетская армия является частью старого режима и не может повернуться против себя.

«Верховный Совет оказался в фундаментальной дилемме, поскольку политические и молодежные силы требуют заботы о целях революции, демонтажа предыдущего режима и содействия демократическим преобразованиям, хотя он является частью предыдущего режима и не готов провести всеобъемлющую перестройку политической системы, которую армия построила в 1952 году и построила в своих интересах. Естественно, что в этом случае Верховный совет был обеспокоен своими привилегиями и влиянием в будущем» [16, с. 57].

Позиция египетской армии казалась яснее день за днем, и тот, кто следил за ситуацией в Египте в то время, видел безошибочные признаки того, что армия мыслила совершенно иначе, чем думали революционеры. Вот некоторые признаки этого:

1. Задержка отставки правительства Ахмеда Шафика, назначенного бывшим президентом.
2. Отказ от отставки главных редакторов национальных газет, лояльных к прежнему режиму, и сохранение механизмов самого предыдущего режима при выборе губернаторов из числа военных
3. Отложенный вопрос роспуска местных советов и отстранения деканов колледжей и ректоров университетов, которые лояльны к предыдущему режиму.

К этому следует добавить расширение военных процессов (Военно-полевой трибунал и военно-полевой суд) над гражданским населением и размывание границ между военной ролью учреждения и его политической ролью, которую он играет на этом вводном этапе.

Военным советом была отвергнута любая критика, связанная с управлением Военно-политическим советом в переходный период, принятие законопроектов не подвергалось никакому общественному обсуждению. Это привело к восприятию настойчивости армии в обуздании революционного течения и превращению курса революционного движения в реформаторское движение [16, с. 475].

Из вышесказанного ясно, насколько велик вклад тунисской армии в успехе революции. Сложно определить дальнейший ход событий в том случае, если бы тунисская армия заняла другую позицию, но с уверенностью можно сказать, что данная революция не имела бы столь высокой оценки необходимости и легальности.

Описанный пример также показывает, как египетская армия лишила свой народ возможности воспользоваться переходом к свободной, демократической системе.

Таким образом, нет никаких сомнений в том, что существенное влияние на результаты этих революций оказала именно армия.

Список литературы

1. Мехди Мабрук, *Элиты и демократический переход формирование, миссии и роли, Мансур Али Аль-Худари, Арабский центр исследований и политических исследований, военной элиты и демократического перехода в странах арабской весны, их местонахождение и роли, Мансур Али аль-Худари, Бейрут, 2019 г., стр. 142.*
2. Зартука Салах Салим, *модели прихода к власти в арабских странах с 1950-1985 гг., Египет, Библиотека Мадбули, Каир, 1993, стр 224.*
3. *(Насилие и политика в современных арабских обществах Марва Юсеф Мохамед Ораби 263) 3*
4. *(Введение в политическую жизнь Сирии, от создания образования до революции, Шамс ад-Дин аль-Килани 136).4*
5. *Введение в политическую жизнь Сирии, от создания образования до революции, Шамс ад-Дин аль-Килани 136) 5*
6. *(Войска и демократический переход в Африке, стр. 19 Ахмад Абд Рабу) 6*
7. *Пирогов А.И., Бирюков Д.А. Особенности функционирования политических режимов в арабском мире// Экономические и социально-гуманитарные исследования № 3 (7) 2015. – С.123-131.*
8. *(Арабские революции, Трудность демократического перехода и его перспективы, стр. 568, Хасан аль-Хадж Али Ахмад)8*
9. *(Армия и демократический переход в Африке, группа авторов, стр. 64)9*
10. *(Трудности демократического перехода в арабских революциях и их перспективы 578, Хасан аль-Хадж Али Ахмед)10*
11. *(«Как армии реагируют на революции и почему», Золтан Барани, стр. 230) 11*
12. *(Выборы и демократический переход, стр. 276)12*
13. *(Выборы и демократический переход, стр. 276)13*
14. *(Тайби Гаммари, Солдат, государство и арабские революции, 181)14*
15. *(Египетская революция, вторая часть революции до переворота)15*
16. *«Египетская революция: мотивы, тенденции и вызовы, детерминанты пути демократического перехода в Египте, Шайма Хатаб, стр. 475*

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

МРНТИ 10.15.59

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.36>

Журсимбаев С.К.¹, Кемали Е.С.²

*¹Каспийский общественный университет
г.Алматы, Казахстан*

²Центр Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК

**КОРРУМПИРОВАННОСТЬ ЧИНОВНИКОВ
НАРУШАЕТ КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА**

Аннотация

Статья посвящена одной из самых острых проблем Казахстана – коррупции, являющейся существенным фактором ухудшения ситуации с правами человека. В результате использования должностными лицами своего служебного положения в корыстных целях нарушаются фактически все основные права человека. Авторами анализируются масштабы коррупции и участие в ней государственных служащих, занимающих ответственные должности. Отдельное внимание уделено статистике коррупции, а также и ее анализу, определяются и подробно разбираются причины коррупции.

Данная проблема существенно ущемляет права человека в целом, в том числе и обучающихся в высших учебных заведениях. Исследованы криминогенные обстоятельства, непосредственно порождающие коррупцию или препятствующие эффективной борьбе с этим явлением. С учетом высокой степени общественной опасности коррупции, колоссального экономического, политического, нравственного вреда обществу в статье обосновывается ряд предложений, как наиболее действенных и востребованных на нынешнем этапе развития общества.

Ключевые слова: коррупция, государственная служба, государственный служащий, противодействие коррупции, взяточничество, высшее учебное заведение, коррупция в образовании.

С.К. Журсимбаев¹, Е.С. Кемали²

*¹Каспий қоғамдық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.*

*²Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, с.Косшы,
Республика көшесі 16, Ақмола облысы*

**ШЕНЕУНІКТЕРДІҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҒЫ
АДАМНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫН БҰЗАДЫ**

Аңдатпа

Мақала Қазақстанның ең өткір проблемаларының бірі – адам құқықтары ахуалының нашарлауының елеулі факторы болып табылатын сыбайлас жемқорлыққа арналған. Лауазымды адамдардың өз қызмет бабын пайдакүнемдік мақсатта пайдалану нәтижесінде адамның барлық негізгі құқықтары бұзылады. Авторлар сыбайлас жемқорлықтың ауқымын және оған жауапты лауазымды атқаратын мемлекеттік қызметшілердің қатысуын талдайды. Сыбайлас жемқорлық статистикасына, сондай-ақ оны талдауға ерекше көңіл бөлініп, сыбайлас жемқорлық себептері анықтап және егжей-тегжейлі талданған.

Бұл проблема тұтастай алғанда адамның, оның ішінде жоғары оқу орындарында оқитындардың да құқықтарына елеулі нұқсан келтіреді. Сыбайлас жемқорлықты тікелей

туындататын немесе осы құбылыспен тиімді күреске кедергі келтіретін криминогендік жағдайлар зерттелген.

Сыбайлас жемқорлықтың қоғамдық қауіптілігінің жоғары деңгейін, қоғамға зор экономикалық, саяси, адамгершілік зиянын ескере отырып, мақалада қоғамның қазіргі даму кезеңінде неғұрлым пәрменді және сұранысқа ие болыа, пайдалану ретінде бірқатар ұсыныстар негізделді.

Кілтті сөздер: жемқорлық, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметкер, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, парақорлық, оқу орнындағы жемқорлық.

S.K. Zhursimbaev¹, E.C. Kemali²

¹*Caspian Public University, Republic of Kazakhstan, Almaty*

²*Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Republik street 16, Akmola region*

OFFICIALS CORRUPTION VIOLATES HUMAN CONSTITUTIONAL RIGHTS

Abstract

The article is devoted to one of the most acute problems of Kazakhstan - corruption, which is a significant factor in the deterioration of the human rights situation. As a result of the use by officials of their official position for personal gain, virtually all basic human rights are violated.

The authors analyze the extent of corruption and the participation in it of public servants holding senior positions. Special attention is paid to the statistics of corruption, as well as its analysis, the causes of corruption are determined and analyzed in detail.

This problem significantly affects human rights in general, including those studying in higher educational institutions. Investigated are the criminogenic circumstances that directly generate corruption or hinder the effective fight against this phenomenon.

Given the high degree of public danger of corruption, enormous economic, political, moral harm to society, the article substantiates a number of proposals as the most effective and in demand at the current stage of development of society.

Keywords: corruption, public service, public servant, anti-corruption, bribery, higher education institution, corruption in education

Коррупция представляет собой системную угрозу безопасности любой страны, угрожающую стабильности государства и общества. Она негативно влияет на национальную экономику, заранее ставя в неравное положение коррумпированных и честных предпринимателей, подрывая конкуренцию на внешнем и внутреннем рынках, создавая отрицательный имидж страны на международной арене. Особенно она негативно отражается на уровне жизни населения, увеличивая социальное неравенство, масштабы глобальной бедности. Для многих постсоветских стран коррупция стала явлением масштаба национального бедствия.

Коррупция представляет собой сложное противоправное социальное деяние, выявление которого чрезвычайно сложно, отличается высокой латентностью и причинением масштабного ущерба. Наиболее опасной формой коррупции является сращивание государственных структур с преступными сообществами, в результате чего чиновник преимущественно работает в целях личного обогащения, прямо или косвенно занимаясь торговлей служебными функциями.

Коррупция в современном обществе также является одним из основных факторов ухудшения ситуации с правами человека. Следствием использования власти или положения в корыстных целях становится пренебрежение правами граждан, что ведет к безнаказанности и беспределу. От последствий коррупции страдают не только государство и общество как социальные структуры, но и нарушаются права каждого индивида и сам человек, как центральное звено данной организации. Так, если рассматривать проявление коррупции при назначении на должность, то нередко, как правило, предпочтение отдается родственникам или близким лицам руководителей при устройстве на государственные должности. Это препятствует равному доступу многих граждан, не имеющих родственников из высокопоставленных лиц или не имеющих достаточных финансовых средств для доступа к работе своей мечты. Этим нарушается принцип равенства всех граждан перед законом.

В последние годы все активнее поднимается вопрос коррупции в высших образовательных учреждениях. В ходе всего образовательного процесса обучающиеся нередко прибегают к взяточничеству ради улучшения своего положения. В отдельных университетах такая форма коррупции становится системой. Если раньше в учебных заведениях учились только самые способные студенты, то сейчас немало молодых людей поступают в университеты не для получения знаний, а для получения диплома, не желая отставать от большинства своих сверстников.

Народ, разочаровавшийся во власти, теряет уважение к закону, подрывается доверие к нему и, вследствие этого, ставится под сомнение легитимность принимаемых решений. Поэтому недостаточное принятие радикальных мер в борьбе с коррупцией может привести к тому, что из криминальной, экономической и социальной проблемы она может перерасти в политическую и приобрести масштабы национального бедствия, подрывающие основы конституционного строя страны. Как в природе, при соответствующих обстоятельствах, большие волны могут спровоцировать цунами, а незаметно тлеющий торфяник на огромных площадях - привести к непоправимой экологической катастрофе.

Как известно, Международный билль о правах человека гарантирует право каждого на равный доступ к государственным делам. В соответствии с пунктом «а» статьи 25 Международного пакта о гражданских и политических правах, каждый имеет право принимать участие в ведении государственных дел как непосредственно, так и через посредство свободно выбранных представителей[1]. Согласно ст.7 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах, каждому человеку должна быть гарантирована одинаковая для всех возможность продвижения по службе на соответствующие более высокие ступени исключительно на основании трудового стажа и квалификации [2].

Каждый человек должен обладать всеми правами и всеми свободами без какого бы то ни было различия, как-то: в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения[3]. Таким образом, коррупция нарушает фактически все основные права человека, особенно когда речь идет о равной защите и обеспечении основных прав человека.

Поэтому в Антикоррупционной стратегии страны указано, что нетерпимое отношение к коррупции должно стать гражданской позицией каждого казахстанца, а честность и неподкупность – нормой поведения. Глава государства К. Токаев в своем Послании народу Казахстана в 2019 году отметил, что с повестки дня не сходит вопрос системной борьбы с коррупцией. Необходимо восстановить антикоррупционную экспертизу проектов нормативных правовых актов центральных и местных органов с участием экспертов и общественности. Следует законодательно и нормативно регламентировать ответственность первого руководителя ведомства, в котором произошло коррупционное преступление. Президент Казахстана провел совещание с руководителями государственных органов по вопросам противодействия коррупции. Его принципиальная позиция: «...государство должно бороться с коррупцией до полного ее искоренения. Никто не может быть выше закона. Первые руководители, как в центре, так и на местах, будут отвечать за своих подчиненных, уличенных в коррупции. Министерство образования и науки должно с раннего возраста прививать гражданам основы антикоррупционной культуры». Президент Республики потребовал обеспечить прозрачность принятия государственных решений и привлекать неправительственные организации к антикоррупционной экспертизе нормативно-правовых актов на всех уровнях управления. Предоставление земельных участков, жилья, мест в детских садах - все должно осуществляться прозрачно, под контролем общества. Руководители госорганов должны подавать в отставку в случае коррупционных преступлений своих подчиненных[4].

К сожалению, в нашем обществе одним из самых негативных явлений и главных проблем на сегодня остается «зашкаливающий» уровень коррупции. К уголовной ответственности за последние десятилетия было привлечено столько обремененных властью должностных лиц, сколько их не было наверное за весь период советской власти - самые высокие чины руководящего звена органов государственной власти: министры, руководители ведомств, акимы, генералы силовых структур и всевозможные чиновники различного ранга. Особо циничные хапуги не брезгают грабить даже беспомощных людей. Расхищаются средства, выделенные на обеспечение инвалидов. Бесплатные препараты для больных раком, закупленные Казахстаном, продавались в России. Инсулин, предназначенный для диабетиков, продавали в Узбекистане.

Как известно, Индекс восприятия коррупции (ИВК) является одним из наиболее объективных и авторитетных глобальных рейтингов государств. Так, Казахстан в рейтинге международной антикоррупционной организации Transparency International всегда занимал не самые лучшие позиции, находясь в группе наиболее коррумпированных и наименее прозрачных регионов.

По данным Индекса восприятия коррупции республика по итогам 2018 года набрала 31 балл (из 100 возможных), заняв 124 место (из 180 стран) рядом с Непалом, Габон и Джибути. Мы далеко отстали от многих стран, даже бывшего Союза. К примеру, Эстония расположилась на 18-м месте, Литва – на 38-м месте, Грузия и Латвия – на 41-месте, Беларусь – на 70-е месте.

Любой результат меньше 30 баллов, с точки зрения Transparency International, считается «позором для нации». К сведению: Кыргызстан набрал 29 баллов и занял 132-е место, Россия – 28 баллов (138-е место), Азербайджан и Таджикистан набрали по 25 баллов (оба на 152-м месте), Узбекистан – 23 балла (158-е место), Туркменистан – 20 баллов (161-е место). Лучшие страны ИВК по итогам 2018 года – Дания и Новая Зеландия с оценками 88 и 87. Худшие – Сомали, Сирия и Южный Судан с оценками 10, 13 и 13 соответственно.

По данным Агентства Антикоррупционной службы, если за 9 месяцев 2018 года ущерб составил 13,5 млрд. тенге, то за 9 месяцев 2019 года – уже 23,2 млрд тенге. Чаще всего коррупционеры попадались на взятках – 850 преступлений, на хищениях – более 700 преступлений, и на злоупотреблении полномочиями – более 200 фактов. Около 100 человек среди избличенных – это руководители республиканского и областного уровня. Средняя сумма взятки у мелких чиновников – 83 тысячи, у руководителей средняя взятка – 820 тысяч[5].

В истекшем году был оглашен приговор суда в отношении В. Храпунова и его супруги, уехавших из страны более десяти лет тому назад. По данным следствия, В. Храпунову и его семье удалось завладеть около 250 миллионов долларов посредством злоупотреблений должностными полномочиями, хищений бюджетных средств и получения взяток. Рядовым гражданам теперь остается только радоваться, что Храпуновым, проживающим в фешенебельном районе столицы Швейцарии, лишенные судом права занимать должности на государственной службе, оставшиеся без наград и орденов, прогуливаясь по побережью Женевского озера, будет очень стыдно. И будем довольствоваться лишь какими-то счетами и парковочными местами, оставленными ими в качестве «чаевых».

Особо отличились руководители Министерства энергетики, где за коррупционные деяния привлеченными к уголовной ответственности оказались три вице-министра - Джаксалиев Б., Садибеков Г. И Шкарупа А.

Только за последние два года в Министерстве индустрии и инфраструктурного развития совершено свыше 100 коррупционных преступлений. К уголовной ответственности привлечено 59 лиц, осужден 41, из них 4 руководителя республиканского значения, 30 - областного уровня. 70% коррупционных преступлений совершены должностными лицами Комитета транспорта, геологии и недропользования, в том числе под судом оказались председатель Комитета и его заместитель.

Особенно в последние годы стали урожайными на резонансные коррупционные случаи. Немало руководителей регионов, министерств и ведомств привлечены к уголовной ответственности, более того некоторые уличены в руководстве преступной организацией. Так, за руководство преступным сообществом, хищения государственных средств, от деятельности которых ущерб составил 72 млрд. тенге осуждены бывший аким Атырауской области Бергей Рыскалиев, его брат - депутат Парламента Аманжан Рыскалиев. Вместе с ними также заочно осуждено еще 6 подсудимых, находящиеся вне пределов Казахстана. Прежде не было таких чудовищных контрастов, чтобы высокопоставленные чиновники оказались не просто казнокрадами, а организаторами преступных групп и не наблюдалось такое масштабное участие в ОПГ представителей официальных госструктур.

Заместителю акима Карагандинской области вменены в вину хищения 36 млн. тенге, выделенных на обеспечение инвалидов области специальными колясками. Он в группе лиц по предварительному сговору с должностными лицами ГУ "Управление координации занятости и социальных программ Карагандинской области" похитил бюджетных средств на сумму свыше 36 миллионов тенге, выделенных на обеспечение инвалидов области специальными средствами передвижения, а именно поставку инвалидных кресел-колясок по завышенной стоимости и несоответствующих требованиям технической спецификации[6]. Уже в средствах массовой информации есть информация об аресте акима Павлодарской области и акима Алатауского района г.Алматы.

Надо признаться, что не всех достает карающий меч правосудия. Немало новых «хозяев жизни» находящихся в бегах, все еще наслаждаются прекрасной жизнью за бугром. И сейчас республика несет огромный ущерб не только из-за их преступных действий, но и непредвиденных затрат по выявлению, изобличению и заочных осуждений сбежавших коррупционеров.

Казахстан еще в 2014 году присоединился к Страсбургской Конвенции по обмену информацией об имуществе, приобретенном за рубежом, без официальных запросов. Создана правовая основа для проведения налоговых проверок на территории заинтересованных государств-участников. Все это позволяет нашим налоговикам получить со 102 стран информацию о финансовых счетах наших резидентов.

Однако, несмотря на периодические сообщения в СМИ о коррумпированности некоторых высокопоставленных чиновников и засилья иностранного капитала Министерство финансов и правоохранительные органы не передают огласке итоги результатов проверки и реальное положение дел.

Справедливость и прозрачность в этом вопросе позволили бы признать добросовестных бизнесменов и деятельность определенной части нашей элиты более легитимной и уменьшению социальной напряженности. Иначе в обществе складывается впечатление, что законы и многочисленные меры, направленные на противодействие коррупции, носят двойной стандарт и не имеют отношения к лицам, занимающим высокие государственные должности.

В настоящее время казахстанцам принадлежит более 12 тысяч объектов недвижимости за рубежом, наибольшее количество которых приходится на Россию, Болгарию, Турцию, Испанию, Великобританию, Соединенные Штаты и Францию. Ранее представитель Комитета госдоходов осведомил всех, что они в курсе скандально известного списка, так называемого панамского (райского) досье оффшоров, где фигурируют в казахстанском списке - 8 юридических лиц, 265 физических лиц, 7 посредников и 243 адреса. Еще два года тому назад Первый Президент Республики был возмущен тем фактом, что не только олигархи, но даже и национальные компании предпочитают держать огромные суммы за рубежом (18 госкомпаний имеют на заграничных счетах 12,5 миллиардов долларов) [7].

В связи с этим вспоминается, как в российских изданиях неоднократно цитировалось высказывание известного американского политолога Збигнева Бжезинского: «Россия может иметь сколько угодно ядерных чемоданчиков, но поскольку 500 миллиардов долларов российской элиты лежат в наших банках, то вы еще разберитесь: это ваша элита или уже наша?». Так что и нашим следовало бы давно разобраться с зарубежными капиталами элит, считающих себя казахстанцами. Чьи они?

Вне сомнения, что с коррупцией надо бороться на любом уровне. Но разница в том, что если коррупционера низового звена можно обезвредить без серьезного последствия для общества, то преступления государственного чиновника могут иметь разрушительные последствия для национальной безопасности страны.

Коррупционные деяния облеченного властью чиновника, как злокачественная опухоль дающая метастазы, ломают все - так модно сейчас называемые дорожные карты, различные проекты и планы развития государства, страдает все ведомство, целая отрасль, возглавляемая им. Поэтому, на наш взгляд, было бы логичным осудить не только изобличенного коррупционера, но и подвергнуть основательной проверке выпестованную им команду, частичной люстрации, ревизии, установленные им правила и принятые ведомственные правовые акты. Иначе неискоренимы в нашем обществе оставшиеся единомышленники коррупционера: гоголевские ляпкины-тяпкины, бобчинские и добчинские.

Обоснованы предложения также об ограничении возможности условно-досрочного освобождения по тяжким и особо тяжким коррупционным преступлениям.

Представляется целесообразным в рамках формирования антикоррупционной культуры создать в интернете и в публичных изданиях доступный всем пофамильный список с фотографией, так сказать «хит-парад» коррупционеров страны. Создание подобного черного списка сформирует у граждан твердое мнение, что быть коррупционером не только опасно, но и позорно.

Активно использовать закон, позволяющий конфискацию имущества до вынесения приговора, если собраны достаточные доказательства о том, что имущество получено незаконным путем. С 1 января 2018 года в новом УПК РК, имплементированном в соответствие с международными Конвенциями, предусмотрена конфискация имущества по решению суда до

вынесения приговора, если собраны достаточные доказательства о том, что имущество получено незаконным путем. Однако вообще нет данных об использовании этой нормы закона.

Также необходимо наличие правовых институтов, которые позволили бы более оперативно обеспечить расследование дел и возврат доходов, полученных преступным путем. Недостаточная изученность основных механизмов и особенностей перемещения за пределы страны с использованием банковских технологий денежных средств, полученных преступным путем, а также использование различных ухищренных способов их сокрытия затрудняет эффективную деятельность наших правоохранительных органов. В этой части нужны эффективные законы Республики Казахстан, которые положительно повлияют на повышение результативности отправления правосудия.

Мировой опыт показывает, что полностью избавиться от коррупции не удаётся ни в одной стране, но существенно снизить ее проявления вполне возможно. Анализ зарубежного опыта противодействия коррупции может помочь выбрать из мирового опыта набор эффективных антикоррупционных мер и принять ее в сложившихся условиях в современном Казахстане.

Наша страна более 10 лет работала над вступлением в ГРЕКО. Присоединение стало очередным шагом в расширении взаимодействия Казахстана с зарубежными партнерами в сфере противодействия коррупции. 30 декабря 2019 года Глава государства подписал соответствующий закон. С этого момента Казахстан стал новым, 50-м членом ГРЕКО (Группа государств против коррупции Совета Европы), которая образована в 1999 году с целью совершенствования антикоррупционной политики стран-членов на основе передовых европейских стандартов. ГРЕКО объединяет 49 государств, в числе которых США, Великобритания, Германия, Франция, Швеция, Норвегия, Россия, Азербайджан, Грузия, Украина, Молдова, Беларусь и другие [8].

Коррупция непобедима, но эффективная реализация Антикоррупционной стратегии Казахстана, всеобщая атмосфера общественного неприятия ее, активная непримиримая позиция правоохранительных органов за последнее десятилетие позволяют надеяться, что можно минимизировать масштаб этого социального зла.

Литература

- 1. Международного пакта о гражданских и политических правах*
- 2. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах.*
- 3. Universal Declaration of Human Rights on 10 December 1948, adopted by General Assembly resolution 217 A (III) of the General Assembly.*
- 4. Токаев К.К. Интернет-ресурс Президента Республики Казахстан. 2019 г. 21 мая.*
- 5. Комитет по правовой статистике и специальным учетам. Статистические данные.*
- 6. Тукпиев Ж. На сумму свыше 36 млн тенге хотел "нажиться" экс-чиновник за счет инвалидов в Карагандинской области. Казахстанская правда. 28 Февраля 2019 г.; Интернет-ресурс. БИСС.kz - Бесплатная Информационная Справочная Служба*
- 7. Минфин РК изучает фамилии казахстанцев в скандальном списке панамских офшоров <http://kg.utro.news/minfin-i> 14 мая 2016 г.*
- 8. Власова А. ГРЕКО: новые горизонты. Казахстанская правда. 10 января 2020 г.*

МРНТИ 04.21.61

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-8940.37>

Толубекова Б.Х.¹, Сайлибаева Ж.Ю.¹, Хведелидзе Т.Б.¹, Тыныбекова З.К.¹

*¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г.Алматы, Казахстан*

УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ: СИСТЕМА И ФОРМЫ РЕАЛИЗАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ АБАЯ)

Аннотация

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, являясь первым высшим учебным заведением Казахстана, накопил значительный опыт достаточно эффективного управления качеством образования. В основе управления в исследуемой части лежат два уровня

актов нормативного регулирования: 1) законодательство в сфере образования и ведомственные акты Министерства образования и науки РК; 2) нормативные акты внутреннего применения, разработанные соответствующими службами университета. Между этими уровнями существует определенная иерархическая связь: второй уровень должен соответствовать и не противоречить положениям первого уровня. Сообразно данному соотношению пределы интерпретационного поля для создания и принятия актов внутреннего применения достаточно жесткие и узкие. Данное обстоятельство препятствует реализации приоритета автономизации вуза применительно к управлению качеством образования. Исследование проведено в рамках международного проекта: «Анализ состояния и совершенствования инструментов управления качеством высшего образования в Российской Федерации и Республике Казахстан» (2020г.).

Ключевые слова: менеджмент качества образования, правовая основа управления, структура и система СМК.

Толеубекова Б.Х.¹, Сайлибаева Ж.Ю.¹, Хведелидзе Т.Б.¹, Тыныбекова З.К.¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Тарих және Құқық Институтының Құқықтану кафедрасы
Алматы, Қазақстан*

БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН БАСҚАРУ: ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖҮЙЕСІ МЕН ФОРМАЛАРЫ (АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Қазақстанның бірінші жоғары оқу орны бола отырып, білім беру сапасын тиімді басқаруда айтарлықтай тәжірибе жинақтады. Басқарманың негізінде зерттелетін бөлігінде нормативтік реттеу актілерінің екі деңгейі жатыр: 1) білім беру саласындағы заңнама және ҚР Білім және ғылым министрлігінің ведомстволық актілері; 2) университеттің тиісті қызметтері әзірлеген ішкі қолданыстағы нормативтік актілер. Бұл деңгейлер арасында белгілі бір иерархиялық байланыс бар: екінші деңгей бірінші деңгейдің ережелеріне сәйкес келуі және қайшы келмеуі тиіс. Ішкі қолдану актілерін жасау және қабылдау үшін интерпретациялық өрістің шектері осы арақатынасқа сәйкес жеткілікті қатаң және тар. Бұл жағдай білім беру сапасын басқаруға қатысты жоғары оқу орнын дербестендірудің басымдығын іске асыруға кедергі келтіреді. Зерттеу "Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасындағы жоғары білім беру сапасын басқару құралдарының жай-күйін талдау және жетілдіру" (2020ж.) халықаралық жобасы шеңберінде жүргізілді.

Түйінді сөздер: білім беру сапасының менеджменті, басқарудың құқықтық негізі, СМЖ құрылымы мен жүйесі.

Toleubekova B.H.¹, Salibaeva J. Yu¹, T. Khvedelidze, B.¹, Z. I Tynybekova¹

*¹Abay Kazakh national pedagogical University,
Department of jurisprudence, Institute of history and law
Almaty, Kazakhstan*

QUALITY MANAGEMENT OF EDUCATION: SYSTEM AND FORMS OF IMPLEMENTATION (ON THE EXAMPLE OF THE KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED AFTER ABAY)

Abstract

Abay Kazakh national pedagogical University, being the first higher educational institution in Kazakhstan, has accumulated considerable experience in effective quality management of education. The management in the study part is based on two levels of regulatory acts: 1) legislation in the field of education and departmental acts of the Ministry of education and science of the Republic of Kazakhstan; 2) internal regulatory acts developed by the relevant services of the University. There is a certain hierarchical relationship between these levels: the second level must correspond to and not contradict the provisions of the first level. According to this ratio, the limits of the interpretative field for creating and

accepting acts of internal application are quite strict and narrow. This circumstance hinders the implementation of the priority of University autonomy in relation to quality management of education. The research was carried out within the framework of the international project: "Analysis of the state and improvement of tools for quality management of higher education in the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan" (2020).

Key words: quality management of education, legal basis of management, structure and system of QMS.

Введение

Казахский национальный педагогический университет имени Абая (далее – Университет) создан в 1928 году и является ведущим вузом страны в деле подготовки педагогических кадров. За годы суверенизации в системе высшего образования произошли существенные изменения, полностью обновившие традиционные представления о высшем образовании. Выход в международное образовательное пространство требует внедрения в образовательную практику новых технологий, создания новых более эффективных инструментов управления качеством образования.

Управление (менеджмент) качеством образования основано на нормативных актах, которые условно могут быть сгруппированы по двум уровням. Первый уровень – это законодательство РК в сфере образования в целом, высшего профессионального - в частности, а также ведомственные акты Министерства образования и науки Республики Казахстан (далее – МОН РК), постановления Правительства. Второй уровень – это акты внутреннего применения, продукт деятельности самого университета.

На формирование актов первого уровня оказывают непосредственное влияние положения международных договоров по вопросам образования, участником которых является Казахстан.

На систему, структуру и содержание актов второго уровня оказывают влияние акты первого уровня. Это объективно обусловленное соотношение и характер взаимоотношений субъектов образовательной деятельности должен определяться принципами, гарантиями, целями и задачами, установленными в актах первого уровня. Простор для самовыражения вуза ограничен.

Цель настоящего исследования состоит в определении векторов, в развитии которых заинтересован Университет в деле повышения эффективности и усовершенствования собственной модели управления качеством образования.

Для достижения этой цели осуществлена попытка решения следующих задач:

- 1) установление нормативно-правовой основы управления качеством образования в Республике Казахстан;
- 2) описание сложившейся системы управления качеством образования в КазНПУ имени Абая.

Методология исследования включает в себя следующие методы: сравнительный анализ правовых источников, регулирующих отношения по вопросам качества высшего профессионального образования; анализ литературы; анализ публичной информации.

Основная часть

1. Нормативно-правовая основа управления качеством образования в Республике Казахстан

Неотъемлемыми признаками понятия «право» являются его связь с государством, нормативный характер, обеспеченность волей государства, формальная определенность и системность, общеобязательность правовых норм [1 с.120]. Специфика сохранения этих признаков состоит в усложнении характера связи права с государством в условиях глобализационных и постглобализационных процессов.

Глобализация, принимающая различные организационно-правовые формы, в том числе в виде негосударственных образований (в сфере образования, например, - это Болонский процесс) нивелирует определяющую роль государства [2, с.322]. Вне зависимости от того, что процессы деглобализации начались после мирового экономического кризиса 2008 года [3, с.77], результаты глобализационных процессов в сфере высшего образования продолжают сохранять свою актуальность и оказывать влияние на национальные векторы стратегии в этой части.

В качестве одного из результатов глобализации выступает признание огромного значения для поступательного развития государства наращивание нематериального капитала.

Образование – это нематериальный капитал, который в условиях рыночных отношений должен приносить доход. Как отмечает Е.Г.Ягупа, нематериальный капитал во многом схож с

физическим (материальным). Оба вида капиталов возникают как результат вложений ресурсов (денег, материальных средств, знаний, квалификации) в производство товаров и услуг. Оба капитала приносят своему обладателю доход. Оба капитала подвергаются моральному износу, причем некоторые формы нематериального капитала даже в большей степени (обесцениваются программные обеспечения, знания и т.д.). Оба нуждаются в «ремонте», т.е. требуют затрат на свое поддержание [4, с.441].

В контексте настоящего исследования имеет значение определение круга объектов, составляющих сущность нематериального капитала, т.е. источников получения такого капитала.

Источниками нематериального капитала являются знания и информация, результатом – новые знания. Способ производства нематериальных объектов – трудовая деятельность человека с использованием мыслительной энергии в совокупности с мускульной энергией [4, с.442].

Таким образом, наращивание нематериального капитала и уровень его доходности определяются не столько объемами, сколько качеством его составляющих элементов. К этим элементам относятся: исчерпанность либо универсальность правовой регламентации оснований и процедур, направленных на осуществление менеджмента качества образования; источниковый уровень насыщения потребности в знаниях; селекция единиц знаний, подлежащих передаче; качественные характеристики результатов, полученных в процессе образовательной деятельности.

Необходимо учитывать, что износ нематериального капитала влечет снижение уровня социального запроса именно в отношении специалистов, подготовка которых осуществляется не только в данном направлении практической деятельности, но и в конкретном, отдельно взятом вузе. Ожидаемый результат может не совпадать с реальным положением дел. Преодоление формирующихся предпосылок кризиса во многом зависит от нормативно-правовой базы, определяющей основные способы управления качеством образования.

Идея вхождения Казахстана в мировое образовательное пространство как нельзя лучше получила свою первоначальную реализацию благодаря именно глобализационным процессам. Интернационализация в сфере высшего образования значительно расширила возможности обмена обучаемыми между странами. Безусловно, все это сопровождалось внедрением в систему национального образовательного права новых образовательных институтов. Имплементационные процессы, пройдя свой пик, в настоящее время находятся в стадии обретения стабильности и устойчивости. Национальная стратегия в области высшего образования прошла этап своей трансформации в условиях стремления стран к универсализации нормативно-правовой основы управления качеством образования.

Изложенное позволяет определить систему правовых источников, регулирующих управление качеством высшего профессионального образования в их иерархической последовательности, сгруппированной по уровням.

Первый уровень правовых источников, определяющих формы, характер и содержание управления качеством образования, представлен международными актами (конвенциями, договорами, соглашениями). Эти акты лежат в основе процесса и идеи построения стратегии и программ развития высшего образования в масштабах Казахстана, используются МОН РК при разработке актов для системы национального образовательного права. В числе этих актов нами усматриваются следующие:

- 1) Европейская конвенция об эквивалентности дипломов, ведущих к доступу в университеты – от 11 декабря 1953г. (Париж) [5];
- 2) Европейская конвенция об эквивалентности периодов университетского образования – от 15 декабря 1956г. (Париж) [6];
- 3) Конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе – от 11 апреля 1997г. (Лиссабон) [7];
- 4) Конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в государствах региона Европы – от 21 декабря 1979г. (Париж) [8];
- 5) Европейская конвенция об общей эквивалентности периодов университетского образования – от 6 ноября 1990г. (Рим) [9].

Относительно первого документа интерес представляют положения, затрагивающие вопросы о качестве образования. При этом под понятие «диплом» подпадают любые документы, независимо от формы его выдачи или регистрации, которые дают право его обладателю или заинтересованному лицу подать заявление о приеме в высшее учебное заведение. Конвенция базируется на таких принципах, как: признание базы высшего учебного заведения в качестве одного из важнейших источников интеллектуальной деятельности страны; об обязанности членов

Совета Европы предоставлять учащимся, успешно завершившим свое среднее школьное образование на территории одного из членов Совета, все возможности для поступления по своему выбору в высшее учебное заведение, расположенное на территории других членов Совета; признание необходимости достижения эквивалентности дипломов (удостоверений, аттестатов и т.п.), дающих право на поступление в высшие учебные заведения.

Что касается второй Конвенции, то она направлена на реализацию первого акта (Парижская конвенция от 11.12.1953г.). Основные цели акта – признание периодов обучения за границей как фактора, способствующего решению проблемы нехватки высококвалифицированных научных кадров; создание благоприятных условий для изучения студентами современных языков, знание которых значительно увеличит сферу доступа к научной информации, изложенной на разных языках.

Третий международный акт основан на принципах: признание права на высшее образование в качестве ключевого фактора расширения и развития знаний, исключительно ценного и научного достояния как для каждого человека, так и для общества; признание учебных курсов, свидетельств, дипломов и степеней, полученных в какой-либо другой стране Европейского региона, в качестве важной меры, направленной на содействие расширению академической мобильности между Сторонами; придание приоритета принципу автономии учебных заведений и осознание необходимости утверждения и защиты этого принципа; признание квалификаций считать ключевым элементом права на образование, равно как и обязанностью общества.

Данный акт (Лиссабонская конвенция) имеет большое значение для решения вопросов об управлении качеством образования в системе вузов. Согласно ст. VIII.1 Конвенции каждая сторона предоставляет адекватную информацию по любому учебному заведению и по любой программе. При этом важен учет факта создания Сторонами собственной системы официальной оценки высших учебных заведений и программ с отражением методов и результатов оценки вуза и программ, а также конкретных стандартов качества для каждого типа учебного заведения, выдающего квалификации высшего образования, и для программ, ведущих к получению таких квалификаций.

Таким образом, максимально полная транспарентность в вопросах оценки качества высшего образования и управления в этой сфере позволяет получать объективную информацию о вузах стран дальнего зарубежья и способствует созданию благоприятных условий для выбора претендентами зарубежного вуза, отвечающего высоким стандартам качества образования. Это, в свою очередь, означает, что вузы должны проявлять прямую заинтересованность в оценке качества образования как отвечающего мировым стандартам.

Относительно четвертой Конвенции, необходимо отметить, что она является своеобразной аналогией Парижской конвенции 1953г.

Все эти международные конвенции сыграли свою определяющую роль в формировании соответствующих договоров в странах постсоветского пространства, включая Республику Казахстан и Российскую Федерацию. В данном контексте необходимо признать высокую степень значимости в развитии нормативно-правовой основы высшего профессионального образования следующих международных актов между странами после процессов суверенизации некогда союзных республик:

По поводу пятой Конвенции, подобная аналогия с Парижской конвенцией 1956г.

Следующим этапом охвачены процесса подписания и ратификации ряда международных конвенций, участником которых является Казахстан. В числе таких актов имеет большое значение Закон Республики Казахстан от 13.12.1997г. №202-1 «О ратификации Конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе» [10]

2.Сложившаяся система управления качеством образования в КазНПУ имени Абая

Согласно требованиям ИСО/ТО 10013: 2001, МС ИСО 9004: 2009, МС ИСО 901:2015 в КазНПУ имени Абая систематически разрабатываются и обновляются документы внутреннего применения, отражающие стратегию и политику университета в области качества образования.

Для достижения целей и решения задач дальнейшего продвижения университета в заданном направлении, координации действий структурных подразделений, обеспечения соответствия качественных характеристик профессорско-преподавательского состава предъявляемым требованиям в вузе создан Департамент стратегии развития и анализа качества.

Система управления качеством в КазНПУ носит многоступенчатый характер. Если идти по нисходящей схеме, то первая ступень представлена Стратегическим планом развития Казахского национального педагогического университета имени Абая на период 2018-2025гг. (далее – Стратегический план) [11]. Вторая ступень – это Политика в области качества на период 2017-2025гг. В настоящее время этот документ подвергнут корректировке и с учетом положений Стратегического плана и называется «Политика обеспечения качества на период 2019-2025гг.» [12]. Третья ступень представлена документом под названием «Цели в области качества» [13]. Цели определяются отдельно на каждый учебный год. Цели меняются. Обогащаются с учетом результатов, достигнутых в предыдущем учебном году. Четвертая ступень обозначена Академической политикой, которая впервые была принята 31.05.2011г. Этот документ претерпел определенные изменения на основании решений Ученого совета университета от 27.01.2015г., 31.10.2017г., 27.08.2019г. [14].

Схематично взаимосвязь между названными структурами может быть представлена в виде следующей схемы (рис.1):

2.1. Стратегический план развития Казахского национального педагогического университета имени Абая на 2018-2025гг.

Стратегический план развития Казахского национального педагогического университета имени Абая на 2018-2025гг. был рассмотрен и одобрен решением Наблюдательного совета 06.04.2018 года и утвержден решением Ученого Совета 8 июня 2018 года.

Структура. Стратегический план состоит из глоссария, восьми разделов и сокращений, принятых в документе. Разделы сформированы по принципу взаимосвязи или единства отраслевых целей, достижение которых в конечном итоге должно привести к главным целям.

Методология Стратегического планирования основана на Модели трансформации бизнеса, автором которой является О.Н. Байсеркеев. Оригинальность модели определяется высокой степенью результативности и адаптивностью к разным сферам деятельности. Методологически выверенная структура Стратегического плана включает 9 драйверов (направлений):

1. Формирование *Ценности для потребителя*.
2. Определение *Ключевой компетентности*.
3. Осуществление *Прогноза развития отрасли, в результате которого методом мозгового штурма получена картина будущей отрасли*.
4. Определение *Стратегического намерения*.
5. Разработка принципов и механизмов реализации *Адаптивного лидерства в организации*.
6. Разработка *Горизонтально-циклической организационной структуры*.

7. Определение *Ресурсных рычагов «Экосистемы бизнеса».*
8. Определение основных ценностей организации. Составляющих ее *Корпоративную культуру.*
9. *Постановка целей и задач* (по результатам аналитической работы) в форме 7-летнего Стратегического плана.

Постановка целей по каждому драйверу, составляющему Модель трансформации бизнеса, представлена с указанием должности ответственного лица и сроков выполнения. Задачи делегированы лицам, ответственным за достижение цели.

Главные цели Стратегического плана:

1. **Контингент:** В 2025 году количество обучающихся должно быть не менее 10.000.
2. **Интернационализация:** В 2025 году должно быть не менее 15 внедренных совместных двудипломных образовательных программ с иностранными университетами по педагогическим специальностям.
3. **Контингент иностранных студентов** должен составлять не менее 5% от общего числа обучающихся к 2025 году.
4. **Рейтинг:** В 2025 году 540-е место в рейтинге QS World University Ranking

Наиболее значимые для управления качеством образования цели в Стратегическом плане сосредоточены по разным драйверам. Так, в разделе 1. (Ценность для потребителя) обозначены цели: 1.2. Определить компетенции завтрашнего дня и ежегодно их актуализировать; 1.3. Иметь образовательные программы, соответствующие актуальным компетенциям; в разделе 2 (Ключевая компетенция) сформулированы цели: 2.1. Сформировать ключевую компетенцию КазНПУ имени Абая; 2.2. Уметь определять перспективные компетенции выпускника КазНПУ имени Абая; в разделе 3 (Прогноз рынка и отрасли) показаны цели: 3.2. Ежегодный прогноз изменений потребительских предпочтений; 3.3. Ежегодный прогноз изменений конкурентных ориентаций (РУПы, методики, стратегии университетов - конкурентов); в разделе 4. (Стратегическое намерение) определена цель: 4.4. Разработать «ресурсную стратегию», предусматривающую ликвидацию разрыва в четырех видах ресурсов (финансирование, материально-техническая база, методики преподавания и технологии обучения, человеческий капитал); в разделе 7 (Ресурсные рычаги и экосистема бизнеса) определено несколько целей: 7.2. Обеспечить наилучший состав ППС среди педагогических университетов СНГ; 7.4. Разработать и внедрить эффективную технологию набора обучающихся; 7.7. Трансформация в цифровой университет; 7.12. Сделать университет интернациональным по духу и составу.

2.2. Политика в области качества

Сравнение Политики в области качества на период 2017-2025гг., принятой до внедрения Стратегического плана, с Политикой обеспечения качества на период 2019-2025гг., учитывающей положения Стратегического плана, свидетельствует о следующем:

- 1) 2017-2025гг. – Политика в области качества содержит 11 пунктов;
2019-2025гг. – Политика обеспечения качества содержит 13 пунктов.
- 2) В обоих вариантах политики сохранили свою актуальность 6 следующих позиций:
 - внедрение новых принципов корпоративного управления;
 - достижение высокого имиджа университета в мировом научно-образовательном пространстве;
 - привлечение бизнес-структур для выполнения совместных научно-исследовательских программ, проектов, создание условий для коммерциализации результатов научных исследований и технологий;
 - развитие гражданской активности и патриотического самосознания обучающихся;
 - поддержание честности и академической свободы вузовского сообщества;
 - поддержание действенной защиты любого вида нетерпимости к любым видам коррупции и дискриминации в коллективе университета.
- 3) 2017-2025гг. – Политика в области качества: Университет исключил из нее следующие положения:
 - переход университета с кириллицы на латинский алфавит;
 - внедрение концепции цифрового университета;
 - проведение кардинальной модернизации учебной и научной деятельности в контексте Болонского процесса для создания эффективной научно-образовательной среды;
 - международная аккредитация образовательных программ;

- добиваться стремления всех сотрудников к постоянному улучшению системы обеспечения качества образования.

Сравнение двух вариантов политики в рассматриваемой части позволяет предположить, что в основе исключения названных 5-ти позиций лежат несколько причин, в числе которых, на наш взгляд, могут быть такие: поглощение содержания исключительных положений новыми более емкими положениями, включенными в модернизированный вариант Политики обеспечения качества на период 2019-2025гг.; выполнение в полном объеме отдельных положений; потеря актуальности; формирование нового социального запроса; смена приоритетов и т.п.

4) 2019-2025гг. – Политика обеспечения качества: Университет включил новые 7 положений, более полно отвечающих целям и задачам Стратегического плана и запросам современности. К таким новым (обновленным, модернизированным) положениям относятся:

- развитие корпоративной культуры университета, повышение социальной ответственности, обеспечение студентоориентированности в обучении, повышение профессионализма, развитие инновационности и лидерства;
- обеспечение качественного приема обучающихся в том числе увеличение доли магистрантов, докторантов PhD до 30% от общего числа обучающихся;
- разработка образовательных программ, соответствующих компетенциям педагога 21-го века;
- улучшение качества профессорско-преподавательского состава, повышение их квалификации, омоложение состава;
- обеспечение интернационализации образования;
- создание необходимой комфортной инфраструктуры для предоставления обучающимся качественных услуг в образовательной и научно-исследовательской деятельности;
- обеспечение финансовой устойчивости университета.

2.3 Цели в области качества

Цели в области качества определяются отдельно на каждый учебный год в соответствии с Политикой Университета в области качества и ключевыми показателями Стратегического плана развития вуза на период 2019-2025 гг. (ранее – на период 2017-2025гг.).

Сравнение целей в области качества за три последних учебных года свидетельствуют о следующем:

- произошло наращивание показателей, подлежащих достижению, по мере выполнения позиций предыдущего учебного года;
- сохранение из года в год отдельных позиций, протяженных исполнением во времени;
- внесение корректировок в редакцию отдельных целей, имеющих постоянный характер;
- включение новых целей, обусловленных Стратегическим планом развития университета.

Динамика изменения целей в области качества за три последних учебных года представлена в виде нижеследующей таблицы (табл.1):

Динамика изменения целей (основных) в области качества в КазНПУ имени Абая в 2017/2018, 2018/2019, 2019/2020 учебных годах

Цели (основные) в области качества в учебные годы:			
№	2017/2018	2018/2019	2019/2020
1	1.Привлечение преподавателей университета к ведению обучения на английском языке – до 15% от общего количества ППС	7.Увеличить количество преподавателей университета, ведущих занятия на английском языке, до 15% от общего количества ППС	11.Увеличение количества преподавателей университета, ведущих занятия на английском языке, до 17% от их общего количества
2	2.Развивать совместные научные исследования сотрудников Университета с другими организациями и вузами		8.Привлечение не менее 2-х бизнес-структур для выполнения совместных научно-исследовательских программ и проектов
3	3.Увеличить долю обучающихся, участвующих в НИРО, до	10.Увеличить долю магистрантов и докторантов, молодых исследователей в	2.Увеличение доли магистрантов и докторантов, молодых исследователей в

	40%	возрасте до 35 лет, участвующих в финансируемых научных проектах, до 30% от общего состава исполнителей проектов	возрасте до 35-ти лет, участвующих в финансируемых проектах, до 50% от общего состава исполнителей проектов
4	4.Разработать концепцию цифрового университета и внедрить систему КРІ – ключевые показатели эффективности деятельности ППС	4.Внедрить в систему Univer КРІ – ключевые показатели деятельности сотрудников и ППС	15.Разработка поэтапной трансформации в исследовательский цифровой университет
5	5.Внедрять и усовершенствовать информационно-коммуникационные технологии и инновации в обучении	3.Внедрить автоматизированную систему Univer для полного сопровождения учебного процесса	
6	6.Разработка и внедрение плана перехода с кириллицы на латинский алфавит		
7	7.Расширить проведение мероприятий по пропаганде и разъяснению межнациональной политики Республики Казахстан и преодолению коррупционных проявлений и экстремизма		
8	8.Продолжить работу по совершенствованию рейтинговой системы оценки качества деятельности ППС и учебно-научных подразделений		13.Внедрение новых ключевых показателей деятельности сотрудников и ППС, направленных на выполнение Стратегического плана развития университета и индикаторов QS и ESG
9	9.Совершенствовать СМК университета и добиваться ее полного соответствия новой версии ИСО 9001:2015	2.Применение изменившихся требований к системе менеджмента качества в соответствии со стандартами ИСО 9001:2015	6.Разработка одной новой двухдипломной образовательной программ
10	10.Продолжить на постоянной основе разработку реестров факторов риска и сформировать на их основе комплекс показателей, характеризующих риски образовательной деятельности вуза	6.Систематизировать принципы внутреннего обеспечения качества и внедрить в учебный процесс	
11	11.Проведение постоянного мониторинга результативности принятых Наблюдательным, Ученым		8.Разработка 2-х инновационных образовательных программ совместно с бизнес-структурами

	Советами и ректоратом решений		
12		1.Реализовывать комплексный план мероприятий, посвященных 90-летию Университета	9.Разработка модели выпускника по всем направлениям подготовки
13		5.Пополнить библиотечный фонд электронных ресурсов до 10% от общего фонда	12.Достижение в рейтинге QS World Universiti Rankings места не ниже 540
14		8.Внедрить систему HR-менеджмента для качественного подбора персонала, ППС	18.Развитие корпоративной культуры университета, повышение социальной ответственности, обеспечение студентоориентированности в обучении, рост профессионализма, развитие в коллективе инновационности и лидерских качеств
15		9.Увеличить количество ППС, обладателей индекса Хирша, до 36 человек	1.Увеличение числа обладателей индекса Хирша до 100 человек
16		11.Довести количество договоров, меморандумов с ведущими зарубежными университетами QS 500 до 10.	16.Обеспечение академической честности, нетерпимости к любым видам коррупции и дискриминации в коллективе университета
17		12.Увеличить долю иностранных обучающихся до 4% от общего количества обучающихся в университете	10.Достижение контингента иностранных студентов – не менее 4,5% от общего числа обучающихся
18		13.Способствовать формированию активной гражданской позиции у молодежи	17.Охват волонтерским движением не менее 5% обучающихся от их общего количества
19			4.Разработка двух коммерческих проектов и создание условий для коммерциализации результатов научных исследований и технологий
20			5.Обновление контента дисциплин 150 образовательных программ по педагогическому направлению подготовки
21			14.Внедрение стандарта ISO 37001:2016 «Системы менеджмента противодействия коррупции»
22			7.Разработка 4-х образовательных программ на английском языке

2.4 Академическая политика КазНПУ имени Абая

Назначение Академической политики состоит в определении порядка организации обучения в КазНПУ имени Абая по кредитной технологии обучения по программам высшего и послевузовского образования. Структурно этот документ включает в себя все основные правила организации учебного процесса, содержание которых основано на комплексе нормативных актов, начиная с Закона Республики Казахстан «Об образовании» и включая соответствующие постановления Правительства РК и приказы МОН РК. Первый вариант Академической политики, принятой и внедренный в действие с 31.05.2011г., за неполных 9 лет претерпел три этапа изменений и дополнений: 21.01.2015г., 31.10.2017г., 27.08.2019г. Эти изменения и дополнения отразились как в структуре документа, так и на его содержании. Динамика структурных изменений показана в табл.№2:

Динамика изменений структуры Академической политики КазНПУ имени Абая в период 2011-2019гг.

№	Академическая политика КазНПУ им.Абая (31.05.2011г. Структура)	Академическая политика		
		21.01.2015г.	31.10.2017г.	27.08.2019г.
1	1.Общие положения	1.Общие положения	1.Общие положения	1.Общие положения
2	2.Нормативные ссылки	2.Нормативные ссылки	2.Нормативные ссылки	2.Нормативные ссылки
3	3.Сокращения и определения	3.Список сокращений	3.Список сокращений	3.Список сокращений
4	4.Глоссарий	4.Глоссарий	4.Глоссарий	4.Глоссарий
5	5.Организация учебного процесса по кредитной технологии обучения	5.Организация учебного процесса по кредитной технологии обучения	5.Организация учебного процесса по кредитной технологии обучения	5.Организация учебного процесса по кредитной технологии обучения
6	6.Образовательные учебные программы и учебные планы	6.Образовательные учебные программы и учебные планы	6.Образовательные учебные программы и учебные планы	6.Образовательные учебные программы и учебные планы
7		7.Модульные образовательные программы	7.Модульные образовательные программы	7.Образовательные программы
8		8.Планирование нагрузки ППС и обучающегося	8.Планирование нагрузки ППС и обучающегося	8.Планирование нагрузки ППС и обучающегося
9	7.Выбор обучающимися образовательной траектории. Порядок регистрации обучающихся	9.Выбор обучающимися образовательной траектории. Порядок регистрации обучающихся	9.Выбор обучающимися образовательной траектории. Порядок регистрации обучающихся	9.Выбор обучающимися образовательной траектории. Порядок регистрации обучающихся
10	8.Контроль учебных достижений обучающихся	10.Контроль учебных достижений обучающихся	10.Контроль учебных достижений обучающихся	10.Контроль учебных достижений обучающихся
11	9.Оценка учебных достижений обучающихся	11.Оценка учебных достижений обучающихся	11.Оценка учебных достижений обучающихся	11.Оценка учебных достижений обучающихся
12	10.Ликвидация академической	12.Ликвидация академической	12.Ликвидация академической	12.Ликвидация академической

	задолженности	задолженности	задолженности	задолженности
13	10.Организация и прохождение летнего семестра	13.Организация и прохождение летнего семестра	13.Организация и прохождение летнего семестра	13.Организация и прохождение летнего семестра
14	12.Организация и прохождение практики	14.Организация и прохождение практики	14.Организация и прохождение практики	14.Организация и прохождение практики
15		15.Научно-исследовательская работа магистрантов и докторантов	15.Научно-исследовательская работа магистрантов и докторантов	15.Научно-исследовательская работа магистрантов и докторантов
16	13.Организация и проведение государственного экзамена по Истории Казахстана	16.Организация и проведение государственного экзамена по Истории Казахстана	16.Организация и проведение государственного экзамена по Истории Казахстана	16.Организация и проведение государственного экзамена по Истории Казахстана
17	14.Итоговая аттестация студентов	17.Итоговая аттестация студентов	17.Итоговая аттестация студентов	17.Итоговая аттестация студентов
18	15.Академическая мобильность в рамках казахстанской модели перезачета кредитов по типу ECTS	18.Академическая мобильность в рамках казахстанской модели перезачета кредитов по типу ECTS	18.Академическая мобильность в рамках казахстанской модели перезачета кредитов по типу ECTS	18.Академическая мобильность в рамках казахстанской модели перезачета кредитов по типу ECTS
19	16.Перевод и восстановление обучающихся	19.Перевод и восстановление обучающихся	19.Перевод и восстановление обучающихся	19.Перевод и восстановление обучающихся
20	17.Отчисление обучающихся из Университета, предоставление академического отпуска	20.Отчисление обучающихся из Университета, предоставление академического отпуска	19.Отчисление обучающихся из Университета, предоставление академического отпуска	20.Отчисление обучающихся из Университета, предоставление академического отпуска
21	18.Порядок выплаты государственных стипендий	21.Порядок назначения и выплаты государственных стипендий. Оплата за обучение	20.Порядок выплаты государственных стипендий	23.Порядок выплаты государственных стипендий
22	19.Оплата за обучение	21.Порядок назначения и выплаты государственных стипендий. Оплата за обучение	21.Оплата за обучение	22.Оплата за обучение
23			22.Транспарентность образовательного процесса	23.Транспарентность образовательного процесса
24				24.Академическая честность
25				25.Формальное и неформальное образование
26		Приложения (5)	Приложения (8)	Приложения (6)

Что касается изменений содержательного характера, то необходимо признать их объективную обусловленность процессами развития нормативно-правовой основы регулирования отношений, возникающих в разных направлениях деятельности, включая управление качеством образования. Состояние нормативно-правового обеспечения можно представить в виде нижеследующей таблицы (табл.3):

Состояние нормативно-правового обеспечения
Академической политики КазНПУ имени Абая в редакциях по годам: 2011, 2015, 2017,
2019гг.

Нормативно-правовые акты по годам:				
№	2011	2015	2017	2019
1	2	3	4	5
1	Закон РК от 27.07.2007г. №319-VI ЗРК	Закон РК от 27.07.2007г. №319-VI ЗРК	Закон РК от 27.07.2007г. №319-VI ЗРК	Закон РК от 27.07.2007г. №319-VI ЗРК (с изм. и доп. от 04.07.2018г.)
2	ГОСО РК 5.04..019-2011. Образование высшее профессиональное. Бакалавриат. Основные положения.	2.ГОСО РК Высшего и послевузовского образования от 23.08.2012г. №1080	ГОСО РК Высшего и послевузовского образования от 23.08.2012г. №1080 (с изм. и доп. от 13.05.2016г. №292)	ГОСО высшего образования от 31.10.2018г. №604
3	ГОСО РК 5.03.005-2009. Система образования Республики Казахстан. Профессиональная практика. Основные положения.	Приложение к ГОСО РК Высшего и послевузовского образования от 23.08.2012г. №1080	Приложение к ГОСО РК Высшего и послевузовского образования от 23.08.2012г. №1080 (с изм. и доп. от 13.05.2016г. №292)	Правила организации и проведения профессиональной практики и правил определения организаций в качестве баз практики. Утверждены приказом МОН РК от 29.01.2018г. №107 (с изм. и доп. от 29.09.2018г. №521)
4	ГОСО РК 5.03.008-2009. Система образования Республики Казахстан. Контингент обучающихся. Основные положения.			
5	ГОСО РК 5.03.015-2009. Система образования Республики Казахстан. Учебная работа и педагогическая нагрузка. Основные положения.	Приложение к ГОСО РК Высшего и послевузовского образования от 23.08.2012г. №1080	Приложение к ГОСО РК Высшего и послевузовского образования от 23.08.2012г. №1080 (с изм. и доп. от 13.05.2016г. №292)	Приложение к Правилам организации и проведения профессиональной практики и правил определения организаций в качестве баз практики.

				Утверждены приказом МОН РК от 29.01.2018г. №107 (с изм. и доп. от 29.09.2018г. №521)
6	ГОСО РК 5.03.016 – 2009. Система образования Республики Казахстан. Правила выполнения дипломной работы (проекта) в высших учебных заведениях. Основные положения.			
7	Правила организации учебного процесса по кредитной технологии обучения – Утверждены приказом МОН РК от 20.04.2011г.	4.Правила организации учебного процесса по кредитной технологии обучения. – Утверждены приказом МОН РК от 20.04. 2011г. №152 (с изм. и доп. от 02.06.2014г. №198)	4.Правила организации учебного процесса по кредитной технологии обучения. – Утверждены приказом МОН РК от 20.04. 2011г. №152 (с изм. и доп. от 02.06.2014г. №198; от 28.01.2016г. №90)	6.Правила организации учебного процесса по кредитной технологии обучения. – Утверждены приказом МОН РК от 20.04. 2011г. №152 (с изм. и доп. от 12.10.2018г. №583)
8	Типовые правила проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся в высших учебных заведениях. – Утверждены приказом МОН РК от 18.03.2008г. №125 (с изм. и доп. от 13.04.2010г. №168; от 01.11.2010г. №506)	5.Типовые правила проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся в высших учебных заведениях. – Утверждены приказом МОН РК от 18.03.2008г. №125 (с изм. и доп. от 13.04.2010г. №168; от 01.11.2011г. №506; от 04.11.2013г. №445; от 02.06.2014г. №198)	5.Типовые правила проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся в высших учебных заведениях. – Утверждены приказом МОН РК от 18.03.2008г. №125 (с изм. и доп. от 13.04.2010г. №168; от 01.11.2011г. №506; от 04.11.2013г. №445; от 02.06.2014г. №198; от 30.01.2017г. №36)	
9	Правила перевода и восстановления обучающихся по типам организаций образования. –	6.Правила перевода и восстановления обучающихся по типам организаций образования. –	6.Правила перевода и восстановления обучающихся по типам организаций образования. –	

	Утверждены постановлением Правительства от 19.01.2012г.	Утверждены постановлением Правительства от 19.01.2012г. (в редакции постановления Правительства РК от 10.04.2013г. №328)	Утверждены постановлением Правительства от 19.01.2012г. (в редакции постановления Правительства РК от 10.04.2013г. №328; с изм. и доп. по приказу МОН РК от 15.10.2015г. №591; от 28.04.2017г. №201)	
10	Правила предоставления академических отпусков обучающимися в организациях образования. – Утверждены приказом МОН РК от 18.03.2008г. №124	7.Правила предоставления академических отпусков обучающимися в организациях образования. – Утверждены приказом МОН РК от 19.01.2012г. №108.	7.Правила предоставления академических отпусков обучающимися в организациях образования. – Утверждены приказом МОН РК от 19.01.2012г. №108.	
11	Типовые правила деятельности организаций образования, реализующих образовательные программы высшего профессионального образования. – Утверждены постановлением Правительства от 02.03.2005г. №195	3.Типовые правила деятельности организаций высшего образования. – Утверждены постановлением Правительства от 17.05.2013г. №499.	3.Типовые правила деятельности организаций высшего образования. – Утверждены постановлением Правительства от 17.05.2013г. №499 (с изм. и доп. от 07.04.2017г.)	3.Типовые правила деятельности организаций высшего образования. – Утверждены постановлением Правительства от 17.05.2013г. №499 (с изм. и доп. от 29.10.2018г. №592)
12	Типовое положение о государственных высших учебных заведениях, имеющих особый статус. – Утверждены постановлением Правительства РК от 05.11.2001г. №1398	8.Типовое положение о государственных высших учебных заведениях, имеющих особый статус. – Утверждены постановлением Правительства РК от 05.11.2001г. №1398	8.Типовое положение о государственных высших учебных заведениях, имеющих особый статус. – Утверждены постановлением Правительства РК от 05.11.2001г. №1398	
13	Правила назначения выплаты государственных стипендий отдельным категориям обучающихся в организациях	9.Правила назначения выплаты государственных стипендий отдельным категориям обучающихся в организациях образования. –	9.Правила назначения выплаты государственных стипендий отдельным категориям обучающихся в	7.Правила назначения выплаты государственных стипендий отдельным категориям обучающихся в

	образования. – Утверждены постановлением Правительства РК от 07.02.2008г. №116	Утверждены постановлением Правительства РК от 07.02.2008г. №116 (в редакции постановлений Правительства РК от 28.02.2012г. №266; от 31.03.2014г. №276)	организациях образования. – Утверждены постановлением Правительства РК от 07.02.2008г. №116 (в редакции постановлений Правительства РК от 28.02.2012г. №266; от 31.03.2014г. №276)	организациях образования. – Утверждены постановлением Правительства РК от 07.02.2008г. №116 (в редакции постановления Правительства РК от 16.10.2018г.)
14				ГОСО послевузовского образования – Утвержден приказом МОН РК от 31.10.2018г. №604
15				5.Типовые правила деятельности организаций образования, реализующих образовательные программы высшего и (или) послевузовского образования. – утверждены приказом МОН РК от 30.10.2018г. №595

Сущность изменений в содержании Академической политики обусловлена приоритетами, обозначенными в следующих документах:

- Государственная программа развития образования и науки в Республике Казахстан на 2016-2019гг.[15].

- Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы [16].

Основные выводы

На формирование современной системы управления качеством образования в КазНПУ имени Абая оказал значительное влияние ряд факторов, среди которых мы выделяем следующие:

1. Осуществление перехода на трехуровневую модель подготовки специалистов: бакалавриат, магистратура, докторантура – с выпуском бакалавров, магистров и докторов PhD. Сообразно этой модели дифференцирование образовательного процесса на уровни и его наполнение образовательной информацией, отвечающей разным требованиям, применение разных критериев оценки качества образования.

2. Признание в качестве самого востребованного уровня – высшего профессионального образования, реализуемого на первом уровне – бакалавриате. На этой основе создание эффективную систему управления качеством образования.

3. Внедрение кредитной технологии образования, которая позволила в определенной степени унифицировать требования, предъявляемые к структуре и содержанию РУПов специальностей, что в свою очередь отвечает условиям признания дипломов о высшем профессиональном образовании в иных государствах.

4. Внедрение Стратегического плана развития КазНПУ имени Абая на период с 2018-2025 годы позволило привести в единую систему все ресурсы университета и более эффективно

управлять качеством образования на всех его уровнях, применяя дифференцированные критерии оценки результатов образовательной деятельности.

5. Внедрение системы «Univerg», которая в автоматическом режиме обеспечивает еженедельную оценку успеваемости обучаемых по единым объективным критериям.

6. Мониторинг выполнения Политики университета в области качества образования с одновременной выработкой целей отдельно на каждый учебный год.

7. Значение Стратегии развития вуза и Академической политики ощутимо возрастают в контексте управления качеством образования.

8. Модель управления качеством образования, созданная в КазНПУ имени Абая, не противоречит нормативным актам МОН РК, определяющим основные параметры критериальной оценки деятельности вуза.

Использованные источники

1. Солдаткина О.Л. Цифровое право: особенности цифровой среды и субъекты // *Государство и право*. 2019. №12. – С.113-123.
2. Бондаренко Ю.В., Мухаметов П.А. Национальные интересы государства в условиях современной глобализации // *Евразийский юридический журнал*. 2019. №10 (137). – С.321-323.
3. Пастухова Н.Б., Барциц А.Л. Суверенитет от глобализации до деглобализации // *Евразийский юридический журнал*. 2019. №11 (138). – С.75-77.
4. Ягуна Е.Г. Концептуальные основы нематериального капитала // *Евразийский юридический журнал*. 2019. №11 (138). – С.441-442.
5. Европейская конвенция об эквивалентности дипломов, ведущих к доступу в университеты. – Совершена в Париже 11.12.1953г. // <http://www.russia.edu.ru/information/legal/law/inter/015/> (дата обращения 10.03.2020г.)
6. Европейская конвенция об эквивалентности периодов университетского образования. – Совершена в Париже 15.12.1956г. // <http://www.russia.edu.ru/information/legal/law/inter/convention138/> (дата обращения 10.03.2020г.)
7. Конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе. – Совершена в Лиссабоне 11.04.1997г. // <https://iqaa.kz/images/> (дата обращения 10.03.2020г.)
8. Конвенция о признании учебных курсов, дипломов о высшем образовании и ученых степеней в государствах региона Европы. – Совершена в Париже 21 декабря 1979 года // <http://www.russia.edu.ru/information/> (дата обращения 10.03.2020г.)
9. Европейская конвенция об общей эквивалентности периодов университетского образования. – Совершена в Риме 6.11.1990 года // <http://www.russia.edu.ru/information/legal/law/inter/convention138/> (дата обращения 10.03.2020г.)
10. Закон Республики Казахстан от 13.12.1997г. №202-1 «О ратификации Конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в европейском регионе» // <https://online.zakon.kz/> (дата обращения 10.03.2020г.)
11. Стратегический план развития Казахского национального педагогического университета имени Абая на 2018-2025 годы. – Рассмотрен и одобрен решением Наблюдательного совета 06.04.2018г. (протокол №3) и утвержден решением Ученого Совета университета 08.06.2018г. (протокол №9) // <http://kaznpu.kz/ru/> (дата обращения 10.03.2020г.)
12. Политика в области качества на период 2017-2025гг. КазНПУ имени Абая. – Принята 10.10.2017г.; Политика в области качества на период 2019-2025гг. – Принята 10.10.2019г. // <http://www.kaznpu.kz/ru/1836/page/>. (дата обращения 10.03.2020г.)
13. Цели КазНПУ имени Абая в области качества на 2017/2018 учебный год. – Утверждены 10.10.2017г.; Цели КазНПУ имени Абая в области качества на 2018/2019 учебный год. – Утверждены 24.04.2018г.; Цели КазНПУ имени Абая в области качества на 2019/2020 учебный год. – Утверждены 10.10.2019г. // <http://kaznpu.kz/ru/> (дата обращения 10.03.2020г.)
14. Академическая политика Казахского национального педагогического университета имени Абая. – Утверждена решением Ученого Совета университета от 31.05.2011г. (протокол №10) – 181с. В редакции от 27.01.2015г.; 31.10.2017г.; 27.08.2019г. // <http://kaznpu.kz/ru/> (дата обращения 10.03.2020г.)
15. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019гг. // <https://iqaa.kz/images/Laws/> (дата обращения 10.03.2020г.)
16. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020гг. // <https://iqaa.kz/images/Laws/> (дата обращения 10.03.2020г.)

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Академик Аманжол Кошанов

РЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ И СОЦИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА (НАУЧНЫЙ ДОКЛАД)

Современный мир по выходе из затяжного экономического кризиса закладывает основы нового технического базиса, который обеспечит радикальное обновление всех сфер и отраслей как основы новой производительности труда и высокой конкурентоспособности товаров и услуг. Расходы на освоение нововведений, как и масштаб их применения в развитых странах растут ежегодно на 35%. По оценкам, перестройка экономики передовых индустриальных стран мира на основе нового технологического уклада продлится еще 3-5 лет. Расходы на науку по развитым странам, как правило, на уровне 3-4% ВВП. При уровне этого показателя для Казахстана 0,13% есть серьезная опасность консервации отставания республики в роли сырьевого придатка мировой экономики.

Нынешний технологический уровень стран ЕАЭС не позволяет рассматривать сотрудничество между ними в качестве базы для инновационной модернизации экономик стран-членов, в том числе и Казахстана. Поэтому увеличение доли технологичной продукции, трансфер новой техники возможен в решающей мере за счет третьих развитых стран. Роль государственной инициативы и выход на технологические уровни развитых государств имеет на среднесрочный период важное стратегическое значение. В этом не только ключ повышения конкурентоспособности экономики Казахстана. Торгово-экономическое сотрудничество с высокотехнологичным рынком ЕС и США имеет определяющее значение в аспекте структурной перестройки экономики, последовательного углубления производственно-технологической интеграции с индустриально-развитыми государствами.

Когда речь заходит о качественно новом инновационном применении достижений научно-технического прогресса в приоритетных отраслях и сферах народного хозяйства возникает правомерный вопрос о конечной эффективности этих мер на государственном уровне. На самом деле, начинается третья пятилетка Программы ускоренного индустриально-инновационного развития Казахстана. За эти годы, по официальной статистике, введено в строй около 1250 новых промышленных объектов, которые должны были обеспечить 6-7% ежегодного прироста ВВП республики. Такая динамика была необходима для закладки основ технологически продвинутой промышленности. Это прежде всего обрабатывающие отрасли, обеспечивающие технический уровень производства в нефтегазовой, черной и цветной металлургии, строительной индустрии, АПК и др., которые были бы способны конкурировать на глобальном и региональном уровнях. За годы независимости в Казахстан были привлечены почти 300 млрд. долл. прямых иностранных инвестиций. Напрашивается вопрос, насколько эффективно были использованы в реализуемых программах по регионам и в целом по Казахстану эти многомиллиардные инвестиции, которые по общему объему незначительно уступали идентичному показателю по РФ. Достигнуты ли по ним намеченные уровни инновационности? Как отмечает Президент РК Касым-Жомарт Токаев, кардинальных сдвигов в структуре экономики республики не наблюдается. На протяжении более чем 10 лет (срок действия ГПИИР РК) доля обрабатывающей промышленности в ВВП колеблется на уровне 11%. Рост производительности труда с 2015 по 2018 годы составил 4 % при плане 12% и это за годы новой программы индустриального развития.

Что может затормозить экономический рост Казахстана в перспективе? /Основной риск — сырьевая структура экономики и конъюнктура мирового рынка нефти. Сырьевая экономика из-за конъюнктуры нефтедолларов заслоняет реализацию проектов несырьевой направленности, которые в решающей мере нацелены на новый технологический уклад. Сырьевая конъюнктура и динамика нефтяных цен, улучшая, текущие финансовые показатели, сдерживают перспективный рост. Это очевидно в отставании республики от передовых стран по производительности труда в отраслях экономики (в сельском хозяйстве - в 12-15 раз, в горнодобывающей промышленности — в 5-10 раз, в обрабатывающей промышленности – в 2-4 раза. Притом, в последнем случае несопоставима база сравнения. Многих решающих отраслей машиностроения, в т.ч. горнорудного сельскохозяйственного, нефтяного, электроники, станкостроения как базы современных

технологий в республике нет. По данным рейтинга “The Global innovation index” (Глобальный уровень инноваций) Казахстан занимает 78 место. Это довольно значительное отставание даже в ряду развивающихся стран: за последние 5 лет Казахстан по этому показателю поднялся на 5 мест, Китай – на 13 мест, а Турция совершила скачок на 31 позицию.

Темпы инновационного развития необходимо резко наращивать. Для республики в решении проблемы инновации существуют два пути: внедрение достижений отечественной науки, что недостижимо вследствие слабости самой науки и фактического отсутствия спроса на ее рекомендации со стороны частного сектора, Зарубежные ТНК завозят технику из-за рубежа по своему усмотрению.

Как можно судить по динамике ВВП и перерабатывающих сфер, Стратегическая программа по индустриализации республики требует качественно нового подхода к ее формированию с учетом серьезных недостатков и упущений прошлого периода. Об этом свидетельствует уровень инновационности выпускаемой продукции по республике, который, по данным официальной статистики, не превышает 5-6%. Для сравнения, доля инноваций в экспорте товаров и услуг развитых стран Западной Европы, Японии, не говоря уже о США, составляет 35-40%. Естественно, третья пятилетка Программы ИИР Казахстана должна быть ориентирована на решение задач реиндустриализации на качественно новом уровне.

На сегодня мировая экономика, не вполне освободившаяся от последствий затяжного экономического кризиса, находится в турбулентном состоянии. Экономика как развитых, так и развивающихся стран стагнирует, Волюнтаризм, протекционизм США и их союзников с их эгоистичными и корыстными политическими интересами выходят на мировой уровень и серьезно нарушают принципы и международные нормы торговли (ВТО), валютные и финансовые отношения между странами, континентами. Эти деструктивные процессы усложняют задачи системного управления мировой экономикой, оптимизации разнонаправленных, зачастую инерционных экономических и социальных процессов. Все эти внешние и внутренние сложности научного управления экономикой усложняют задачи экономистов республики, его научного отряда. Экономический рост Казахстана в последний год замедлился. В 2019 г., по оценкам ВБ и МВФ, он будет сдержанным. Темпы роста мировой экономики в 2019 г. будут на уровне 2,9% (ниже ранее прогнозируемого) и 2,8% соответственно в 2020 и 2021г.г. По Казахстану эти показатели составят 3,3 – 3,5 %. Это значительно ниже прогнозного 5-6% для реализации программ 3-ей пятилетки ПИИРК и задач перехода к 4 индустриальной революции. Рост ВВП России по ожиданиям на 2019 г. незначительно ускорится (до 1,8%). Это фактически уровень стагнации нашего основного торгово-экономического партнера по ЕАЭС (63% импорта РК в 2018 г. приходится на долю РФ). Торговые войны, открытый протекционизм США по защите интересов собственной экономики, волюнтаристское повышение торговых пошлин на экспортные товары из Китая и ЕС, а также безальтернативные санкции западного мира против России негативно отражаются на экономике указанных государств и развивающихся стран, в этом числе и Казахстана, иначе говоря фактически серьезно сдерживают развитие мировой экономики.

В глобальном смысле современное научное сообщество ориентируется на наиболее авторитетные научные концепции, прогнозирующие развитие мировой экономики. Это теории длинных воли Кондратьева, технологических укладов Глазьева, экономики знаний Махлупа, технологической сингулярности Курцейля. Все они утверждают, что развитие мировой экономики циклично, переход от одного цикла к другому будет сопровождаться кризисом, и каждый кризис будет преодолен благодаря научно-технологическим инновациям. Без науки, без материализации ее результатов нет прогресса. Республика мало вкладывает в науку и имеет очень малую отдачу от вложенных в нее средств. И в ближайшее время отечественные ученые не смогут обеспечить научно-технологический прорыв. Отсюда и необходимость привлечения зарубежных разработок.

В Казахстане не сформирован научно-технический рынок, наука по сути не сформировалась как полноценный сектор экономики (с наличием спроса и предложения). Расходы на науку на уровне 0,13% от ВВП – это следствие необратимого разрушения научно-технологического комплекса страны.

Будем объективными, динамика отдельных ведущих сырьевых отраслей экономики не снимает ряда неотложных социальных проблем. Речь идет о росте производственной занятости и доходах населения, которые в реальном выражении устойчиво падают. По данным МОТ, Казахстан по уровню средней заработной платы находится на 61 месте. Средняя заработная плата по статистике стран, поддающихся учету, в 2016 году составила: Люксембург – 5654 долл., Норвегия и США – соответственно 3654 долл. и 3263 долл. Россия заняла 51 место с 570 долл.

(среднемесячная заработная плата). Казахстан – 61 место с показателем 339 долл. Официальная статистика реально отражает и факт значительного снижения реальных доходов населения по Казахстану.

В Стратегии «Казахстан-2050» впервые формулируется **Концепция нового содержания социальных нормативов качества жизни населения с учетом практики индустриально развитых, социально ориентированных государств**. Проблема заключается в разработке научно обоснованных, гарантированных государством минимальных ключевых индикаторов качества жизни, **включая уровень заработной платы, пенсий, пособий, объем гарантированных медицинских услуг, механизм формирования минимальной и рациональной потребительной корзины на одного казахстанца. Необходимость последовательно решения этих неотложных вопросов уровня и качества жизни населения поставлены в Послании Главы государства народу Казахстана от 2.09.19 г.** При соответствующем повышении минимальной заработной платы, базовых пенсий, социальных пособий и выплат такая мера явится стартовой площадкой для выравнивания с нормативами социально ориентированных развитых государств. В этом аспекте разработка новых социальных стандартов и гарантий требует новых методологических подходов и обоснований вариантов минимального и рационального потребительских бюджетов по республике и регионам. Что же касается аналогичных нормативов **по развитым странам Европейского союза и США, то минимальный потребительский бюджет по ним включает от 400 до 500 позиций (у нас в Казахстане до 40 позиций)**, а общая стоимость корзины по развитым странам (по паритету покупательной способности) примерно в 19 раз перевешивает идентичный показатель по нашей стране.

Реальные проблемы о благополучия семьи на сегодня выдвигается на передний план. В условиях нарастающего демографического кризиса в республике (высокие темпы урбанизации и эмиграции при снижении показателей фертильности) приобретает особое значение разработка и принятие Закона «О государственных гарантиях поддержки семей с детьми». Общая численность населения республики за четверть века независимости фактически стагнирует на уровне 17-18 млн. человек. Молодежь, получающая образование в России, в значительной части остается за пределами страны. Программы решения проблем «Индустриализации 4.0» предъявляют особые требования к квалификации нового поколения кадров, которые должны реабилитироваться в первую очередь в семейных ячейках. Потому так важны гарантии государственной поддержки семей при рождении и воспитании детей, с приоритетным установлением научно обоснованных пособий, оплачиваемых отпусков, налоговых и жилищных льгот. Эти меры потребуют увеличения доли расходов ВВП на семейные и материнские пособия. Как отмечается в докладе Российской академии наук, в РФ они составят 2% ВВП в 2020 г. и 2,5%, к 2025 г.

Радикальные преобразования и достижения Казахстана за последнюю четверть века независимости серьезная база для постановки и решения стратегической задачи по формированию технологической базы нового этапа индустриальной революции по преодолению технологического отставания республики. Предметом особого внимания должна стать разработка реальной комплексной социальной программы с охватом основных сфер жизнедеятельности человека соответственно его роли и значению на новом этапе индустриальной революции.

К ЮБИЛЕЮ ЧЛЕНА РЕДКОЛЛЕГИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА «ОБЩЕСТВО И ЭКОНОМИКА» АКАДЕМИКА А. КОШАНОВА

Крупному ученому, известному организатору науки и общественному деятелю академику Кошанову Аманжолу Кошановичу исполняется 85 лет. Академик Национальной академии наук Казахстана, заслуженный деятель науки и техники Республики Казахстан, доктор экономических наук, профессор Аманжол Кошанович Кошанов посвятил 60 лет своей жизни плодотворному труду в науке. Аманжол Кошанович родился в отдаленном районе Северо-Казахстанской области 11 октября 1934 года, окончил школу с золотой медалью и в неполные 17 лет поступил на экономический факультет Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова. С 1959 г. А. Кошанов трудится в Институте экономики АН Казахской ССР.

Аманжол Кошанович с первых лет заявил о себе как исследователь теоретик, успешно участвующий в решении актуальных проблем практического значения. Он активно работал над такими проблемами, как исторический опыт преобразования индустриальной структуры республики, пропорции и эффективность промышленного комплекса Казахской ССР. Он издал серию монографий, получивших широкую известность в 80-е годы. Так, в монографии «Индустриальный прогресс Казахстана в период развитого социализма» были разработаны теоретические и методологические вопросы оптимизации индустриального роста республики, выдвинуты научно обоснованные предложения по повышению эффективности промышленного комплекса республики, повышению его роли в обеспечении качественного роста человеческого капитала и в решении социальных проблем. За эту монографию А. Кошанов был удостоен звания лауреата премии им. Ч.Ч. Валиханова в области общественных наук.

На базе этих исследований усилиями А. Кошанова формируется новое научное направление – проблема выравнивания уровней социально-экономического развития союзных республик в ходе их комплексного индустриального роста. Ученым впервые обосновывается необходимость достижения фактического социального равенства республик в области благосостояния, образования и культуры.

К началу 90-х гг. А. Кошанов – крупный ученый-экономист, внесший значительный вклад в развитие экономической науки и внедрение научных разработок в народнохозяйственную практику. Основными научными направлениями его исследований явились теория и практика индустриального роста и преобразования структуры общественного производства, проблемы эффективности регионального воспроизводства и социально-экономического прогресса союзных республик, проблемы индустриальной социологии и экономической истории Казахстана. Под его руководством сложилось новое научное направление – исследование социально-экономических основ выравнивания условий труда и сфер жизнедеятельности по республикам и регионам, получившее признание научной общественности и за пределами страны.

В 1979 г. Аманжол Кошанович успешно защитил докторскую диссертацию на тему: "Закономерности и проблемы индустриального роста Казахстана", а в 1984 г. утвержден в звании профессора по специальности "Политическая экономия". С 1985 г. А. Кошанов – заместитель директора по науке, а в период 1988–1995 гг. – директор Института экономики АН Казахской ССР. Непосредственно под его началом было осуществлено коренное преобразование структуры и основных научных направлений Института, нацеленное на органическое сочетание фундаментальных, поисковых и прикладных работ.

А. Кошанов был избран в 1989 г. академиком Национальной академии наук Республики Казахстан. Определяющая черта таланта академика А. Кошанова как ученого и организатора науки – глубокое знание экономической теории, умение анализировать и обобщать сложные экономические и социальные процессы в период радикальных рыночных перемен. Под его руководством Институт экономики оказывал непосредственную практическую помощь законодательным и исполнительным органам власти республики в решении сложных проблем преобразования посттоталитарной экономики в рыночную. Аманжол Кошанович как крупный ученый экономист внес большой вклад в перестройку отечественной экономической науки, обеспечение научных основ перехода к рынку.

Научная общественность, представители власти и хозяйствующие структуры заинтересованно встретили вышедшие под его научным руководством и авторском участии монографии: "Экономические основы и политика разгосударствления и приватизации собственности в Республике Казахстан" (1993 г.), "Формирование системы акционерных

отношений в Республике Казахстан" (1995 г.), "Формирование частного предпринимательства в условиях перехода к рынку (на примере Республики Казахстан)" (1995 г.).

Большой вклад в развитие казахстанской науки академик Кошанов внес работая в 1987–2004 гг. на руководящих должностях в Национальной Академии наук Республики Казахстан: вице-президентом МН-НАН РК, Главным ученым секретарем Президиума НАН РК, академиком-секретарем Отделения общественных и гуманитарных наук, членом президиума НАН РК, членом коллегии Министерства науки – Академии наук РК.

Научно-организаторская и общественная деятельность академика А. Кошанова в эти годы обширна и разнообразна. Он - член правительственных комиссий по экономической реформе, Комиссии по национальной политике при Президенте РК, председатель Научного совета по экономической реформе при Президиуме НАН РК, член республиканского Научного совета по прогнозированию Госплана Казахской ССР, Научного совета АН СССР по региональной экономике, член Комитета по государственным премиям Казахской ССР, член Высшего экономического совета и экономического Экспертного комитета, возглавляемого Президентом РК.

За заслуги в научной и организаторской деятельности Указом Президента РК академику А. Кошанову в 1995 г. присваивается почетное звание "Заслуженный деятель науки и техники Республики Казахстан" (1995 г.).

Академик А. Кошанов – ведущий ученый-экономист страны в области теории рыночной экономики. Его труды по проблемам радикальной экономической реформы, преобразования отношений собственности и развития предпринимательства, проблемам национальных экономических интересов и экономической безопасности в условиях глобализации и региональной интеграции получили широкую известность в стране и за рубежом. Под его научным руководством сформировалось новое научное направление в экономической науке "Стратегия формирования смешанного экономического общества как трансформационной модели рыночного развития Казахстана". Одновременно академиком Кошановым активно разрабатывается перспективное научное направление "Система национальных экономических интересов и отношения собственности в условиях глобализации", имеющее основополагающее значение для укрепления суверенитета и национальной безопасности стран ЕврАзЭС.

Академик Кошанов автор более 680 научных публикаций, из них автор и соавтор 58 монографических работ. Переход к рынку по срокам, масштабности и радикализму был равносильен революционному акту. К реформам приходилось приступать с *tabula rasa*. Опыт пришлось приобретать «на марше» методом проб и ошибок. Позиция автора по этим вопросам представлены в монографии «Трудное восхождение. На путях к рынку». («Алматы. «Ел Орда», 2004 г., второе издание, Алматы, «Дайк-Пресс», 2010 г.).

Этапной работой академика А. Кошанова явилась монография «Национальные экономические интересы и отношения собственности» (Алматы, «Эксклюзив», 2009 г., второе издание, Алматы, «Дайк-Пресс», 2010 г.), вызвавшая интерес и поддержку научной общественности республики и зарубежных ученых. Категории «национальные экономические интересы» и «отношения собственности» в решающих сферах экономики представлены как базовые факторы экономического суверенитета и национальной безопасности молодых суверенных государств, в том числе Казахстана. Проблема выживания стран постсоциализма в такой постановке выдвигается впервые и имеет важное теоретико-методологическое и научно-практическое значение.

В последние годы Аманжол Кошанович уделяет много внимания теоретическим и практическим вопросам форсированного индустриально-инновационного развития Казахстана как стратегии новой стадии индустриальной модернизации республики. Монография «Индустриально-инновационная стратегия и экономический рост» явилась актом заинтересованного соучастия автора в решении судьбоносных вопросов социально-экономического прогресса Казахстана в рамках программы перехода к IV индустриальной революции.

Новые идеи и разработки академика А. Кошанова последнего периода нашли поддержку и успешно докладывались и публиковались в международных и республиканских изданиях, на круглых столах, панельных сессиях и международных (VI–IX Астанинских (2013–2016 гг.) форумах, Назарбаевских чтениях. Фундаментальная монография академика А. Кошанова «Индустриально-инновационная стратегия и экономический рост» (2014 г.) получила высокую оценку Президента РК Н. Назарбаева.

Цикл научных работ, докладов и статей академика А. Кошанова посвящен оптимизации и реализации внешнеэкономических возможностей Казахстана в системе международного разделения труда и глобальных экономических союзах, прежде всего в ЕАЭС.

Академик А. Кошанов рассматривает возможные пути интеграции ЕПШП и ЕАЭС и роль Казахстана как интегратора этих двух крупных межконтинентальных проектов, способствующих ускорению роста экономики Казахстана и других развивающихся экономик.

Научные работы академика Кошанова системно взаимосвязаны и охватывают во все периоды ключевые направления развития и реформирования экономики республики.

Достойный вклад академик А. Кошанов вносит в дело подготовки экономических кадров высшей квалификации. Им подготовлено 17 докторов и свыше 60 кандидатов экономических наук. Он – почетный профессор Казахского национального педагогического университета им. Абая, университета «Нархоз». Как талантливый ученый и педагог академик Кошанов создал достойную научную школу, состоящую из активных ученых, высококомпетентных экономистов, которые успешно трудятся в высоких сферах государственного управления, бизнеса, образования и науки.

Обширна научно-организационная 80 и 1080 и издательская деятельность академика. В период 1994–2004 гг. А. Кошанов являлся главным редактором журнала "Известия НАН РК. Серия общественных наук", в 2000–2012 гг. – членом Главной редакции Казахской энциклопедии, Главной редколлегии 5-томной "Истории Казахстана с древнейших времен до наших дней". С 1990 г. – член международных редакционных советов журналов "Общество и экономика" (Международная ассоциация академий наук), "Реформа" (Бишкек, КР), "Научные доклады НАН РК" и других научных изданий. Академик Кошанов был председателем Фонда науки НАН РК, в разные годы – членом Комиссии по общественным наукам и гуманитарному образованию Национального совета по государственной политике при Президенте РК, председателем секции по общественным и гуманитарным наукам и членом Комиссии по присуждению Государственных премий Республики Казахстан в области науки и техники. Академик Кошанов избирался в районные, городские органы представительной власти, был делегатом XVII съезда КП Казахстана, членом ЦК КП Казахстана.

А.К. Кошанов как ученый и общественный деятель активно выступает в СМИ по вопросам теории и практики общенациональной идеи народного единства и консолидации общества. Личная инициатива академика Кошанова, его широкая эрудиция и большой опыт руководящей научно-организационной деятельности во многом способствовали постановке и реализации ответственных задач общественных наук в сфере возрождения национальной культуры и духовности, формирования гражданского общества в Казахстане.

За заслуги в государственной и общественной деятельности, значительный вклад в социально-экономическое и культурное развитие страны, укрепление дружбы и сотрудничества между народами награжден орденом «Барыс» III степени, орденом "Парасат".

Указом Президента РК от 03.12.2015 г. № 125 академику А. Кошанову за цикл работ в 10 томах, посвященных актуальным проблемам радикального рыночного преобразования экономики Казахстана, присуждена Государственная премия РК имени аль-Фараби в области науки и техники.

В 2004 г. международным Кембриджским биографическим центром за заслуги в развитии науки и активную связь с международным научным сообществом академик Кошанов награжден почетной медалью "Выдающийся интеллект ХХI века", а Американским биографическим институтом и департаментом международных исследований (Нью-Йорк) за выдающиеся достижения в науке и международном сотрудничестве был дважды удостоен почетного звания «Человек года» (2004 и 2009 годов). В августе 2006 г. Американский центр (АВJ – США) удостоил академика А.К. Кошанова международной награды "Золотая медаль для Казахстана" как выдающийся знак отличия, присуждаемый эксклюзивно избранным гражданам мира за заслуги и вклад для их стран и народов. В августе 2018 г. академик А. Кошанов Международным биографическим центром Кембриджа (Англия) номинирован на звание Почетного доктора философии.

Тысячелетия назад народы Востока создали красивую легенду о лестнице, ведущей к звездам. Можно сказать, что вся трудовая, научная и общественная деятельность Аманжолы Кошановича является такой звездной лестницей неустанного самосовершенствования, профессионального и гражданского роста. Он – глубоко преданный науке человек, отличающийся самоотверженной отдачей своего таланта, опыта и души любимому делу, навсегда избранной жизненной стезе – в Науке.

Ему присущи высокая гражданственность и порядочность, принципиальность, глубокое чувство ответственности, бережное отношение к людям. Он всегда открыт людям, готов щедро делиться с ними своими знаниями и неординарными идеями, замыслами на пути трудного научного поиска.

Международная редколлегия журнала «Общество и экономика»

ДАРЫНДЫ ҒАЛЫМ, ДАРХАН МІНЕЗ, ДАРА ТҰЛҒА

Өміріменде, еңбегімен де туған халқының ілтипатына бөленіп, оның сүйіктісіне айналатын ірі тұлғалары болады. Біз көрген тұста қоғамдық-гуманитарлық ғалымдар ортасындағы осындай ұлы тұлғалар Өмірзақ Айтбаев, Ораз Баймұратов, Мұрат Баймақанов, Салық Зиманов, Әбдуали Қайдар, Серік Кирабаев, Көпжасар Нәрібаев, Кенжеғали Сағадиев болды. Ірі тұлғалар туралы жазу оңай шаруа емес, өйткені, олардың бір-екі қырын білгеніңмен, басқа да толып жатқан қыр-сырларын біле бермейсің. Олардың ұлылығы да осында болса керек. Міне, осындай ірі тұлғалардың бірі Аманжол Қошанов ағамыз.

Аманжол Қошанов-менің көптен бері араласқан, аға тұтып сыйласқан, өнегелі, ұстаз тұтқан ғалымым. Оның ғалымдылық өнерімен бірге отбасындағы тіршілігі, жұмыс істеу, өзін ұстау дағдысы, адамгершілік мінез- құлқы, ой-пікірлері түгелдей маған жақсы таныс. Ол кісімен ұзақ араласқаннан ойға түйгенім-Аманжол ағаның адамдық мұратының биіктігі мен тазалығы, еңбекқорлығы мен адамға, өмірге деген түсінігі жағынан сирек кездесетін жан. Көрген мен түйгені көп, көкірегі сара адамның өзін қоршаған ортаға, құбылысқа ойлы көзбен қарауы ұлғая келе даналыққа ұласқандай көрінеді. Оның дара тұлғасы ғалым есебінде де, адам, азамат есебінде де өз замандастары арасында биік тұрады.

Аманжол аға-қазақ, евразиялық, әлемдік ғылымындағы жарқын, биік тұлғалардың бірі. Тегінен тараған адами қасиеттерімен бірге, оның өз қолымен сомдаған кісілік қабілеті, азаматтық болмысы, жарқын тұлғасы ерекше екенін бүкіл ел мойындауда. Себебі, әр тұлғаның бейнесін, азаматтық келбетін, қоғамдағы орнын анықтайтын да, бағалайтын да халық. Осы тұрғыда алып қарасақ, жұртымыздың жүрегінде, халқымыздың ой санасында академик Аманжол Қошанов ағамыз-өрісі кең, өресі биік, білімпаз ғалым, қамқоршы ұстаз, жетелі жетекші, халқының қамын ойлайтын, сол үшін аянбай тер төгетін абзал азамат, абзал ел ағасы. Қошановтар әулетінің елдік, адамгершілік мұраттары өте ертеден қалыптасқан, қазақ тарихында азаматтық зор мүмкіндіктерін көрсете білген әулет. Бұл әулет өз бастауын сонау 17-18 ғасырларда өмір сүрген Құлеке батыр мен Шал ақыннан алады.

Аманжол ағамыздың туған жері Солтүстік Қазақстан облысы, Шал ақын ауданы, Абылайдың ақ туын ұстаған батыр Құлеке мен атақты Шал ақынның дүниеге келген жері. Киелі жер. Есілдің жағасындағы Аютас деген қиясында ағамыздың бабаларының қонысы болған. Орыстың қоныстаушылары келгесін бұларды есілдің оң жағасына, қалың орманды жерге ығыстырады, бұл тұс Атығай руының Құдайберді-Бейімбет бөлімшелерінің ежелден бергі қонысы, қыстауы болған.

Бейімбеттен Жаңабатыр-Дәулетай аталары тарайды. Жаңабатыр-техника ғылымдарының докторы, КСРО Мемлекеттік сыйлығының иегері, академик Ебіней Бөкетовтың бабасы болады. Дәулетайдан-Құлеке батыр, Шал ақын туады. Шал ақын Аманжол ағамыздың бесінші атасы.

Құлеке батыр 18 ғасырда жоңғар шапқыншылығына қарсы күресте Атығай руының қосындарының қолбасшысы болған. Кейін Абылай ханның маңында болып, Троицк қамалына елшілікке барады. Алдында Ресей әкімшілігінің қайта қайта шақыруымен 1740 жылы Әбілмамбет хан, Абылай сұлтан бастаған Орта жүздің 128 батырларының ішінде Орынбордағы кездесуге қатынасқан. Абылайдың сенімді елшісінің бірі болған. Оның мүрдесі Түркістандағы Ахмет Иассауи кесенесінің маңында жатыр.

Шал ақын туралы алғашқы сөзді Шоқан Уәлиханов айтқан. Шоқан Шығыс елдеріне тән ақындық дәстүрді айта келе, қазақ халқының шежіресін эпос етіп жариялаған ақындық өнерінің бірден-бір атақты өкілі Шал ақын еді дейді.

Міне, Аманжол Қошанов дүйім қазақта аты белгілі тұлғалардың жұрнағы, болаттай тұяғы іспеттес. Тап-таза ағын судай Құлеке мен Шал сияқты асыл тұлғалар да пәни дуниеден өтсе, бүгінде асқар таудай болып Аманжол ағамыз аталар дәстүрін саликалы өмірде заманға сай ғылыми негізде жалғастырып жүргенін үлкен ілтипатпен айтамыз.

Аманжол ағамызды елден ерекшелеп, ірі тұлға деңгейінде көтеретін қасиеттері жетерлік. Ең әуелі ол кісінің адалдығымен тазалығын, әділдігі мен имандылығын, кісілік пен кішіпейілділігін, парасаттылығы мен зиялылығын, одан кейін Құдай берген салмақтылығын, сабырлы мінезін, айтқан сөзге тұратын тұрақтылығын айтуымыз керек. Әрине, мұның бәрін Аманжол ағамыздың адами болмысынан, күнделікті атқарған қызметінен, бітірген істерінен, көпшіліктен, ел-жұртпен араласқан қарым қатынасының байқалатын ерекше қасиеттерінен байқағанымыз.

Аталар дәстүрін өз заманына сай жалғастырып, өмір баспалдақтарынан нық басып, аспай-саспай, төгілмей-шашылмай сөйлеп кеткенде өз ойын, ұстанған көзқарасын тиянақты да ұтымды сөздермен көмкеруі академик ағамыздың іштей де, сырттай да қайталанбас ерекшелігі деуге болады. Онымен қоса оның ұйымдастырушылық қабілеті, қызмет бабында адамдарды алалаудан тысқары біркелкілігі, ұстамды мәдениеттілігі, сондай – ақ, өзгеге де, өзіне де талап қойғыштық қасиеттері де ағамызды елден ерекшелеп, ірі тұлға деңгейіне көтереді. Аманжол ағамыз барынша қарапайым, озбырлыққа, дөрекілікке жанықас, өктемдік, қаскөйлік, кеудемсоқтыққа мүлдем жоламайтын адам. Жүрегіне мейір гүлденген, жаны жомарт, бауырмал, көпшіл, адамдарға болмайсын деп емес, үнемі болсын деп ойлайды. Арамдық, әділетсіздік, қиянат жасау, көреалмаушылық, іштарлық, жалақорлық, біреуді сыртынан өсектеуден іргесін аулақ салатын мәдениетті сыпайы әрі сырбаз адам. Қол ұшын беру, көмектесу, үлкенді сыйлау, кішіні құрметтеу, бәрімен де тіл табысу, аралас-құралас жүру – Аманжол ағамыздың өмірдегі ұстанымдары.

Міне, осындай қасиетті топырақта дуниеге келген Аманжол Қошанов орта мектепті алтын медальмен бітірген білімге, ғылымға деген құштарлық албырт жасты Мәскеудің М. Ломоносов атындағы мемлекеттік университетінің экономика факультетіне алып келді. Университетте студент А. Қошанов сол заманның атақты экономист-ғалымдары, академиктер К. В. Островитянов, А. И. Пашков, профессорлар Я. А. Кронрод, Н. Г. Блюмин, С. К. Татурлардан сабақ алады. Оның өмірлік есінде қалатыны терең мағыналы және түсіндіру жағынан баға жетпес тарихшы, академиктер Е. М. Тарле мен Н. Г. Черепниндердің дәрістері болды. Университеттегі курстар ғылыми категорияларды, қоғамдық, экономикалық процестерді терең түсінудің негізін қалады.

Жоғары білімді жас маман жолдамамен туған еліне оралғасын қажыры мен қайратының арқасында өрлеу баспалдақтары биіктей береді. Білім мен біліктілікті жадына тұтқан Аманжол алғашында экономикадан сабақ береді де, одан кейінгі бар ғылыми өмірін еліміздің аяулы азаматы, академик Қаныш Сәтбаев құрған ғылым ордасы – Ғылым академиясының қабырғасында өткізеді.

Академик А. Қ. Қошановтың сан қырлы ғылыми және ғылыми ұйымдастырушылық қызметі осы Ғылым академиясының Экономика институтымен тікелей байланысты. Әуелі осы институттың аспирантурасын ойдағыдай тәмамдаған соң бұл институттың барлық қызмет баспалдағынан өтеді: кіші және аға ғылыми қызметкер, институттың ғылыми хатшысы, сектор, бөлім меңгерушісі, институт директорының орынбасары, содан кейін – директор. Экономика институтын республиканың қоғамдық – экономикалық және әлеуметтік өмірінің ең бір қиын кезеңінде басқарады. Ғылымның талантты ұйымдастырушысы ретінде ол өзінің бойындағы бар ғылыми әлеуеті мен ұйымдастырушылық қабілетін осы жылдары экономика ғылымын қай та құруға, институттың ғылыми қызметін нарыққа көшірудің көкейтесті мәселелерін шешу ісіне жұмылдырды. Оның тікелей басқаруымен нарықтық реформаларды ғылыми жағынан қамтамасыз етуге бағытталған институттың құрылымы мен негізгі бағыттарын түпкі лікті өзгерту, іргелі де

қолданбалы бағдарламалар мен тақырыптарды іздестіруді жаңа тұрғыдан ұштастыру мәселелері жүзеге асырылды. Сөйтіп, республика дамуының келешекке арналған негізгі бағыттарын анықтайтын маңызды, көлемді жұмыстар күн тәртібінен орын алды.

Адам өмірінде оның жеке басының табандылығына жол сілтеп, оны уақытында қолдап дұрыс бағалайтын адамдар болады. Аманжол ағамыздың өмірінде сондай адам Қазақстанның экономика ғылымының негізін қалаушылардың бірі, белгілі ғалым, академик Сақтаған Бәйішев болды. Ерекше атап өту қажет, академик А.Қ.Қошановтың ірі ғалым болып қалыптасуына осы ғалым ордасының қабырғасында ұлы Қ.Сәтбаев, оның кеменгер ізбасарлары С.Бәйішев, Ш.Шокин, М.Ауезов, Ә.Марғұлан, Е.Бүкетов, С.Зиманов, С.Толыбеков сияқты академиктер болды.

Ол кісі көп жыл Қазақстан Республикасы Ұлттық Академиясының басшы қызметтерінде болып, қазақстандық ғылымның да қарқынды дамуына үлкен үлес қосқан ғалым-Ұлттық Ғылым Академиясының вице-президенті, ҚР Ғылым Академиясы Президиумның Бас ғылыми хатшысы, қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар бөлімінің академик-хатшысы, ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының Президиум мүшесі, ҚР Білім министрлігі –Ғылым Академиясының коллегия мүшесі. Арнайы мемлекеттік комиссиялардың мүшесі ретінде ол халықтың бірлігі мен ұлт тарихы, ұрпақтар сабақтастығы, саяси репрессия құрбандарын еске алу, ұлттық мәдениетті қолдау жылдарын жариялау жөніндегі Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығына сәйкес кең ауқымды ғылыми шараларды ұйымдастырудағы жетекші тұлғалардың бірінен саналады. Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының «Отандық тарих тағылымдары және Қазақстан қоғамының қайта өркендеуі», «Әуезов 20 ғасырдың ұлы гуманист, жазушысы», «Абай-қазақ әдебиетінің негізін салушы және философ-ойшыл» сияқты арнаулы және мерейтой сессиялары мен «Дуниежүзілік өркениет тарихындағы Қазақстанның орны мен ролі», «Қазақстан аумағындағы мемлекеттік құрылыс», «Еуразияшылдықтың проблемалары мен келешегі», «Кенесары –колониализмге қарсы ұлт-азаттық қозғалысының аса көрнекті қайраткері» деген тақырыптарда өткен ірі халықаралық конференцияларды ұйымдастырып, басшылық етуде табандылық пен белсенділік танытты.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан -2030» Стратегиясы мен 1996 жылы 11 наурыздағы «Ғылымды мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы және 2000 жылғы «Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының кейбір мәселелері туралы» өкіміне сәйкес, қоғамдық-гуманитарлық салалардың ғылыми мекемелерінің қызметі академик А.Қ.Қошановтың басшылығымен шұғыл түрде қайта құрылды. Жеке басының ынтагерлігі, асқан білімпаздығы, ғылыми-ұйымдастырушылық жұмыстарға кемелді басшылық ету тәжірибесі көп ретте бұл кезеңде Қазақстанның ұлттық мәдениеті мен рухани байлығын қайта жаңғырту, нарықтық қатынастар мен азаматтық қоғамды қалыптастыру саласында қоғамдық ғылымдардың жауапты міндеттерінің күн тәртібіне қойылып, жүзеге асуына жол ашты.

Ғалым-экономист ретінде ол бұрыңғы Одақта, әсіресе, Қазақстанда әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті жан-жақты ғылыми тұрғыдан дәлелдеп, ол уақыттағы «кемелденіп, кемелден аз-ақ аспай тұрмыз» деген ұшқары саяси-лепірме тұжырымдардың метаологиялық тұрақсыздығын айқындады, нақтылы теңдікке жету жолдарына терең үнілді. Бұл-ғылыми жолдағы соны ізденіс еді. Ғылыми тұжырымдарды сабақтай өрбіту негізінде ол республикалар мен аймақтардың әлеуметтік-экономикалық жағынан теңестіру проблемасын Одақ дәрежесіне көтеріп, оның осы жүйедегі елдердің даму үрдісіне бірден-бір ықпал етіп, келешегіміздің мақсат-мағынасын айқындайтынын баса көрсетті. Бұл сол «тоқырау» кезеңінде батыл қойылып, туған ел мұқтаждарын нысанаға алып, нақтылы өмір тәжірибесінде қарастырған тұңғыш еңбектер еді. Бұның өзі А.Қ.Қошановтың ғылымда сарадан жол тартқанын көрсетті, туған халқының, республикасының өзекті жағдайларын зерттеуден ғалым ретінде қанағат алды.

Ғалым-экономист ретінде үзбей еңбек етіп келе жатқан тағы бір үлкен арнасы-Қазақстан индустриясының қалыптасу жолдары, даму қарқыны, салалық құрылымның деңгейі, бір жақты шикізат қоймасы ретіндегі қалыптасу себептері, өнеркәсіпті жан –жақты дамытып сапалық дәрежесін арттыру жолдарын іздестіріп, ғылыми тұрғыдан дәлелдеу болды. Онымен қатар халқымыздың тағдырына, бүгінгі мен келешегіне әсер етіп, елдік байлығымыздың бүгінгі таңда түбегейлі, негізгі иегері болып табылатын ұлттық жұмысшы табын қалыптастыру мәселесін жанашырлықпен жан –жақты зерттеді. Кеңес кезінде Қазақстанның жалпы қарқынды экономикалық үрдісіне қарамастан, индустриялық прогрестің өз халқымызды жанай өтіп бара жатқанын дәлелдеп, баса айтты. Ғалымның бұл тұжырымын уақыт растап шықты.

А.Қ.Қошановтың зерттеулерінің ішінен 80-ші жылдары кең тараған «Кемелденген социализм тұсындағы Қазақстанның индустриялық дамуы»(1979 ж.) атты монографиясын ерекше атауға болады. Монографияда теориялық-әдіснамалық мәселелерді күн тәртібіне қойып, сыни көзқарас тұрғысынан жазылған бұл монография өзінің ғылыми –практикалық құндылығымен қазір де ерекшеленеді. Оның қағидаларын Қазақстан Республикасының ұлттық экономикалық жүйесінің ажырамас бір бөлігі ретінде еліміздің индустриялық өндіргіш күштерін іске қосуды оңтайландыру тұрғысынан алғанда республикамыз бен оның ірі өңірлерінің қазіргі жағдайында да күн тәртібінде. Бұл монографиясы үшін А.Қошанов қоғамдық ғылымдар саласындағы Шоқан Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты атағын алған болатын.

Қайта құру мен одан кейінгі нарыққа көшу жылдары академик А.Қ.Қошановтың шығармашылық және ұйымдастырушылық өмірінде өзгеше жаңа бір кезең басталды.

Академик А.Қ.Қошанов-еліміздегі нарықтық экономика теория саласындағы жетекші экономист-ғалым. Нарықтық экономиканың теориясы мен әдіснамасын тыңғылықты зерттеуші ретінде ол әлеуметтік тұрғыдан бағдарды нарықтық экономиканы біртіндеп қалыптастыру мен Қазақстанның экономикалық дербестігін нығайтудың теориялық негіздерін жүйелі зерттеу сияқты жаңа ғылыми бағыттың негізін қалады. Оның жаһандану және өңірлік бірігу жағдайында түбегейлі экономикалық реформа, меншік қарым –қатынасын қайту құру, кәсіпкерлікті одан әрі дамыту, ұлттық экономикалық және экономикалық қауіпсіздік жүйесі мәселелеріне арналған еңбектері елімізге де, шетелге де кеңінен танымал.

Академик А.Қ.Қошанов осы кезде өзінің ғылымға негізделген принциптеріне сәйкес нарықтық экономиканы қалыптастыру үшін республиканың даму деңгейі мен ерекшеліктерін ескеру деген позицияны ұстанды. Әсіресе, бүгінде жүріп жатқан мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру үрдісіне ауыл адамдарының үлесін қорғап, байсалды пікірлерін мемлекеттік басқару буындарына әрқашан дәлелдеп отырды. Сондықтан да болар, академик А.Қ.Қошанов шұғыл түрде алған зерттеу жұмыстары меншіктік қатынастарды өзгерту және мемлекет иелігінен алу, жекешелендірудің экономикалық тетіктері, Қазақстанда акционерлік қатынастар жүйесін қалыптастыру проблемалары болып отыр.

Ғалым басшының ғылыми жетекшілігімен және авторлық қатысуымен жарық көрген «Қазақстан Республикасындағы меншікті мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің экономикалық негіздері мен саясаты» (1993 ж.), «Қазақстан Республикасында акционерлік қатынастар жүйесін қалыптастыру» (1995 ж.), «Нарыққа көшу жағдайында жеке кәсіпкерлікті қалыптастыру» (1995 ж.) атты монографияларына ғылыми жұртшылық, билік пен шаруашылық өкілдері аса қызығушылық танытты. Ғалымның бұл еңбектері, ең алдымен, мазмұнының тереңдігімен және айтар ойының ашықтығымен ерекшеленетіндігін әріптестері де, шәкірттері де құрметпен атайды.

А.Қ.Қошанов-«Қазақстанның экономикалық және жаңа партиялық-технологиялық өсуінің теориялық әдіснамалық негіздері», «Жаһандану жағдайында жалпыұлттық идея теориясы мен практикасының проблемалары», «Қазақ диаспорасы еуразиялық бірігу жағдайында: проблемалары мен келешегі» атты іргелі зерттеулер мен мемлекеттік ғылыми бағдарламалардың ғылыми жетекшісі және белсенді орындаушысы. Бұл еңбектерге жүгініп жасалған тұжырымдар мен ұсыныстар Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі мен Республика үкіметі қызметінде пайдаланып келеді. Ғалымның ғылыми жетекшілігімен экономика ғылымында жаңа ғылыми бағыт қалыптасты: «Қазақстан дамуының түбегейлі өзгеріс моделі ретінде аралас экономикалық қоғамды қалыптастыру стратегиясы». Соңғы кезде академик А.Қ.Қошановтың бастамасымен Еуразия экономикалық қоғамдастығы елдерінің егемендігі мен ұлттық қауіпсіздігін нығайтуда негізге алынатын «Жаһандану жағдайында ұлттық экономикалық мүдделер мен меншік қарым-қатынасының жүйесі» атты жаңа ғылыми бағыт әзірленуде.

Академик А.Қ.Қошанов ірі ғалым-экономист ретінде отандық экономика ғылымының дамуына және ғылыми әдістемелерді халық шаруашылығына енгізуде үлкен үлес қосты.

Бүгінде Қазақстан экономикасын дағдарыстан шығару және оны тұрақтандыру, даму жолына көшіру –басты мәселе. Академик А.Қ.Қошанов бұған ден қойып, республикамыздың бетке ұстар ғалым –экономистерінің басын қосып, Қазақстан экономикасын дағдарыстан шығару және экономикалық реформаны әрі қарай тереңдету бағдарламасын жасап, жетілдіруге өз үлесін қосуда.

Академик А.Қ.Қошанов 680-ден астам ғылыми басылымдардың авторы, оның ішінде 58 монографиялық жұмыстардың авторы және бірлескен авторы. Солардың ішінен соңғы он бес жылда шыққан көпшілікке белгілі кейбір жұмыстарын атайық: «Ұлттық экономиканың бәсекеге

қабілеттілігі», (2010 ж.), «Трудное восхождение. На путях к рынку» (2010 ж.), «Ұлттық экономикалық мүдделер және меншіктік қатынастар» (2010 ж.) және басқада монографиялар.

Бұл монографиялар Қазақстан экономикасының нарықтық қайта құрылуы проблемаларының өзекті мәселелеріне арналған, олардың ерекшелігі кезеңмен жүзеге асып жатқан реформаларға ғылыми компоненті ретінде кіреді де, қиындығы мен жетістіктерін айқындайды.

А.Қ.Қошанов халықаралық дәрежедегі ғалым, қоғам қайреткері ретінде ТМД елдерінің еуразиялық идеясы мен интеграциясы және Қазақстан мен Орталық Азия мемлекеттерінің тұрақты дамуын қамтамасыз етудегі, ғылымның жаңа кезеңде индустриалды-инновациялық дамуындағы стратегиялық басымдылығы, республикамыздың жалпы ұлттық идеясы мен егемендігі, т.б. мәселелерге қатысты өзінің ой-пікірін бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қалың жұртшылыққа кеңінен насихаттауда.

Академик А.Қ.Қошановтың ғылыми еңбектері практикалық бағыттылығымен құнды. Оның жетекшілігімен және тікелей қатысуымен Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының өзінде-ақ 200 ғылыми баяндама, республика экономикасын нарықтық қайта құрудың басты мәселелеріне қатысты ұсыныстар дайындалып, директивтік органдарға табыс етілді. Әсіресе, академик Қошановтың ғылыми жетекшілігімен және қатысуымен жүзеге асқан республика экономикасын дағдарыстан шығару және тұрақтандыру жөніндегі дағдарысқа қарсы шаралардың арнайы бағдарламаларын ерекше атауға болады.

Академик А.Қ.Қошанов жоғары білікті экономика кадрларын даярлауға бедерлі үлес қосуда. Ол 20 жылға таяу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігіне қарасты Экономика институтының докторлық диссертацияларды қорғау жөніндегі мамандандырылған кеңесіне басшылық етумен әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің, Т.Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің, Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің арнаулы докторлық кеңестерінің мүшесі болды. Академиктің ғылыми жетекшілік етуімен экономика ғылымдарының 17 ғылым докторы, 60-тан астам ғылым кандидаттары даярланды. Ол –Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің, белгілі «Нархоз» университетінің құрметті профессоры.

Академик А.Қ.Қошановтың ғылыми ұйымдастырушылық және баспагерлік қызметі де сан салалы. А.Қ.Қошанов 1994-2004 жылдары аралығында «Қазақстан Республикасы Ғылым академиясының Хабарлары. Қоғамдық ғылымдар сериясы» журналының бас редакторы, Қазақ Энциклопедиясының Бас редакциясы алқасы мен 5 томдық «Көне заманнан бүгінге дейінгі Қазақстан тарихы» Бас редакция алқасының мүшесі және осы басылым авторларының бірі, «Общество и экономика» (Мәскеу), «Реформа» (Бішкек) журналдарының халықаралық кеңестерінің мүшесі, Қазақстан Республикасы Ғылым академиясының «Хабаршысы», «Баяндамалары» журналдары мен тағы басқа басылымдар редакциялар алқаларының мүшесі. Академик Аманжол Қошанов қоғамдық-гуманитарлық ғылымдарының қамқоры болды. Өз кезіндегі қазақтың ұлттық ой-пікірінің дамуына, оның ұлттық мүддеге қызмет етуіне Аманжол ағаның қосқан үлесі қомақты. Ол осы еңбегімен еліне кең танылды, халық құрметіне бөленді. Ол жақсыға әсерленгіш жан, халық, ел сенімін ардақтады. Жүзі нұрға бөленіп, өмірден рахат тауып жүрген кейпе көз алдымызда. Оның мейірімі, адамға деген ықыласы, қолпаштау сөздері жалпақшешейлік емес, байсалды, ұстамды тілектестіктен туатын. Осылар оның адамдық келбетін де айқындайды.

Академик Аманжол Қошановтың есімі мен даңқы бұл күнде әлемді шарлап кетті. Академик А.Қ.Қошанов ғылым мен білімнің халықаралық дәрежеде жаһандануына байланысты Қазақстанның экономика ғылымының беделді өкілі ретінде АҚШ пен Еуропа және Азияның бірқатар елдеріндегі шетелдің ғылыми орталықтарымен тығыз байланыста, көлемді және жемісті ғылыми жұмыстар атқарып келеді. Ол экономика тарихы жөніндегі V Дүниежүзілік конгресте (1970 ж., Ленинград), Халықаралық экономикалық қауымдастық VI Дүниежүзілік конгресінде (1993 ж., Мәскеу) және Жапония, ГФР, Финляндия, Венгрия, Грекия, Қытай, ҚХДР (делегация жетекшісі), Израиль (үкімет делегациясының мүшесі), Англия, Франция, Малайзияда, Польшада өткен халықаралық конференциялар мен симпозиумдарда баяндамалар жасап, 1974 жылы Будапешт қаласында экономистердің IV Дүниежүзілік конгресі мен тағы басқа да конгрестер жұмыстарына қатысты. Англия, Жапония, Қытай, АҚШ, Швецияда ғылыми жарияланымдары жарық көрді. Шетел аспиранттарына ғылыми жетекшілік етуде.

Ғылыми және қоғамдық қызметте сіңірген айтулы еңбегі және экономика ғылымын дамытудағы үлкен үлесі үшін А.Қ.Қошанов Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығымен

«Парасат» «Барыс» (III дәрежелі) орденімен, «Еңбекте үздік шыққаны үшін», «Еңбектегі ерлігі үшін» медальдарымен, Қазақ ССР Жоғары Советі мен Қазақстан Министрлер Советінің және Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясы мен Ғылым министрлігі-Ғылым академиясының Құрмет грамоталарымен, Білім және ғылым министрлігінің «Ғылымды дамытуға сіңірген ерекше еңбегі үшін» деген құрметті белгісімен екі мәрте марапатталды. Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылдың 3 жетоксанындағы Жарлығымен академик А.Қ.Қошанов ғылымдағы ерекше жетістіктері үшін, Қазақстан экономикасының түбегейлі нарық негізінде қайта құрудағы еңбегі үшін Қазақстан Республикасының ғылым мен техника саласындағы ал-Фараби атындағы мемлекеттік сыйлықтың иегері атанды.

2004 жылы Халықаралық Кембридж өмірдерек орталығы (Англия) академик А.Қ.Қошанов ғылымды дамытудағы сіңірген еңбегі және халықаралық ғылыми топтармен тығыз байланыс жасағаны үшін «XXI ғасырдың аса көрнекті зияткері» құрметті медалімен марапаттаса, Америка өмірдерек институты мен халықаралық зерттеулер орталығы (Нью-Йорк) ғылымдағы және халықаралық ынтымақтастықтағы аса зор жетістіктері үшін (Жыл адамы 2004) құрметті атағына лайық деп тапты.

2006 жылдың тамыз айында белгілі Америкалық орталық (ABJ-USA) академик А.Қ.Қошанов халықаралық «Алтын белгісімен» марапаттады. Бұл белгі (медаль) арнайы Қазақстанның атына елінің таңдаулы азаматына халық пен мемлекет алдында айтулы еңбектері үшін белгіленген.

2009 жылы Халықаралық өмірдерек ассоциациясы (Кембридж, Англия) академик А.Қ.Қошановты «Дүниежүзілік таңдаулы 100 ғалымы» санатына енгізу туралы шешім қабылдаған.

Ал, Америка өмірдерек ассоциациясы А.Қ.Қошановты құрметті «Тәуелсіздік медалімен» және «Ар орденімен» кәсіби саладағы жетістіктері халықаралық ғылыми қауымдастықтағы үлесі үшін марапаттаған (2009 ж.).

Міне, ірі ғалым, көрнекті қоғам қайраткері, ілуде сирек кездесетін жарқын тұлға академик А.Қ.Қошановтың өмір жолы мен шығармашылығы осындай бай және мазмұнды. Ол - ғылымға жан-тәнімен берілген, бойындағы оған деген мол дарынын, қарымды қабілеті мен қажыр – қайратын, айтулы таланты мен тәлімді тәрбиесін, бар ықылас, ынта-жігері мен ой-ниетін өзі қалаған осы бір киелі де қастерлі өмір жолында жаңқиярлығымен аянбай жұмсап келе жатқан, алған бегінен таймаған, ары таза, кемеңгер жан.

А.Қ.Қошанов – өрісі кең, өресі биік ірі ғалым және көрнекті қоғам қайраткері, қамқоршы аға, ұстаз, халқының қамын ойлайтын, сол үшін аянбай тер төгіп жүрген абзал азамат, парасатты тұлға. Ол-бақытты өмір сүрген адам.

Академик А.Қ.Қошанов бойындағы бар зияткерлік қуат-күшін, қажыр-қайратын, жаңа ойлары мен идеяларын тәуелсіз елінің игілігіне, өркендеуіне бұдан былай да жұмсай бермек. Сондықтан да, бүгін сексенбестің асуына асықпай, байсалды, салмақты, сенімді көтеріліп отырған ағамыз, қазақтың айтулы ғалымы Аманжол Қошановтың қаламынан туған құнды ғылыми дүниелер еліміздің, әлемнің мәңгілік мұраларының қатарынан орын алатынына бек сенемін.

Ғалым қаламының бүгінгі дер шағында, кемел шағында Қазақстан, шет ел оқырманы ғалымнан тағы да саңлақ туындылар күтуге хақылы. Өз ұлтын жанымен сүйетін, өз еліне, өз халқына деген перзенттік махабатын, перзенттік адалдығын қыруар еңбегімен, олардағы терең, арналы, ағысты ой тұжырымдарымен, ой-парасатымен дәлелдеп келе жатқан ғылым қайраткеріне жазар еңбегің көбейсін дейміз. Тағдыр енді бізге сол күндерді бұйыртсын.

Елге елеулі, перзенттік парызын алға қойған азаматтық мақсатымен тынымсыз, тыңғылықты өсіп, парасат биігінде тұрған академик ағамыз туралы айтпағымыз осы еді.

Аманжол ағаға 85 жастың асқарына шығып отырған бүгінгі айтулы күнде тек өмір жасының ғұмырлы болуын тілейміз! Мерейтойыңыз құтты болсын! Жеткен биігіңіз бен шыққан төріңіз мерекелі, берекелі болсын, Аманжол аға!

**Раушанбек Әбсаттаров, ҚР ҰҒА
корреспондент-мүшесі, философия
ғылымдарының докторы, профессор**

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

1. **Ақсақалова М.Қ.** - саяси ғылыми кандидаты, аға оқытушы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
2. **Алимбекова Г.Т.** - Әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Қоғамдық пікір зерттеу орталығының директоры. Қазақстан, Алматы қ., e-mail: welcome@ciom.kz
3. **Арын Д.А.** - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының PhD докторанты
4. **Әбсаттаров Р.Б.** – ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан
5. **Әбсаттаров Г.Р.** – саяси ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы Қазақ халық-аралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті, Алматы қ., Қазақстан
6. **Әбенова А.С.** - Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академия докторанты
7. **Әбікен Н.Ғ.** - Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті, Қазақстан, Алматы
8. **Абхари А.Ш.** Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының «саясаттану» мамандығының 3-ші курс докторанты
9. **Андиржанова Г.А.** - саясаттану докторы, профессор, Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан
10. **Беймишева А.С.** - Нархоз университетінің доценті, техника ғылымдарының кандидаты, Алматы, Қазақстан
11. **Бейсенова А.А.** - PhD докторы, «Әлеуметтану» мамандығы, академик Е.А. Бөкетов ат. ҚарМУ, Қарағанды қ., Қазақстан
12. **Бурханова Д.К.** - PhD, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: dana.burkhanova@kaznu.kz
13. **Даутова А.Т.,** - 2 курс магистранты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, altinay96@mail.ru
14. **Дәуен Д.Б.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
15. **Дүйсенбаев Т.О.** - Магистрант, «6M020900-Шығыстану», Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті, Алматы қ., Қазақстан
16. **Ерәлиева А.А.** - Х. Досмұхамедов атындағы АтМУ «Менеджмент» кафедрасының аға оқытушысы. Атырау қ., Қазақстан. aeralieva79@mail.ru
17. **Ербосынов Т.А.** - әлеуметтік ғылымдар магистрі, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 1-курс докторанты erbosinov.temirlan@gmail.com
18. **Есіркеп Ғ.Б.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
19. **Есеркепова Ж.О.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
20. **Есбергенова Г.Б.** - әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет, Қазақстан, Алматы, e-mail.: gulnur_2288@mail.ru, тел.: +7 700 996 42 56
21. **Еспенова Т.Т.** – аға оқытушы, Т.Қ. Жүргенов ат. Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., Қазақстан
22. **Жарқын Б.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті
23. **Жақсылық Ж.А.** - Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Саясаттану және саяси технологиялар кафедрасының магистранты
24. **Жақыпбек А.А.** - PhD докторант, «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: aika-0247@mail.ru
25. **Жұмағұлов М.О.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 3 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан
26. **Журсимбаев С.К.** - з.ғ.д., профессор, Каспий қоғамдық университеті, «Әділет» Жоғарғы құқық мектебінің профессоры, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

- 27. Игенова Б.Н.** - «6M050100 - Әлеуметтану» мамандығының магистранты, академик Е.А. Бөкетов ат. ҚарМУ, Қарағанды қ., Қазақстан
- 28. Ильина Е.М.**- саяси ғылымдар кандидаты, доцент, доцент саясаттану кафедрасы, заң факультеті, Беларусь мемлекеттік университеті, Минск, Беларусь Республикасы
- 29. Иманбекова Б.И.** - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.
- 30. Иманмолдаева Б.З.** - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік – философиялық пәндер кафедрасының 3 курс докторанты, zamanhankyzy@mail.ru
- 31. Кабаева Ж.А.** – филос.ғ.д., саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан
- 32. Кабидоллаев Т.М.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 2- курс магистранты
- 33. Кагазбаева Э.М.** - саясаттану ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университетінің доценті
- 34. Каримова Г.К.** - «6D050100 Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, bashidos@mail.ru
- 35. Кемали Е.С.** - з.ғ.к., Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, с.Косшы, Республика көшесі 16, Ақмола облысы
- 36. Киікбай Ә.А.** - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
- 37. Қошанов А.Қ.** - экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Ұлттық Ғылым Академиясының академигі (1989 ж.).
- 38. Құрамаева Г.Н.** - Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Нұр-Сұлтан, Қазақстан. gkugamaeva@mail.ru
- 39. Лукпанов А.А.** - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ «Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс» кафедрасының 2 курс докторанты, Алматы қ. Қазақстан. Laydyn@mail.ru
- 40. Майгельдинов Қ.Ө.** - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, саясаттану кафедрасы, «Саясаттану» мамандығы бойынша PhD докторанты
- 41. Махаммадұлы С.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университеті халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар кафедрасының PhD докторанты, г. Алматы, Қазақстан
- 42. Матжанова І.Ә** - «8D03103 - Әлеуметтану» мамандығының 1 курс докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасы (Алматы, Қазақстан)
- 43. Матжанова Қ.К.** - гуманитарлық ғылымдар магистрі, оқытушы. Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясының әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасы (Алматы, Қазақстан)
- 44. Набиев В.Г.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан
- 45. Несипкалиев Д.Е.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан
- 46. Нестереня Д.А.** - Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан
- 47. Нечаева Е.Л.** - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, саясаттану кафедрасы, саяси ғылымдар кандидаты
- 48. Нұрқанат А.Н.** - магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail:anelnurkanat@mail.ru
- 49. Нуров М.М.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты
- 50. Рау И.А.** – философия ғылымдарының докторы, профессор, Бундесфердің жетекші кадрлары даярлайтын Академиясы, Гамбург қ., Германия
- 51. Сапарғалиқызы Ж.** - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (E-mail:zhakonya1985@mail.ru, seidumanov@parlam.kz)
- 52. Сапарова Н.Б.** - PhD докторант, әл- Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ., e-mail: nazzasaparova@gmail.com

53. Сейдуманов С.Т. - әлеуметтану ғылымдарының докторы, Әлеуметтану кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан, seidumanov@parlam.kz

54. Сейсен Н.Б. – с.ғ.д., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры

55. Сайлаубаева Ж. Ю.-з.ғ. к., аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық Институтының Заңтану кафедрасы

56. Төлеубекова Б. Х. - з.ғ. д., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық Институтының Заңтану кафедрасы

57. Тауенов К.Е. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан

58. Төлеген М.М. - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

59. Тыныбекова З. К.-Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық Институтының Заңтану кафедрасы

60. Хведелидзе Т. Б. - к. ю.н., аққ.профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық Институтының құқықтану кафедрасы

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Аксакалова М.К.** - кандидат политических наук, старший преподаватель Казахского Национального женского педагогического университета. г. Алматы, Казахстан
2. **Алимбекова Г.Т.** - кандидат социологических наук, Директор Центра Изучения Общественного Мнения, Казахстан, г. Алматы, e-mail: welcome@ciom.kz
3. **Арын Дуйсенкул Абызбеккызы** - PhD докторант кафедрой социологии и социальной работы КазНУ им ал-Фараби
4. **Абсаттаров Р.Б.** – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
5. **Абсаттаров Г.Р.** – кандидат политических наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
6. **Абенова А.С.** - докторант Академии Государственного управления при Президенте Республики Казахстан
7. **Абикен Н.Г.** - Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан, г. Алматы, e-mail: abikenova.nazira@list.ru
8. **Абхари Айман Шаукат Фарис** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ имени Абая
9. **Андиржанова Г.А.** - доктор политологии, профессор, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан
10. **Беймишева А.С.** - доцент Университета Нархоз, кандидат технических наук, Алматы, Казахстан
11. **Бейсенова А.А.** - доктор PhD, КарГУ имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
12. **Бурханова Д.К.** - и.о. доцента кафедры социологии и социальной работы, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: dana.burkhanova@kaznu.kz
13. **Дауытова А.Т.** - магистрант 2 курса Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан. altinay96@mail.ru
14. **Дауен Д.Б.** - Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
15. **Дуйсенбаев Т.О.** - Магистрант, «6М020900-Востоковедения», КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
16. **Ералиева А.А.** - старший преподаватель кафедры «Менеджмент» АтГУ имени Х.Досмухамедова
г. Атырау, Казахстан. aeralieva79@mail.ru
17. **Ербосынов Т.А.** - магистр социальных наук, Докторант 2 курса Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. erbosinov.temirlan@gmail.com
18. **Есиркеп Г.Б.** - Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
19. **Есеркепова Ж.О.** - Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
20. **Есбергенова Г.Б.** - докторант кафедры социологии и социальной работы, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: gulnur_2288@mail.ru, тел.: +7 700 996 42 56
21. **Еспенова Т.Т.** – ст. преподаватель, Казахская национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова, г. Алматы, Казахстан
22. **Жаркын Б.** - Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана
23. **Жаксылық Ж.А.** - магистрант кафедры политологии и политических технологий КазНУ им. Аль-Фараби
24. **Жақыпбек А.А.** - докторант PhD, специальность «Социальная работа», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: aika-0247@mail.ru
25. **Жумагулов М.О.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 3 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан

- 27. Журсимбаев С.К.** - доктор юридических наук, профессор, профессор Высшей школы права «Әділет» Каспийского общественного университета
- 28. Игенова Б.Н.** - магистрант специальности «6М050100 – Социология», КарГУ имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан
- 29. Ильина Е.М.** - кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры политологии юридического факультета Белорусского государственного университета, г. Минск, Республика Беларусь. ПуinaEM@bsu.by
- 30. Иманбекова Б.И.** – Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
- 31. Иманмолдаева Б.З.** - Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 3-го курса кафедры политологии и социально – философских дисциплин, zamanhankyzy@mail.ru
- 32. Кабаева Ж.А.** – д.ф.н., профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
- 33. Кабидоллаев Т.М.** -магистрант 2 курса Казахского Университета Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана
- 34. Кагазбаева Э.М.** - кандидат политических наук, доцент. Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Казахстан, г. Алматы, e-mail: kagazbaeva.e@gmail.com
- 35. Каримова Г.К.** - докторант 2 курса специальности 6D050100 Социология. ЕНУ им. Л. Н. Гумилева (г.Нур-Султан, Республика Казахстан), bashidos@mail.ru
- 36. Кемали Е.С.** - кандидат юридических наук, начальник Центра Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК
- 37. Киікбай Ә.А.** - Казахский национальный университет имени аль-Фараби
- 38. Кошанов А.К.** - доктор экономических наук, профессор, Академик Национальной Академии наук Казахстана (1989 г.).
- 39. Курамаева Г.Н.** - Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан. gkuramaeva@mail.ru
- 40. Лукпанов А.А.** - докторант 2-го курса кафедры «Социологии и социальной работы» КазНУ имени Аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан. laydyn@mail.ru
- 41. Майгельдинов К.У.** - докторант PhD по специальности «Политология», кафедра политологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
- 42. Махаммадұлы С.** - PhD докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков им.Абылай хана факультет международных отношении, кафедра международных отношении, Казахстан, Алматы.
- 43. Матжанова И.А.** - докторант 1 курса по специальности «8D03103 - Социология» кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского национального педагогического университета имени Абая (Алматы, Казакстан)
- 44. Матжанова К.К.** - магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Казахской национальной консерватории имени Курмангазы (Алматы, Казахстан)
- 45. Набиев В.Г.** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
- 46. Несипкалиев Д.Е.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан
- 47. Нестереня Д.А.** - Магистрант факультета Востоковедения Казахского Университета Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
- 48. Нечаева Е.Л.** - кандидат политических наук, профессор, кафедра политологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
- 49. Нурканат А.Н.** - магистрант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: anelnurkanat@mail.ru
- 50. Нуоров М.М.** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая
- 51. Рау И.А.** – доктор философских наук, профессор, Академия ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия
- 52. Сапарғалиқызы Ж.** - Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан(E-mail:zhakonya1985@mail.ru, seidumanov@parlam.kz)

- 53. Сапарова Н.Б.** - PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: nazzasaparova@gmail.com
- 54. Сейдуманов С.Т.** - д.с.н., профессор ЕНУ им. Л. Н. Гумилева (г.Нур-Султан, Республика Казахстан), seidumanov@parlam.kz
- 55. Сейсен Н.Б.** – д.с.н., ассоциированный профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского национального педагогического университета имени Абая
- 56. Сайлибаева Ж. Ю.** - к.ю.н., ст.преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра юриспруденции Института истории и права
- 57. Толеубекова Б.Х.** - д.ю.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра юриспруденции Института истории и права
- 58. Тауенов К.Е.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан
- 59. Толеген М.М.** - Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
- 60. Тыныбекова З.К.** - магистр права Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра юриспруденции Института истории и права
- 61. Хведелидзе Т.Б.**- к.ю.н., асс.профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, кафедра юриспруденции Института истории и права

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

1. **Aksakalova M.K.** - candidate of political sciences, Senior Lecturer, Kazakh National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
2. **Alimbekova G.T.** - Candidate of sociological sciences, Director of Center for Study of Public Opinion, Kazakhstan, Almaty, e-mail: welcome@ciom.kz
3. **Aryn D.A.** - PhD student of the Department of Sociology and Social Work of the Al-Farabi Kazakh National University
4. **Absattarov R.B.** – Corresponding member of NAS, doctor of philosophical Sciences, Professor KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
5. **Absattarov G.R.** – candidate of political Sciences, Kazakh University of international relations and world languages named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan
6. **Abenova A.S.** - doctoral student of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan
7. **Abiken N.G.** - Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages. Kazakhstan, Almaty, e-mail: abikenova.nazira@list.ru
8. **Abhari A Sh.**- Doctoral student of the 3 course in the specialty « political science » of the department of political science and socio-philosophical disciplines KazNPU named after Abay
9. **Andirzhanova G.A.** - Doctor of Politology, Professor, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan
10. **Beimisheva A.S.** - the associated professor of Narxoz University, PhD, Almaty, Kazakhstan
11. **Beissenova A.A.** - PhD, KSU named academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan
12. **Burkhanova D.K.** - Associated professor, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: dana.burkhanova@kaznu.kz
13. **Dauytova A.T.** - 2nd year Master degree student of the Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan, altinay96@mail.ru
14. **Dauyen D.B.** - Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
15. **Duisenbaev T.O.** - Master's degree, «6M020900-Oriental studies», The Kazakh Ablay Khan University of International relations and world languages, Almaty, Kazakhstan
16. **Yeraliyeva A.A.** - senior Lecturer department of «Management» AtSU named after H. Dosmukhamedov. Atyrau, Kazakhstan. aeralieva79@mail.ru
17. **Yerbosynov T.** - master of Social sciences, 2-year PhD student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages. erbosinov.temirlan@gmail.com
18. **Yessirkep G.B.** - Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
19. **Yesserkepova Zh.O.** - Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
20. **Esbergenova G.B.** - PhD student of the department of sociology and social work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail.: gulnur_2288@mail.ru, tel.: +7 700 996 42 56
21. **Espenova T.T.** – senior lecturer, Kazakh national Academy of arts after T.K. Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan
22. **Zharkhyn B.** - Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
23. **Zhaksylyk Zh.A.** - Master candidate of the Department of Political Science and Political Technologies of KazNU named after al-Farabi
24. **Zhakypbek A.A.** - PhD student, «Social Work» specialty, KazNU named after al-Farabi, Kazakhstan, Almaty, e-mail: aika-0247@mail.ru
25. **Zhumagulov M.O.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 3rd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
26. **Zhursimbaev S.K.** - Doctor of Law, Professor, Professor of the Higher School of Law «Аділет» Caspian Public University, Republic of Kazakhstan, Almaty
27. **Igenova B.N.** - undergraduate specialty "6M050100 - Sociology", KSU named after academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan
28. **Ilyina E.M.** - candidate of political science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Science of the Law Faculty of the Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

29. **Imanbekova B.I.** - Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan
30. **Imanmoldaeva B.Z.** - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, doctoral student in the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines, zamanhankyzy@mail.ru
31. **Kabayeva Zh.A.** – Ph.D., Professor of the Department of political science and social and philosophical disciplines, KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
32. **Kabidollayev T.** - 2nd year Master Degree student of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
33. **Kagazbaeva E.M.** - Candidate of Political Sciences, Associate Professor. Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages. Kazakhstan, Almaty, e-mail: kagazbaeva.e@gmail.com
34. **Karimova G.K.** - Ph.D/Doctorate student of the 2nd course of the specialty "6D050100 Sociology", Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan, bashidos@mail.ru
35. **Kemali E.C.** - PhD in law, Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Republik street 16, Akmola region
36. **Kiikbay A.A.** - al-Farabi Kazakh National University
37. **Koshanov A.K.** - doctor of Economics, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Kazakhstan (1989).
38. **Kuramayeva G.** - doctoral candidate of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan. gkuramaeva@mail.ru
39. **Lukpanov A.A.** - doctoral student of the 2 st course of the "Sociology and social work" department KazNU named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan. Laydyn@mail.ru
40. **Maigeldinov K.U.** - PhD doctorate student majoring in Political Science, Political Science Department, L.N.Gumilyov Eurasian National University
41. **Makhammaduly S.** - PhD candidate, Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylay Khan, Faculty of Internationa, Department of International relations studies, Kazakhstan, Almaty.
42. **Matzhanova I.A.** - doctoral student of 1st course of specialty «8D03103 - Sociology» Department of political science and social and philosophical disciplines of Kazakh national pedagogical university of a named after Abay (Almaty, Kazakhstan)
43. **Matzhanova K.K.** - master of the Humanities, teacher Department of Social and Humanitarian Disciplines Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy (Almaty, Kazakhstan)
44. **Nabiyev V.G.** – PhD doctoral student of the Department of political science and socio-philosophical disciplines KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
45. **Nessipkaliyev D.E.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 2nd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
46. **Nesterenya D.A.** - Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan
47. **Nechaeva Ye.L.** - Candidate of Political Sciences, Professor, Political Science Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University
48. **Nurkanat A.N.** - Master student, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, email: anelnurkanat@mail.ru
49. **Nurov M.M.** – PhD doctoral candidate of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay
50. **Rau I.A.** – doctor of philosophy, Professor, Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg, Germany
51. **Sapargalikyzy J.** - L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-sultan, Republic of Kazakhstan (E-mail:zhakonya1985@mail.ru, seidumanov@parlam.kz)
52. **Saparova N.B.** - Ph.D, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: nazzasaparova@gmail.com
53. **Seidumanov C.T.** - doctor of Sociology, professor of Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan, seidumanov@parlam.kz
54. **Seisen N. B.** – doctor of science, associate Professor of the Department of political science and social and philosophical disciplines of the Kazakh national pedagogical University named after Abay
55. **Saylibaeva Zh. y.** - Ph. D., senior lecturer, Abai Kazakh national pedagogical University, Department of jurisprudence, Institute of history and law

- 56. Toleubekova B. Kh.** - doctor of law, Professor, Abay Kazakh national pedagogical University, Department of jurisprudence, Institute of history and law
- 57. Tauenov K.E.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 2nd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
- 58. Tolegen M.M.** - Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan
- 59. Tynybekova Z. K.**-master of law Abay Kazakh national pedagogical University, Department of jurisprudence, Institute of history and law
- 60. Khvedelidze T. B.** - candidate of law, ass. Professor, Abai Kazakh national pedagogical University, Department of jurisprudence, Institute of history and law

**Требования к научной статье для опубликования в журнале
Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки»**

Журнал является периодическим научным изданием и является одним из источников научной информации.

Журнал имеет международный ISSN и подписные индексы. Журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки для публикации основных результатов научной деятельности.

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных, прикладных исследований в области социологических и политических наук ученых, ППС, докторантов и магистрантов нашего университета, других вузов и научных организаций и ученых из-за рубежа. Материалы публикуются на государственном, русском, английском и др. языках.

Требования, предъявляемые к оформлению статьи: Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Текстовый редактор Microsoft Word, 2007, 2010. Объем до 6 страниц компьютерной машинописи Times New Roman кегль 11. Поля: левое – 3 см, верхнее и нижнее – 2 см, правое – 1,5 см, через 1 интервал; заголовки печатаются прописными буквами жирным шрифтом. В начале статьи необходимо обозначить МРНТИ (В интернете ГРНТИ). Заголовок отделяется от текста пробелом. Над заголовком в центре указываются инициалы и фамилия автора (жирным курсивом), ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, затем аннотация 100-150 слов и ключевые слова (на трех языках); примечания и список литературы указываются в конце текста статьи. Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рис. 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%). Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, с. 138], в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник. Публикация – 5000 тенге, для сотрудников КазНПУ – 3500 тенге.

Адрес: Казахстан, Алматы, Джамбула 25, каб. 207., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, общеуниверситетская кафедра политологии и социально-философских наук.

Образец оформления статьи:

МРНТИ 11.25.07

R.B. Absattarov¹, K.I. Mirzoev²

¹*the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*Academician of the International Academy of Higher Education, Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental Languages in KazNPU named after Abay, absattarov@mail.ru*

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland – Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, mo-ving, customs, and traditions.

1. Introduction.

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.